AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Kadir TÜRKMEN

TANZİMAT'TAN SONRA KARAHİSAR-I SAHİP SANCAĞI'NDA TÜRK MİMARİSİ (1839-1923)

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Kadir TÜRKMEN

TANZİMAT'TAN SONRA KARAHİSAR-I SAHİP SANCAĞI'NDA TÜRK MİMARİSİ (1839-1923)

Danışman
Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Bu tez SYL- 2019- 5010 proje numarasıyla Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Kadir TÜRKMEN'in bu çalışması, jürimiz tarafından Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Osman ERAVŞAR	(İmza)

Tez Başlığı:	Tanzimat'tan Sonra Karahisar-I Sahip Sancağı'nda Türk Mimarisi (1839-1923)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 26/06/2020

Mezuniyet Tarihi : 10/09/2020

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Tanzimat’tan Sonra Karahisar-I Sahip Sancağı’nda Türk Mimarisi (1839-1923)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Kadir TÜRKMEN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	**Kadir TÜRKMEN**
Öğrenci Numarası	**20185247003**
Enstitü Ana Bilim Dalı	**Sanat Tarihi**
Programı	**Tezli Yüksek Lisans**
Programın Türü	**(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans**
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	**Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK**
Tez Başlığı	**Tanzimat'tan Sonra Karahisar-I Sahip Sancağı'nda Türk Mimarisi (1839-1923)**
Turnitin Ödev Numarası	**1360352002**

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 731 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 21/07/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 3

alıntılar dahil % 3 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

08/06/2020

Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK

İ Ç İ N D E K İ L E R

TABLOLAR LİSTESİ ..... **vii**
BELGELER LİSTESİ ..... **x**
ÇİZİMLER LİSTESİ ..... **xi**
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ ..... **xiv**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xxxix**
ÖZET ..... **xli**
SUMMARY ..... **xlii**
ÖNSÖZ ..... **xliii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
TANZİMAT'TAN SONRA KARAHİSAR-I SAHİP SANCAĞI

1.1. İdari Taksimat ve Yöneticiler 7
1.2. Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Devletindeki Değişim ve Dönüşümüm Mimariye Yansıması ve Karahisar-ı Sahip Sancağında İmar Hareketleri 13

İKİNCİ BÖLÜM
KATALOG

2.1. Camiler 32
2.1.1. Çivril Bayat Köyü Cami 32
2.1.2. Dazkırı Çiftlik Köyü Cami 44
2.1.3. Başmakçı Recep Bey Camii 52
2.1.4. Dinar Bademli Köyü Camii 64
2.1.5. Dazkırı İdris Köyü Camii 79
2.1.6. Emirdağ Çarşı Camii 94
2.1.7. Bolvadin Çarşı Camii 104
2.1.8. Bolvadin Hacı Mahmut Camii 126
2.1.9. Bolvadin Kırklar (Tahtalı) Camii 139
2.1.10. Yoncaaltı Camii 150
2.1.11. Sultandağı Çarşı Camii 170
2.2. Tarikat Yapıları 186
2.2.1. Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi 186
2.3. Çeşmeler 217

2.3.1. Bolvadin-Cılkoğlu Çeşmesi 217
2.3.2. Nuh Kırdı Çeşmesi 223
2.3.3. Hacı Hüseyin Çeşmesi 226
2.3.4. Hacı Aftal Çeşmesi 229
2.3.5. Ali Ağa Çeşmesi 232
2.3.6. Afyonkarahisar Yeni Çeşme 236
2.3.7. Arap Mescit Çeşmesi 239
2.3.8. Sülüm 2 Çeşmesi 243
2.3.9. Sülüm 1 Çeşmesi 246
2.3.10. Bolvadin Balta Çeşmesi 249
2.3.11. Boyacıoğlu Çeşmesi 252
2.4. İstasyon Binaları 256
2.4.1. Dazkırı İstasyon Binası 256
2.4.2. Evciler İstasyon Binası 269
2.4.3. Dinar İstasyon Binası 276
2.4.4. Sundurlu İstasyon Binası 288
2.4.5. İnceköy İstasyon Binası 297
2.4.6. Çivril İstasyon Binası 303
2.4.7. Karakuyu İstasyon Binası 312
2.4.8. Çapalı İstasyon Binası 323
2.4.9. İhsaniye İstasyon Binası 333
2.4.10. Sultandağı İstasyon Binası 342
2.4.11. Balmahmud İstasyon Binası 352
2.4.12. Karahisar-ı Sahip İzmir (Şehir İstasyonu) 362
2.5. Eğitim Yapıları 371
2.5.1. Emirdağ İnkılap İlkokulu 371
2.5.2. Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi 383
2.5.3. Yoncaaltı Medresesi 391
2.5.4. Karahisar-ı Sahip İdadisi 398
2.6. İdari Yapılar 421
2.6.1. Bayat (Hanbarçın) Hükümet Konağı 421
2.6.2. Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi (Zafer Müzesi) 431
2.7. Askeri Yapılar 443
2.7.1. Bolvadin Redif Binaları 443

2.7.2. Sincanlı (Sinanpaşa) Redif Deposu 454
2.7.3. Çivril Redif Deposu 463
2.7.4. Yaylabağı Karakolu 475
2.8. Sosyal-Sivil Yapılar 480
2.8.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulübü Binası 480
2.9. Banka Yapıları 493
2.9.1. Sandıklı Ziraat Bankası 493
2.10. Ticaret Yapıları 499
2.10.1. Afyonkarahisar Hacı Tiryakı Bedesteni 499
2.11. Günümüze Ulaşamayan Yapılar 506
2.11.1. Bolvadin Hamidiye Köyü Cami 506
2.11.2. Karahisar-ı Sahip Hamidiye Gureba Hastahanesi 509
2.11.3. Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı 511

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DEĞERLENDİRME

3.1. Camiler 518
3.1.1. Plan 518
3.1.1.1. Tek Mekanlı Camiler 518
3.1.1.2. Bazilikal Planlı Camiler 519
3.1.2. Malzeme ve Teknik 520
3.1.3. Yapı Elemanları 522
3.1.3.1. Üst Örtüler 522
3.1.3.2. Geçiş Öğeleri ve Taşıyıcılar 523
3.1.3.3. Minberler 524
3.1.3.4. Mihraplar 525
3.1.3.5. Minareler 525
3.1.4. Cephe Özellikleri 526
3.1.5. Süsleme 527
3.1.5.1. Taş Süsleme 527
3.1.5.2. Mermer Süsleme 530
3.1.5.3. Ahşap Süsleme 530
3.1.5.4. Alçı Süsleme 532
3.1.5.5. Kalemişi Süsleme 532

3.2. Tarikat Yapıları 541
3.2.1. Plan 541
3.2.2. Malzeme 544
3.2.3. Cephe Özellikleri 544
3.2.4. Süsleme Özellikleri 545
3.2.4.1. Taş Süsleme 545
3.2.4.2. Mermer Süsleme 546
3.2.4.3. Ahşap Süsleme 547
3.2.4.4. Kalemişi Süsleme 547
3.3. Çeşmeler 548
3.3.1. Tipoloji 548
3.3.1.1. Bulunduğu Yere Göre Çeşmeler 548
3.3.1.1.1. Su Depolu Çeşmeler 548
3.3.1.1.2. Bağımsız Çeşmeler 549
3.3.1.1.3. Bağımlı Çeşmeler 549
3.3.1.2. Cephe Kompozisyonuna göre Çeşmeler 549
3.3.1.2.1. Tek Kemerli Çeşmeler 549
3.3.1.2.1.1. Yuvarlak (Yarım Daire) Kemerli Çeşmeler 549
3.3.1.2.1.2. At nalı Kemerli Çeşmeler 549
3.3.1.2.1.3. Kaş Kemerli Çeşmeler 549
3.3.1.2.1.4. İki Cepheli Çeşmeler 550
3.3.1.2.1.5. Üçgen Alınlıklı Çeşmeler 550
3.3.2. Malzeme 550
3.3.3. Cephe Özellikleri 551
3.3.4. Süsleme Özellikleri 551
3.4. İstasyon Binaları 552
3.4.1. Plan 552
3.4.2. Malzeme 561
3.4.3. Cephe Özellikleri 564
3.4.4. Süsleme Özellikleri 569
3.4.5. İstasyon Binalarının Müştemilatı 570
3.5. Eğitim Yapıları 574
3.5.1. Plan 574
3.5.2. Malzeme 583

3.5.3. Cephe Özellikleri 584
3.5.4. Süsleme Özellikleri 589
3.5.4.1. Taş Süsleme 589
3.5.4.2. Ahşap Süsleme 591
3.5.4.3. Çini Süsleme 593
3.6. İdari Yapılar 595
3.6.1. Plan 595
3.6.2. Malzeme 600
3.6.3. Cephe Özellikleri 601
3.6.4. Süsleme 604
3.7. Askeri Yapılar 605
3.7.1. Redif Binaları 606
3.7.1.1. Plan 606
3.7.1.2. Malzeme 607
3.7.1.3. Cephe Özellikleri 608
3.7.1.4. Süsleme Özellikleri 612
3.7.2. Karakol Binaları 613
3.7.2.1. Plan 613
3.7.2.2. Malzeme 616
3.7.2.3. Cephe Özellikleri 616
3.8. Sosyal-Sivil Yapılar 617
3.8.1. Plan 617
3.8.2. Malzeme 618
3.8.3. Cephe Özellikleri 619
3.8.4. Süsleme 622
3.9. Banka Yapıları 622
3.10. Ticaret Yapıları 624
3.10.1. Plan 624
3.10.2. Malzeme 625
3.10.3. Süsleme Özellikleri 626
3.11. Tanzimat'tan Sonra Karahisar-ı Sahip Merkez Sancağının Fiziki Gelişimi 626
3.12. Arşiv Belgeleri Işığında Tanzimat Sonrası Karahisar-ı Sahip Sancağında Mimarlık Ortamı 629
3.12.1. Baniler 629

3.12.2. İane-i Ahali: Memleketini İmar Eden Halk 630
3.12.3. Kalfalar, Mühendisler, Mimarlar ve Ustalar 632
3.12.4. Keşif Defterleri 634
3.12.5. Maliyetler 642

SONUÇ 644
KAYNAKÇA 650
Ö Z G E Ç M İ Ş 663

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Karahisar-ı Sahip Sancağının Osmanlı Dönemi İdari Taksimatı (1894-1907) 8
Tablo 1.2 Karahisar-ı Sahip Merkez Sancağı Yöneticileri 9
Tablo 1.3 Bolvadin Kazası Yöneticileri 10
Tablo 1.4 Aziziye Kazası Yöneticileri 12
Tablo 1.5 Sandıklı Kazası Yöneticileri 12
Tablo 2.1 Yoncaaltı Cami Mimarı Hakkında 170
Tablo 2.2 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Mimarına Dair 493
Tablo 3.1: Camilerde Kullanılan İnşaat Malzemesi 521
Tablo 3.2: Camilerde Üst Örtüler 523
Tablo 3.3 Camilerde Bitkisel Karakterli Taş Süsleme 529
Tablo 3.4 Camilerde Geometrik ve Bitkisel Karakterli Ahşap Süsleme 531
Tablo 3.5 Camilerde Alçı Süsleme 532
Tablo 3.6 Camilerdeki Duvar Resimlerinde Kabe Tasviri 535
Tablo 3.7 Cami İçinde Cami Tasvirleri 538
Tablo 3.8 Camilerde Cennet ve Cehennem Tasvirler 540
Tablo 3.9 Mevlevihane Planları Hakkında 543
Tablo 3.10 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesinde Taş Süsleme 546
Tablo 3.11 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesinde Mermer Süsleme 547
Tablo 3.12 Aydın-Dinar Hattında Ters U Plan Şemasında Tek Katlı Olarak İnşa Edilen İstasyon Binaları 553
Tablo 3.13 Dinar-Eğirdir Hattında yer alan İstasyon Binaları ile İzmir Aydın hattındaki İstasyon Binalarının Birinci Katlarının Değerlendirmesi 554
Tablo 3.14 İki katlı Dikdörtgen Planlı İstasyon Binaları (Dinar-Eğirdir) 555
Tablo 3.15 İki katlı Dikdörtgen Planlı 3.Sınıf İstasyon Binaları (Anadolu-Osmanlı Demiryolu Şirketi) 558
Tablo 3.16 İki katlı Dikdörtgen Planlı İstasyon Binaları (İzmir-Kasaba Hattı) 559
Tablo 3.17 İki Katlı Dikdörtgen Planlı İstasyon Binaları (İzmir-Kasaba Hattı, Sancak ve Kaza Tipi) 560
Tablo 3.18 İstasyon Binalarında Döşeme Malzemesi 563
Tablo 3.19 İstasyon Binalarında Köşe Taşı Uygulaması 565
Tablo 3.20 İstasyon Binalarında Hafifletme Kemerleri 566
Tablo 3.21 İstasyon Binalarında Sundurma Uygulaması 567

Tablo 3.22 İzmir-Kasaba-Karahisar Hattı Cephe Karşılaştırması (Giriş çıkıntısı, Alınlık ve Balkon) 568
Tablo 3.23 İzmir Kasaba hattındaki İstasyon Binalarında Yer Alan Kitabeler 569
Tablo 3.24 İstasyon Binalarında Devşirme Malzeme 570
Tablo 3.25 Hangar Binaları 572
Tablo 3.26 İstasyon Kompleksindeki Su Deposu Binaları 573
Tablo 3.27 İstasyon Kompleksinde yer alan Umumi Hela Binaları 574
Tablo 3.28 Karahisar-ı Sahip Sancağında Eğitim Yapıları 576
Tablo 3.29 Koridor Etrafında şekillenen İdadiler 577
Tablo 3.30 Tek ve Üç katlı İdadi Binaları 578
Tablo 3.31 İki Katlı İdadi Binaları 579
Tablo 3.32 Üsküp Tipi Sanayi Mektepleri 581
Tablo 3.33 Son dönem Medreseleri Hakkında 582
Tablo 3.34 Eğitim Yapılarında Kullanılan Malzemeler 584
Tablo 3.35 Emirdağ Inkılap İlkokulu ve Bayat Hükümet Konağı Hakkında 586
Tablo 3.36 Eğitim Yapılarında Giriş Cephesi 587
Tablo 3.37 Karahisar-ı Sahip İdadisi ve Belediye Dairesi Giriş Kapısı Hakkında 588
Tablo 3.38 Milli Mimarlık Akımında İnşa edilen Eğitim Yapılarının Cepheleri 589
Tablo 3.39 Eğitim yapılarında Kemer Kilit Taşları 590
Tablo 3.40 Emirdağ İnkılap İlkokulu Balkon Tasarımı 591
Tablo 3.41 Eğitim Yapılarında Bitkisel Karakterli Ahşap Süsleme 592
Tablo 3.42 Eğitim yapılarında Görülen Geometrik Karakterli Ahşap Süsleme 593
Tablo 3.43 Eğitim Yapılarında Çini Süsleme 595
Tablo 3.44 T formunda Koridor Etrafında Mekanların Sıralandığı Hükümet Konakları 597
Tablo 3.45 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi ve Medrese Planları Hakkında 599
Tablo 3.46 Sofa Etrafında Şekillen İdari Binalar 600
Tablo 3.47 Neo-Klasik Üslupta İnşa Edilmiş İdari Binalar 603
Tablo 3.48 Cephesine Milli Mimarlık Akımının Hakim Olduğu İdari Yapılar 604
Tablo 3.49 İdari Binalarda Süsleme 605
Tablo 3.50 Sinanpaşa ve Çivril Redif Binaları Hakkında 607
Tablo 3.51 Redif Taburları İçinde Yer Alan Zabitan-Redif Binaları 610
Tablo 3.52 Redif Taburları İçinde Yer Alan Askeri Depoların Cepheleri 611
Tablo 3.53 Redif Taburları Bünyesindeki Karakol Binalarının Cephe Tasarımları 612
Tablo 3.54 Kilit Taşlarında Yer Alan Bezemeler 613

Tablo 3.55 Karakol Binaları Planları Hakkında 615
Tablo 3.56 Geç dönemde ‘’L’’ plan Şemasında İnşa Edilen Yapılar 618
Tablo 3.57 Osmanlı Coğrafyasında İnşa Edilmiş Bazı İttihat ve Terakki Cemiyeti Binaları 619
Tablo 3.58 Milli Mimarlık Akımında Köşe Kuleleri 621
Tablo 3.59 Milli Mimarlık Akımında Soğan Kubbe Kullanımı 621
Tablo 3.60: Bolvadin Hamidiye Cami Keşif Defteri Transkripsiyonu 638
Tablo 3.61 Bolvadin Hamidiye Cami Minaresinin Keşif Defteri Transkripsiyonu 638
Tablo 3.62 Erkek ve Kız Mektebinin Keşif Defteri Transkripsiyonu 639
Tablo 3.63 Çeşme ve Şadırvanın Keşif Defteri Transkripsiyonu 639
Tablo 3.64 Dazkırı Polatlı İbtidai Mektebi Keşif Defteri Transkripsiyon 639
Tablo 3.65 Şuhud Hükümet Konağı Keşif Defteri Transkripsiyonu 641

BELGELER LİSTESİ

Belge 1.1 1839 tarihinde Karahisar-ı Sahip Sancağında İnşa Edilecek Redif Talimhanesi 14
Belge 1.2 Dazkırı Nahiye Merkezi Polatlı'da İnşa Edilecek Mekteb-i İbtidai.....23
Belge 1.3 Dazkırı Aşağıapa Köyünde Kosti Efendi Tarafından İnşa Ettirilen Kilise 29
Belge 2.1 Dinar İstasyon Kompleksi Yerleşimi (BAO).....284
Belge 2.2 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesinin Yeniden İnşasına Dair Belgeler.....439
Belge 2.3 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesinin Yeniden İnşasına Dair Belgeler.....440
Belge 2.4 Çivril Redif Deposunun Hükümet Konağı Olarak İşlevlendirilmesine Dair Belge 475
Belge 2.5 Bolvadin Hamidiye Cami ve Mekteblerin Cephe Çizimi (BAO) 508
Belge 2.6 Bolvadin Hamidiye Cami ve Müştemilatının Planı (BAO) 509
Belge 3.1 Bolvadin Hamidiye Cami Cephe Çizimi (BAO) 526
Belge 3.2 Demiryolu Tip Projeleri (Sercan Özgencil Yıldırım'dan) 556
Belge 3.3 Girit Muhacirleri İçin İnşa Edilen Cami ve Mektebin Resm-i Küşadı 627
Belge 3.4 Bolvadin Hamidiye Cami ve Müştemilatının Keşif Defteri (BAO) 635
Belge 3.5 Dazkırı Polatlı İbtidai Mektebi Keşif Defteri.....636
Belge 3.6 Şuhud Hükümet Konağı Keşif Defteri 637

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 2.1 Çivril Bayat Köyü Cami Planı (Saim Cirtil'den) 34
Çizim 2.2 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Planı (Ertan Daş) 45
Çizim 2.3 Başmakçı Recep Bey Cami Planı (Ertan Daş) 53
Çizim 2.4 Bademli Köyü Cami Planı (Okuyucu ve Çoban'dan) 64
Çizim 2.5 Dazkırı İdris Köyü Camii Planı (K.Türkmen) 80
Çizim 2.6 Emirdağ Çarşı Cami Planı (K.Türkmen) 96
Çizim 2.7 Bolvadin Çarşı Camii Planı (KVBM) 105
Çizim 2.8 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Planı (Hülya Parsana) 127
Çizim 2.9 Bolvadin Kırklar (Tahtalı) Cami Planı (M.Bayar'dan) 140
Çizim 2.10 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Planı (KVBM'DEN) 151
Çizim 2.11 Yoncaaltı Cami Planı (KVBM'DEN) 151
Çizim 2.12 Yoncaaltı Cami Harimin Üst Örtü Çizimi (KVGM'DEN) 162
Çizim.2.13 Yoncaaltı Cami ve Medresesinin Alt Katındaki Dükkanların Planı (KVGM'DEN) 169
Çizim 2.14 Sultandağı Çarşı Cami Planı (KVBM'DEN) 171
Çizim 2.15 Sultandağı Çarşı Cami Kesit (KVBM'DEN) 172
Çizim 2.16 Afyonkarahisar Mevlevihanesi Matbahı (Seray Akın Ürkmez'den) 187
Çizim 2.17 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Derviş Odaları Zemin Kat Planı (Seray Akın Ürkmez'den) 189
Çizim 2.18 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Derviş Hücreleri Birinci Kat Planı (Seray Akın Ürkmez'den) 190
Çizim 2.19 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Planı (KVBM) 193
Çizim 2.20 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Tavan Planı (KVBM) 203
Çizim 2.21 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Güney Cephe (Hülya Parsana'dan) 219
Çizim 2.22 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Kuzey Cephe (Hülya Parsana'dan) 220
Çizim 2.23 Nuh Kırdı Çeşmesi Batı Cephe 224
Çizim 2.24 Hacı Hüseyin Çeşmesi Batı ve Kuzey Cephe (Gülay Karasu) 227
Çizim 2.25 Hacı Aftal Çeşmesi Plan ve Cephe Çizimleri (Ertan Daş'tan) 230
Çizim 2.26 Ali Ağa Çeşmesi Cephe Çizimi (Ertan Daş'tan) 234
Çizim 2.27 Afyonkarahisar Yeni Çeşme Plan ve Çizim (Ertan Daş'tan) 237
Çizim 2.28 Arap Mescit Çeşmesi Planı (K.Türkmen) 240
Çizim 2.29 Sülüm 2 Çeşmesi Cephe Çizimleri (Gülay Karasu'dan) 244

Çizim 2.30 Sülüm Çeşme 1 Çizimi (Ertan Daş).....247
Çizim 2.31 Bolvadin Balta Çeşme Batı Cephe (K.Türkmen) Çizim 2.32 Bolvadin Balta Çeşme Doğu Cephe (K.Türkmen).....250
Çizim 2.33 Boyacıoğlu Çeşmesi yan ve ön cephe çizimleri (Ertan Daş).....254
Çizim 2.34 Dazkırı İstasyon Binası Planı (K.Türkmen) 257
Çizim 2.35 Evciler İstasyon Binası Planı (K.Türkmen).....269
Çizim 2.36 Dinar İstasyon Binası Planı (K.Türkmen) 277
Çizim 2.37 Sundurlu İstasyon Binası Restitüsyon Planı (K.Türkmen).....288
Çizim 2.38 Sundurlu İstasyon Binası Rölöve Planı (K.Türkmen) 289
Çizim 2.39 İnceköy İstasyon Binası Rölöve Planı (K.Türkmen).....298
Çizim 2.40 İnceköy İstasyon Binası Restitüsyon Planı (K.Türkmen).....300
Çizim 2.41 Çivril İstasyon Binası Planı (K.Türkmen).....304
Çizim 2.42 Karakuyu İstasyon Binası Zemin Kat Planı (K.Türkmen) 316
Çizim 2.43 Karakuyu İstasyon Binası Birinci Kat Lojman Planı (K.Türkmen) 320
Çizim 2.44 Çapalı İstasyon Binası Zemin Kat Planı (K.Türkmen).....326
Çizim 2.45 İhsaniye İstasyon Binası Zemin Kat planı (K.Türkmen).....333
Çizim 2.46 İhsaniye İstasyon Binası Birinci Kat Planı (K.Türkmen).....340
Çizim 2.47 Sultandağı İstasyon Binası Zemin Kat ve Ambar ile Lojmanın Planı (K.Türkmen) 343
Çizim 2.48 Sultandağı İstasyonu Birinci Kattaki Lojmanın Planı (K.Türkmen).....349
Çizim 2.49 Balmahmud İstasyonu Zemin Kat Planı (K.Türkmen- TCDD 7.Bölge Müdürlüğü Arşivinden İşlenerek) 353
Çizim 2.50 Balmahmud İstasyon Binası cephe çizimi (Afyonkarahisar TCDD 7.Bölge Müdürlüğü Arşivinden).....355
Çizim 2.51 Balmahmud İstasyonu Birinci Kat Planı (K.Türkmen- TCDD 7.Bölge Müdürlüğü Arşivinden İşlenerek) 357
Çizim 2.52 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Zemin Kat Planı (K.Türkmen) 363
Çizim 2.53 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Birinci Kat Planı (K.Türkmen).....363
Çizim 2.54 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Doğu Cephe Çizimi (Selda Özgün'den).....372
Çizim 2.55 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Kuzey Cephe Çizimi (Selda Özgün'den) 373
Çizim 2.56 Emirdağ İnkılap İlköğretim okulu batı cephe çizimi (Selda Özgün'den).....374
Çizim 2.57 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Güney Cephe Çizimi (Selda Özgün'den) 377
Çizim 2.58 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Zemin Kat Planı (K.Türkmen).....378
Çizim 2.59 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Birinci Kat Planı (K.Türkmen).....379

Çizim 2.60 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi Planı (K.Türkmen).....385
Çizim 2.61 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Planı (KVBM).....392
Çizim 2.62 Yoncaaltı Medresesi Planı (KVBM).....392
Çizim 2.63 Karahisar-ı Sahip İdadisi Arşiv Planları (EKVKBM).....411
Çizim 2.64 Karahisar-ı Sahip İdadisi Zemin Kat Planı (Selda Özgün Cirtil'den).....412
Çizim 2.65 Karahisar-ı Sahip İdadisi Birinci Kat Planı (Selda Özgün Cirtil'den).....412
Çizim 2.66 Bayat Hükümet Konağı Zemin Kat Planı (K. Türkmen).....422
Çizim 2.67 Bayat Hükümet Konağı Birinci Kat Planı (K.Türkmen).....422
Çizim 2.68 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Zemin Kat Planı (Emre Kolay'dan).....436
Çizim 2.69 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Zemin Kat Planı (Emre Kolay'dan).....437
Çizim 2.70 Bolvadin Redif Deposu Planı (Hülya Parsana).....444
Çizim 2.71 Bolvadin Redif Kışlasındaki Neferat Koğuşu (Askeri Karakolu) binasının planı (Afyonkarahisar Müzesi Arşivinden).....449
Çizim 2.72 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Zemin Kat Planı (K.Türkmen).....459
Çizim 2.73 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Birinci Kat Planı (K.Türkmen).....459
Çizim 2.74 Çivril Redif Deposu doğu cephe çizimi (Fon Mimarlık).....467
Çizim 2.75 Çivril Redif Deposu Zemin Kat Planı (Fon Mimarlık).....470
Çizim 2.76 Çivril Redif Deposu Birinci Kat Planı (Fon Mimarlık).....470
Çizim 2.77 Yaylabağı Karakolu Zemin Kat Planı.....478
Çizim 2.78 Yaylabağı Karakolu Birinci Kat Planı.....478
Çizim 2.79 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Zemin Kat Planı (K.Türkmen).....487
Çizim 2.80 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Birinci Kat Planı (K.Türkmen).....487
Çizim 2.81 Sandıklı Ziraat Bankası Planı (K.Türkmen).....496
Çizim 2.82 Bedesten Çarşısı Krokisi (EKVKBKM'den).....501

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Foto 1.1 1-Horoz Baba (Dede) Kabri 2-Hamidiye Jandarma Karakolu....16
Foto 1.2 1893 Yılında İnşasına Başlanan Şuhud Hükümet Konağının 1896 Tarihli Fotoğrafı (Hasan Özpunar'dan)....19
Foto 1.3 Şimdiki Zafer Müzesinin Yerindeki Ahşap Rüşdiye Binası 24
Foto 1.4 Döğer İstasyon Binası 27
Foto 1.5 Afyonkarahisar İstanbul İstasyonu Açılışı (1895) (Hasan Özpunar'dan)....27
Foto 1.6 Afyonkarahisar İstanbul İstasyonu (Hasan Özpunar'dan) 28
Foto 1.7 Misyoner James Mcnoto Tarafından İnşa Ettirilen Yapının Arka ve Yan Cepheden Görünümü (Hasan Özpunar'dan) 30
Foto 1.8 1867 Tarihli Bilinmeyen Yapının Kuzeybatıdan Görümü....31
Foto 1.9 Kemer Kilit Taşı ve Kitabe 31
Foto 2.1 Çivril Bayat Köyü Cami Kuzey Cepheden Görünüm....33
Foto 2.2 Çivril Bayat Köyü Cami Kuzeydoğu Cepheden Görünüm....33
Foto 2.3 Çivril Bayat Köyü Cami Güneydoğu Cepheden Görünüm....34
Foto 2.4 Çivril Bayat Köyü Cami Harimden Genel Görünüm....35
Foto 2.5 Çivril Bayat Köyü Cami Harimin Üst Örtüsü....35
Foto 2.6 Çivril Bayat Köyü Cami Harimden Genel Görünüm....36
Foto 2.7 Çivril Bayat Köyü Cami Ahşap Vaaz Kürsüsü....36
Foto 2.8 Çivril Bayat Köyü Cami Ahşap Minber....37
Foto 2.9 Çivril Bayat Köyü Cami Mihrap....37
Foto 2.10 Çivril Bayat Köyü Cami Harimin Kuzey Duvarının Batı Bölümü....38
Foto 2.11 Çivril Bayat Köyü Cami Kirişlerde Bulunan Bitkisel Süslemeler....38
Foto 2.12 Çivril Bayat Köyü Cami Mihrabın Batısında Bulunan Mimari Tasvir....39
Foto 2.13 Çivril Bayat Köyü Cami Batı Duvarın Kuzey Ucundaki Mimari Tasvir....39
Foto 2.14 Çivril Bayat Köyü Cami Mihrabın Doğusunda Peygamber Sancağı Tasviri....40
Foto 2.15 Çivril Bayat Köyü Cami Harimin Batı Duvarı 41
Foto 2.16 Çivril Bayat Köyü Cami Batı Duvarındaki Armut ve Üzerindeki Beyit 41
Foto 2.17 Çivril Bayat Köyü Cami Mihrap Çevresi....42
Foto 2.18 Çivril Bayat Köyü Cami Kabe Tasvirinin Batısındaki Yazı Kuşağı....42
Foto 2.19 Çivril Bayat Köyü Cami Doğu Duvarın Ortasında Bulunan Sekiz Kollu Yıldız 43
Foto 2.20 Çivril Bayat Köyü Cami Kirişlerin Yüzeyindeki Üçgenler 43
Foto 2.21 Bayat Köyü Cami Ahşap Direğin Yastığı Üzerindeki Rakamlar....44

Foto 2.22 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Güneybatı Cepheden Genel Görünüm 46
Foto 2.23 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünüm..... 46
Foto 2.24 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Minare Kaidesi 46
Foto 2.25 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Harim Kısmından Genel Görünüm 47
Foto 2.26 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Harim Kısmından Genel Görünüm 47
Foto 2.27 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Pencere Çevresindeki Bitkisel Süslemeler..... 48
Foto 2.28 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Vazodan Çıkan Çiçekler..... 49
Foto 2.29 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Mihrap Çevresindeki Bitkisel Süslemeler..... 49
Foto 2.30 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Harimin Doğu Duvarındaki Cami Tasviri..... 50
Foto 2.31 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Harimin Batı Duvarındaki Cami Tasviri..... 50
Foto 2.32 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Minber Önündeki Ayak 52
Foto 2.33 Başmakçı Recep Bey Cami Güneybatı Cepheden Genel Görünüm 54
Foto 2.34 Başmakçı Recep Bey Cami Kuzey Cephedeki Son Cemaat Yerinin Eski Görünümü (Ertan Daş)..... 54
Foto 2.35 Başmakçı Recep Bey Cami Kuzeybatı Köşeden Genel Görünüm..... 55
Foto 2.36 Başmakçı Recep Bey Cami Harim Kısmından Görünüm..... 55
Foto 2.37 Başmakçı Recep Bey Cami Orta Sahnın Üst Örtüsündeki Altı Kollu Yıldızlar..... 56
Foto 2.38 Başmakçı Recep Bey Cami Harimden Genel Görünüm 56
Foto 2.39 Başmakçı Recep Bey Cami Minberi 57
Foto 2.40 Başmakçı Recep Bey Cami Mihrabı 57
Foto 2.41 Başmakçı Recep Bey Cami Çam ve Hurma Ağaçları..... 58
Foto 2.42 Başmakçı Recep Bey Cami Mihrap Çevresindeki Alçı Malzemeli Bitkisel Kabartmalar 58
Foto 2.43 Başmakçı Recep Bey Cami Pencere Çevresindeki Bitkisel Süslemeler..... 59
Foto 2.44 Başmakçı Recep Bey Cami Mihrabın Doğusundaki Cami Tasviri..... 59
Foto 2.45 Başmakçı Recep Bey Cami Harimin Batı Duvarındaki Cami Tasviri..... 60
Foto 2.46 Başmakçı Recep Bey Cami Harimin Doğu Duvarındaki Cami Tasviri..... 60
Foto 2.47 Başmakçı Recep Bey Cami Harimin Batı Duvarındaki Derviş İşaretleri 61
Foto 2.48 Başmakçı Recep Bey Cami Harimin Batı Duvarındaki Terazi Tasviri 61
Foto 2.49 Başmakçı Recep Bey Cami Doğu duvarında Ebubekir ve Ömer İsimlerinin Yazılı Olduğu Madalyonlar..... 62
Foto 2.50 Osmanlıcada Rakamların Harf Karşılıkları..... 63
Foto 2.51 Başmakçı Recep Bey Cami Batı Duvarındaki Usta İsmini Veren Rakamlar 63
Foto 2.52 Dinar Bademli Köyü Cami Doğu Cephe 65

Foto 2.53 Dinar Bademli Köyü Cami Güneydoğu Cephe....65
Foto 2.54 Dinar Bademli Köyü Cami Batı Cephe....66
Foto 2.55 Dinar Bademli Köyü Cami Kuzey Cephe....66
Foto 2.56 Dinar Bademli Köyü Cami Son Cemaat Yerinin Batısındaki Merdiven....67
Foto 2.57 Dinar Bademli Köyü Cami Son Cemaat Yerindeki Arma-ı Osmani....68
Foto 2.58 Dinar Bademli Köyü Cami Harimden Genel Görünüm....69
Foto 2.59 Dinar Bademli Köyü Cami Tavandaki Altı Kollu Yıldızlar....69
Foto 2.60 Dinar Bademli Köyü Cami Harimin Kuzeyindeki İki Katlı Mahfil....70
Foto 2.61 Dinar Bademli Köyü Camii Mihrabı....70
Foto 2.62 Dinar Bademli Köyü Cami Minberi....71
Foto 2.63 Dinar Bademli Köyü Cami Giriş Kapısının Yanındaki Servi Ağaçları....72
Foto 2.64 Dinar Bademli Köyü Cami Servi Ağacından Detay....72
Foto 2.65 Dinar Bademli Köyü Cami Doğu Duvarı....73
Foto 2.66 Dinar Bademli Köyü Cami Madalyonlar Arasındaki Bitkisel Süslemelerden Detay....73
Foto 2.67 Dinar Bademli Köyü Cami Vazodan Çıkan Çiçek Tasvirleri....74
Foto 2.68 Dinar Bademli Köyü Cami Pencere Kemerinin İç Yüzeyindeki Süslemeler....74
Foto 2.69 Dinar Bademli Köyü Cami Ahşap Vaaz Kürsüsünün Yüzeyindeki Süsleme....75
Foto 2.70 Dinar Bademli Köyü Cami Harimin Batı Duvarındaki Cami Tasviri....76
Foto 2.71 Dinar Bademli Köyü Cami Harimin Doğu Duvarındaki Cami Tasviri....77
Foto 2.72 Dinar Bademli Köyü Cami Mihrabın Üzerindeki Kufi Yazı Kuşakları ve Madalyonlar....78
Foto 2.73 Dinar Bademli Köyü Cami Kıble Duvarındaki Yazı Kuşakları ve Madalyonlar....78
Foto 2.74 Dazkırı İdris Köyü Cami Batı Cepheden Genel Görünüm....80
Foto 2.75 Dazkırı İdris Köyü Cami Güney Cepheden Genel Görünüm....81
Foto 2.76 Dazkırı İdris Köyü Cami Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünüm....81
Foto 2.77 Dazkırı İdris Köyü Cami Kuzey Cepheden Genel Görünüm....82
Foto 2.78 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerinde Mahfile Erişimi Sağlayan Merdiven....83
Foto 2.79 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimden Genel Görünüm....83
Foto 2.80 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimden Genel Görünüm....84
Foto 2.81 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimden Genel Görünüm....84
Foto 2.82 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerindeki Bitkisel Süslemeler....85

Foto 2.83 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimin Batı Duvarındaki Vazodan Çıkan Çiçekler ve Madalyonları Çevreleyen Çelenkler 86
Foto 2.84 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimin Batı Duvarında Bitkisel Süslemeler ve Servi Ağacı 86
Foto 2.85 Dazkırı İdris Köyü Cami Kıble Duvarındaki Kabe Tasviri 87
Foto 2.86 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimin Doğu Duvarındaki Cami Tasviri 87
Foto 2.87 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimin Doğu Duvarındaki Selimiye Cami Tasviri 88
Foto 2.88 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerindeki Halı Tasviri 88
Foto 2.89 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerindeki Silah ve Bayrak Tasviri 89
Foto 2.90 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimin Doğu Duvarındaki Cennet-Cehennem Tasviri .. 90
Foto 2.91 Dazkırı İdris Köyü Cami Mihrap Duvarındaki Saat ve Kavun, Karpuz Tasvirleri .. 90
Foto 2.92 Dazkırı İdris Köyü Cami Mihraptan Görünüm 91
Foto 2.93 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerinden Harime Giriş Kapısı Üzerindeki Yazı Şeritleri 92
Foto 2.94 Dazkırı İdris Köyü Cami Mihrap ve çevresindeki yazı şeritleri 92
Foto 2.95 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerinde Bulunan İnşa Tarihini Gösteren Yazı 93
Foto 2.96 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerinden Harime Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Sıva Tarihi 93
Foto 2.97 Emirdağ Çarşı Cami Güneybatı Cepheden Genel Görünüm 95
Foto 2.98 Emirdağ Çarşı Cami Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm 95
Foto 2.99 Emirdağ Çarşı Cami Kuzey Cephe 95
Foto 2.100 Emirdağ Çarşı Cami Beş Bölümlü Son Cemaat Yeri 96
Foto 2.101 Emirdağ Çarşı Cami Son Cemaat Yerinden Harime Girişi Sağlayan Kapı 97
Foto 2.102 Emirdağ Çarşı Cami Harimden Genel Görünüm 97
Foto 2.103 Emirdağ Çarşı Cami Harimden Genel Görünüm 98
Foto 2.104 Emirdağ Çarşı Cami Harimden Genel Görünüm 98
Foto 2.105 Emirdağ Çarşı Cami Harimin Kuzeyinde Yer Alan Mahfil 99
Foto 2.106 Emirdağ Çarşı Cami Mihrabı 100
Foto 2.107 Emirdağ Çarşı Cami Mihrabı 100
Foto 2.108 Emirdağ Çarşı Cami Minber 101
Foto 2.109 Emirdağ Çarşı Cami Tavan Göbeğindeki Bezeme 101
Foto 2.110 Emirdağ Çarşı Cami İki Kanatlı Ahşap Kapı 102
Foto 2.111 Emirdağ Çarşı Cami Kemer Kilit Taşı Üzerindeki Kitabe 102

Foto 2.112 Emirdağ Çarşı Cami Kitabe 103
Foto 2.113 Emirdağ Çarşı Cami Kitabesi 104
Foto 2.114 Bolvadin Çarşı Cami Güney Cepheden Genel Görünüm 106
Foto 2.115 Bolvadin Çarşı Cami Kuzey Cepheden Genel Görünüm 107
Foto 2.116 Bolvadin Çarşı Cami Kuzey Cephede Bulunan Pencereden Detay 107
Foto 2.117 Bolvadin Çarşı Cami Doğu Cephe 108
Foto 2.118 Bolvadin Çarşı Cami Kuzey Cepheye Sonradan Eklenen Son Cemaat Yeri 109
Foto 2.119 Bolvadin Çarşı Cami Çarşı Meydanına Bakan Ana Girişin Bulunduğu Batı Cephe 109
Foto 2.120 Bolvadin Çarşı Cami Batı Cepheden Genel Görünüm 110
Foto 2.121 Bolvadin Çarşı Cami Batı Cephedeki Pencere Düzeni Detayı 110
Foto 2.122 Bolvadin Çarşı Cami Batı Cephenin Ortasında Bulunan Revaklı Giriş 111
Foto 2.123 Bolvadin Çarşı Cami Giriş Revakında Serbest Sütunların Başlık Kompozisyonundan Detay 111
Foto 2.124 Bolvadin Çarşı Cami Giriş Revakının Batı Cephesindeki Kemer Kilit Taşı 112
Foto 2.125 Bolvadin Çarşı Cami Giriş Revakının Güney Cephesindeki Kemer Kilit Taşı 112
Foto 2.126 Bolvadin Çarşı Cami Giriş Revakının Üst Örtüsü ve Yüzeyindeki Kabartmalar 113
Foto 2.127 Bolvadin Çarşı Cami Mukarnas Kavsaralı Giriş Kapısı 114
Foto 2.128 Bolvadin Çarşı Cami Mukarnas Dişlerine İşlenen Süslemeler 114
Foto 2.129 Bolvadin Çarşı Cami Harimden Genel Görünüm 115
Foto 2.130 Bolvadin Çarşı Cami Kuzeyde Üst Örtüyü Taşıyan Serbest Sütunlar 115
Foto 2.131 Bolvadin Çarşı Cami Doğu duvarındaki Pencereler ve Arasında Duvara Gömülü Ayaklar 116
Foto 2.132 Bolvadin Çarşı Cami Harimin Batı Duvarından Genel Görünüm 116
Foto 2.133 Bolvadin Çarşı Cami Harimin Kuzeyindeki Mahfil 117
Foto 2.134 Bolvadin Çarşı Cami Son Cemaat Yerinin Birinci Katından Genel Görünüm 118
Foto 2.135 Bolvadin Çarşı Cami Birinci Kat Mahfilinden Harimin Görünümü 118
Foto 2.136 Bolvadin Çarşı Cami Vaaz Kürsüsünün Yenilenmeden Önceki Hali (Hülya Parsana'dan) 119
Foto 2.137 Bolvadin Çarşı Cami Yeni Vaaz Kürsüsü 119
Foto 2.138 Bolvadin Çarşı Cami Mermer Minber 120
Foto 2.139 Bolvadin Çarşı Cami Mermer Mihrap 121
Foto 2.140 Bolvadin Çarşı Cami Mihraptan Detay 121

Foto 2.141 Bolvadin Çarşı Cami Mihrabın Üç Dilimli Kemeri ve Kavsarasındaki Süslemelerden Detay 122
Foto 2.142 Bolvadin Çarşı Cami Mihrapta Şemseyi Andırır Tezyinat 122
Foto 2.143 Bolvadin Çarşı Cami Batı Cephede Bulunan Kitabe 123
Foto 2.144 Bolvadin Çarşı Caminin Kuzey Cephesinde Bulunan Rüstem Paşa Çeşmesinin Kitabesi 124
Foto 2.145 Bolvadin Çarşı Cami Son Cemaat Yerinden Harime Girişi Sağlayan Kapının Kilit Taşındaki Yazıt (Maşallah-Sene 1330) 125
Foto 2.146 Bolvadin Çarşı Caminin Kuzey Batı Köşesinden Görünüm 126
Foto 2.147 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Doğu Cephe 128
Foto 2.148 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Caddeye Bakan Batı Cephe 129
Foto 2.149 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Pencere Detayı 129
Foto 2.150 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Kemer Kilit Taşındaki Bezeme 129
Foto 2.151 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Güneybatı Cepheden Genel Görünüm 130
Foto 2.152 Bolvadin Hacı Mahmut Caminin Kuzey Cephesi 130
Foto 2.153 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harimin Kuzeydoğu Cephesi 131
Foto 2.154 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harimin Kuzeybatı Cephesindeki Pencere 131
Foto 2.155 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Kilit Taşındaki Maşallah Yazısı 131
Foto 2.156 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harime Giriş Kapısı 132
Foto 2.157 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Giriş Kemeri Kilit Taşındaki Akant Yaprağı 133
Foto 2.158 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harimin Bağdadi Kubbesi 133
Foto 2.159 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harim Kısmından Genel Görünüm 134
Foto 2.160 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harim Kısmından Genel Görünüm 134
Foto 2.161 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harimin Güney Duvarından Genel Görünüm 135
Foto 2.162 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Mihrabı 135
Foto 2.163 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Mihraptan Detay 136
Foto 2.164 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Minberi 136
Foto 2.165 Bolvadin Hacı Mahmut Cami minberin köşk altındaki madolyon 137
Foto 2.166 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Minber Aynalığı 137
Foto 2.167 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Mihrabın 1991 Öncesi Görünümü (H.Parsana'dan) 138
Foto 2.168 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Minberin 1991 Öncesi Görünümü (H.Parsana) 138
Foto 2.169 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Kitabesi 139
Foto 2.170 Bolvadin Kırklar Cami Güney Cepheden Genel Görünüm 141

Foto 2.171 Bolvadin Kırklar Cami Doğu Cepheden Genel Görünüm 141
Foto 2.172 Bolvadin Kırklar Cami Pencere Düzeninden Detay 142
Foto 2.173 Bolvadin Kırklar Cami Batı Cephe 142
Foto 2.174 Bolvadin Kırklar Cami Kuzeybatıdaki Giriş Kapısı 143
Foto 2.175 Bolvadin Kırklar Cami Sonradan İnşa Ettirilen Son Cemaat Yeri 143
Foto 2.176 Bolvadin Kırklar Cami Kuzey Cephedeki Giriş Kapısı 144
Foto 2.177 Bolvadin Kırklar Cami Harimin Kuzeyindeki Mahfil 144
Foto 2.178 Bolvadin Kırklar Cami Mahfilin Üst Katı (Kadınlar Mahfili) 145
Foto 2.179 Bolvadin Kırklar Cami Harimden Genel Görünüm 145
Foto 2.180 Bolvadin Kırklar Cami Harimden Genel Görünüm 146
Foto 2.181 Bolvadin Kırklar Cami Harimin Bağdadi Kubbesi 146
Foto 2.182 Bolvadin Kırklar Cami Kadınlar Mahfilinden Kıble Duvarının Görünümü 147
Foto 2.183 Bolvadin Kırklar Cami Mihrabı 147
Foto 2.184 Bolvadin Kırklar Cami Minberi 148
Foto 2.185 Bolvadin Kırklar (Tahtalı) Cami inşa kitabesi 148
Foto 2.186 Bolvadin Kırklar (Tahtalı) Cami Kuzey Cephedeki Kitabe (Ali Osman Uysal'dan) 149
Foto 2.187 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Güneydoğu Köşeden Genel Görünüm 152
Foto 2.188 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Güneybatı Cepheden Genel Görünüm 152
Foto 2.189 Yoncaaltı Cami Güney Cepheden Görünüm 153
Foto 2.190 Yoncaaltı Cami Güney Cephe Pencere Detayı 153
Foto 2.191 Yoncaaltı Cami Güney Cephedeki Sağır Kemer ve Plasterlar 154
Foto 2.192 Yoncaaltı Cami Kemer Kilit Taşlarından Detay 154
Foto 2.193 Yoncaaltı Cami Kemer Kilit Taşlarından Detay 154
Foto 2.194 Yoncaaltı Cami Güneybatı Cepheden Görünüm 155
Foto 2.195 Yoncaaltı Cami Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüm 156
Foto 2.196 Yoncaaltı Cami Son Cemaat Yerinin Batı Cephesi ve Minare Kaidesi 156
Foto 2.197 Yoncaaltı Cami Pencere Kemerinin Kilit Taşındaki Akant Yaprağı 157
Foto 2.198 Yoncaaltı Cami Minareden Genel Görünüm 157
Foto 2.199 Yoncaaltı Cami Minareden Detay 158
Foto 2.200 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Kuzey Cepheden Genel Görünüm 158
Foto 2.201 Yoncaaltı Cami ve Medreseye Giriş Kapısı 159
Foto 2.202 Yoncaaltı Cami Ön Mekandan Son Cemaat Yerine Giriş Kapısı 159
Foto 2.203 Yoncaaltı Cami Son Cemaat Yerinden Görünüm 160

Foto 2.204 Yoncaaltı Cami Son Cemaat Yerinden Harime Giriş Kapısı 160
Foto 2.205 Yoncaaltı Cami Harime Girişi Sağlayan Ahşap Kapı 161
Foto 2.206 Yoncaaltı Cami Harimin Üst Örtüsü 161
Foto 2.207 Yoncaaltı Cami Harimden Genel Görünüm 162
Foto 2.208 Yoncaaltı Cami Harimden Genel Görünüm 163
Foto 2.209 Yoncaaltı Cami Harimden Genel Görünüm 163
Foto 2.210 Yoncaaltı Cami Harimden Genel Görünüm 164
Foto 2.211 Yoncaaltı Cami Mihrabı 164
Foto 2.212 Yoncaaltı Cami Mihraptan Detay 165
Foto 2.213 Yoncaaltı Cami Kıble Duvarının Doğusundaki Ahşap Kürsü 165
Foto 2.214 Yoncaaltı Cami Minberi 166
Foto 2.215 Yoncaaltı Cami Minberden Detay 166
Foto 2.216 Yoncaaltı Cami ve Medresesi İnşa Kitabesi 168
Foto 2.217 Sultandağı Çarşı Cami Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünüm 173
Foto 2.218 Sultandağı Çarşı Cami Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm 173
Foto 2.219 Sultandağı Çarşı Cami Doğu Cepheden Genel Görünüm 173
Foto 2.220 Sultandağı Çarşı Cami Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm 174
Foto 2.221 Sultandağı Çarşı Cami Güneydoğu Köşedeki Devşirme Malzeme 174
Foto 2.222 Sultandağı Çarşı Cami Minare Kaidesindeki Devşirme Malzeme 175
Foto 2.223 Sultandağı Çarşı Cami Kuzeybatıdaki Mezar Steli 175
Foto 2.224 Sultandağı Çarşı Cami Batı Cephede Yarı İşlenmiş Levha 175
Foto 2.225 Sultandağı Çarşı Cami Kuzeydeki Giriş Kapısı 176
Foto 2.226 Sultandağı Çarşı Cami Kuzeydeki Giriş Kapısının Kemerinden Detay 176
Foto 2.227 Sultandağı Çarşı Cami Doğu Cephedeki Giriş 177
Foto 2.228 Sultandağı Çarşı Cami Doğudaki Giriş Kapısının Kemeri ve Alınlığı 177
Foto 2.229 Sultandağı Çarşı Cami Kemer Kilit Taşındaki Süsleme 178
Foto 2.230 Sultandağı Çarşı Cami Kemer Alınlığındaki Bezemeler 178
Foto 2.231 Sultandağı Çarşı Cami Son Cemaat Yerinden Görünüm 179
Foto 2.232 Sultandağı Çarşı Cami Harimden Genel Görünüm 179
Foto 2.233 Sultandağı Çarşı Cami Harimde Kubbeleri Taşıyan Ayaklar 179
Foto 2.234 Sultandağı Çarşı Cami Elips Kubbe 180
Foto 2.235 Sultandağı Çarşı Cami Harim Kısmından Genel Görünüm 180
Foto 2.236 Sultandağı Çarşı Cami Harim Kısmından Genel Görünüm 181
Foto 2.237 Sultandağı Çarşı Cami Mihrabı 181

Foto 2.238 Sultandağı Çarşı Cami Minberi 182
Foto 2.239 Sultandağı Çarşı Cami Mihrap Önü Kubbesi Bezemeleri 183
Foto 2.240 Sultandağı Çarşı Cami Elips Kubbenin Yüzeyindeki Bezemeler 183
Foto 2.241 Sultandağı Çarşı Cami Vazodan Çıkan Çiçekler Arasında Hz. Ebubekir'in Adı 183
Foto 2.242 Sultandağı Çarşı Cami Vazodan Çıkan Çiçekler Arasında Hz. Hüseyin'in Adı 184
Foto 2.243 Sultandağı Çarşı Cami Doğu Cephedeki Pencereler Arasında Bulunan Kitabe . 184
Foto 2.244 Sultandağı Çarşı Caminin Doğu Köşesinde Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabesi 185
Foto 2.245 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Genel Görünüm 187
Foto 2.246 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Matbahın güneydoğu köşeden görünümü..... 188
Foto 2.247 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Matbahın şerifin batı duvarı 188
Foto 2.248 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Matbahın içinden genel görünüm 189
Foto 2.249 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Derviş Hücreleri Dış Cepheden Genel Görünüm 190
Foto 2.250 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Derviş Hücrelerinin Avludan Görünümü 191
Foto 2.251 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Derviş Odalarından Genel Görünüm 191
Foto 2.252 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Güneybatı Cepheden Genel Görünüm..... 192
Foto 2.253 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Birbirine Simetrik Güney ve Batı Cephe..... 193
Foto 2.254 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Cephelerdeki Kemer ve Pencere Düzeni Detayları 194
Foto 2.255 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Doğu Cephede Sonradan Kapıya Dönüştürülen Pencere..... 194
Foto 2.256 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Batı Cepheden Genel Görünüm..... 195
Foto 2.257 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Son Cemaat Yerinin Kuzey Cephesi 195
Foto 2.258 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Son Cemaat Yerinin Doğusunda Bulunan Ana Giriş Kapısı..... 196
Foto 2.259 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Giriş Kemerinin Oturduğu Sütun ve Üzerindeki Süslemeler 196
Foto 2.260 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Giriş Kapısının Yanındaki Pencere 197
Foto 2.261 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Son Cemaat Yerinden Görünüm 198
Foto 2.262 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Son Cemaat Yerinden Görünüm 198
Foto 2.263 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Minareye Çıkış Kapısının Kemer Detayı 198
Foto 2.264 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Son Cemaat Yerinin Üst Örtüsünden Görünüm 199

Foto 2.265 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Son Cemaat Yerindeki Mihrabiye 199
Foto 2.266 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Semahaneye Giriş Kapısı 199
Foto 2.267 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Semahane Kısmından Genel Görünüm 200
Foto 2.268 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Semahane Kısmındaki Merkezi Kubbe ve Yüzeyindeki Süslemeler 201
Foto 2.269 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Kubbenin Oturduğu Kemer ve Ayaklar..... 201
Foto 2.270 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Semahanenin Kuzeybatısındaki Ahşap Mahfil 202
Foto 2.271 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Kubbe Eteklerinde Pencereler Arasındaki Süslemeler 202
Foto 2.272 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Şerbethane Bölümünden Genel Görünüm 203
Foto 2.273 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Semahaneden Mescit Kısmına Bakış 204
Foto 2.274 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Mihrap Önündeki İki Kubbe 204
Foto 2.275 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Mermer Mihrap 205
Foto 2.276 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Mermer Minber 205
Foto 2.277 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Mihraptan Detay 206
Foto 2.278 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Mihrabın Kemer Köşeliklerindeki Gülbezek . 206
Foto 2.279 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Kaş Kemerli Mihrap Nişi ve Yüzeyindeki Süslemeler 207
Foto 2.280 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Niş Yüzeyindeki Şeritten Detay 207
Foto 2.281 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Minberdeki Soğan Kubbe 208
Foto 2.282 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Minberin Batı Cephesinden Görünüm..... 208
Foto 2.283 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Geçit Kemerinin Alınlığı 209
Foto 2.284 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Minber Kapısının Tepelik Kısmı 209
Foto 2.285 Charles Texier'in ''Karahisar Görünüşü'' Adlı Gravürü..... 210
Foto 2.286 Ressam Hüsnü Bey'e Ait Mevlevihane Çizimi (Bahrihüda Tanrıokur'dan) 211
Foto 2.287 Mevlevihane'nin Kağıt Üzerine Yazılan Kitabesi 215
Foto 2.288 Bolvadin Çılkoğlu Çeşmesi Güneybatı Cepheden Genel Görünüm 220
Foto 2.289 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Güney Cephe..... 221
Foto 2.290 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Güney Cepheden Detay 221
Foto 2.291 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Güney Cepheden Detay 221
Foto 2.292 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Kuzey Cephe 222
Foto 2.293 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Kuzey Cepheden Detay..... 222
Foto 2.294 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Batı Cephedeki Seramikler 222

Foto 2.295 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi İnşa Kitabesi....223
Foto 2.296 Nuh Kırdı Çeşmesi Batı Cephe....225
Foto 2.297 Nuh Kırdı Çeşmesi Nişi....225
Foto 2.298 Nuh Kırdı Çeşmesi Kemer Yüzeyindeki Mukarnaslar ve Kitabe....226
Foto 2.299 Hacı Hüseyin Çeşmesi Kuzeybatı Cephe....227
Foto 2.300 Hacı Hüseyin Çeşmesi Kuzey Cephe....228
Foto 2.301 Hacı Hüseyin Çeşmesi Ayna Taşı....228
Foto 2.302 Hacı Hüseyin Çeşmesi Kitabesi....228
Foto 2.303 Hacı Aftal Çeşmesi Genel Görünüm....230
Foto 2.304 Hacı Aftal Çeşmesi Kuzey Cepheden Genel Görünüm....231
Foto 2.305 Hacı Aftal Çeşmesi....231
Foto 2.306 Hacı Aftal Çeşmesi Su Deposunun İçinden Görünüm....232
Foto 2.307 Hacı Aftal Çeşmesi Demir Askılık....232
Foto 2.308 Ali Ağa Çeşmesi Kuzeybatı Cephe....234
Foto 2.309 Ali Ağa Çeşmesi Deponun Kuzey Cephesindeki Çeşme....235
Foto 2.310 Ali Ağa Çeşmesi Ayaklardaki İstiridye Kabuklu Niş....235
Foto 2.311 Ali Ağa Çeşmesi Kitabe....235
Foto 2.312 Afyonkarahisar Yeni Çeşme Güneybatı Cephe Genel Görünüm....237
Foto 2.313 Afyonkarahisar Yeni Çeşme Kuzeydoğu Cephe Genel Görünüm....238
Foto 2.314 Afyonkarahisar Yeni Çeşme güney cephe genel görünüm....238
Foto 2.315 Afyonkarahisar Yeni Çeşme güneybatı cephe genel görünüm....238
Foto 2.316 Arap Mescit Çeşmeleri Genel Görünüm....240
Foto 2.317 Sivri Kemerli Eski Çeşme....241
Foto 2.318 Arap Mescidi Çeşmeleri Güney Cepheden Genel Görünüm....241
Foto 2.319 Arap Mescit Çeşmesi Batı cephe....241
Foto 2.320 Arap Mescit Çeşmesi Su Deposunun Batı Cephesindeki Çeşme....242
Foto 2.321 Arap Mescit Çeşmesinin Ayna Taşından Detay....242
Foto 2.322 Arap Mescit Çeşmesinin Güney Cephedeki İnşa Kitabesi....242
Foto 2.323 Konut ve Cephesinde Yer Alan Sülüm 2 Çeşmesi....244
Foto 2.324 Sülüm 2 Çeşmesi....245
Foto 2.325 Sülüm 2 Çeşmesi Yivli Ayaklar....245
Foto 2.326 Sülüm 2 Çeşmesi Kitabe....245
Foto 2.327 Sülüm 1 Çeşmesi Genel Görünüm....247
Foto 2.328 Sülüm 1 Çeşmesi Genel Görünüm....247

Foto 2.329 Sülüm 1 Çeşmesi Nişi 248
Foto 2.330 Sülüm 1 Çeşmesi Kemer Kilit Taşı Detayı 248
Foto 2.331 Sülüm 1 Çeşmesi İnşa Kitabesi 248
Foto 2.332 Bolvadin Balta Çeşmesi Güneybatı Cepheden Genel Görünüm 250
Foto 2.333 Bolvadin Balta Çeşmesi Batı Cephe 251
Foto 2.334 Bolvadin Balta Çeşme Doğu Cephe 251
Foto 2.335 Bolvadin Balta Çeşme Güney Cephede Yer Alan Seramik 252
Foto 2.336 Bolvadin Balta Çeşme Batı Cephede Yer Alan Seramik ve İnşa Yazıtı 252
Foto 2.337 Boyacıoğlu Çeşmesi Ön Cephe 254
Foto 2.338 Boyacıoğlu Çeşmesi Çeşme Nişi 255
Foto 2.339 Boyacıoğlu Çeşmesi Ayna Taşı 255
Foto 2.340 Boyacıoğlu Çeşmesi Ayna Taşındaki Bezemeler 256
Foto 2.341 Boyacıoğlu Çeşmesi Kazınmış Kitabesi 256
Foto 2.342 Dazkırı İstasyon Binası Güney Cepheden Genel Görünüm 258
Foto 2.343 Dazkırı İstasyon Binasının Güneybatı Köşesinden Görünüm 258
Foto 2.344 Dazkırı İstasyon Binasının Güneydoğu Köşesinden Görünümü 259
Foto 2.345 Dazkırı İstasyon Binasının Kuzeybatı cepheden genel görünüm 259
Foto 2.346 Dazkırı İstasyon Binasının Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünüm 260
Foto 2.347 Dazkırı İstasyon Binasında Dışa Taşıntı Yapan Yan Kanatların Arasında Kalan Sundurmalı Bölüm ve Onu Taşıyan Ayaklar 260
Foto 2.348 Dazkırı İstasyon Binasının Bekleme Salonundan Genel Görünüm 261
Foto 2.349 Dazkırı İstasyon Binası Bekleme Salonu Batı Duvarı 261
Foto 2.350 Dazkırı İstasyon Binası Batıda Bulunan Yan Kanattaki Oda (İstasyon Şefliği) 262
Foto 2.351 Dazkırı İstasyon Binası Mutfak Kısmı 262
Foto 2.352 Dazkırı İstasyon Binası Doğuda Bulunan Yan Kanattaki Oda (Yol Bakım Şefliği) 263
Foto 2.353 Dazkırı İstasyon Binası Mutfak Kısmı 263
Foto 2.354 Dazkırı İstasyon Kompleksi 1.Nolu Tek Katlı Lojman 264
Foto 2.355 Dazkırı İstasyon Kompleksi 2.Nolu Tek Katlı Lojman 264
Foto 2.356 Dazkırı İstasyon Kompleksi 3.Nolu İki Katlı Lojman 265
Foto 2.357 Dazkırı İstasyon Kompleksi 4.Nolu Tek Katlı Lojman 265
Foto 2.358 Dazkırı İstasyon Kompleksi Ambarın Doğu Cepheden Görünümü 266
Foto 2.359 Dazkırı İstasyon Kompleksi Ambarın İç Mekandan Görünümü 266
Foto 2.360 Dazkırı İstasyon Kompleksi Su Deposu Güneybatı Cephe 267

Foto 2.361 Dazkırı İstasyon Kompleksi Su Deposu Kuzeydoğu Cephe 267
Foto 2.362 Dazkırı İstasyon Kompleksi Su Deposu Güney Cephedeki Akant Yaprağı 267
Foto 2.363 Dazkırı İstasyon Kompleksi Su Deposunun Güneyinde Bulunan Ahşap Hangar 268
Foto 2.364 Evciler İstasyon Binası Kuzey Cepheden Genel Görünüm 270
Foto 2.365 Evciler İstasyonu Doğu Cepheden Genel Görünüm 270
Foto 2.366 Evciler İstasyonu Batı Cepheden Görünüm 271
Foto 2.367 Evciler İstasyonunun Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüm 271
Foto 2.368 Evciler İstasyonu Kuzey Cephede Sundurmalı Bölüm ve Ahşap Ayaklar 272
Foto 2.369 Evciler İstasyonu Ahşap Sundurmalı Bölümden Giriş Kapısına Bakış 272
Foto 2.370 Evciler İstasyonu Batıda Bulunan Yan Kanattaki Odadan Görünüm ve Gişe Penceresi 273
Foto 2.371 Evciler İstasyonu Doğuda Bulunan Yan Kanattaki Odadan Genel Görünüm 274
Foto 2.372 Evciler İstasyon Kompleksinin Doğusunda Bulunan Hangar 274
Foto 2.373 Evciler İstasyon Kompleksinin Batısında Bulunan Lojman 275
Foto 2.374 Evciler İstasyon Binasında Batıda Bulunan Yan Kanattaki Odaya Giriş Kapısı . 275
Foto 2.375 Evciler İstasyon Binası Giriş Kapısı Kemerinin Kilit Taşındaki İnşa Kitabesi (Tarihi) 276
Foto 2.376 Dinar İstasyon Binası Kuzey Cepheden Genel Görünüm 277
Foto 2.377 Dinar İstasyon Binası Dışa Taşıntı Yapan Yan Kanatın Kuzeye Bakan Cephesi 278
Foto 2.378 Dinar İstasyon Binası Dışa Taşıntı Yapan Yan Kanatların Kuzeye Bakan Cephesi 278
Foto 2.379 Dinar İstasyon Binası Devşirme Malzemeler 279
Foto 2.380 Dinar İstasyon Binası Devşirme Malzemeler 279
Foto 2.381 Dinar İstasyon Binası Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm 280
Foto 2.382 Dinar İstasyon Binası Kuzeybatı Köşeden Genel Görünüm 280
Foto 2.383 Dinar İstasyon Binası Güney Cepheden Genel Görünüm 281
Foto 2.384 Dinar İstasyon Binası Mekanlara Dağılımı Sağlayan Ahşap Sundurmalı Bölüm 282
Foto 2.385 Dinar İstasyon Binası Gişe Odası 282
Foto 2.386 Dinar İstasyon Binası Bekleme Salonu ve Gişe Penceresi 283
Foto 2.387 Dinar İstasyon Binası TCDD Müzesi Olarak Düzenlenen Oda 283
Foto 2.388 Dinar Gar Sahasındaki Hangar ve Ona Bitişik Tek Katlı Bina 285
Foto 2.389 Dinar İstasyon Kompleksi İçinde Bulunan Makascı Odası 285
Foto 2.390 Dinar İstasyon Kompleksi İçinde Bulunan Lojman 286

Foto 2.391 Dinar İstasyon Kompleksindeki Su Deposu.....286
Foto 2.392 Dinar İstasyon Binasında Sundurmalı Bölümdeki Çeşme 287
Foto 2.393 Dinar İstasyon Binasında Çeşme Üzerinde Şirket Adını ve Yapım Tarihini Gösteren Kitabe 287
Foto 2.394 Sundurlu İstasyon Binası Kuzey Cepheden Genel Görünümü 289
Foto 2.395 Sundurlu İstasyon Binasının Batı Cephesinden Genel Görünüm 290
Foto 2.396 Sundurlu İstasyon Binasının Kuzeydoğu Köşeden Genel Görünüm 290
Foto 2.397 Sundurlu İstasyon Binasının Güneye Bakan Arka Cephesi 291
Foto 2.398 Sundurlu İstasyon Binası Doğuda Bulunan Yan Kanatın Kuzeye Bakan Cephesi 291
Foto 2.399 Sundurlu İstasyon Binası Batıda Bulunan Yan Kanatın Kuzeye Bakan Cephesi 292
Foto 2.400 Sundurlu İstasyon Binası Yan Kanatların Arasına Sonradan Eklenen Bölüm 292
Foto 2.401 Sundurlu İstasyon Binası Günümüze Ulaşabilen, Sundurmayı Taşıyan Ahşap Ayak 293
Foto 2.402 Sundurlu İstasyon Binası Batıda Bulunan Yan Kanattaki Tek Oda 293
Foto 2.403 Sundurlu İstasyon Binası Batıda Bulunan Yan Kanattaki Oda.....294
Foto 2.404 Sundurlu İstasyon Binası Doğuda Bulunan Yan Kanattaki Oda 294
Foto 2.405 Sundurlu İstasyon Binası Yan Kanattaki Diğer Oda ve Odada Bulunan Ocak ..295
Foto 2.406 Sundurlu İstasyon Binası Batı Kanada Yakın Olan Odadan Görünüm 295
Foto 2.407 Sundurlu İstasyon Binası Odalarda Kapatılan Pencere.....296
Foto 2.408 Sundurlu İstasyon Binası Yan Kanatlar Arasına İnşa Edilen Küçük Oda 296
Foto 2.409 Sundurlu İstasyon Binası Yan kanatlar Arasına İnşa Edilen Oda.....297
Foto 2.410 İnceköy İstasyon Binası Kuzeydoğu Köşeden Genel Görünüm 299
Foto 2.411 İnceköy İstasyon Binası Doğu Cepheden Görünüm 299
Foto 2.412 İnceköy İstasyon Binası Kuzeybatı Köşeden Görünüm.....300
Foto 2.413 İnceköy İstasyon Binası Doğuda Bulunan Yan Kanat.....301
Foto 2.414 İnceköy İstasyon Binası Batıda Bulunan Yan Kanat 301
Foto 2.415 İnceköy İstasyon Binası Yan Kanatta Pencereler Arasındaki Devşirme Malzeme 302
Foto 2.416 İnceköy İstasyon Binası Doğu Kanatta Bulunan Oda.....302
Foto 2.417 İnceköy İstasyon Binası Batı Kanatta Bulunan Oda 303
Foto 2.418 Çivril İstasyon Binası Güneydoğu Köşeden Genel Görünüm 305
Foto 2.419 Çivril İstasyon Binası Batı Cepheden Genel Görünüm 305
Foto 2.420 Çivril İstasyon Binası Batı Cepheden Genel Görünüm 306

Foto 2.421 Çivril İstasyon Binası Kuzeye Bakan Arka Cephe 306
Foto 2.422 Çivril İstasyon Binası Arka Cephenin Ortasına Yerleştirilen Ek Mekan 307
Foto 2.423 Çivril İstasyon Binasının Güney Cephesinde Bulunan Sundurmalı Bölümden Genel Görünüm 307
Foto 2.424 Çivril İstasyon Binası Sundurmalı Bölümün Kuzeybatısındaki Oda 308
Foto 2.425 Çivril İstasyon Binası Kuzeydeki Ek Mekana Geçişi Sağlayan Oda 308
Foto 2.426 Çivril İstasyon Binası sundurmalı bölümün ortasından ulaşılan oda 309
Foto 2.427 Çivril İstasyon Binası odanın güney duvarında bulunan ocak ve pencere 309
Foto 2.428 Çivril İstasyon Kompleksi İçinde bulunan Hangar Binası 310
Foto 2.429 Çivril İstasyon Kompleksi İçinde Bulunan Tek Katlı Lojman 310
Foto 2.430 Çivril İstasyon Kompleksi İki Katlı Lojman 311
Foto 2.431 Çivril Gar Kompleksi İki Katlı Lojmanın Pencere Kemeri Altında Bulunan İnşa Kitabesi 311
Foto 2.432 Karakuyu İstasyon Binası Kuzey Cephe 313
Foto 2.433 Karakuyu İstasyon Binası Kuzeydoğu Cephe 314
Foto 2.434 Karakuyu İstasyon Binası Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüm 314
Foto 2.435 Karakuyu İstasyon Binası Güney Cepheden Genel Görünüm 315
Foto 2.436 Karakuyu İstasyon Binası Pencereler ve Silmelerden Detay 315
Foto 2.437 Karakuyu İstasyon Binası Kuzey Cephede Bulunan Kapılar 316
Foto 2.438 Karakuyu İstasyon Binası Hareket Memuru Odasından Görünüm 317
Foto 2.439 Karakuyu İstasyon Binası Hareket Memuru Odasından Geçiş Sağlanan Mutfak 317
Foto 2.440 Karakuyu İstasyon Binası Güney Cephedeki Kapıdan Erişilen Hol ve Merdiven 318
Foto 2.441 Karakuyu İstasyon Binası Holün Doğusunda Bulunan Kazan Dairesi 318
Foto 2.442 Karakuyu İstasyon Binası Zemin kattaki Hela ve Banyoya Dağılımı Sağlayan Koridor 318
Foto 2.443 Karakuyu İstasyon Binası Kat Bağlantısını Sağlayan Ahşap Merdiven 319
Foto 2.444 Karakuyu İstasyon Binası Lojmandaki Odalara Dağılımı Sağlayan Koridor ve Ahşap Plaster 319
Foto 2.445 Karakuyu İstasyon Binası Koridorun Batısında Yer Alan Oda 320
Foto 2.446 Karakuyu İstasyon Kompleksi Binası Umumi Hela 321
Foto 2.447 Karakuyu İstasyon Kompleksi Hangar Binası 321
Foto 2.448 Karakuyu İstasyon Kompleksi Lojman (Konut) 322
Foto 2.449 Karakuyu İstasyon Kompleksi Su Deposu 322

Foto 2.450 Çapalı İstasyon Binası Batı Cepheden Görünüm 324
Foto 2.451 Çapalı İstasyon Binası Batı Cephedeki Ahşap Sundurma 324
Foto 2.452 Çapalı İstasyon Binası Güneydoğu Cepheden Görünüm 325
Foto 2.453 Çapalı İstasyon Binası Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüm 325
Foto 2.454 Çapalı İstasyon Binası Pencere Detayı 326
Foto 2.455 Çapalı İstasyon Binası İç Mekandan Genel Görünüm 327
Foto 2.456 Çapalı İstasyonu İç Mekandan Genel Görünüm 327
Foto 2.457 Çapalı İstasyon Binasındaki Mutfak 328
Foto 2.458 Çapalı İstasyon Binası Mutfağın Doğusundaki Helalar 328
Foto 2.459 Çapalı İstasyon Binası Mutfağın Kuzeyindeki Dikdörtgen Planlı Oda 329
Foto 2.460 Çapalı İstasyon Kompleksi Hangar Binası 330
Foto 2.461 Çapalı İstasyon Kompleksi Umumi Hela 330
Foto 2.462 Çapalı İstasyon Kompleksi Su Deposu 331
Foto 2.463 Çapalı İstasyon Kompleksinde Bulunan Mescit 332
Foto 2.464 Çapalı İstasyon Kompleksindeki Mescidin İçinden Görünüm 332
Foto 2.465 İhsaniye İstasyonu Lojman, İstasyon Binası, Ambar Binasının Batı Cepheden Görünümü 334
Foto 2.466 İhsaniye İstasyonu Ambarın Dış Cepheden Görünümü 335
Foto 2.467 İhsaniye İstasyonu Ambarın İç Mekanından Görünümü 335
Foto 2.468 İhsaniye İstasyon Binasının Kuzey Duvarına İnşa Edilen Lojman 336
Foto 2.469 İhsaniye İstasyon Binası Lojmanın İçinden Görünüm 336
Foto 2.470 İhsaniye İstasyon Binası Ön Cepheden (Batı) Genel Görünüm 337
Foto 2.471 İhsaniye İstasyonu Arka Cepheden (Doğu) Genel Görünüm 337
Foto 2.472 İhsaniye İstasyon Binasının Bekleme Salonuna Açılan Kapıdan Detay 338
Foto 2.473 İhsaniye İstasyon Binası Bekleme Salonu ve Güney Duvarındaki Gişe Penceresi 338
Foto 2.474 İhsaniye İstasyon Binası Hareket Memuru Odasından Görünüm 339
Foto 2.475: İhsaniye İstasyon Binası İstasyon Şefinin Odası ve Mutfağa Geçişi Sağlayan Kapı 339
Foto 2.476 İhsaniye İstasyon Binasının Üst Kata Çıkışı Sağlayan Merdivenin Bulunduğu Bölüm 340
Foto 2.477 İhsaniye İstasyon Binası Birinci Kattaki Lojmanda Odalara Dağılımı Sağlayan Koridor 341

Foto 2.478 İhsaniye İstasyon Binası Birinci Katta Koridorun Doğusundaki Oda ve Diğer Odaya Geçiş Kapısı 341
Foto 2.479 İhsaniye İstasyon Binası Birinci Kat Koridoru ve Çatıya Çıkış Merdiveni 342
Foto 2.480 Sultandağı İstasyon Binasından Genel Görünüm 343
Foto 2.481 Sultandağı İstasyon Binası Ambarın Dış Cephesi 344
Foto 2.482 Sultandağı İstasyon Binası Ambarın İçinden Görünüm 344
Foto 2.483 Sultandağı İstasyon Binası Kuzeydoğu Köşeden Genel Görünüm 345
Foto 2.484 Sultandağı İstasyon Binası Arka Cepheden Güney Genel Görünüm 345
Foto 2.485 Sultandağı İstasyon Binası Kuzeybatı Köşeden Genel Görünüm 346
Foto 2.486 Sultandağı İstasyon Binası Ana Bina ve Bekleme Salonu ile İdari Bölüme Açılan Kapılar 346
Foto 2.487 Sultandağı İstasyon Binası Bekleme Salonuna Giriş Kapısı ve Gişe Penceresi 347
Foto 2.488 Sultandağı İstasyon Binası Hareket Memuru Odası ve İdari Bölüme Açılan Kapı 347
Foto 2.489 Sultandağı İstasyon Binası Birinci Kata Çıkışı Sağlayan Ahşap Merdivenin Bulunduğu Bölüm 348
Foto 2.490 Sultandağı İstasyon Binası Birinci kattaki Lojman ve Odalarına Dağılımı Sağlayan Koridor 348
Foto 2.491 Sultandağı İstasyon Binası Birinci Kattaki Lojman ve Koridorda Bulunan Çatıya Çıkış Merdiveni 349
Foto 2.492 Sultandağı İstasyon Binası Birinci Kattaki Lojman: Koridorun Kuzeyindeki Oda ve Kuzeybatıdaki Odaya Giriş Kapısı 350
Foto 2.493 Sultandağı İstasyon Binası Birinci kattaki Lojman: Koridorunun Batısındaki Oda 350
Foto 2.494 Sultandağı İstasyon Kompleksi Umumi Hela 351
Foto 2.495 Sultandağı İstasyon Kompleksi Lojmanın Dış Cephesinden Genel Görünüm 351
Foto 2.496 Sultandağı İstasyon Kompleksi İşçi Barakasından Genel Görünüm 352
Foto 2.497 Balmahmud İstasyon Binası Kuzey Cepheden Genel Görünüm 353
Foto 2.498 Balmahmud İstasyon Binası Güneydoğu Köşeden Genel Görünümü 354
Foto 2.499 Balmahmud İstasyon Binası Kuzeybatı Köşeden Genel Görünümü 354
Foto 2.500 Balmahmud İstasyonu Binasında Sonradan Yıkılan Yapının Bulunduğu Batı Cephe ve Yapının Çatısının İzi 355
Foto 2.501 Balmahmud İstasyon Binası Güney Cephesinden Genel Görünüm 356

Foto 2.502 Balmahmud İstasyon Binası Zemin Katın Batısında Yer Alan Kuzey Güney Doğrultulu Oda 356
Foto 2.503 Balmahmud İstasyon Binası Birinci Kata Çıkışı Sağlayan Merdiven 357
Foto 2.504 Balmahmud İstasyon Binası Birinci Kat (Lojman) Yatak Odası 358
Foto 2.505 Balmahmud İstasyon Binası Lojmanda Bulunan Odalardan Görünüm 358
Foto 2.506 Balmahmud İstasyon Binası Mutfaktan Erişim Sağlanan Bir Diğer Oda 359
Foto 2.507 Balmahmud İstasyon Binası Lojmanda Bulunan Mutfak 359
Foto 2.508 Balmahmud İstasyon Binası Birinci Katın Koridoru ve Çatıya Çıkış Merdiveni 360
Foto 2.509 Balmahmud Hangar, Hela, İstasyon Binası ve Su Deposundan Oluşan İstasyon Kompleksinin Genel Görünümü 360
Foto 2.510 Balmahmud İstasyon Kompleksi İçinde Bulunan Hangar 361
Foto 2.511 Balmahmud İstasyon Binası İstasyon Kompleksindeki Umumi Hela 361
Foto 2.512 Balmahmut İstasyon Kompleksindeki Su Deposu 362
Foto 2.513 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Güneybatı cepheden genel görünüm . 364
Foto 2.514 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüm 364
Foto 2.515 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu 20.Yüzyılın Başına Ait Görsel (Yazıda: Afyon: İzmir İstasyonu) 365
Foto 2.516 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Güneybatı Cepheden Görünümü 366
Foto 2.517 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünüm 366
Foto 2.518 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Kuzey Cephe 367
Foto 2.519 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Saçaktaki Ahşap Testere Dişleri ve Pencere Detayı 367
Foto 2.520 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Güney Cepheden Genel Görünüm ... 368
Foto 2.521 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Zemin kattaki Lojmanda Odalara Dağılımı Sağlayan Hol 369
Foto 2.522 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Zemin Kat Lojmanından Bir Oda 369
Foto 2.523 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Birinci Kata Çıkışı Sağlayan Ahşap Merdiven 371
Foto 2.524 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Doğu Cepheden Genel Görünüm 373
Foto 2.525 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Kuzeydoğu Cephe 374
Foto 2.526 Emirdağ İnkılap ilköğretim Okulu Batı Cephe 375

Foto 2.527 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Batı Cephedeki Balkon Korkuluğundan Detay 375
Foto 2.528 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Balkon Kapı Kemerinin Kilit Taşındaki Akant Yaprağı 376
Foto 2.529 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Giriş Kapısı 377
Foto 2.530 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Giriş Holü 379
Foto 2.531 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Odalara-Sınıflara Dağılımı Sağlayan Koridor 380
Foto 2.532 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Koridora Paralel Uzanan Sınıftan Görünüm 380
Foto 2.533 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Koridora Paralel Uzanan Sınıftan Görünüm 381
Foto 2.534 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Giriş Holünün Karşısındaki Oda 381
Foto 2.535 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Ahşap Merdiven 382
Foto 2.536 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Balkona Açılan Bölüm 382
Foto 2.537 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi Eski Görünümü 384
Foto 3.538 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi Kuzey Cephe 386
Foto 2.539 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi Güneybatı Cepheden Genel Görünüm 386
Foto 2.540 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm 386
Foto 2.541 Karahisar-ı Sahip Hol kısmından Genel Görünüm 387
Foto 2.542 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi İç Avludan Genel Görünüm 388
Foto 2.543 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi İç Avludan Genel Görünüm 388
Foto 2.544 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi Avlunun Batısındaki Sınıftan Görünüm 389
Foto 2.545 İşgal Döneminde Sanayi Mektebi (Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Arşivi'nden) 390
Foto 2.546 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Kuzeydoğudan Genel Görünüm (Hasan Özpunar'dan) 393
Foto 2.547 Yoncaaltı Medresesi Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm 393
Foto 2.548 Yoncaaltı Medresesi Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünüm 394
Foto 2.549 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Kuzey Cephe ve Girişi Sağlayan İki Kollu Merdiven 394
Foto 2.550 Yoncaaltı Medresesi Giriş Kapısı 395
Foto 2.551 Yoncaaltı Medresesi Batı Duvarına Açılan Delikler 395
Foto 2.552 Yoncaaltı Medresesi Öğrenci Odası 396
Foto 2.553 Yoncaaltı Medresesi Dershane Kısmı 396
Foto 2.554 Yoncaaltı Medresei Kapalı Avludan Genel Görünüm 397

Foto 2.555 Yoncaaltı Medresesi Kapalı Avlunun Tavanından Detay.....397
Foto 2.556 Karahisar-ı Sahip İdadisi Kuzey Cephe 399
Foto 2.557 Karahisar-ı Sahip İdadisi Güneybatı Cepheden Genel Görünüm 400
Foto 2.558 Karahisar-ı Sahip İdadisi Doğu Cepheden Genel Görünüm 400
Foto 2.559 Karahisar-ı Sahip İdadisi Çini Süslemelerinden Detaylar.....401
Foto 2.560 Karahisar-ı Sahip İdadisi Güney Cepheden Görünüm.....402
Foto 2.561 Karahisar-ı Sahip İdadisi Yan Kanatların Arka Bahçeye Bakan Cephesi 403
Foto 2.562 Karahisar-ı Sahip İdadisi Güney Cephedeki Giriş Kapısı.....404
Foto 2.563 Karahisar-ı Sahip İdadisi Yan Kanatların Kuzeye Bakan Cephesi.....405
Foto 2.564 Karahisar-ı Sahip İdadisi Kuzey Cephede Yan kanatlarının Yanına Yerleştirilen Sınıfların Cephesi 405
Foto 2.565 Karahisar-ı Sahip İdadisi Giriş Cephesinin İki Yanına Konumlanan Birer Pencerelik Bölüm 406
Foto 2.566 Karahisar-ı Sahip İdadisi Kuzey Cephedeki Ana Giriş.....407
Foto 2.567 Karahisar-ı Sahip İdadisi Kuzeyde Bulunan Giriş Kapısındaki Çini ve Taş Süslemeler 408
Foto 2.568 Karahisar-ı Sahip İdadisi Kilit Taşlarından Detaylar.....408
Foto 2.569 Karahisar-ı Sahip İdadisi Kilit Taşlarından Detaylar.....408
Foto 2.570 Karahisar-ı Sahip İdadisi Basık Kemerin Kilit Taşından Detay 409
Foto 2.571 Karahisar-ı Sahip İdadisi Giriş Kapısının Lentosu Üzerindeki Ahşap Süsleme Detayı 409
Foto 2.572 Karahisar-ı Sahip İdadisi Giriş Holü.....410
Foto 2.573 Karahisar-ı Sahip İdadisi Sınıflara Dağılımı Sağlayan Koridor.....410
Foto 2.574 Karahisar-ı Sahip İdadisi Yan Kanatların Yanında Bulunan Sınıftan Görünüm .413
Foto 2.575 Karahisar-ı Sahip İdadisi Zemin Kattaki Yan Kanatların Ön Cepheye Bakan Sınıfından Görünüm 413
Foto 2.576 Karahisar-ı Sahip İdadisi Zemin Kattaki Yan Kanatların Arka Cepheye Bakan Sınıfından Görünüm 414
Foto 2.577 Karahisar-ı Sahip İdadisi Giriş Holünüm Karşısında Birinci Kata Çıkışı Sağlayan Merdiven.....414
Foto 2.578 Karahisar-ı Sahip İdadisi Koridoru Aydınlatan Basık Kemerli Pencere Açıklıkları 415
Foto 2.579 Karahisar-ı Sahip İdadisi Birinci Kattaki Yan Kanatların Ön Cepheye Bakan Sınıfından Genel Görünüm.....415

Foto 2.580 Karahisar-ı Sahip İdadisi Birinci Kattaki Yan Kanatların Arka Cepheye Bakan Sınıfından Genel Görünüm.....416
Foto 2.581 Karahisar-ı Sahip İdadisi Müze Olarak Kullanılan Bodrum Kat.....416
Foto 2.582 EKVKMB'de Bulunan ''Bina Hakkında Suallerin Cevapları'' Başlıklı Yazışma 420
Foto 2.583 Bayat Hükümet Konağı Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm 423
Foto 2.584 Bayat Hükümet Konağı Güneybatı Cephe.....423
Foto 2.585 Bayat Hükümet Konağı Doğu Cephe.....424
Foto 2.586 Bayat Hükümet Konağı Güney Cephe.....424
Foto 2.587 Bayat Hükümet Konağı Saçak Altındaki Geometrik Süslemelerden Detay.....425
Foto 2.588 Bayat Hükümet Konağı Giriş Cephesi.....425
Foto 2.589 Bayat Hükümet Konağı Giriş Kapısı 426
Foto 2.590 Bayat Hükümet Konağı Revaklı Girişin Üst Örtüsü.....426
Foto 2.591 Bayat Hükümet Konağı Girişten Sonra Erişilen Hol 427
Foto 2.592 Bayat Hükümet Konağı Odalara Dağılımı Sağlayan Koridor.....427
Foto 2.593 Bayat Hükümet Konağı Koridoru Dik Kesen Odadan Genel Görünüm.....428
Foto 2.594 Bayat Hükümet Konağı Koridora Paralel Uzanan Odadan Genel Görünüm.....428
Foto 2.595 Bayat Hükümet Konağı L Biçimindeki Merdiven 429
Foto 2.596 Bayat Hükümet Konağı Birinci Kattaki Hol.....429
Foto 2.597 Bayat Hükümet Konağı Birinci Katta Dışa Taşıntı Yapan Sekreterlik Odası 430
Foto 2.598 Bayat Hükümet Konağı Birinci Kattaki Odalardan Genel Görünüm 430
Foto 2.599 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Kuzeydoğu Cephe 433
Foto 2.600 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Kuzeybatı Cephe 433
Foto 2.601 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Güneydoğu Cephe 434
Foto 2.602 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesine Ait Eski Görsellerden Anlaşılan Zemin Kata Ait Yan Giriş 434
Foto 2.603 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Birinci Kata Girişi Sağlayan Merdiven.....435
Foto 2.604: Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Ana Giriş Cephesi 435
Foto 2.605 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Giriş Cephesindeki Saçaklardaki Ahşap Süsleme.....436
Foto 2.606 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Zemin Kat Sofasından Genel Görünüm (Emre Kolay'dan).....437
Foto 2.607 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Birinci Kat Sofasından Genel Görünüm 437

Foto 2.608 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Zemin Kat Sofasındaki Sahne (Kasım İnce'den) 438
Foto 2.609 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Birinci Kattaki Atatürk Odası (Emre Kolay'dan) 438
Foto 2.610 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesine ait H.1339 M.1920 tarihli görsel 442
Foto 2.611 Bolvadin Redif Deposu Güney Cepheden Görünüm 444
Foto 2.612 Bolvadin Redif Deposu Kuzeybatı Köşeden Genel Görünüm 445
Foto 2.613 Bolvadin Redif Deposu Güney Cephedeki Revaklı Bölüm 446
Foto 2.614 Bolvadin Redif Deposu Giriş Kapı Kemeri Kilit Taşı ve Üzerindeki Kitabe 446
Foto 2.615 Bolvadin Redif Deposu Zemin Kattan Genel Görünüm 447
Foto 2.616 Bolvadin Redif Deposu Birinci Kata Çıkışı Sağlayan Merdiven 447
Foto 2.617 Bolvadin Redif Deposu Birinci Kattaki Hol Kısmı 448
Foto 2.618 Bolvadin Redif Deposu Birinci Katta Ön Cepheye Bakan Oda 448
Foto 2.619 Bolvadin Redif Deposu Birinci Katta Ön Cepheye Bakan Oda 449
Foto 2.620 Bolvadin Neferat Koğuşu Güneydoğu Köşeden Genel Görünümü 450
Foto 2.621 Bolvadin Neferat Koğuşu Kuzey Cephesinden Genel Görünüm 450
Foto 2.622 Bolvadin Neferat Koğuşu Giriş Cephesi 451
Foto 2.623 Bolvadin Neferat Koğuşunda Odalara Dağılımı Sağlayan Koridor 451
Foto 2.624 Bolvadin Neferat Koğuşunda Koridorun Doğusundaki Dikdörtgen Planlı Oda .. 452
Foto 2.625 Bolvadin Neferat Koğuşunda Koridorun Batısındaki İki Oda 452
Foto 2.626 Bolvadin Redif Deposu İnşa Kitabesi 453
Foto 2.627 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Giriş Cephesinden Genel Görünüm 455
Foto 2.628 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Arka ve Yan Cepheden Genel Görünüm ... 455
Foto 2.629 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Pencerelerden Detay 456
Foto 2.630 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposuna Ait Müze Arşivinden Alınan Görüntüden Anlaşılan Plasterlar 456
Foto 2.631 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Revaklı Giriş Cephesi 457
Foto 2.632 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Revaklı Giriş Kemerinin Kilit Taşındaki Çiçek Kabartması 457
Foto 2.633 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Revaklı Girişin Üst Örtüsü ve Basık Kemerli Giriş Kapısı 458
Foto 2.634 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Balkon Revakının Sütunları 458
Foto 2.635 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Zemin Katta Mekanlara Dağılımı Sağlayan Koridor 460

Foto 2.636 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Zemin Katta Kuzeydoğudaki Odadan Genel Görünüm 460
Foto 2.637 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Üst Kata Erişimi Sağlayan Ahşap Merdiven 461
Foto 2.638 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabe 462
Foto 2.639 Çivril Redif Deposu Genel Görünüm 464
Foto 2.640 Çivril Redif Deposu Kuzeybatı Cepheden Görünüm 465
Foto 2.641 Çivril Redif Deposu Güneybatı Cepheden Görünüm 465
Foto 2.642 Çivril Redif Deposu Köşe Plasterları 466
Foto 2.643 Çivril Redif Deposu Köşe Plasterlarinin Başlıkları 466
Foto 2.644 Çivril Redif Deposu Doğu Cephedeki Revaklı Giriş 467
Foto 2.645 Çivril Redif Deposu Doğu Cephedeki Revaklı Giriş 468
Foto 2.646 Çivril Redif Deposu Giriş Kapısının Kemer Kilit Taşı ve Üzerindeki Alçı Süsleme 468
Foto 2.647 Çivril Redif Deposu Giriş Holü 469
Foto 2.648 Çivril Redif Deposu Mekanlara Dağılımı Sağlayan Koridor 469
Foto 2.649 Çivril Redif Deposu Zemin Kattaki Odadan Genel Görünüm 471
Foto 2.650 Çivril Redif Deposu Zemin Katta Koridorun Güneyindeki Odadan Genel Görünüm 471
Foto 2.651 Çivril Redif Deposu Üst Kata Çıkışı Sağlayan Merdiven 472
Foto 2.652 Çivril Redif Deposu Birinci Kattaki Balkona Açılan Bölüm 472
Foto 2.653 Çivril Redif Deposu Merdiven Boşluğunun Yanında İkiye Bölünen Oda 473
Foto 2.654 Çivril Redif Deposu Merdiven Boşluğunun Yanında İkiye Bölünen Oda 473
Foto 2.655 Çivril Redif Deposu Koridorun Kuzeyinde Bulunan Oda 473
Foto 2.656 Yaylabağı Karakolu Ön Cepheden Genel Görünüm (Kuzey) 476
Foto 2.657 Yaylabağı Karakolu Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm 477
Foto 2.658 Yaylabağı Karakolu Batı Cepheden Genel Görünüm 477
Foto 2.659 Yaylabağı Karakolu Yüzeyi İşlenmemiş Kitabe Panosu 477
Foto 2.660 Yaylabağı Karakolu İç Mekana Giriş Kapısı 479
Foto 2.661 Yaylabağı Karakolu Birinci Kattan Genel Görünüm 479
Foto 2.662 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Güneybatı Cepheden Genel Görünüm 481
Foto 2.663 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünümü 482

Foto 2.664 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Doğu Cephede Bulunan İkiz Sivri Kemerler 482
Foto 2.665 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüm 483
Foto 2.666 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası 1927 Yılına Ait Görseli 483
Foto 2.667 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Kuzeydoğu Köşesinde Bulunan Bölüm 484
Foto 2.668 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Konsollara Oturan Balkon 484
Foto 2.669 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Çatı Katında Bulunan İkiz Sivri Kemerler 485
Foto 2.670 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Cephelerde Bulunan Taş Kartuşlar 485
Foto 2.671 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Taş Süslemelerden Detay 486
Foto 2.672 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Giriş Revakından Genel Görünüm 486
Foto 2.673 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Revağındaki Süslemeler 487
Foto 2.674 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Sekizgen Giriş Revağı 488
Foto 2.675 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Mekanlara Dağılımı Sağlayan Koridor 489
Foto 2.676 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Koridorun Batısında Bugün Nikah Salonu Olarak Kullanılan Mekan 489
Foto 2.677 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Birinci Katın Güneydoğusunda Bulunan Oda 490
Foto 2.678 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Atatürk Portresi 490
Foto 2.679 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası ve Karahisar-ı Sahip İdadi Binası Tarih: 15 Şubat 1919 491
Foto 2.680 İşgal Döneminde Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Binası 492
Foto 2.681 Sandıklı Ziraat Bankası Doğu Cepheden Genel Görünüm 494
Foto 2.682 Sandıklı Ziraat Bankası Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm 495
Foto 2.683 Sandıklı Ziraat Bankası Güneybatı Cepheden Genel Görünüm 495
Foto 2.684 Sandıklı Ziraat Bankası İç Mekana Giriş Kapısı 496
Foto 2.685 Sandıklı Ziraat Bankası Doğu Batı Doğrultulu Koridor 497
Foto 2.686 Sandıklı Ziraat Bankası Kuzey Güney Doğrultulu Koridor 497
Foto 2.687 Sandıklı Ziraat Bankası İç Mekandaki Pencerelerden Detay 497
Foto 2.688 Sandıklı Ziraat Bankası Bodrum Kat (Evrak Mahzeni) 498
Foto 2.689: Bedesten Çarşısı Güneydoğu Cepheden Görünüm 500

Foto 2.690 Bedesten Çarşısı Doğu Cephedeki Girişler 501
Foto 2.691 Bedesten Çarşısı Batı Cephedeki Girişler 502
Foto 2.692 Bedesten Çarşısı Güneydeki Ana Giriş 502
Foto 2.693 Bedesten Çarşısı Dükkanların Genel Görünümü 502
Foto 2.694 Bedesten Çarşısı Dükkanlardan Genel Görünüm 503
Foto 2.695 Bedesten Çarşısı Dükkanlar ve Sokakların Üst Örtüsü 503
Foto 2.696 Bedesten Çarşısı Doğudaki Giriş Kapısının Alınlığı 504
Foto 2.697 Bedesten Çarşısı Güneydeki Giriş Kapısının Alınlığı 504
Foto 2.698 Bedesten Çarşısı Güneydeki Dükkan Kapılarının Kilit Taşındaki Bitkisel Süslemeler 504
Foto 2.699 Bedesten Çarşısı Çini Madalyon (Kitabe) 505
Foto 2.700 Bedesten Çarşısı Çini Madalyon (Kitabe) 505
Foto 2.701 Bedesten İnşaatı 1914 öncesi (İbrahim Yüksel'den) 506
Foto 2.702 Karahisar-ı Sahip Hamidiye Gureba Hastahanesi İnşa Kitabesi (Hasan Özpunar'dan) 510
Foto 2.703 Karahisar- Sahip Hamidiye Gureba Hastahanesi Genel Görünüm (Hasan Özpunar'dan) 511
Foto 2.704 Karahisar-ı Sahip Hamidiye Gureba Hastahanesi Genel Görünüm (Hasan Özpunar'dan) 511
Foto 2.705 1872 yılında İnşa Edilen İlk Hükümet Konağı (Hasan Özpunar'dan) 513
Foto 2.706 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi (Zafer Müzesi) ve Hükümet Konağı (Hasan Özpunar'dan) 515
Foto 2.707 Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı ve Arkasındaki Bağımsız Hapishane Sağ Üstte Afyon Lisesi ve İttihat ve Terakki Binası (H.Özpunar) 515
Foto 2.708 Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı Ön Cepheden Genel Görünüm 1922 (H.Özpunar) 516
Foto 2.709 Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı 1934 Tadilatı (H. Özpunar) 516
Foto 2.710 Tadilat sonrası Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı (H.Özpunar) 517
Foto 3.1 Yaylabağı Karakolu Restorasyon Öncesi Döşemeler 616
Foto 3.2 Bedesten Civarında Osmanlı Bankası Olarak Bilinen Yapı 623
Foto 3.3 Bedesten Civarında Osmanlı Bankası Olarak Bilinen Yapıya Ait Kitabe 623
Foto 3.4 Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı Odaklı Kamusal Alan. 629

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz	: Bakınız
C	: Cilt
Cm	: Santimetre
EKVKBK	: Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
HVS	: Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi
H	: Hicri
KVBM	: Kütahya Vakıflar Bölge Müdürlüğü
M	: Metre
M	: Miladi
R	: Rumi
S	: Sayfa
S	: Sayı
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
Vd	: Ve Diğerleri

Arşiv Belgeleri:

BEO	: Babıali Evrak Odası
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.AS	: Cevdet Askeriyye
DH	: Dahiliye
DH.EUM.2.Şb	: Dahiliye 2. Şube
DH.İ.UM	: Dahiliye İdare-i Umumiye
DH.İD	: Dahiliye İdare
DH.MB.HPS	: Dahiliye Hapishaneler Müdiriyeti
DH.MKT	: Dahiliye Mektubi Kalemi
DH.MUİ	: Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi
FTG.F	: Fotoğraflar
HAT	: Hatt-ı Hümayun
İ.DH	: İrade Dahiliye
İ.MF	: İrade Maarif
İ.ML	: İrade Maliye
İ.MVL	: İrade Meclis-i Vala

İ.ŞD : İrade Şura-yı Devlet
İ.TNF : İrade Ticaret ve Nafia
MF : Maarif
MF.MKT : Maarif Mektubi Kalemi
MV : Meclis-i Vükela Mazbataları
MVL : Meclis-i Vala
PLK.p : Plan-Proje
ŞD : Şura-yı Devlet
TFR : Tefrişat-ı Rumeli Evrakı
Y.MTV : Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y.PRK.ASK : Yıldız Askeri Maruzat
Y.PRK.DH : Yıldız Dahiliye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.UM : Yıldız Umumi

ÖZET

18.yüzyılın sonlarında siyasi ve askeri gücünün batı devletlerinin gerisinde olduğunu anlayan Osmanlı Aydınları, devleti eski ihtişamına kavuşturmak için önceliği askeri alanda olmak üzere yönetim, eğitim, ulaşım ve ekonomi gibi alanlarda bir dizi reformlar yapmıştır. Bu reformlar sayesinde daha kurumsal bir kimliği bürünen devlet yönetiminde, dönemin gereği olarak İmparatorluk coğrafyasının en ücra köşelerinde bile *''Devlet İdeolojisini''* yansıtan binlerce yapı inşa edilmiştir. Fakat, şu göz ardı edilmemelidir ki; Sanat Tarihi Camiasında *''Kamu Yapıları''* olarak adlandırılan bu yeni yapı türlerinin yanı sıra geçmişi yüzyıllar öncesine dayanan Cami, Çeşme, Hamam gibi yapı türlerinin inşası da son dönemde hız kesmemiştir.

''Osmanlı Dönemi Karahisar-ı Sahip Sancağı'' sınırları içerisindeki imar hareketlerinin incelendiği bu çalışmada, yıkılmaya yüz tutan bir hanedanın, nasıl devletin altın çağındaki imar hareketleri ile yarışacak düzeyde yapılar yaptığı, bu yapıların inşasında gerekli kaynakları nasıl yarattığı, yapıların merkezden gönderilen planlar doğrultusunda mı yoksa yerel ustaların inisiyatifinde mi inşa edildiği ve bu yapıların dönemin mimari üsluplarını yansıtıp yansıtmadığı gibi sorular, arşiv belgelerinden ve mevcut verilerden hareketle cevaplanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geç Osmanlı Mimarlığı, Tanzimat, Karahisar-ı Sahip, İmar Hareketleri, Arşiv Belgeleri.

SUMMARY

AFTER TANZIMAT TURKISH ARCHITECTURE IN SANJAK OF KARAHISAR-I SAHIP

When it came to the very end of 18th century, the Ottoman intellectuals, who realized that the political and military power of the state remained inferior to that of the Western states, initiated a series of reforms in such fields as administration, education, transportation, economy and especially military in order to gain the state its previous splendor. Having been characterized with a much more institutional identity by means of these reforms, the state administration constructed thousands of edifices which could reflect the state ideology ever at the most isolated parts of imperial geography. However, it should not be underestimated that the construction of such traditional edifices as mosque, fountain and bath was kept on along with those new types of edifice referred above, which is today defined as public buildings among the academic circles of art history.

Assessing the constructional movements within the boundaries of the sanjak Karahisar-ı Sahip, this thesis aims under the light of Ottoman archival documents and the related bibliographical sources at finding scientific answers the questions towards how that a dying dynasty managed to construct edifices at a level that could compete with those at the golden ages, how it created the required sources for the construction, whether the edifices were built in line with the outlines sent by the central government or by the initiative of local masters, and whether these buildings represent the architectural styles of the age.

Keywords: Tanzimat, Karahisar-ı Sahip, Constructional Movements, Archival Documents, Late Ottoman Architectur.

ÖNSÖZ

''Tanzimat'tan Sonra Karahisar-ı Sahip Sancağı'nda Osmanlı Mimarlığı 1839-1923'' adı altında bir konu çalışmamın başlıca sebebi Son Dönem Osmanlı Mimarlığına olan yoğun ilgim ve tutkumdur. Dönemin içinde bulunduğu çelişkili durumu anlamaya çalışmak ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinde sadece yapıların mimari detayları değil inşa süreçleri ile ilgili yazışmaları okumak benim için tez sürecindeki en keyifli çalışmaydı. Akabinde, farklı gerekçelerden dolayı üç defa yapılan arazi çalışmasında Afyonkarahisar'ın Selçukludan Beyliklere, Beyliklerden Osmanlıya, Osmanlı'dan Cumhuriyete kadar inşa edilmiş birçok yapısını tanıma, inceleme fırsatım oldu. Konu alanı *''Osmanlı Mimarlığı''* olmasına rağmen Duvar Resimli Köy Camileri bana Osmanlı Resim Sanatının mahalli idarinin en küçük birimi olan köylere yansımasını görme, tanıma imkanı verdi. Ancak tüm bu çalışmalar esnasında yardımlarını, desteklerini görmezden gelemeyeceğim kişiler oldu.

Öncelikle, son dönem çalışmam üzerinde beni yönlendiren ve tez konusunun seçiminden bu yana yazdığım her cümleyi tek tek sabırla okuyan-düzelten, kütüphanesinden yararlanmama müsaade eden saygıdeğer, danışman hocam Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK'e, aklıma düşen her soruda kapısını rahatça çalabildiğim hocam Öğr. Gör. Yasemin ECESOY'a, okuduğum arşiv belgeleri ve kitabelerinin doğruluğunu teyit etmek için bana değerli vaktini ayıran Doç. Dr. Güven DİNÇ'e, üzerimde emeği olan Akdeniz Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümünün değerli hocalarına, çalışmama maddi destek sunan Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimine, arşivlerinde günlerce vakit geçirdiğim Afyonkarahisar TCDD 7.Bölge Müdürlüğünün güler yüzlü çalışanlarına, farklı sebeplerden dolayı üç kez yaptığım arazi çalışmasında bana eşlik eden dostlarım; Uğur YAYLACI, Ömer SÖYLEMEZ ve Tugay ÖZFİLİZ'e, Ağabeyim Eray TÜRKMEN'e, maddi ve manevi desteklerini bir an bile eksik etmeyen canım Annem ve Babam'a, varlığı benim en büyük neşe kaynağım olan yeğenim Barlas'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kadir TÜRKMEN

Antalya, 2020

GİRİŞ

Konunun Tanımı Amacı Önemi

Hititler, Roma İmparatorluğu, Selçuklular ve Osmanlılar gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Karahisar-ı Sahip Sancağı yüzyıllar boyunca farklı devletler tarafından inşa edilmiş birçok yapı ile donatılmıştır. Bu yapılardan bazıları hâlâ eski görkemini korurken bazıları sadece bir duvardan veyahut tarih kitaplarındaki bilgilerden ibaret kalmıştır. Türk Devletleri tarafından yaklaşık 700 yıllık bir zaman diliminde inşa edilen yapılar diğerleri nazaran daha şanslı yapılar olarak karşımıza çıkar ve bugün bile kentin en görkemli yapıları konumundadırlar. Özellikle Afyon Ulu Cami, Gedik Ahmet Paşa İmareti gibi taç yapılar Sanat Tarihçileri tarafından ilgiyle karşılanmış ve birçok çalışmaya tabii tutulmuştur. Gelgelelim, son yıllara kadar Sanat Tarihi Camiasının ilgi odağı da Tanzimat öncesinde inşa edilmiş Cami, Medrese, Han, Hamam, Çeşme gibi mimari eserlerdir. Tanzimat Fermanı sonrasındaki köklü değişimlerin neticesi olarak inşa edilen yeni yapı türleri hak ettiği değeri yeni yeni görmeye başlamıştır. Bu çalışmada, daha önce bir bütün olarak ele alınmamış olan, Tanzimat'tan Sonra Karahisar-ı Sahip Sancağında inşa edilen sadece Kamu Yapıları değil aynı zamanda Cami, Mevlevihane ve Çeşme gibi yapılar da -varsa- arşiv belgeleri ışığında, inşa süreçleri ve mimari detayları ile incelenip bir değerlendirmeye tabi tutulacak ve yapıların kimler tarafından inşa ettirildiği, tasarımlarının kime ait olduğu, son dönemdeki mimari üslupların Karahisar-ı Sahip Sancağına nasıl tesir ettiği aydınlatılmaya çalışılacaktır.

''Tanzimat'tan Sonra Karahisar-ı Sahip Sancağı'nda Türk Mimarisi (1839-1923)'' adlı bu çalışma için belirtilmesi gereken en önemli husus Karahisar-ı Sahip Sancağının Osmanlı Dönemi sınırlarını içeriyor olmasıdır. Çünkü belirlenen zaman aralığında Karahisar-ı Sahip Sancağı Sınırlarında inşa edilen yapılar mimari birlik içerisinde, köy, nahiye, kaza ve sancak statüsü göz önünde bulundurularak tasarlanmışlardır. Dolayısıyla, bu yapıların inşa süreçlerinde, mimari detaylarında aynı kişilerin parmakları olması muhtemeldir. Bu bağlamda, geç dönem Osmanlı Mimarlığının dönem sınırları içerisinde çalışılması daha faydalı sonuçlar doğuracaktır. Bundan dolayı 1925 yılına kadar Afyonkarahisar'a bağlı olan Çivril'deki Tanzimat sonrası yapılar araştırmaya dahil edilmiş, 1885 yılına kadar Afyonkarahisar'a bağlı olan Çal Kazasına ise tez bünyesinde yer verilmemiştir. Bunun sebebi kesin olarak 1839-1885 yılları arasında Çal Kazasında inşa edilmiş bir yapının varlığını tespit edemediğimizdendir. Osmanlı Döneminde Karahisar sınırları içerisinde kalan bu yapıların yanı sıra günümüzde Afyonkarahisar'a bağlı olup Osmanlı idari taksimatında Kütahya'ya bağlı olan bölgelerde, dönem sınırlarından dolayı araştırmaya dahil etmediğimiz yapılar

bulunmaktadır. Söz gelimi, Sinanpaşa ilçesine bağlı bir köy olan Yıldırım Kemal'de Balmahmud İstasyonu ile tip proje arz eden bir yapı yer alır. Ancak bu yapının bulunduğu Yıldırım Kemal, Osmanlı idaresinde Küçükköy namıyla Kütahya'ya bağlı bir köydür. Bu yüzden yapıya sadece değerlendirme kısmında yer verdik.

''Tanzimat Sonrası Osmanlı Mimarlığı'' kavramı iyi irdelenmesi gereken bir kavramdır. Çünkü, bu kavram akla doğrudan 1839 sonrası değişimlerin neticesi olarak inşa edilmiş Hükümet Konağı, Belediye Dairesi, Askeri Yapılar ve Okul Yapıları gibi binaları getirmektedir. Bu düşüncede bir yanlışlık olmamakla birlikte Tanzimat Sonrası Osmanlı Mimarlığı bundan ibaret değildir. Bu dönemde, klasik geleneği devam ettiren Camiler, Hamamlar, Ticaret Yapıları, Medreseler, Çeşmeler, Kütüphaneler vb. yapılar da inşa edilmeye devam etmiştir. Biz bu çalışmada dönemin gereği olarak inşa edilen Kamu Yapıların yanı sıra klasik geleneği devam ettiren ve verdiğimiz tarih aralığında inşa edilen yapı türlerini de ele aldık. Bunun sebebi yapı türü ayırt etmeksizin eserlerde belirli bir mimari üslubun görülmesi ve bu eserlerin kimi zaman aynı bani, kimi zaman da aynı mimar tarafından inşa edilmiş olabilme ihtimalidir.

Katalog kısmında dönem sınırları içerisinde inşa edilmiş 51 yapıya değinilmiştir. Bunların haricinde belli başlı sebeplerden dolayı incelemeye tabii tutmadığımız veyahut birinci bölümdeki İmar Hareketlerinde değindiğimiz yapılar bulunmaktadır. Bunlardan ilki Çivril Bulgurlar Köyü Camidir. Cami içerisindeki kalemişi süslemelerinden dolayı 19.yüzyıla atfedilmiştir. Ancak, bünyesinde ne inşa tarihini ne de sıva tarihini gösteren bir kitabe olmadığı gibi arşiv vesikalarında ve vilayet salnamelerinde kaydı da yoktur. Ele aldığımız duvar resimli köy camileri üzerindeki inşa ve sıva tarihlerini göz önünde bulundurarak tez kapsamında incelenmiştir. Bu bağlamda, Bulgurlar Camiye sadece değerlendirme kısmında yer verilmiş kataloğa dahil edilmemiştir. Dazkırı'da yer alan Kızılören Köyü Cami de bizim sınırlarını belirlediğimiz dönem aralığına tarihlendirilmesine karşın 2019 yılındaki deprem esnasında hasar görmüş, minaresi yıkılmış ve yapıda çökmeler meydana gelmiştir. Yapı içerisinde inceleme yapmak için ısrarlı olsak da Dazkırı Kaymakamlığından izin alınamadığı için yapı değerlendirmeye alınmamıştır.

İmar Hareketleri bölümünde değindiğimiz birkaç yapıya günümüze ulaşamayanlar bölümünde değinilmemiştir. Bunun sebebi ise bazılarının inşa süreçleri ile ilgili detaylı bilgi bulunmamasından, bazılarının ise hakkındaki bilgilerin bolluğuna rağmen görseline veya çizimine ulaşamadığımızdandır. Söz gelimi, Hamidiye Jandarma Karakolu hakkında sadece görsel bulunurken yapı hakkında herhangi bir arşiv belgesi bulunmamaktadır. Dinar Polatlı İbtidai Mektebi ise katalog kısmında değindiğimiz eğitim yapıları ile belirli bir mimari birlik

sergilememesinden dolayı İmar Hareketleri bölümünde ele alınmıştır. Bazı yapılar ise belirlenen dönem aralığında inşa edilmelerine rağmen özgün hallerini koruyamadığından teze dahil edilmemiştir. Söz gelimi, Bolvadin Akçeşme İlkokulu Tanzimat Sonrası Eğitim Yapısı olmasına rağmen sınıfların genişletilmesi, birinci kat eklenmesi ve genişletmeler sonucunda özgün plan ve cephe tasarımını tamamen kaybetmiş sadece revaklı girişi özgünlüğünü koruyabilmiştir.

Araştırmada İzlenen Yöntem

Araştırma safhasında izlenen metodun ilk aşamasını yapı taramaları oluşturmaktadır. Öncelikle, Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi ve Afyonkarahisar Kültür Envanteri Kitabında sınırlarını çizdiğimiz dönem aralığında inşa edilen tescilli yapılar tespit edilmiştir. Müze ve Envanter sonrasında tespit edilen yapılar ile ilgili kaynaklar toparlanmış ve arşiv taraması yapılmıştır. Kaynak ve arşiv taraması sonrasında tez kapsamına alınacak yapılar için inceleme, çizim ve fotoğraflama maksadıyla arazi çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen tüm verilen doğrultusunda yapılar değerlendirmeye tabii tutulmuştur.

Çalışmamızın ilk aşaması olan ‘’*Tanzimat’tan Sonra Karahisar-ı Sahip Sancağı’’* bölümünde; Afyonkarahisar’ın 19.yüzyıl sınırları çizilmeye çalışılmış, bu dönemde Sancak ve Kaza merkezinde görev yapmış yöneticiler tablolar halinde verilmiştir. Yine bu bölümde; Osmanlı Devletindeki değişim ve dönüşümün Karahisar-ı Sahip Sancağına nasıl yansıdığı, Askeri, İdari, Eğitim ve Ulaşım gibi alanlardaki reformların doğrultusunda hangi yapı türlerinin ortaya çıktığı ve bunların Karahisar-ı Sahip Sancağında hangi suretle inşa edildiğine arşiv belgeleri ışığında değinilmiştir.

Tezin ikinci bölümünü ‘’*Katalog’’* çalışması oluşturmaktadır. Katalog bölümünde tespit edilen ve teze dahil edilen yapılara tarihsel süreç ve sanat-mimari bağlamında detaylı olarak tanıtılmıştır. Katalog kısmında her yapı türü kendi içerisinde kronolojik olarak ele alınmıştır. Günümüze ulaşamayanlar kısmında ise hem arşiv vesikalarında hakkında detaylı bilgiler bulunan hem de eski görseline ulaşabildiğimiz yapılara yer verilmiştir.

‘’Değerlendirme’’ bölümünde katalog kısmında tanıttığımız yapıları türlerine göre plan, malzeme, cephe ve süsleme bağlamında ele alarak dönem içerisinde farklı şehirlerde inşa edilmiş benzer örneklerle karşılaştırma yapılmıştır. Karşılaştırma yapılırken Kamu Yapıları belirli bir tip proje arz ettiklerinden dolayı İmparatorluk genelindeki yapılar göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Camiler için merkezden gönderilen bir plan veyahut çizim olmadığından Afyonkarahisar çevresindeki örneklerle yetinilmiştir. İstasyon Binaları için her şirketin kendi tip projesi bulunmasından bahisle değerlendirmeler güzergah

üzerinden yapılmaya çalışılmıştır. Çeşmeler ise sadece Afyonkarahisar'daki örnekler göz önünde bulundurularak *''Konumlarına ve Cephe Kompozisyonuna Göre''* kendi içerisinde değerlendirilmiştir.

Katalog kısmında değindiğimiz yapılar değerlendirmeye tabii tutulduktan sonra değerlendirmenin son bölümünde 19. Yüzyıldaki değişim ve dönüşüm Karahisar Sancağının fiziki gelişimine etkisi ve hükümet konağı odaklı bir kamusal alanın nasıl oluştuğuna değinilmiştir. Akabinde, arşiv belgelerinden hareketle Karahisar-ı Sahip Sancağı ve Kazalarındaki mimarlık ortamı -baniler, mimarlar-kalfalar-mühendisler, maliyetler, keşif defterleri- hakkında bazı gözlemlere yer verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünü oluşturan *Sonuç* kısmında; incelenen yapıların inşa edildiği tarih aralığı, sancak, kaza ve nahiyelere dağılımı, ağırlıklı olarak kullanılan malzemeler, son dönemdeki mimari ve bezeme üslupların Karahisar Sancağında inşa edilmiş yapılara tesirlerine değinilmiştir. Tez kapsamında değindiğimiz yapılardan bazıları hala asli işlevi ile hizmet verirken bazıları farklı işlevlerle kullanılmaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra tez kapsamındaki bazı yapılar atıl vaziyette yıkılmaya terk edilmiştir. Son bölümde bu yapıların yeniden kullanılması için bazı öneriler getirilmiştir.

Konu ile İlgili Kaynaklar

''Tanzimat'tan Sonra Karahisar-ı Sahip Sancağında'da Türk Mimarisi 1839-1923'' adlı çalışma daha önce kapsamlı bir şekilde ele alınmış bir konu değildir. Ancak, belirlediğimiz dönem aralığında inşa edilen yapılardan bazıları içerisinde eksiklikler ve yanlışlıklar barındırsa da bireysel olarak ele alınmıştır. Öncelikle doğrudan mimari ve sanat bağlamında olmasa da Karahisar-ı Sahip Sancağının tarihsel gelişimi, kültür özellikleri, vakıf eserleri ile ilgili yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. İki cilt olarak yayınlanan Afyonkarahisar il Kütüğü Kitaplarının ilk cildi bölgenin tarihsel süreçleri, yapılan arkeolojik çalışmaları ve Türk Dönemi yapıları hakkında kısa bilgiler içeren bir yayındır. 2005 yılında yayınlanan Afyonkarahisar Vakıf Eserleri kitabı tezimizde vakıf kaydı bulunan yapılar hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. [1] Geç dönem Osmanlısı kent ölçeğinde hangi bağlamda çalışılırsa çalışılsın vazgeçilmez bir kaynak vardır; Vilayet Salnameleri. Osmanlı Döneminde 1870-1907 yılları arasında yayımlanan yayınlanan Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi kimi zaman dönem sınırlarını çizmek, kimi zaman yöneticilerin isimlerini öğrenmek kimi zaman da yeni inşa edilen yapıları takip edebilmek için sıkça başvurduğumuz bir kaynak olmuştur.

[1] Karazeybek vd., 2005.

Hüdavendigar Vilayeti Salnamesinin Karahisar-ı Sahip Sancağı ile ilgili olan bölümleri Kadir Koparal tarafından 2011 yılında yüksek lisans tezi olarak yayımlanmıştır.[2]

Yukarıda ismini zikrettiğimiz yayınlar haricinde tez kapsamında ele aldığımız yapılar ve yapı türleri hakkında yapılmış bireysel çalışmalar da mevcuttur. Ertan Daş tarafından 1997 yılında yayınlanan Yüksek Lisans Tezi Afyonkarahisar'da Türk Devrinde inşa edilmiş Hanlar, Hamamlar, Türbeler ve Çeşmeler hakkında bilgiler içermektedir. [3] Bu tez kapsamında incelenen Çeşmelerin bir bölümü bizim ele aldığımız çeşmeleri de içermektedir. Afyonkarahisar Çeşmeleri ile ilgili yapılmış bir diğer yayın ise Gülay Karasu tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak yayınlanmıştır. Ancak, bu çalışma sadece kent merkezinde yer alan çeşmeleri içermektedir. [4] Merkezdeki yapılar haricinde kazaları içeren genel çalışmalarda mevcuttur. Söz gelimi, Ali Osman Uysal'ın Lisans Tezi [5] ve Hülya Parsana'nın Yüksek Lisans Tezi [6] Bolvadin'deki Türk Devri Yapılarını içermektedir. Bu toplu çalışmaların haricinde tek yapı ölçeğinde incelenmiş yapılar da mevcuttur. Seray Akın Ürkmez tarafından yayınlanan tez Afyonkarahisar Mevlevihanesinin ve Mezar Taşlarının detaylı olarak incelendiği bir çalışmadır. [7]

Tez çalışmaları haricine çeşitli dergi, makalelerde veyahut sempozyum bildirilerinde bireysel olarak çalışılmış yayınlar da bulunmaktadır. Başmakçı Recep Bey Cami, [8] Dazkırı Çiftlik ve Kızılören Köyü Camileri [9] Ertan Daş tarafından, Dazkırı İdris Köyü Cami Şeyda Algaç tarafından [10], Çivril Bayat Köyü Cami Saim Cirtil tarafından [11] farklı yayınlarda tanıtılmış duvar resimli köy camileridir. Afyonkarahisar İdadisi ise Selda Özgün tarafından bildiri olarak sunulup yayınlanmıştır.[12] Ancak bu yayın arşiv belgeleri bağlamında eksiklikler içermektedir. Yine Selda Özgün tarafından yayınlanan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri ele aldığımız yapılar ile ilgili yayınlar içermektedir. Belki de Kamu Yapıları ile ilgili en erken tarihli çalışmalardan biri olan ''Denizli'deki Kamu Yapıları (1876-1940) '' [13] adlı Yüksek Lisans Tezindeki Çivril Hükümet Konağı (Çivril Redif Deposu) ve İstasyon Binası yapıları bizim de tezimizde değindiğimiz yapılardır. Bu iki yapıdan farklı olarak Sundurlu ve İnceköy İstasyon Binaları ile Çivril Bayat Köyü Cami bizim tezimize dahil ettiğimiz yapılardır. Aynı

[2] Koparal., 2011.
[3] Daş., 1997.
[4] Karasu G., 2006.
[5] Uysal., 1983.
[6] Parsana., 1991.
[7] Ürkmez., 2017.
[8] Daş., 1993:
[9] Daş., 1991.
[10]Algaç., 2017.
[11] Cirtil., 2007.
[12] Özgün., 2009.
[13] Özgün., 2000.

yazar tarafından 2006 yılında yayınlanan Doktora Tezi[14] Afyonkarahisar'daki İdadi ile Emirdağ'daki İnkılap Okullarının cephe bağlamında detaylı olarak incelendiği bir yayın olmuştur.

İsmini zikrettiğimiz bu yapılar haricinde bizim için en değerli bilgileri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden edinmekteyiz. Belgeler inşa edilen yapıların bazen yapım süreçleri, bazen görselleri, bazen keşif defterleri, bazen de mimarı hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır.

[14] Özgün., 2006.

BİRİNCİ BÖLÜM
TANZİMAT'TAN SONRA KARAHİSAR-I SAHİP SANCAĞI

1.1. İdari Taksimat ve Yöneticiler

19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde değişim ve dönüşümlerin yoğun bir şekilde yaşandığı bir dönemdir. Bu değişim sürecinin Afyonkarahisar'daki imar hareketlerine nasıl etki ettiğine değinmeden önce Afyonkarahisar'ın veyahut arşiv vesikalarındaki ismi ile Karahisar-ı Sahip Sancağının Osmanlı Dönemi'ndeki idari taksimatına değinmek yerinde olacaktır. Çünkü bu çalışma, yukarıda da değinildiği gibi Osmanlı Dönemi Karahisar-ı Sahip Sancağı sınırlarındaki imar hareketlerini kapsamaktadır.

İlk olarak Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı idaresine geçen Afyonkarahisar, Ankara Savaşı neticesinde tekrar Germiyanoğulları Beyliğine bırakılmış ancak 1428 yılında Germiyanoğlu II. Yakup Bey'in ölümü üzerine onun vasiyeti gereğince tekrar Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir. [15] Tanzimat döneminden önce Kütahya Beylerbeyliğine bağlı bulunan Karahisar-ı Sahip Sancağı Osmanlı Döneminde birçok bölge de olduğu gibi kadılık ile yönetiliyordu.[16] Karahisar-ı Sahip Sancağı Tanzimat ile birlikte 1839'da Hüdavendigar adı altında şekillenen Vilayetin içine alınmış ve muhassılık ile yönetilmeye başlanılmış [17] 1867 yılında idari kuruluş yeniden değişmiş, muhasıllık kaldırılmış ve Karahisar-ı Sahip Sancağı kazalara ve nahiyelere bölünmüştür.[18]

Günümüzde Afyonkarahisar ilinin Dazkırı, Evciler, Başmakçı, Dinar, Kızılören, Sandıklı, Hocalar, Sinanpaşa, Şuhut, İhsaniye, İscehisar, Çobanlar, Bolvadin, Çay, Emirdağ, Bayat, Sultandağı olmak üzere 17 ilçesi bulunmaktadır. Bu ilçelerin tamamı Osmanlı idaresinde bir kaza, kasaba veya köy statüsünde Karahisar-ı Sahip Sancağına bağlıdır. Bunlara ilaveten günümüzde Denizli ilinde bulunan Çal ve Çivril ilçeleri de Afyonkarahisar'a bağlı olup, Çal 1885 yılında, Çivril ise 1925 yılında [19] Denizli Kazasına dahil edilmiştir.

Salnameler sayesinde Osmanlı Döneminde idari taksimatı, yıl yıl değişen yöneticileri hatta bazen yeni inşa edilen yapıları takip etmek mümkündür. 1870-72 yılları salnamelerine göre Merkez sancağı olan Karahisar-ı Sahib'e bağlı Sandıklı, Çal, Bolvadin ve Aziziye olmak üzere dört kaza bulunmaktaydı. Kaymakamlıkla yönetilen bu kazalardan Sandıklı'ya bağlı Şeyhlü (Çivril), Geyikler ve Danişment olmak üzere üç nahiye bulunurken, Çal Kazasına

[15] Karazeybek., 2004: 76.
[16] Gönçer., 1991: 12.
[17] Karazeybek., 2004: 76.
[18] Gönçer., 1991: 13.
[19] CA., 30-11-1-0 / Bakanlıklar Arası Tayin Daire Başkanlığı 12-5-15.

bağlı Baklan nahiyesi, Bolvadin kazasına bağlı İshaklu (Sultandağı) nahiyesi, Aziziye (Emirdağ) kazasına bağlı Hanbarçın (Bayat) nahiyesi bulunmaktaydı. [20] 1879-1880 tarihli salnamede yine merkez kaza olan Karahisar-ı Sahip kazasına bağlı nahiye bulunmazken, Sandıklıya bağlı Geyikler ve Şeyhlü nahiyeleri, Çal kazasına bağlı Baklan nahiyesi, Aziziye kazasına bağlı Hanbarçın nahiyesi, Bolvadin kazasına bağlı İshaklı ve Şuhud Nahiyelerine yer verilmiştir. Dolayısıyla bu tarihten önce köy statüsünde bulunan Şuhud, 1880 yılında nahiye statüsü kazanmış fakat 1885 tarihli salnameye göre Bolvadin kazasından ayrılmış ve Merkez kazaya bağlanmıştır. Bu bağlamda, 1885 tarihli salnameye göre Karahisar-ı Sahip sancağına bağlı Şuhut nahiyesi, Sandıklı kazasına bağlı Geyikler, Şeyhlü ve Dazkırı nahiyeleri, Bolvadin kazasına bağlı İshaklu nahiyesi, Aziziye Kazasına bağlı Hanbarçın nahiyesi idari taksimatı oluşturmaktadır.[21] Görüldüğü gibi 1885 tarihinde Çal kazası ve ona bağlı Baklan nahiyesi Karahisar-ı Sahip Sancağından ayrılmıştır. Bu cetvelden farklı olarak 1887 tarihinde Çay, Bolvadin kazasına bağlı bir nahiye, 1894 tarihinde ise Sincanlı (Sinanpaşa) Merkez kazaya bağlı bir nahiye olarak cetvele dahil olmuştur. Son olarak yayınlanan 1907 tarihli salnameye kadar herhangi bir değişiklik olmamıştır. Dolayısıyla 1907 tarihine gelindiğinde Karahisar-ı Sahip Sancağının idari taksimatı tablodaki gibidir; (Tablo 1.1)

Tablo 1.1 Karahisar-ı Sahip Sancağının Osmanlı Dönemi İdari Taksimatı (1894-1907)

Sancak Merkezi	Kazalar	Nahiyeler
Karahisar-ı Sahip	Karahisar-ı Sahip Merkez Kazası	Sincanlı (Sinanpaşa) ve Şuhut
	Sandıklı Kazası	Geyikli (Dinar) Nahiyesi Şeyhlü (Çivril) Nahiyesi Dazkırı Nahiyesi
	Emirdağ (Aziziye) Kazası	Hanbarçın (Bayat) Nahiyesi
	Bolvadin Kazası	İshaklu (Sultandağı) Nahiyesi Çay Nahiyesi

1908 tarihinden itibaren Sandıklı Kazasının idari taksimatında bazı değişikler olmuştur. İlk olarak 1908 tarihinde Sandıklı Kazasına bağlı olan Geyikler (Dinar) nahiyesi bu tarihten itibaren Dazkırı nahiyesini içine alarak bir kazaya dönüştürülmüş [22] akabinde 1916 senesinde Şeyhlü (Çivril) nahiyesi kazaya dönüştürülmüştür.

Günümüzde ilçe statüsünde yer alan Hocalar ve Kızılören Sandıklı Kazasına, İhsaniye, Çobanlar ve İscehisar Merkez Kazaya, Başmakçı ve Evciler Dazkırı nahiyesine bağlı birer köy statüsündedir. İlk olarak 1870 yılında Hüdavendigar Salnamesinde kendine yer

[20] Koparal., 2011: 10.
[21] Koparal., 2011: 11.
[22] BOA., İ.DH. 1463-30 H.28.01.1326

bulan Karahisar-ı Sahip Sancağının bu tarihte Kazalar dahil toplam köy sayısı 468 iken, 1879 tarihinde 479, 1885 tarihinde 425 olmuştur. Bu düşüsün sebebi şüphesiz 1885 tarihinde Çal Kazasının Denizli Sancağına ilhakıdır. Son olarak 1907 tarihinde Karahisar-ı Sahip Sancağının Kazalar dahil toplam köy sayısı 502'dir. [23]

Son Dönem Osmanlı Mimarlığında yerel yöneticiler doğrudan ya da dolaylı olarak yönetici olarak bulunduğu kentin imarına katkıda bulunmuşlardır. Bu kimi zaman bir banilik kimi zaman talep eden halk ile bu talebi karşılayan devlet arasındaki aracılık pozisyonunda olmuştur. Bu yüzden Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar Afyonkarahisar Sancağında görev yapmış yöneticilere değinmek yerinde olacaktır.

Osmanlı taşra yönetimi bir silsile içindedir. 1864 Vilayet Nizamnamesi gereğince Vilayetin başında en yetkili kişi vali iken, Sancağın (Livanın) başında mutasarrıf bulunmaktadır. Bu sancağı oluşturan kazaların başında ise kaymakamlar yer alır. Nahiyeler Müdürlükler tarafından yönetilirken köyler muhtarlar tarafından idare edilmektedir.[24] Dolayısıyla en üstte bulunan Hüdavendigar Vilayeti bir vali tarafından yönetilirken, Karahisar-ı Sahip Sancağı bir mutasarrıf tarafından yönetilmekte, Sandıklı Kazası, Bolvadin Kazası ve Aziziye Kazası ise kaymakamlar tarafından yönetilmektedir. Biz bu yöneticiler ile ilgili isimleri, görev yıllarını salnameler ve arşiv kayıtlarından takip edebilsek de ne yazık ki doğrudan yöneticilerin imar hareketlerine veyahut baniliklerine dair bilgilere her iki kaynakta da rastlamadık. Bu bağlamda yöneticilerin isimleri, görev yılları ve varsa icraatları aşağıdaki tablolarda verilmiştir. (Tablo 1.2, 1.3, 1.4, 1.5)

Tablo 1.2 Karahisar-ı Sahip Merkez Sancağı Yöneticileri

Muhassıl/Mutasarrıf	Görev Yılları
Muhassıl Ahmet Yayha Bey	1839-1846
Muhassıl Abdüllatif Bey	1846-1848
Muhassıl Ali Rıza Bey	1848-1849
Muhassıl Mehmed Said Bey	1849-1850
Muhassıl İsmail Zühdü Bey	1850-1851
Muhassıl Mehmet Cemil Paşa	1851-1855
Muhassıl Bahaddin Bey	1855-1859
Muhassıl Mehmet Akıl Bey	1859-1862
Muhassıl Mehmet Ali Bey	1862-1863
Muhassıl Numan Efendi[25]	1863-1867
Mutasarrıf Ömer Lütfi Paşa	1867-69

[23] Bu köylerin detaylı olarak isimleri ve hangi kazaya bağlı olduklarını görmek için Bkz. Koparal., 2011: 11-24.
[24] Boztepe., 2013: 10.
[25] Muhassıl Numan Efendi döneminde Karahisar-ı Sahip ilk hükümet konağının inşasına başlanmıştır. Bkz: BOA., İ.MVL., 538- 24205 H.23-04-1282.

Muhassıl/Mutasarrıf	Görev Yılları
Mutasarrıf Ata Bey	1869-1874
Mutasarrıf Ömer Lütfi Paşa	1874-1876
Mutasarrıf Ali Rıza Bey	1876-1878
Mutasarrıf Süleyman Necib Bey	1878
Mutasarrıf Hafız Mahmud Bey	1878-1879
Mutasarrıf Bedri Bey	1879-1880
Mutasarrıf Tevfik Paşa	1880-1882
Mutasarrıf İbrahim Sarım Bey	1882-1884
Mutasarrıf Süleyman Necib Bey (İkinci Defa)	1884-1886
Mutasarrıf İbrahim Sarım Bey (İkinci Defa)	1886-1888
Mutasarrıf Mehmed Cemil Bey	1888-1890
Mutasarrıf Abdullah Celal Bey	1890-1892
Mutasarrıf Ahmet Hamdi Paşa	1892-1895
Mutasarrıf Ahmet Şeref Paşa	1895-1899
Mutasarrıf Rıza Paşa	1899-1900
Mutasarrıf Mehmed Reşid Paşa	1900-1902
Mutasarrıf Hüsnü Bey	1902-1903
Mutasarrıf Süleyman Fevzi Bey	1903-1904
Mutasarrıf Ahmet Şeref Paşa (İkinci Defa)	1904-1905
Mutasarrıf Neşet Bey	1905-1907
Mutasarrıf Edhem Sabri Bey	1907-1911
Mutasarrıf Haydar Bey	1911-1915
Mutasarrıf Şeref Bey	1915-1918
Mutasarrıf Vehbi Bey	1918
Mutasarrıf Mahmud Celaleddin Bey	1918
Mutasarrıf Anastas	1918
Mutasarrıf Mahmud Ekrem Bey	1918-1919
Mutasarrıf İbrahim Tuncel	1919-1923

Tablo 1.3 Bolvadin Kazası Yöneticileri [26]

Kaymakamlar	Görev Yılları
Necip Bey	1870-1871
Hafız Mehmet Efendi	1871-1873
Mustafa Necati Efendi	1873-1875
Ali Rıza Bey	1875-1876
Mustafa Hulusi Bey	1876-1878
Ali Rıza Bey	1878-1879
Mustafa Hulusi Bey	1879-1884
Ahmet Nazmi Bey	1884

[26] Tanzimat Fermanı ile 1870 tarihi arasında görev yapmış yöneticilerin listesine ulaşılamamıştır. Bu sebeple 1870-1912 arasın yöneticiler Vilayet Salnamesi esas alınarak verilecektir.

Kaymakamlar	Görev Yılları
Ali Efendi	1884
Reşat Bey	1884-1890
Ali Efendi [27]	1890-1893
Sadık Bey	1893-1894
Necip Bey	1894-1895
Osman Azmi Bey	1895-1896
Ahmed Efendi	1896-1899
Neşet Bey	1899-1902
Hasan Ata Efendi	1902-1903
Rafet Bey	1903
Mehmet Neşet Efendi	1903-1904
Mehmet Nuri Efendi	1904-1906
Rafet Bey	1906-1909
Rüştü Bey	1909
Şevki Bey	1909
Ahmet Selahaddin Bey	1909-1910
Mestani Bey	1910-1911
Ahmet Maruf Bey	1911
Aziz Bey	1911-1914
Ali Rıza Efendi	1914-1915
Aziz Bey	1915-1916
Mustafa Bey	1916
Fazlı Bey	1916-1918
Kemal Bey	1918-1919
Abdülmecit Bey	1919-1922
Abdülaziz Bey	1922-1923
Zeki Bey	1923
Rıfat Bey	1923-1928

[27] 1890-93 yılları arasında Bolvadin'de İane-i Ahali ile Redif Taburu inşa edilmiştir.

Tablo 1.4 Aziziye Kazası Yöneticileri [28]

Kaymakamlar	Görev yılı
Sabit Efendi	1870-1871
Ali Kemal Efendi	1871-1872
Sabit Efendi	1872-1875
Salih Şevket Bey	1875-1877
Ahmed Hakkı Efendi	1877-1878
Mehmed Hamdi Efendi	1878-1879
Mehmed Sıdkı Bey	1879-1883
Ahmed Reşid Efendi	1883-1884
Mehmed Tahir Efendi	1884-1890
Reşid Efendi (Kaymakam Vekili)	1891-1892
Mehmed Raşid Efendi	1892-1893
Süleyman Rauf Bey	1893-1895
Yusuf Fehmi Bey	1895- 1899
Mehmed Emin Bey	1899-1904
Mehmet Tevfik Bey	1904-1905
Yusuf Fehmi Bey (İkinci Defa)	1905-1906
Tevfik Efendi	1906-1907

Tablo 1.5 Sandıklı Kazası Yöneticileri

Kaymakam	Görev Yılı
Mahmud Bey	1870-1872
Mehmed Bey	1872-1874
Naib Şeyh Mehmed Efendi	1874-1875
İbrahim Edhem Efendi	1875-1876
Rıza Efendi	1876-1877
Şakir Efendi	1877-1879
Halil Bey	1879-1880
Arif Hikmet Efendi	1880-1881
Üveys Naili Efendi	1881-1883
Necib Bey	1883-1885
İbrahim Hakkı Efendi	1885-1887
Ahmed Bey	1890-1891
Mehmed Tevfik Bey	1891-1894
Mehmed Reşad Bey	1894-1896
Mehmed Ali Ulvi Bey	1896-1902
Ali Münif Bey	1902-1904
Ali Rıza Efendi	1904-1906
Cemil Bey	1906-1908

[28] Aziziye Kazasında görev yapmış yöneticiler ile ilgili bilgiler Vilayet Salnamesi'nde 1870-1907 arasını kapsamaktadır. Bkz. Koparal., 2011: 56-400 Bu tarihten önceki ve sonraki bilgilere ulaşılamamıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde *''Aziziye Kaymakamları''* ile ilgili tarama yapıldığında birçok sonuca ulaşılmaktadır. Fakat Aziziye isimli bir Kaza sadece Karahisar-ı Sahip Sancağında olmadığından bu ayrım yapılamamaktadır.

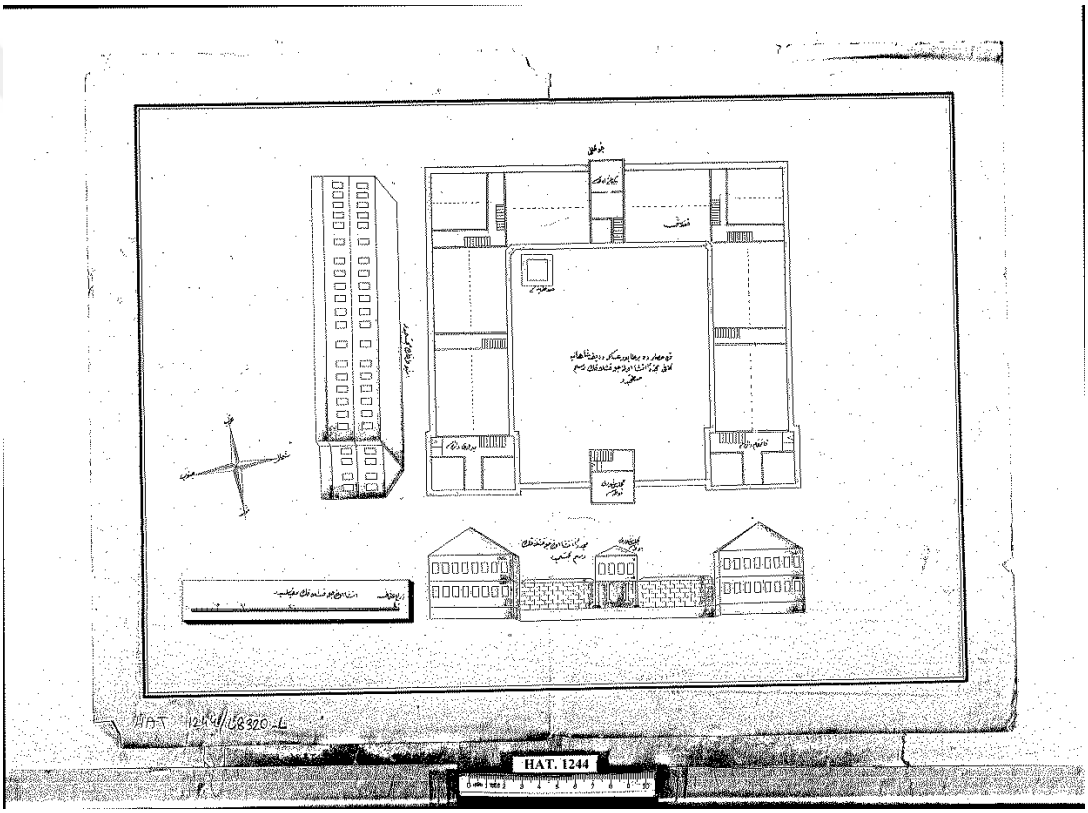
1.2. Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Devletindeki Değişim ve Dönüşümüm Mimariye Yansıması ve Karahisar-ı Sahip Sancağında İmar Hareketleri

Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyılı çelişkilerle dolu bir yüzyıldır. Bu yüzdendir ki 19. yüzyıl Osmanlısını siyasi, ekonomik ve sosyal bağlamda yazmak zordur. Tanzimat ile birlikte Devleti eski görkemine kavuşturmak için gösterilen çabalar bir yandan özünü kaybediş ve batıya öykünme sonucunu doğururken, bir yandan bu gelişmeler Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hazırlayıcısı olmuştur. Bu çelişkili durum 19.yüzyıl Osmanlı Mimarlığı içinde geçerlidir. Devlet ekonomisinin çökmeye yüz tuttuğu bu dönemde hem başkent İstanbul'da hem de İmparatorluk taşrasında, ortaya çıkan değişim ve dönüşümün neticesi olarak imar hareketleri ivme kazanmıştır. Bu bölümde Osmanlı Döneminde 19.yüzyıldaki Askeri, İdari, Eğitim, Ulaşım ve Ekonomik dönüşümlerin imar hareketlerine nasıl yansıdığına değinilecektir.

Klasik dönemde Osmanlılar, kendilerini kültür, siyasi ve askeri alanda Avrupa'nın önünde görüyor, Hristiyanları taklit etmeyi adeta küfür sayıyorlardı.[29] Fakat 1699 yılında Karlofça antlaşmasından sonra bu bakış acısı değişmeye başlamış ve Osmanlı Avrupa kültürü ile tanışmaya karar vermiştir. Bu kararın neticesi olarak Avrupa ile ilk kültür etkileşimlerinin askere alanda olduğu yaygın olarak kabul edilmiş bir görüştür. İnalcık'ın da belirttiği gibi bir toplum, kendi varlığı tehdit altına girdiği zaman düşmanını taklit etmekten kaçınmaz. Bu bağlamda 18.yüzyılın sonlarında Mühendislik ve Teknolojik içerikli derslerin okutulduğu mekteplerin açılması Osmanlıdaki köklü değişimlerin habercisi olmuştur. Osmanlı Devletini bu köklü değişime iten sebeplerin başında kuşkusuz, uzun süre ülkeyi muhafaza eden ancak 17.yüzyıldan itibaren asli işlevini yitiren ve adeta devletin sırtında kambur olmaya başlayan yeniçerilerin disiplinsiz tavırları gelmektedir. Özellikle III. Selim döneminde yeniçerilere alternatif ordu yaratma çabalarına girişilmiş hatta bir genç subay kara ve deniz savaşlarına ilişkin yöntemler öğrenmesi ve gözlemler yapması için Paris'e gönderilmiştir. [30] Fakat III. Selim'in bu yenilikçi tavrı yeniçeriler ve bazı devlet adamları tarafından ''Gavur İcadı'' olarak görülmüş ve III. Selim tahttan indirilmiştir. III. Selim'in ardından tahta çıkan II. Mahmut daha kararlı adımlar atmış ve nihayet 1826 yılında yeniçeri ocağı kaldırılmış ve ''Asakir-i Mansure-i Muhammediye'' adı altında yeni bir ordu kurulmuştur. Bu gelişmelerin taşradaki mimarlık sürecine yansımasına sebep olacak gelişmelerde böylece başlamıştır. Çünkü Asakir-i Muhammediye ordusu İstanbul'da konumlanıyor, askerlik çağında bulunanlar uzun süre İstanbul'da silah altında tutulmasından dolayı memleketin tarım ve ziraat işleri aksıyordu. Dolayısıyla taşrada ihtiyaç duyulduğu zaman talimli, savaşa hazır bir ordu

[29] İnalcık., 2004: 1049.
[30] Çiftçi., 2006: 8-9.

bulunması aynı zamanda da bölgedeki ziraatın aksamaması için bir orduya ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu ihtiyacı karşılamak için II. Mahmud döneminde Redif Teşkilatı kurulmuştur. Yeni kurulacak bu ordu için imparatorluk dahilindeki her sancak ve kazada taburların inşa edilmesi düşünülmüştür. Alınan bu karar neticesinde 18 Ocak 1838 tarihinde Karahisar-ı Sahip Sancağında bir talimhanenin inşasına müsaade buyrulmuştur. [31] Günümüze ulaşamayan bu yapının inşa süreci ile ilgili arşiv kayıtlarında bilgi yoktur fakat 1839 tarihli bir belgede yapının cephe çizimi ile planına yer verilmiştir. Bu yapı örneklerini bildiğimiz ve 19.yüzyılın sonlarında inşa edilen Redif Taburu müştemilatındaki binaların aksine, iki katlı görünümü, iç avlulu plan şeması, köşelerinin kule gibi vurgulanışı ile İstanbul'da inşa edilen anıtsal kışlaların küçük boyutlarla kopyasıdır. (Belge 1.1)

Belge 1.1 1839 tarihinde Karahisar-ı Sahip Sancağında İnşa Edilecek Redif Talimhanesi [32]

İki katlı, kare planlı, simetrik cephe anlayışında inşa edilen yapıda avlu, gerçekleştirilecek talimler için vazgeçilmez bir unsur olarak tasarlanmıştır. Avlunun etrafında şekillenen mekanlara bakılacak olursa, batı cephede girişin bulunduğu bölüm koğuş olarak tasarlanmıştır. Tipik bir görünüm arz eden kışlanın kuzeydoğu köşesinde Kaymakam Odasının bulunuyor olması ise şaşırtıcıdır.

---

[31] BOA., C.AS. 370-15310 H.17.10.1253

[32] BOA., HAT. 1244-48320 H.29-12-1254. ''*Karahisar'da bir tabur Redif-i Asakir-i Şahaneye Kafi Müceddeden İnşa Olunacak Kışlanın Resmi Müstehidir.*[32]

1838-1839 tarihinde inşası kararlaştırılan bu kışlanın haricinde 1890-1893 tarihleri arasına Bolvadin Kazası, Sincanlı Nahiyesi ve Şeyhlü Nahiyelerinde Anadolu'daki birçok Redif Taburu Binası ile benzer özellikler taşıyan binalar inşa edilmiştir. Bu yapılara katalog kısmında detaylı olarak değinilecektir.

Devlet olmanın başlıca gereklerinden biri de vatandaşların güvenliğini sağlamaktır. Osmanlı Devleti de bu düşünceyi esas alarak kuruluşundan itibaren iç güvenliği sağlamak için çeşitli tedbirler almıştır. Erken Osmanlı Çağı'nda şehir güvenliğinden sorumlu kişi Subaşıdır. Bu bağlamda Osmanlılarda ilk Subaşının Karahisar'ın fethinden sonra şehirde asayişi sağlamak için gönderilen Gündüz Alp olduğu yaygın olarak kabul edilmiş bir görüştür.[33] Fetihten sonra taşrada tımar sistemi sayesinde güvenlik sağlanırken, İstanbul'da yeniçerilerden oluşan kolluklar bu görevi yürütmüştür.[34] 19. Yüzyılda ise yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla birlikte iç güvenliği sağlamak için 1839 yılında Jandarma Teşkilatı, 1845 yılında ise Polis Teşkilatı kurulmuştur. İlk olarak başkentte tesis edilen bu kurumlardan olumlu sonuçlar alınması ve Tanzimat'ın merkeziyetçi bir anlayış benimsemesi ile birlikte taşrada da tesis edilmiştir. Yeni tesis edilen bu kurumlar için inşa edilecek binaların genellikle kent içi ticaret merkezlerinde ve kamusal alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Karahisar-ı Sahip Sancağında günümüze ulaşabilmiş tek karakol binası vardır. Katalog kısmında değinilecek olan bu karakol haricinde, eski görsellerde ve arşiv kayıtlarında inşa edilmiş ve edilmesi planlanan karakollar hakkında bilgiler mevcuttur. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulanan 1903 tarihli belgeye göre Demiryolu güvenliğini sağlamak için İzmir İstasyonu ile İstanbul İstasyonunun kesiştiği noktada bir karakol inşa edilmesi düşünülmüştür.[35] Günümüze ulaşamayan bu karakola dair arşivde plan ve çizime rastlanılmamıştır. Fakat katalog kısmında değindiğimiz Yaylabağı Karakol Binası da benzer işlevde, demiryolu ağının güvenliğini sağlamak maksadıyla inşa edilmiştir. Bu karakollar haricinde Misyoner Mcnoto tarafından inşa edilecek kilise-mektep binasının tetkiki esnasında yazılan rapora göre Kubbeli mahallesinin 300 metre doğusunda Horoz Baba kabrine bitişik olarak Hamidiye Jandarma Karakolunun bulunduğu beyan edilmiştir.[36] Aşağı Pazar karakolu olarak da bilinen fakat günümüze ulaşamayan yapı tipik karakol tasarımlarından uzak bir görünüm sergiler. Tek katlı olarak inşa edilmiş yapının önünde iki serbest sütun tarafından taşınan, kırma çatılı bir revak yer alır. Yapı da revak gibi iki yana eğimli kırma çatı ile örtülmüş, cephesi pencereler ve şaşırtmalı köşe taşları ile hareketlendirilmiştir. (Foto 1.1)

[33] Yılmaz., 2019: 50.
[34] Yılmaz., 2019: 50.
[35] BOA., Y.PRK.TNF., 8-3, H.01.08.1321
[36] BEO., 4134-310028 H.06-02-1331.

Foto 1.1 1-Horoz Baba (Dede) Kabri 2-Hamidiye Jandarma Karakolu

1913 tarihinden önce mevcudiyeti bilinen bu karakolun inşasına dair herhangi bir belge bulunmamaktadır. Ancak yapının bulunduğu konum Yukarı Pazar Mescidi-Afyon Ulu Cami gibi dini eserlerin bulunduğu aynı zamanda, Protestan cemaatin yaşadığı [37] ve bir Ermeni kilisesinin de bulunduğu bir mevkiidir. Dolayısıyla inşaatı tetikleyen unsur olası bir çatışmayı engellemek ve zamanında müdahale etmek olmalıdır.

Tanzimat ile birlikte belki de en köklü değişim İdari alanda olmuştur. Kuruluş döneminde fethedilen yerlerin Sultanların oğullarına veya komutanlarına tahsis edildiği ve bunların sınırlarının genişliğine bakmaksızın sancak olarak nitelendirildiği bilinir. Ancak fetih süreçlerinin hızlanması ile birlikte daha sistemli bir taşra yönetimi düşünen Osmanlı'da ilk olarak Murat Hüdevendigar'ın Lalası Şahin Paşa Rumeli Beylerbeyliğine atanmış akabinde 1393 yılında I. Bayezid döneminde Anadolu Beylerbeyliği teşkil edilmiştir.[38] 15. ve 16. Yüzyılda yeni fethedilen yerler birleştirilerek eyaletler oluşturulmuş ve başına beylerbeyi atanmıştır. Böylece 1610 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde eyaletlerin sayısı 32'e ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nde eyaleti oluşturan sancakları ise beylerbeyine bağlı bulunan

[37] Misyoner Mcnoto tarafından inşa edilecek yapının tetkikatı esnasında 49 Protestan Cemaate mensup nüfus olduğu belirtilmiştir.
[38] Kartal., 2014: 3

sancakbeyleri yönetmekteydi. Sancakları oluşturan kazalarda adaleti tesis etmekle görevli olan kadılar ve subaşılar aynı zamanda yerel halka hizmet, beledi işler ve emniyet işlerinde de bulunduğu kazanın en yetkili kişisi konumundaydı.[39] Dolayısıyla bu idarecilerin ikametgahı aynı zamanda bir kamusal mekan olarak düşünülmüştür. 1839 tarihinde Gülhane Parkındaki Hatt-ı Hümayunun akabinde çeşitli düzenlemelere gidilmiş, ilk olarak validen bağımsız olarak gelirleri toplamak için muhassılıklar oluşturulmuş, 1848 yılında Eyalet Meclisleri kurulmuştur. 1864 yılında ise Fransız yönetim sistemi temel alınarak Vilayet Nizamnamesi hazırlanmıştır. Bu nizamnameye göre vilayetler livalara, livalar kazalar, kazalar nahiyelere, nahiyeler köylere bölünerek daha merkeziyetçi bir anlayış benimsenmiş ve bu düzen uzun yıllar devam etmiştir.[40]

Bu gelişmelerin akabinde Afyonkarahisar örneğinde görüyoruz ki Mahalli idarenin kazalardan sonraki en küçük birimi olan nahiyelerde bile *''Devlet Erkini''* temsil eden idari binalar inşa edilmiştir.

Yukarıda özetlediğimiz gelişmelerin akabinde Sancak Merkezi olan Karahisar-ı Sahip sancağı, ona bağlı kazalar ve kazalara bağlı nahiyelerde hükümet konaklarının varlığı bilinir. Ancak inşa edilen bu yapılardan sadece Bayat nam-ı diğer Hanbarçın Hükümet Konağı ile Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi günümüze ulaşabilmiş ve bunlara katalog kısmında, Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağına ise günümüze ulaşamayanlar bölümünde değinilmiştir. Burada arşiv belgelerinden hareketle 19. ve 20.yüzyıl'da Afyonkarahisar Sancağında inşa edilen diğer idari yapılara değinilecektir.

H.1285 tarihinde Bolvadin Kazasında henüz bir hükümet konağı bulunmamaktadır. Bu konu ile ilgili olarak 17 Ekim 1868 tarihi belgede Bolvadin Kaymakamlık Merkezinde ahali tarafından toplanan 70.000 kuruş iane ile bir Hükümet Konağı ile bir odadan oluşan Mektebi Rüştiyenin inşa edileceği bildirilmiştir.[41] Zikrolunun yapıların inşa edilip edilmediği hususunda arşiv kaydı yoktur. Fakat 26 Eylül 1895 tarihli belgede geçen '' Bolvadin Hükümet Konağının harap ve kısmen münhedim olması'' ibaresinden o tarihlerde bir Hükümet Konağının inşa edildiğini ve bunun 27 yıl sonra harap olduğunu anlıyoruz. Aynı belgede harabiyetten dolayı hükümet konağı memurları için aylık iki yüz kuruştan bir hanenin kiralandığı belirtilmektedir.[42] 1914 tarihine gelindiğinde yeni bir hükümet konağı inşa edilmesi fikri ortaya atılsa da yeterli bütçe bulunmadığından dolayı, boşaltılan Bolvadin Redif Deposunda gerekli tadilatların yapılarak Hükümet Konağı olarak kullanılması uygun

[39] Bozatay., 2014: 71.
[40] Kartal., 2014: 10.
[41] BOA., MVL. 1054-30 H.25.09.1285.
[42] BEO., 687-51508 H.06.04.1313.

görülmüştür.[43] Ancak bu fikir hayata geçirilemeden işgaller başlamış ve Bolvadin Redif Deposu Yunanlılar tarafından yakılmıştır.

Karahisar-ı Sahip Sancağının en büyük kazası olan Sandıklı'da hükümet konağının ilk olarak ne zaman inşa edildiğine dair yeterli belge olmamakla birlikte 1886 yılından önce hükümet konağının varlığı bilinir. 1886 tarihli belgede mevcut hükümet konağının 13.800 kuruşa tamir edileceği bildirilmiştir.[44]

Sandıklı Kazasına bağlı Şeyhlü (Çivril) nahiyesinde bir hükümet dairesi bulunmadığından mebni hükümet işleri kiralanan bir dairede görülmektedir. 1901 tarihinde 25.000 kuruş masrafla bir Hükümet Konağı inşa edilebileceği beyan olunmuştur. [45]Ancak bu fikrin sadece düşüncede kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü 1916 yılına gelindiğinde Çivril Redif Deposu, üzerinde gerekli tamiratlar yapılarak nahiyeden kazaya tahvil edilen Çivril'in Hükümet Konağı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

1908 yılında nahiye konumundan Kaza statüsüne geçen Dinar (Geyikler) Kazasındaki mevcut hükümet konağı depremde harap olmuştur. 1910 tarihli belgeye göre inşaat masrafları ‘*’Ahali-i Hamiyetmendan’’* tarafından karşılanmak üzere 1910 senesi mart ayında Dinar Kazası Hükümet Konağının inşasına mübaşeret edilmiştir. [46]

1879-1880 Tarihinden önce köy statüsünde bulunan bu tarihlerden sonra önce Bolvadin Kazasına daha sonra ise Karahisar-ı Sahip Merkez Kazasına bağlı bir nahiye statüsü kazanan Şuhud'da, nahiye olmanın gereği olarak bir hükümet dairesi inşa edilmelidir. Bu bağlamda, 89.425 kuruş masrafın 70.425 kuruşu ‘*’Ahali-i Hamiyetmendan’’* tarafından karşılanmak üzere Şuhud Nahiyesinde bir Hükümet Konağı inşasına 26 Ekim 1893 tarihinde irade buyrulmuştur.[47] Revaklı girişi kesme taştan, geri kalan kısımları ahşaptan iki katlı inşa edilen yapı, 1912 yılında çıkan yangın neticesinde tamamen yanınca 1913 yılında Hükümet Konağı kiralanan bir daireye taşınmıştır. [48] 1919 tarihinde Ahali yeni bir Hükümet Konağı inşası için gerekli yardımı yapmaya hazır olduğunu bildirmiştir.[49] Yeniden inşası düşünülen Şuhud Hükümet Konağı için bir keşif defteri hazırlanmış [50] ve inşaatın 118.650 kuruş mal olacağı belirtilmiştir. [51] (Foto 1.2)

[43] BOA., ML.EEM. 1121-18 R.29-09-1330.
[44] BOA., İ.ŞD. 79-4659 H.07.04.1303.
[45] BOA., DH.MKT. 2485-99 H.28.01.1319.
[46] BOA., DH.MUİ. 65-59 H.16.03.1328.
[47] BOA., İ.DH. 1308-48 H.15.04.1311
[48] BOA., DH.MB.HPS. 28-12 H.03.19.1331
[49] BOA., DH. HMŞ. 4-5 H.16.11.1337
[50] Bu keşif defterine son bölümde yer alan *''Keşif Defterleri''* başlığında detaylı olarak değinilecektir.
[51] BOA., DH.İ.UM. 11-6 H.02.04.1338

Foto 1.2 1893 Yılında İnşasına Başlanan Şuhud Hükümet Konağının 1896 Tarihli Fotoğrafı (Hasan Özpunar'dan)

Erken ve Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nde eğitim sisteminin temelini sıbyan mektepleri ve medreseler oluşturmaktaydı. Tipik bir mahalle mektebi hüviyetindeki sıbyan mektepleri genellikle bir cami dibinde veya yakınında tek bir odadan ibaret olup ağırlıklı olarak din ve kuran derslerinin verildiği eğitim kurumlarıydı. [52] Bir sonraki eğitsel aşama olan medreseler ise yatılı olarak düşünülüp, din ve fıkıh bilgilerinin daha derinlemesine verildiği eğitim yapılarıydı. Devletin memur ihtiyacını karşılayan Enderun Mektebi ile Acemi Oğlanları Mektebi ise Osmanlı Tebaasının tamamına açık olmayan ayrıcalıklı kurumlardı.[53]

Osmanlı Devleti 18. yüzyılda mağlup olunan savaşlar neticesinde Batının askeri ve teknolojik üstünlüğüne tamamen ikna olmuştur. Bu bağlamda 18.yüzyılda Avrupa'dan silah teknolojisi konusunda alıntılar yapan Osmanlı Devleti geç olmadan bu durumun kendilerini Avrupa'ya bağımlı hale getireceğini anlayarak çağdaş silah ve savaş teknolojisinin temellerini kavramaya karar vermiştir. 1773 yılında kurulan Mühendishane-i Bahri Hümayun ile 1795 yıllarında kurulan Mühendishane-i Berri Hümayun Osmanlı eğitim sistemindeki dönüşümün habercisi olmuşlardır.

19.yüzyılın başlarında sadece Askeri eğitim alanında yapılan reformlar ile Devletin düze çıkarılamayacağına karar veren Osmanlı Aydınları halkı eğitmenin kaçınılmaz olduğunu anlamıştır. Bu bağlamda 1824-25 senesinde II. Mahmut döneminde yayınlanan Talim-i

[52] Somel., 2010: 39.
[53] Somel., 2010: 38.

Sıbyan adlı ferman çocukların ergenlik çağına gelmeden sıbyan mekteplerine başlamasını şart koşuyor, sıbyan mekteplerine gitmeyenlerin çırak olarak alınmasını yasaklıyordu.[54] 1824 yılındaki bu önemli gelişmeye rağmen ağırlıklı olarak din derslerinin verilmesinden kaynaklı olarak beklenilen sonuç alınamamıştır. Eğitimin ilk aşamasını temsil eden sıbyan mektepleri ile ilgili dönüm noktası 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin yayınlanmasından sonra olmuştur. Fransa Eğitim Bakanı Duruy'un katkıları ile şekillendirilen Nizamnamede ilkokul eğitiminin dini alana ait tekdüze olmaması gerektiği, eğitim programına pozitif bilimlerin de eklenmesi gerektiği önerilmiştir.[55] Nizamnameyi takip eden yıllarda Selim Sabit Efendi tarafından ortaya atılan *''Usul-u Cedid''* programı, sadece ders içeriklerini değil sıbyan mekteplerinin mimari görünüşünü, ilkel ders yöntemlerini, eğitim araçları, sınıf mevcudu, hijyen konusu gibi hususları da eleştiriyordu.[56] Tüm bu gelişmeleri dikkate alarak ilk kez İstanbul'da açılan *''İbtidai Mekteplerinden''* olumlu sonuçlar alınması ile birlikte taşradaki mevcut sıbyan mekteplerinin ibtidai mekteplerine tahvili ve sıbyan mektepleri olmayan yerlerde ise Usul-u Cedid'e göre yeni ibtidai mektepleri açılması kararlaştırılmıştır.

Eğitimin ilk ayağını oluşturan sıbyan mekteplerinden sonra öğrencilerin eğitime devam etmesi için ortaöğretimin yaygınlaşması gerekmekteydi. Bu bağlamda ilk adım 1845 yılında eğitim alanında kararlar alması için Geçici Meclis kurulması ile atılmıştır. Bu meclis ilk defa mahalle mekteplerinin yanı sıra dini hiçe saymayacak ancak zamanın gereksinimlerine uygun bilimleri aktaracak *''Rüşdiye Mekteplerinin''* teşkil edilmesini öneriyordu. [57] Önerilere göre 6-10 yaş arasındaki çocuklar mahalle mektebine, 10 yaşından büyükler ise rüşdiye mekteplerine devam edecekti. İlk kez 1847 yılında İstanbul'da açılan iki rüşdiye mektebinden bir yıl sonra, 1848 yılında sayıları yediye yükselmiştir. Alınan olumlu sonuçların ardından ilk başta eski başkentler Bursa ve Edirne'de daha sonra Bosna'da tesis edilen rüşdiyelerin varlığı bilinir. 1853 tarihine gelindiğinde taşrada yirmi beş rüşdiyenin daha kurulması planlanmıştır.[58]

Kurulan bu rüşdiyelerin bina ihtiyacına gelince, öncelikle eski mahalle mektepleri, terk edilmiş medreseler, rüşdiye binasına dönüştürülebilir veyahut en az dört odalı evler kiralanabilirdi. Bu koşullara uygun olmayan yerlerde ise yeni binalar inşa edilebilirdi.[59]

İdadiler ilk kez 1845 yılında İstanbul'da rastlanmaktadır. Bu tarihten sonra ordu karargahının bulunduğu vilayet merkezlerinde açılması planlanan idadilerin kuruluş amacı

[54] Demirbağ., 2018: 409.
[55] Somel., 2010: 118.
[56] Somel., 2010: 215-220.
[57] Somel., 2010: 61.
[58] Somel., 2010: 97.
[59] Somel., 2010: 98.

alınan askeri eğitim sonrasında mezun olanların harp okullarına alınması ve devletin bürokrat ihtiyacını karşılamaktır.[60] Fakat, 1869 Nizamnamesinde sonra İdadiler rüşdiye mekteplerinden mezun olanların devam edeceği okullar olarak düzenlenmiştir. Bu bağlamda eğitim veren idadiler ilk olarak 1872 yılında İstanbul'da açıldıysa da taşrada yaygınlaşması 1880'den sonra olmuştur. 1892 yılına gelindiğinde taşrada otuz dört ''*İdadi Mektebi''* tesis edilmiştir.

Kimsesiz çocukların alınarak onları meslek sahibi yapmayı amaçlayan ıslahhanelerden geliştirilen Sanayi Mekteplerinin de ilk örneklerini İstanbul'da görmekteyiz. Çocukları duvarcılık, demircilik, ciltçilik, mimarlık vb. gibi alanlarda yetiştirerek dışa bağımlılığı engellemek amacıyla İstanbul'dan sonra taşra çapında da *''Sanayi Mektepleri''* tesis edilmiştir.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız gelişmeler neticesinde yeni ortaya çıkan yapı tipleri olan ''İbtida-i, Rüşdiye, İdadi ve Sanayi Mektebi'' Binalarının Karahisar-ı Sahip örneklerine -katalog kısmındaki yapılar haricinde- arşiv vesikaları ve eski görseller üzerinden bakmak yararlı olacaktır.

1885 senesinde Karahisar-ı Sahip Sancağı, Kazaları ve Köyleri dahilinde toplam 306 adet ibtidai mektebi bulunmaktadır. Bu sayı 1892 iki yılında 398'e yükselmiştir 1907 yılında ise sıbyan mektepleri dahil toplam sayı 429 olarak verilmiştir.[61] Maddi imkanlardan dolayı verilen bu sayılardaki mekteplerin hepsinin yeniden inşası söz konusu değildir. Dolayısıyla, arşiv belgelerinden hareketle yeniden inşa edilen İbtidai mekteplerine bakmak daha doğru bir tercih olacaktır.

Karahisar-ı Sahip Sancak merkezinde ibtidai mektebi inşası ile ilgili en erken tarihli belge 9 Aralık 1896 tarihlidir. Belgeye göre bir odası erkek çocuklara, bir odası kız çocuklara diğer odası ise muallime mahsus olmak üzere toplam üç odalı bir ibtidai mektebinin *''Ahali-i Hamiyetmendan''* tarafından inşa edildiği ve gerekli atamalar yapıldıktan sonra resmi açılısın yapılacağı bildirilmiştir.[62] Günümüze ulaşamayan bu yapı ile ilgili bir görsele rastlanılmamıştır.

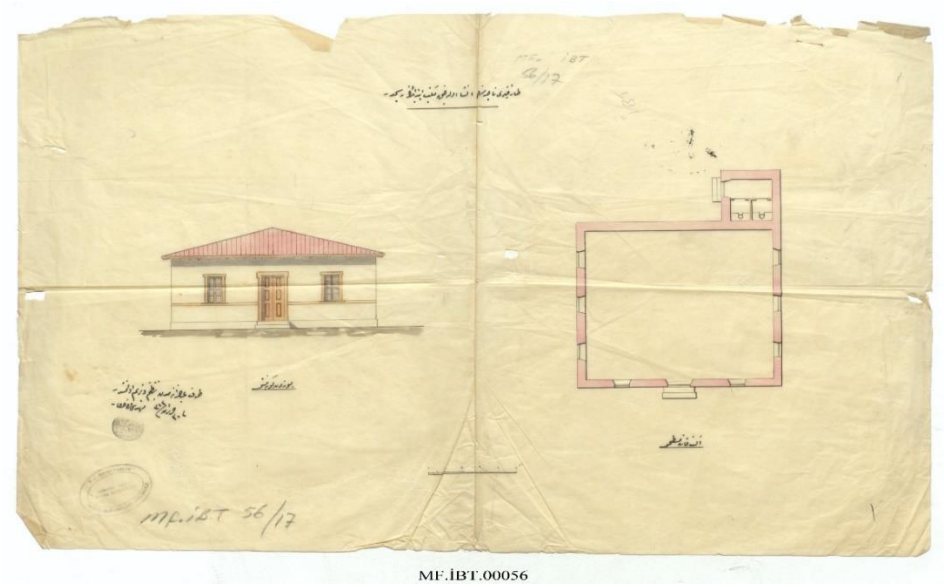
Karahisar Sancağına bağlı kazalarda da ibtidai mekteplerinin inşasına veya mevcut mekteplerin tamirine dair belgeler mevcuttur. Söz gelimi, Sandıklı Kazasında yeni bir mektep inşa etmek yerine mevcut sıbyan mektebinin yerel maarif komisyonunun marifetiyle tamir edildiği ve gerekli muallim tayininden sonra mektebi ibtidai olarak eğitime başlayabileceği

[60] Somel., 2010: 44.
[61] Koparal., 2011: 36-39.
[62] BOA., MF.MKT. 347-9 H.01.08.1314

1897 tarihli belgede beyan edilmiştir.[63] 11 Ağustos 1896 tarihli belgede Geyikler Kazasının Merkezi olan Dinar'da fevkani olarak, üç odalı mektebi ibtidainin inşasının tamamlandığı [64] ve ‘*’Erbab-ı Servet Fütüvveti İanesiyle”* inşa edilen bu mektebin adı Cihanbani Padişaha izafeten Hamidiye olarak nitelendirilmek istendiği bildirilmiştir.[65] Bolvadin Kazası ‘*’Eşraf ve Handanından*’’ bazılarının himmetleri ile 80m genişliğine 15m yüksekliğinde 12m uzunluğunda iki oda ve iki dershaneden oluşan bir mektebi ibtidainin inşasına 8 Temmuz 1903 tarihinde başlandığı bildirilmiştir.[66] 20 Ekim 1909 tarihli belgede Dinar Kazasında dahil Başmakçı Karyesinin 500 haneyi geçmesine rağmen adı geçen karyede henüz bir ibtidai mektebi tesis edilmediği beyan edilmiş ve Başmakçı Karyesi gibi 500 haneyi geçmiş mahallerde birer mekteb-i ibtidai tesis edilip açılışlarının yapılması talep edilmiştir. [67]

Karahisar-ı Sahip Sancağında inşa süreci hakkında en kapsamlı bilgiye sahip olduğumuz ibtidai mektebi Dazkırı Nahiyesinin merkezi olan Polatlı'da inşa edilecek yapıdır. 25 Temmuz 1896 tarihli belgeye göre ‘*’Erbab Servet Fütüvveti İanesiyle’’* Hükümet Dairesi avlusunda bir bab(oda) mektebi ibtidainin inşasına başlandığı bildirilmiştir. [68] 12 Temmuz 1896 tarihli belge ise *‘’Karahisar-ı Sahip Sancağı Mühendisi Gilav Pavlov’’* tarafından hazırlanan keşif defterini içermektedir. Keşif defterleri bölümünde detaylı olarak değineceğimiz pusulaya göre yapının maliyeti göre 10.758 kuruştur. [69] 17 Kasım 1896 tarihli belge ise Karahisar-ı Sahip Sancağı Mühendisi tarafından tanzim edilmiş plan ve cephe çizimini içermektedir.[70] (Belge 1.2)

[63] BOA., MF.MKT. 354-33 H.03.11.1314
[64] BOA., MF.MKT. 334-48 H.14.04.1314
[65] BOA., İ.MF. 4-14 H.26.04.1314
[66] BOA., MF.MKT. 727-17 H.22.05.1321
[67] BOA., MF.MKT. 1142-7 H.05.10.1327
[68] BOA., MF.MKT. 336-69 H.22.04.1314
[69] BOA., MF.İBT. 53-12 H.01.02.1314
[70] BOA., MF.İBT. 56-17 H.11.06.1314

Belge 1.2 Dazkırı Nahiye Merkezi Polatlı'da İnşa Edilecek Mekteb-i İbtidai

Tek odalı, kare planlı basit bir yapı olan mektebin arka köşesine bitişik bir hela bulunmaktadır. Üzeri dört yana eğimli kırma çatı ile örtü yapının, yan cephelerinde üçer pencere, ön cephesinde kapının iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiş ve altta silmeler vurgulanmış iki düz lentolu pencere yer alır. Düz lentolu giriş kapısı ise ahşaptandır.

Karahisar-ı Sahip Sancağı ve Kazalarında rüşdiye mekteplerinin varlığını hem vilayet salnamelerinden hem de arşiv vesikalarından takip etmekteyiz. 4 Ocak 1868 tarihli belgeye göre Karahisar-ı Sahip kazasında Konağında Hükümet Konağı bulunmadığı için ahali tarafından bir Hükümet Konağı ve bununla birlikte, bir de rüşdiye mektebinin inşa edilmek istendiği Liva Mutasarrıfı Ömer (Lütfi) Paşaya iletilmiştir. [71] Bu yapı inşa edilmiş olmalı ki 1870 tarihli ilk salnamede Muallimi Zeynel Abidin Efendi, Bevvabı Mustafa Efendi olan 23 öğrencili bir rüşdiye mektebinin varlığı görülmektedir.[72] İdadi bölümünde değinileceği gibi 1895 yılında rüşdiye binası idadiye tahvil edilmiştir. Yapının konumuna gelecek olursa Hasan Ali Yücel, İdadinin ilk olarak 1895-1914 tarihleri arasında şimdiki belediye kurağı ile vilayet arasında ahşap bir binada eğitim verdiğini belirtmiştir.[73] Hasan Özpunar tarafından yayınlanan görselde de Hükümet Konağı yanında 1895 yılında İdadiye dönüştürülen rüşdiye binası görülmektedir. Bu yapı 1914 yılında yeni İdadi Binasının yapılması ile yıkılmış olmalı ki 1917-1920 tarihinde yerine Belediye Daire inşa edilmiştir.

1868 yılında ilk Hükümet Konağı ile birlikte inşa edildiğini düşündüğümüz rüşdiye binası dönemin mimari modasından uzak, ahşaptan sade bir bina olarak karşımıza çıkmaktadır. (Foto 1.3)

[71] BOA., MVL. 1054-36 H.08.10.1284
[72] HVS., H.1287. s.140.
[73] Yücel., 1994: 483.

Foto 1.3 Şimdiki Zafer Müzesinin Yerindeki Ahşap Rüşdiye Binası [74]

Karahisar Sancağına bağlı kazalardan Bolvadin, Sandıklı ve Aziziye kazalarında da rüşdiyelerin var olduğunu salnamelerden anlaşılmaktadır. Aziziye nam-ı diğer Emirdağ Kazasında da 1870 yılında Muallimi Ömer Efendi, Bevvabı Mustafa Efendi olan 49 öğrencili bir rüşdiye mektebinin varlığına salnamelerde rastlamaktayız.[75] Ancak arşiv vesikalarında bu tarihlerde bir rüşdiye inşası söz konusu değildir. Dolayısıyla rüşdiye kurulduğunda bir yapı kiralanmış olmalıdır. Aziziye kazasında 1899 tarihinde bir maarif komisyonu teşkil edilmiş ve mevcut mekteplerin yetersiz olduğu sonucuna varılarak bir ibtidai ile rüşdiye mektebi inşasına başlanmıştır. Katolog kısmında değindiğimiz Emirdağ İnkılap İlkokulu bu iki binadan biri olmalıdır.

Bolvadin Kazasında ilk defa 17 Ekim 1868 tarihinde ahali tarafından toplanan 70.000 kuruş iane ile bir Hükümet Konağı ve bir odadan oluşan Mektebi Rüştiyenin inşa edilmesi gündeme gelmiştir.[76] Fakat 1868 tarihinde rüşdiye binası inşa edilmemiş olmalıdır. Çünkü, salnamelerde Bolvadin Rüşdiyesine ilk defa 18 yıl sonra, 1886 yılında yer verilmeye başlanmıştır.[77] Bu tarihlerde arşiv belgelerinde rüşdiye binası ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamasından dolayı rüşdiye eğitiminin kiralanan bir yapıda verildiği sonucuna varabiliriz.

Sandıklı Kazasında yer alan rüşdiye mektebine ilk defa 1889 tarihli salnamede yer verilmiştir.[78] Bununla paralel olarak arşiv belgelerinde de H.1306 M.1888-89 tarihinde Sandıklı Rüşdiyesi ile ilgili bilgiler mevcuttur fakat bunlar inşa çalışmaları ile ilgili değildir.

[74]Rüşdiye Binasının yanında görülen Hükümet Konağı, 1868 tarihinde Ömer Lütfi Paşanın mutasarrıflığında inşa edilen Hükümet Konağı Binası değil, 1903 tarihinde inşa edilen ikinci Hükümet Konağıdır. Bkz: s.510
[75] HVS., H.1287: s.140.
[76] BOA., MVL. 1054-30 H.25.09.1285
[77] Koparal., 2011: 41.
[78] Koparal., 2011: 41.

19.yüzyılda Osmanlı topraklarındaki en büyük atılımlardan birisi de ulaşım ve haberleşme alanında olmuştur. Sanayi devrimi ile birlikte Avrupa'da ortaya çıkan demiryolları belki de dönemin en büyük gelişmelerinden bir tanesidir. Dünya'da ilk demiryolu 1825 yılında İngiltere'de döşenmiş ve bu gelişmeyi takip eden yıllarda 1832'de Fransa'da 1835'te Almanya'da ilk trenler hizmete girmiştir.[79] Dönemin reformcu Osmanlı Padişahları ve yöneticileri bu gelişmeleri yakından takip ederek hayranlık duymuşlardır. Hatta Sultan Abdülmecit'in odasında Manchester-Liverpool treninin resimleri bulunduğu bile söylenir. Osmanlı Eliti, tüm bu hayranlıklara karşın maddi ve teknik yoksunluklarından dolayı bu duruma kayıtsız kalmışlardır.[80] Fakat Osmanlı'nın demiryollarını kendi topraklarına getirmeye hevesli olduğu kadar Avrupalı devletlerde Osmanlı topraklarında demiryolu bulunmasına hevesliydi. Özellikle Anadolu topraklarındaki hammaddeye ve zenginliğe kolay erişim sağlama ve bu zenginliği daha kolay denetim altına alma peşinde olan İngilizler ve Almanlar, Osmanlı'nın hayranlık duyduğu bu gelişme için her türlü maddi ve teknolojik desteği vermekten geri kalmamışlardır. Bu bağlamda ilk olarak Abdülmecid Dönemi'nde Anadolu topraklarında İzmir – Aydın demiryolu hattının inşası için İzmir'de yaşayan İngiliz tüccar Robert Wilkin İngiltere'de temsil ettiği grup adına 11 Temmuz 1856'da Osmanlı Devleti'nden İzmir-Aydın demiryolu yapımı için imtiyaz talebinde bulunmuş ve bu imtiyaz çok geçmeden 23 Eylül 1856'de verilmiştir. Ancak bu tüccarlar yeterli maddi güce sahip olmadığından haklarını yine İngiltere'de bulunan bir gruba satmışladır. Bu grup 30.600.000 sermaye ile İzmir-Aydın hattını tamamlamak için Oriental Railway Company [81] (ORC) adında bir şirket kurmuş [82] 133 kilometrelik bu hat 1866 yılında işletmeye açılmıştır.[83] Oriental Railway Company (ORC) adlı şirketin çalışmaları sayesinde bu hat 1881 yılında Aydın'dan Kuyucak'a, 1882 yılında Kuyucak'tan-Sarayköy'e, 1889 yılında Sarayköy'den Dinar'a, 1890 yılında ise Çivril'e kadar uzatılmıştır.[84] Bu güzergah üzerinde Afyonkarahisar sınırları içerisinde yedi istasyon binası inşa edilmiştir. Bu yedi istasyondan altı tanesi günümüze ulaşırken Sütlaç İstasyon Binasının yıkılarak yerine yenisi yapılmıştır. Dazkırı, Evciler, Dinar, Çivril, Sundurlu ve İnceköy İstasyonlarına katalog kısmında detaylı olarak değinilecektir.

[79] Çadırcı., 2013: 300.
[80] Gürsoy., 2016: 7.
[81] Bazı kaynaklarda Ottoman Railway Company olarak zikredilmektedir. Bu şirketin adının geçtiği bir kitabe mevcut olup Dinar İstasyon Binası anlatılırken tekrar değinilecektir.
[82] Kudret ve Uzmay., 2012: İ maddesi 14.
[83] Erkan Yonca., 2007: 31.
[84] Erkan Yonca., 2007: 31.

İngiltere Sefareti Aydın-Dinar hattının Eğirdir'e kadar uzatılması ve İmtiyaz sürecinin artırılması için 1905 senesinde Osmanlı Hükümeti'nden bir talepte bulunmuş [85] ve aynı yıl içerisinde bu talep Osmanlı Hükümeti tarafından uygun görülmüştür.[86] Hattın inşasına tam olarak ne zaman başlandığı bilinmemektedir. Ancak 30 Nisan 1911 tarihli belgede yol güzergahı olan Dinar ile Keçiborlu arasında kalan bölüm (günümüzde Karakuyu ve Çapalı İstasyonu) ahali arazisine denk geldiği ve istimlakı istenilen arazi için halkın değerinden fazla para talep ettiği belirtilmiştir.[87] 1905 yılında uzatılması talep edilen 96.5 km'lik hat 1912 yılında tamamlanmış ve işletmeye açılmıştır. [88] Bu hat güzergahında yer alan Karakuyu ve Çapalı İstasyonları günümüze ulaşabilmiş ve katalog kısmında değinilmiştir.

İzmir-Aydın hattının inşası devam ederken 4 Temmuz 1863 tarihinde Edward Price adlı bir İngiliz 20.000.000 frank sermaye ile Smyrna-Cassaba Railway Copmany (İzmir-Kasaba Demiryolu Şirketi) adlı şirketi kurarak İzmir-Kasaba hattının inşasına başlamış ve 1865 yılında bu hat Kasaba'ya (Turgutlu) ulaşmıştır. Adı geçen hat 1885'de Alaşehir'e 1887'de Uşak'a kadar uzatılmıştır.[89] 1907 Tarihli Salnamede İzmir-Kasaba demiryolunun Alaşehir'den Karahisar'a uzanan şubesinin 252 kilometrelik kısmının inşası ve işletilmesi için H. 5 şaban 1310 M. 22 Şubat 1893 tarihinde 99 senelik imtiyazın Mösyö Jorj Nakelmakers'e verildiği [90] ancak Nakelmakers'in 18 Temmuz 1894 tarihinde imtiyazı İzmir-Kasaba ve Temdidi Osmanlı Anonim Şirketine devrettiği beyan edilmiştir. Bu inşaat R.3 Kanunuevvel 1313 M.17 Aralık 1897 yılında tamamen bitirilmiş ve işletmeye açılmıştır.

Batı Anadolu Bölgesinde demiryolu inşasındaki haraketliliğin yanı sıra belki de Osmanlı topraklarındaki demiryolu özelinde en kapsamlı proje olarak nitelendirilebilecek İstanbul-Bağdat demiryolu için de girişimler başlamıştır. Devlet bu defa yabancı şirketlere imtiyaz vermek yerine kendi imkanları ile bu hattı inşa etme girişimlerinde bulunmuş ve borçlanmaya gidilmiştir. 1873 yılında daha önce Rumeli demiryollarında görev yapmış olan Pressel, Abdülaziz'e 4670 kilometreden oluşan bir proje sunmuştur.[91] Proje gereğince İstanbul Haydarpaşa'dan başlayan bu hat İzmit, Adapazarı, Eskişehir, Ankara, Kayseri, Malatya, Diyarbakır, Musul ve Bağdat'a kadar uzanmaktaydı. İlk önceliği bu güzergah olan bu hattın ayrıca Adapazarı- Karadeniz Ereğlisi, Adapazarı-Bolu, Mudanya-Bursa-Bilecik-Eskişehir, Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar-Konya-Adana gibi güzergahları da mevcuttur.[92] Ancak devletin içinde bulunduğu maddi şartlar sebebiyle hattın inşaatı çok yavaş ilerlemiş

[85] BEO., 2598-194805 H. 08.04.1323
[86] BOA., Y.A.HUS. 489-79 H.13.05.1323
[87] BOA., ŞD. 1233-22 H.01.05.1329.
[88] Kudret ve Uzmay., 2012: İ maddesi, 17.
[89] Kudret ve Uzmay., 2012: İ maddesi 20.
[90] Koparal., 2011: 469.
[91] Erkan Yonca., 2007: 36.
[92] Gürsoy., 2016: 13.

1875 yılında ise durdurulmuştur.[93] 1888 yılında II. Abdülhamid döneminde Alman Deutsche Bank'a verilen imtiyaz ile birlikte hattın yeniden inşası gündeme gelmiş ve Deutsche Bank'a tarafından Mart 1889 kurulan ''Anadolu Demiryolu Şirketi'' tarafından inşaat başlatılmış 1893 yılında hat Ankara'ya ulaşmıştır.[94] Aynı şirkete 1893 yılında Eskişehir-Konya güzergahını inşa etme imtiyazı verilmiş ve 1896 yılında Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar-Konya hattı tamamlanmıştır.[95] Bu hat dahilinde Afyonkarahisar sınırları içerisinde günümüze ulaşabilen İhsaniye ve Sultandağı haricinde Döğer, Gazlıgöl, Çobanlar ve Çay'da inşa edilen İstasyonları ile bu güzergahın son durağı olan Afyonkarahisar-İstanbul İstasyonu günümüze ulaşamamıştır. (Foto: 1.4, 1.5, 1.6)

Foto 1.4 Döğer İstasyon Binası

Foto 1.5 Afyonkarahisar İstanbul İstasyonu Açılışı (1895) (Hasan Özpunar'dan)

[93] Gürsoy., 2016: 13.
[94] Gürsoy., 2016: 15.
[95] Koparal., 2011: 469.

Foto 1.6 Afyonkarahisar İstanbul İstasyonu (Hasan Özpunar'dan)

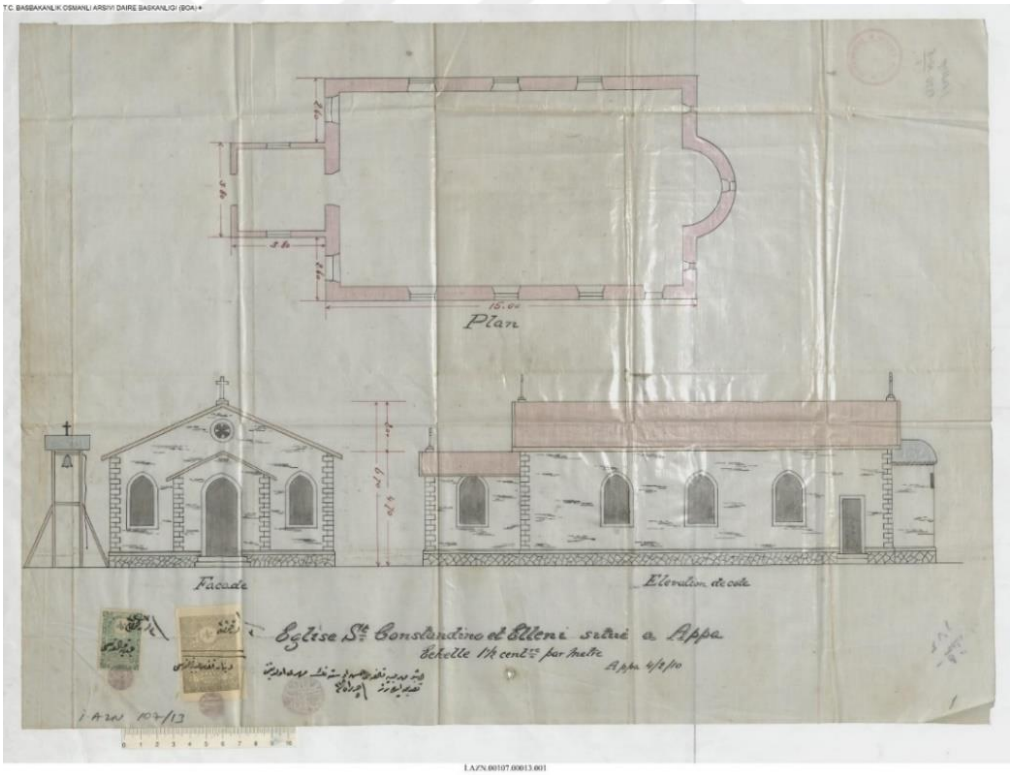
Görsellerden Döğer İstasyonunun katalog kısmında değineceğimiz İhsaniye ve Sultandağı İstasyonları ile birebir tasarım sergilediğini görmekteyiz. Dolayısıyla Afyonkarahisar'da inşa edilen istasyon binalarının Anadolu'daki diğer örnekler gibi köy-nahiye, ilçe-il statüsüne göre tipleştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Son durak olan İstanbul İstasyonu ise ismini zikrettiğimiz İstasyonlardan daha büyük boyutlu olmakla beraber üst katının lojman alt katının işletme olarak tasarlanması ve cephe özellikleri ile benzerlik taşımaktadır.

19. Yüzyıldaki mimarlık literatürümüze dahil olan bu kamu yapıları haricinde, dini mimari eserlerin de inşasına devam edildiğini görmekteyiz. 9 Aralık 1907 tarihli belgeye göre Karahisar-ı Sahip Sancağında önceden vuku bulan yangında (1902 yangını) muhterik olan ve herhangi bir vakıf geliri olmayan Kapılı Cami ile beş odalı Medresesinın *''Fütüvvetmendan''* ile inşasının tamamlandığı ve resmi açılışının yapıldığı bildirilmiştir. [96] Bu yapı, kitabesinde Yoncaaltı ibaresi geçmemesine rağmen Yoncaaltı Cami ve Medresesi olarak nitelendirilen yapı ile inşa süreci bağlamında benzerlik taşımasından dolayı akla aynı yapı olabilme ihtimali gelmektedir. Katalog kısmında değinileceği Yoncaaltı Cami ve Medresesi daha önce çıkan yangında yanan bir cami ve medrese yerine Boğazade Hacı Ahmet tarafından inşa edilmiştir. Fakat Kapılı Cami ve Medresesi cömert halk tarafından inşa edilmiştir. Ayrıca arşivde Kapılı Cami ve Medresesinin vakıf geliri olmadığı bildirilmiştir Yoncaaltı Caminin ise vakıf gelirleri mevcuttur. Yine arşiv belgesinde Kapılı Medresesisin beş öğrenci odasına sahip olduğu bildirilmiştir. Yoncaaltı Cami ise altı öğrenci odasına sahiptir. Dolayısıyla Kapılı Cami ve Medresesi ile Yoncaaltı Cami ve Medresesisin aynı yapı olması söz konusu değildir.

Arşiv Belgelerinde, Karahisar-ı Sahip Sancağı ve Kazalarında 20. Yüzyılın başlarında gayrimüslimler tarafından inşa edilen yapılara da rastlanmaktadır. Islahat Fermanı ile birlikte

[96] BOA., DH.MKT. 1217-34 H.11.11.1325.

gayrimüslimlerin izin dahilinde kendi kiliselerini inşa ettirmelerine ve izin ve ruhsat olmaksızın kiliselerini tamir ettirmelerini müsaade edilmiştir. Tanınan bu kısmi özgürlüğünün akabinde Anadolu'da gayrimüslimler tarafından birçok kilise, mektep gibi yapılar inşa edilmiştir. 1912 tarihinde Afyonkarahisar'ın Geyikler Kazasına Bağlı Dazkırı Nahiyesinin Aşağıapa [97] köyünde 15 hanede 107 Rum yaşamaktadır. Arşiv belgelerinde yer alan bilgilere göre Aşağıapa köyünde yaşayan Rumlardan Kosti Efendi 1907-1908 yılında 60 Lirası kendi cebinden 60 Lirası Ahaliden toplanarak 120 Lira ile ruhsatsız bir kilise inşa ettirmiş daha sonra Rum Patrikliği aracılığıyla bu kiliseye ruhsat talep etmiştir. [98] Yapıya ruhsat verilip verilmemesi konusunda Dinar Belediye Kalfası Hasan Usta görevlendirilmiştir. Hasan Usta tarafından yapılan tetkikatta Kilisenin 14 metre uzunluğu, 8 metre genişliği, 5.5 metre yüksekliğinde kargir olarak inşa edildiği ve 8 penceresi, 3 kapısı bulunan yapının tek odalı olduğu belirtilmiştir. Bu ebatlarda herhangi bir engel teşkil etmeyen *''Aziz Constantin ve Helena Kilisesine''* 1912 tarihinde Sultan Reşad tarafından Senedi-i Hakani (Tapu-Ruhsat) verilmiştir. (Belge:1.3)

Belge 1.3 Dazkırı Aşağıapa Köyünde Kosti Efendi Tarafından İnşa Ettirilen Kilise

Aynı tarihlerde Karahisar-ı Sahip Kalesi eteklerinde bir misyonerin imar hareketlerini de arşiv belgelerinden takip etmekteyiz. Konu ile ilgili R.20 Ağustos 1324 M. 2 Eylül 1908

[97] Belgelerde Aşağıapa olarak zikredilmesine rağmen tapu kaydında Yukarıapa olarak belirtilmiştir.
[98] BOA., İ.AZN. 107-13 H.13.09.1330.

tarihli belgeye göre İngiliz Devleti Tebaasından olup İzmir'de ikamet eden James Mcnoto [99] Karahisar-ı Sahip Sancağı Kubbeli mahallesinde Mektep, Kilise ve İkametgahı bir arada içeren bir bina inşa etmek istemiştir. İnşaatı tetkik etmek için bir araştırma komisyonu teşkil edilmiştir. Bu komisyon yapının çevresinde yaşayan halkın hangi dine mensup olduğunu, civarda islam cemaatine mahsus dini ve kamu eserlerinin olup olmadığını detaylı olarak rapor ettikten sonra [100] İslam mahallelerine bakan cepheler renkli cam kaplanması şartıyla inşaata izin verilmiştir. [101] (Foto: 1.7)

Foto 1.7 Misyoner James Mcnoto Tarafından İnşa Ettirilen Yapının Arka ve Yan Cepheden Görünümü (Hasan Özpunar'dan)

Dazkırı Aşağıapa Kilisesi ile Mcnoto'nun Mektep-Kilisesi haricinde 19.yüzyılda gayrimüslimler tarafından inşa edildiği kitabesinden anlaşılan fakat kimliği hakkında bir bilgi bulunamayan bir yapı da bulunmaktadır. Bu yapı Hacı Tiryaki Bedesteninin 20 metre kuzeyinde, Taşhan'ın doğusundaki sokak üzerinde yer alır. Kitabesinde *'' B.I.O 1867''* ibaresi yer alan bu yapı İki katlı, dikdörtgen planlı kagir bir yapıdır. Yapının, güney ve doğu cephesine bitişik geç tarihli yapılar bulunmaktadır. Kuzey cephesinin zemin katında iki dairesel pencere yer alırken, birinci katlar kuzey ve batı cephede ikişer düz söveli üçgen alınlıklı pencereye sahiptir. Batıda yer alan basık kemerli giriş kapısı üçgen bir alıkla

[99] Bazı belgelerde ismi James McNewton olarak da zikredilmektedir.
[100] BEO, 4134-310028 H.06-02-1331
[101] BEO, 4134-310028 H.06-02-1331

çevrelenmiş ve kemer kilit taşına çok ince işlenmiş bir bitkisel motif yerleştirilmiştir. Bu bitkisel motifin üzerine palmetle taçlandırılmış dairesel kitabe levhası yerleştirilmiştir. (Foto: 1.8, 1.9)

Foto 1.8 1867 Tarihli Bilinmeyen Yapının Kuzeybatıdan Görümü

Foto 1.9 Kemer Kilit Taşı ve Kitabe

İKİNCİ BÖLÜM
KATALOG

2.1. Camiler

2.1.1. Çivril Bayat Köyü Cami

Konum: Denizli ili, Çivril ilçesi, Bayat köyünde[102] bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 25 Aralık 2019

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimarı: Bilinmiyor

Tarih: 1272-73

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde atıl durumdadır.

Ayrıntılı Tanım:

Günümüzde kullanılmayan ve son cemaat yeri yıkılmaya yüz tutmuş olan yapı, su basman seviyesine kadar taş, geriye kalan kısımlar ise kerpiç malzemeden inşa edilmiştir. Dıştan kuzey güney doğrultuda uzunlamasına dikdörtgen planda inşa edilen yapı, içten ahşap tavanlı dışta dört yana eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Yapı dış cephe bakımından oldukça sade tasarlanmıştır. Doğu ve güney cepheden ikişer pencere ile aydınlatılan yapının batı cephesi sağır bırakılmıştır. Kuzey cephede bulunan ve dört ahşap ayağın taşıdığı üç bölümlü sundurmalı son cemaat yerinin doğusunda bir pencere batısında bir mihrabiye yer alır. Yapının beden duvarlarından öne doğru çıkıntı yapan saçaklar yapıyı dört yönden kuşatmaktadır. (Foto 2.1, 2.2, 2.3)

[102] Bayat Köyü Osmanlı Döneminde Afyonkarahisar Sancağı, Sandıklı Kazası, Şeyhlü Nahiyesine bağlı bir köydür. Koparal., 2011: 14.

Foto 2.1 Çivril Bayat Köyü Cami Kuzey Cepheden Görünüm

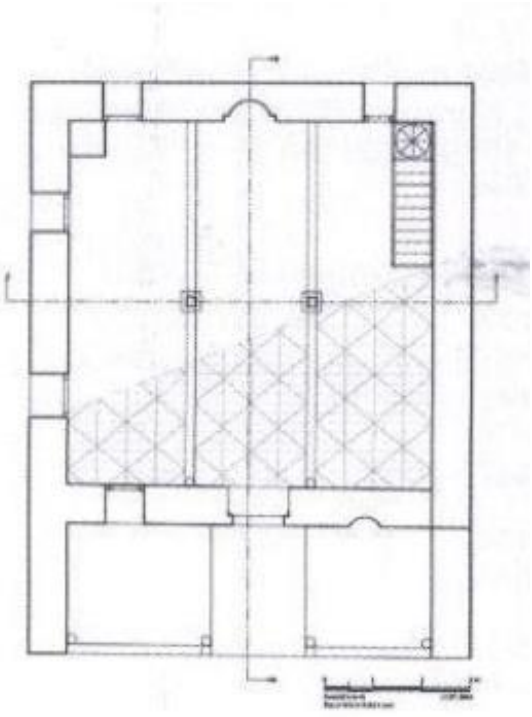

Foto 2.2 Çivril Bayat Köyü Cami Kuzeydoğu Cepheden Görünüm

Foto 2.3 Çivril Bayat Köyü Cami Güneydoğu Cepheden Görünüm

Kuzeyindeki son cemaat yeri sayılmazsa kare plan arz eden harim kısmı iki ahşap direkle mihraba dik üç sahına ayrılmıştır. Ayrıca kuzeyde duvara bitişik iki ahşap direk üst örtüyü taşımaktadır. Yatay ve dikey kirişlerle desteklenen üst örtü profilli yastıklar aracılığıyla ahşap kare kesitli direklere oturmaktadır. Kuzeyde duvara bitişik iki ayaktan doğudaki günümüzde mevcut değildir. (Çizim 2.1) (Foto 2.4, 2.5, 2.6)

Çizim 2.1 Çivril Bayat Köyü Cami Planı (Saim Cirtil'den)

Foto 2.4 Çivril Bayat Köyü Cami Harimden Genel Görünüm

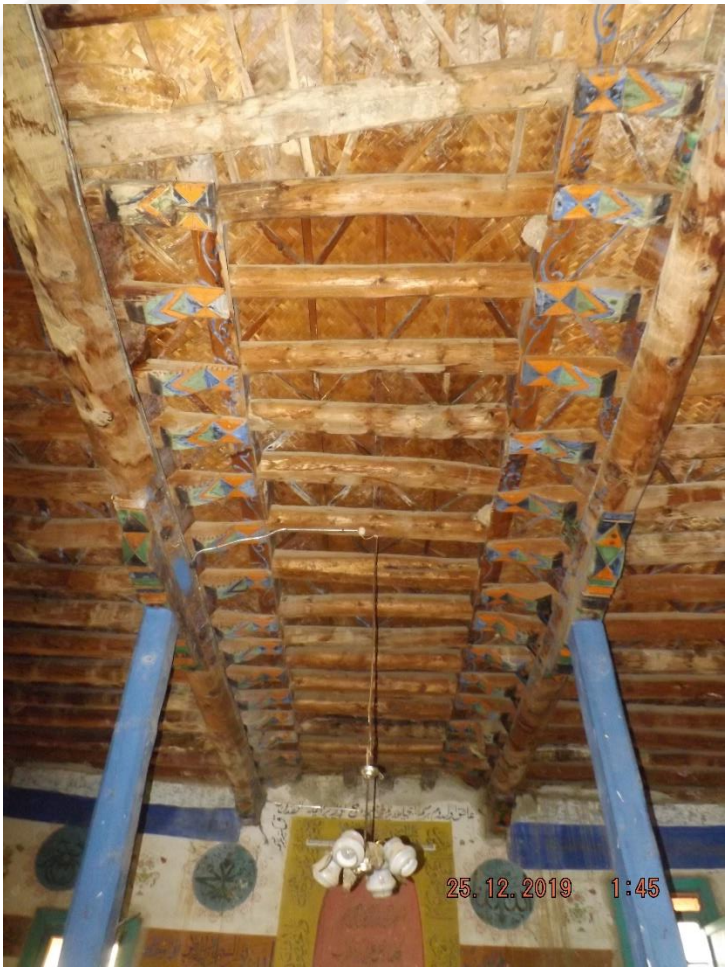

Foto 2.5 Çivril Bayat Köyü Cami Harimin Üst Örtüsü

Foto 2.6 Çivril Bayat Köyü Cami Harimden Genel Görünüm

Kıble duvarının doğusunda bulunan ahşap kürsünün korkulukları ajur tekniğinde servi ağacını andıran bir kompozisyon ile bezenmiştir. Kıble duvarının batısında duvara bitişik ahşap minberin korkuluklarında da benzer kompozisyonu görmek mümkündür. Sade kuruluştaki minberin süpürgeliğinde birisi kaş kemerli diğeri üç kademeli iki kemer bulunur. Geçit kısmında kaş kemere sahip minber sivri bir külahla son bulmaktadır. Yarım daire kemerli bir nişe sahip mihrabın yüzeyi ise kalemişi süslemelerle bezenmiştir. (Foto 2.7, 2.8, 2.9)

Foto 2.7 Çivril Bayat Köyü Cami Ahşap Vaaz Kürsüsü

Foto 2.8 Çivril Bayat Köyü Cami Ahşap Minber

Foto 2.9 Çivril Bayat Köyü Cami Mihrap

Cephe ve plan tasarımı açısından sade bir düzen arz eden yapının iç kısmında bulunan ahşap ve sıva üzerine yapılan kalemişi süslemeler dikkat çekicidir. Bu kalem işi süslemeleri bitkisel, geometrik, mimari, sembolik ve yazı olmak üzere beş ayrı başlık başlık altında inceleyebiliriz.

Bitkisel Süslemeler:

Harim kısmındaki süsleme repertuarının büyük bir bölümünü oluşturan bitkisel süslemelere yapının doğu, batı, kuzey ve güney duvarlarında, profilli yastıklarda ve kirişlerde rastlanılmaktadır. Harim kısmının duvarlarında bulunan bitkisel kompozisyonların büyük bir bölümünü vazodan çıkan stilize bitkiler, güller vb. oluşturmaktadır. Özellikle kuzey duvarın batı bölümü tamamen mavi renkteki vazolardan çıkan çiçeklerle kırmızı ve sarı renkteki çiçeklerden oluşturulmuş süslemeler ile kaplanmıştır. Tavanda bulunan kirişlerin yüzeyine ise yeşil ve mavi renklerde bitki dalları yerleştirilmiştir. (Foto2.10, 2.11)

Foto 2.10 Çivril Bayat Köyü Cami Harimin Kuzey Duvarının Batı Bölümü

Foto 2.11 Çivril Bayat Köyü Cami Kirişlerde Bulunan Bitkisel Süslemeler

Mimari Tasvirler:

Yapının harim kısmında iki adet mimari tasvir bulunur. Bu tasvirler mihrap duvarının batısına ve batı duvarın kuzey ucuna konumlanır. Mihrap duvarının batısında bulunan tasvirde üç yönden revaklarla çevrili bir mekan içerisine İslamiyet için kutsal mekanlar tasvir edilmiştir. Kompozisyonun merkezinde Kabe tasviri onun batısında Medine Mescid-i Nebevi tasviri yer alır. Revaklar dört yönden iki şerefeli dört minare ile kuşatılmıştır. Harimin batı duvarının kuzey ucunda bulunan mimari tasvirde üç yönden revaklarla çevrili altı minareli ve dört minberli olarak tasvir edilmiştir. (Foto 2.12, 2.13)

Foto 2.12 Çivril Bayat Köyü Cami Mihrabın Batısında Bulunan Mimari Tasvir

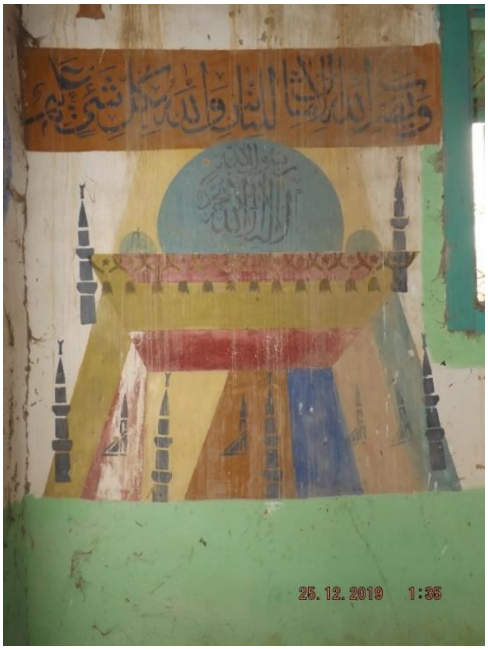

Foto 2.13 Çivril Bayat Köyü Cami Batı Duvarın Kuzey Ucundaki Mimari Tasvir

Sembolik Tasvirler:

Harimde bulunan sembolik tasvire mihrabın doğusunda rastlanmaktadır. Bu tasvirde ‘’Gabzatül Liva Nebi’’ yazılı Peygamber Sancağı yer alır.[103] (Foto 2.14)

Foto 2.14 Çivril Bayat Köyü Cami Mihrabın Doğusunda Peygamber Sancağı Tasviri

Yazı kuşakları:

Harim duvarlarında bitkisel süslemeden sonra en yoğun olarak görülen süsleme yazı kuşakları ile oluşturulmuştur. Yapının doğu, batı ve güney duvarlarında pencere hizasında yatay bir yazı şeridi ‘’U’’ şeklinde harimi dolaşmaktadır. Gül kurusu rengindeki yatay şerit üzerinde Nur ve Mülk surelerinden ayetler yer alır. Bu bölümlerin üzerinde madalyonlar içerisinde Allah, Muhammed, Ebubekir, Ali, Ömer, Osman, Hüseyin, Bilal Habeş-i, gibi isimlerin yazılı olduğu yazı şeritleri yer alır. Bu madalyonlu şeritler de harimi U şeklinde kuşatmaktadır. Yazı kuşaklarının yoğunlaştığı bir diğer yerde mihrap duvarını çevreleyen bordürdür. Bu kuşaklar haricinde Kabe tasvirinin batısında ve doğu duvarında armut veya soğanı andıran kartuşlar içinde yazı şeritlerini görmek mümkündür. Batıdaki armudun üzerinde ‘’ *Ah minel aşk ve halatihi, ihtiraka kalbi bi-hararetihi ‘’* şeklinde bir beyit yer alır. Altında ise aynı beyit Türkçe olarak verilmiştir*; ‘’Ah aşkınla akan gözyaşlarım derya oldu. Ateşim müthiş, kalbim gülleri yaktı.’’* [104] Mihrap nişi ve bordürune ise Ayet-el Kürsi ve Vakıa Suresinden ayetler işlenmiştir. (Foto 2.15, 2.16, 2.17, 2.18, 2.19)

[103] Cirtil., 2007: 117.
[104] Cirtil., 2007: 11.

Foto 2.15 Çivril Bayat Köyü Cami Harimin Batı Duvarı

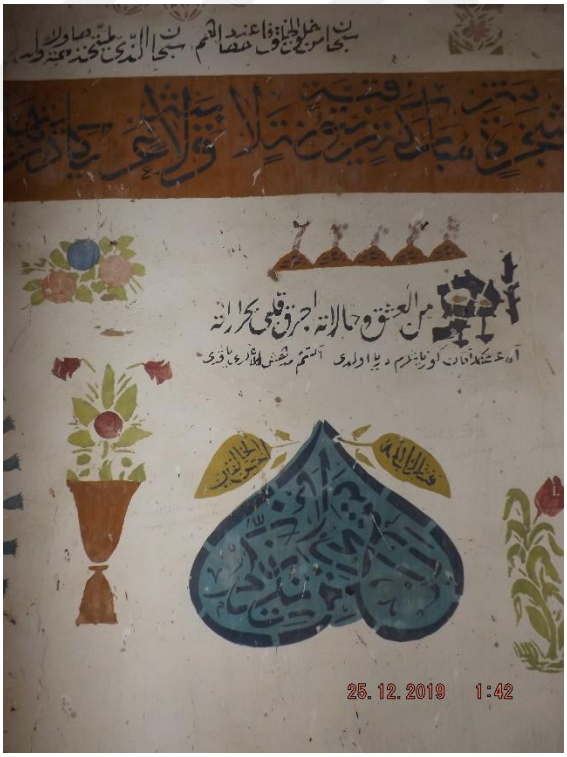

Foto 2.16 Çivril Bayat Köyü Cami Batı Duvarındaki Armut ve Üzerindeki Beyit

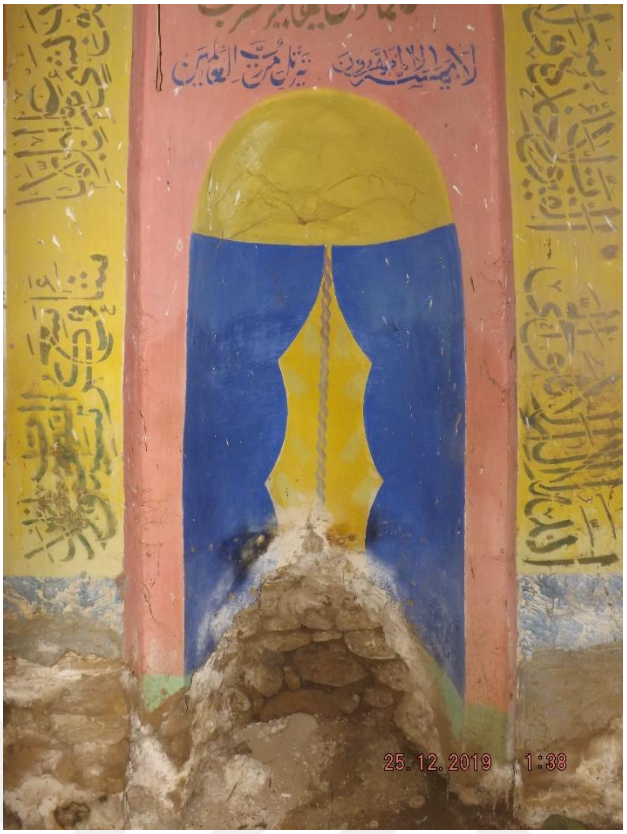

Foto 2.17 Çivril Bayat Köyü Cami Mihrap Çevresi

Foto 2.18 Çivril Bayat Köyü Cami Kabe Tasvirinin Batısındaki Yazı Kuşağı

Geometrik Süsleme:

Geometrik süslemeye yazı kuşaklarını oluşturan armut veya soğanı andıran kartuşların haricinde doğu duvarında iki pencere arasında madalyon olarak yer verilmiştir. İçerisine sekiz kollu yıldız yerleştirilen bu madalyonu yazı kuşakları çevrelemiştir. Ayrıca tavan kirişlerinin

yüzeyine yerleştirilen yeşil mavi turuncu renkteki üçgenler geometrik süsleme olarak dikkat çeker. (Foto 2.19, 2.20)

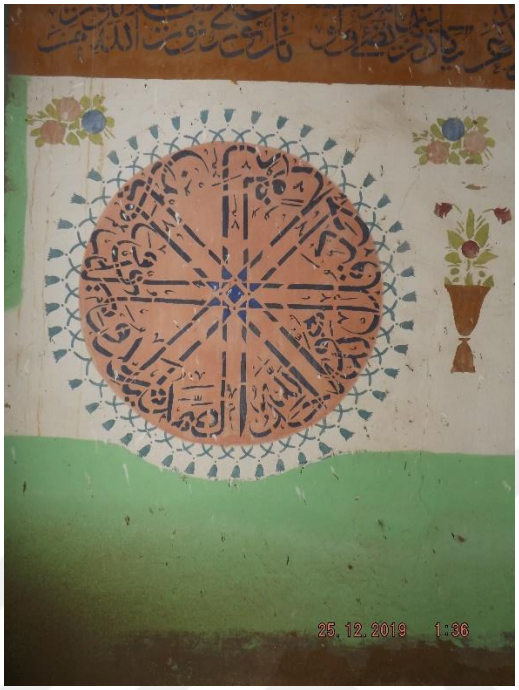

Foto 2.19 Çivril Bayat Köyü Cami Doğu Duvarın Ortasında Bulunan Sekiz Kollu Yıldız

Foto 2.20 Çivril Bayat Köyü Cami Kirişlerin Yüzeyindeki Üçgenler

Tarihlendirme:

Yapının son cemaat yerinden harime giriş kapısı üzerinde Latin harfleri ile yapılış tarihi 1289 olarak verilmiştir. Harim kısmında batıda bulunan serbest ayağın profilli yastığının iç yüzeyinde rakamlar yer alır. Saim Cirtil tarafından Soldan sağa ‘’9821’’ olarak

verilen bu rakamlar 1289 olarak okunmuş ve inşa tarihinin H.1289 M.1872-73 olduğu söylenmiştir.[105] Bu tarihin inşa tarihi mi yoksa sıva tarihi mi yoksa inşa tarihi mi olduğunu söyleyecek yeterli delile sahibe değiliz. Tülün Değirmenci de tıpkı Saim Cirtil gibi bu tarihin sıva tarihi değil inşa tarihi olduğunu ileri sürmüştür. Cirtil'e ilaveten Değirmenci yapıdaki kalemişi süslemelerinin 1950'li yıllarda bölgede dolaşan sanatçı grubu tarafından yapıldığını belirtmiştir. [106] (Foto 2.21)

Foto 2.21 Bayat Köyü Cami Ahşap Direğin Yastığı Üzerindeki Rakamlar

2.1.2. Dazkırı Çiftlik Köyü Cami

Konum: Afyonkarahisar ili, Dazkırı ilçesi, Çiftlik köyünde bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 25.12.2019

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimarı: Bilinmiyor

Kitabe: Yok

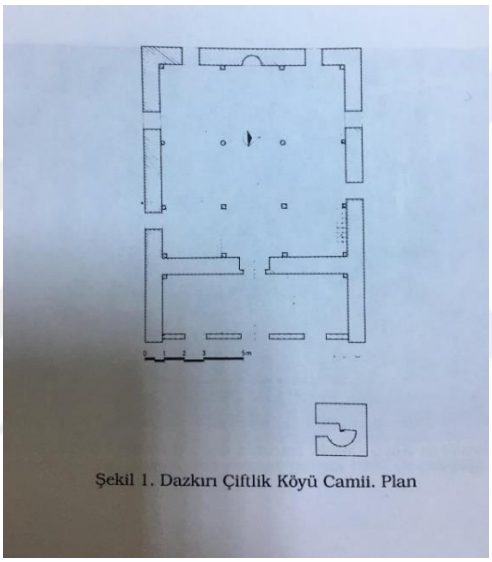
[105] Cirtil., 2007: 117.
[106] Değirmenci., 2020: 119.

Tarih: 1887-88 Öncesi

Kullanım Durumu: Yapı Cami olarak kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

Dıştan oldukça sade bir görünüme sahip yapı, kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planlı olarak su basman seviyesine kadar taş malzeme ile üst kısımları ise kerpiç malzeme ile inşa edilmiş ve üzeri sıvanmıştır. İçte ahşap desteklerin taşıdığı üst örtü dışta dört yana eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. (Çizim 2.2)

Çizim 2.2 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Planı (Ertan Daş)

Doğu, batı, güney ve kuzey cephede ikişer düz lentolu pencere ile hareketlendirilen yapının cephesinde ahşap saçaklar yapının beden duvarlarından öne doğru taşarak tüm cepheyi kuşatmaktadır. Minare yapıdan bağımsız olarak caminin kuzeybatı köşesinde bulunmaktadır. Kaidesindeki yazıta göre 1978 yılında yapıya eklenmiştir. (Foto 2.22, 2.23, 2.24)

Foto 2.22 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Güneybatı Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.23 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.24 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Minare Kaidesi

Kuzey cephede bulunan düz lentolu giriş kapısından son cemaat yerine erişim sağlanmaktadır. Doğu batı doğrultudaki son cemaat yerinde bulunan iki kanatlı ahşap kapıdan ise harim kısmına giriş sağlanmaktadır. Ayrıca harim kısmındaki mahfilin üst katına sadece son cemaat yerinden giriş sağlanmaktadır. Harim iki sütun sırasında yer alan toplam sekiz sütunla ile mihraba dik üç sahına ayrılmıştır. Düz ahşap tavan ile örtülü harim kısmında üst örtü ve kuzeydeki mahfil ahşap ayaklar tarafından taşınmaktadır. Orta sahında dört tanesi serbest, dört duvara bitişik sekiz ayak yer alır. Ayrıca doğu ve batı duvara bitişik sekiz ayak hiçbir taşıyıcı işlevi olmaksızın yerleştirilmiştir. Orta sahındaki iki serbest ayak üstte yastıklarla yükseltişmiş ve üst örtüsü vurgulanmıştır. Ayrıca bu ayaklar alçı kaplanarak bir sütun görünümü kazanmıştır. Yapının ahşap minberi oldukça sade bir kuruluştadır. Kıble duvarının ortasındaki minhrap yuvarlak kemerli bir nişe sahip olup iki yanına alçıdan bir sütünce yerleştirilmiştir. Mihrap nişinin yüzeyine perde ve kandil motifi işlenmiştir (Foto 2.25, 2.26)

Foto 2.25 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Harim Kısmından Genel Görünüm

Foto 2.26 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Harim Kısmından Genel Görünüm

Plan tasarımı bakımından oldukça sade bir düzen arz eden yapıda sıva üzerine yapılmış kalemişi bezemeler dikkat çekidir. Bitkisel, mimari tasvirlerin yanı sıra yazı şeritleri harim duvarlarına canlılık kazandırmıştır.

Bitkisel Süslemeler:

Harim kısmındaki bitkisel süslemeler harimin doğu, batı ve güney duvarlarında, pencerelerin çevrelerinde, mihrap çevresinde ve ayaklar üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bitkisel süslemeler S ve C kıvrımları, rumiler, akant yaprakları ve vazodan çıkan çiçekler şeklindedir. Ayrıca yazı kuşakları dairesel çelenklerle çevrelenmiştir. (Foto 2.27, 2,28, 2.29)

Foto 2.27 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Pencere Çevresindeki Bitkisel Süslemeler

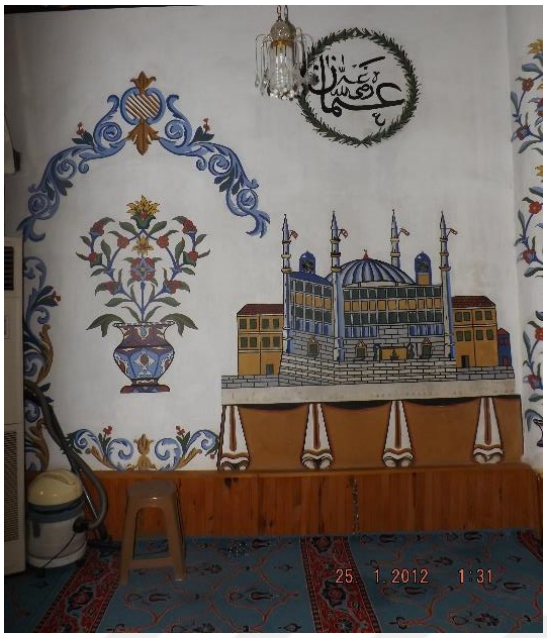

Foto 2.28 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Vazodan Çıkan Çiçekler

Foto 2.29 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Mihrap Çevresindeki Bitkisel Süslemeler

Mimari Tasvirler:

Harimin doğu ve batı duvarında birer hayali cami tasvirleri bulunmaktadır. Doğu duvarında bulunan cami tasviri dört minareli, merkezi kubbeli bir yapıdır. Minarelerin hepsi üç şerefeli olarak verilmiştir. Dolayısıyla bu yapı bir Selatin Camisi olmalıdır. Minarelerin şerefe sayısından hareketle bu yapı hayali bir Selimiye Cami tasviri olabilir. Yapının iki yanına birer sivil yapı yerleştirilmiştir. (Foto 2.30)

Foto 2.30 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Harimin Doğu Duvarındaki Cami Tasviri

Harimin batı duvarında bulunan cami tasviri Klasik Osmanlı Mimarisi etkilerinden daha uzak bir Batılılaşma Dönemi camisini andırmaktadır. Fevkani olarak tasvir edilen camide birinci kat balkonu sundurma ile örtülmüş ve perde ile kapatılmıştır. Tek kubbesi yanlarda uçan payandalarla desteklenmiştir. Yanlarda üçer soğanvari kubbeli kuleler bulunmaktadır. Tıpkı diğer yapıda olduğu gibi burada yanlara hünkar kasırlarını andıran birer sivil yapı yerleştirilmiştir. (Foto 2.31)

Foto 2.31 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Harimin Batı Duvarındaki Cami Tasviri

Yazı Kuşakları:

Yapıda mimari tasvirlerin ve bitkisel süslemelerin yanı sıra yazı kuşakları yer alır. Bu yazı kuşakları harimin doğu batı ve güney duvarlarında madalyonlar içerisinde yer alır. Bu madalyonlar içerisinde ‘’Allah, Muhammed, Ali, Ömer, Osman, Ebubekir, Hüseyin’’ gibi isimler yazılıdır.

Tarihlendirme:

Yapı üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe veya yazıt bulunmamaktadır. Ancak, Ertan Daş’ın belirtiğine göre ‘’ batı duvarının güney ucunda, duvara bitişik durumdaki destek üzerinde, Arap harfleri ile *‘’Bu cami şerifin nakşı sene bin üç yüz beş de nakşolunmuştur’’*[107] ifadesi bulunmaktadır. Batı duvarının güney ucundaki destek doğal olarak minber tarafından tamamen kapatıldığı için biz bu yazıya ulaşamadık. Yine Ertan Daş’ın belirttiğine göre minberin önündeki ayak üzerinde hem Arap harfleri ile hem de Arap rakamları ile 1305 senesi nakış tarihi olarak verilmiştir.[108] Ancak bu ayak üzerinde de günümüzde bitkisel kalemişi süslemeler bulunduğundan böyle bir yazıta rastlanılamamıştır. Afyonkarahisar İl Kütüğünde’de benzer bilgiler bulunmaktadır. Bilgilere göre kıble duvarında ve minber önündeki direkte hem yazı ile hem rakam ile 1305 tarihi verilmiştir. Bu bilgilere ek olarak minberin yanında R.1316-1324 (M.1900-1908) tarihleri arasında camiye yapılan giderler masraf çizelgesi olarak verilmiştir.[109] (Foto 2.32)

[107] Daş., 1991: 3.
[108] Daş., 1991: 3.
[109] İlgar ve Karazeybek., 2001: 333.

Foto 2.32 Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Minber Önündeki Ayak [110]

Her iki kaynakta H.1305 tarihini sıva tarihi olarak vermektedir. Muhtemelen son onarımlar esnasında bu yazıların üzeri kapatılmış olmalıdır. Dolayısıyla yapı H.1305 M.1887-88 tarihinde sıvanmış olup bundan kısa bir süre önce inşa edilmiş olabilir.

2.1.3. Başmakçı Recep Bey Camii

Konum: Afyonkarahisar ili, Başmakçı İlçesi[111] merkezinde bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 25.12.2019

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimar-Usta: Sıva üzeri işleri Amele Hüseyin Arif

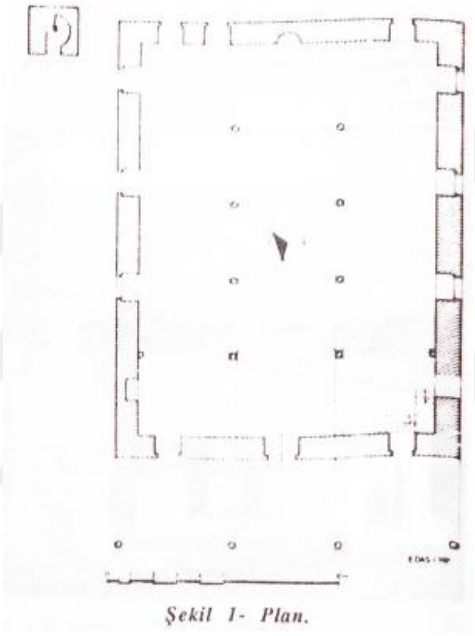
Kitabe: Var

[110] Görüldüğü gibi ayak üzeri tamamen kalemişi süslemeye sahiptir ve herhangi bir tarih ibaresi bulunmamaktadır.
[111] Günümüzde bir ilçe konumunda bulunan Başmakçı Osmanlı İdaresinde Sandıklı Kazasının Dazkırı Nahiyesine bağlı bir köydür.

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde Recep Bey Cami olarak işlevini sürdürmektedir.

Ayrıntılı Tanım:

Kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planlı yapı belli bir seviyeye kadar taş üst kısımları ise kerpiç malzemeden inşa edilmiştir. Dış cepheleri sıvalı olan yapı içten ahşap tavanlı dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Minare yapının güneydoğu köşesine yapıdan bağımsız olarak inşa edilmiştir. (Çizim 2.3)

Çizim 2.3 Başmakçı Recep Bey Cami Planı (Ertan Daş)

Dış cephe kuruluşu bakımından oldukça sade bir tasarım gösteren yapının doğu batı ve güney cephesinde üçer yuvarlak kemerli pencere yer alır. Ayrıca batı cephenin kuzey köşesine sonradan açıldığı belirgin olan bir de kapı yer alır. Eski görsellerden kuzeydeki son cemaat yerinin açık olduğu ve ahşap direklere oturduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu son cemaat yeri daha sonraki onarımlarda kapatılmış ve kuzeyine ek bir bölüm daha yapılmıştır. Ahşap saçak yapının beden duvarlarından öne doğru taşıntı yaparak tüm yapıyı dolaşmaktadır. (Foto 2.33, 2.34, 2.35)

Foto 2.33 Başmakçı Recep Bey Cami Güneybatı Cepheden Genel Görünüm

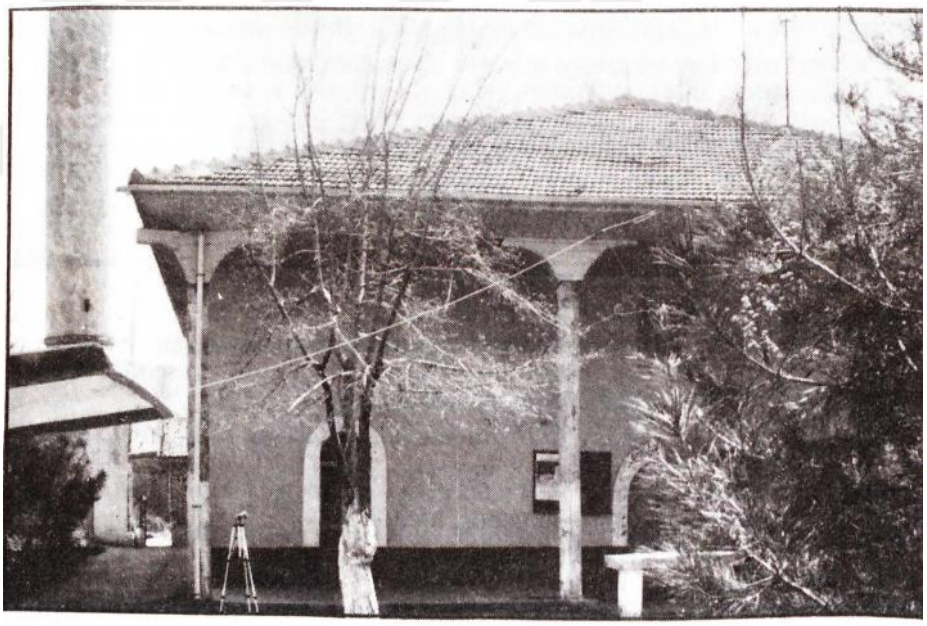

Foto 2.34 Başmakçı Recep Bey Cami Kuzey Cephedeki Son Cemaat Yerinin Eski Görünümü (Ertan Daş)

Foto 2.35 Başmakçı Recep Bey Cami Kuzeybatı Köşeden Genel Görünüm

Yapının kuzeyinde bulunan doğu batı doğrultuda dikdörtgen planlı son cemaat yerinde bulunan yuvarlak kemerli giriş kapısından harim kısmına giriş sağlanmaktadır. Uzunlamasına dikdörtgen planlı harim kısmı, iki sıra düzenlenmiş dörderden sekiz ahşap direkle mihraba dik üç sahına ayrılmıştır. Bu ahşap direkler yastıklar aracılığıyla tavana yükseltilmiş ve alçı kaplanarak sütun görünümü kazanmıştır. Düz ahşap tavan ile örtülü harim kısmında orta sahının üst örtüsü yanlara nazaran daha özenli işlenmiştir. Çakma tekniği ile oluşturulmuş altı kollu yıldızlar orta sahnın üst örtüsü boyunca devam etmektedir. (Foto 2.36, 2.37)

Foto 2.36 Başmakçı Recep Bey Cami Harim Kısmından Görünüm

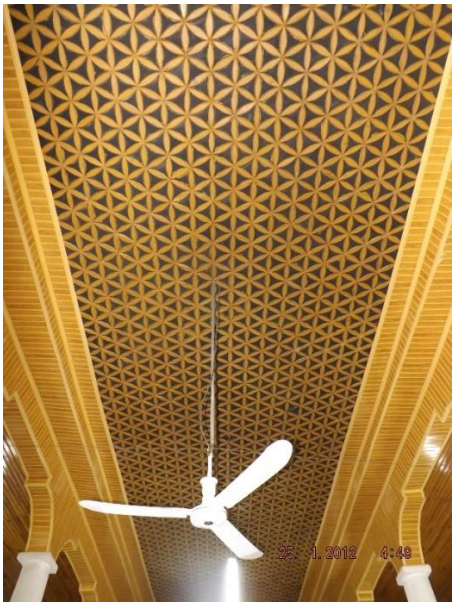

Foto 2.37 Başmakçı Recep Bey Cami Orta Sahnın Üst Örtüsündeki Altı Kollu Yıldızlar

Harimin kuzeyinde iki katlı ahşap bir mahfil bulunmaktadır. Kadınlar mahfili olarak kullanılan ve korkuluklar kapatılan ahşap mahfilin ortası harim kısmına açılan bir balkon olarak düzenlenmiştir. Caminin minberi ahşaptan inşa edilmiş ve sade bir görünümdedir. Süpürgelik kısmı üç kemer ile hareketlendirilmiştir. Mihrap yuvarlak kemerli derin bir nişe sahiptir. İki yanında akant yapraklı başlıklara sahip olan birer sütünce yerleştirilmiştir. Üzerinde üçgen bir alınlık yer alır. Mihrap nişinin yüzeyinde, kemer köşeliklerinde ve alınlıklarında bitkisel karakterli alçı kabartmalar bulunur. (Foto 2.38, 2.39, 2.40)

Foto 2.38 Başmakçı Recep Bey Cami Harimden Genel Görünüm

Foto 2.39 Başmakçı Recep Bey Cami Minberi

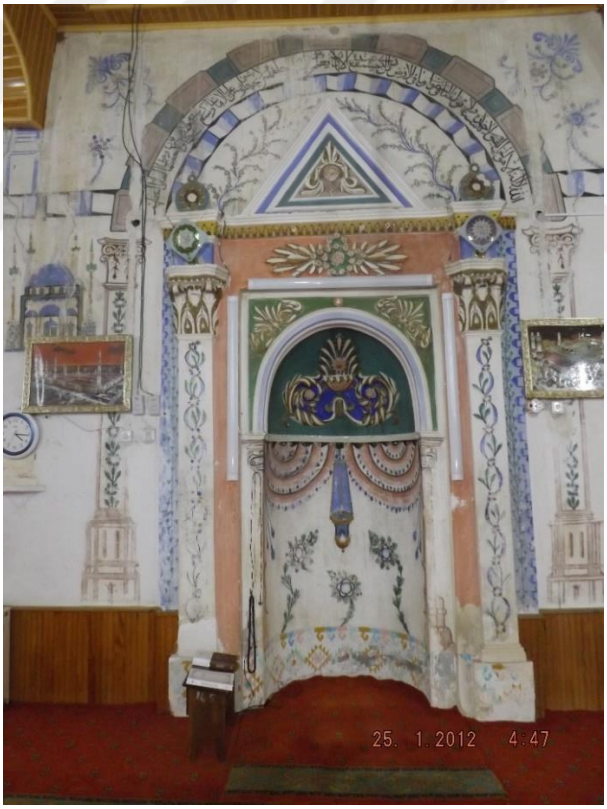

Foto 2.40 Başmakçı Recep Bey Cami Mihrabı

Yapının iç mekanındaki duvarların yüzeyi sıva üzerine kalem işi süslemelerle bezenmiştir. Bu kalem işi bezemeleri bitkisel, mimari, sembolik ve yazı kuşakları olarak dört ayrı başlık altında inceleyebiliriz.

Bitkisel Süslemeler:

Yapıdaki bitkisel süslemeye harim duvarlarında, pencere etrafında ve mihrap çevresinde rastlanmaktadır. Bu bitkisel süslemelerde Lale devri ve Barok etkiler taşıyan akant yaprağı, S ve C kıvrımları, çam ve hurma ağaçları ve vazodan çıkan çiçekler gibi kompozisyonlar yer alır. Mihrabın çevresinde gelişen süslemelerde akant yaprakları ve çeşitli bitkiler alçı kabartma olarak verilmiştir. (Foto 2.41, 2.42, 2.43)

Foto 2.41 Başmakçı Recep Bey Cami Çam ve Hurma Ağaçları

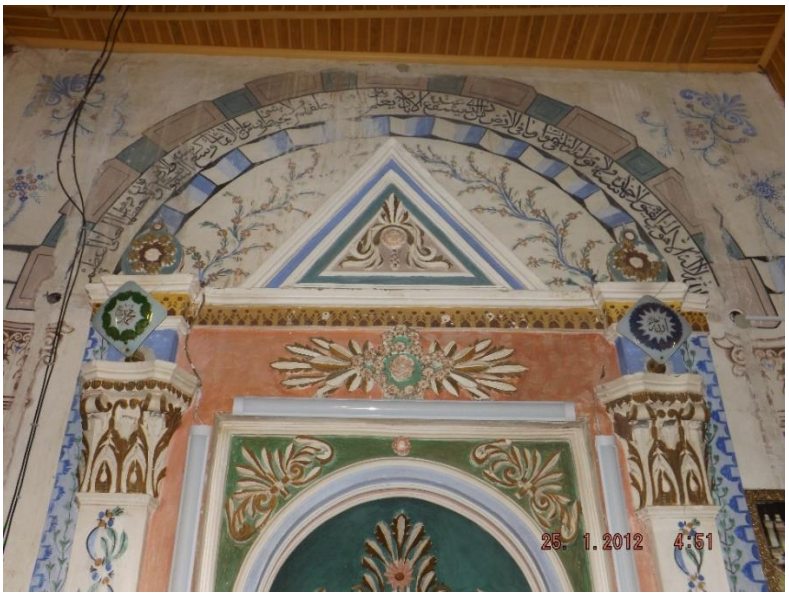

Foto 2.42 Başmakçı Recep Bey Cami Mihrap Çevresindeki Alçı Malzemeli Bitkisel Kabartmalar

Foto 2.43 Başmakçı Recep Bey Cami Pencere Çevresindeki Bitkisel Süslemeler

Mimari Tasvirler

Yapıda üç adet mimari tasvir yer alır. Bu mimari tasvirler mihrap duvarının doğusuna ve doğu batı duvarlara konumlanmaktadır. Mihrap duvarının doğusundaki mimari tasvirde tek kubbeli ve dört minareli bir klasik dönem cami tasviri yer alır. Bilindiği gibi dört minareli camiler selatin camileri olduğundan bu yapının hayali bir Selimiye veya Süleymaniye tasviri olduğu söylenilebilir. (Foto 2.44)

Foto 2.44 Başmakçı Recep Bey Cami Mihrabın Doğusundaki Cami Tasviri

Harimin batı duvarında bulunan cami de bir Selatin Camisi tasviridir. Kubbeleri kademeli olarak aşağıya doğru inen yapının altı minaresi bulunmaktadır. İç kısmında minber tasviri verilmeye çalışılmıştır. Bilindiği gibi Osmanlı Mimarlığında tek altı minareli yapı Sultan Ahmet Camidir. Dolayısıyla bu tasvirde hayali bir Sultan Ahmet Cami tasviri olmalıdır. (Foto 2.45)

Foto 2.45 Başmakçı Recep Bey Cami Harimin Batı Duvarındaki Cami Tasviri

Doğu duvarında bulunan cami tasviri de minare sayısından dolayı diğerleri gibi bir hayali Selatin camisi tasviridir. Dört minareli olarak çizilen yapıda her minare üç şerefelidir. Yapı tek kubbeye sahiptir. Osmanlı Mimarlığında bu tanıma uyan tek yapının Edirne Selimiye olduğu varsayılırsa bu tasvirinde hayali bir Selimiye tasviri olduğu düşünülebilir. (Foto 2.46)

Foto 2.46 Başmakçı Recep Bey Cami Harimin Doğu Duvarındaki Cami Tasviri

Sembolik Tasvirler:

Harimin batı duvarında mahfil ile pencere arasında kalan duvara sembolik olarak derviş işaretleri bulunmaktadır. Bu tasvirde iki ucu sivri mızrak, teber, netir, savaş borusu, tespih, topuz, sancak, keşkül yer alır. Kompozisyon en batısında ise bir Mevlevi takkesi ile on iki dilimli bir Bektaşi takkesi yer alır. (Foto 2.47)

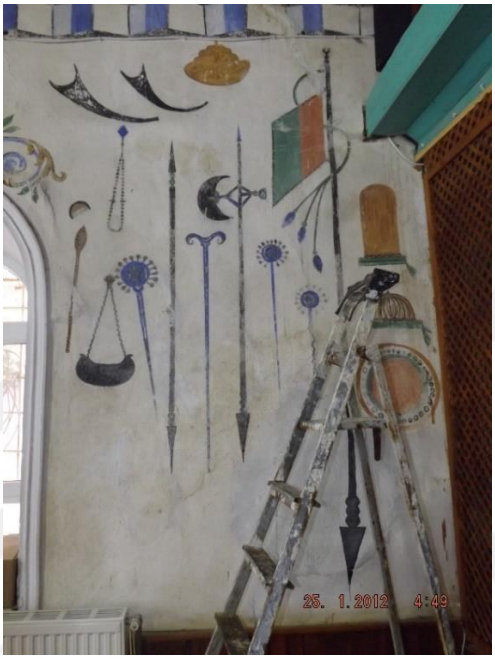

Foto 2.47 Başmakçı Recep Bey Cami Harimin Batı Duvarındaki Derviş İşaretleri

Yine harimin batı duvarında minber ile pencere arasında kalan duvarda bir terazi tasviri yer alır. Dengede duran terazinin ortasında ağzı açık bir makas tasviri yer alır. (Foto 2.48)

Foto 2.48 Başmakçı Recep Bey Cami Harimin Batı Duvarındaki Terazi Tasviri

Yazı Kuşakları:

Mimari, bitkisel ve sembolik tasvirlerin yanı sıra harim kısmında yazı kuşakları da görülmektedir. Harimin doğu, batı ve güney duvarlarında karşımıza çıkan bu yazı kuşakları madalyon içerisine alınmıştır. İçerisinde Allah, Muhammed, Ali, Osman, Ebubekir, Ömer Hüseyin gibi isimler yazmaktadır. (Foto 2.49)

Foto 2.49 Başmakçı Recep Bey Cami Doğu duvarında Ebubekir ve Ömer İsimlerinin Yazılı Olduğu Madalyonlar

Tarihlendirme:

Yapıda inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamakla birlikte harimin doğu duvarında bir yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtta Fi 5 Muharrem 1310 (M.30 Temmuz 1892) tarihi verilmiştir. Bu tarih yapının inşa tarihi mi yoksa sıva tarihi mi olduğu ise belli değildir. Bu tarihin hemen üzerinde çeşitli sayılar bulunmaktadır. Bu sayıların hepsinin Osmanlıcada bir harf karşılığı bulunmaktadır. (Foto 2.50, 2.51)

ژ	ز	و	ه	د	چ	ج	پ	ب	ا
7	7	6	5	4	3	3	2	2	1
س	ن	م	ل	ك	گ	ك	ى	ط	ح
60	50	40	30	20	20	20	10	9	8
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ص	ف	ع
1000	900	800	700	600	500	400	90	80	70
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر	ق
1000	900	800	700	600	500	400	300	200	100
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر	ق
1000	900	800	700	600	500	400	300	200	100

Foto 2.50 Osmanlıcada Rakamların Harf Karşılıkları

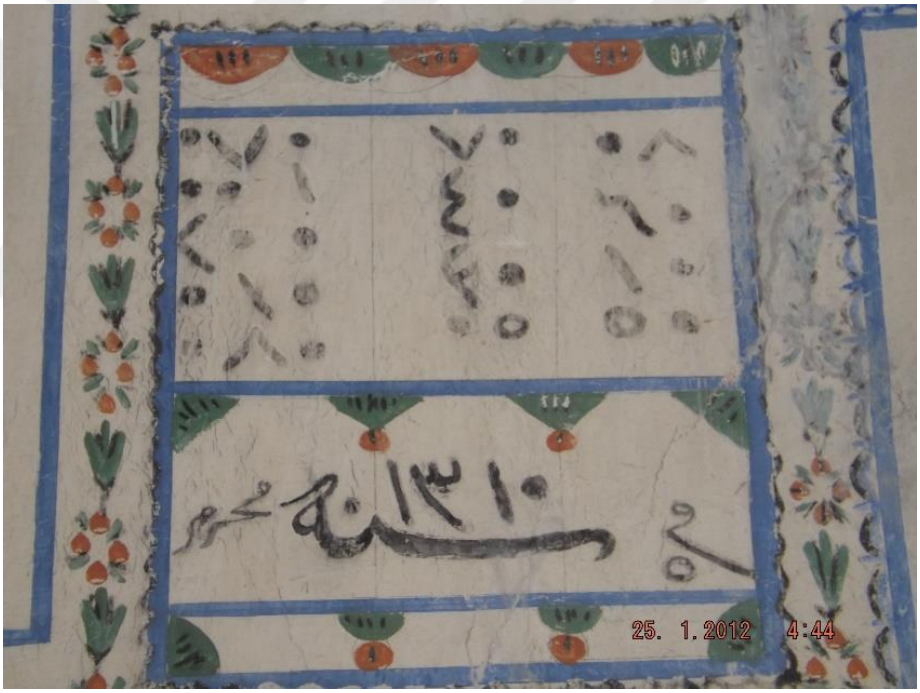

Foto 2.51 Başmakçı Recep Bey Cami Batı Duvarındaki Usta İsmini Veren Rakamlar

Bu rakamlara harfler verildiğinde sırası ile sol sütunda yukarıdan aşağıya ‘’Arif ’’ismine, Ortadaki sütunda yukarıdan aşağıya ‘’Amele’’ sıfatına, en sağdaki sütunda yukarıdan aşağıya ‘’Hüseyin’’ ismine tekabül etmektedir. Dolayısıyla, ‘’Amele Arif Hüseyin veya Amele Hüseyin Arif’’ yapıda çalışan kişidir.[112]

[112] Ertaş Daş 1892 tarihini sıva tarihi olarak verdiğinden usta ismini de sıva işlerine atfetmektedir. Ancak Dazkırı İdris Köyü Caminde de görüldüğü gibi inşa tarihi de sıva üzerine kalemişi olarak verilebilmektedir. Daş., 1993, 119-131.

2.1.4. Dinar Bademli Köyü Camii

Konum: Afyonkarahisar ili, Dinar [113] ilçesi, Bademli köyünde bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 12.12.2019

Yaptıran: Bilinmiyor

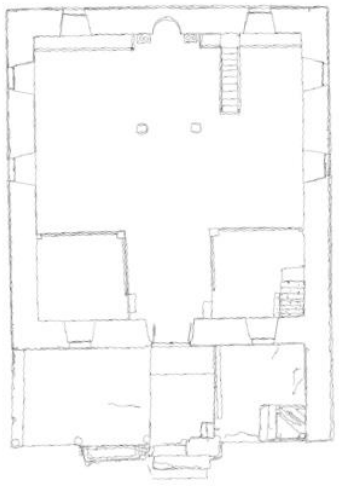
Mimarı: Bilinmiyor

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

Kuzeyine eklenen son cemaat yeri ile birlikte dikdörtgen bir plan arz eden yapı yığma taştan kagir olarak yapılmış olup dış cepheler toprak harç ile sıvanmıştır. İçten düz ahşap tavan ile örtülü olan yapı dışta kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. İç mekandaki ahşap tavan serbest iki ahşap ayağa ve duvarlara oturmaktadır. Yapının minaresi bulunmamaktadır. Batısında hazire yer alır. (Çizim 2.4)

Çizim 2.4 Bademli Köyü Cami Planı (Okuyucu ve Çoban'dan) [114]

[113] Bademli Köyü Osmanlı Döneminde Sandıklı Kazası, Dazkırı nahiyesine bağlı bir köydür. Bkz: Koparal., 2011: 17.
[114] Okuyucu ve Çoban., 2019: 260.

Caminin dış cepheleri oldukça sade tasarlanmış ve yalnızca pencereler ile hareketlendirilmiştir. Yapının doğu, batı, güney ve kuzey cephelerinde ikişer yarım daire kemerli pencere bulunmaktadır. Sadece farklı olarak batı cephede son cemaat yerine ait bir pencere daha bulunmaktadır. (Foto 2.52, 2.53, 2.54)

Foto 2.52 Dinar Bademli Köyü Cami Doğu Cephe

Foto 2.53 Dinar Bademli Köyü Cami Güneydoğu Cephe

Foto 2.54 Dinar Bademli Köyü Cami Batı Cephe

Yapının en hareketli cephesi girişin bulunduğu kuzey cephedir. Bu cephede bulunan ahşap örtülü son cemaat yeri beş ahşap ayağa oturmaktadır. Dört bölümlü olarak tasarlanan son cemaat yerinde yan taraflar ortadan kot farklı ile ayrılmıştır. Son cemaat yerinin batısında bulunan bir merdiven doğrudan harimin üst katındaki kadınlar mahfiline açılmaktadır. Basık kemerli bir kapı harime girişi sağlamaktadır. Bu kapı kemerinin yüzeyine birbiri içine geçme yapan kare ve çokgenlerden oluşan bir kompozisyon yerleştirilmiştir. (Foto 2.55, 2.56)

Foto 2.55 Dinar Bademli Köyü Cami Kuzey Cephe

Foto 2.56 Dinar Bademli Köyü Cami Son Cemaat Yerinin Batısındaki Merdiven

Son cemaat yerinin batı duvarındaki pencere açıklığının yanına ustaca işlenen Arma-ı Osmani yapıdaki en dikkat çekici süslemelerden birisidir. Bilindiği gibi bu armanın tasarımı II. Mahmud tarafından bir İtalyana yaptırılmıştır. Selim Deringil, bu armanın ikonografisini şöyle yorumlamıştır. *‘’Ayrıntılı bir layiha ile padişaha, Osmanlı armasının, silahlar ve öteki simgesel nesneler gibi gerek yeni ve eski, gerek Türk ve İslami motiflerden oluştuğu bildirildi. Kalkandaki ana motif padişahın yüce tacıydı, onun üstünde tahttaki hükümdarın ismi tuğrası bulunuyordu. Bunun yanın, biri İslami yasayı yani şeriatı, diğeri de öteki modern yasaları simgeleyen iki kalın cilt bulunuyordu. Bunların altında adaleti simgeleyen bir terazi vardı. Ana motif eskinin yeniyi dengelediği silahlarla kuşatılmaktaydı. Ok ile süngülü piyade tüfeği, eski tarz ağızdan dolma top, modern bir sahra topu, geleneksel bir pala, modern bir süvari kılıcı vb. Arma-ı Osmani’de ayrıca devletin yüce merhametini temsil eden çiçek açan güller ve güllerle dolu bir vazo gibi geleneksel İslami-Osmanlı simgeleri de bulunuyordu. Tasarımın sağ yanında bir kırmızı sancak, sol yanında da yeşil Sancak-ı Şerif vardı; bunlar Osmanlı saltanatını olduğu kadar, hilafetin evrensel İslami doğasını da simgeliyordu. Tasarımın en alt kesiminde, Osmanlı nişanlarının tam dizisi bulunuyordu. Dolayısıyla Osmanlı Devlet armasının ana temaları, eski ve yeninin, geleneksel ve modernin çevresinde dönüyordu.’’* [115]
Bu arma özellikle II. Abdülhamid döneminde hem dini hem kamu yapılarında sıkça

[115]Deringil., 2014: 40.

kullanılarak adeta Devletin taşradaki yansıması olmuşlardır. Dinar Bademli Köyü Caminde de benzer bir durum söz konusudur. Burada kullanılan Arma-ı Osmani mahalli idarenin en küçük birimi olan bir köyde devletin tezahürü olmuş ve halka devletin varlığı vurgulanmak istenmiştir. (Foto 2.57)

Foto 2.57 Dinar Bademli Köyü Cami Son Cemaat Yerindeki Arma-ı Osmani

Harim kısmı kareye yakın dikdörtgen planlı, düz tavanlıdır. Ahşap tavan mihrap önündeki iki ayağa ve duvarlara oturmaktadır. Tavanın iki ayak arasında kalan bölümündeki süsleme dikkat çekicidir. Dışta dikdörtgen bir pano ile çevrelenen bu kompozisyonda altı kollu yıldızlar bulunmaktadır. Harimin kuzeyinde ahşap mahfil iki katlı olarak tasarlanmıştır. Batıda bulunan merdivenden mahfilin üst katına erişim sağlanmaktadır. (Foto 2.58, 2.59, 2.60)

Foto 2.58 Dinar Bademli Köyü Cami Harimden Genel Görünüm

Foto 2.59 Dinar Bademli Köyü Cami Tavandaki Altı Kollu Yıldızlar

Foto 2.60 Dinar Bademli Köyü Cami Harimin Kuzeyindeki İki Katlı Mahfil

Yapının kıble duvarının ortasına yerleştirilen ve yuvarlak kemerli bir nişe sahip mihrabın iki yanında kare kaideye oturan çifte sütunlar bulunmaktadır. Bu sütunların kaidesine, üzerine ve mihrabın kemer köşeliklerine çiçek motifi yerleştirilmiştir. Mihrap nişinin yüzeyine yine örneklerine son dönem camilerinde sıkça rastladığımız perde motifi bulunmaktadır. Bu perde motifinin ucunda aydınlığı simgeleyen bir kandil bulunmaktadır. (Foto 2.61)

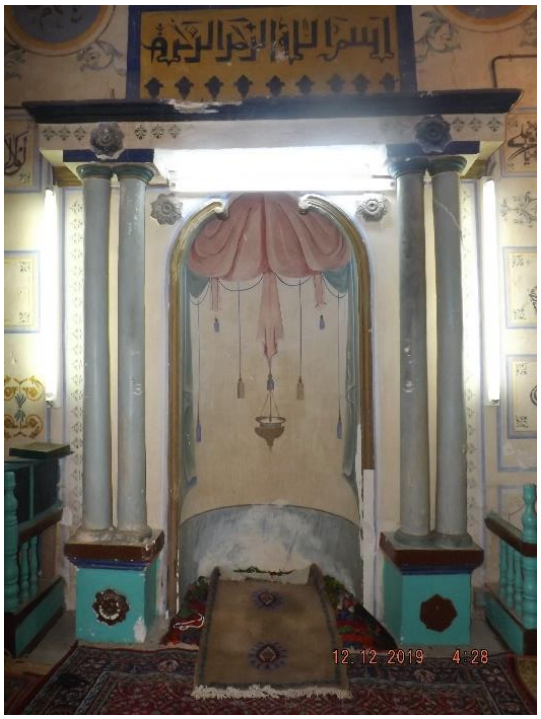

Foto 2.61 Dinar Bademli Köyü Camii Mihrabı

Mihrabın batısına konumlanan minber ahşaptan inşa edilmiştir. Oldukça sade tasarlanan minberin korkuluklarında ve aynalığında süslemeler görülmektedir. Aynalık kısmındaki süslemede birbiri içine geçme yapan geometrik motifler bulunmaktadır. (Foto 2.62)

Foto 2.62 Dinar Bademli Köyü Cami Minberi

Harim kısmı güney, doğu batı ve kuzeyde bulunan pencereler ile aydınlatılmaktadır. Bu pencereler yarım daire kemerli olup içeri doğru genişlemektedir. Yapının harim kısmındaki duvarlarda sıva üzerine kalem işi ile işlenmiş yazılar, bitkisel kompozisyonlar ve mimari tasvirler bulunmaktadır.

Bitkisel Süslemeler:

Yapının iç mekandaki bütün duvarlarında bitkisel süslemeleri görmek mümkündür. Giriş kapısının iki yanına simetrik olarak birer servi ağacı yerleştirilmiştir. Bu servi ağaçları bir dağ tasvirinin merkezini oluşturmaktadır. Arapçada elif harifine benzetilen servi ağaçlarına mezar taşlarında sıkça rastlanıldığı gibi geç dönem camilerinde de çokça rastlanılmaktadır. (Foto 2.63, 2.64)

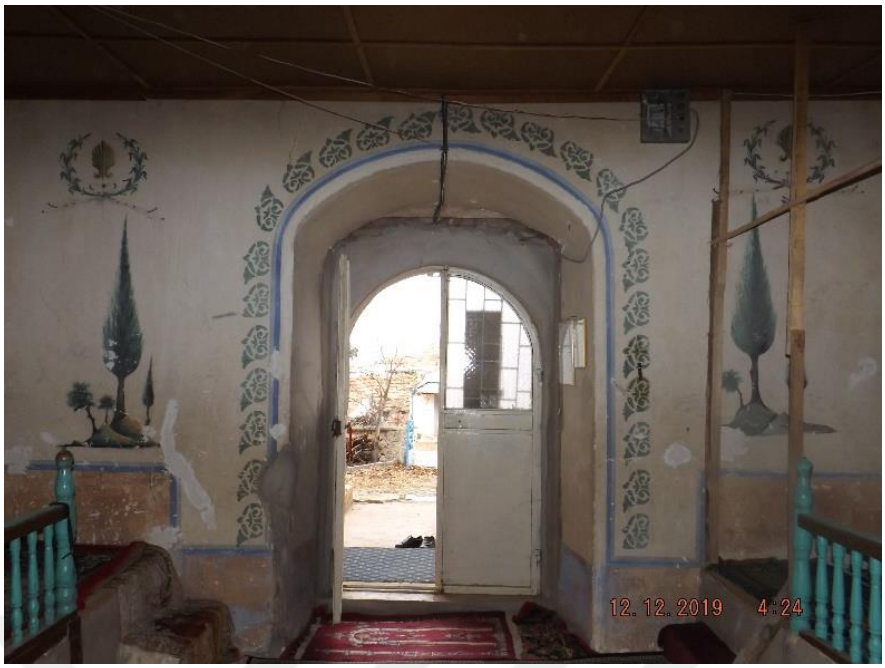

Foto 2.63 Dinar Bademli Köyü Cami Giriş Kapısının Yanındaki Servi Ağaçları

Foto 2.64 Dinar Bademli Köyü Cami Servi Ağacından Detay

Servi ağacından sonra iç mekandaki en dikkat çekici bitkisel süslemeler duvarlardaki madalyonlar arasında kalan süslemelerdir. Duvardaki madalyonları birbirinden ayıran bu kompozisyonda barok karakterli S-C kıvımları, kıvrım dallar stilize olarak bir bütün oluşturmaktadır. (Foto 2.65, 2.66)

Foto 2.65 Dinar Bademli Köyü Cami Doğu Duvarı

Foto 2.66 Dinar Bademli Köyü Cami Madalyonlar Arasındaki Bitkisel Süslemelerden Detay

Yapıda sıkça rastlanan bir kompozisyon örneği de vazodan çıkan çiçeklerdir. Lale devri ile birlikte özellikle meydan çeşmelerinde örneklerine çokça rastlandığımız bu kompozisyona son dönem camilerinde de rastlanılmaktadır. Yapıda özellikle mihrabın üzerinde bulunan kompozisyon dikkat çekicidir. Dairesel gövdeli, kulplu bir vazodan çıkan çiçek motifinin etrafı S-C kıvrımlarından oluşan bir bitkisel kompozisyon ile çevrelenmiştir.

(Bkz.Foto.2.73) Ayrıca mahfilin doğu duvarındaki yazılar arasında vazodan çıkan çiçek tasvirlerini görmek mümkündür. (Foto 2.67)

Foto 2.67 Dinar Bademli Köyü Cami Vazodan Çıkan Çiçek Tasvirleri

Yapıdaki diğer bitkisel süslemelerle pencere kemerlerinin iç yüzeyinde, kapı kemerinin çevresinde, kürsüde, mihrap duvarının çevresinde karşılaşılmaktadır. (Foto 2.68, 2.69)

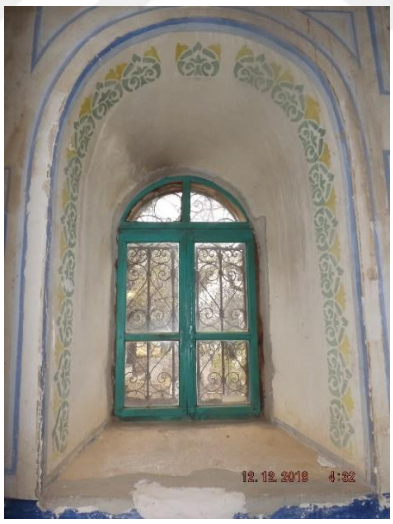

Foto 2.68 Dinar Bademli Köyü Cami Pencere Kemerinin İç Yüzeyindeki Süslemeler

Foto 2.69 Dinar Bademli Köyü Cami Ahşap Vaaz Kürsüsünün Yüzeyindeki Süsleme

Mimari Tasvirler:

Harim kısmındaki en görkemli süslemeler doğu ve batı duvarına karşılıklı simetrik olarak yerleştirilmiş cami tasvirleridir. Yine geç dönem yapılarında cami tasvirlerine sıkça rastlanmaktadır. Ancak bu cami tasvirleri hayali, ince işçilikten ve perspektiften yoksundurlar. Bademli Köyü Camisinde bulunan tasvirler ise bu yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Tasvirler kubbeleri, kemerleri, minare ve minare şerefeleri ile adeta bir fotoğraf görüntüsü yaratır.

Doğu batı duvarında bulunan ve dikdörtgen bir çerçeve ile çevrelenip kartuş içine alınan cami tasvirinin minare sayısından hareketle bir Klasik Dönem Osmanlı Camisi olan Sultan Ahmet Cami olduğu düşünülmektedir. Altı minareli olarak tasvir edilen camide kurşun kaplı kubbeler gerçekte olduğu gibi köşe kuleleri ile desteklenmiştir. Önde kalan minareler üç şerefelidir. Perspektiften dolayı arkadaki minarelerin şerefe sayısı görünmemektedir. Ana ve yan kubbelerinin üzerinde ve minarenin külahları üzerinde birer alem bulunmaktadır. Caminin ön cephesi üç kemerli olarak tasarlanmış ortadaki kemer giriş kemeri olmasından dolayı daha geniş tutulmuştur. Üçgen alınlıklı, yarım daire kemerli, iki kanatlı kapı caminin iç mekanına açılmaktadır. Caminin iki yanında ağaç tasvirleri bulunmaktadır. (Foto 2.70)

Foto 2.70 Dinar Bademli Köyü Cami Harimin Batı Duvarındaki Cami Tasviri

Harimin doğu duvarındaki cami tasviri de yine dikdörtgen bir çerçeve ile çevrelenmiş ve kartuş içine alınmıştır. Dört minareli olarak inşa edilen camide minareler tek şerefelidir. Caminin tek kubbesi yüksek bir kasnağa oturmaktadır. Kubbenin iki yanında kubbeyi destekleyen köşe kuleleri yer alır. Minareler ve kubbelerin üzeri alem ile son bulmuştur. Giriş portali kaş kemerlidir. Portalin sağında ve solunda üçer tane yuvarlak kemerli nişler bulunmaktadır. Bu nişlerin içine yine yuvarlak kemerli dikdörtgen planlı alınlıklı pencereler yerleştirilmiştir. Klasik Osmanlı Mimarlığında dört minareli iki cami bulunmaktadır. Bunlardan birisi Selimiye diğeri Süleymaniye Camidir. Ancak doğrudan bu iki Cami tasviri olduğunu söyleyecek yeterli bir ipucu olmadığından hayali Süleymaniye ya da Selimiye tasviri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. (Foto 2.71)

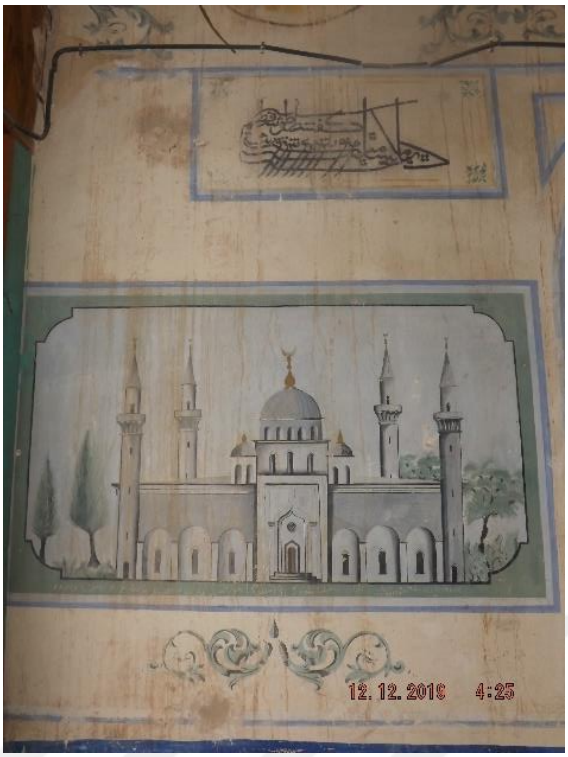

Foto 2.71 Dinar Bademli Köyü Cami Harimin Doğu Duvarındaki Cami Tasviri

Yazı Kuşakları:

Yapıda bitkisel süslemelerin ve mimari tasvirlerin yanı sıra yazı kuşakları da bulunmaktadır. Duaların ve ayetlerin yazılı olduğu bu yazı kuşakları, son cemaat yerinden harime girişi sağlayan kapı üzerinde (Bkz. Foto 2.55), harimi aydınlatan pencerelerin aralarında, harimin doğu ile batı güney duvarında madalyon içerisinde ve bu madalyonların üzerlerinde bütün harimi dolaşır bir vaziyette yer alır. Madalyonlar içerisinde Allah, Muhammed, Ömer, Ebubekir, Ali, Osman'ın isimleri yazmaktadır. Bu madalyonlar S-C kıvrımlı bitkisel kompozisyonlar ile kuşatılmıştır. (Foto 2.72, 2.73) Ayrıca cami tasvirlerinin üzerinde hat sanatı örneklerini de görmek mümkündür. (Bkz. Foto 2.70, 2.71)

Foto 2.72 Dinar Bademli Köyü Cami Mihrabın Üzerindeki Kufi Yazı Kuşakları ve Madalyonlar

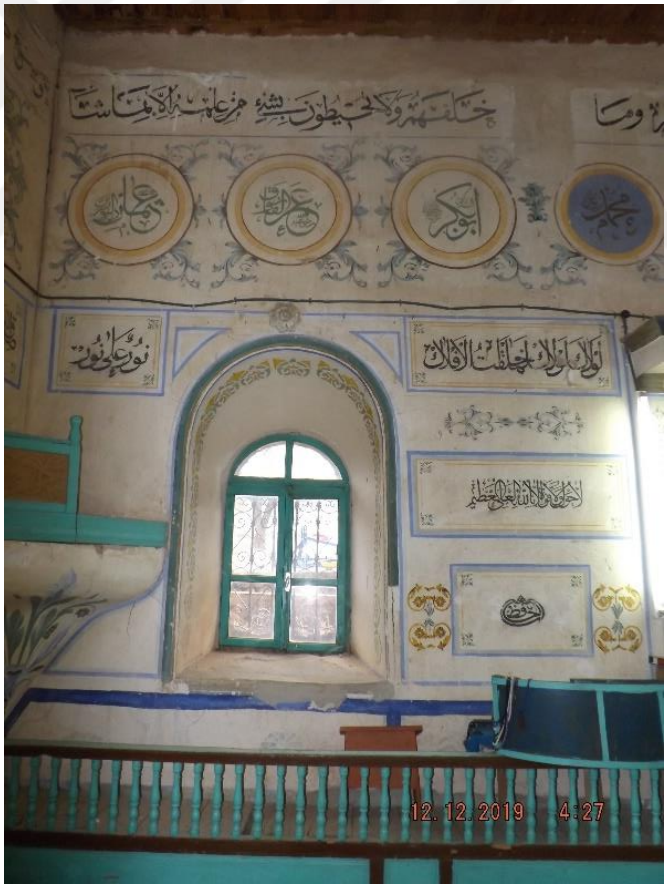

Foto 2.73 Dinar Bademli Köyü Cami Kıble Duvarındaki Yazı Kuşakları ve Madalyonlar

Tarihlendirme:

Yapı üzerinde yapının inşa tarihini gösteren bir yazıt bulunmamaktadır. Sadece Son cemaat yerinden harim kısmına giriş kapısı üzerinde H.1317 (M.1901) tarihi günümüz

rakamları ile verilmiştir. Dayanağının ne olduğu bilmediğimiz bu tarihi Son Cemaat yerinin batı duvarında bulunan Arma-ı Osmani üzerinde bulunan II. Abdülhamid (1876-1908) tuğrası desteklemektedir. Buradan hareketle yapının II. Abdülhamid döneminde (1876-1908) inşa edildiği ileri sürülebilir. Dönemin Afyonkarahisar sınırlarında inşa edilen benzer örnekler incelendiğinde Başmakçı Recep Bey Cami (1892 öncesi), İdris Köyü Cami (1902-03), Çiftlik Köyü Cami (1887 öncesi) yapıların 19.yüzyılın ikinci yarısına ve 20.yüzyılın başında yoğunlaştığı görülmektedir.

2.1.5. Dazkırı İdris Köyü Camii

Konum: Afyonkarahisar ili, Dazkırı ilçesi, İdris köyünde bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 25.12.2019

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimarı: Bilinmiyor

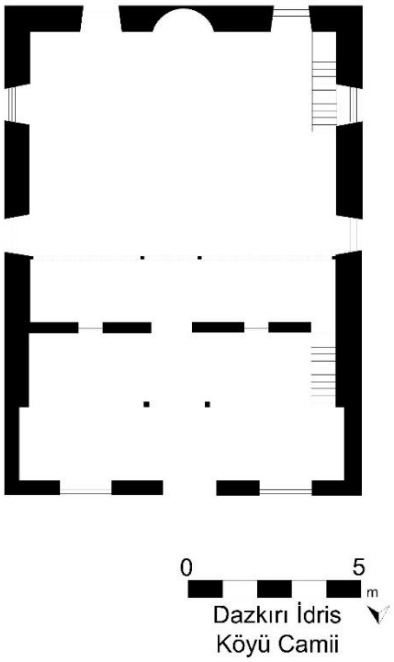
Kitabe: Var (İnşa ve Sıva)

Tarih: İnşa 1902- Sıva 1911

Kullanım Durumu: Cami olarak kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

Eğimli bir arazi üzerine dıştan kuzey güney doğrultuda dikdörtgen plan arz eden yapı yığma taştan kagir olarak inşa edilmiş ve dış duvarlarının üzeri sıvanmıştır. Kareye yakın planlı harim, duvarlara oturan düz ahşap tavan ile örtülüdür. Harimin kuzeyindeki son cemaat yeri iki ahşap sütun ile üç bölüme ayrılmış ve harim gibi ahşap tavan ile örtülmüştür. Yapı dışta dört yana eğimli Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. (Çizim 2.5)

Çizim 2.5 Dazkırı İdris Köyü Camii Planı (K.Türkmen)

Dış cephe açısından oldukça sade bir görünüm arz eden yapı iç mekan bezemeleri ile dikkat çekmektedir. Dış cepheye hareket katan tek unsur düz söve ve lentolu pencerelerdir. Yapı her cephede iki pencere ile hareketlendirilmiştir. Minare yapının kuzeybatı köşesine konumlanmış ve yapıya 1981 yılında eklenmiştir. Kaidesindeki kitabeye göre minarenin mimarı Ömer Ustadır. (Foto 2.74, 2.75, 2.76, 2.77)

Foto 2.74 Dazkırı İdris Köyü Cami Batı Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.75 Dazkırı İdris Köyü Cami Güney Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.76 Dazkırı İdris Köyü Cami Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.77 Dazkırı İdris Köyü Cami Kuzey Cepheden Genel Görünüm

Kuzey cephede bulunan düz lentolu giriş kapısından son cemaat yerine giriş sağlanmaktadır. İki ahşap direk ile üç bölüme ayrılmış son cemaat yerinin geç dönemde kuzeye doğru genişletilmiştir. İki ahşap direkten ve genişletmeden hareketle bu bölümün önceden kuzeyi açık, yazlık bir son cemaat yeri olduğu sonucuna varılabilir. Günümüzde son cemaat yerinin batı bölümü pimapen ile kapatılmıştır. Güneybatı köşesinde bulunan merdiven doğrudan harimin üst katındaki kadınlar mahfiline açılmaktadır. Bu mahfile harim kısmından ayrı bir giriş bulunmamaktadır. Mahfilin ortasında harime doğru taşan bir balkon yer alır. Harim kısmı her yönden ikişer pencere ile aydınlatılmaktadır. Kuzeyinde iki katlı bir mahfil bulunur. Bu mahfil ikisi serbest ikisi duvara gömülü dört ayağa oturmaktadır. Harimin üst örtüsü düz ahşap tavandır. Minber harimin güneybatı köşesine konumlanmıştır ve ahşaptan sade bir kuruluş arz eder. Harimin güneydoğu köşesinde ahşaptan bir vaaz kürsüsü bulunur. Korkulukları ajur tekniğinde işlenen kürsü de minber gibi sade kuruluştadır. (Foto 2.78, 2.79, 2.80, 2.81)

Foto 2.78 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerinde Mahfile Erişimi Sağlayan Merdiven

Foto 2.79 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimden Genel Görünüm

Foto 2.80 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimden Genel Görünüm

Foto 2.81 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimden Genel Görünüm

Plan ve cephe tasarımı açısından oldukça basit bir düzene sahip yapıda en dikkat çekici unsur son cemaat yerinde ve harim duvarlarındaki sıva üzerine yapılmış kalemişi süslemelerdir. Bitkisel, mimari ve sembolik tasvirlerin görüldüğü bu kalem işi süslemeleri ile yapı son dönem Osmanlı taşrasında sıkça görülen camiler ile büyük benzerlikler taşır.

Bitkisel Süslemeler:

Yapıda en yoğun olarak görülen kalem işi süsleme bitkisel kompozisyonlardır. Gerek son cemaat yerinde gerekse harimde ağaç, servi ağacı, lale, vazodan çıkan çiçekler, madalyonlu yazı kuşaklarını çevreleyen çelenklere sıkça rastlanmaktadır. Bu süslemeler dikdörtgen ya da kare bir çerçeve içine alınmış üstte ise zigzaglarla sınırlandırılmıştır. Son cemaat yerinin duvarlarına laleler bazen sade bazen de vazodan çıkar vaziyette yerleştirilmiştir. Harim kısmında en dikkat çeken bitkisel süslemeler yine vazodan çıkan çiçeklerdir. Mihrabın yanında ve batı duvarında karşımıza çıkan bu motifte açmamış gül ve laleler dikkat çekicidir. Vazolar bazen düz sade bazen de tombul gövdeli, kulplu olarak tasvir edilmiştir. Harim doğu duvarında servi ağacı, mihrap duvarına Kabe tasviri altına ise o bölgelere ithafen hurma ağacı yerleştirilmiştir. (Foto 2.82, 2.83, 2.84)

Foto 2.82 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerindeki Bitkisel Süslemeler

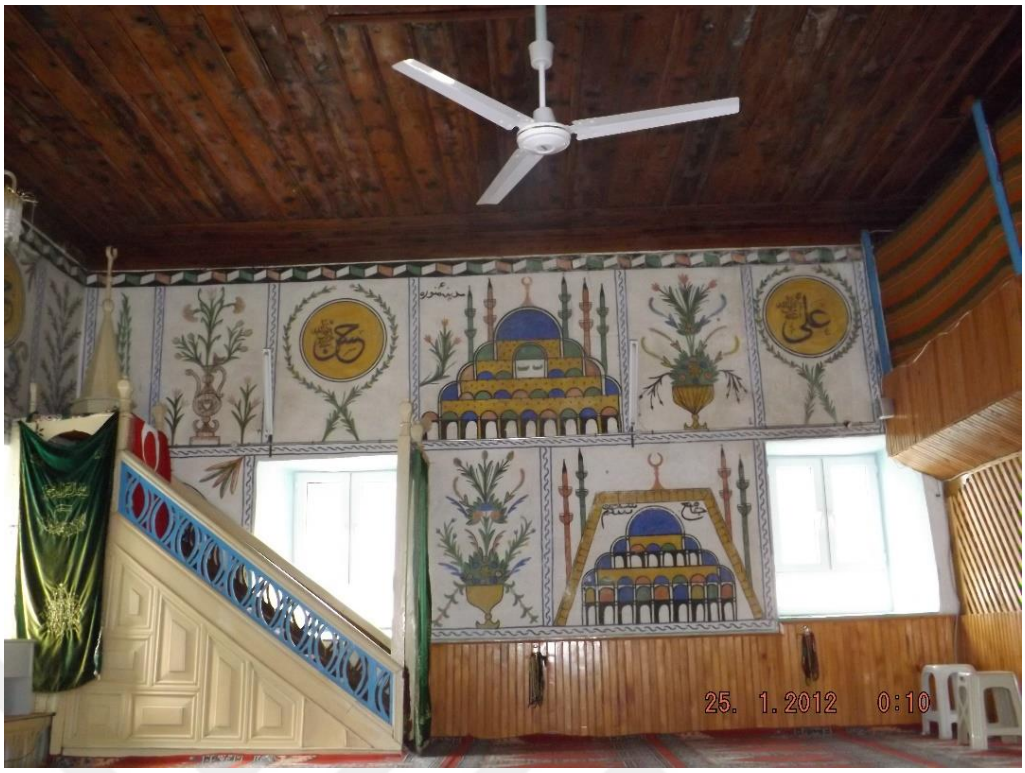

Foto 2.83 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimin Batı Duvarındaki Vazodan Çıkan Çiçekler ve Madalyonları Çevreleyen Çelenkler

Foto 2.84 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimin Batı Duvarında Bitkisel Süslemeler ve Servi Ağacı

Mimari Tasvirler:

Yapının harim kısmında üç adet mimari tasvir bulunmaktadır. Bu mimari tasvirler kıble duvarının doğusuna ve batı duvarına birbirine çapraz olacak şekilde yerleştirilmiştir.

Kıble duvarının doğusunda bulunan tasvirinin yukarısına ‘’Mekke-i Mükerreme’’ yazılıdır. Hayali bir Kabe tasviri olan bu kompozisyonun merkezinde ağzı tam olarak kapanmamış bir daire içinde Kabe yer alır. Kabe dört yönden revaklarla çevrelenmiş ve revakların gerisine yedi minare yerleştirilmiştir. (Foto 2.85)

Foto 2.85 Dazkırı İdris Köyü Cami Kıble Duvarındaki Kabe Tasviri

Harimin batı duvarında birbirine çapraz olarak iki mimari tasvir bulunur. (Bkz.Foto.83) Bunlardan üstte bulunan tasvirin üzerinde *‘’Medine-i Münevvere’’* yazılıdır. Klasik Osmanlı Camilerini andırır tasarıma sahip tasvirde ana kubbe üzerinde bir alemle son bulmaktadır. Cami beş minareli olarak tasvir edilmiş olup minareler iki şerefelidir. (Foto 2.86)

Foto 2.86 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimin Doğu Duvarındaki Cami Tasviri

Doğu duvarında bulunan diğer tasvir köşelerinde bulunan yazıya göre ‘’Cami-i Sultan Selim’’ yani Edirne Selimiye Camidir. Üç yönden revaklarla kuşatılan cami gerçekte olduğu gibi dört minareli tasvir edilmiştir. Ancak Selimiye Caminin her bir minaresi üç şerefelidir. Bu yönü ile Selimiye’den ayrılan kompozisyonda hayali bir tasvir söz konusudur. (Foto 2.87)

Foto 2.87 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimin Doğu Duvarındaki Selimiye Cami Tasviri

Gündelik Eşya ve Sembolik Tasvirler:

Yapının hem iç mekanında hem de son cemaat yerinde gündelik kullanım eşyalarının tasvirleri görülmektedir. Son cemaat yerinde giriş kapısının üzerinde bir el dokumalı halı tasviri bulunmaktadır. Sarı, mavi, yeşil, beyaz, düz şeritlerden oluşan halı üç yönde laleler ile çevrelenmiştir. (Foto 2.88)

Foto 2.88 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerindeki Halı Tasviri

Yine son cemaat yerinde üst kat mahfiline çıkışı sağlayan merdivenin batı duvarına bayrak ve silahlardan oluşan bir kompozisyon işlenmiştir. Kompozisyonda hilal ve altı yıldızlı bir bayrak, kılıç, uzun bir tüfek ve bu tüfeğe asılı bir Kur'an kesesi, asa ve daha küçük boyutlu silahlar yer alır. Sembolik bir anlam taşıdığı düşünülen bu tasvirde resimleri yapan ustanın asker geçmişi olabileceği akla gelmektedir. (Foto 2.89)

Foto 2.89 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerindeki Silah ve Bayrak Tasviri

Harim kısmının doğu duvarının alt kısmına üç ayrı pano içinde soldan sağa doğru terazi, ocak (Cehennem) ve merdiven (Cennet) tasviri bulunmaktadır. Terazi tasviri, sivri ucu yere saplanmış bir asa tarafından taşınmaktadır. Bir tarafında iki anahtar diğer tarafında iki hilal bulunan bu tasvirde ağzı açık bir de makas yer alır. Ortadaki panoda bir cehennem tasviri bulunmaktadır. Ortada yanan bir direk kompozisyonu ikiye ayırmış bu direğin iki yanına siyah ve kırmızı renklerden oluşan ve cehennemin yedi katına göndermede bulunan katmanlar, üzerine ise kaynayan bir kazan yerleştirilmiştir. Kazanın üzerinde yedi ayrı kapıdan oluşan bir sırat köprüsü vardır. Sağdaki panoda altta sekiz kapıdan oluşan ve yukarıya doğru daralarak yükselen sonunda ise çiçeklere ulaşılan bir katman bulunmaktadır. Bu katman sarı kırmızı mavi yeşil renkleri ve sekiz katlı olması ile bir cennet tasviri olmalıdır. Dolayısıyla, solda başlayan terazi tasviri günahların ve sevapların tartılmasını simgelenmiş ve bunun doğrultusunda hangisi ağır basar ise cennet veya cehennemin anahtarlarından birine sahip olunabileceğini vurgulamış olmalıdır. (Foto 2.90)

Foto 2.90 Dazkırı İdris Köyü Cami Harimin Doğu Duvarındaki Cennet-Cehennem Tasviri

Bu tasvirlerin yanı sıra son cemaat yerinde ve harimde toplam üç adet çarkıfelek motifi yer alır. Mihrap duvarının yanında bir saat tasviri ve üst çaprazında madalyon içerisinde ‘’Muhammed’’ yazısının çevresinde bir dilimi kesilmiş bir karpuz ve dalında bir kavun tasviri bulunur. Dilim karpuzun üzerine bir bıçak yerleştirilmiştir. (Foto 2.91)

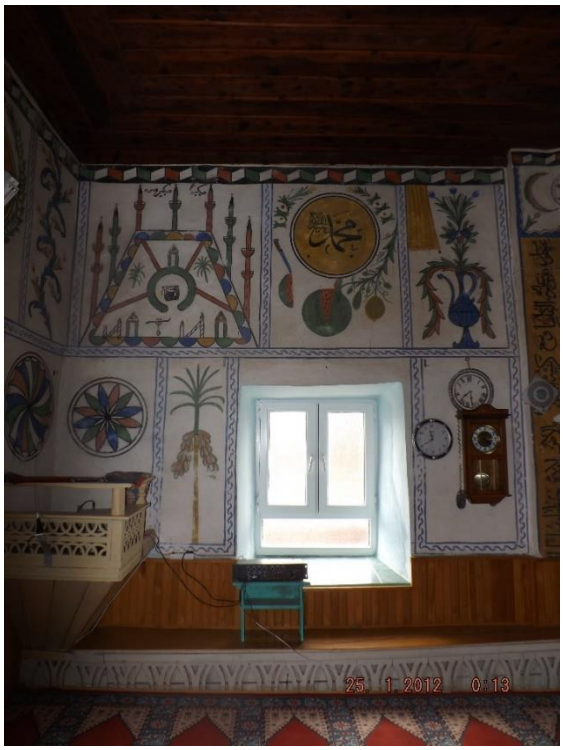

Foto 2.91 Dazkırı İdris Köyü Cami Mihrap Duvarındaki Saat ve Kavun, Karpuz Tasvirleri

Kıble duvarının ortasına yerleştirilen yuvarlak kemerli mihrap nişinin yüzeyine yine son dönemde örneklerine sıkça rastladığımız bir perde motifi ve ucunda sallanan bir kandil yer alır. (Foto 2.92)

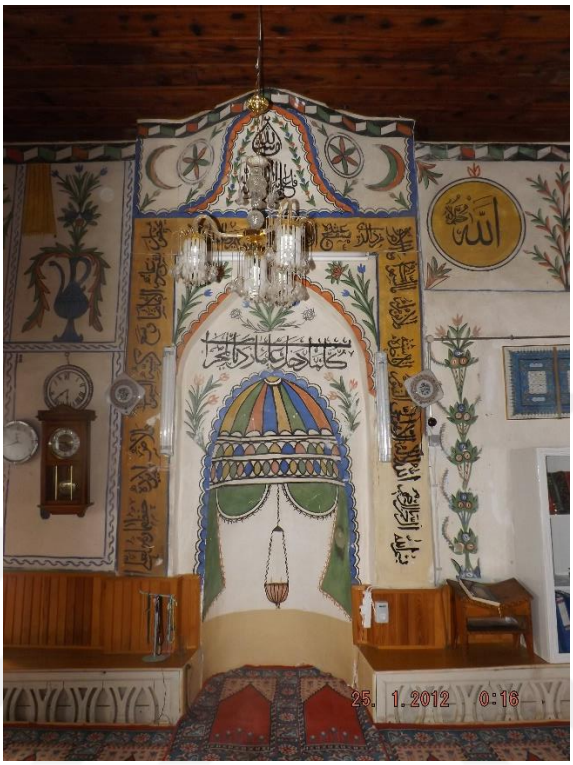

Foto 2.92 Dazkırı İdris Köyü Cami Mihraptan Görünüm

Yapıda bitkisel, mimari, sembolik tasvirlerin yanı sıra yazı şeritleri bulunmaktadır. Bu yazı şeritleri son cemaat yerinden harime giriş kapısı üzerinde, harimin doğu batı güney duvarlarında madalyonlar içerisinde ve mihrap çevresinde yoğunlaşır. Son cemaat yerinden harime giriş kapısı üzerinde en üstte yapının sıva tarihi verilir. Onun altında merkezde ‘’Maşallah’’ yazısını çevreleyen Muhammed yazılı madalyonlar yer alır en altta ise nisa suresinin 103. Ayetinden bir bölüm olan *‘’ inne-s salate kanet alel müminine kitaben mevkuta ‘’* yazılıdır. [116] Harimde mihrap duvarında da yazı şeritleri yer alır. Mihrap nişinin yüzeyine Ali İmran Suresinin 37. Ayetinden alınmış bir bölüm işlenmiştir. Şeritte ‘’ *Kullema dehale aleyha Zekeriya el- mihrap’’* yazısı okunmaktadır. Mihrabı U şeklinde çevreleyen bordüre Ayete-l Kürsi’’ yazılmıştır. Mihrap alınlığının yüzeyine ise Muhammed suresinin 19.ayetinden bir bölüm olan (Fa’ lem ennehu la ilahe illalahu) yazılmıştır. [117] (Foto 2.93, 2.94)

[116] Algaç., 2017: 4.
[117] Algaç., 2017: 5.

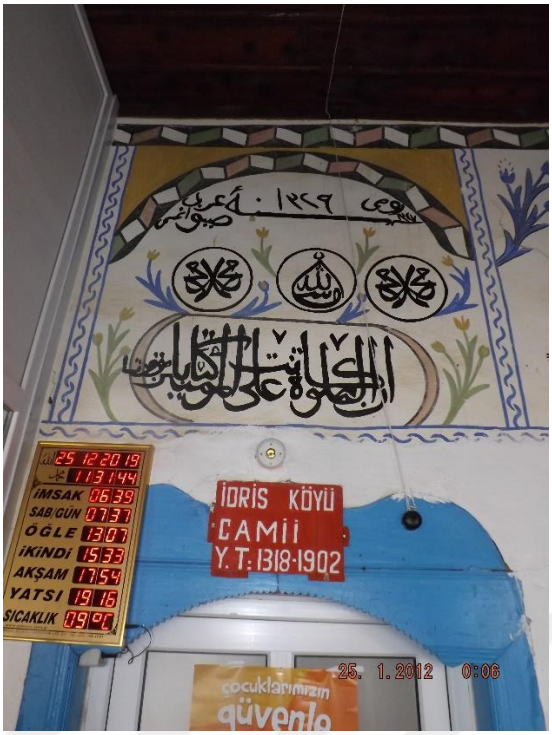

Foto 2.93 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerinden Harime Giriş Kapısı Üzerindeki Yazı Şeritleri

Foto 2.94 Dazkırı İdris Köyü Cami Mihrap ve çevresindeki yazı şeritleri

Bu yazı şeritlerinin yanı sıra harimin doğu duvarında üç, batı duvarında ve güney duvarında ikişer madalyon bulunur. Çelenklerle çevrelenen bu madalyonların içerisine ‘’Allah, Muhammed, Osman, Hüseyin, Ebubekir, Ömer, Ali’’ gibi isimler yazılmıştır.

Tarihlendirme:

Yapının inşa ve sıva tarihini gösteren iki kitabe bulunmaktadır. Bu kitabeler sıva üzerine yazı olarak verilmiştir. İnşa tarihini gösteren kitabe son cemaat yerinin batı duvarında

yer alır. Kitabede *''Tarihi inşası sene 1318 Rumi''* yazılıdır. Dolayısıyla yapı 1902-1903 senesinde inşa edilmiştir. (Foto 2.95)

Foto 2.95 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerinde Bulunan İnşa Tarihini Gösteren Yazı

Son cemaat yerinden harime giriş kapısı üzerinde bulunan yazıtta '' Sıvanması Sene Rumi 1327- Hicri (Arabi) 1329'' yazılıdır. Dolayısıyla yapının sıva işleri 1911-1912 yıllarında inşa tarihinden 9-10 yıl sonrasında tamamlanmıştır. (Foto 2.96)

Foto 2.96 Dazkırı İdris Köyü Cami Son Cemaat Yerinden Harime Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Sıva Tarihi

2.1.6. Emirdağ Çarşı Camii

Konum: Afyonkarahisar ili, Aziziye (Emirdağ) ilçesi Çarşı meydanında bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 15 Mart 2020

Yaptıran:

Mimar:

Tarih: 1902

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Cami olarak kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

Emirdağ ilçe merkezinde *'' Ulu Cami ''* sıfatını en çok hak eden Çarşı Camii kareye yakın bir plan arz etmektedir. Yapının harim kısmı mihraba dik üç sahınlı olarak tasarlanmış ve orta sahın, yan sahınlara nazaran daha geniş tutularak ortada dört ahşap ayağa oturan kubbesi ile vurgulanmıştır. Beden duvarları moloz taş malzemeden yığma duvar tekniği ile inşa edilmiş olan yapının köşeleri, beş bölümlü giriş revakı ve pencere söve lentolarında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Dört sütun dizisi ile beş bölüme ayrılmış ve günümüzde camekan kaplanmış olan son cemaat yerindeki kemerleri taşıyan sütunlar ise mermer malzemedendir. Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan minarenin kaidesi ve pabuçluğu kesme taştan gövdesi ve şerefe kısmı tuğladan inşa edilmiştir. Hem harim kısmının hem de son cemaat yerinin üzeri dışta kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Dış cephe kuruluşu oldukça sade olan yapı güneyde, dördü basık kemerli üçü dairesel yedi, batıda ve doğuda beşer basık kemerli pencereye sahiptir. Kuzeyde bulunan beş bölümlü son cemaat yerinin cephesi yapının en gösterişli bölümünü oluşturur. Beş bölümlü kemerlerin üzeri dışta üçgen alınlıklı tasarlanmış ve üçgen alıkların arasına çörtenler yerleştirilmiştir. (Foto 2.97, 2.98, 2.99)

Foto 2.97 Emirdağ Çarşı Cami Güneybatı Cepheden Genel Görünüm

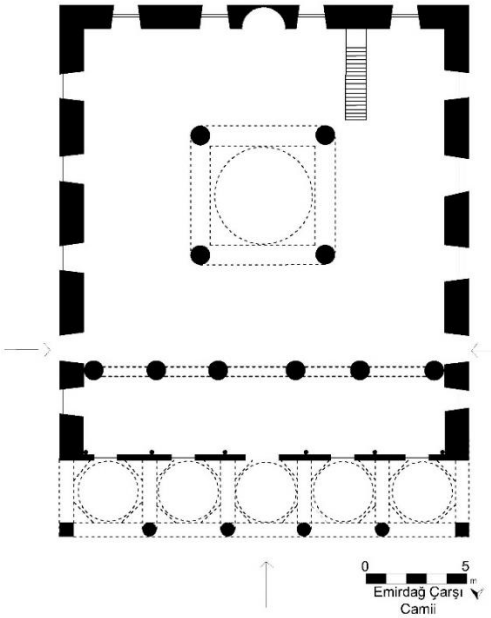

Foto 2.98 Emirdağ Çarşı Cami Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.99 Emirdağ Çarşı Cami Kuzey Cephe

Yapıya doğu, batı ve kuzey olmak üzere üç giriş bulunmaktadır. Doğu ve batıda yer alan yan girişler doğrudan harime açılırken, kuzeydeki giriş beş bölümlü son cemaat yerine açılır. Her bölümü kubbe ile örtülü son cemaat yerinde kubbe geçişleri pandantifler ile sağlanmıştır. Son cemaat yerinin kuzey duvarları birer küçük mihrabiye ile taçlandırılmıştır. (Çizim 2.6) (Foto 2.100, 2.101)

Çizim 2.6 Emirdağ Çarşı Cami Planı (K.Türkmen)

Foto 2.100 Emirdağ Çarşı Cami Beş Bölümlü Son Cemaat Yeri

Foto 2.101 Emirdağ Çarşı Cami Son Cemaat Yerinden Harime Girişi Sağlayan Kapı

Bazilikal planlı olarak tasarlanan harim kısmında orta sahın yan sahınlardan daha geniş tasarlanmıştır. Sadece orta sahının ortası ahşaptan bağdadi bir kubbe ile örtülmüş kalan kısımlar düz ahşap tavan ile örtülmüştür. Orta sahındaki bağdadi kubbe kemerler aracılığıyla dört ahşap sütuna oturtulmuştur. Ahşap sütunlar kademeli silmelere sahip sade başlıklarla son bulmuştur. Yan sahınların üst örtüsü ise mihraba paralel atılan kemerler sayesinde duvarlara ve ahşap sütunlara oturtulmuştur. (Foto 2.102, 2.103, 2.104)

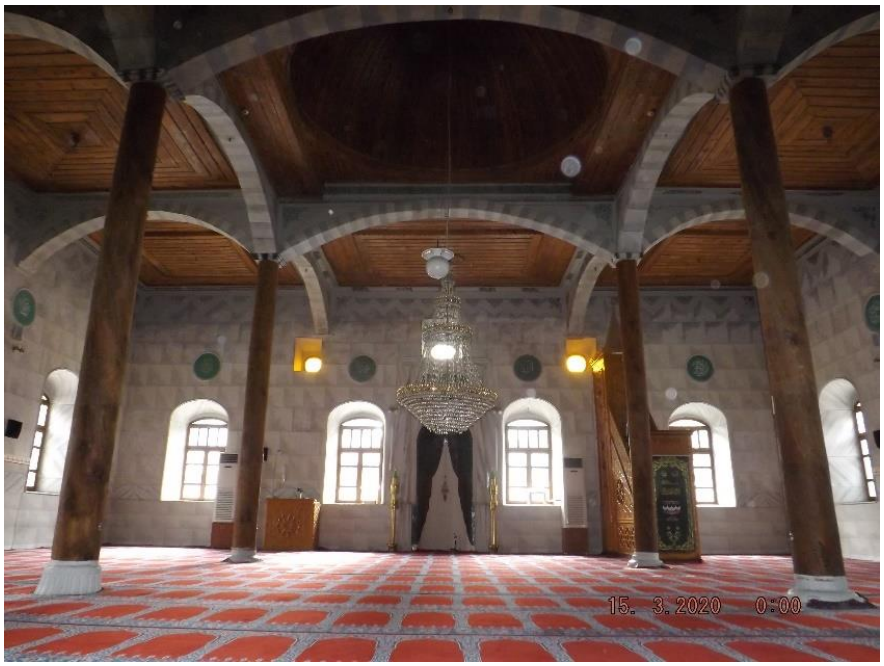

Foto 2.102 Emirdağ Çarşı Cami Harimden Genel Görünüm

Foto 2.103 Emirdağ Çarşı Cami Harimden Genel Görünüm

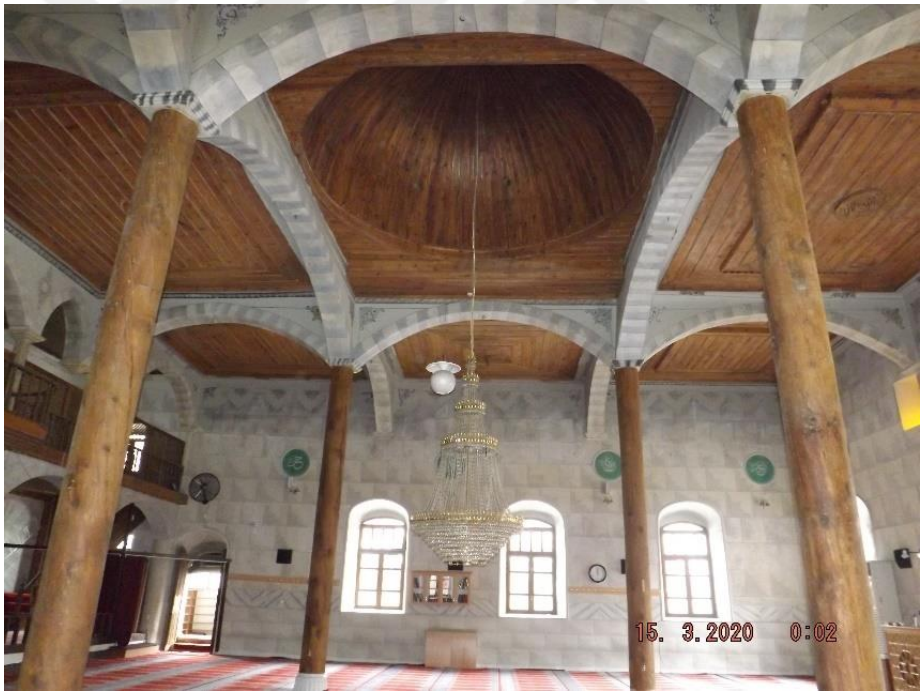

Foto 2.104 Emirdağ Çarşı Cami Harimden Genel Görünüm

Harimin kuzeyinde iki katlı mahfil yer alır. Alt katta yer alan serbest ve duvara gömülü sütunlar tarafından taşınan mahfilin ortasında harime doğru taşıntı yapan bir balkon yer alır. Kadınlar kısmında mahfili taşıyan ayaklar ahşaptan olmasına karşın kalemişi ile mermer görünümü kazandırılmıştır.

Foto 2.105 Emirdağ Çarşı Cami Harimin Kuzeyinde Yer Alan Mahfil

Cephe bağlamında oldukça sade tasarım gösteren yapının harim kısmı da oldukça sade tasarlanmıştır. Harim duvarlarına kalemişiler ile kesme taş görünümü verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca duvarların üst kısımlarına ve ayaklara atılan kemerlerin köşeliklerinde S-C kıvrımlı bitkisel kalemişi süslemeler görülür. Kalemişi süslemenin görüldüğü bir diğer yer mihrap nişidir. Özellikle duvar resimli köy camilerinde örneklerine sıkça rastladığımız perde motifi belki de harim kısmındaki en çarpıcı süsleme öğesidir. Mermerden inşa edilmiş ve yuvarlak kemerli bir nişe sahip mihrabın iki yanına üsttekiler daha küçük olmak kaydıyla iki kat düzene sahip sütunlar yerleştirilmiştir. Yuvarlak kemerli mihrap nişi yüzeyine yerleştirilen koyu yeşil renkteki kıvrımlı perdenin ortasında beyaz renkte bir kandil yer alır. (2.106, 2.107)

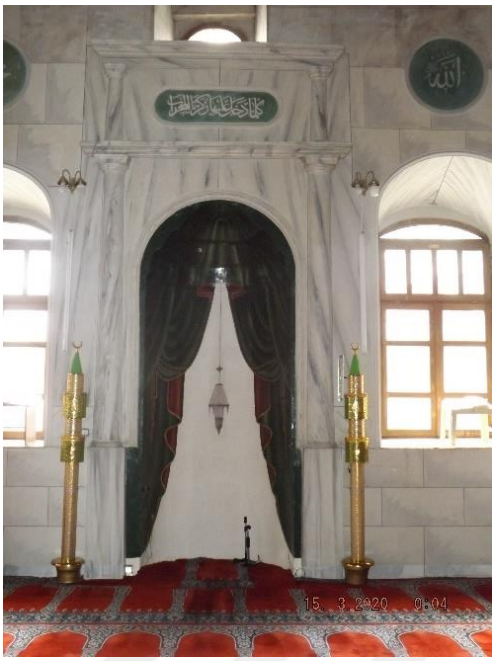

Foto 2.106 Emirdağ Çarşı Cami Mihrabı

Foto 2.107 Emirdağ Çarşı Cami Mihrabı

Yapının minberi ahşaptan inşa edilmiştir. Sivri bir külahla son bulan minberin köşk kısmında, köşk altında, yan aynalığında, korkuluğunda ve süpürgelik kısmında ongenler içerisine yerleştirilmiş beş, sekiz ve on kollu yıldızlar yer alır. Minber dışında ahşap süsleme üst örtülerde karşımıza çıkar. Mihrap önündeki düz tavanın göbeğinde ajur tekniğinde işlenmiş üçgenler, S'ler ve C'ler yer alır. Son Cemaat Yerinden harime giriş kapısı da ahşaptan tasarlanmıştır. Son cemaat yerinden harimi girişi sağlayan ahşap kapı kanatlarının

yüzeyine hem içten hem dıştan, düzgün olmayan dörtgenler, dikdörtgenler ve kareler işlenmiştir. (2.108, 2.109, 2.110)

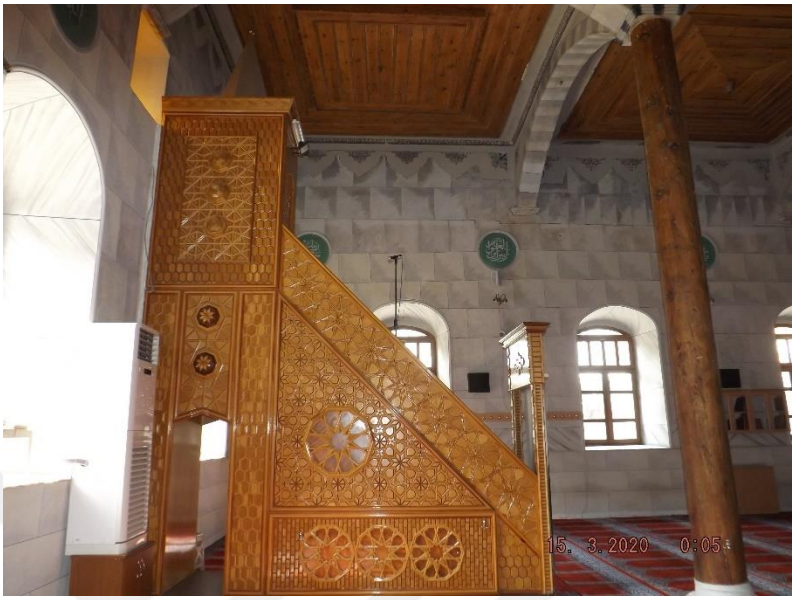

Foto 2.108 Emirdağ Çarşı Cami Minber

Foto 2.109 Emirdağ Çarşı Cami Tavan Göbeğindeki Bezeme

Foto 2.110 Emirdağ Çarşı Cami İki Kanatlı Ahşap Kapı

Tarihlendirme:

Yapının son cemaat yerinden harime giriş kapısı üzerinde üç farklı yazıt yer alır. Bu yazıtlardan ilki basık kemerlin kapının kilit taşına işlenmiştir. Kilit Taşına ‘’ ***Bismillahirrahmanirrahim Sene 1318 ‘’*** yazısı kazıma tekniğinde işlenmiştir. (2.111)

Foto 2.111 Emirdağ Çarşı Cami Kemer Kilit Taşı Üzerindeki Kitabe

İkinci ve Üçüncü yazıt kapının üzerinde yer alan üçgen alınlığın yüzeyinde yer alır. Üstteki yazıt düzgün olmayan bir beşgen levhanın yüzeyine kabartma olarak işlenmiştir. Bitkisel motiflerler çevrelenen yazıtta ‘’**Hüvel Minel Baki Sene 1318’’** ibaresi yer alır. (2.112)

Foto 2.112 Emirdağ Çarşı Cami Kitabe

Bu beşgen levhanın altına, dikdörtgen bir levha üzerine altı satırlık bir kitabe kabartma olarak yerleştirilmiştir. Kitabenin transkripsiyonu şöyledir;

‘’Sala ey ehl-i iman yüz nurun Dergâh-ı Rahman
Ubudiyyet idüp Yezdan’a iman edin ta Yaradana
Hezaran hamd ü şükr ol Hâlık –ı Kayyum ü Memnana
Edildi mahz-ı lütfündan bu mâbed hanemiz tecdiden
Gelen zevvaresin re’fi edüp Mazhar okur tarih
“Gelin ey Ahmediyyün” sıdk-u şevk ile edin tevhid’’ 1318 [118]

Altı satırlık Türkçe kitabeden anlaşıldığı vecihle yapı H.1318 M.1900-1901 yılında *‘’Tecdiden’’* (Yeni Baştan) inşa edilmiştir. Yapının banisi ve mimarı hakkında kitabelerde veyahut arşiv vesikalarında bir bilgi ve belgeye rastlanılmamıştır. (2.113)

[118] Kitabenin transkripsiyonunu benimle paylaşan Araştırmacı Yazar Muharrem Bayar’a teşekkürü borç bilirim.

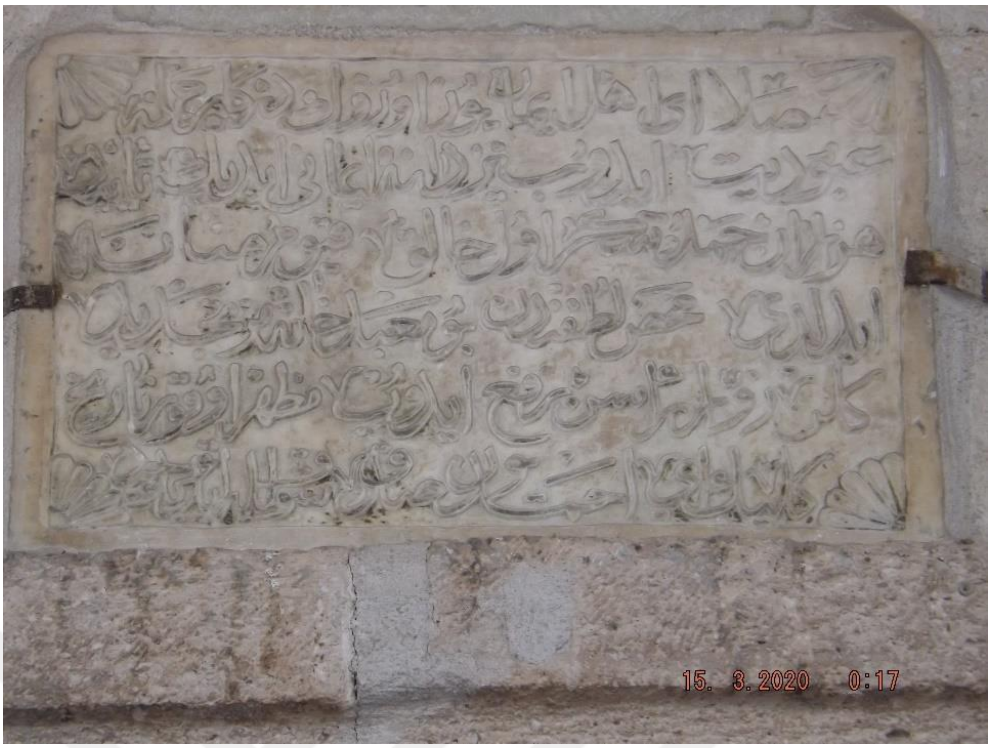

Foto 2.113 Emirdağ Çarşı Cami Kitabesi

2.1.7. Bolvadin Çarşı Camii

Konum: Afyonkarahisar ili, Bolvadin ilçesi Çarşı meydanında bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 9 Aralık 2019

Yaptıran: Müftü Osman Efendi (?)

Mimar: Ermeni Georgio(s) Parmakyan (?)

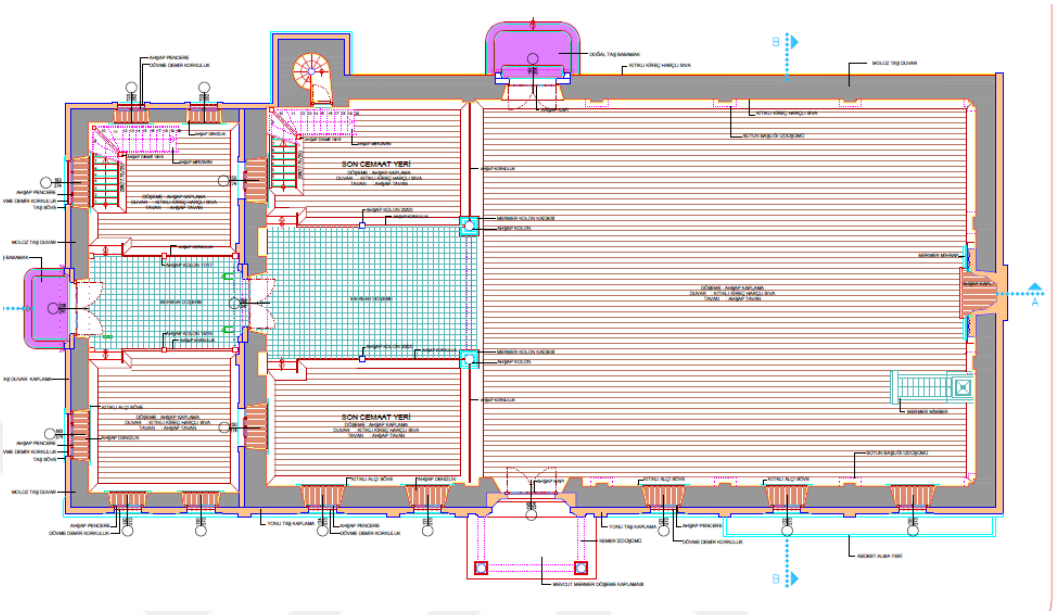
Tarih: 1900-04

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Cami olarak kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

Kuzey güney yönde derinlemesine dikdörtgen planda inşa edilen yapıda tek mekanlı harimin kuzeyinde iki katlı bir mahfil, mahfilin kuzeyinde ise bir son cemaat yeri bulunmaktadır. (Çizim 2.7)

Çizim 2.7 Bolvadin Çarşı Camii Planı (KVBM)

Moloz taş malzemeden kagir olarak inşa edilen yapının kuzey, güney, batı cepheleri tamamen kesme taş kaplamalıdır. Doğu cephesinin bir kısmı belli bir seviyeye kadar taş kaplama yapılmadan doğal haliyle bırakılmış silmeden yukarısı ise diğer cepheler gibi kesme taş kaplanmıştır. Yapının üzeri dışta iki yana eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.

Eserin belki de en sade cephesi mihrap duvarının bulunduğu güney cephedir. Bu cephe mihrap çıkıntısı onun üzerine konumlanan dairesel formlu pencere ve bu düzenin her iki yanına yerleştirilen birer yarım daire kemerli pencere ile hareketli tutulmaya çalışılmıştır. (Foto 2.114)

Foto 2.114 Bolvadin Çarşı Cami Güney Cepheden Genel Görünüm

1911 yılında yapıya eklendiği düşünülen kuzey cephe ise güney cepheye nazaran daha hareketlidir. Ortada son cemaat yerine açılan basık kemerli bir giriş kapısı bulunmaktadır. Bu basık kemerli giriş kapısının üzerinde küçük boyutlu yine basık kemerli bir pencere bulunur. Her iki yanı ise iki kat pencere düzenine sahiptir. Bu pencerelerden alttakiler daha büyük boyutlu olarak tasarlanmış, üsttekiler ise yan yana ikiz basık kemerli olarak tasarlanmıştır. Alt katta bulunan daha büyük basık kemerli pencerelerin söveleri dışa taşıntı yaparak vurgulanmış ve kemer kilit taşında beş yapraklı bir çiçek motifi yerleştirilmiştir. (Foto 2.115, 2.116)

Foto 2.115 Bolvadin Çarşı Cami Kuzey Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.116 Bolvadin Çarşı Cami Kuzey Cephede Bulunan Pencereden Detay

Yapının harim kısmına girişi sağlayan kapılardan birinin bulunduğu doğu cephe farklı bir tasarım sergiler. Bu cephenin güney duvarından minarenin kaidesinin bulunduğu cepheye kadar olan bölümü 1900-1904 arasındaki ilk yapım aşamasına ait olduğunu düşündüğümüz bölümdür. Bu bölümde yatay silme ile ayrılan kısımlarda silmenin altında kalan bölüm kesme taş kaplama yapılmadan doğal haliyle bırakılmış ve pencere ile hareketlendirilmemiş, silmenin üstü ise kesme taş kaplaması yapılarak beş adet yarım daire kemerli dikdörtgen formlu pencere ile canlı tutulmaya çalışılmıştır. (Foto 2.117)

Foto 2.117 Bolvadin Çarşı Cami Doğu Cephe

Yapının minaresi de doğu cephede bulunmaktadır. Minare yapının kuzeydoğu köşeye konumlanmıştır. Aşağıda değinileceği gibi bu kısımdan sonrası yapıya 1911 ve 1924 onarımından sonra dahil edilmiştir. Minarenin kaidesi ve pabuçluğu kesme taştan inşa edilmiş ve yapının beden duvarlarından daha yükseğe uzanmıştır. Geriye kalan gövde, şerefe ve petek kısmı tuğladan inşa edilmiştir. Minarenin kuzeyinde ise iki kat pencere düzenine sahip ikişerden dört pencere bulunmaktadır. Ancak bu pencerelerden birisi daha sonradan kapıya dönüştürülmüş ve kadınlar mahfiline açılmıştır. (Foto 2.118)

Foto 2.118 Bolvadin Çarşı Cami Kuzey Cepheye Sonradan Eklenen Son Cemaat Yeri

Yapının en gösterişli cephesi ana caddeye ve çarşı meydanına bakan batı cephesidir. Bu cephenin ortasına konumlanan revaklı giriş yapının dış cephesinde en özenli tasarlanmış bölümdür. (Foto 2.119)

Foto 2.119 Bolvadin Çarşı Cami Çarşı Meydanına Bakan Ana Girişin Bulunduğu Batı Cephe

Batı cephenin kuzeyinde yapıya sonradan dahil edilen bölümlerin cepheleri kahverengi renkte kesme taştan inşa edilmiştir. Bu ek mekanlar altta büyük boyutta yarım daire kemerli üstte ise daha küçük boyutta basık kemerli üçer pencere ile hareketlendirilmiştir. Portalin kuzeyindeki tek pencere, güneyindeki üç pencere ile birlikte benzer tasarıma sahiptir. İki kat pencereye sahip bu cephelerdeki pencerelerden üsttekiler gül pencere olup altta

kalanlar dikdörtgen planlı yarım daire kemerli pencerelerdir. Alttaki pencerelerin yarım daire kemeri dışta bir kemerle daha çevrelenmiştir. (Foto 2.120, 2.121)

Foto 2.120 Bolvadin Çarşı Cami Batı Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.121 Bolvadin Çarşı Cami Batı Cephedeki Pencere Düzeni Detayı

Batı cephenin ortasında bulunan ve ikisi duvara gömülü ikisi serbest sütuna oturan revaklı giriş yapının sahip olduğu üç girişten en görkemli olanıdır ve tıpkı doğudaki gibi doğrudan harime açılır. Bu revaklı girişin üzeri tonozla örtülü olup üstte dört yapraklı yonca

kompozisyonun işlendiği korkuluklu bir balkon ile son bulmaktadır. Bu balkon ikisi duvara gömülü ikisi serbest dört mermer sütuna oturmaktadır. (Foto 2.122)

Foto 2.122 Bolvadin Çarşı Cami Batı Cephenin Ortasında Bulunan Revaklı Giriş

Bu sütunlardan serbest olanları köşeleri pahlanmış kare kaideli ve sekizgen gövdelidir. Başlıkları ise tıpkı kaideler gibi kare olup her köşesinde birer sarkıt bulunmaktadır. Bu sarkıtların arasında ise köşeleri ovalleştirilerek kareden sekizgene dönüştürülmüş ve içinde rozet bulunan bir kompozisyon ile canlı tutulmuştur. (Foto 2.123)

Foto 2.123 Bolvadin Çarşı Cami Giriş Revakında Serbest Sütunların Başlık Kompozisyonundan Detay

Revakların batıya ve güneye bakan kemerlerinin kilit taşlarında da bezemeler dikkat çekmektedir. Bu bezemelerin her ikisi de mermerden olup volütlu kıvrım dallar arasına yerleştirilen stilize bitkisel kompozisyonlar içermektedir. (Foto 2.124, 2.125)

Foto 2.124 Bolvadin Çarşı Cami Giriş Revakının Batı Cephesindeki Kemer Kilit Taşı

Foto 2.125 Bolvadin Çarşı Cami Giriş Revakının Güney Cephesindeki Kemer Kilit Taşı

Bu revakın kemerlerinin iç yüzeyinin kilit taşlarında, tonozun yüzeyinde ve mukarnaslı giriş kapısını çevreleyen büyük kemerin kilit taşında da dışa taşıntı yapan birbirinden farklı tasarımlar gösteren bitkisel kompozisyonları görmek mümkündür. (Foto 2.126)

Foto 2.126 Bolvadin Çarşı Cami Giriş Revakının Üst Örtüsü ve Yüzeyindeki Kabartmalar

Yapının basık kemerli giriş kapısı üzerinde son dönem yapılarında sık görmeye alışık olmadığımız bir tasarım söz konusudur. Selçuklu ve Klasik Dönem Osmanlı Mimarlığında görmeye alışık olduğumuz mukarnas kavsaralı giriş kapısının son döneme yansıması olarak yorumlayabileceğimiz bu tasarımda mukarnas dişleri ince işçilikten yoksundur. Ancak bu mukarnasların dişlerinin yüzeyine yerleştirilen sarkıtlar, bitkisel ve geometrik kompozisyonlar ve daha küçük boyutlu mukarnas dişleri bu ince işçilikten yoksun büyük dişlere estetik kazandırmıştır. (Foto 2.127)

Foto 2.127 Bolvadin Çarşı Cami Mukarnas Kavsaralı Giriş Kapısı

Foto 2.128 Bolvadin Çarşı Cami Mukarnas Dişlerine İşlenen Süslemeler

Batıda bulunan bu ana girişteki iki kanatlı ahşap kapıdan harime geçiş sağlanmaktadır. Tek mekanlı harim kısmının üst örtüsü aynalı tonozdur. Yüzeyine sekiz kollu yıldız motifi işlenen aynalı tonoz güneyde içerisi yarım çapraz tonozla biçimlendirilmiş tromplar aracılığıyla duvarlara ve mihrabın iki yanındaki duvara gömülü ayaklara otururken, yanlarda

sadece duvara gömülü ayaklara, kuzeyde ise iki serbest sütuna oturmaktadır. (Foto 2.129, 2.130)

Foto 2.129 Bolvadin Çarşı Cami Harimden Genel Görünüm

Foto 2.130 Bolvadin Çarşı Cami Kuzeyde Üst Örtüyü Taşıyan Serbest Sütunlar

Yapının iç mekanı çok sayıda pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu pencereler dıştan içe doğru genişleyerek şevli bir görünüm arz eder. Doğu ve batı duvarında bulunan pencereler farklı tasarım sergilerler. Doğu duvarında biri mahfilde olmak üzere beş adet pencere bulunmaktadır. Duvardaki konumları batıya göre daha yüksek olan bu pencereler yarım daire kemerlidir. (Foto 2.131)

Foto 2.131 Bolvadin Çarşı Cami Doğu duvarındaki Pencereler ve Arasında Duvara Gömülü Ayaklar

Batı duvarında ise ikisi mahfili aydınlatan toplam altı adet pencere bulunmaktadır. Bu pencereler iki kat düzenindedir. Altta bulunan pencereler yarım daire kemerli üstte bulunanlar ise gül pencerelerdir. (Foto 2.132)

Foto 2.132 Bolvadin Çarşı Cami Harimin Batı Duvarından Genel Görünüm

Tek mekanlı harimin kuzeyinde iki katlı bir mahfil bulunmaktadır. Alt kattaki mahfiller harimden kot farkı ile yükseltilmiş ve ahşap bir korkulukla harimden ayrılmıştır. Doğuda bulunan mahfilden hem minareye hem de üst kattaki mahfile erişim sağlanmaktadır. Üst kattaki mahfil üç bölümlü olarak tasarlanmış ve bu üç bölümün üzeri de düz ahşap bir

örtü ile örtülmüştür. Ortadaki bölüm yanlara göre harime daha yakın olarak tasarlanmıştır. (Foto 2.133)

Foto 2.133 Bolvadin Çarşı Cami Harimin Kuzeyindeki Mahfil

Yapıya 1924 yılında eklenen iki katlı son cemaat yerine kuzey ve doğuda bulunan kapılardan erişilebildiği gibi harim kısmında bulunan mahfillerden de erişilebilir. Üst kattaki mahfilde ve alt kattaki mahfilde bulunan iki basık kemerli kapıdan son cemaat yerinin alt ve üst katlarına girilir. Bugün alt katın doğusundaki bölüm kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Son cemaat yerinin üst katı düz ahşap tavanla örtülüdür. Üst kat kuzeyde üç, doğuda ve batıda ikişer olmak üzere toplam yedi pencere ile aydınlatılmaktadır. (Foto 2.134)

Foto 2.134 Bolvadin Çarşı Cami Son Cemaat Yerinin Birinci Katından Genel Görünüm

Harimin güney duvarında üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu pencere açıklıklarından mihrabın üzerine konumlanan pencere gül penceredir. Mihrabın ve minberin yanına konumlanan pencereler ise yarım daire kemerli dikdörtgen formda pencerelerdir. Güney duvarının doğu köşesinde ahşap kürsü, ortasında mermerden mihrap, mihrabın batısında ise yine mermerden bir minber bulunmaktadır. (Foto 2.135)

Foto 2.135 Bolvadin Çarşı Cami Birinci Kat Mahfilinden Harimin Görünümü

Güney duvarın doğu köşesinde bulunan orijinalliğini yitirmiş ve Klasik Dönem Osmanlı Camilerindeki ahşap kürsüleri andırır bir tasarımda yeniden inşa edilmiştir. (Foto 2.136, 2.137)

Foto 2.136 Bolvadin Çarşı Cami Vaaz Kürsüsünün Yenilenmeden Önceki Hali (Hülya Parsana'dan)

Foto 2.137 Bolvadin Çarşı Cami Yeni Vaaz Kürsüsü

Mermerden inşa edilen minber oldukça sade bir görünüm arz eder. Geçit kısmı yarım daire kemerli olarak tasarlanmış minberin yüzeyinde herhangi bir süsleme unsuru olmayıp yukarıda pramidal bir külahla sonlandırılmıştır. (Foto 2.138)

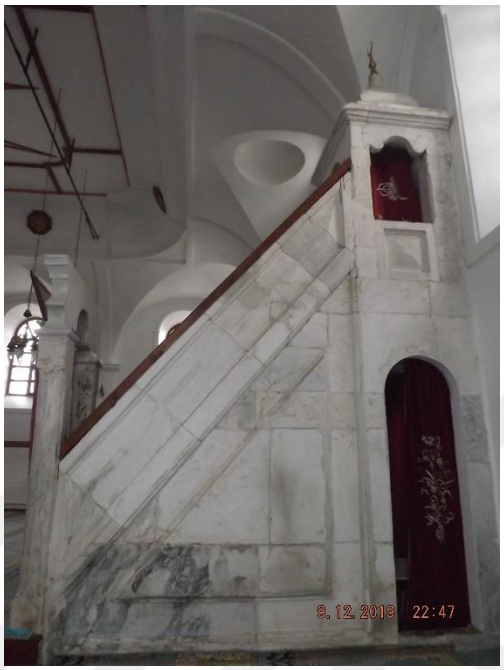

Foto 2.138 Bolvadin Çarşı Cami Mermer Minber

Harim kısmında üst örtünün yüzeyindeki sekiz kollu yıldız motifi haricinde en dikkat çekici öge mihraptır. Mermerden inşa edilen mihrap üç dilimli kemerden oluşan bir nişe sahiptir. Mihrap kemeri yanlarda iç içe geçmiş düşey dikdörtgen silmeler tarafından çevrelenmiş ve iki yanına silindirik sütunceler yerleştirilmiştir. Mihrabın alınlığı da kemeri andırır bir tasarıma sahip olup üstte bir alemle son bulmuştur. Mihrabın kemer kavsarasında ve köşeliklerinde süslemeler dikkat çekicidir. Kemer köşeliklerindeki süslemelere rumi ve kıvrım dallardan oluşan bitkisel kompozisyon hakimdir. Kavsarada en üstten başlayarak aşağıya doğru, üçgeni çevreleyen yine üçgen bitkisel bir çerçeve, daire içine alınmış bir penç (?), Pençin altında geometrik ve bitkisel kompozisyonlardan oluşan bir şerit bulunmaktadır. Kemer kavsarasının alt kısmında ise şemse motifine benzer bir tasarım söz konusudur. Burada elips bir çerçeve içinde altı kollu yıldız bulunmaktadır. Bu elips çerçevenin iki ucunda içerisi lale motifi ile tezyin edilmiş bir salbek bulunmaktadır. Ayrıca mihrabın bulunduğu bölümdeki üst yapının yüzeyine küçük bir kubbecik yerleştirilmiştir. (2.139, 2.140, 2.141, 2.142)

Foto 2.139 Bolvadin Çarşı Cami Mermer Mihrap

Foto 2.140 Bolvadin Çarşı Cami Mihraptan Detay

Foto 2.141 Bolvadin Çarşı Cami Mihrabın Üç Dilimli Kemeri ve Kavsarasındaki Süslemelerden Detay

Foto 2.142 Bolvadin Çarşı Cami Mihrapta Şemseyi Andırır Tezyinat

Tarihlendirme:

Afyonkarahisar ili Bolvadin ilçesi merkezinde bulunan Çarşı Cami'nin üzerinde doğrudan inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamakla birlikte yapı üzerinde çeşitli kitabeler mevcuttur. Bu kitabelerden birisi yapının batıda bulunan revaklı girişinin yanında diğeri ise kuzey cephesindedir. Bunlardan daha erken tarihli olan kitabe batı cephede bulunanıdır. Portalin sağında bulunan ve yuvarlak kemerli bir niş içine kabartılan

Eşrefoğulları dönemine ait H.720 M.1320-21 tarihli bu kitabenin transkripsiyonu şöyledir; (Foto 2.143)

Foto 2.143 Bolvadin Çarşı Cami Batı Cephede Bulunan Kitabe

'' İnşa hazihi'l imaretül mübarekete bi-işarete ''
El- Emir-ül Azam Mübariziddin
Mehmed bin Süleyman haled- Allahü Devlete
El- Emirül- ecel Ziyaeddin Şikari
Yutimellahü ulüvve fi tarih
Evasıt- Rebiül-Ahir sene Işrıne ve seba-mie ''[119]

Kitabeden anlaşıldığına göre Eşrefoğlu Süleyman Bey'in oğlu Mübariziddin Mehmet Bey 1320 yılında Bolvadin'de bir imaret inşa ettirmiştir. Fakat, Muharrem Bayar'ın iddia ettiği gibi Rüstem Paşa Külliyesi'nin bu imaretin yerine inşa edildiğini söyleyecek yeterli delilimiz yoktur.

Caminin kuzey cephesinde bulunan kitabe ise bugün günümüze ulaşamayan H.960 M.1552-53 tarihli Rüstem Paşa çeşmesinin kitabesidir. (Foto 2.144) Bu kitabenin transkripsiyonu ise şöyledir;

[119] Bayar., 2004: 101.

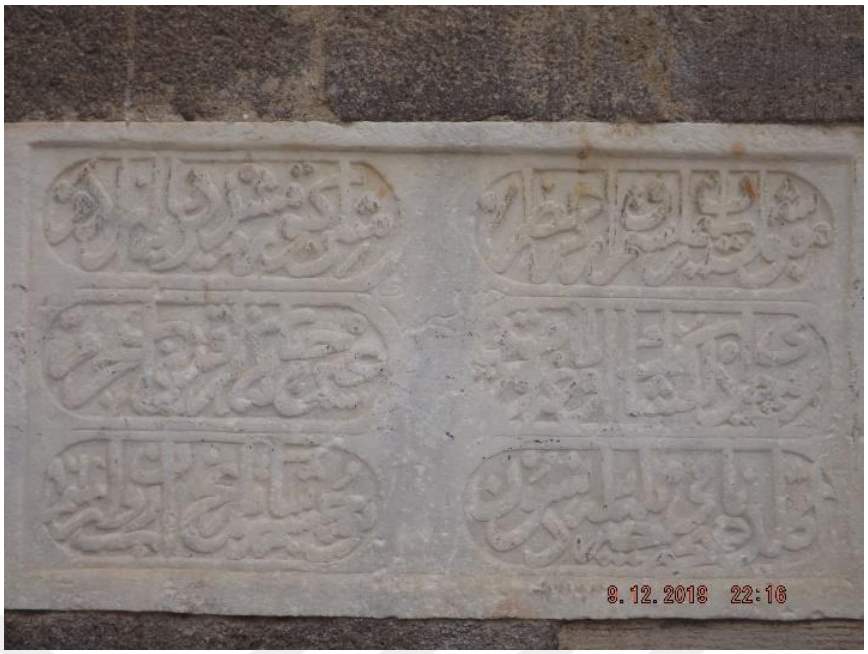

Foto 2.144 Bolvadin Çarşı Caminin Kuzey Cephesinde Bulunan Rüstem Paşa Çeşmesinin Kitabesi

''Makbul-u Şah-ı Süleyman, Rüstem vezir-i Azam
Mislin getürmemiştir dünyaya ibn-i adem
Bu cay-ı dilkuşanın olmağla suya gark
Aynı hayata benzer akıttı ab-ı Hürrem
Anıldıkça nam-ı hayr ile bile densün
Bu çeşme şara tarih '' Ab-ı Revan-ı Rüstem'' H.960 [120]

Bayar'a göre 1553 yılında Rüstem Paşa Mimar Sinan'a Bolvadin'de bir külliye yaptırmıştır ve bu külliye Eşrefoğlu Mübariziddin Mehmet Bey'in yaptırdığı yapı yıktırılarak inşa edilmiştir. Kanuni'nin Bolvadin'den geçtiği tarihe tekabül eden bu tarihte gerçekten de Rüstem Paşa Camii, hamam ve çeşmeden oluşan bir külliye inşa ettirmiştir.[121] Bu külliyenin doğrudan Mimar Sinan tarafından inşa edildiğini kanıtlayan bir kitabe mevcut değildir ancak belirtilen tarihler Koca Sinan'ın Mimarbaşılığı dönemine denk geldiğinden ona atfedilmesi doğaldır.

Görüldüğü gibi Bolvadin ile ilgili yapılan mevcut çalışmalarda Çarşı Cami ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bayar, yapıyı Eşrefoğlu, Rüstem Paşa ve Çarşı Cami olmak üzere üç yapım aşamasına ayırırken,[122] Ali Osman Uysal yapının Rüstem Paşa külliyesi yerine değil sağlam olmayan ahşap bir caminin yerine inşa edildiğini ileri sürer, ama bu ahşap caminin Eşrefoğulları döneminden kalan cami olup olmadığı bilinmemektedir.[123]

[120] Bayar., 2004: 101.
[121] Uysal., 1983: 88.
[122] Bayar., 2004: 100-102.
[123] Uysal., 1983: 66.

Son Dönem Osmanlı Mimarlığı eseri olduğu yapı özelliklerinden anlaşılan Çarşı Cami'nin yapım tarihi ise her iki görüşte de ortaktır. Rivayete dayanan bu görüşlere göre Dönemin Müftüsü Osman Efendi tarafından bir cami yaptırma heyeti kurulmuş ve bu heyet eski camiyi yıktırarak dört yıllık bir çalışma neticesinde 1900-1904 yılları arasında Çarşı Camiyi yaptırmıştır.[124] Yapının kuzeyinde bulunan son cemaat yerinden harime girişi sağlayan basık kemerli giriş kapısının kilit taşında H.1330 M.1911-12 tarihini veren bir yazıt bulunmaktadır. (Foto 2.145)

Foto 2.145 Bolvadin Çarşı Cami Son Cemaat Yerinden Harime Girişi Sağlayan Kapının Kilit Taşındaki Yazıt (Maşallah-Sene 1330)

Bu yazıt yapının harimin kuzeye doğru genişletildiği tarihi olmalıdır. Bayar ve Uysal'a göre yapı 1924 yılında ikinci kez genişletilmiştir. Bu genişletmede yapıya kuzeyinde bulunan iki katlı son cemaat yeri eklenmiştir.[125] Yapının kuzey batı cephesindeki dilatasyon izleri de bu iki genişletmeyi açık olarak göstermektedir. (Foto 2.146)

[124] Uysal., 2004: 103.
[125] Uysal., 1983: 57. ve Bayar., 2004: 104.

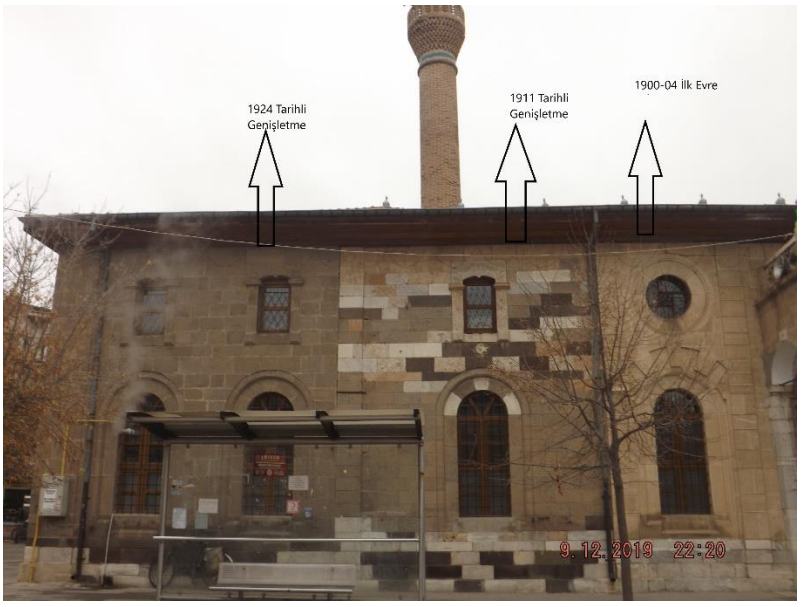

Foto 2.146 Bolvadin Çarşı Caminin Kuzey Batı Köşesinden Görünüm

Yapı 1981-82 yıllarında ve 2017 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Yapının mimarı ile ilgili de hem yapı üzerinde hem arşiv kayıtlarında bir bilgi mevcut değildir. Fakat, hem Bayar ve Uysal'ın eserlerinde hem de Müze Tescil Fişinde yapının mimarının Ermeni Georgio(s) olarak belirtmektedir. Bu konu ile ilgili olarak M. Bayar ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Bu mimarın Afyonlu bir ermeni ve tam adının Georgios Parmakyan olduğunu belirten Bayar, yapının inşası sırasında Bolvadinli ünlü mimar Hamza Usta'nın Parmakyan'ı minarenin yıkılacağı konusunda uyardığını ancak Georgios Parmakyan'ın Hamza ustayı dinlemediğini ve neticesinde minarenin yıkılarak bir kişinin öldüğünü, yirmi kişinin ise yaralandığını söylemektedir.[126] Bu bilgileri Bolvadin halkından Hancı İbrahim Özsoy'dan aldığını belirten Bayar'ın ifadelerini doğrulayacak bir belge veyahut kitabeye ulaşılamamıştır. Ancak, belirtilen dönemin çok uzun bir süre olmadığı Bayar'ın kendi yaşı da (85) göz önünde bulundurulursa doğruluk payı olması muhtemeldir. Üstelik Son Dönem Osmanlı Mimarlığında Ermeni ustaların ağırlıkta olması bu görüşü destekler niteliktedir.

2.1.8. Bolvadin Hacı Mahmut Camii

Konum: Afyonkarahisar ili, Bolvadin ilçesi, Bekir Ağa caddesi, Sazi Cilkoğlu sokakta bulunmaktadır.

[126] Bayar., 2004: 103.

İnceleme Tarihi: 9 Aralık 2019

Yaptıran: Hacı Mahmut bin Hacı Abdülkadir

Mimar: Ermeni Pilavoğlu Avidik Avidisyan (Avodis Kalfa) (?)

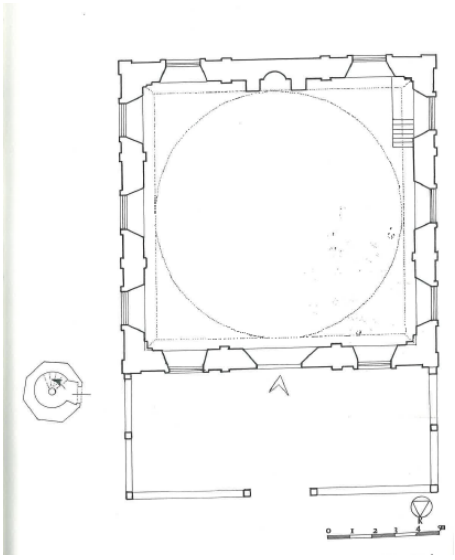
Tarih: H. 1324- M.1906-1907

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Cami olarak kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

Kuzeyindeki son cemaat yeri ile birlikte dikdörtgen bir plan arz eden yapının kare planlı harimi tek mekanlı, tek kubbelidir. Yapı yığma taştan kagir olarak inşa edilmiş batı ve kuzey cephesi düzgün kesme taş kaplamalıyken, güney ve doğu cepheler sıvanmıştır. Harim kısmı içten bağdadi kubbe, dıştan kırma çatı ile örtülüdür. Bu yüzden yapının dış cephesi iki kademeli olarak şekillenmiştir. Yapının kuzeyinde camekan ile çevrelenmiş bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Sekizgen kaideli minare yapının kuzeydoğu cephesine konumlanır. Ayrıca caminin doğusunda iki mezardan oluşan bir hazire mevcuttur. (Çizim 2.8)

Çizim 2.8 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Planı (Hülya Parsana)

Yan cepheleri oluşturan ve simetrik olarak inşa edilen doğu ve batı cephede üçer sivri kemerli dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Doğu cephenin sıvalı olmasından dolayı pencereler sade görünümdedir. Ancak batı cephe caddeye baktığından daha özenli işlenmiştir. Düşey yönde uzanan plastrlar batı cepheyi üç bölüme ayırmış bu bölümlere birer sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir. Bu sivri kemerli pencerelerin söveleri yüzeyi yivlendirerek sütunvari bir şekilde düzenlenmiştir. Söveler altta sade kaide ile başlayıp üstte sade bir başlıkla son bulmuştur. Sivri kemerlerin kilit taşında bitkisel bir süsleme üzerine yerleştirilen hilal ve yıldız motifi bulunmaktadır. Düşey yönde uzanan plastrlarda en üstte sade bir başlıkla son bulmuştur. (Foto 2.147, 2.148, 2.149, 2.150)

Foto 2.147 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Doğu Cephe

Foto 2.148 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Caddeye Bakan Batı Cephe

Foto 2.149 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Pencere Detayı

Foto 2.150 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Kemer Kilit Taşındaki Bezeme

Caminin güney cephesi tıpkı doğu cephesi gibi sıvalı olup oldukça sade bir görünümdedir. Bu cephede aynı formda iki adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır. (Foto 2.151)

Foto 2.151 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Güneybatı Cepheden Genel Görünüm

Caminin kuzey cephesi bugün camekan ile çevrelenmiştir. Buradaki kapıdan son cemaat yerine giriş sağlanmaktadır. Harimin kuzey cephesi basık kemerli giriş kapısının iki yanına yerleştirilen birer pencere ile hareketlendirilmiştir. Kuzeydoğu cephe sıvalı olduğu için burada bulunan pencere sadedir. Kuzeybatı cephedeki pencere tıpkı batı cephe gibi taş kaplamaya sahiptir. Söveler de batıdaki pencereler ile benzer tasarıma sahip olup sütünvari düzenlenmiştir. Basık kemerin kilit taşına ‘’Maşallah’’ yazısı işlenmiştir. (Foto 2.152, 2.153, 2.154, 2.155)

Foto 2.152 Bolvadin Hacı Mahmut Caminin Kuzey Cephesi

Foto 2.153 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harimin Kuzeydoğu Cephesi

Foto 2.154 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harimin Kuzeybatı Cephesindeki Pencere

Foto 2.155 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Kilit Taşındaki Maşallah Yazısı

Harimin kuzey cephesinin ortasındaki basık kemerli kapıdan iç mekana erişim sağlanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu kapının üzerinde yapının inşa kitabesi bulunmaktadır. Basık kemerli olarak tasarlanan kapının söve ve lentoları, kemeri taş kaplamadır. Basık kemerin kilit taşında dikkat çekici bir bezeme bulunmaktadır. Kilit taşına kabartma olarak bir akant yaprağı işlenmiştir. Bu akant yaprağının sap kısmı yatay yönde uzanan ve kum saatini andıran bir motifin ortasını kuşatmıştır. (Foto 2.156, 2.157)

Foto 2.156 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harime Giriş Kapısı

Foto 2.157 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Giriş Kemeri Kilit Taşındaki Akant Yaprağı

Son cemaat yerindeki iki kanatlı ahşap kapıdan kare planlı, tek mekanlı, tek kubbeli harim kısmına geçiş yapılmaktadır. Harim kısmı bağdadi bir kubbe ile örtülüdür. Bu kubbe doğrudan duvarlara oturmaktadır. (Foto 2.158)

Foto 2.158 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harimin Bağdadi Kubbesi

İç mekan çok sayıda büyük boyutlu pencere ile aydınlatılmaktadır. Doğu ve batı duvarlarda üçer, kuzey ve güney duvarlarda ikişer pencere harim kısmının ışık problemini gidermiştir. Pencereler arasına ve köşelere yerleştirilen, harime doğru taşıntı yapan düşey

plastrlar harimin duvarlarına hareket katmış ve impost başlıklarla son bulmuştur. Ayrıca harimin kuzey duvarında giriş kapısının üzerinde bir balkon yer alır. Ahşap korkuluklu bu balkon tamamen dekarosyan amaçlı olup ne harimden ne de son cemaat yerinden ulaşımı yoktur. (Foto 2.159, 2.160)

Foto 2.159 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harim Kısmından Genel Görünüm

Foto 2.160 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harim Kısmından Genel Görünüm

Harimdeki süsleme repertuarı mihrap ve minberde yoğunlaşmaktadır. Güneydoğu köşede bulunan ahşap kürsü mihrap ve minbere göre sade bir tasarım göstermektedir. (Foto 2.162)

Foto 2.161 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Harimin Güney Duvarından Genel Görünüm

Kıble duvarının ortasına yerleştirilen mihrap son dönem Osmanlı mimarlığı özelliği taşımaktadır. Duvara gömülü yuvarlak kemerli nişin iki yanında sütunlar yerleştirilmiştir. İki kademeli kaideye sahip bu sütunlar impost başlıklarla son bulmuştur. Sütun başıklarının üzerine ve kemer alınlığını çevreleyen konsolların yüzeyine çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Mihrap kemerinin hemen üzerine sekiz adet palmet motifi ters bir vaziyette yerleştirilmiştir. (Foto 2.162, 2.163)

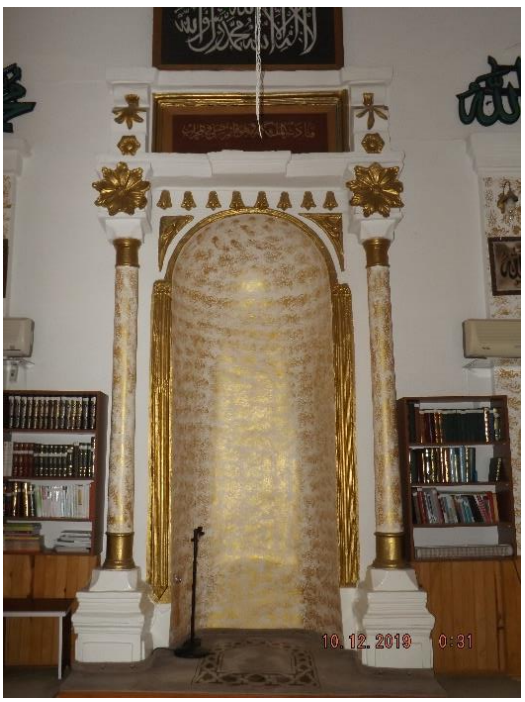

Foto 2.162 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Mihrabı

Foto 2.163 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Mihraptan Detay

Minber harimin güneybatı köşesine konumlanmaktadır. Özgün ahşap işçiliğine sahip bu minber belki de yapıdaki en dikkat çekici unsurdur. Üstte soğanvari bir kubbeye sahip olan minberin köşk altında kare pano içine alınmış bir madalyon bulunmaktadır. Bitkisel kompozisyonlu bu madalyonun dört köşesine daha küçük madalyonlar yerleştirilmiştir. Minberin korkuluk kısmı ajur tekniğinde işlenmiştir. Üçgen biçimli yan aynalık dışta yine üçgen biçimli geometrik bir bordürle çevrelenmiştir. Aynalığın yüzeyine S-C kıvrımları ile çevrelenmiş bir madalyon yerleştirilmiştir. (Foto 2.164, 2.165, 2.166)

Foto 2.164 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Minberi

Foto 2.165 Bolvadin Hacı Mahmut Cami minberin köşk altındaki madolyon

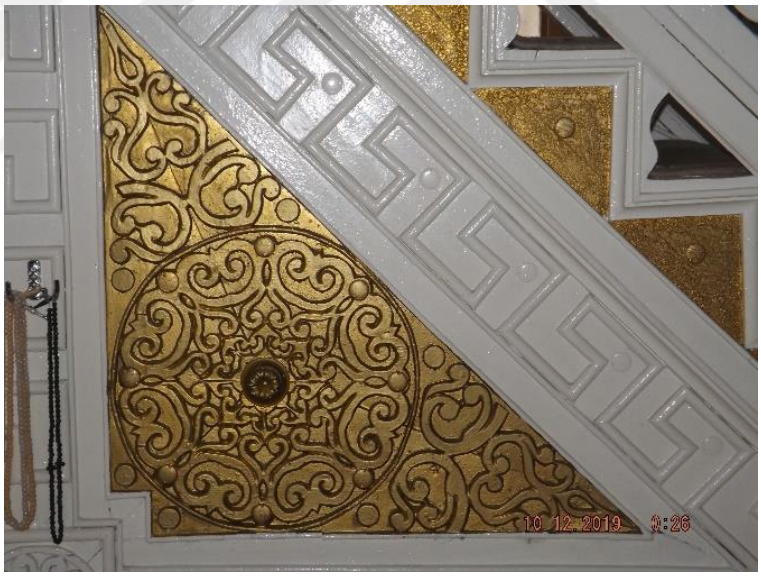

Foto 2.166 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Minber Aynalığı

Yapıda mihrabın yüzeyinde, yanında bulunan sütunlarda, plastrların yüzeyinde, minberde sıkça altın yaldızlı bezemeler görülmektedir. Bunlar muhtemelen son onarımda yapıya eklenmiş olmalıdır. Yapı ile ilgili eski görsellerde sadece minberde ve mihrabın etrafındaki bitkisel süslemelerde bu tarz bir bezeme görülmekle beraber günümüzdeki kadar yoğun değildir. (Foto 2.167, 2.168)

Foto 2.167 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Mihrabın 1991 Öncesi Görünümü (H.Parsana'dan)

Foto 2.168 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Minberin 1991 Öncesi Görünümü (H.Parsana)

Tarihlendirme:

Yapının camekan ile çevrili son cemaat yerinden harime giriş kapısı üzerinde üç satırlık bir kitabe bulunmaktadır. Kitabeye göre yapı H.1324 M.1906-1907 tarihinde Hacı Mahmud tarafından inşa edilmiştir. (Foto 2.169)

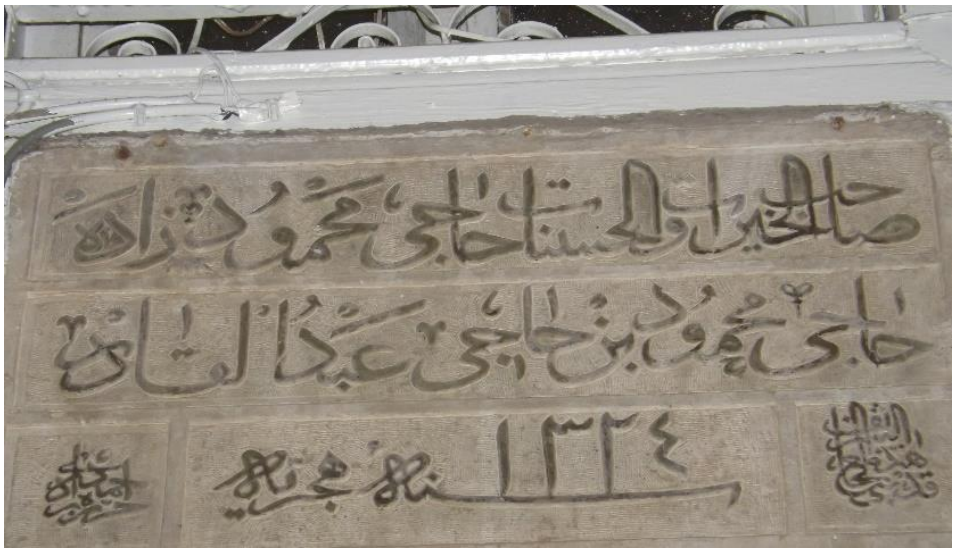

Foto 2.169 Bolvadin Hacı Mahmut Cami Kitabesi

Bu kitabenin transkripsiyonu şöyledir;

‘’Sahib-ül Hayrat ve Hasenat Hacı Mahmudzade

Hacı Mahmud bin Hacı Abdülkadir

Sene Hicri 1324 ‘’

Sol tarafta: Harrerehu Ahmed-zade

Sağ tarafta: Kad bena haze-l cami-üş Şerif

Yapının mimari ile ilgili herhangi bir kitabe veya arşiv belgesi bulunmamaktadır. Ancak yerel araştırmacı Muharrem Bayar yapının Mimarının Pilavoğlu Avidik Avidisyan olduğunu kaynak göstermeksizin belirtmiştir.[127] Ermeni olan bu mimar daha sonra değinileceği gibi 1914-1916 yılında Afyonkarahisar İdadisini inşa etmiştir. Mimarın adı arşiv belgelerinde Avodis Kalfa olarak geçmektedir.[128] Yeterli belge ve delil olmasa da tarihler ve dönemin mimarlık işlerinin Ermenilerin elinde olduğu göz önünde bulunursa Bayar’ın bu iddiasının doğru olabilme ihtimali bulunmaktadır.

2.1.9. Bolvadin Kırklar (Tahtalı) Camii

Konum: Afyonkarahisar ili, Bolvadin ilçesi, Ali Efendi, Zafer Caddesinde bulunmaktadır.

[127]Bayar., 2004: 127.

[128] Afyonkarahisar İl Kütüğünde Afyonkarahisar Lisesi bölümünde Mimarın adı Ermeni Avdik Avdis olarak verilmiştir. İlgar., 2001: 377.

İnceleme Tarihi: 9 Aralık 2019

Yaptıran: II. Abdülhamid Döneminde yerel halk tarafından iane ile inşa edilmiştir.

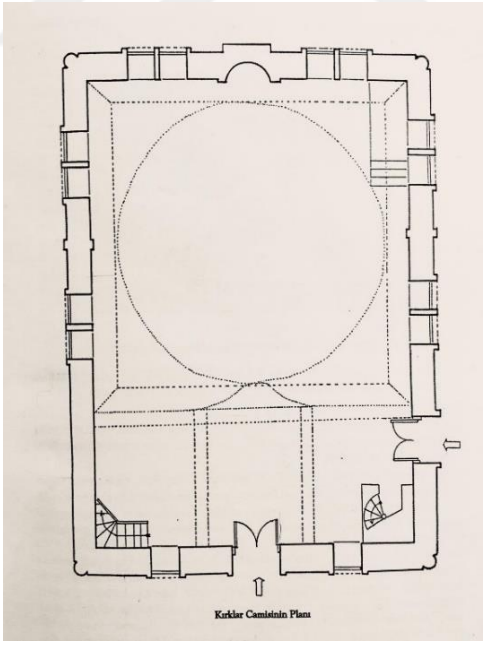
Mimar: Pilavoğlu Avidik Avodisyan (Avodis Kalfa) (?)

Tarih: H.1325 M.1907-1908

Kitabe: Var

Ayrıntılı Tanım:

Kırklar Cami, dikdörtgen planlı, içten bağdadi kubbeli dıştan Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü bir yapıdır. Yığma taştan kagir olarak inşa edilen yapının beden duvarları kesme taş kaplamaya sahiptir. Kuzeybatı köşede bulunan minarenin kaidesi düzgün kesme taş malzemelidir ve yapının beden duvarlarına kadar uzanmaktadır. Minarenin gövdesi ise tuğla malzemeden inşa edilmiştir. (Çizim 2.9)

Çizim 2.9 Bolvadin Kırklar (Tahtalı) Cami Planı (M.Bayar'dan)

Yapının dış cepheleri büyük ölçüde birbirine simetrik olarak inşa edilmiştir. Cephelerdeki ikiz kemerli pencereler daha büyük boyutlu yarım daire kemerle çevrelenmiştir. Bu yarım daire kemerin üzerinde ay yıldız kabartması yer alır. Pencerelerin dışa taşkın söve ve lentoları taş kaplamalıdır. Cepheye hareket katan diğer unsur pencereleri birbirinden ayıran

ve düşey yönde uzanan plasterlardır. Güney, doğu ve batı cephede bu düzende ikişer pencere bulunmaktadır. Caminin doğu cephesi diğerlerinden farklı olarak sıvalıdır. Doğu duvarına ek olarak iç mekandaki kalorifer tesisatı için bir kazan dairesi inşa edilmiştir. (Foto 2.170, 2.171, 2.172)

Foto 2.170 Bolvadin Kırklar Cami Güney Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.171 Bolvadin Kırklar Cami Doğu Cepheden Genel Görünüm

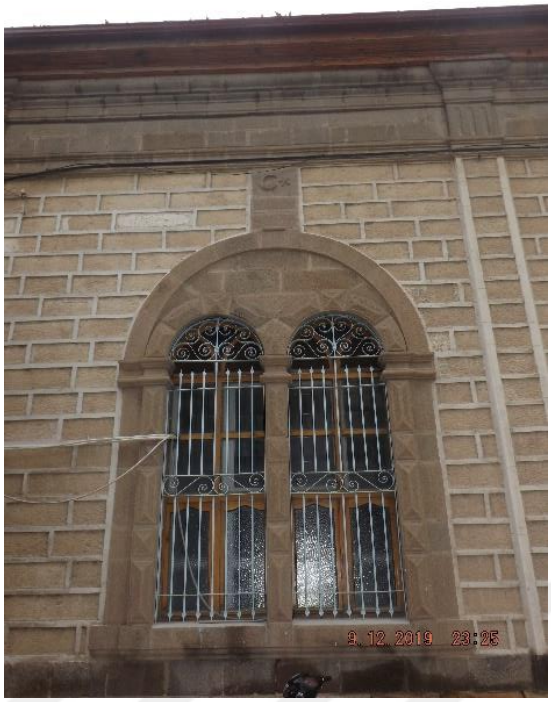

Foto 2.172 Bolvadin Kırklar Cami Pencere Düzeninden Detay

Yapıya kuzey ve batı cepheden iki kapıyla girilmektedir. Kuzeybatıdaki giriş kapısı mermerden inşa edilmiştir ve basık kemerlidir. Kapı kemeri duvara gömülü iki mermer sütuna oturmaktadır. Üzerinde konsollar aracılığıyla beden duvarlarına oturan bir balkon bulunmaktadır. (Foto 2.173, 2.174)

Foto 2.173 Bolvadin Kırklar Cami Batı Cephe

Foto 2.174 Bolvadin Kırklar Cami Kuzeybatıdaki Giriş Kapısı

Yapının kuzeyinde bir bina bulunmaktadır. Cami ile bu bina arasına sonradan son cemaat yeri inşa edilmiştir. Bu son cemaat yerine hem batıdan hem doğudan bir giriş verilmiştir. Son cemaat yerinin güneyinde harimin kuzeyinde bulunan giriş kapısı da kuzey batıdaki kapı gibi basık kemerlidir. Basık kemerli kapının iki yanında birer yarım daire kemerli pencere yer alır. Yukarıda da belirtildiği gibi kuzey cephe onarım gördüğü için iki kanatlı ahşap kapısı özgün değildir. (Foto 2.175, 2.176)

Foto 2.175 Bolvadin Kırklar Cami Sonradan İnşa Ettirilen Son Cemaat Yeri

Foto 2.176 Bolvadin Kırklar Cami Kuzey Cephedeki Giriş Kapısı

Hem batı köşede hem de kuzeyde bulunan kapı doğrudan harimin kuzeyindeki mahfile açılmaktadır. İki katlı olarak tasarlanan mahfilin üst katı altta iki ayağa ve duvarlara oturmaktadır. Hem alt katın hem de üst katın örtüsü düz ahşap tavandır. Üst kat kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Bu bölüm iki ahşap sütun ve duvarlara binen üç kemerle harime açılmaktadır. Üst kat korkuluklarında ajur tekniğinde işlenmiş bitkisel süslemeler bulunmaktadır. (Foto 2.177, 2.178)

Foto 2.177 Bolvadin Kırklar Cami Harimin Kuzeyindeki Mahfil

Foto 2.178 Bolvadin Kırklar Cami Mahfilin Üst Katı (Kadınlar Mahfili)

Harim kısmının bağdadi kubbe ile örtülü ana mekanı kare planlıdır. Üç yönde doğrudan beden duvarlarına oturan kubbe sadece kuzeyde üst kat mahfilinin kemerlerine ve alt kattaki ayaklara oturmaktadır. Doğu, batı ve güneyde bulunan ikişer yarım daire kemerli pencere ile aydınlatılan harim kısmı oldukça sade bir görünüm arz eder. Pencereler ile kubbe arasında kalan madalyonlar haricinde harim kısmında herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Bu madalyonlar içerisinde Allah, Muhammed'in, Ali'nin, Hüseyin'in isimleri yazılıdır (Foto 2.179, 2.180, 2.181)

Foto 2.179 Bolvadin Kırklar Cami Harimden Genel Görünüm

Foto 2.180 Bolvadin Kırklar Cami Harimden Genel Görünüm

Foto 2.181 Bolvadin Kırklar Cami Harimin Bağdadi Kubbesi

Caminin mihrap ve minberi de basit bir kuruluş arz eder. Kıble duvarının ortasına yerleştirilen yarım daire kemerli bir nişe sahip mihrap oldukça yüksek tutulmuş ve yüzeyinde herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir. (Foto 2.182, 2.183)

Foto 2.182 Bolvadin Kırklar Cami Kadınlar Mahfilinden Kıble Duvarının Görünümü

Foto 2.183 Bolvadin Kırklar Cami Mihrabı

Hariminin güneybatı köşesine konumlanan minber taş malzemelidir. Tıpkı mihrap gibi hiçbir süsleme unsuru barındırmayan minber üstte küçük bir kubbecikli alemle son bulmaktadır. (Foto 2.184)

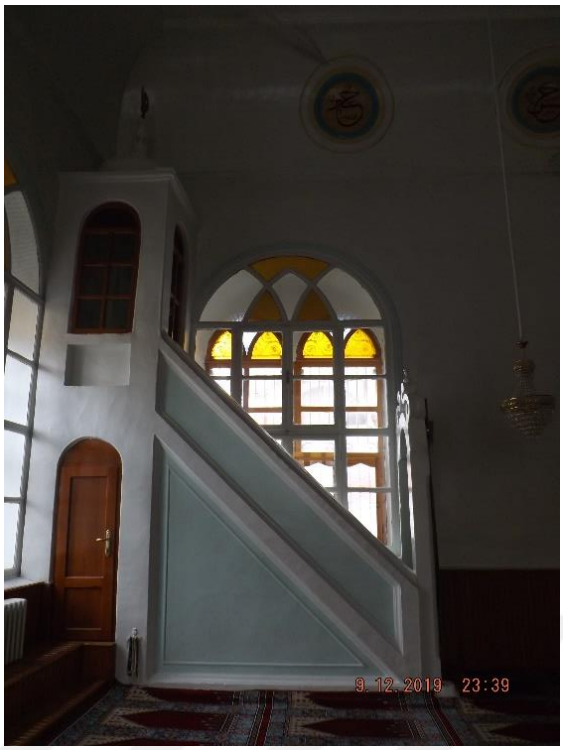

Foto 2.184 Bolvadin Kırklar Cami Minberi

Tarihlendirme:

Caminin kuzeybatı köşesindeki basık kemerli giriş kapıları üzerinde yatay yönde dikdörtgen olarak uzanan üç satırlık kitabe yer alır. Bu kitabenin transkripsiyonu şöyledir; (Foto 2.185)

1-*Tahtalı ve Kırklar namıyla maaruf olan iş bu Cami-i Şerif Velinimet-i Minnet-i Ali Menkibet-i revneval makam-ı mualla-i Hilafet*

2- Ve Sultan es-Sultan bin es-Sultan Gazi Abdülhamid Han Sani Efendi Hazretlerinin

3- Ahd-ı Hümayün-u Hilafetpenahları ema-ı eser-i diniyesinden olmak üzere tevsian ve tecdiden inşa olunmuştur. Sene 1325 [129]

Foto 2.185 Bolvadin Kırklar (Tahtalı) Cami inşa kitabesi

[129] Bayar, 2004: 169.

Yapının kuzey cephesinde harime giriş kapısı üzerinde aynı tarihli, on satırlık bir kitabe daha yer alır. (Foto 2.186) On satırlık bu kitabenin transkripsiyonu ise şöyledir;

1- ‘’Saltanat-ı Azay-ı Osmani Emir-ül Mü’minun
2- Hazret-i Abdülhamid Han Hami-i ilm ve Fünun
3- Maksadı Şahanesi hayrat-ı ihyadır bütün
4- Askerin ma’mur idüp Hakk Ömrünü Kılsın füzun
5- Bunu Kırklar Cami tevsim ederdi evvelün
6- Mü’minun kudretlerin sarf ittiler ihy-a içün
7- Ehl-i Hayrın sağyını Allah meşkur eylesin
8- Bir musanni şekle koydu Cami-i Rabbi-se-un
9- Kenzi Hakk’tan söyledi tarihini bir rahmenun sene H.1325
10- *Yapdılar bu mabedi şimdi müşşeyid-i Müslimin ‘’*[130]

Foto 2.186 Bolvadin Kırklar (Tahtalı) Cami Kuzey Cephedeki Kitabe (Ali Osman Uysal’dan)

Kitabelerden anlaşıldı vecihle yapı, H.1325 M.1907 yılında İkinci Abdülhamid tarafından tevsian ve tecdiden (genişletilerek ve yenilenerek) inşa edilmiştir. Yapı ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivinde bulunan belge kitabeler ile tarih bağlamında paralel ilerlese de içerik bağlamında uyuşmamaktadır. H.15 Cemaziel Evvel 1325 M. 6 Temmuz 1907 tarihli belgeye göre Bolvadin Kazasında bulunan Tahtalı Cami Şerifi harap olmasından dolayı ahali yardımı ile kagir olarak, müceddeden inşa edilmek üzere temelinin resmi bir

[130] Uysal., 1983: 55.

törenle atıldığı belirtilmektedir.[131] Görüldüğü gibi kitabeler yapının II. Abdülhamid tarafından yenilendiğini ve genişletildiğini, arşiv belgeleri ise ahaliden toplanan yardım ile yeni baştan inşa edildiğini beyan etmektedir.

Caminin mimarı ile ilgili kitabelerde ve arşiv vesikalarında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak M. Bayar yapının mimarının Pilavoğlu Avidik Avidisyan olduğunu iddia etmektedir. Bayar, Avidik Avidisyan'ın 1900 yılı başlarında Bolvadin'e geldiğini Kocatepe Mektebi, Hacı Mahmut Cami, Rüşdiye Mektebi gibi binaları da inşa ettiğini ileri sürmüştür.[132] 1914-16 yıllarında Afyonkarahisar Lisesini inşa eden Avodis Kalfa'nın bu binaları da inşa ettiğini söyleyecek yeterli delilimiz olmasa da tarihler ve dönemin mimarlık işlerinde Ermenilerin etkin rol oynaması bu iddiaları destek niteliktedir.

2.1.10. Yoncaaltı Camii

Konum: Yoncaaltı Cami, Afyonkarahisar merkezde, Fakihpaşa mahallesi, Tuz Pazarı mevkiinde bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 27 Ağustos 2019

Yaptıran: Boğazade Hacı Ahmet Efendi

Mimar: Georgios Parmakyan (?)

Tarih: R.1326 H.1328 M.1910-1911

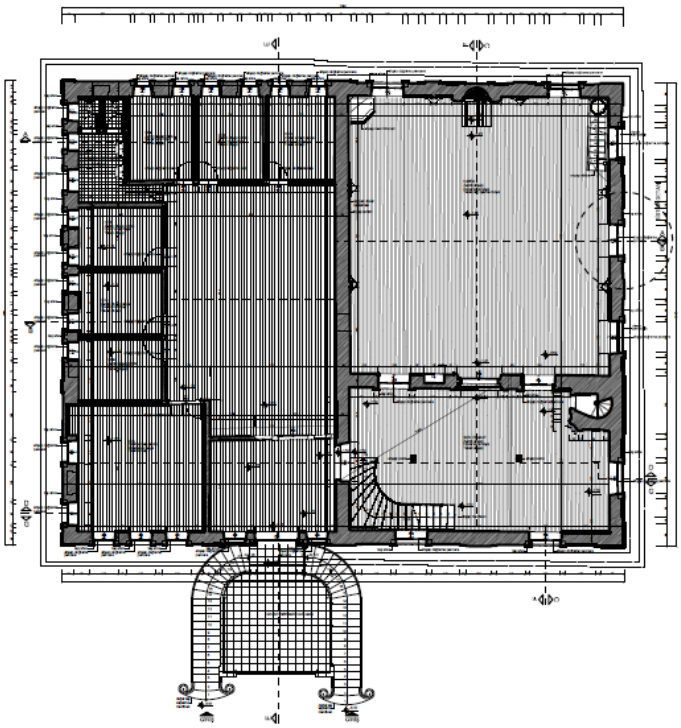
Kitabe: Var

Vakfiye: Var

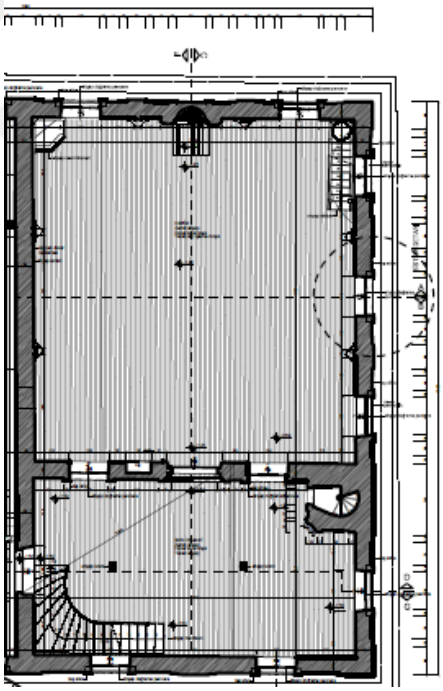
Ayrıntılı Tanım:

Cami ve medrese, alt katta bulunan dükkanlar üzerine birbirine bitişik olarak inşa edilmiştir. Kuzeyine eklenen son cemaat yeri ile birlikte dikdörtgen bir plan arz eden caminin harim kısmı tek mekanlıdır. Minare harimin kuzeybatı köşesine, son cemaat yerinin ise güneybatı köşesine konumlanmıştır. (Çizim 2.10, 2.11)

[131] BOA., DH.MKT. 1178-52 H.15.05.1325.
[132] Bayar., 2004: 169.

Çizim 2.10 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Planı (KVBM'DEN)

Çizim 2.11 Yoncaaltı Cami Planı (KVBM'DEN)

Caminin beden duvarları yığma taştan kagir olarak inşa edilmiş ve kesme taş ile kaplanmıştır. Harim içten aynalı tonoz ile örtülmüş olup dıştan Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Doğu duvarına bitişik bir medrese inşa edilen yapının güney, batı ve kuzey cepheleri farklı formda basık kemerli pencereler, söveler, silmeler ve plasterlar ile

hareketlendirilmiştir. Saçaklar caminin beden duvarlarından öne doğru taşıntı yaparak tüm cepheyi dolanmaktadır. (Foto 2.187, 2.188)

Foto 2.187 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Güneydoğu Köşeden Genel Görünüm

Foto 2.188 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Güneybatı Cepheden Genel Görünüm

Yapının kıble duvarının dış cephesi oldukça hareketlidir. Mihrabın dış cepheye yansıyan yüzeyi sağır bir basık kemerle vurgulanmış, kemerin sövelerine dışa taşkın olarak tasarlanmış, kemer kilit taşına ise akant yaprağı işlenmiştir. Sağır kemerin üstüne gül pencere konumlanmış bu gül pencerenin etrafı dairesel bir söve ile vurgulanmıştır. Güney cephedeki

pencereler yatayda birbirinden silmelerle, düşeyde ise plasterlarla ayrılmıştır. Alt kattaki dükkan ayaklarının uzantısı olan bu plasterların içi derin olmayan yivlerle hareketlendirilmiş olup, üstte sade başlıklarla son bulmuşlardır. İki katlı pencere düzenine sahip olan güney cephedeki pencereler dikdörtgen formlu basık kemerlidir. Bu pencerelerin söveleri sütunvari düzenlenmiştir. İçleri yivlendirilmiş bu sütunvari söveler kaidelere oturmuş ve sade başlıklarla son bulmuşlardır. Pencere kemerlerinin kilit taşlarına ise bitkisel motifler işlenmiştir. Silme ile birbirinden ayrılmış olan bu pencerelerin üsttekileri ise daha küçük boyutlu olup basık kemeridir. Tıpkı alttakiler gibi bu pencerelerin söveleri de sütunu andırır şekilde düzenlenmiş, kemerlerin kilit taşları vurgulanmıştır. (Foto 2.189, 2.190, 2.191, 2.192, 2.193)

Foto 2.189 Yoncaaltı Cami Güney Cepheden Görünüm

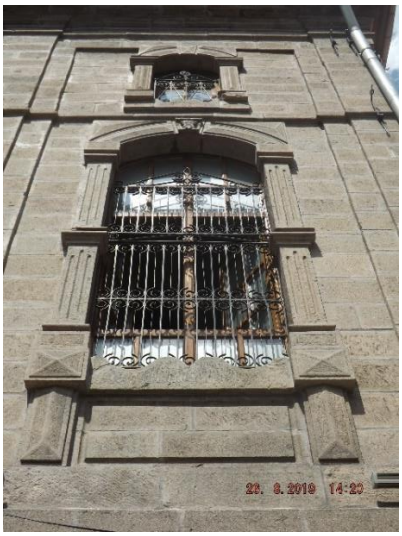

Foto 2.190 Yoncaaltı Cami Güney Cephe Pencere Detayı

Foto 2.191 Yoncaaltı Cami Güney Cephedeki Sağır Kemer ve Plasterlar

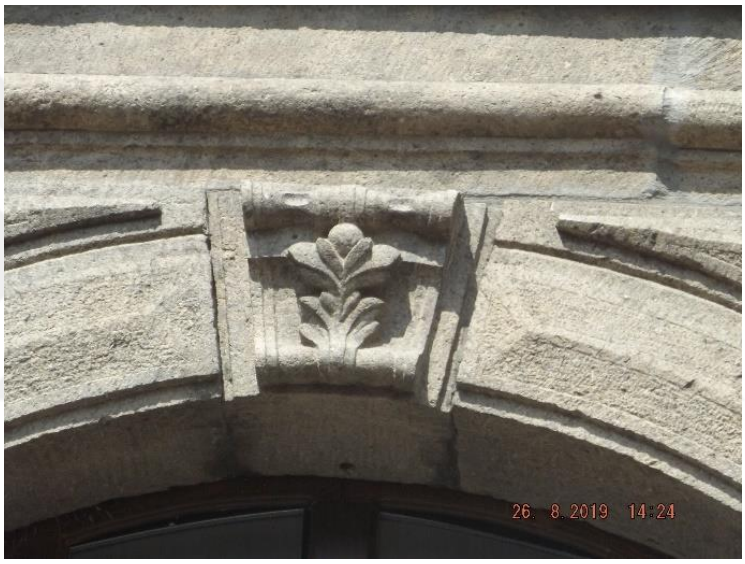

Foto 2.192 Yoncaaltı Cami Kemer Kilit Taşlarından Detay

Foto 2.193 Yoncaaltı Cami Kemer Kilit Taşlarından Detay

Camiinin batı cephesi de güney cepheye benzer olarak tasarlanmıştır. Batı cephede altta üç büyük boyutlu, üstte üç küçük boyutlu olmak üzere altı basık kemerli pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin, içi yivlendirilmiş kaidelere oturan ve sade başlıkla son bulan söveleri, kemerlerinin kilit taşları, güney cephede bulunan pencereler ile aynıdır. Yine benzer olarak içi yivlendirilmiş ve sade bir başlıkla son bulan plasterlar, pencereleri birbirinden ayıran silmeler batı cepheyi hareketlendirmiştir. (Foto 2.194)

Foto 2.194 Yoncaaltı Cami Güneybatı Cepheden Görünüm

Caminin kuzeyinde bulunan son cemaat yerinin kuzey ve batı cephesi aşağı doğru eğimli çatısından dolayı tek kat pencereye sahiptir. Harimin batı cephesi ile son cemaat yerinin batı cephesi minarenin kaidesi ile birbirinden ayrılmıştır. Buradaki pencere de güney ve harimin batı cephesindeki pencereler ile benzer özellikler taşımaktadır. Basık kemerli pencerenin dışa taşıntı yapan kilit taşında akant yaprağı yer alır. (Foto 2.195, 2.196, 2.197)

Foto 2.195 Yoncaaltı Cami Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.196 Yoncaaltı Cami Son Cemaat Yerinin Batı Cephesi ve Minare Kaidesi

Foto 2.197 Yoncaaltı Cami Pencere Kemerinin Kilit Taşındaki Akant Yaprağı

Zeminden başlayarak caminin saçak seviyesine kadar uzanan minarenin kaidesine açılan beş yiv ağır kütleye hareket kazandırmıştır. Minare taş malzemeden, gövdesi yivli, külahı kademeli olarak inşa edilmiştir. Minarenin külahı ile peteği arasında ve şerefe altında süslemeler bulunmaktadır. Külah altındaki dışa taşıntı yapan kavisli taşlar arasına palmet ve yıldız motifi işlenmiştir. Şerefe altında ise konsollara ve minareyi saran bilezik yüzeyine çeşitli motifler işlenmiştir. (Foto 2.198, 2.199)

Foto 2.198 Yoncaaltı Cami Minareden Genel Görünüm

Foto 2.199 Yoncaaltı Cami Minareden Detay

Son cemaat yerinin kuzey cephesi caminin güney ve batı cephesine göre oldukça sade tutulmuştur. Birbirinden plasterla ayırılan basık kemerli iki pencerenin söveleri kaide ve başlık dışında sade tutulmuş kilit taşlarına ise tipik olarak bitkisel motifler işlenmiştir. Ayrıca kuzey cephenin yüzeyi sıvalıdır. (Foto 2.200)

Foto 2.200 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Kuzey Cepheden Genel Görünüm

Kuzeyde medrese ile caminin kesiştiği yerde iki kanatlı bir merdivenden bir sahanlığa ulaşılır. Bu sahanlığın alt katında cami ve medresenin vakıflarından olan bir mağaza bulunmaktadır. (Bkz. Foto 200) Sahanlıktan bir ön mekana geçiş yapılır bu ön mekan medrese ile camiye dağılımı sağlar. Ön mekanın güneyinden medreseye, batısındaki açıklıktan ise caminin son cemaat yerine erişim sağlanır. (Foto 2.201, 2.202)

Foto 2.201 Yoncaaltı Cami ve Medreseye Giriş Kapısı

Foto 2.202 Yoncaaltı Cami Ön Mekandan Son Cemaat Yerine Giriş Kapısı

Doğu batı doğrultuda uzanan son cemaat yerinin batısında dikdörtgen formlu basık kemerli bir pencere ve minarenin kaidesi bulunur, minareye çıkışta buradaki kemerli kapıdan sağlanır. Son cemaat yerinin kuzeyinde iki pencere ve ahşap mahfile çıkışı sağlayan ahşap bir merdiven bulunmaktadır. Bu ahşap mahfil son cemaat yerinde iki ahşap sütuna, harimde dört konsol aracılığıyla duvara oturur. Güneyinde ise harime giriş kapısı ve bu kapının iki yanına yerleştirilen pencereler bulunmaktadır. Bu pencereleri söveler ile vurgulanmış ve dikdörtgen kaidelere oturtulmuştur. Pencere kemerlerinin kilit taşı dışa taşkın olarak inşa edilmiştir. Yukarıda bahsedildiği gibi caminin inşa kitabesi son cemaat yerinin güneydoğu köşesine yerleştirilmiştir. Harime geçişi sağlayan iki kanatlı ahşap kapı üzerinde altta sekiz kollu yıldız ve onun ortasına yerleştirilen madalyon, ortada birbiri içine yerleştirilen dikdörtgenler, üstte ise düşey yönde uzanan bir dikdörtgen içine yerleştirilen geometrik ve bitkisel motifler bulunmaktadır. (Foto 2.203, 2.204, 2,205)

Foto 2.203 Yoncaaltı Cami Son Cemaat Yerinden Görünüm

Foto 2.204 Yoncaaltı Cami Son Cemaat Yerinden Harime Giriş Kapısı

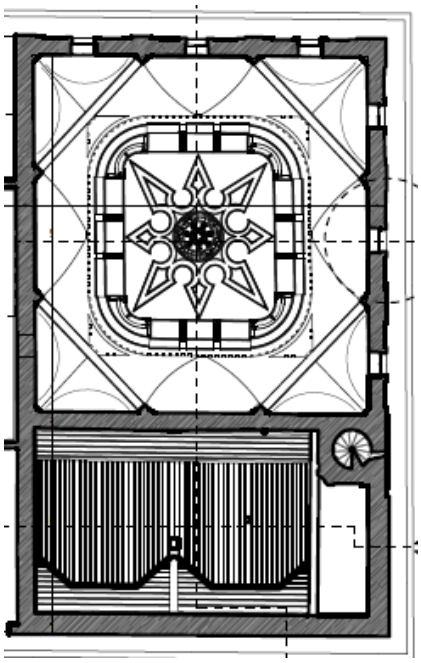

Foto 2.205 Yoncaaltı Cami Harime Girişi Sağlayan Ahşap Kapı

Son cemaat yerindeki yarım daire kemerli, iki kanatlı ahşap kapıdan tek mekanlı, kare planlı harim kısmına geçiş sağlanır. Harimin üst örtüsü aynalı tonozdur. Bu tonozun iç yüzüne sekiz kollu bir yıldız yerleştirilmiş, bu yıldız içine ise bir madalyon yerleştirilmiştir. Bu kompozisyon ise en dışta dişlerle çevrelenmiştir. Üst örtüye geçiş dört köşeye yerleştirilen tromplarla sağlanmıştır. Bu trompların içi yarım bir çapraz tonozla biçimlendirilmiştir. (Foto 2.206) (Çizim 2.12)

Foto 2.206 Yoncaaltı Cami Harimin Üst Örtüsü

Çizim 2.12 Yoncaaltı Cami Harimin Üst Örtü Çizimi (KVGM'DEN)

Harimin batı duvarı üç büyük üç küçük olmak üzere altı pencere ile, güney duvarı mihrabın üstünde gül pencere, iki yanında iki kat düzene sahip olan dört pencere ile aydınlatılmaktadır. Harimin doğu duvarı medreseye bitişik olarak yapılmıştır ve ilginç bir tasarım gösterir. Kuzeydoğu köşede tuğladan büyük bir kemer içine duvar yüzeyine açılmış on sekiz delik bulunmaktadır. Bu delikler muhtemelen medresedeki öğrencilerin namaz vakitlerinde imamın sesini işitmeleri için tasarlanmış olabilir. Harimin kuzeyi ise üst katta mahfil alt katta ise son cemaat yerine açılan kapı ve bu kapının iki yanına yerleştirilen dikdörtgen formlu pencereler bulunmaktadır. (Foto 2.207, 2.208, 2.209, 2.210)

Foto 2.207 Yoncaaltı Cami Harimden Genel Görünüm

Foto 2.208 Yoncaaltı Cami Harimden Genel Görünüm

Foto 2.209 Yoncaaltı Cami Harimden Genel Görünüm

Foto 2.210 Yoncaaltı Cami Harimden Genel Görünüm

Yapının mihrabı mermer malzemelidir. Mihrabın kavsarası dört sıra mukarnaslı olarak düzenlenmiştir. Bu dört sıra mukarnaslı kavsaranın yüzünde bitkisel ve geometrik motifler bulunmaktadır. Kavsaranın alt yüzeyi üç cepheli bir niş olarak düzenlenmiştir. Yan bordürler ise zeminden dikdörtgen olarak başlayan yukarıda zikzaklar çizen kartuşlarla vurgulanmıştır. Mihrabın tepelik kısmı ortasına ise kıvrım dalları olan stilize bir bitkisel bezeme yerleştirilmiştir. (Foto 2.211, 2.212)

Foto 2.211 Yoncaaltı Cami Mihrabı

Foto 2.212 Yoncaaltı Cami Mihraptan Detay

Caminin güneydoğu köşesinde ahşap bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Kürsünün yüzeyinde dikdörtgenler içerisine yerleştirilmiş eşkanar dörtgenlerden oluşan geometrik kompozisyonlar yer alır. (Foto 2.213)

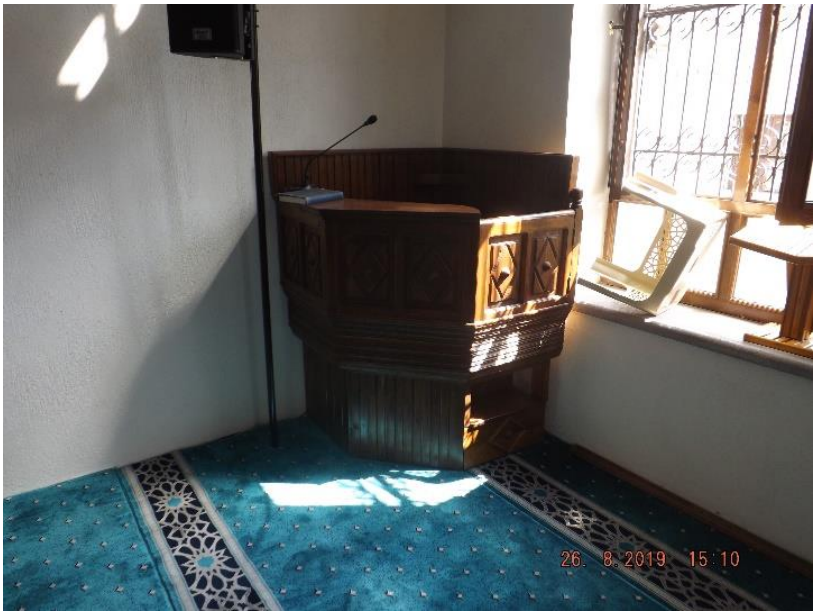

Foto 2.213 Yoncaaltı Cami Kıble Duvarının Doğusundaki Ahşap Kürsü

Minber de tıpkı kürsü gibi ahşaptan olup külah kısmındaki soğanvari kubbesi iki kademeli kasnağa oturur. Minberin aynalık kısmında birbiri içine geçmiş üçgenlerin içine

yerleştirilen madalyon yer alır. Süpürgelik kısmında ise beş kare içine alınmış, beş eşkenar dörtgen bulunmaktadır. (Foto 2.214, 2.15)

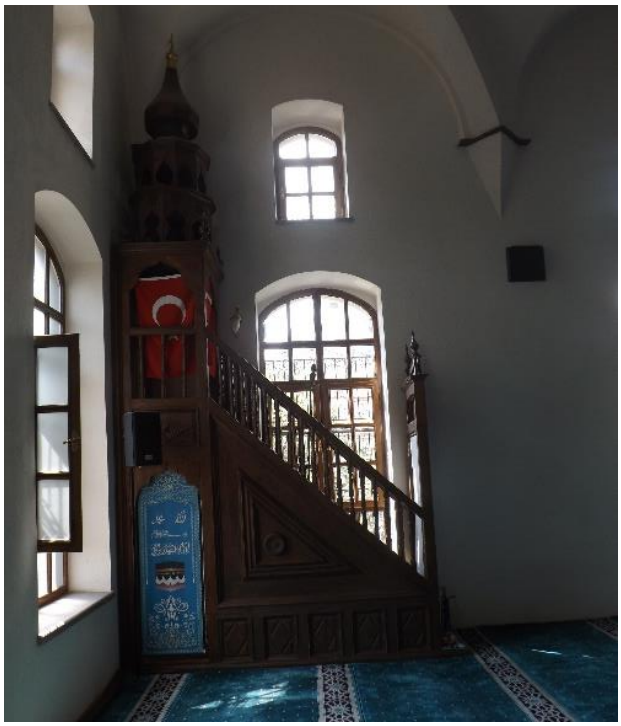

Foto 2.214 Yoncaaltı Cami Minberi

Foto 2.215 Yoncaaltı Cami Minberden Detay

Tarihlendirme:

Şu anda Yoncaaltı Caminin bulunduğu yerde daha önceden Süleyman oğlu Hacı Ahmet Ağa tarafından iki katlı bir bina inşa edilmiş bu binanın üst katı cami ve caminin

hemen bitişiğine de medrese konumlandırılmıştır.[133] Bu eski yapının 1840 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyeye göre Hacı Ahmet Ağa, cami ve medrese için; Kireç Pazarı'nda üç mağaza, Yeni Hamam yanında bir mağaza, Tuz Pazarı'nda iki dükkan, Sağrıcılar yanında iki dükkan ve bir fevkani mağaza ile yedi bin kuruş nakit para vakfetmiştir. Ahmet Ağa bu vakıflardan elde edilen gelirlerden; Medrese müderrisine yıllık 390 kuruş, Medresedeki her bir öğrenciye yıllık 10 kuruştan toplam 110 kuruş, (buradan bu tarihlerde medresede on bir öğrenci olduğu sonucuna ulaşılabilir) cami imamına yıllık 300 kuruş, hatibine yıllık 140 kuruş, müezzinine yıllık 100, mütevellisine yıllık 30 kuruş, devirhanlara yıllık 37'şer kuruş, caminin yağ ve mum giderleri için ise yıllık 150 kuruş harcanmasını istemiştir. Ayrıca vakfın geliri bu giderlere fazla gelirse mütevelli aracılığıyla caminin ve medresenin bakım ve tamirinin yapılması istenmiştir.[134] Bu yapının 1909 yılında çıkan bir yangında yok olduğu daha sonra aslına uygun olarak yapıldığı Bosnalı Seyyah Semizzade Hacı Mehmet Efendi tarafından bildirilmiştir.[135] Bosnalı Semizzade Hacı Mehmet Efendi[136] cami ile ilgili şunları da aktarmıştır.

"Yoncaaltı denilen yerde, bundan yaklaşık olarak iki sene önce [1909] meydana gelen yangında yanan cami ile medresenin arsası yeniden ihya edilmiştir. Burada eskiden olduğu gibi, fukara ve köylülerin hayvanlarını ücretsiz olarak bağlayabilecekleri bir bölüm ayrılmıştır, kalan kısma da dükkanlar ve cami inşa edilmiştir. Buranın üst tarafında ise bir kagir medrese ve gayet güzel bir camiin alt tarafının taştan yapılmış sütunlarıyla, üst katın döşemesi için iki hamiyet sahibi yüz adet Osmanlı altın lirası vermişlerdir. Medresenin inşasına ise 36.000 kuruş gitmiş ve bu da devlet hazinesi veya Evkaf idaresi'nden ödenmiştir"[137]

Cami ve Medrese, caminin son cemaat yerinin güneydoğu köşesinde bulunan on bir satırlık kitabeye göre 1910-11 yılında Boğazade Hacı Ahmet Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. (Foto 2.216) Kitabenin transkripsyonu şöyledir;

1- 1326 Masâa'llah 1328 (M.1910-11)

2- Boga-zâde Hacı Ahmed Efendi sâhibü'l- hayrât

3- O rütbe hayra sâ'îdir ki eyler sarf-ı makdûrât

4- Te'âvündür anın sânı velev cüz'î velev küllî

5- Eger olsa mesâcid medrese muhtâc-ı ta'mîrât

---

[133] Karazeybek vd., 2004: 241.
[134] Karazeybek vd., 2004: 244.
[135] Karazeybek vd., 2004: 241
[136] Bir seyyah olan Semizzade Hacı Mehmet Efendi bir ay kadar Afyonkarahisar'da kalmış ve izlenimlerini dönemin islami dergilerinden olan Beyanü-l Hak'ın 20 Kasım 1911 tarihli 136. Sayısına aktarmıştır. Detaylı bilgi için Bkz. Özpunar., 2019: 257.
[137] Özpunar., 2019: 258.

6- Vire maksûdını dâreynde Mevlâ-yı bî-hemtâ

7- Temelde bu mu'allâ câya virdi zib ü tenvîrât

8- Huzûru'llâha onda sâf u sâf oldukça mü'minler

9- Urûc eyler icabetgâha tesbîhât u tekbîrât

10-Müferreh" lâfzıdır tarih-i insâsı anın Vehbî

11-Salâ ey müslimîn elyak degil mi vech-i ta'bîrât.[138]

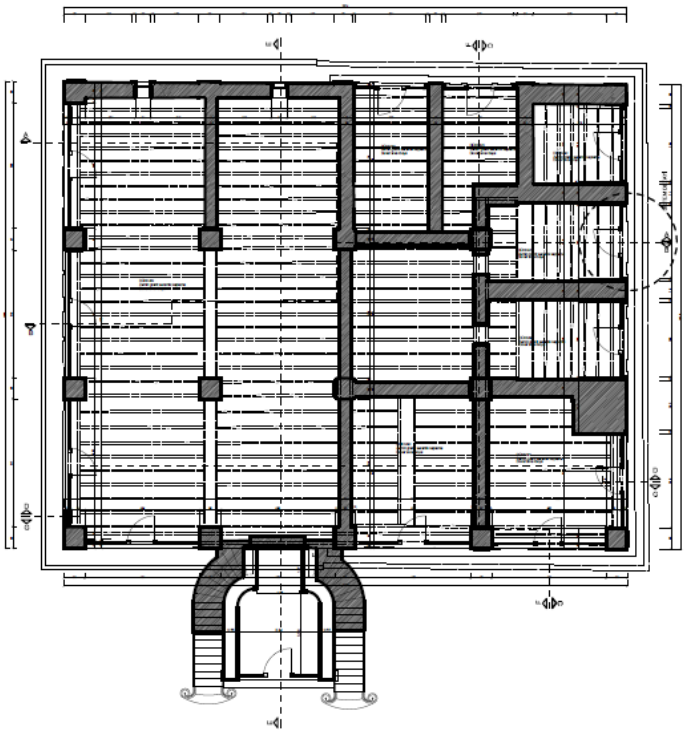

Foto 2.216 Yoncaaltı Cami ve Medresesi İnşa Kitabesi

Boğazade Hacı Ahmet Efendi'ye ait iki vakıf kaydı bulunmaktadır. Bu vakıf kayıtlarından birincisi 24 Ocak 1912 tarihli olup Köprübaşı mevkiinde iki dükkan, Tuz Pazarında bir adet dükkanı vakfederek bu vakıfların gelirlerinin Arasta Mescidi, Kurra Cami, Kırklar Makamı Mescidi, Sülümenli köyü ve Bolvadin yolundaki üç adet kuyu için harcanması gerektiğini belirtmiştir. 24 Ocak 1912 tarihli bu vakfiyesine 1913 yılında ek yaptıran Boğazade Hacı Ahmet Ağa eğer yukarıda bahsedilen vakfın gelirleri artarsa bu gelirlerin caminin vakfına aktarılmasını istemiştir.[139] İkinci Vakfiyesi ise 18 Eylül 1912 tarihlidir. Bu vakıfta ise (muhtemelen caminin alt katında bulunan) bir kepenkli beş kagir

[138] Karazeybek vd., 2004: 241-242
[139] Karazeybek vd., 2004: 244-45.

dükkan, ikişer kepenkli iki ahşap dükkan, caminin merdivenin alt katında bir adet mağaza, bir kepenkli iki adet ahşap dükkan olmak üzere 10 adet dükkanı ve mağazayı vakfetmiştir.[140] Vakfiyede geçen bir kepenkli beş dükkanın, caminin alt katında ikisi güney cephede, ikisi batı cephede, biri de kuzey cephede bulunan beş dükkan olması muhtemeldir. Vakfiyede bahsi geçen merdiven altındaki mağazada günümüzde mevcuttur. Ancak iki kepenkli iki ahşap dükkan ve bir kepenkli iki ahşap dükkanın konumu belirsizdir. Caminin alt katında biri güneybatı köşede, diğeri ise kuzeybatı köşede iki yöne açılan (iki kepenkli) iki dükkan bulunmaktadır. Ancak bunlar diğer dükkanlar gibi kâgirdir. (Güneybatıdaki dükkan günümüzde tek kepenklidir ve sadece batı cepheden giriş sağlanır.) Medresenin altında da bugün dükkanlar bulunmaktadır. Bu dükkanlar ise Semizzade Hacı Mehmet Efendi'nin bahsettiği ahalinin hayvanlarını bağladığı yerler olması muhtemeldir. (Çizim 2.13)

Çizim.2.13 Yoncaaltı Cami ve Medresesinin Alt Katındaki Dükkanların Planı (KVGM'DEN)

Kitabe ve vakıf kayıtlarında herhangi bir mimar ismine rastlanılamamıştır. Ancak Yapının üst örtüsüne baktığımız zaman Bolvadin Çarşı Cami ile neredeyse birebir tasarım söz konusudur. Yukarıda değinildiği gibi Bolvadin Çarşı Cami 1900-1904 tarihleri arasında Georgios Parmakyan tarafından inşa edilmiştir. Benzer üst örtü tasarımları, geçiş öğeleri ve tarihsel yakınlık göz önünde bulundurulduğunda Georgios Parmakyan'ın Yoncaaltı Camiyi de inşa etmiş olabilme ihtimali bulunmaktadır.

[140] Karazeybek vd., 2004: 245.

Tablo 2.1 Yoncaaltı Cami Mimarı Hakkında

Bolvadin Çarşı Cami Harimin Üst örtüsü

Yoncaaltı Cami Harimin Üst Örtüsü

Bolvadin Çarşı Cami Geçiş Öğesi

Yoncaaltı Cami Geçiş Ögesi

2.1.11. Sultandağı Çarşı Camii

Konum: Afyonkarahisar ili, Sultandağı İlçesi[141], Selçuk, Yıldırım Bayazıt Caddesinde yer alır.

İnceleme Tarihi: 9 Aralık 2019

Yaptıran: Yerel halk tarafından inşa edilmiştir.

Mimar: Bilinmiyor

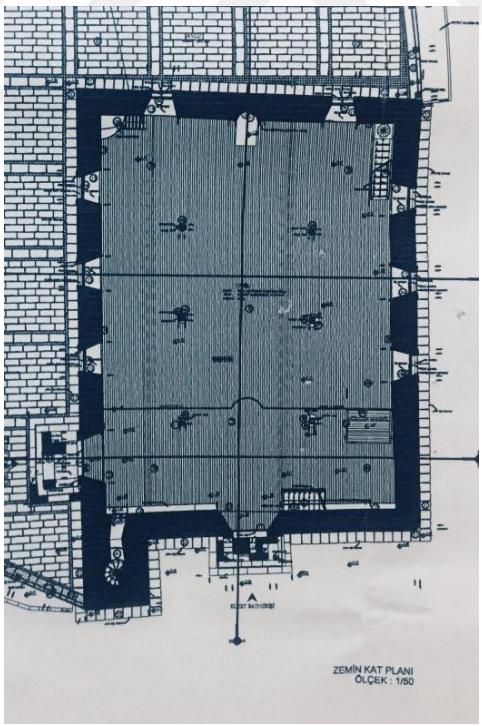
[141]Sultandağı ilçesi, Osmanlı Döneminde Bolvadin Kazasına bağlı ve İshaklu olarak da bilinen bir nahiyedir.

Tarih: H.29 Recep 1330 M.14 Temmuz 1912

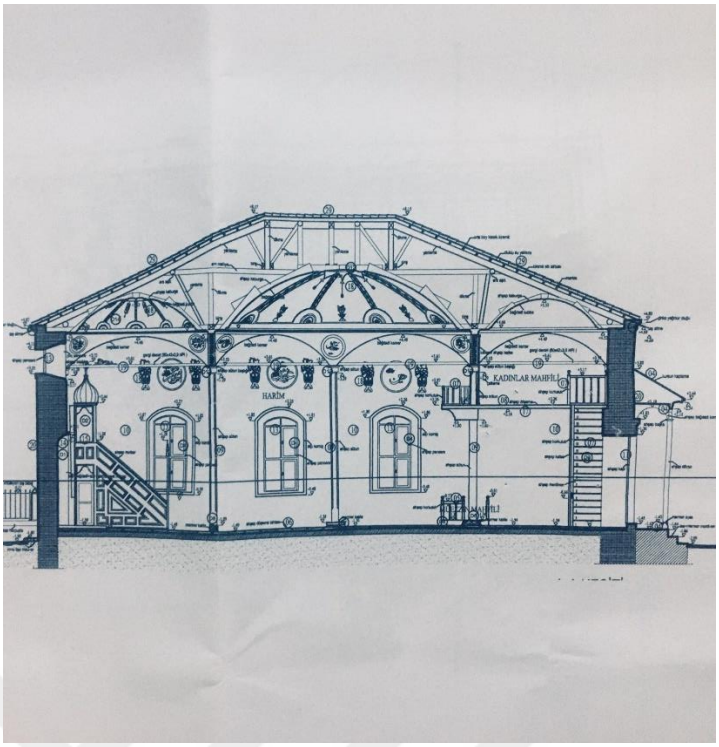
Kitabe: Var

Ayrıntılı Tanım:

Kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planda inşa edilen yapının harim kısmı mihraba dik üç sahınlı olarak düzenlenmiştir. Orta sahının yan sahınlara nazaran daha geniş tutulduğu yapıda orta sahın biri mihrap önünü kapsayan, diğeri elips bir şekilde kuzeye doğru uzanan iki kubbe ile örtülüdür. Mihrap önündeki kubbe güneyde doğrudan duvara, kuzeyde iki ahşap ayağa otururken, arkadaki elips kubbe kemerler aracılığıyla altı ayağa oturmaktadır. Her iki kubbenin geçiş öğesi de pandantiftir. Yan sahınların örtüsü çapraz tonozdur. Bu tonozlar duvarlara ve ahşap ayaklara oturmaktadır. Harimin kuzeyindeki son cemaat yeri iki katlı olarak tasarlanmıştır. Son cemaat yerinin üst katı üç bölümlü olup kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır. Ortası daha geniş tutulan kadınlar mahfili çapraz tonozlarla örtülmüştür. Yapı dışta kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. (Çizim 2.14, 2.15)

Çizim 2.14 Sultandağı Çarşı Cami Planı (KVBM'DEN)

Çizim 2.15 Sultandağı Çarşı Cami Kesit (KVBM'DEN)

Sultandağı Çarşı Cami, moloz taştan yığma duvar tekniği ile inşa edilmiştir. Bu moloz taşların arası derzlerle belirginleştirilmiştir. Ayrıca yapının güneydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yer yer düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapının dış cephesi oldukça sade görünüşe sahiptir. Pencereler cepheye hareket katan tek unsurdur. Bu pencereler basık kemerli, söve ve lentoları dışa taşkın olarak tasarlanmıştır. Doğu ve batı cephede üç adet pencere yer alır. Güney cephede ikisi basık kemerli birisi gül pencere olmak üzere üç, kuzey cephede ise mahfile ait iki pencere yer alır. Yapının minaresi kuzeydoğu köşede bulunmaktadır. Kaidesi ve pabuçluğu kesme taştan inşa edilen minarenin gövdesi ve şerefe kısımları tuğladan inşa edilmiştir.[142] (Foto 2.217, 2.218, 2.219, 2.220)

[142] Minarenin eski yapıya ait olduğuna dair görüş bulunmaktadır. Bkz. İlgar ve Karazeybek ., 2001: 327. Ayrıca Tescil fişinde Minarenin ''*H.1219 ve H. 1357 yılında onarıldığı kaidedeki yazıttan öğreniliyor''* gibi bir ifade kullanılsa da minarenin kaidesinde herhangi bir yazıt bulunmamaktadır.

Foto 2.217 Sultandağı Çarşı Cami Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünüm [143]

Foto 2.218 Sultandağı Çarşı Cami Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.219 Sultandağı Çarşı Cami Doğu Cepheden Genel Görünüm

[143] (https://www.flickr.com/photos/sinandogan/35405348560 *(Erişim Tarihi: 14.01.2020*)

Foto 2.220 Sultandağı Çarşı Cami Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm

Yapının dış cephesinin bazı bölümlerinde devşirme malzemeye yer verilmiştir. Bu devşirme malzemeler güneydoğu köşede, kuzeybatıda, ve minare kaidesinde yer alır. Güneydoğuda bulunan devşirme malzeme taş bir bloktur ve üzerinde yarı işlenmiş bir çiçek motifi yer alır. Kuzeybatıdaki devşirme malzeme mezar stelidir. Minare kaidesinde yer alan devşirme malzeme ise eşkenar dörtgenin kenarlarına yerleştirilen rozetlerden oluşan mermer bir levhadır. (Foto 2.221, 2.222, 2.223, 2.224)

Foto 2.221 Sultandağı Çarşı Cami Güneydoğu Köşedeki Devşirme Malzeme

Foto 2.222 Sultandağı Çarşı Cami Minare Kaidesindeki Devşirme Malzeme

Foto 2.223 Sultandağı Çarşı Cami Kuzeybatıdaki Mezar Steli

Foto 2.224 Sultandağı Çarşı Cami Batı Cephede Yarı İşlenmiş Levha

Yapının birisi kuzeyden diğeri doğu köşeden olmak üzere iki giriş kapısı bulunmaktadır. Bu kapılardan kuzeydeki doğrudan kadınlar mahfiline çıkışı sağlayan merdivenin bulunduğu bölüme açılmaktadır. Doğu köşedeki kapı ise son cemaat yerine girişi sağlar. Her iki kapıda revaklı bir girişe sahiptir. Bu revaklar iki ahşap direğe ve duvarla oturmaktadır. Kuzeydeki revakın üst örtüsü düz dam iken doğudaki revak tonoz ile örtülüdür. Her iki giriş kapısı da mermer malzemeli, basık kemerlidir. Bu kemerler duvara gömülü kare kaideli iki sütuna oturmaktadır. Kuzeydeki girişin kemer kilit taşı dışa taşırılmış ve yüzeyine bitkisel bir motif yerleştirilmiştir. Doğudaki girişinde kilit taşı dışa taşkın inşa edilmiş ve yüzeyine kozalak kabartması işlenmiştir. Kemer alınlığında bulunan ve pano içine alınan kitabenin iki yanındaki ‘’Maşallah’’ yazısını çevreleyen bitki dalları bulunmaktadır. (Foto 2.226, 2.227, 2.228, 2.229, 2.230)

Foto 2.225 Sultandağı Çarşı Cami Kuzeydeki Giriş Kapısı

Foto 2.226 Sultandağı Çarşı Cami Kuzeydeki Giriş Kapısının Kemerinden Detay

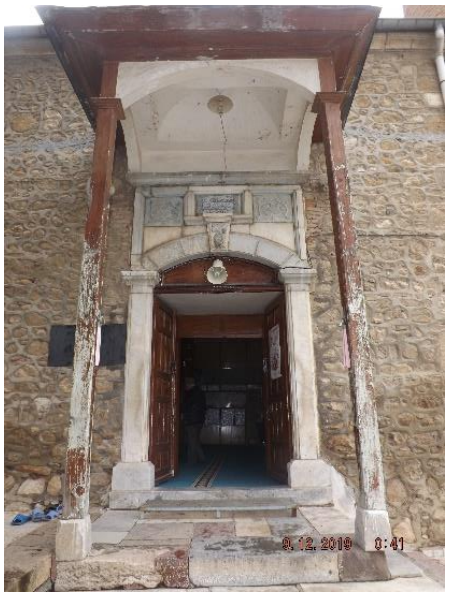

Foto 2.227 Sultandağı Çarşı Cami Doğu Cephedeki Giriş

Foto 2.228 Sultandağı Çarşı Cami Doğudaki Giriş Kapısının Kemeri ve Alınlığı

Foto 2.229 Sultandağı Çarşı Cami Kemer Kilit Taşındaki Süsleme

Foto 2.230 Sultandağı Çarşı Cami Kemer Alınlığındaki Bezemeler

Yukarıda da belirtildiği gibi kuzeydeki kapı doğrudan üst kattaki kadınlar mahfiline çıkan kapıya açılmaktadır. Doğudaki kapıdan son cemaat yerine geçiş sağlanır. Son cemaat yeri ile harim kısmı ahşap profilli kapı ve pencereler ile birbirinden ayrılmıştır. Düz tavanla örtülü son cemaat yerinden harim kısmına geçiş sağlanır. Mihraba dik üç sahınlı olarak tasarlanan harimde orta sahın kubbeler ile yan sahınlar tonozlarla örtülüdür. Kemerler aracılığıyla ahşap ayaklara oturan kubbelerin geçiş öğesi pandantiftir. (Foto 2.231, 2.232, 2.233, 2.234)

Foto 2.231 Sultandağı Çarşı Cami Son Cemaat Yerinden Görünüm

Foto 2.232 Sultandağı Çarşı Cami Harimden Genel Görünüm

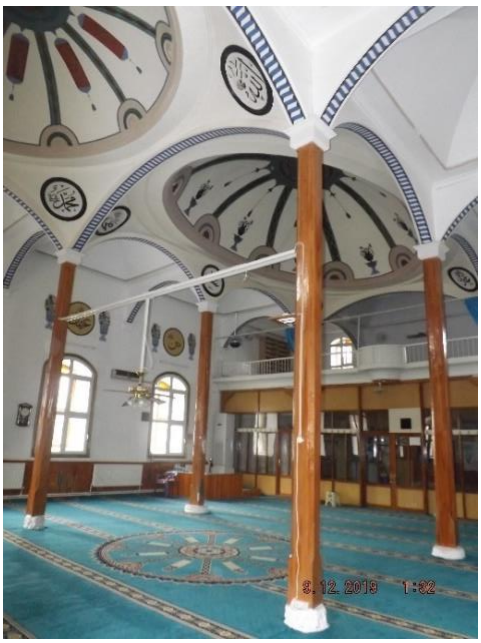

Foto 2.233 Sultandağı Çarşı Cami Harimde Kubbeleri Taşıyan Ayaklar

Foto 2.234 Sultandağı Çarşı Cami Elips Kubbe

Caminin harim kısmı çok sayıda pencere ile hareketlendirilmiştir. Bu pencereler içeriye doğru genişlemektedir. Doğu, batı ve güney cephede üç adet pencere harim kısmını aydınlatmaktadır. Bu pencerelerin mihrap üzerindeki hariç hepsi dikdörtgen formda basık kemerli pencerelerdir. Mihrap üzerinde bulunan pencere ise farklı olarak dairesel formda gül penceredir. (Foto 2.235, 2.236)

Foto 2.235 Sultandağı Çarşı Cami Harim Kısmından Genel Görünüm

Foto 2.236 Sultandağı Çarşı Cami Harim Kısmından Genel Görünüm

Mihrap oldukça sade bir kuruluş arz eder. Kıble duvarına gömülü yuvarlak kemerli bir nişten ibaret olan mihrabın üzerinde kıvrım dallardan oluşan süslemeler bulunmaktadır. Caminin minberi ahşaptan olup mihrap gibi sadedir. Korkuluklarında ve aynalığında kare üçgen dikdörtgen geometrik motifler bulunan minber üstte soğan kubbe ile taçlandırılmıştır. (Foto 2.237, 238)

Foto 2.237 Sultandağı Çarşı Cami Mihrabı

Foto 2.238 Sultandağı Çarşı Cami Minberi

Caminin harim kısmındaki süsleme repertuarını pencerelerin üzerindeki, kubbe yüzeyindeki ve geçiş öğelerindeki kalem işi süslemeler oluşturmaktadır. Mihrap önündeki kubbe göbekten başlayarak eteğe doğru sekiz eşit parçaya bölünmüş ve kartuşlar içerisine *''Ya Rab, Ya Rahman …..''* gibi Allah'ın sıfatları yazılmıştır. Mihrap önündeki kubbenin geçişini sağlayan pandantiflerin yüzeyindeki Madolyonların içine ise *''Allah ve Muhammed''* isimleri ikişer kez olmak kaydıyla yazılmıştır. Altı ayağa oturan elips kubbede de benzer tasarımı görmek mümkündür. Kubbenin yüzeyi göbekten başlayarak eteğe doğru sekiz eşit parçaya bölünmüş ve her bölüme vazodan çıkan çiçekler yerleştirilmiştir. Ayrıca kubbe eteğinde S-C kıvrımı yapan kompozisyon dairesel bir kartuş içine alınmıştır. Harimdeki her pencerenin üzerinde madalyon bulunmaktadır. İki yanında vazodan çıkan çiçeklerle çevrelenen bu madalyonlar içinde ''Allah, Muhammed, Ebubekir, Ali, Ömer, Osman, Hüseyin'' gibi isimler yer alır. (Foto 2.239, 2.240, 2.241, 2.242)

Foto 2.239 Sultandağı Çarşı Cami Mihrap Önü Kubbesi Bezemeleri

Foto 2.240 Sultandağı Çarşı Cami Elips Kubbenin Yüzeyindeki Bezemeler

Foto 2.241 Sultandağı Çarşı Cami Vazodan Çıkan Çiçekler Arasında Hz. Ebubekir'in Adı

Foto 2.242 Sultandağı Çarşı Cami Vazodan Çıkan Çiçekler Arasında Hz. Hüseyin'in Adı

Tarihlendirme:

Cami üzerinde iki kitabe mevcuttur. Bu kitabelerden ilki ve daha erken tarihli olanı doğu cephede iki pencere arasında bulunan kitabedir. (Foto 2.243)

Foto 2.243 Sultandağı Çarşı Cami Doğu Cephedeki Pencereler Arasında Bulunan Kitabe

Beş satırlık Arapça kitabenin transkripsyonu şöyledir;

1- Bismillahirrahmanirrahim

2-Hazal mescid-ül mübarek fi eyyam-ül devleti

3-Es-Sultan İbrahim bin Mehmet Han Halledallahü Milkehu

4-Kad buniye Muhammed ve Halil bin Muhammet ve Hamza ve Ali bin Şeyh Bunyad

Eczallahın akibethum

5-Fi Tarih Receb-i Li Evla sene Selase ve Sittine ve Semane (863) (Amele Ahmet)

Kitabeden anlaşıldığına göre H. Recep 863 M. 1459 Karamanoğlu II. İbrahim Bey Döneminde (1423-1464) Muhammed oğulları Muhammed ve Halil ile Şeyh Bünyad oğlu Hamza ve Ali, Ahmet adlı ustaya bir mescit inşa ettirmiştir. Günümüze ulaşamayan bu mescit bir sebepten ötürü yıkılmış olmalıdır ki yerine 1912 yılında yeni yapı bir cami inşa edilmiştir. Caminin doğu köşesinde giriş kapısı üzerinde bulunan üç satırlık kitabenin transkripsiyonu ise şöyledir; (Foto.244)

1- Fi 29 Recep sene 1330 – Bismillahirrahmanirrahim
2- Kad Buniye Hazal Mescid-üş Şerif
3- Min Tarafı Ashab-ı Hamiyyet Mendan

Foto 2.244 Sultandağı Çarşı Caminin Doğu Köşesinde Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabesi

Bu kitabeye göre günümüzdeki Cami, H.29 Recep 1330 M.14 Temmuz 1912 yılında halk yardımı ile inşa edilmiştir. Tescil fişinde ‘’*H.1330 M.1914 Muzaffer Beyzade Hacı İsmail tarafından temelden itibaren yenilenmiş olduğu, doğu kapısındaki yazıttan anlaşılıyor*’’[144] ibaresi hem tarih bağlamında hem içerik bağlamında kitabe ile uyuşmamaktadır.

[144]Afyonkarahisar Kültür Envanteri., 2013: 600.

2.2. Tarikat Yapıları

2.2.1. Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi

Konum Afyonkarahisar ili merkezinde Mevlevi Mahallesi, Zaviye Türbe caddesinde bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 27 Ağustos 2019

Yaptıran: Maliye ve Evkaf Nezareti

Mimar: Andon ve Tanaş Kalfa

Tarih: 1902-1908

Kitabe: Var

Vakfiye: Var

Ayrıntılı Tanım:

Konya Mevlevi Dergahından sonra en önemli Asitane olarak nitelendirilen ve bünyesinde Mevlevilikte ikinci Pir olarak görülen Mevlana'nın torunlarından Divani Mehmet Çelebi'nin [145] sandukasını barındıran Afyonkarahisar Mevlevihanesi diğer adıyla Sultan Divani Mevlevihanesi eğimli bir arazide, geniş bir avlu içerisinde Derviş Hücreleri, Matbah ve Cami olmak üzere üç ayrı birimden oluşmaktadır. Türbe, Semahane, Şerbethane bölümleri ise bugün Mevlevi Türbe Cami olarak adlandırılan ana yapının içine dahildir. (Foto 2.245)

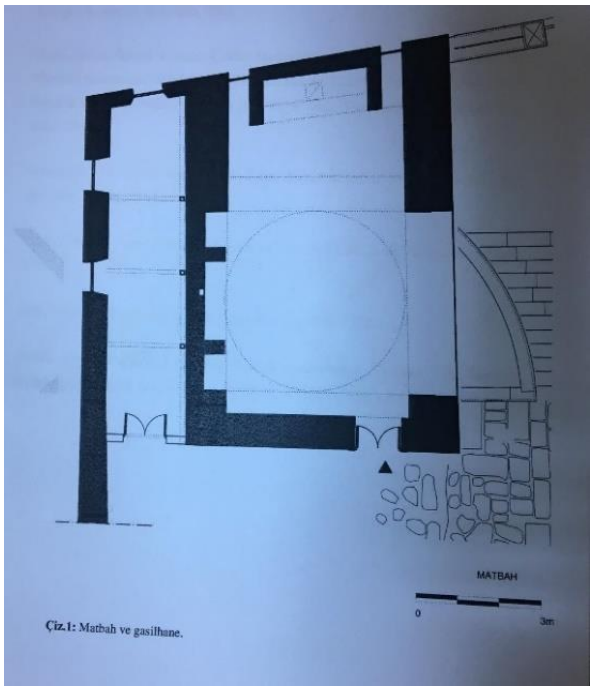
[145] Tanrıokur., 2000: 452.

Foto 2.245 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Genel Görünüm [146]

Matbah:

Geniş avlunun kuzeybatı köşesinde Matbah bulunmaktadır. Arapça kökenli bir kelime olan matbah yemek pişirilen yer anlamına gelmektedir.[147] Kesme taş malzeme ile dikdörtgen planda inşa edilen matbahın üzeri sekizgen kasnak aracılığıyla dört kemere oturan ve pandantiflerle geçişi sağlanan bir kubbe ile örtülüdür. Batısında ise gasilhaneye giriş kapısı bulunmaktadır. (Çizim 2.16) (Foto 2.246)

Çizim 2.16 Afyonkarahisar Mevlevihanesi Matbahı (Seray Akın Ürkmez'den)

[146] https://haritadanyerbegen.blogspot.com/2019/07/mevlanann-izinde-mevlevihaneler.html
[147] Ürkmez., 2017: 37.

Foto 2.246 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Matbahın güneydoğu köşeden görünümü

Yapının iç mekanına güneyde bulunan kapıdan giriş sağlanmaktadır. İç mekanda batı duvarında üç adet, kuzey duvarında bir adet kemerli niş bulunmaktadır. Doğu duvarında ise kemer açıklığı camekan ile kapatılmıştır. (Foto 2.247, 2.248)

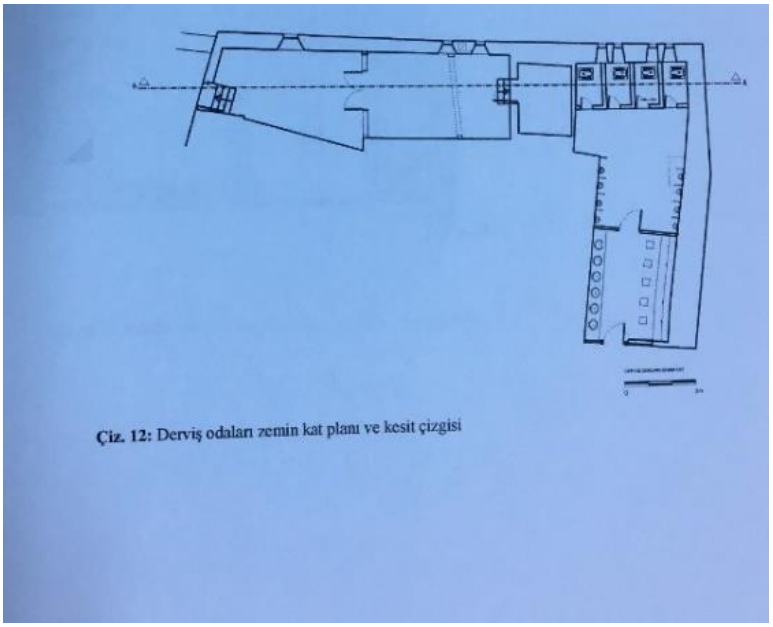
Foto 2.247 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Matbahın şerifin batı duvarı

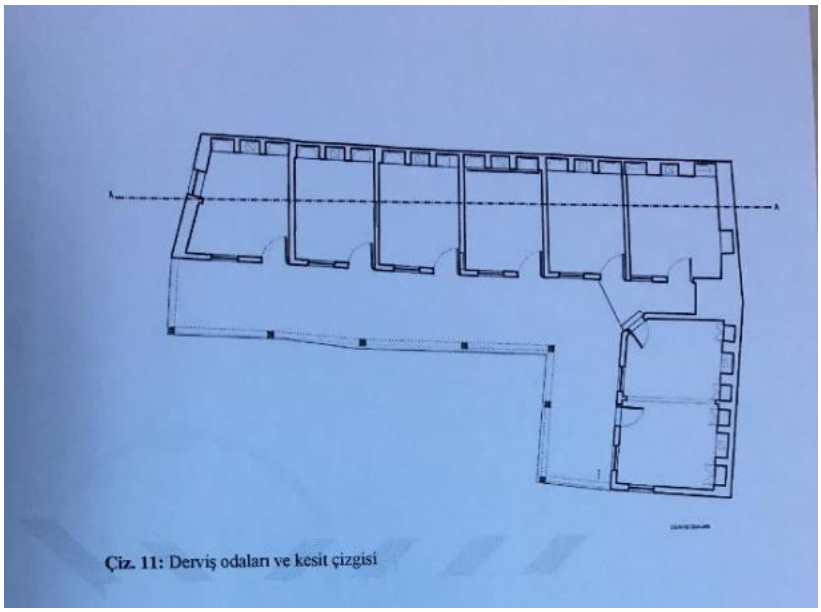
Foto 2.248 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Matbahın içinden genel görünüm

Derviş Hücreleri:

Geniş avlunun kuzeydoğusunda Derviş Hücreleri bulunmaktadır. Taş malzemeden L plan tipinde iki katlı olarak tasarlanan derviş odalarında alt katta kalan kısımlar kiler, kömürlük ve odunluk olarak düşünülmüş avlu hizasında kalan üst kat ise Dervişlere ait birbirinden farklı 8 oda olarak tasarlanmıştır. Üst katta L yapan bölümdeki iki oda bugün bir bütün olarak kullanılmaktadır. (Çizim 2.17, 2.18) (2.249, 2.250)

Çizim 2.17 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Derviş Odaları Zemin Kat Planı (Seray Akın Ürkmez'den)

Çizim 2.18 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Derviş Hücreleri Birinci Kat Planı (Seray Akın Ürkmez'den)

Foto 2.249 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Derviş Hücreleri Dış Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.250 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Derviş Hücrelerinin Avludan Görünümü

Birinci katta bulunan derviş hücrelerine dağılımı yine L planlı revak sağlamaktadır. Her odanın kuzey duvarı bir ocak ile bu ocağın iki yanına yerleştirilen dolaplardan (nişlerden) oluşmaktadır. Ahşap dolapların üzerlerinde ise küçük boyutlu pencereler bulunmaktadır. (Foto 2.251)

Foto 2.251 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Derviş Odalarından Genel Görünüm

Mevlevi Cami ve Türbesi:

Mevlevihane müştemilatının en görkemli yapısı Mescit, Türbe, Semehane gibi birimleri içinde barındıran ve avlunun güneybatı köşesine konumlanan yapıdır. Kesme taştan,

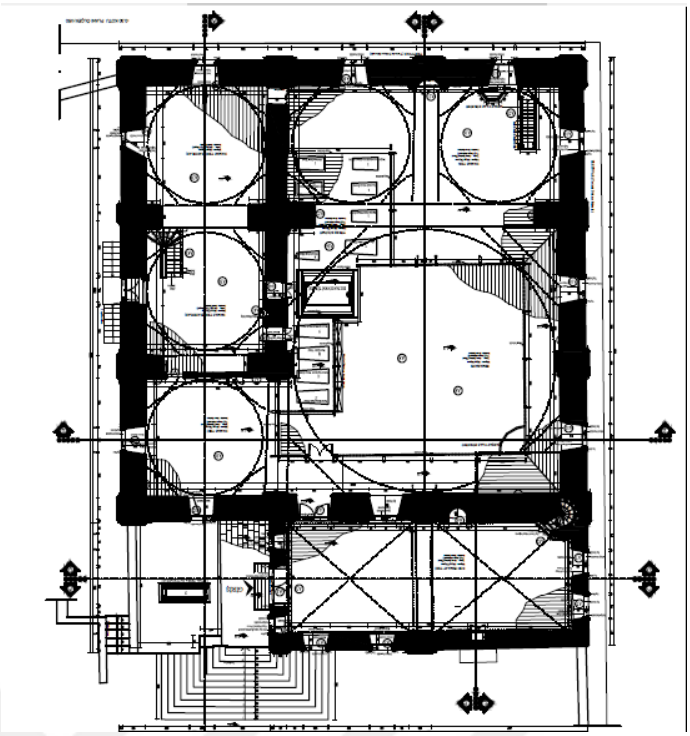
üzeri kubbeli yapılan bu yapı Klasik Dönem Osmanlı Mimarlığını andırır bir tasarımda Neo-Osmanlı Üslubunda inşa edilmiştir. (Foto 2.252)

Foto 2.252 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Güneybatı Cepheden Genel Görünüm

Merkezdeki kurşun kaplı ana kubbenin güneyini ve doğusunu L biçimde çevreleyen daha küçük boyutlu kubbelerden oluşan bu yapının kuzeyinde iki bölümlü üzeri çapraz tonozla örtülü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Ana kubbe üstte köşelerinde destek payandaları bulunan kare bir kaideye, içerde ise kemerler aracılığıyla duvarlara oturmaktadır. Ana kubbenin geçiş öğesi tromptur. Minare ise ana mekanın kuzeybatı köşesine son cemaat yerinin güneydoğu köşesine konumlanmaktadır. Minare, 1962 yılında yıkılarak avlunun ortasındaki şadırvan ile birlikte yeniden inşa edilmiştir.[148] (Çizim 2.19)

[148] Ürkmez A. S., A.g.t., s.65.

Çizim 2.19 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Planı (KVBM)

Yapının doğu, güney ve batı cepheleri birbirine simetrik olarak tasarlanmıştır. Bu cephelerde üçer büyük yarım daire kemerin içine yerleştirilen üstte dairesel formda altta ise Bursa kemerli, dikdörtgen formda olan ikişer pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin söve ve lentoları dışa taşkın olarak tasarlanmıştır. Pencereleri içinde barındıran büyük boyutlu kemerler birbirinden düşey yönde uzanan plastırlarla ayrılmışlardır. Üstte bulunan dairesel formdaki pencereler ile alttaki dikdörtgen formlu pencereler ise birbirinden yatay yönde uzanan ve yapıyı dolaşan silmeler ile ayrılmış ve cepheler bu sayede iki katlı bir görünüm kazanmıştır. Dairesel formdaki pencerenin kilit taşının üzerine yukarıya doğru bakan bir hilal yerleştirilmiştir. (Foto 2.253, 2.254, 2.255)

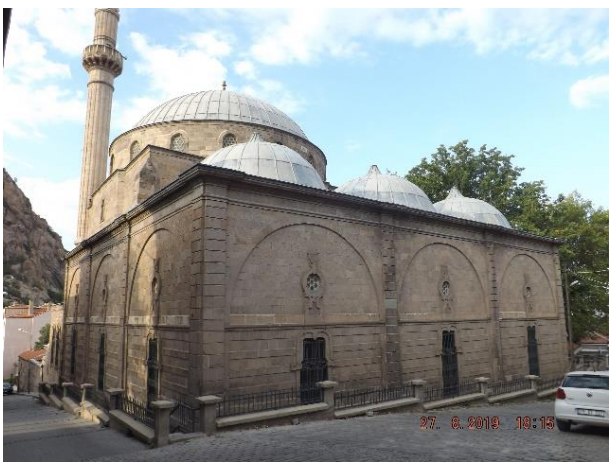

Foto 2.253 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Birbirine Simetrik Güney ve Batı Cephe

Foto 2.254 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Cephelerdeki Kemer ve Pencere Düzeni Detayları

Foto 2.255 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Doğu Cephede Sonradan Kapıya Dönüştürülen Pencere

Yapının kuzey duvarında iki bölümlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Bu son cemaat yeri üç bölümlü olarak tasarlanmadığından ana binanın kuzeydoğu duvarındaki bölüm tıpkı diğer cephelerdeki gibi iki kat pencereye sahip kemerli bir düzene sahiptir. Son cemaat yerinin kuzey ve batı duvarında ikişer pencere bulunmaktadır. Ayrıca kuzey duvarının bir bölümü kesme taş kaplamaya sahipken kalan kısımlar ise kaplama yapılmadan sade bırakılmıştır. (Foto 2.256, 2.257)

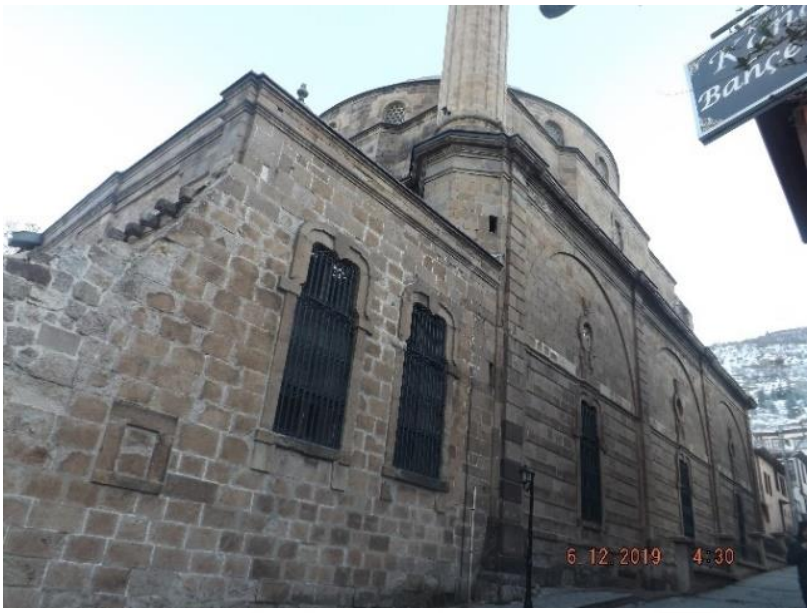

Foto 2.256 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Batı Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.257 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Son Cemaat Yerinin Kuzey Cephesi

Son cemaat yerinin doğusunda bulunan iki kanatlı ahşap kapıdan iç mekana geçiş sağlanmaktadır. Giriş kapısının kemeri, iki adet duvara gömülü sütuna oturmaktadır. Bu sütunların kaidelerinin başlangıcında ve sonunda stilize birer palmet motifi yerleştirilmiştir. Başlık kısmı beş adet yiv ve üstünde bir sıra yumurta frizi ile son bulmaktadır. Giriş kapısının iki yanına Bursa kemerli dikdörtgen formda iki pencere bulunmaktadır. Bu pencere kemerlerinin kilit taşında ise yukarıya doğru bakan hilal motifi bulunmaktadır. (Foto 2.258, 2.259, 2.60

Foto 2.258 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Son Cemaat Yerinin Doğusunda Bulunan Ana Giriş Kapısı

Foto 2.259 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Giriş Kemerinin Oturduğu Sütun ve Üzerindeki Süslemeler

Foto 2.260 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Giriş Kapısının Yanındaki Pencere

Son cemaat yerinin doğusundaki bu ana girişten iki bölümlü Son cemaat yerine ulaşılmaktadır. Üst örtüsü dört bölümlü çapraz tonoz olan bu bölüm ikisi batıda ikisi kuzeyde ikisi doğuda olmak üzere altı adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu bölümün kuzeydoğusunda minarenin kaidesi bulunmaktadır. Minareye çıkışı kapısının kemeri kaş kemerlidir. Bu kaş kemerin ucu yukarıya doğru kıvrılarak son bulmuş üzerine palmet motifi yerleştirilmiştir. Palmetin üzerinde ise yapıda sıkça rastlanan yukarıya doğru bakan hilal motifi bulunmaktadır. Güneyinde ise mihrabiye, pencere ve iç mekana erişimi sağlayan kapı vardır. Çapraz tonozun yüzeyinde, pencerelerin ve kapı kemerinin üzerinde bitkisel karakterli kalem işi süslemeler dikkat çekicidir. Bu kalem işi süslemelere tuğla kırmızı, sarı ve mavi renkler hakimdir. Son cemaat yerinin güneydoğusunda bulunan ve mermer söveye sahip, kilit taşı aşağıya ve öne taşıntı yapmış basık kemerli iki kanatlı ahşap bir giriş kapısından Semahane kısmına geçiş yapılmaktadır. Ahşap kapının yüzeyine şemse motifi yerleştirilmiş bu şemsenin iki ucu ise birer salbekle son bulmuştur. (Foto 2.261, 2.262, 2.63, 2.64, 2.265, 2.266)

Foto 2.261 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Son Cemaat Yerinden Görünüm

Foto 2.262 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Son Cemaat Yerinden Görünüm

Foto 2.263 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Minareye Çıkış Kapısının Kemer Detayı

Foto 2.264 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Son Cemaat Yerinin Üst Örtüsünden Görünüm

Foto 2.265 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Son Cemaat Yerindeki Mihrabiye

Foto 2.266 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Semahaneye Giriş Kapısı

Merkezi kubbenin altındaki kare planlı kısım semahaneye tahsis edilmiştir. Bu merkezi kubbeye geçiş köşelerdeki tromplarla sağlanmıştır. Kubbe güneyde Semahane ile Mescit kısmını ayıran bir kemer aracılığıyla duvara gömülü iki ayağa kuzeyde ise doğrudan duvara oturmaktadır. Köşe tromplarının arasında ve kubbe eteklerine açılan pencereler ile iç mekan aydınlatılmaktadır. Ayrıca batı duvarında üstte dairesel formda altta dikdörtgen formda ikişerden dört pencere Semahanenin aydınlatma problemini gidermiştir. Kubbe eteğinde bulunan 16 pencerenin arasında rumi, akantüs ve kıvrım dallardan oluşan kalemişi süslemeler mevcuttur. Kubbenin dairesel formlu merkezini üç dairesel bordür çevrelemiştir. Bu dairesel formdaki bordürler en dışta 16 adet farklı boyutta palmet ile son bulmuştur. Dairesel kompozisyonun bütünü ise salbeklerle sonlanan sekiz şemse motifi ile çevrelenmiştir. (Bkz.Çizim 2.20) Semahaneyi dört yandan kuşatan, kot farkı ile yükseltilmiş ve ahşap korkuluklarla Semahaneden ayrılmış mekanlar vardır. Bu mekanların doğusunda sandukaların bulunduğu türbe kısmı bulunmaktadır. Türbede bir bölümü mescit kısmına dahil edilen 12 adet sanduka yer alır. Semahanenin kuzeybatısında ahşap bir kürsü ile ahşap bir mahfil bulunmaktadır. Bu mahfile Semahaneden doğrudan ulaşım yoktur. Muhtemelen minareye çıkışta mahfile geçiş sağlayan bir kapı ile mahfil kısmına erişim sağlanır. (Foto 2.267, 2.268, 2.269, 2.270, 2.271)

Foto 2.267 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Semahane Kısmından Genel Görünüm

Foto 2.268 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Semahane Kısmındaki Merkezi Kubbe ve Yüzeyindeki Süslemeler

Foto 2.269 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Kubbenin Oturduğu Kemer ve Ayaklar

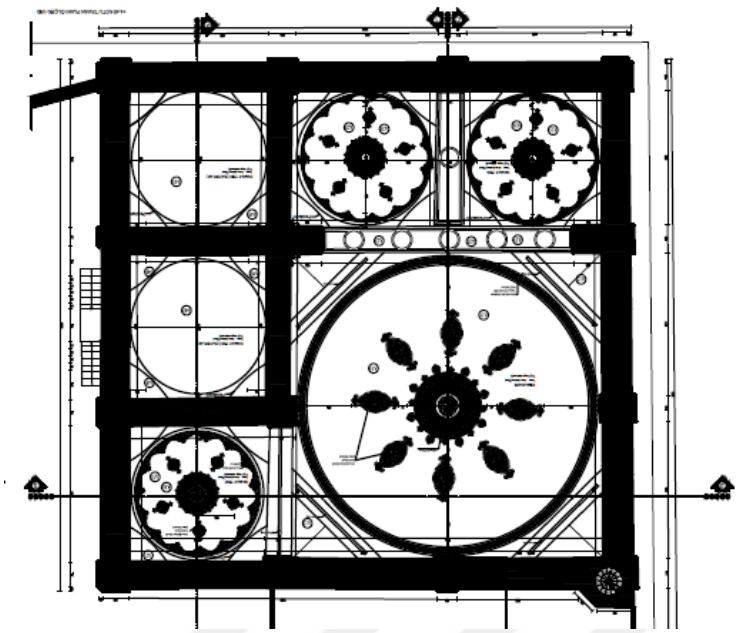

Foto 2.270 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Semahanenin Kuzeybatısındaki Ahşap Mahfil

Foto 2.271 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Kubbe Eteklerinde Pencereler Arasındaki Süslemeler

Semahanenin doğusunda üç kubbeli Şerbethane bölümü bulunmaktadır. Bu üç kubbeli bölümün en kuzeyindeki bölüm doğrudan Semahane ile bağlantılıyken diğer iki bölümün hem Semahaneden hem de Mescit kısmından duvarlarla ayrılmıştır. Ortadaki kubbeli bölümdeki ahşap merdivenden galeri katına erişim sağlanmaktadır. (Çizim 2.20) Foto.2.272)

Çizim 2.20 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Tavan Planı (KVBM)

Foto 2.272 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Şerbethane Bölümünden Genel Görünüm

Semahanenin güneyindeki iki kubbeli bölüm doğu batı doğrultuda uzanan Mescit kısmını oluşturmaktadır. Mihrap önündeki iki kubbe birbirinden bir kemer ile ayrılmıştır. Bu kubbenin yüzeyinde merkezdeki kubbe ile benzer özellikler taşıyan kalemişi süslemeler bulunmaktadır. Bu bölüm doğuda tek güneyde iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi Türbe kısmındaki sandukalardan birkaçı Mescit kısmını işgal etmektedir. Semahaneden kot farkı ve korkulukla ayrılmış bu mescit kısmının güney duvarının ortasına mermerden bir mihrap bu mihrabın batısına ise yine mermerden bir minber inşa edilmiştir. (Foto 2.273, 2.274, 2.275, 2.276)

Foto 2.273 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Semahaneden Mescit Kısmına Bakış

Foto 2.274 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Mihrap Önündeki İki Kubbe

Foto 2.275 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Mermer Mihrap

Foto 2.276 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Mermer Minber

Kubbe eteklerinde kalem işi süslemeler sayılmazsa yapıdaki en gösterişli süsleme ögeleri mihrap ve minberin üzerinde bulunan süslemelerdir. Mermerden inşa edilen mihrap yanlarda mihrapla aynı renkte boyanmış ve adete mermerden bir sütünmüş görünümü veren kalem işi süsleme ile çevrelenmiştir. Mihrap alınlığının üzerinde ise yine mermerden bir tepelik gibi tasarlanmış kalem işi süsleme mevcuttur. Mihrabın mermer alınlığının yüzeyinde rumi ve palmetlerle çerçeve içine alınmış bir yazı bulunmaktadır. Bu yazıda Arapça olarak *''Küllema dehale aleyha Zekerriyel Mihrap''*[149] yazmaktadır.[150] Bu alınlığın alt kısmında tek sıra mukarnas dizisi bulunmaktadır. Mihrabın nişi kaş kemerli ve üç yüzeylidir. Mihrabın kemer köşeliklerine simetrik olarak iki madalyon için rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel

[149] Ürkmez., 2017: 24. Ali İmran suresinin 37. Ayeti'nin bir bölümüdür.
[150] Kubbe göbeğinde bulunan Ashab-ı Kehf isimleri ile beraber yapıda bulunan ayetleri Hattat Bursalı Mehmed Reşid Dede yazmıştır. Bkz. İlgar., 1993: 115.

karakterli süslemeler yerleştirilmiştir. Yan bordürlere simetrik olarak aşağıya doğru bakan stilize lale motifleri işlenmiştir. Yan bordürlerden başlayarak yatay olarak mihrap nişinin yüzeyine intikal eden şeridin yüzeyine kıvrım dallar, rumiler ve palmetler oyma olarak işlenmiştir. (Foto 2.277, 2.278, 2.279, 2.280, 2.281)

Foto 2.277 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Mihraptan Detay

Foto 2.278 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Mihrabın Kemer Köşeliklerindeki Gülbezek

Foto 2.279 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Kaş Kemerli Mihrap Nişi ve Yüzeyindeki Süslemeler

Foto 2.280 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Niş Yüzeyindeki Şeritten Detay

Minberde tıpkı mihrap gibi mermer malzemeden inşa edilmiştir. Külah kısmında Oryantalist etkiler taşıyan bir soğan kubbe bulunmaktadır. Geçit kemeri kaş kemerlidir. Bu kemerin köşeliklerinde palmet ve rumilerden oluşan bitkisel kompozisyonlu süsleme bulunmaktadır. Aynalık yüzeyinde de benzer motiflerden oluşan süslemeleri görmek mümkündür. Minberin kapı kemerini taşıyan ayaklar farklı bir mermeden tasarlanmıştır. Bu ayaklar zar tipi başlıklarla son bulmaktadır. Kapının alınlık kısmının üstünde köşelerde iki

soğanvari kubbe ve bunların arasına yerleştirilen bir palmet motifi bulunmaktadır. (Foto 2.281, 2.282, 2.283, 2.284)

Foto 2.281 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Minberdeki Soğan Kubbe

Foto 2.282 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Minberin Batı Cephesinden Görünüm

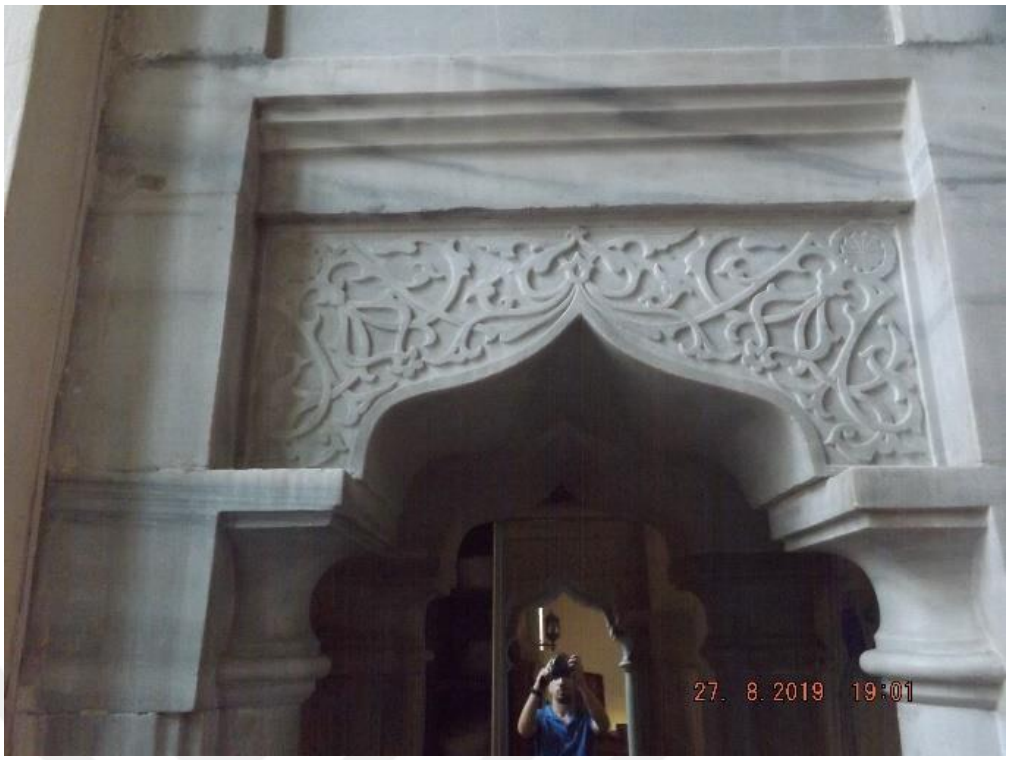

Foto 2.283 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Geçit Kemerinin Alınlığı

Foto 2.284 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Minber Kapısının Tepelik Kısmı

Tarihlendirme:

Afyonkarahisar Mevlevihanesi'nin ilk olarak kimin tarafından ne zaman yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Afyonkarahisar'da ilk Mevlevilik hareketleri 13. Yüzyılın son

çeyreğinde başlamış ve ilk Mevlevihane bu tarihlerde Sultan Veled tarafından kurulmuş ancak bu yapının tam donanımlı yapılmamasından dolayı yapı yıkılmış veya yıktırılmıştır.[151] 14. yüzyılın ilk çeyreğinde Sahipata Oğlu Ahmet, Ulu Arif Çelebi adına geniş bir arazi bağışlamıştır. Bu arazi üzerine 1316 yılında Mevlevihane'nin ahşap olarak tekrar inşa edildiğine dair görüş birliği vardır.[152] Ancak 14. Yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilen bu yapı çeşitli onarımlar ve değişimler geçirmiş ve bugünkü halini ise 20. Yüzyılın başlarında almıştır. İki kez ahşaptan inşa edilmiş olan Mevlevihane[153] 1606, 1683, 1844 [154], 1874 yıllarında detaylı onarım görmüştür. 1832 tarihli ve 1844 onarımından sonrasına ait iki görsel eski yapı ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Bunlardan daha erken tarihli olanı Charles Texier'in Afyonkarahisar Gravürüdür. Yusuf İlgar bu görselde sol alt köşede bulunan minarenin Mevlevihane'ye ait olduğunu ve yapının ahşap direkli, toprak damlı bir yapı olduğunu ileri sürerken[155] Tanrıokur ise köşede bulunan yapının bir ev olduğunu minarenin ise bu evden bağımsız olduğunu ileri sürmektedir[156]. (Foto 2.285)

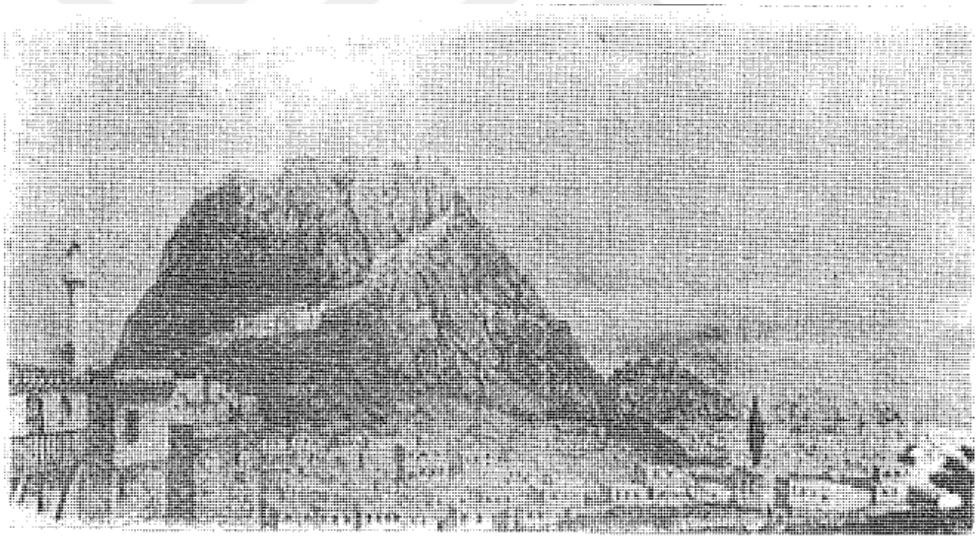

Foto 2.285 Charles Texier'in ''Karahisar Görünüşü'' Adlı Gravürü

İkinci görsel 1844 onarımından sonra yapıldığı düşünülen ve Ressam Hüsnü Bey'e ait olan resimdir. Görselde, ahşap döşemeye sahip Semahane ve Türbe kısmı bir kubbe ile örtülüyken mihrap ve minberin bulunduğu Mescit bölümü düz tavanlıdır. Bugünde olduğu gibi sandukaların bulunduğu bölüm ve Mescit kısmı Semahane'den korkuluklarla ayrılmış ve

[151] İlgar., 1993: 107.
[152] Ürkmez., 2017: 53 ve İlgar ve Karazeybek., 2001: 308.
[153] İlgar., 1993: 107.
[154] Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan bu onarım kitabesine Ziver Paşa Divan ve Münşeat adlı eserinde yer vermiştir. Detaylı tanım için Bkz. İlgar., 1993, 108.
[155] İlgar., 1993: 108.
[156] Tanrıokur., 2000. 453

kot farkı ile yükseltilmiştir. Kubbe eteğinde ise bitkisel karakterli kalem işi süslemeler görülmektedir. (Foto 2.286)

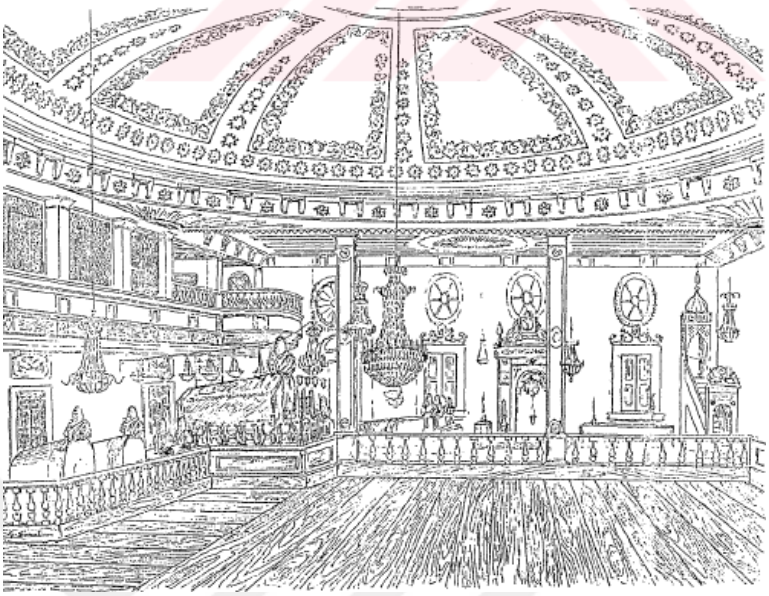

Foto 2.286 Ressam Hüsnü Bey'e Ait Mevlevihane Çizimi (Bahrihüda Tanrıokur'dan)

Mevlevihane, 28 Ağustos 1902 yılında Afyon'da çıkan büyük bir yangında tamamıyla yanmıştır.[157] Bu yangınla ilgili olarak Şair Vehbi Çizmecioğlu bir şiirinde Mevlevihane'nin durumundan bahsetmiştir.

1-Ağustos bin üç yüz on sekiz idi *2-Karahisar'da harik oldu nümayan*
3-Bu yangın ateşten bir deniz idi *4-Kaplayıp Beldeyi, Eyledi Ummanı*
5-Dergah-ı Şerife vardı dayandı *6-Mehmed Divanı'nın Merkadı yandı*
7-Ahalinin gözü kana boyandı *8-Yetişti Eltaf-ı Hazreti Rahman*
9-Dört cami, bin üç yüz on sekiz hane *10-İki hamam kül oldu hep yane yane*[158]

Bu tarihten sonra Mevlevihane'nin inşa sürecini arşiv belgelerinden takip etmek mümkündür. 9 Ağustos 1903 tarihli belgede Karahisar-ı Sahip Sancağındaki yanmış olan Sultan Divanı Cami ve Dergahının yeniden inşası konusu gündeme gelmiştir.[159] Bu belgeleri takip eden yazışmalar ise inşaatın masrafının nasıl karşılanacağı hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. 25 Ağustos 1903 tarihli belgede Karahisar-ı Sahip'te meydana gelen yangında tamamen harap olan ve yeniden inşasına lüzum görülen Sultan Divanı Hazretlerinin Türbe-i Şerifi, Dergah-ı ve Müştemilatı için **600.000** kuruşluk bir keşif yapılmış ancak inşaat için **400.000** kuruşluk bir bütçe ayrılmasına irade buyrulmuştur. Bu 400.000 kuruşun 200.000

[157] Ürkmez., 2017: 60.
[158] İlgar., 1993: 110.
[159] BEO., 2136-160152 H.15.05.1321

kuruşunun Evkaf Nezareti'nden diğer yarısı olan 200.000 kuruşun ise Maliye Nezareti'nden karşılanması kararlaştırılmıştır.[160] Ayrılan bu bütçe ile inşaatın 1904 yılında bitme aşamasına geldiği anlaşılmaktadır. Ancak 24 Temmuz 1904 Tarihli belge yapının bitme aşamasına gelmişken kubbelerin yıkılmasından dolayı inşaatın yarım kaldığını ve tamamlanması için ikinci bir keşif yapıldığını bu keşfin ise **267.248** kuruş olduğu bildirilmektedir. Belgede mevzu bahis olan 267.248 kuruşun 127.248 kuruşunun Dergah-ı Şerifin Şeyhi Efendi[161] tarafından vakıf gelirleri aracılığıyla karşılanması, geriye kalan 140.000 kuruşun ise yine yarı yarıya olmak kaydıyla Evkaf Nezareti ve Maliye Nezareti tarafından karşılanması padişahın iradesine sunulmuş ve gereğinin yapılması konusunda padişahtan irade çıkmıştır.[162] Ayrıca belgede bazı kubbelerin yıkıldığından ve bunlarla beraber yarım kalan yerlerin de tamamlanmasından bahsedilmiştir. Bununla ilgili olarak 18 Aralık 1906 tarihli belgede geçen ''*Münhedim bulunan kebir kubbesinin inşaiyesine* '' ibaresinden yapının ana kubbesinin yıkıldığını da anlıyoruz.[163] Belgede bu büyük kubbenin inşasına nezaret etmek üzere Emanet Kalfalarından ***''Tanaş Kalfa'nın''*** gönderildiği ve kubbenin inşasının tamamlandığına dair bilgiler vardır. Fakat daha ileriki tarihli belgeler inşaatın ve harcamaların henüz sonlanmadığını göstermektedir. 6 Ocak 1907 tarihli belge kısaca inşaatın başından belge tarihine kadar giderler hakkında bir özet sunmaktadır. Belgede şu ana kadar yarısı Evkaf Nezareti'nden yarısı Maliye Nezareti'nden olmak üzere **540.000** kuruşun, toplam ise ***746.330***[164] kuruşun harcandığı ancak hala eksiklerin bulunduğu yazmaktadır. Belgeye göre *'' Meydan, Çilehane, Matbah, Şadırvan ve Minare''* gibi ***Nevakısların*** (Noksanların) hala tamamlanmadığını ancak bunların tamamlanması için bir keşif yapıldığını bildirir. Bu keşif gereğince ***248.422*** kuruşun daha sarfına ihtiyaç duyulduğunu aktarır. Bu 248.422 kuruşun **108.422** kuruşu Dergah-ı Şerifin Şeyhi tarafından vakıf gelirleri aracılığıyla karşılanacağını geri kalan **140.000** liranın ise Cihan-bani Padişah Efendi tarafından karşılanacağını bildirilmiştir.[165] Yapının inşaatının bir türlü sonuca götürülememesi ve yeni masrafların çıkmasından artık rahatsız olunmuş olmalı ki 27 Ağustos 1907 tarihli belgede kubbelerin neden yıkıldığı tartışmaya açılmıştır. Belgede kubbelerin yıkılmasının müsebbibinin kim

---

[160] BEO., 2156-161699., H.08.06.1321

[161] Bu paranın doğrudan Şeyhin cebinden değil Şeyh aracılığıyla Vakıf Gelirlerinden karşılanacağı diğer belgelerden saptanmıştır. Ancak Vakfın ilk ödeneği 127.248 ikinci ödeneği ise 108.422 kuruş olup toplam 235.67 kuruşken toplam harcadığı tutar diğer belgelerde 206.330 kuruş olarak verilmiştir. Arada yaklaşık 30.000 kuruşluk bir fark bulunmaktadır.

[162] BOA., İ.E.V.., 39-5 H-11-07-1323

[163] BOA., DH.MKT., 1135-17 H.02.11.1324

[164] Aynı dosya içinde bulunan bir başka belgede 540.000 kuruşa ilaveten vakıf varidatından 206.330 kuruş harcandığı beyan edilmiştir. Bkz: BEO., 3063-229699 H-13-04-1325 L.4

[165] BOA., 3063 – 229699 H-13-04-1325. Bu masraf ile ilgili bir karar belgesi bulunmadığından harcamanın yapılıp yapılmadığını net olarak anlamak zordur. Ancak adı geçen eksiklerin günümüzde mevcut olmasından bu harcamanın yapılmış olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

olduğu ve neden yıkıldığına dair araştırma yapmak için Fen-i Mimariye vakıf, ihtisasını tamamlamış bir zat olan Hacı Tahir Efendi ve Karahisar Nafia Mühendisinin bu iş için görevlendirildiğinden ve sonuç olarak kubbeler yıkılmadan önce kubbeleri taşıyan sütunların sağlam yonma[166] taştan yapılması gerekirken adi taş, harç ve tuğla kullanılarak yapılmasından dolayı yıkıma sebep olduğundan bahsetmekle beraber bir isim zikredilmemiştir. Belgede ayrıca inşaatın durumu ile ilgili bilgiler mevcuttur. Belgeden anlaşıldığı kadarıyla kubbelerin inşaatı tamamlanmış ancak üzerlerine kurşun kaplaması ve sıva henüz yapılmamış olup Mevsim-i Şitaya (Kış Mevsimi) kadar inşaatın tamamlanması gerektiği bildirilmiştir. Yine aynı ekip tarafından yapılan keşifte eğer kubbelerin inşaatı tamamlanmazsa yapılan bunca masrafın boşa gideceği bu yüzden yarım kalan inşaatın tamamlanması için toplam **179.431** kuruşa daha ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş bu masrafların bir kısmının Dergah'ın Şeyhi Celaleddin Ali tarafından karşılanacağını ancak geriye kalan **107.209** kuruşluk masrafın yine Evkaf ve Maliye Nezaretlerince karşılanması gerektiği padişahın iradesine sunulmuş ve padişahtan onay alınmıştır.[167] İnşaatın nihayet sonlandığı ise yine Vehbi Çizmecioğlu'nun yazdığı ve şu anda Afyon Arkeoloji Müzesinde bulunan kitabeden anlıyoruz. (Foto.43)

''1-Bu dergâh ravza-i Sultan Divâni-i dânâdır 2-Ferâdis-i neşâd âver gibi elbette râ'nâdır

3-Behişt âsa bu resimi bihterin üzre bina oldu 4-Semâ pâyeyi kübâb-ı cilvegâhı arş-ı a'lâdır

5-Bin üçyüz yirmi içre işbu dergâh-ı muallâyı 6-Muhit oldu bir ateşpâre kim, tarihe ehrâdır

7-Serâpa muhtarik olmuş iken âfat-ı hailden 8-Mukaddes himmeti pâk ile ma'muriyyet efzâdır

9-Durüni bihesap hayri ümmet bunda sabittir 10-Cihanı gayri sabit kâh kermâ kâh sermâdır

11-Semâ'inin haremgâhındaki feyz-i İlâhiden 12-Semâ-ı Mevlevi me'huz hem menşur-i dünyadır

13-Çekildikçe kemal-i şevk ile Gülbenk-i Mevlânâ 14-Füyüzât-ı Hüdâ ayin-i cem üzre atâyadır

---

[166] Mimarlık Terminolojisinde *''Yontma Taş''* olarak bilinen bu malzeme arşiv vesikalarında yonma taş olarak geçmektedir. Benzer tabir Dazkırı İbtidai Mektebi Keşif Defterinde de vardır. Bkz. s.662

[167] BOA., İ.E.V., 45-29 H-30-07-1325

15-Bu mehtap-ı âfitâp oldukça devvar âsuman üzre bahşâdır

16-Sedâyı Allâh, Allâh kâinata lerze

17-Hezâran ihtiram önceki sâf-ı pâk-i sıddıka musaffadır

18-Vücüd-u anberini pür keramatı

19-Gidip seksen nefer dervişle İranı titretti leşkerle hempadır

20-Meğer gerrü biyan ol muhteşem

21-Dem-i enfâs-ı nâbina için İ'sâ İbni Meryem'dir Müsa'dır

22-Ki seyf-i sârimi te'sirde A'sâyı

23-Nazar kıl zâiri hak-bin ibrede şu dergâha ihfâdır

24-Abâ Püş Seyyidü'l efrâd Bâli, anda

25-Furüni, Şahidi-yi Muğlevi'nin dâr-ı dünyadan me'vâdır

26-Bekâ iklimine per açtığı me'vâ bu

27-Bu aktâb-ı kerâmet hah-i şöhretgir-i âfâkın kimyâdır

28-Mariz-i aşk-ı Rabbâniye hâk-i pây-ı

29-Gel ey müştâk-ı vecd-u hal-i tevfik-i ilâhi gel Mevlâdır

30-Saadethânesi bâb-ı fütühi lütf-u

31-Salâ ey teşnegâni âb-u tevhid-i Fenâbillah Kevser-i müheyyâdır

32-O camr-ı dest-i Mevlânâdan iç,

33-Cenab-ı Şemsi Tebriz'in u'lüvvü himmeti Vehbi , fermâdır

34-Bu cây-ı tâbinak-i pür şerefte feyz-u

Şöyle bir tarih düşürülmüştür:

1-Hüküm gırtâsına vadı' eylemiş târihi i'mârın (1326) 2- Tarir-i himmet kuddise-i Mevlânâ Celâlettin (1908)''[168]

[168] İlgar Y, *A.g.m.*, s.111

Foto 2.287 Mevlevihane'nin Kağıt Üzerine Yazılan Kitabesi

Görüldüğü gibi 1903 yılında başlayan inşaat 1904 yılının ortalarına doğru bitme aşamasına gelmiş ancak ana kubbesinin yıkılmasından sonra masraflar uzamış ve inşaat 1908 yılında sonlanmıştır. Bu beş senelik süre zarfında inşaat için Evkaf ve Maliye Nezaretlerinden sırasıyla irade buyrulan 400.000, 140.000 ve 107.209 kuruş olmak kaydıyla toplam 647.209 kuruşun sarf edildiği bilinmektedir. Bunun haricinde mevzu bahis olan 140.000 kuruş için yukarıda da belirtildiği gibi bir irade olmadığından bunun onaylanıp onaylanmadığını net olarak bilmemekteyiz. Ancak yukarı da adı geçen minare, matbah, şadırvan gibi eksiklerin günümüzde var olmasından dolayı bu eksikler için gerekli harcamalar yapılmış olmalıdır. Bu bağlamda Devlet eliyle ortaya çıkan harcama toplamı 787.209 kuruşu bulmaktadır. Bunun haricinde vakıf varidatından Şeyh aracılığıyla 278.522 kuruş harcanmıştır. Dolayısıyla beş yıllık inşa süreci boyunca belgelerden hareketle **1.065.731** kuruşluk bir harcama söz konusudur. Ancak belgelerdeki çelişik bilgilerden dolayı bu rakamın daha farklı olma ihtimali de söz konusudur.

Yapının mimarına dair çeşitli isimler verilse de bu isimler doğrudan bir belge ile saptanmıştır değildir. Yusuf İlgar'a göre inşaatta çalışan baş usta **İzmirli Andon'dur.** Yine İlgar, yapının kubbe hizasına gelince kış sebebiyle inşaatın yarım bırakıldığını ve Şeyh Celaleddin'in evinin yapımına geçildiğini ve idareten de yapının üzerinin demir putrellerle

kapatıldığını daha sonra ise bu örtünün çöktüğünü beyan etmiş ve 1908 yılında saraydan gönderilen Hacı Bey'in inşaatı tamamladığını aktarmıştır.[169] İlgar bu olayı ve isimleri herhangi bir belge ile desteklememiştir. Fakat benzer konular 27 Ağustos 1907 tarihli belgede mevcuttur. Bizim bu belgeden anladığımıza göre Adı geçen **Hacı Bey (Tahir)** yanında Nafia Mühendisi ile birlikte kubbelerin neden çöktüğünü araştırmaya ve artık inşaatın tamamlanması için son keşfi yapmaya gelen Şehr-i Emaneti Mühendislerindendir. Zaten kubbelerin 1906 yılında **Tanaş Kalfa** adında bir usta tarafından tamamlandığını ve sadece üzerlerine kurşun kaplaması yapılmadığı belgeler ile saptanmıştır.[170] 8 Eylül 1907 tarihli belgede kurşun kaplaması ve sıva için 107.209 kuruşun Maliye ve Evkaf Nezaretlerince karşılanması kararlaştırılmış ve muhtemelen de yakın bir tarihte bu iş tamamlanmıştır. Cumhuriyet döneminde, Yüksek Mimar Arif Tunç tarafından kubbe kurşunları değiştirilmiş, ana kubbe onarılmış ve son cemaat yeri duvarlı kesme taş ile kaplanmıştır.[171]

Afyonkarahisar Mevlevihanesine ait vakıf kayıtları bulunmaktadır. Bu vakıflardan ilki Germiyanlı Alişîr oğlu Yakup Han yahut Sultan Dîvânî Mehmet Efendi Vakfıdır. Vakfın ilk olarak ne zaman kurulduğu belli olmamakla birlikte 1392 yılında vakfiyesi yenilenmiştir. Vakfiyede Mevlevihaneye, Kozluca, Kalecik, Orta Kalecik, Sivrice Kalecik, Karaaslan ve Çöği köylerindeki bağlar, bahçeler, harman yerleri, meralar, çeşmeler ile köydeki vergi mükellefi kişilerden alınan vergiler, dükkan, fırın gelirleri vakfedilmiştir.[172] 1575 tarihli Afyonkarahisar Vakıf Tahrir Defterine göre Mevlevihane için Germiyanlı Yakup Bey'in boyahane, debbağhane ile debbağhane ambarı, başhane, sabunhane, iki değirmen, bir ev ve çeşitli bahçe, tarla gelirleri vakfettiği anlaşılmaktadır. [173] Yine 1575 tarihli Vakıf Tahrir Defterinde kimin tarafından kurulduğu bilinmeyen vakfiye göre Mevlevihane için Tuz pazarı mevkiinde altı dükkan, Yukarı pazarda on üç dükkan, Kapan çarşısında bir dükkan, Akmescit mahallesinde bir fırının gelirleri vakfedilmiştir. 1636 Tarihinde Mahmud oğlu Müfdi Beşe, Süğlün köyündeki Yoncalık bahçesini Mevlevihane için vakfetmiştir.[174] 1675 yılında Hacı Yahya Mahallesinden Ali kızı İsmihan Süğlün köyündeki toplam altı dönümlük arazisinin gelirlerini kendisine ve ailesine her gün Nebe suresinin okunması şartıyla Mevlevihane Tekkesine bağışlamıştır. [175] Kütahya mütesellimi olan ve Mevlena sülalesinden gelen Hacı Ahmet Ağa Mevlevihane' de yaşayanlar için Balık Hanı kira gelirlerinden günlük bir miktar koyun eti alınması için bir vakıf kurmuştur.[176] Turunçzade Mustafa Ağa 7 temmuz 1750'de

[169] İlgar., 1993: 113.
[170] BOA., DH.MKT., 1135-17 H.02.11.1324
[171] Ürkmez., 2017: 65.
[172] Karazeybek vd., 2005: 209.
[173] Karazeybek vd., 2005: 209.
[174] Karazeybek vd., 2005: 210.
[175] Karazeybek vd., 2005: 210.
[176] Karazeybek vd., 2005: 210.

kurduğu vakıfta bir mektep, arsa ve evleri, bir hamamı, iki hanı Mevlevihane için vakfetmiş, ve hamamın kirası olan senelik 1200 akçenin Mehmet Efendi Vakfına aktarılmasını istemiştir.[177] Mart 1867 tarihli sicil kayıtlarına göre Şeyh efendinin hareminden Rabia Hanım değirmendeki kendi hissesinden Hafız Mehmet Efendiye üçer kile buğdayın, kendisine türbede dua okuması kaydıyla verilmesini istemiştir. Yine aynı tarihli kayda göre Fatıma Hanım, değirmendeki hissesinden dört kile hıntanın Kur'an okumak kaydıyla imam ve müezzin efendilere verilmesini istemiştir. [178] 14 Şubat 1892 tarihinde Şeyh Kemaleddin Çelebi, Büyük Kalecik köyünde bir değirmen yaptırarak gelirlerini yapı için vakfetmiştir.[179] 22 Mayıs 1893 tarihli vakfiye göre Şeyh Ali Efendi'nin kızı Münire hanım Gecek Hamamı civarındaki kendi mülkü olan üç taş değirmenin hissesini vakfetmiş, buradan gelecek gelirin bir kısmının türbedara verilmesini onun da bunun karşılığında her ay Kuran-ı Kerimden on beş cüz okumasını istemiştir.[180] Mevlevihane şeyhi Celaleddin Çelebi'nin aile üyeleri tarafından kurulan 2 Aralık 1894 tarihli vakfa göre aile üyeleri tarafından Büyük Kalecik köyünde inşa ettirilen değirmenin gelirlerinin bir kısmı yapı için vakfedilmiştir. Vakfiyede değirmenin arsa kirası olan 18 kuruş ile, 13 kile buğday türbede kuran okuyan Hafız Efendiye verilmesi istenmiştir.[181] Turunçzade Ali Bey 1854 yılında kurduğu vakıfta, öldüğünde Mevlevihane avlusuna gömülmesini istemiş ve her sabah mezarında Yasin okuyacak bir kişiye yıllık 200 kuruş verilmesini istemiştir. Ayrıca Mevlevihane kandilleri için zeytinyağı, derviş hücrelerinde yaşayanlar için ise Ramazan aylarında on sekiz kuruş verilmesini istemiştir.

2.3. Çeşmeler

2.3.1. Bolvadin-Cılkoğlu Çeşmesi

Konum: Afyonkarahisar ili, Bolvadin ilçesi, Sinan Paşa Mahallesinde yer alır.

İnceleme Tarihi: 14 Mart 2020

Yaptıran: Hacı Süleymanzade Ahmet

Mimar: Bilinmiyor

[177] Karazeybek vd., 2005: 213.
[178] Karazeybek vd., 2005: 213.
[179] Karazeybek vd., 2005: 210.
[180] Karazeybek vd., 2005: 211.
[181] Karazeybek vd., 2005: 211.

Tarih: 1870

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Çeşme günümüzde işlememektedir.

Ayrıntılı Tanım:

Çeşme, çift cepheli olarak açık ve koyu renkli kesme taşlardan inşa edilmiştir. Çeşmenin üzeri kiremit kaplı ahşap çatı ile örtülüdür. Konsollara aracılığıyla taşınan ahşap çatının yüzeyi güney ve batı cephede üçgen alınlıklıdır. Caddeye bakan güney cephede, üçgen alınlığın yüzeyine ahşaptan yarım kubbecikler yerleştirilmiştir. (Çizim 2.21, 2.22) (Foto. 2.288, 2.289, 2.290)

Güneyde yer alan çeşme caddeye baktığından diğerine nazaran daha gösterişli tasarlanmıştır. Yarım daire kemerli çeşme nişini üzerinde kakma tekniği ile yüzeye monte edilmiş seramikler yer alır.[182] Seramiklerin yüzeyine beyaz, yeşil, turkuaz ve mavi renklerde yıldız, çiçek motifleri işlenmiştir. Mermerden tasarlanan kemer kilit taşına ise bitkisel bir motif yerleştirilmiştir. Yarım daire kemerli çeşme nişi profilli başlıklara sahip ayaklara oturmaktadır. (Foto. 2.291)

Kuzeydeki çeşme iki ahşap ayağa oturan sundurmaya ile örtülüdür. Kademeli sivri kemere sahip çeşme nişi mermerden devşirme ayaklara oturmaktadır. Çeşmenin ayna taşı üzerinde yer alan lüle daha sonra yukarıya alınmıştır. Kemer yüzeyinde kitabe levhasını andıran bir pano yer alsa da bu panonun üzeri sıvanmıştır. (Foto 2.292, 2.293)

Çeşmenin batı cephesinde de kakma tekniğinde duvara işlenmiş seramikler vardır. Seramiklerin merkezinde beyaz zemin üzerindeki ‘’Hafız ve Maşallah’’ yazıları dışta bitkisel karakterli dairesel bir bordürle çevrelenmiştir. (Foto 2.294)

Çeşme farklı tonlardaki kesme taş malzemesi, ilginç tasarım gösteren üst örtü düzeni, cephesindeki seramikler ile Bolvadin’de geç dönemde inşa edilmiş en önemli mimari eserlerdendir.

Tarihlendirme:

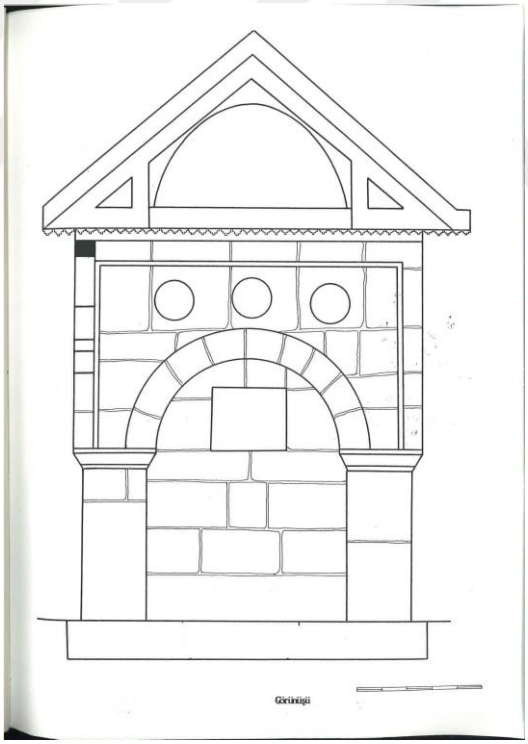
Yapının güney cephedeki çeşmenin yarım daire kemerinin yüzeyinde mermerden sülüs hatla Türkçe olarak yazılmış yedi satırlık bir kitabe levhası bulunur. Kitabeye göre

[182] Uysal., 1983: 106.

çeşme Hacı Süleyman oğlu Ahmet tarafından H.1287 M.1870-71 senesinde inşa ettirilmiştir. (Foto. 2.295)

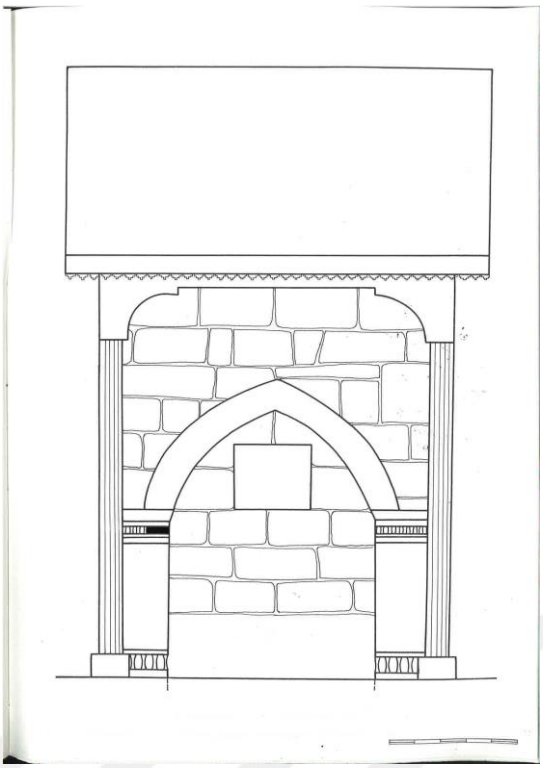
Kitabenin transkripsiyonu şöyledir;

1- *‘’ Ya ibadullah nazar kıl ol hakkın ihsanına*
2- *Hoş ferahzadır bu çeşme dört yolun seyranına*
3- *Barekallah lezzeti şirin şeker kardan soğuk*
4- *Abdest alup içenler hamd ede Yezdan’ına*
5- *Ehl-i hayratın Hudasi seyyiatın affede*
6- *Katresi ırmak olup aksın ceza meydanına*
7- *Bab-ı Lütfundan Hüdaya sadhezeran rahmet et*
8- *Banii Hacı Süleymanzade Ahmet canına Sene 1287 ‘’* [183]

Çizim 2.21 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Güney Cephe (Hülya Parsana’dan)

[183] Uysal., 1983: 106.

Çizim 2.22 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Kuzey Cephe (Hülya Parsana'dan)

Foto 2.288 Bolvadin Çılkoğlu Çeşmesi Güneybatı Cepheden Genel Görünüm

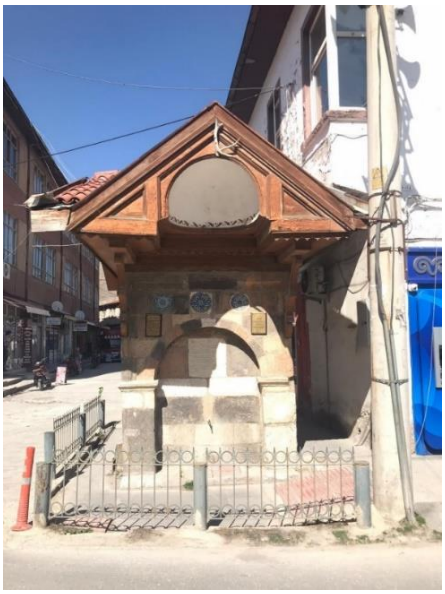

Foto 2.289 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Güney Cephe

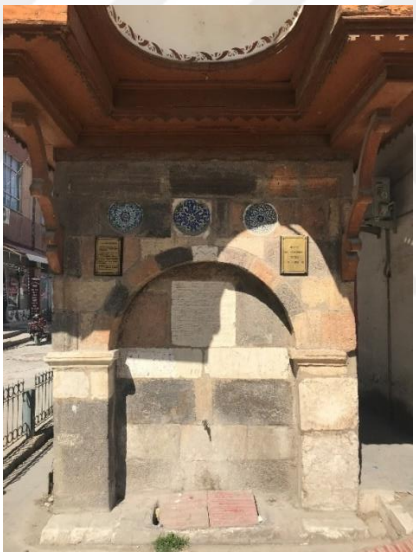

Foto 2.290 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Güney Cepheden Detay

Foto 2.291 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Güney Cepheden Detay

Foto 2.292 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Kuzey Cephe

Foto 2.293 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Kuzey Cepheden Detay

Foto 2.294 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi Batı Cephedeki Seramikler

Foto 2.295 Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi İnşa Kitabesi

2.3.2. Nuh Kırdı Çeşmesi

Konum: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesi, Nuh Beldesinde yer alır.

İnceleme Tarihi:15 Mart 2020

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: İnşa: 1901-1902 Tamir:1904-1905

Kitabe: İnşa ve Onarım

Kullanım Durumu: Çeşme günümüzde işlevini sürdürmektedir.

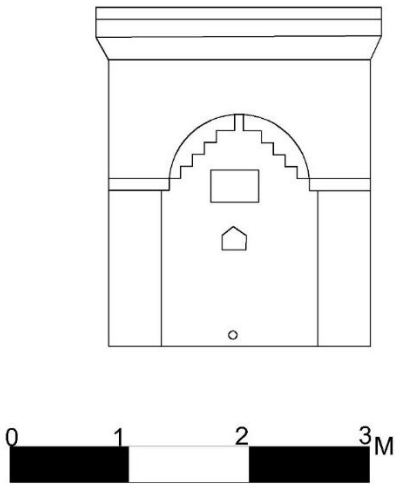
Ayrıntılı Tanım:

Halk arasında Kırdı Çeşmesi olarak bilinen yapı, 2.95cm uzunluğunda, 2.20cm genişliğinde, düşey dikdörtgen formda, düzgün kesme taştan malzemeden inşa edilmiştir. Saçak seviyesinde üç kademeli bir silme ile hareketlendirilen çeşmenin yarım daire kemerli nişi bulunur. Yarım daire kemer profilli başlıklara sahip iki ayağa oturmaktadır. Kemer yüzeyi ayakların profilli başlıklarından başlayarak kilit taşına kadar uzanan kaba

Mukarnaslarla biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Bu mukarnasların yüzeyinde siyah ve yeşil renkte boyaların varlığı görülmektedir. Mermer kitabe levhasının altında üçgen bardaklık nişi bulunmaktadır. Çeşme bünyesinde herhangi bir süsleme barındırmaz. (Çizim 2.23) (Foto 2.296, 2.297)

Tarihlendirme:

Çeşmenin batı cephesinde kemer yüzeyinde dikdörtgen bir çerçeve içine yerleştirilmiş mermerden kitabe levhası bulunmaktadır. Kitabeye göre çeşme Müceddeden 1318 (1901-1902) senesinde inşa edilmiştir. İnşa tarihinin altında tamir tarihi olarak 1321 senesi verilmiştir. Dolayısıyla, çeşme inşa edildikten kısa bir süre sonra 1904-1905 senesinde tamir edilmiştir. (Foto. 2.298)

Nuh Kırdı Çeşmesi

Çizim 2.23 Nuh Kırdı Çeşmesi Batı Cephe

Foto 2.296 Nuh Kırdı Çeşmesi Batı Cephe

Foto 2.297 Nuh Kırdı Çeşmesi Nişi

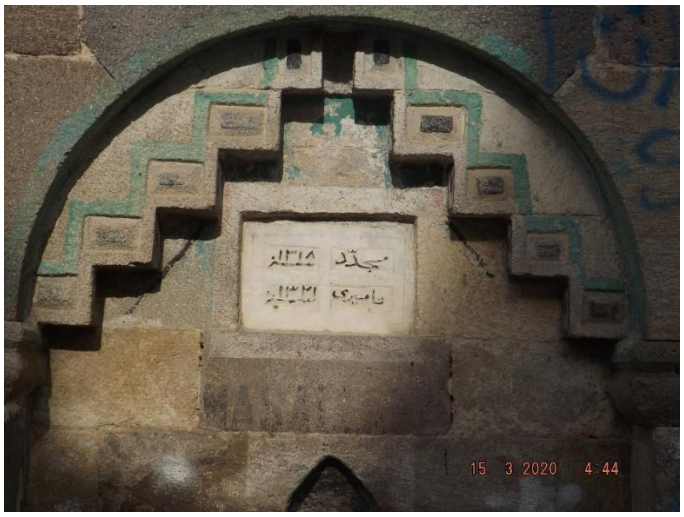

Foto 2.298 Nuh Kırdı Çeşmesi Kemer Yüzeyindeki Mukarnaslar ve Kitabe

2.3.3. Hacı Hüseyin Çeşmesi

Konum: Afyonkarahisar il merkezi, Fakih Paşa Mahallesi, Cürcani Sokak'ta yer alır.

İnceleme Tarihi: 13 Mart 2020

Yaptıran: El-Hac Hüseyin

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 1903

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Çeşme günümüzde Cürcani Caminin deposu olarak kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

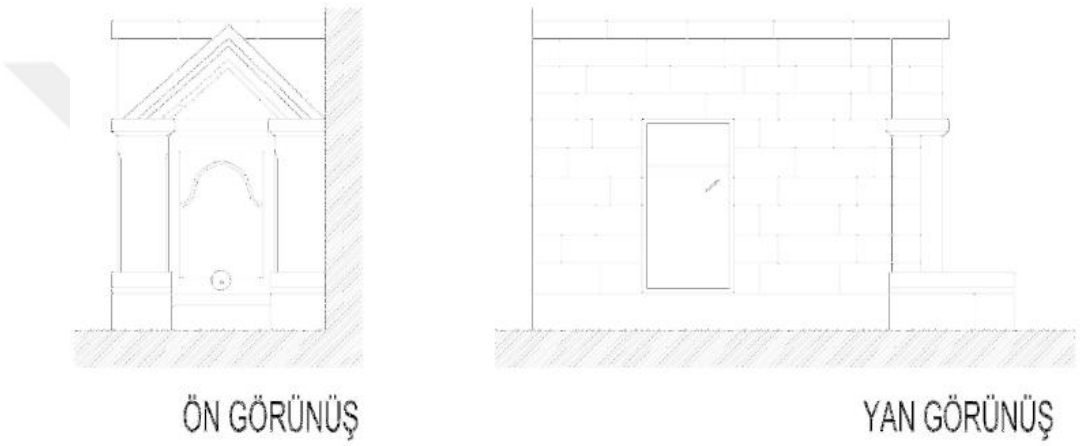
Çeşme, Cürcani Cami'nin kuzeybatı köşesinde yer alan minareye bitişik olarak 3.40* 2*70 boyutlarında dikdörtgen planda kesme taş malzemeden inşa edilmiş, ileriki yıllarda güneye doğru tuğla malzeme ile genişletilmiştir. Dikdörtgen planlı su deposunun üzeri dıştan düz dam ile örtülüdür. Oldukça sade bir tasarım gösteren yapının kuzeyinde sonradan açıldığı anlaşılan kapı açıklığı yer alır. Su deposunun batı cephesine inşa edilen çeşme 15cm. derinliğinde 87cm. genişliğinde bir nişten ibarettir. Çeşme nişi üstte kademeli üçgen alınlığa

sahip olup alınlık profilli başlıklara sahip iki ayağa oturmaktadır. Çeşmenin ayna taşı yüzeyi işlenmemiş bir kemerden oluşur. (Çizim 2.24) (Foto 2.299, 2.230, 2.31, 2.32)

Tarihlendirme:

Çeşme nişinin üçgen alınlığı yüzeyinde kazıma tekniğinde işlenmiş bir kitabe yer alır. Bu kitabeye göre yapı El Hac Hüseyin tarafından 25 Ekim 1902 tarihinde inşa edilmiştir. (Foto.4)

1- Sahib-ül hayrat vel hasenat
2- El-Hac Hüseyin Fi 22 Recep sene 1320

Çizim 2.24 Hacı Hüseyin Çeşmesi Batı ve Kuzey Cephe (Gülay Karasu)

Foto 2.299 Hacı Hüseyin Çeşmesi Kuzeybatı Cephe

Foto 2.300 Hacı Hüseyin Çeşmesi Kuzey Cephe

Foto 2.301 Hacı Hüseyin Çeşmesi Ayna Taşı

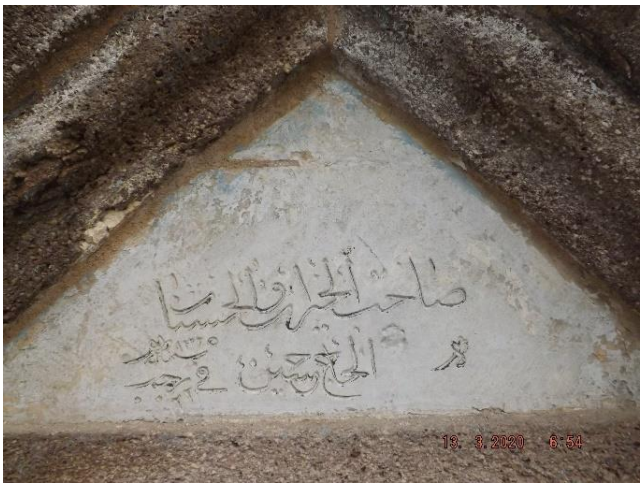

Foto 2.302 Hacı Hüseyin Çeşmesi Kitabesi

2.3.4. Hacı Aftal Çeşmesi

Konum: Afyonkarahisar il merkezi, Hacı Aftal Mahallesi, Çeşme sokakta yer alır.

İnceleme Tarihi: 13 Mart 2020

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 20.yy başı

Kitabe: Yok

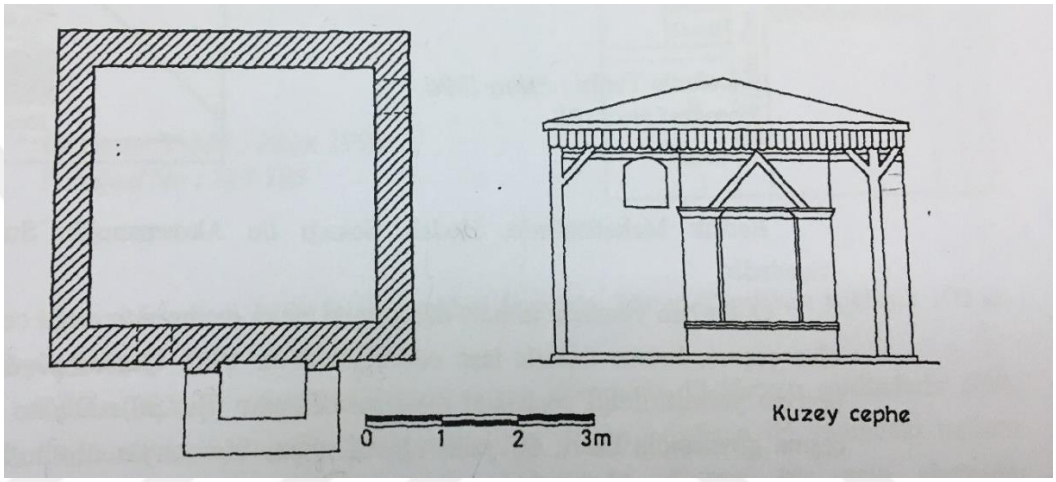
Kullanım Durumu: Çeşme günümüzde işlevini sürdürmektedir.

Ayrıntılı Tanım:

İki sokağın kesişim noktası üzerine kesme taş malzemeden inşa edilen çeşme Afyonkarahisar'da son dönem Osmanlı çeşmelerinin büyük bir bölümü gibi su deposunun bir cephesini işgal etmektedir. Kare planlı su deposu içten tonozla, dıştan kiremit kaplı çatı ile örtülüdür. Kuzey cephede saçak yaklaşık 1.80m öne taşırılıp iki ahşap ayağa oturtulmuş bu sayede çeşmenin bulunduğu bölüm sundurmalı bir görümüm kazanmıştır. Su deposunun batı ve kuzey cephesine pencereler yerleştirilmiştir. Şaşırtmalı olarak yerleştirilen köşe taşları cepheye hareket katan bir diğer unsurdur. Deponun kuzey cephesine yerleştirilen çeşmenin yanında ve batı cephede demirden askılıklar yer alır. Çeşmenin yüzeyinde bulunması normal karşılanan bu askılıkların batı cephede de yer alması acaba bu bölümde de çeşme var mıydı sorusunu akla getirmektedir. Kuzey cephenin batı köşesine yerleştirilen çeşme nişi dikdörtgen kaidelere oturan, üçgen alınlığa sahip olup oldukça sade görünüme sahiptir. Güney ve doğuda yapıya bitişik olarak daha geç bir tarihte inşa edildiği anlaşılan bir evlerin yer aldığı yapı bünyesinde süsleme barındırmaz. (Çizim 2.25) (Foto 2.303, 2.304, 2.305, 2.306, 2.307)

Tarihlendirme:

Yapı üzerinde inşa tarihi gösteren herhangi bir kitabe mevcut değildir. Afyonkarahisar'da Su Deposunun bir cephesini işgal eden çeşmelerin 20.yüzyılın ilk on yılı içerisinde inşa edildiğini görmekteyiz. Hacı Hüseyin Çeşmesi 1903 yılında , Ali Ağa Çeşmesi ile Arap Mescit Çeşmesi 1906 yılında inşa edilmiş su depolu çeşmelerdir. Hacı Aftal Çeşmesinin, özellikle üçgen alınlıklı çeşme nişi Hacı Hüseyin Çeşmesi ile benzerlik taşır. Buradan hareketle Hacı Aftal Çeşmesinin 20.yüzyılın ilk on yılı içerisine tarihleyebiliriz.

Çizim 2.25 Hacı Aftal Çeşmesi Plan ve Cephe Çizimleri (Ertan Daş'tan)

Foto 2.303 Hacı Aftal Çeşmesi Genel Görünüm

Foto 2.304 Hacı Aftal Çeşmesi Kuzey Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.305 Hacı Aftal Çeşmesi

Foto 2.306 Hacı Aftal Çeşmesi Su Deposunun İçinden Görünüm

Foto 2.307 Hacı Aftal Çeşmesi Demir Askılık

2.3.5. Ali Ağa Çeşmesi

Konum: Afyonkarahisar il merkezi, Çavuşbaş mahallesi, Furun Sokakta yer alır.

İnceleme Tarihi: 13 Mart 2020

Yaptıran: Çavuşbaş Mahallesi Komşuları tarafından inşa edilmiştir.

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 1906

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Çeşme günümüzde işlevini sürdürmektedir.

Ayrıntılı Tanım:

Kare planlı bir su deposunun kuzey cephesine yerleştirilen çeşme kesme taş tuğla almaşıklığında inşa edilmiştir. Çeşmenin güney ve batısına daha sonradan binalar inşa edilmiştir. İki sokağın kesişin noktasına inşa edilmiş olan çeşme inşa edildiği dönemde bir meydan çeşmesi hüviyetinde olabileceği akla gelse de tek cephede çeşme yer alması bu tezi çürütmektedir. Yapının üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüş, konsollar aracılığıyla duvarlara oturan ahşap saçaklar yapının beden duvarlarından öne doğru taşırılmıştır. Kuzey cephedeki çeşme yarım daire kemerli bir nişe sahiptir. Kemerin üzengi seviyesinin iki yanına mermer bloklar yerleştirilmiştir. Sütunçeli mermer blokların yüzeyinde istiridye kabuğu motifi yer alır. Kemer kilit taşı profilli olarak dışa taşırılmıştır. (Çizim 2.26) (Foto 2.308, 2.309, 2.310)

Tarihlendirme:

Su deposunun kuzey cephesine yerleştirilen kemerin yüzeyinde 7 satırlık mermer bir kitabe levhası yer alır. (2.311)

Bu kitabenin transkripsiyonu şöyledir;

1- Sene 1322 Maşallah Sene 1324

2- Ta Haşra-dek hayr-ı ehli istihsan olur

3- Her iki alemde lutf-u hakla handan olur

4- Teşneganlar iskas-ı hoşnud-u ehl-i beyt içün

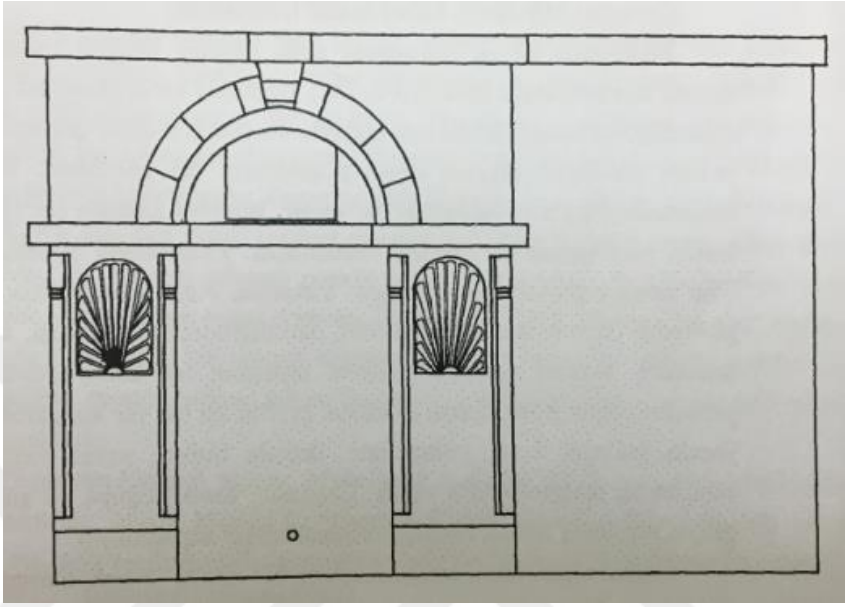
5- Belki hoşnud-u zatı hazreti rahman olur

6- Çavuşoğlu Mahallesi komşuları yaptırdılar

7- Böyle ziba çeşme kim şayetse şükran olur [184]

[184] Afyonkarahisar Kültür Envanteri., 2013: 56.

Kitabeye göre Çeşme, Çavuşbaş Mahallesi sakinleri tarafından inşa ettirilmiştir. Yukarıda iki tarih verilmiştir. Bu tarihlerden 1324 Hicri, 1322 Rumi olmalıdır. Dolayısıyla yapı Çavuşbaş Mahallesi sakinleri tarafından 1906 yılında inşa edilmiştir. Kitabelerde Ali Ağa ibaresi geçmemesine rağmen neden Ali Ağa Çeşmesi olarak anıldığı bilinmemektedir.

Çizim 2.26 Ali Ağa Çeşmesi Cephe Çizimi (Ertan Daş'tan)

Foto 2.308 Ali Ağa Çeşmesi Kuzeybatı Cephe

Foto 2.309 Ali Ağa Çeşmesi Deponun Kuzey Cephesindeki Çeşme

Foto 2.310 Ali Ağa Çeşmesi Ayaklardaki İstiridye Kabuklu Niş

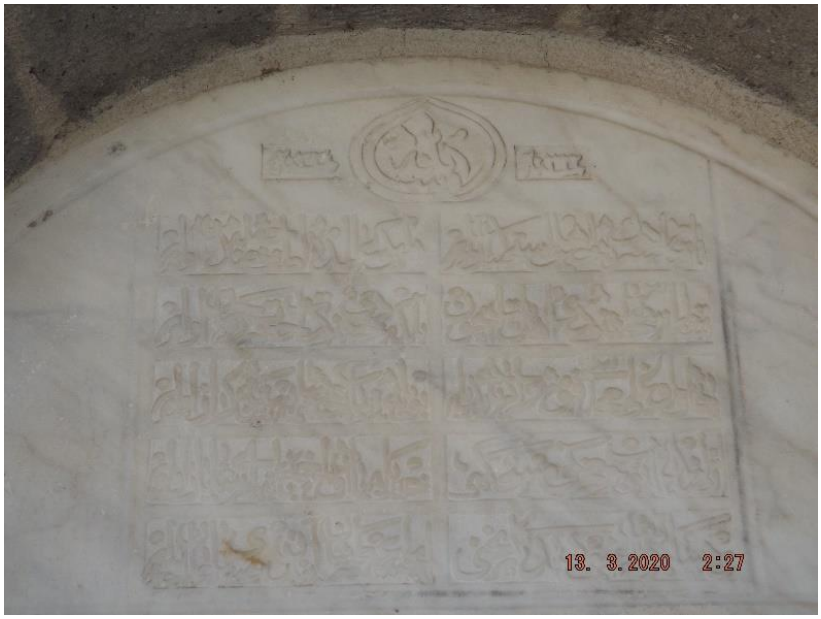

Foto 2.311 Ali Ağa Çeşmesi Kitabe

2.3.6. Afyonkarahisar Yeni Çeşme

Konum: Afyonkarahisar il merkezi Çavuşbaş mahallesinde yer alır.

İnceleme Tarihi: 13 Mart 2020

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 20 Yüzyıl Başı

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Çeşme günümüzde işlevini sürdürmektedir.

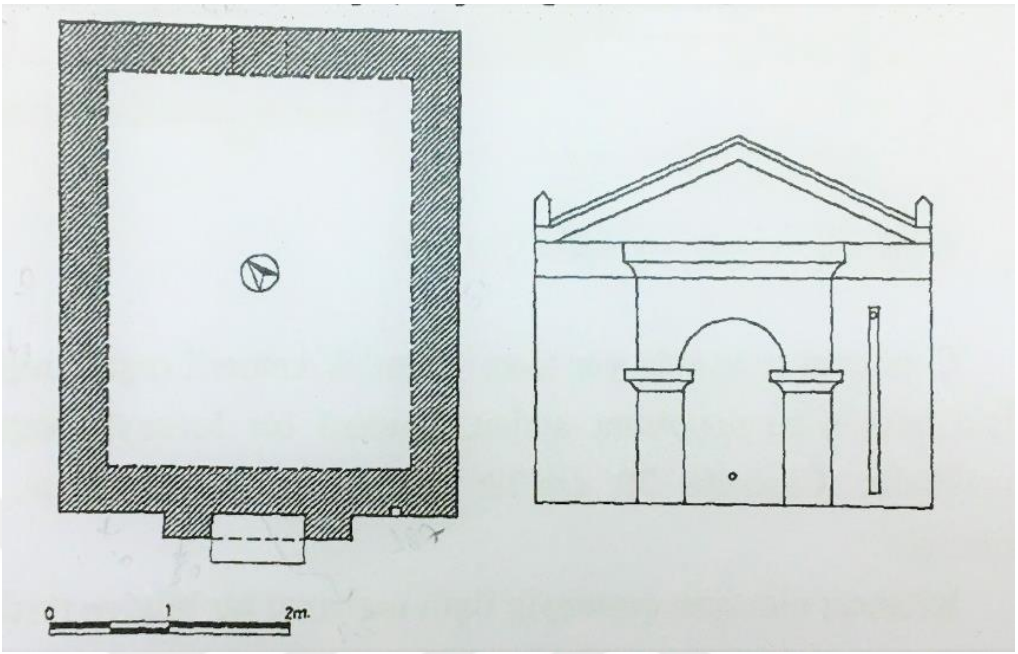
Ayrıntılı Tanım:

5.10*4.15 boyutlarında, düzgün kesme taş malzemeden inşa edilen yapı kareye yakın dikdörtgen bir plan arz etmektedir. Çeşme, kuzey güney doğrultulu bir su deposunun güney cephesine yerleştirilmiştir. Su deposunun üzeri iki yana eğimli kırma çatıyla örtülüdür. Güney cephede yer alan çeşme deponun beden duvarlarından 20 cm. taşıntı yapan yarım daire kemerli bir nişten ibarettir. Profilli kemer sade başlıklarla son bulan iki paye tarafından taşınmaktadır. Kırma çatı ön cephede üçgen bir alınlık oluşturmuştur. Güney cephedeki çeşmenin batısında depodan taşan fazla suyu dışarı atmaya yarayan yiv görünümünde tahliye musluğu yer alır. Alınlığın yanı sıra son dönem Osmanlı Mimarlığı yapılarının birçoğunda kullanılan şaşırtmalı köşe taşları ve çatının dört bir yerleştirilmiş akroterler yapının cephesine hareket kazandırmıştır. Su deposunun kuzey cephesinde küçük boyutlu bir pencere yer alır. (Çizim 2.27) (Foto 2.312, 2.313, 2.314, 2.315)

Tarihlendirme:

Yapı üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Yapı üzerinde inşa tarihi gösteren herhangi bir kitabe mevcut değildir. Afyonkarahisar'da su depolu çeşmelerin 20.yüzyılın ilk on yılı içerisinde inşa edildiğini görmekteyiz. Kitabelerine göre, Hacı Hüseyin Çeşmesi 1903 yılında, Ali Ağa Çeşmesi ile Arap Mescit Çeşmesi 1906 yılında

inşa edilmiş su depolu çeşmelerdir. Dolayısıyla Yeni Çeşme'de 20.yüzyılın ilk on yılı içerisinde inşa edilmiş olmalıdır.

Çizim 2.27 Afyonkarahisar Yeni Çeşme Plan ve Çizim (Ertan Daş'tan)

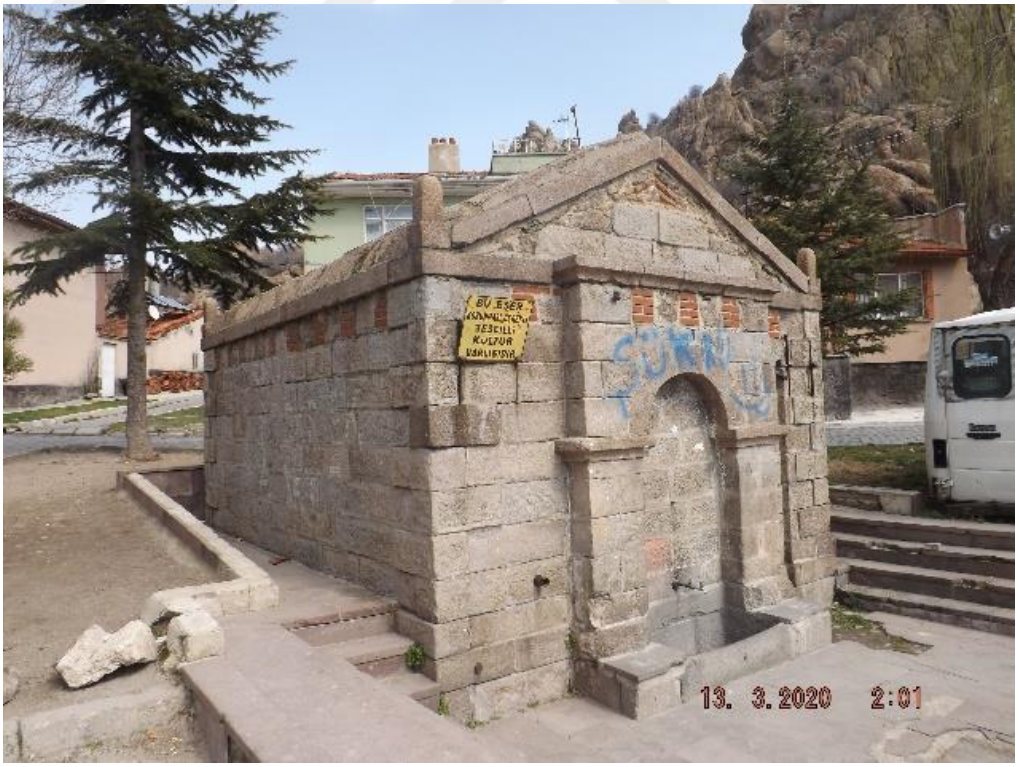

Foto 2.312 Afyonkarahisar Yeni Çeşme Güneybatı Cephe Genel Görünüm

Foto 2.313 Afyonkarahisar Yeni Çeşme Kuzeydoğu Cephe Genel Görünüm

Foto 2.314 Afyonkarahisar Yeni Çeşme güney cephe genel görünüm

Foto 2.315 Afyonkarahisar Yeni Çeşme güneybatı cephe genel görünüm

2.3.7. Arap Mescit Çeşmesi

Konum: Afyonkarahisar il merkezi, Arap Mescidi mahallesinde, Arap Mescidi Caminin güneydoğusunda yer alır.

İnceleme Tarihi: 13 Mart 2020

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 5 Ekim 1906

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Çeşme günümüzde işlevini sürdürmektedir.

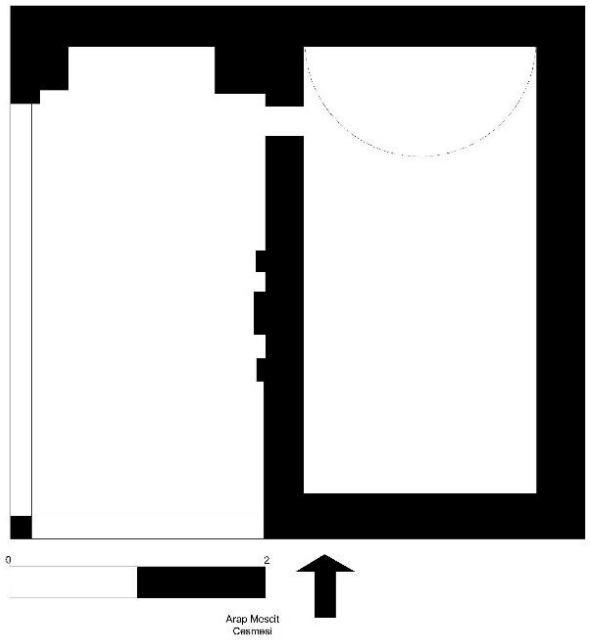
Ayrıntılı Tanım:

Arap Mescidi mahallesinde birbirine bitişik iki çeşme yer alır. Bu çeşmelerden batı form itibari ile erken dönem çeşmelerini andırmaktadır.[185] Kesme taştan inşa edilmiş çeşme, sivri kemerli bir nişten ibarettir. Lüle deliğinin üzerinde devşirme malzemeler yer alır. Diğer çeşme ise son dönem Osmanlı Mimarlığı eseri olup, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bir su deposunun batısı cephesinde yer alır. Kesme taştan inşa edilmiş olan deponun üzeri kırma çatı ile örtülmüş bu kırma çatı yapının güney cephesinde üçgen bir alınlık oluşturmuştur. Batı ve güneyde birer pencereye sahip su deposunun cephesindeki profilli silmeler yapıyı dört yönde dolaşmaktadır. Cephede yer alan şaşırtmalı köşe taşları bir sıra kısa, bir sıra uzun tutularak cepheye hareket kazandırmıştır. Deponun batı cephesine inşa edilen çeşme, deponun beden duvarlarından öne doğru taşırılmıştır. Çeşme üç kademeli kaş kemerli bir nişe sahiptir. Ayna taşı mermerden tasarlanmış üzerine kıvrımlı kulpu olan bir vazo ve bu vazodan çıkan çiçek tasviri kabartma olarak işlenmiştir. (Çizim 2.28) (Foto 2.316, 2.317, 2.318, 2.319, 2.320, 2.321)

[185] Karasu., 2006: 43.

Tarihlendirme:

Yapının güney cephesinde mermerden kare formlu bir kitabe levhası yer alır. Ortasında dairesel bordürlerle maşallah yazısının çevrelendiği bu kitabenin sol üst köşesinde ve sol alt köşesinde Fi 16 Şaban 1324, sağ üst ve sağ alt köşesinde ise Fi 22 Eylül 1322 tarihi okunmaktadır. Dolayısıyla yapı 5 Ekim 1906 tarihinde inşa edilmiş olmalıdır. (2.322)

Çizim 2.28 Arap Mescit Çeşmesi Planı (K.Türkmen)

Foto 2.316 Arap Mescit Çeşmeleri Genel Görünüm

Foto 2.317 Sivri Kemerli Eski Çeşme

Foto 2.318 Arap Mescidi Çeşmeleri Güney Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.319 Arap Mescit Çeşmesi Batı cephe

Foto 2.320 Arap Mescit Çeşmesi Su Deposunun Batı Cephesindeki Çeşme

Foto 2.321 Arap Mescit Çeşmesinin Ayna Taşından Detay

Foto 2.322 Arap Mescit Çeşmesinin Güney Cephedeki İnşa Kitabesi

2.3.8. Sülüm 2 Çeşmesi

Konum: Afyonkarahisar il merkezi, Nurcu Mahallesi, Milli Birlik Caddesinde yer alır.

İnceleme Tarihi: 13 Mart 2020

Yaptıran:

Mimar:

Tarih: R.1322 H.1324 – M. 1906-1907

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Çeşme günümüzde işlevini sürdürmektedir.

Ayrıntılı Tanım:

Sülüm 2 çeşmesi olarak bilinen yapı, Sülüm 1 çeşmesinin 50-60m güneyinde 1322 tarihli bir konutun giriş (doğu) cephesine düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Geç dönem Osmanlı konutunun balkonunu taşıyan konsolları arasındaki, 3m uzunluğunda, 225cm genişliğindeki çeşmenin, iki dilimli kaş kemerli çeşme nişi dışta daha büyük sivri kemerle çevrelenmiştir. Her iki kemerde kademeli olarak yükselen profilli başlıklara ve yüzeyi derin olmayan yivlere sahip ayaklara oturmaktadır. 20cm derinliğindeki çeşme nişinin 48*40cm. boyutlarında mermerden ayna taşı vardır. Çeşme bünyesinde süsleme barındırmamaktadır.

Tarihlendirme:

Yapının iki kademeli kaş kemeri yüzeyinde düzgün olmayan beşgen formunda, mermerden, yedi satırlık Türkçe bir kitabesi vardır. Kitabeye göre çeşme R.1322 H.1324 M.1906-1907 tarihinde inşa edilmiştir. Konut üzerinde 1322 tarihi verilmiş ancak hangi takvime ait olduğu belirtilmemiştir. Eğer bu tarih Rumi olarak verilmişse çeşme konut ile birlikte inşa edilmiş olmalıdır. Kitabenin Transkripsiyonu şöyledir;

1- 1324 Maasallah 1322

2- Böyle bir hizmet Hüdânın lütfuna şayan olur.

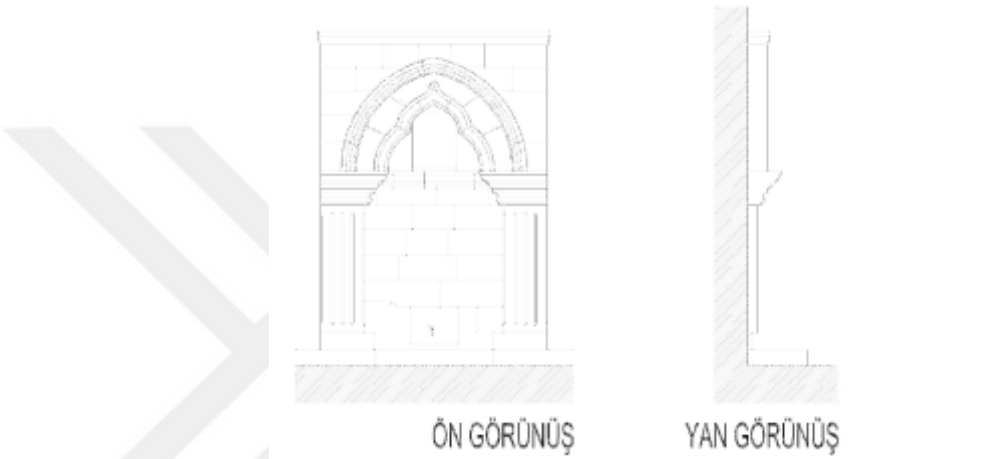
3- Kim delâlet eylese şayerte-i ihsan olur.

4- Yaptılar Nurcu Mahallesinde ashab-ı hayr

5- Say edüp bu çeşme-i mevheb-i şükran olur.

6- Aşk-ı zemzemle dedim tarihini Vehbi anın

7- İçseler atsân âbından safayı can olur.[186]

Çizim 2.29 Sülüm 2 Çeşmesi Cephe Çizimleri (Gülay Karasu'dan)

Foto 2.323 Konut ve Cephesinde Yer Alan Sülüm 2 Çeşmesi

[186] Afyonkarahisar Kültür Envanteri., 2013: 53.

Foto 2.324 Sülüm 2 Çeşmesi

Foto 2.325 Sülüm 2 Çeşmesi Yivli Ayaklar

Foto 2.326 Sülüm 2 Çeşmesi Kitabe

2.3.9. Sülüm 1 Çeşmesi

Konum: Afyonkarahisar il merkezi, Nurcu Mahallesi, Milli Birlik Caddesinde yer alır.

İnceleme Tarihi: 13 Mart 2020

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 1908

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Çeşme günümüzde işlevini sürdürmektedir.

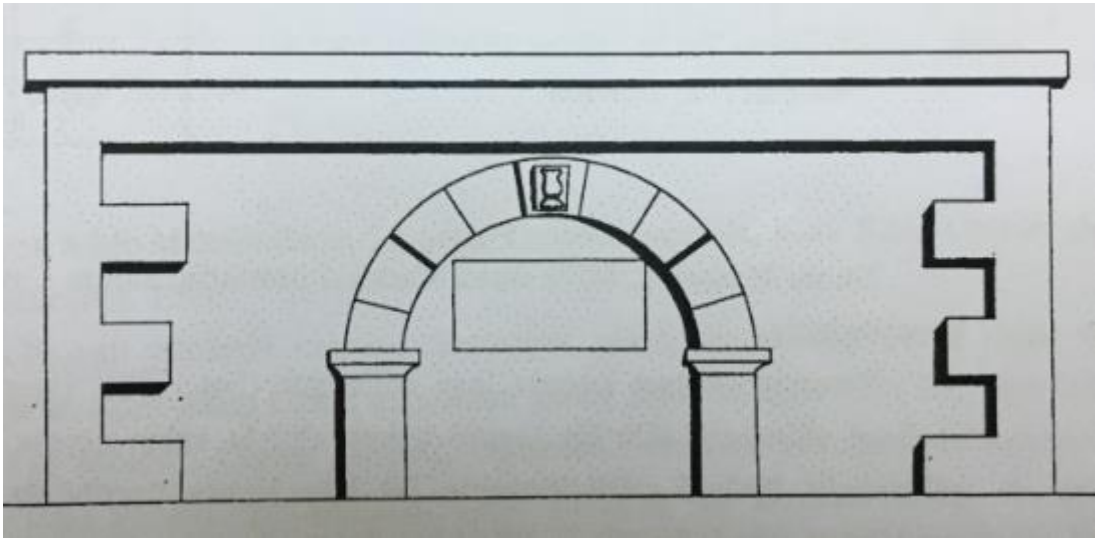
Ayrıntılı Tanım:

Çeşme, Afyonkarahisar Sülüm Caminin güneydoğusunda yer alan bir konutun doğu cephesine gömülü olarak kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Çeşme zamanla zeminin yükselmesinden dolayı kaldırımın aşağısında kalmıştır. Şaşırtmalı köşe taşları ile cephenin hareketlendirildiği çeşme yarım daire kemerli bir nişe sahiptir. Kemer alnı bir sıra dışa taşkın, bir sıra sade bırakılarak canlı bir görünüm kazanmış kilit taşına kabartma olarak lale motifi işlenmiştir. Yarım daire kemerli profilli başlığa sahip iki mermer ayağa oturmaktadır. Çeşme kemer kilit taşındaki lale motifi haricinde süsleme içermez.

Tarihlendirme:

Çeşmenin kemer yüzeyinde mermerden dikdörtgen bir kitabe levhası yer alır. İki satırlık kitabeye göre yapı 8 Eylül 1908 tarihinde inşa edilmiştir.

1- Sahib-ül hayrat vel hesenat
2- Ruhiçün el-fatiha Fi 11 Şaban 1326

Çizim 2.30 Sülüm Çeşme 1 Çizimi (Ertan Daş)

Foto 2.327 Sülüm 1 Çeşmesi Genel Görünüm

Foto 2.328 Sülüm 1 Çeşmesi Genel Görünüm

Foto 2.329 Sülüm 1 Çeşmesi Nişi

Foto 2.330 Sülüm 1 Çeşmesi Kemer Kilit Taşı Detayı

Foto 2.331 Sülüm 1 Çeşmesi İnşa Kitabesi

2.3.10. Bolvadin Balta Çeşmesi

Konum: Afyonkarahisar ili, Bolvadin ilçesi, Balta mahallesinde, Çarşı Caminin kuzeydoğusunda yer alır.

İnceleme Tarihi: 14 Mart 2020

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 1327 (1909-1910)

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Çeşme günümüzde işlememektedir.

Ayrıntılı Tanım:

İki cepheli olarak, kesme taş malzemeden kuzeyindeki bir konuta bitişik olarak inşa edilen Balta Çeşmesi'nin üzeri tıpkı Cılkıoğlu Çeşmesi gibi kiremit kaplı ahşap kırma çatı ile örtülüdür. Kırma çatı güney, doğu ve batı cephelerde yüzeyi yarım kubbe ile biçimlendirilmiş üçgen alınlığı sahiptir. Üçgen alınlıklı bu çatı çeşmenin üzerine tam anlamıyla oturmamaktadır. Bu görünüşüne göre konut çeşmeden daha önce inşa edilmiş, çeşmenin çatısı konuta göre şekillenmiş olmalıdır.

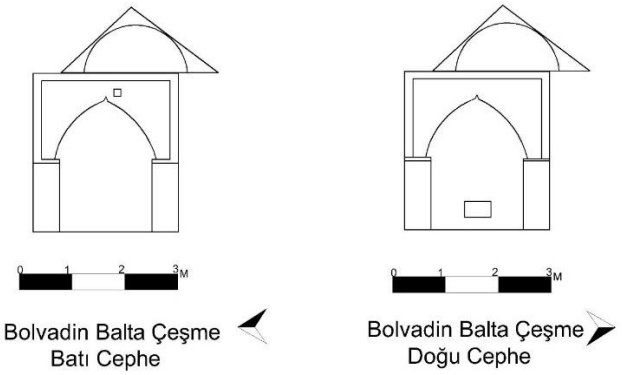
Birbirine simetrik olarak tasarlanan her iki cephe kaş kemerli çeşme nişine sahiptir. Arka cephedeki (doğu) çeşmenin kemerin formu anlaşılsa da günümüzde hasar görmüş vaziyettedir. Çeşmelerin ayna taşı mermerden inşa edilmiş ancak yüzeyleri sıvanmıştır. Kaş kemerler üzengi seviyesinden yukarıya doğru profilli olarak tasarlanarak cepheye hareket katılmıştır. Batı cephede caddeye bakan kemerin yüzeyinde dışa taşkın olarak yerleştirilmiş turkuaz renkte salbeki andıran bir motif yer alır.

Çeşmenin batı ve güney cephesinde duvara kakma tekniğinde yerleştirilmiş seramikler bulunur. Güneyde yer alan seramik yüzeyinde mavi zemin üzerine beyaz renkte, batı cephedeki seramik yüzeyine ise beyaz zemin üzeri mavi renkte ‘’Maşallah’’ yazısı işlenmiştir.

Balta Çeşmesi ahşap çatısının yüzeyinde yer alan yarım kubbeli alınlıkları ve kademeli olarak tasarlanmış kaş kemeri ile barok karakter taşımaktadır. Bu bağlamda ele aldığımız çeşmeler arasında önemli bir yer tutmaktadır. (Çizim 2.31, 2.32) (Foto 2.234, 2.235, 2.236, 2.236, 2.237)

Tarihlendirme:

Yapının batı cephesinde yer alan kaş kemerin kilit taşının hemen üzerinde, Maşallah yazılı seramiğin yanında 1327 tarihi yer alır. Dolayısıyla yapı, H.1327 M.1909-1910 tarihinde inşa edilmiştir. (2.238)

Çizim 2.31 Bolvadin Balta Çeşme Batı Cephe (K.Türkmen) Çizim 2.32 Bolvadin Balta Çeşme Doğu Cephe (K.Türkmen)

Foto 2.332 Bolvadin Balta Çeşmesi Güneybatı Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.333 Bolvadin Balta Çeşmesi Batı Cephe

Foto 2.334 Bolvadin Balta Çeşme Doğu Cephe

Foto 2.335 Bolvadin Balta Çeşme Güney Cephede Yer Alan Seramik

Foto 2.336 Bolvadin Balta Çeşme Batı Cephede Yer Alan Seramik ve İnşa Yazıtı

2.3.11. Boyacıoğlu Çeşmesi

Konum: Afyonkarahisar il merkezi, Karaman Mahallesi'nde yer alır.

İnceleme Tarihi: 13 Mart 2020

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 20.yüzyıl başı

Kitabe: Var. (Okunamıyor)

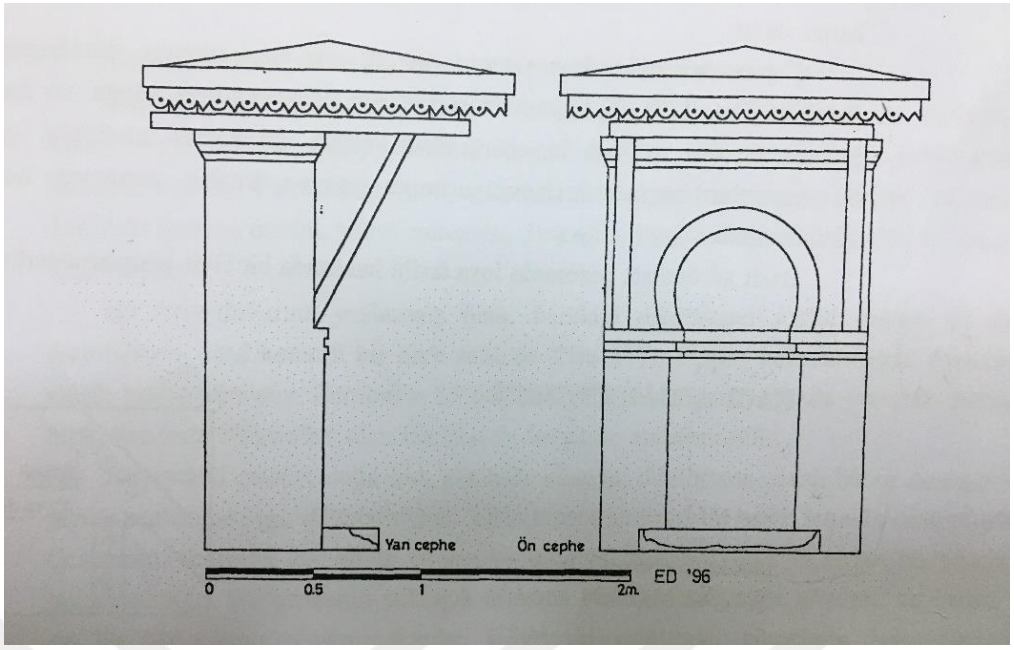
Kullanım Durumu: Çeşme günümüzde işlevini sürdürmektedir.

Ayrıntılı Tanım:

Karaman mahallesinde iki bina arasında yer alan çeşme kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. 2.75cm yüksekliğinde 2.13cm genişliğindeki çeşmenin üzeri ahşaptan kırma çatı ile örtülü olup dışta kiremit kaplı çatıya sahiptir. Çeşmeden öne doğru taşıntı yapan saçak iki ahşap konsol ile çeşmenin yüzeyine oturarak bir sundurma işlevi görmüştür. Çeşme at nalı kemerli bir nişe sahiptir. Kemer profilli başlığa sahip iki ayağa oturmaktadır. Çeşmenin ayna taşı mermer malzemeden inşa edilmiştir. Ayna taşının yüzeyine S-C kıvrımlı stilize bitkiler ve çiçekler kabartma olarak yerleştirilmiştir. (Çizim 2.33) (Foto 2.337, 2.338, 2.339, 2.240)

Tarihlendirme:

Çeşmenin kemer yüzeyinde beş satırlık bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak kitabenin üzeri kazındığından okunamamaktadır. Osmanlı Mimarlığı'nda Oryantalist etkinin en belirgin özelliklerinden biri olan at nalı kemer 19.yüzyıl sonlarında 20.yüzyıl başlarında sıkça kullanılmıştır. Karahisar-ı Sahip İdadisi'nde (1914-16) ve İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulübü Binası'nda (1908-14) oryantalist etkiler taşıyan soğan kubbe kullanımını görmek mümkündür. Dolayısıyla Afyonkarahisar'da Oryantalizm etkileri 20.yüzyılın başlarında görülmeye başlanmıştır. Çeşme'de 20.yüzyılın başlarında inşa edilmiş olmalıdır. (2.341)

Çizim 2.33 Boyacıoğlu Çeşmesi yan ve ön cephe çizimleri (Ertan Daş)

Foto 2.337 Boyacıoğlu Çeşmesi Ön Cephe

Foto 2.338 Boyacıoğlu Çeşmesi Çeşme Nişi

Foto 2.339 Boyacıoğlu Çeşmesi Ayna Taşı

Foto 2.340 Boyacıoğlu Çeşmesi Ayna Taşındaki Bezemeler

Foto 2.341 Boyacıoğlu Çeşmesi Kazınmış Kitabesi

2.4. İstasyon Binaları

2.4.1. Dazkırı İstasyon Binası

Konum: Afyonkarahisar ili, Dazkırı ilçesinde yer alır.

İnceleme Tarihi: 27 Aralık 2019

Yaptıran: Oriental (Ottoman Railway Company)

Mimar: Bilinmiyor

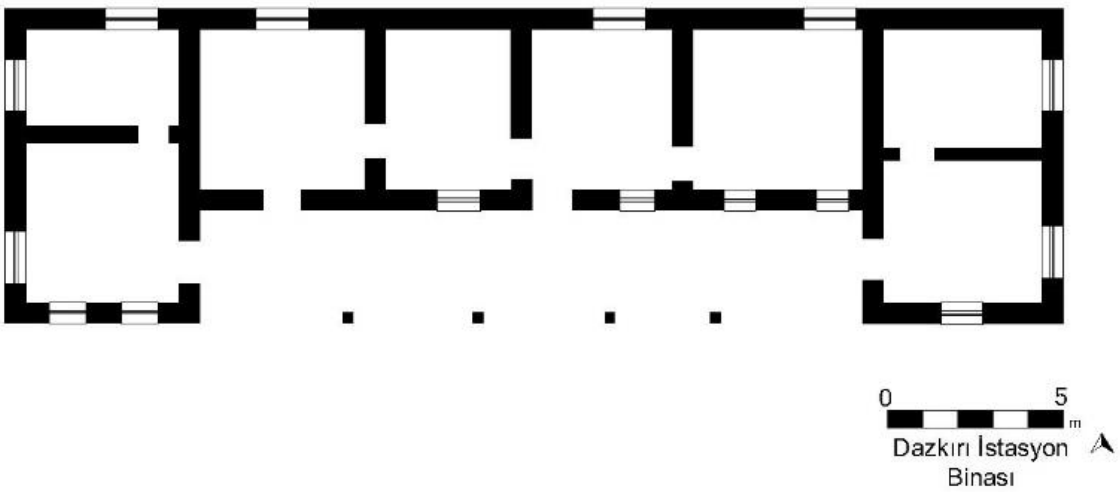
Tarih: 1889-90

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde aynı işlevde kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

İzmir-Aydın, Aydın-Dinar Demiryolu hattının bir parçası olan istasyon binası doğu batı doğrultuda tek katlı olarak ters U plan şemasında inşa edilmiştir. Yapının kuzey doğusuna bitişik olarak sonradan ek bir mekan daha inşa edilmiştir. Yığma taştan kagir olarak inşa edilen yapının üzeri kesme taş taklidi sıva ile kaplanmıştır. Beden duvarlarından çıkıntı yapan yan kanatların köşeleri taş kaplamadır. Binadaki odaların tavanı ahşaptan olup dışta üzeri ise kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. (Çizim 2.34) (Foto 2.342)

Çizim 2.34 Dazkırı İstasyon Binası Planı (K.Türkmen)

Foto 2.342 Dazkırı İstasyon Binası Güney Cepheden Genel Görünüm

Yapının doğu ve batı cephesinde iki adet pencere bulunmaktadır. Batı cephede bulunan pencereler boyut ve tasarım olarak birbirine simetriktir. Fakat doğuda bulunan pencerelerin boyutları birbirinden farklıdır. Ayrıca doğu cephenin kuzeyinde daha sonradan eklenen bölüme giriş kapısı bulunmaktadır. Bunun dışında yan kanatların güneye (ön cepheye) bakan cephesi batıda iki pencereye sahipken doğuda tek pencereye sahiptir. Bu pencereler tüm cephede benzer tasarıma sahip olup söve ve lentoları dışa taşkın olarak tasarlanmıştır. (Foto 2.343, 2.344)

Foto 2.343 Dazkırı İstasyon Binasının Güneybatı Köşesinden Görünüm

Foto 2.344 Dazkırı İstasyon Binasının Güneydoğu Köşesinden Görünümü

Yapının arkaya bakan kuzey cephesi sonradan eklenen bölüm nedeniyle özgünlüğünü tam anlamıyla koruyamamıştır. Kuzeybatı cephede yapının beden duvarlarından öne ve yukarıya çıkan bir ocak çıkıntısı bulunmaktadır. Bu bacanın doğusunda ise üç adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin doğusundan başlayarak doğuya doğru devam eden ve yapının son bulduğu yerde son bulan ek mekan bulunmaktadır. Bu ek mekanda tıpkı diğer yapı gibi taş malzemeden inşa edilmiş ve eğimli bir çatı ile örtülmüştür. (Foto 2.345, 2.346)

Foto 2.345 Dazkırı İstasyon Binasının Kuzeybatı cepheden genel görünüm

Foto 2.346 Dazkırı İstasyon Binasının Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünüm

Yapının en gösterişli cephesi demiryoluna bakan güney cephesidir. Bu cephe dışa taşıntı yapan yan kanatlar ve arasında kalan dört ahşap ayağa oturan sundurmalı bölümle canlı tutulmuştur. Köşeleri pahlanarak sekizgen bir görünüme sahip olan bu ahşap ayaklar taş malzemeden kare kaidelere oturmaktadır. (Foto 2.347)

Foto 2.347 Dazkırı İstasyon Binasında Dışa Taşıntı Yapan Yan Kanatların Arasında Kalan Sundurmalı Bölüm ve Onu Taşıyan Ayaklar

Yapının iç mekanlarına geçiş burada bulunan sundurmalı bölümdeki kapılardan sağlanmaktadır. Dışa taşıntı yapan yan kanatların arasında kalan beden duvarlarında, dört pencere ile iki kapı bulunmaktadır. Bu kapılardan kuzeybatıda bulunan kapı bilet alımının yapılıp hareket saatinin beklendiği bekleme salonuna açılmaktadır. Bu bekleme salonu arka cepheye bakan tek pencere ile aydınlatılmaktadır. Ayrıca bekleme salonun batı duvarında sonradan kapatılmış bir kapı açıklığı ile bilet alma işleminin gerçekleştirildiği bir küçük gişe penceresi bulunmaktadır. Bekleme salonunun zemini mermer kaplı olup tavanı ahşaptandır. (Foto 2.348, 2.349)

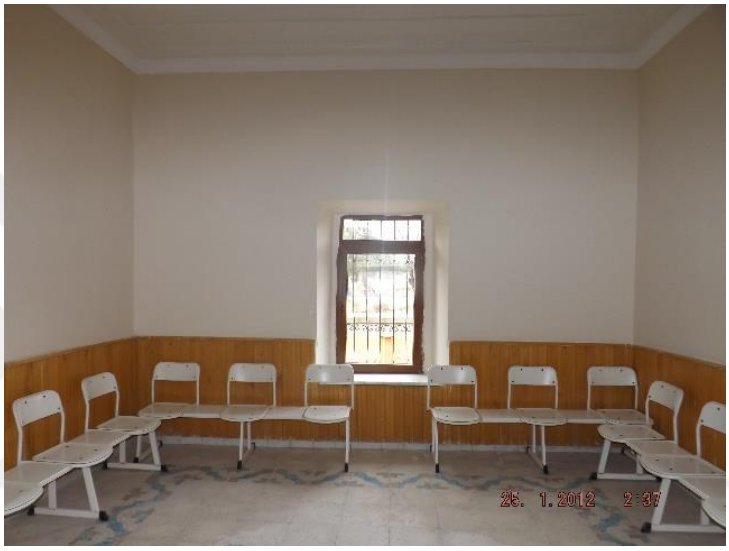

Foto 2.348 Dazkırı İstasyon Binasının Bekleme Salonundan Genel Görünüm

Foto 2.349 Dazkırı İstasyon Binası Bekleme Salonu Batı Duvarı

Yine sundurmalı bölümün batısından dışa taşıntı yapan yan kanattaki odaya geçiş sağlanmaktadır. Orijinalinde bir bütün olarak tasarlanan bu bölüm daha sonradan ince bir

duvar ile ikiye bölünmüş ve arkada kalan kısım mutfak olarak değerlendirilmiştir. Ön cepheye bakan oda üç pencere ile aydınlatılırken arka cepheye bakan mutfak kısmı iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu bölümlerin zemini parke kaplıyken üst örtüsü ahşaptandır. (Foto 2.350, 2.351)

Foto 2.350 Dazkırı İstasyon Binası Batıda Bulunan Yan Kanattaki Oda (İstasyon Şefliği)

Foto 2.351 Dazkırı İstasyon Binası Mutfak Kısmı

Sundurmalı bölümün tam ortasında bulunan kapıdan ise bugün lojman olarak kullanılan mekana geçiş sağlanmaktadır. Bu kapıdan ulaşılan odadan doğu ve batıda bulunan diğer odalara geçiş kapıları bulunmaktadır. Kuzey duvarında bulunan kapıdan ise yapıya

sonradan eklenen ve bugün lojmanın banyo, tuvalet ve mutfağının bulunduğu ek mekana geçiş sağlanmaktadır.

Sundurmalı bölümün doğusundan ise yine doğudaki dışa taşıntı yapan kanattaki odalara geçiş sağlanmaktadır. Tıpkı diğer yan kanat gibi bu oda da bir bütün olarak tasarlansa da daha sonradan ince bir duvar ile ikiye bölünmüş kalan kısım yine mutfak olarak değerlendirilmiştir. Ön cepheye bakan oda iki, mutfak kısmı bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu bölümünde zemini parke kaplı olup tavanı ahşaptandır. (Foto 2.352, 2.353)

Foto 2.352 Dazkırı İstasyon Binası Doğuda Bulunan Yan Kanattaki Oda (Yol Bakım Şefliği)

Foto 2.353 Dazkırı İstasyon Binası Mutfak Kısmı

Gar sahası içinde İstasyon binası haricinde binalar bulunmaktadır. Bu binalar İstasyon binasının kuzeybatı ve doğusuna konumlanmaktadır. Kuzeybatısındaki binalar lojman binalarıdır. Dört ayrı binadan oluşan bu lojmanlardan üç tanesi tek katlıyken bir tanesi iki katlı olarak tasarlanmıştır. Hepsi tıpkı İstasyon Binası gibi yığma taştan kagir olarak inşa edilen bu binaların pencere ve kapılarının üzerinde tuğladan hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Yine İstasyon Binası gibi köşe kıvrımlarında köşe taşları lojmanın binalarına hareket katan bir başka unsurdur. Diğer lojmanlardan farklı olarak tasarlanan iki katlı lojmanın giriş cephesinin alt katı giriş revakı, üst katı ise balkon olarak tasarlanmıştır. İki kat boyunca devam eden bu düzen ahşap ayaklarla hareketlendirilmiştir. (Foto 2.354, 2.355, 2.356, 2.357)

Foto 2.354 Dazkırı İstasyon Kompleksi 1.Nolu Tek Katlı Lojman

Foto 2.355 Dazkırı İstasyon Kompleksi 2.Nolu Tek Katlı Lojman

Foto 2.356 Dazkırı İstasyon Kompleksi 3.Nolu İki Katlı Lojman

Foto 2.357 Dazkırı İstasyon Kompleksi 4.Nolu Tek Katlı Lojman

İstasyon Binasının doğusunda ise iki bina bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Ambar Binasıdır İçten ahşap konstrüksiyonlu olan bu hangarın dış duvarları yığma taştan kagir olarak inşa edilmiştir. Birisi doğusunda birisi güneyinde olmak üzere iki büyük giriş kapısı bulunmaktadır. Bu kapılardan doğuda bulunanı basık kemerliyken güneyde bulunanı düz lentoludur. (Foto 2.358, 2.359)

Foto 2.358 Dazkırı İstasyon Kompleksi Ambarın Doğu Cepheden Görünümü

Foto 2.359 Dazkırı İstasyon Kompleksi Ambarın İç Mekandan Görünümü

Ambar Binasının doğusunda ise Su Deposu bulunmaktadır. İki katlı görünüme sahip bu yapının alt katı tamamen kesme taştan inşa edilmiş olup üst katında demirlerle çevrelenmiş bir su deposu bulunmaktadır. Alt katta yapının doğu ve kuzey cepheleri sağır bırakılmışken güney ve batı cephelerinde yarım daire kemerli birer giriş kapısı bulunmaktadır. Bu giriş kapılarının kemerlerinin kilit taşı dışa taşkın olarak tasarlanmıştır. Güneye bakan cephesinde basık kemerli giriş kapısının üzerinde devşirme malzeme olarak bir akant yaprağı bulunmaktadır. Ayrıca yapının köşe kıvrımlarına yerleştirilen köşe taşları cepheye hareket kazandıran diğer bir unsurdur. (Foto 2.360, 2.361, 2.362)

Foto 2.360 Dazkırı İstasyon Kompleksi Su Deposu Güneybatı Cephe

Foto 2.361 Dazkırı İstasyon Kompleksi Su Deposu Kuzeydoğu Cephe

Foto 2.362 Dazkırı İstasyon Kompleksi Su Deposu Güney Cephedeki Akant Yaprağı

Bu binalar haricinde Su Deposunun karşısında ahşaptan bir hangar bulunmaktadır. (Foto 2.363)

Foto 2.363 Dazkırı İstasyon Kompleksi Su Deposunun Güneyinde Bulunan Ahşap Hangar

Tarihlendirme:

Yapıların hiçbiri üzerinde doğrudan yapım tarihini gösteren bir inşa kitabesi veya yazıt bulunmamaktadır. Sadece İstasyon Binasının Sundurmalı bölümünde çevredeki Antik Kentlerden geldiği düşünülen bir yazıt bulunmaktadır fakat bunun yapının inşa tarihiyle herhangi bir alakası yoktur. Yukarıda da belirtildiği gibi Dazkırı İstasyonu İzmir-Aydın, Aydın-Dinar Demiryolu güzergahının bir parçasıdır. Bu Demiryolu 1889 yılında Oriental Railway Company adlı şirket tarafından işletmeye açılmıştır. Şirket ile yapılan anlaşma mukavelenamesinin 4,5,6,7 maddesine göre şirket İstasyon için gerekli binaları dört sene içinde inşa etme zorunluluğuna sahiptir.[187] Hat 1889 yılında işletmeye açıldığına göre buradan hareketle yapının 1889-1893 yılında inşa edildiğini öne sürmek yanlış olmayacaktır. Ancak İlerde de değinileceği gibi Evciler İstasyonunun 1890, Dinar İstasyonunun ise 1892 yılında inşa edildiğini gösteren kitabeler mevcuttur. Dazkırı İstasyonu bu iki İstasyondan daha önceki durak olması sebebiyle 1889-1890 yılları arasında inşa edilmiş olması daha muhtemeldir.

[187] Erkan Yonca., 2007: 28

2.4.2. Evciler İstasyon Binası

Konum: Afyonkarahisar ili, Evciler İlçesinde[188] yer alır.

İnceleme Tarihi: 27 Aralık 2019

Yaptıran: Oriental (Ottoman Railway Company)

Mimar: Bilinmiyor

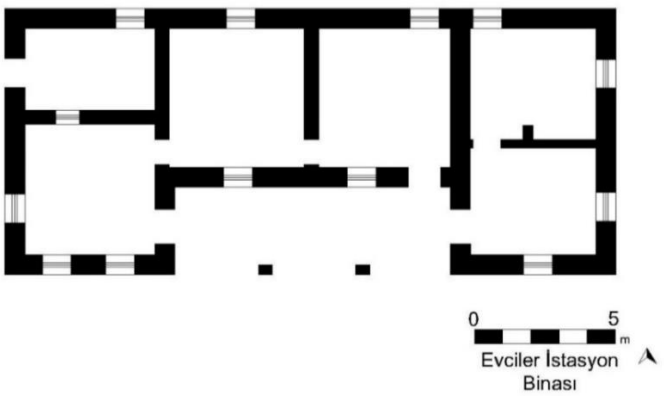
Tarih: 1890

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde atıl vaziyettedir.

Ayrıntılı Tanım:

İzmir Aydın- Aydın-Dinar Demiryolu ağının bir parçası olan Evciler İstasyonu doğu batı doğrultuda tek katlı olarak ters U plan şemasında inşa edilmiştir. Ancak bu yapının kuzeydoğusuna bitişik ek olarak daha sonradan bir bölüm daha eklenmiştir. Yapı yığma taştan kagir olarak inşa edilmiş ve üzeri Marsilya tipi kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. (Çizim 2.35)

Çizim 2.35 Evciler İstasyon Binası Planı (K.Türkmen)

[188] Evciler Osmanlı Döneminde Afyonkarahisar Sancağı, Sandıklı Kazası, Dazkırı Nahiyesine bağlı bir köy statüsündedir.

Yapının cepheleri, yan kanatlarda bulunan köşe taşlarıyla, düz söve ve lentolu pencereler ve bu pencerelerin üzerinde kilit taşları mermerden dışa taşırılmış hafifletme kemerleriyle, beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapmış yan kanatlarla ve yine beden duvarından dışa taşıntı yapan saçaklarla canlı tutulmuştur. Ayrıca ön cephede yan kanatların arasında kalan sundurmalı bölüm iki ahşap ayağa oturarak cepheye hareket katmıştır. (Foto 2.364)

Foto 2.364 Evciler İstasyon Binası Kuzey Cepheden Genel Görünüm

Yapının doğu cephesi iki pencere ile hareketlendirilmiştir. Bu pencereler tıpkı diğer cephedeki pencereler gibi ahşap söve ve lentolu olup üzeri hem yükü yanlara dağıtan hem de süsleme amaçlı tuğla kemerlerle hareketlendirilmiştir. Bu tuğla kemerin kilit taşı mermerden olup dışa taşkın olarak tasarlanmıştır. Ayrıca doğu cepheden sonradan inşa edilen ek binaya giriş kapısı bulunmaktadır. (Foto.2.365)

Foto 2.365 Evciler İstasyonu Doğu Cepheden Genel Görünüm

Yapının batı cephesi bir pencere bir de bekleme salonuna açılan kapıya sahiptir. Kapıların düzeni de pencereler ile aynıdır. Farklı olarak kapının söve ve lentoları mermerden dışa taşkın olarak tasarlanmıştır. (Foto 2.366)

Foto 2.366 Evciler İstasyonu Batı Cepheden Görünüm

Kuzeye bakan arka cephede özgün olarak iki pencere bulunmaktadır. Arka cephenin ortasından başlayarak doğuya doğru devam eden eğimli bir çatıya sahip ek bir mekan bulunmaktadır. (Foto 2.367)

Foto 2.367 Evciler İstasyonunun Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüm

Yapının en hareketli cephesi güney cephesidir. Güney cephe beden duvarlarından dışa taşıntı yapan kanatlar ve bu kanatlar arasında kalan sundurmalı bölüm ile canlı tutulmuştur.

Bu sundurmalı bölüm iki ahşap ayağa oturmaktadır. Yan kanatlarının arasında kalan beden duvarında iki pencere ve bir kapı bulunmaktadır. (Foto 2.368)

Foto 2.368 Evciler İstasyonu Kuzey Cephede Sundurmalı Bölüm ve Ahşap Ayaklar

Dışa taşıntı yapan yan kanatların ahşap sundurmalı bölüme bakan iç yüzeylerinde yani sundurmanın doğusunda ve batısında birer kapı bulunmaktadır. Bu kapılar yan kanatlardaki mekanlara geçişi sağlamaktadır. (Foto 2.369)

Foto 2.369 Evciler İstasyonu Ahşap Sundurmalı Bölümden Giriş Kapısına Bakış

Yapının her iki yan kanadı da iki mekandan oluşmaktadır. Batıda bulunan kanattaki odalardan ön cepheye bakan odaya ahşap sundurmadan erişim sağlanırken, arkada bulunan odaya batıda bulunan kapıdan giriş sağlanmaktadır. Ön cepheye bakan oda üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Ayrıca bu odanın kuzey duvarına açılan küçük bir pencere bulunmaktadır. Bu pencere arkada bulunan bekleme salonu ile bağlantıyı sağlamaktadır ve bilet alma işleminin gerçekleştirildiği gişe penceresidir. Yapıda bulunan tüm odalar gibi bu odanın da zemini ve tavanı ahşaptandır. (Foto 2.370)

Foto 2.370 Evciler İstasyonu Batıda Bulunan Yan Kanattaki Odadan Görünüm ve Gişe Penceresi

Doğuda bulunan yan kanatta da iki mekan bulunmaktadır. Bu iki odaya birbiri içerisinden geçiş bulunmaktadır. Güneye bakan ve sundurmalı bölümden erişim sağlanan oda iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Ayrıca arka cepheye bakan odada, iki mekanı birbirinden ayıran duvar yüzeyinde bir ocak bulunmaktadır. (Foto 2.371)

Foto 2.371 Evciler İstasyonu Doğuda Bulunan Yan Kanattaki Odadan Genel Görünüm

Gar sahasında İstasyon binasından hariç iki yapı bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi İstasyon binasının doğusunda bulunan ahşap konstrüksiyonlu hangar binasıdır. Diğeri ise İstasyonun batısına konumlanan lojman binasıdır. Lojman binası tıpkı istasyon binası gibi tek katlı ve yığma taştan kagir olarak inşa edilmiş üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Köşe taşları, tuğladan hafifletme kemerleri lojmanın cephesine hareket katmıştır. (Foto 2.372, 2.373)

Foto 2.372 Evciler İstasyon Kompleksinin Doğusunda Bulunan Hangar

Foto 2.373 Evciler İstasyon Kompleksinin Batısında Bulunan Lojman

Tarihlendirme:

Yukarıda belirtildiği gibi Evciler İstasyonu İzmir-Aydın, Aydın-Dinar Demiryolu ağının bir parçasıdır. Bu hat Oriental Railway Company adlı şirket tarafından 1889 yılında tamamlanmış ve işletmeye açılmıştır. Bununla paralel olarak yapının sundurmalı bölümünden batıda bulunan mekana geçişi sağlayan kapının hafifletme kemerinin kilit taşı üzerinde ***''1890"*** tarihi bulunmaktadır. Buradan hareketle yapının 1890 yılında inşa edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. (Foto 2.374, 2.375)

Foto 2.374 Evciler İstasyon Binasında Batıda Bulunan Yan Kanattaki Odaya Giriş Kapısı

Foto 2.375 Evciler İstasyon Binası Giriş Kapısı Kemerinin Kilit Taşındaki İnşa Kitabesi (Tarihi)

2.4.3. Dinar İstasyon Binası

Konum: Afyonkarahisar ili, Dinar ilçesi, İstasyon Caddesinde yer alır.

İnceleme Tarihi: 11 Aralık 2019

Yaptıran: Oriental (Ottoman Railway Company)

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 1892

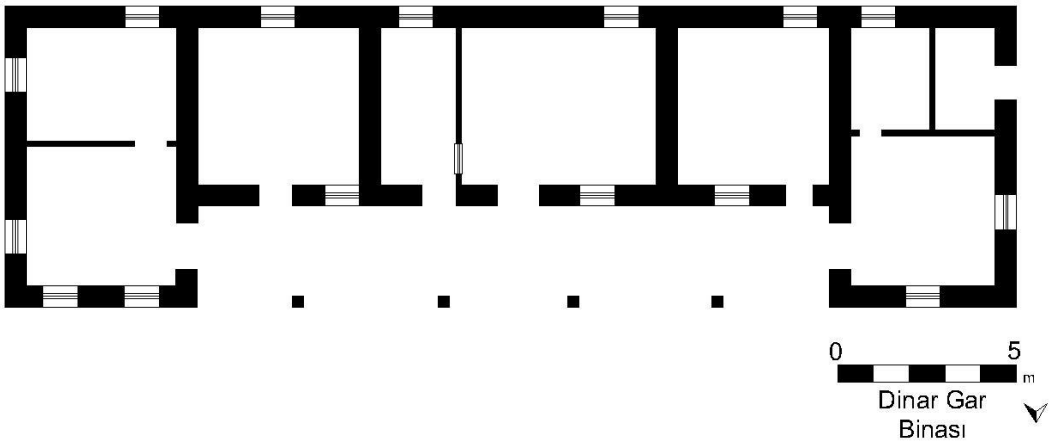
Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde aynı işlevde kullanımını sürdürmektedir.

Ayrıntılı Tanım:

Doğu batı doğrultuda, tek katlı ve Ters U plan şemasında, yığma taş malzemeden inşa edilen yapının üzeri kesme taş taklidi sıva ile kaplanmıştır. Taş malzeme haricinde pencereler ve kapılar üzerinde tuğladan hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Yapıdaki odaların ve

sundurmalı bölümün tavanı düz ahşap tavan olup dışta Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. (Çizim 2.36) (2.376)

Çizim 2.36 Dinar İstasyon Binası Planı (K.Türkmen)

Foto 2.376 Dinar İstasyon Binası Kuzey Cepheden Genel Görünüm

Aydın-Dinar hattının Afyonkarahisar'daki İstasyon Binaları için standartlaşmış olan köşe taşları, hafifletme kemerleri ve çıkıntı yapan kanatların arasına yerleştirilen sundurma uygulamasını Dinar İstasyonunda da görmek mümkündür. Ters U plan şemasına sahip yapıda beden duvarlarından dışa taşıntı yapan yan kanatlardan doğudaki kanatta iki adet batıdaki kanatta bir adet ön cepheye bakan pencere bulunmaktadır. Bu pencereler her cephede aynı düzende olup düz söve ve lentoludur. (Foto 2.377, 2.378)

Foto 2.377 Dinar İstasyon Binası Dışa Taşıntı Yapan Yan Kanatın Kuzeye Bakan Cephesi

Foto 2.378 Dinar İstasyon Binası Dışa Taşıntı Yapan Yan Kanatların Kuzeye Bakan Cephesi

Yan kanatlardaki bu pencerelerin ortasında ve yanında devşirme malzemeler bulunmaktadır. Doğudaki yan kanatın kuzeye bakan cephesinde iki pencere arasında mermer malzemeli, tahrip olmuş bir heykel yerleştirilmiştir. Heykelin sadece Kıyafetindeki kıvrımlar ve eli net olarak seçilebilmektedir. Diğer kanatta ise tek pencerenin sağında bir çerçeve içine alınmış altı yapraklı bir çiçek bulunmaktadır. (Foto 2.379, 2.380)

Foto 2.379 Dinar İstasyon Binası Devşirme Malzemeler

Foto 2.380 Dinar İstasyon Binası Devşirme Malzemeler

Yapının doğu cephesinde iki, batı cephesinde ise bir adet aynı düzende pencere bulunmaktadır. Ayrıca batı cephesinde sonradan açıldığı düşünülen mescit kısmına geçişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır. (Foto.6-7)

Foto 2.381 Dinar İstasyon Binası Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.382 Dinar İstasyon Binası Kuzeybatı Köşeden Genel Görünüm

Yapının arkaya bakan güney cephesi ön cepheye göre daha sade görünümdedir. Bu cephede altı adet dikdörtgen formda, söveleri ve lentoları derzlerle vurgulanmış pencere bulunmaktadır. (Foto 2.383)

Foto 2.383 Dinar İstasyon Binası Güney Cepheden Genel Görünüm

Yapının en dikkat çekici bölümü kuzeye bakan giriş cephesidir. Yan kanatların arasında kalan ve dört ahşap direğe oturan bir sundurma ile örtülü bu alan birbirinden farklı işlevlere sahip olan mekanlara dağılımı sağlamaktadır. Bu bölümde altı adet kapı, üç adette pencere bulunmaktadır. Bu sundurmalı bölümün doğusunda bulunan iki kanatlı ahşap kapıdan, dışa taşıntı yapan ve bugün hareket memurunun kullandığı odaya geçilir. Orijinalinde bir bütün olarak yapıldığı düşünülen bu bölüm daha sonradan ince bir duvar ile ikiye bölünmüş ve kalan kısım mutfak olarak değerlendirilmiştir. Hareket memurunun odası üç adet, mutfak ise iki adet pencere ile aydınlatılmıştır. Bu oda ile gişe odası arasında kalan kare planlı oda birisi ön cepheye diğeri arka cepheye bakan iki pencereye sahiptir. Bilet alımı yapılan gişe odası ise dikdörtgen planlıdır. Bu oda ise arka cepheye bakan tek pencereye sahip olmakla birlikle batı duvarında bekleme salonuna açılan ve yolcuların bilet alımı yaptığı bir pencereye daha sahiptir. (Foto 2.384, 2.385)

Foto 2.384 Dinar İstasyon Binası Mekanlara Dağılımı Sağlayan Ahşap Sundurmalı Bölüm

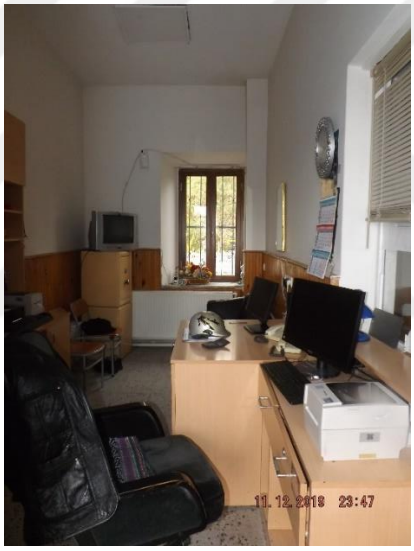

Foto 2.385 Dinar İstasyon Binası Gişe Odası

Yolcuların bilet alıp hareket için beklediği salona iki kanatlı ahşap bir kapıdan erişim sağlanmaktadır. Bu bekleme salonu da güneye bakan tek pencere ile aydınlatılmaktadır. (Foto 2.386)

Foto 2.386 Dinar İstasyon Binası Bekleme Salonu ve Gişe Penceresi

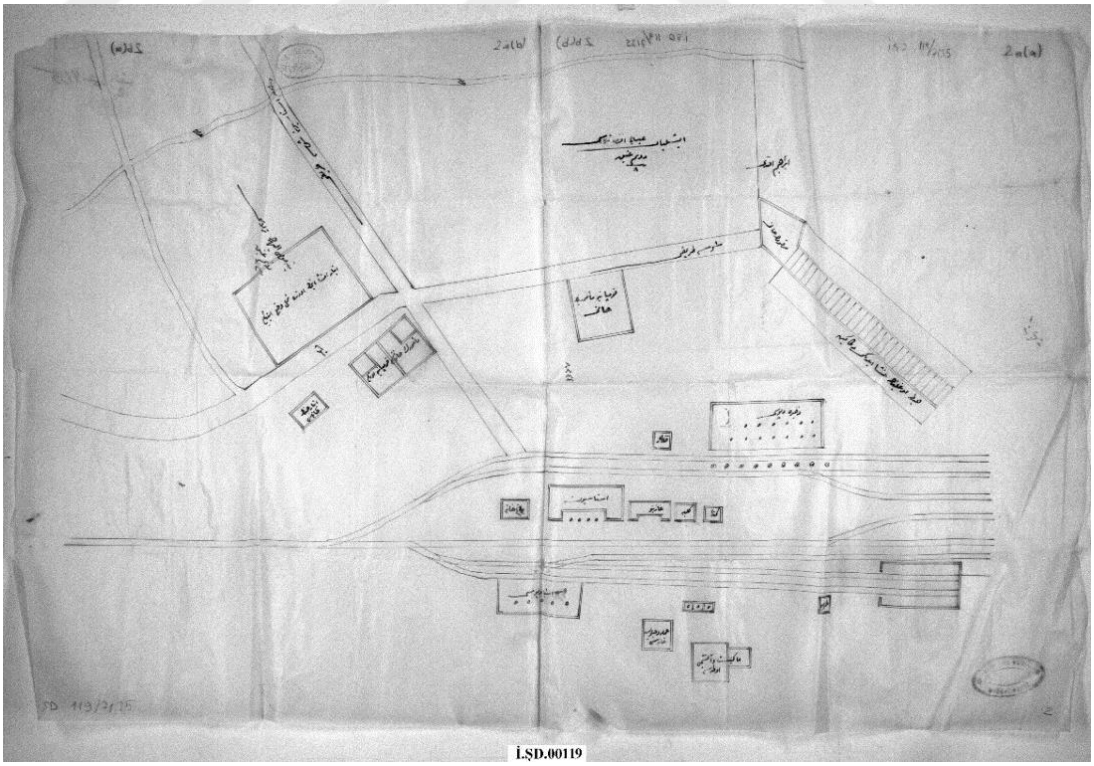
Bekleme salonunun batı duvarına açılan bir kapıdan ve ahşap sundurmalı bölümde bulunan iki kanatlı diğer bir kapıdan bugün müze olarak tasarlanmış bölüme geçiş sağlanmaktadır. Bu bölümde tıpkı bekleme salonu gibi güneye bakan tek pencere ile aydınlatılmıştır. (Foto 2.387)

Foto 2.387 Dinar İstasyon Binası TCDD Müzesi Olarak Düzenlenen Oda

Ahşap sundurmanın batısında bulunan iki kanatlı kapıdan ise bugün İstasyon şefinin kullandığı odaya geçiş sağlanmaktadır. Tıpkı diğer kanat gibi bu odada bir bütün olarak düşünülmüş olsa da daha sonradan ince bir duvar ile ortadan ikiye bölünmüştür. Şefin kullandığı oda birisi ön cepheye diğeri yan cepheye bakan iki pencere ile aydınlatılmıştır. İnce bir duvarla bölünen kısım ise tekrar ikiye bölünmüştür. Bu bölmelerden birisine erişim doğrudan İstasyon şefinin odasından sağlanmaktayken bölünen mescit kısmına ise batı cephede bulunan kapıdan giriş sağlanır. İstasyon binasında bulunan odaların tamamının üzeri tıpkı sundurma gibi ahşaptandır. Zeminleri ise mermer döşemeye sahiptir.

Arşiv belgelerinde Dinar İstasyonun vaziyet planı yer alır. Ancak konu doğrudan İstasyon kompleksi ile ilgili olmadığından çizimler detaylı değildir. 14 Haziran 1892 tarihli belgeye göre Karahisar-ı Sahip ileri gelenlerinden İşilyan Efendi Geyikler (Dinar) İstasyonu civarında mutasarrıf olduğu araziler üzerine han, dükkan ve anbar gibi binalar inşa etmek için ruhsat talep etmiş ve talebi uygun görülmüştür. [189] Binaların bulunduğu alanın çizimleri arasında İstasyon Müştemilatı da yapıların varlığı da dikkat çekicidir. Yerleşim planında İstasyon kompleksine ait Kumpanya Memuru Haneleri, Eşya Deposu, Zahire Deposu, Kıntar, İstasyon, Amele Odası, Makascı Odası gibi binalar yer alır. (Belge 2.1)

Belge 2.1 Dinar İstasyon Kompleksi Yerleşimi (BAO)

[189] BOA., İ.ŞD., 119-7135 H. 20-11-1309 M.16 Haziran 1892

Dinar İstasyonu müştemilatında İstasyon Binası haricinde de binalar bulunmaktadır. İstasyon Binasının kuzeydoğusunda binalar bulunmaktadır. Vaziyet planında Eşya Deposu olarak belirtilen yapı ahşap konstrüksiyonlu beşik çatılı bir yapıdır. Bitişiğinde yer alan yapı vaziyet planında görülmediğinden sonradan inşa edildiği düşünülmektedir. (Foto 2.388)

Foto 2.388 Dinar Gar Sahasındaki Hangar ve Ona Bitişik Tek Katlı Bina

Eşya Deposu haricinde İstasyon Binasının kuzeybatısında binalar görülmektedir. Bu binalar vaziyet planında Amele Odası ve Makascı Odası olarak belirtilmiştir. Moloz taş malzemeden inşa edilen bu yapıların pencere düzenleri ve köşe taşları tıpkı istasyon binasındakiler gibi tasarlanmıştır. (Foto 2.389, 2.390)

Foto 2.389 Dinar İstasyon Kompleksi İçinde Bulunan Makascı Odası

Foto 2.390 Dinar İstasyon Kompleksi İçinde Bulunan Lojman

İstasyon Kompleksi içinde en batıda bir de su deposu bulunmaktadır. Hemen hemen her İstasyon Kompleksinde bulunan bu yapı tipik özellikler taşır. Alt katı tamamen taş malzemede inşa edilmiş olup köşe taşları ile vurgulanan yapının alt katı ile üst katı bir silme ile ayrılmıştır. Üst katı orijinalinde ahşaptan bir depodur. Ancak yıpranmalar sonucunda bu ahşap bölümün üzeri demir ile çevrelenmiştir. (Foto 2.391)

Foto 2.391 Dinar İstasyon Kompleksindeki Su Deposu

Vaziyet planında İstasyon Binasının güneybatı köşesinde bir Zahire Deposu yer alır. Ancak bu yapı günümüze ulaşamamıştır.

Tarihlendirme:

İzmir-Aydın hattının bir uzantısı olan Sarayköy-Dinar hattı 1889 yılında tamamlanmıştır. Yapının dört ahşap ayağa oturan sundurma ile örtülü bölümünde gişe odası ile bekleme salonu arasında bir çeşme bulunmaktadır. Bu çeşme üzerinde bulunan kitabede Oriental Railway Company (ORC) adlı şirketin ismi ve 1892 tarihi verilmiştir. (Foto 2.392, 2.393) Yukarıda da belirtildiği gibi bu şirket İzmir-Aydın hattının inşası için imtiyaz verilen şirkettir. Dolayısıyla bu çeşme kitabesinden hareketle yapının 1892 yılında inşa edildiği kabul edilebilir.

Foto 2.392 Dinar İstasyon Binasında Sundurmalı Bölümdeki Çeşme

Foto 2.393 Dinar İstasyon Binasında Çeşme Üzerinde Şirket Adını ve Yapım Tarihini Gösteren Kitabe

2.4.4. Sundurlu İstasyon Binası

Konum: Denizli ili, Çivril ilçesi, Sundurlu[190] köyünde yer alır.

İnceleme Tarihi: 25 Aralık 2019

Yaptıran: Oriental (Ottoman Railway Company)

Mimar: Bilinmiyor

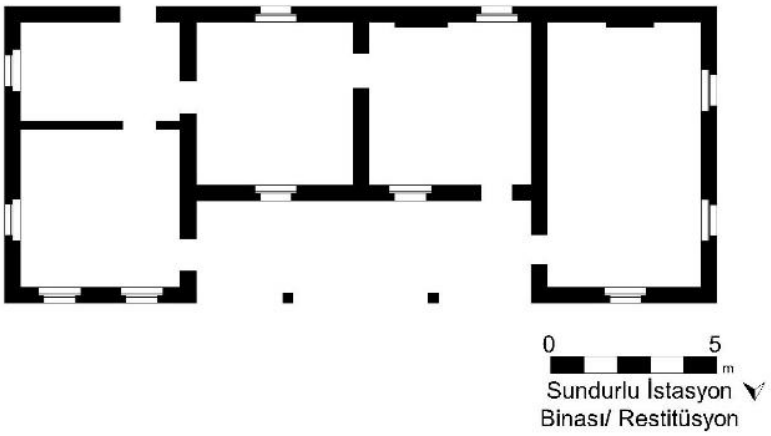
Tarih: 1890-94

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde atıl vaziyettedir.

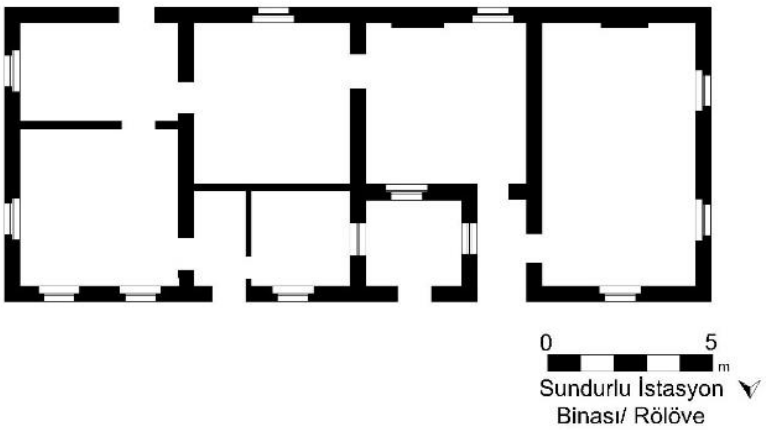
Ayrıntılı Tanım:

İzmir-Aydın Aydın-Dinar Demiryolu Güzergahı Çivril şubesinin bir parçası olan Sundurlu İstasyon Binası doğu batı doğrultuda tek katlı olarak yığma duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Yapının üzeri Marsilya tipi kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Orijinalinde tıpkı Dazkırı, Evciler, Dinar, Çivril İstasyon Binaları gibi Ters U plan şemasında inşa edilen yapı gününüzde yan kanatların arasına inşa edilen iki oda ile birlikte dikdörtgen bir plan arz etmektedir. (Çizim 2.37, 2.38) (Foto 2.394)

Çizim 2.37 Sundurlu İstasyon Binası Restitüsyon Planı (K.Türkmen)

[190] Sundurlu Köyü Osmanlı Döneminde Afyonkarahisar ili, Sandıklı Kazası, Şeyhlü Nahiyesine bağlı bir köy statüsündedir.

Çizim 2.38 Sundurlu İstasyon Binası Rölöve Planı (K.Türkmen)

Foto 2.394 Sundurlu İstasyon Binası Kuzey Cepheden Genel Görünümü

Yapının yan cephelerini oluşturan doğu ve batı cepheler birbirine simetrik olarak tasarlanmıştır. Her iki cephe de iki adet pencereye sahiptir. Bu pencerelerin ahşap söve ve lentoları dışa taşıntı yapmıştır. Pencerenin üzerinde hem süs amaçlı hem de ağırlığı yanlara aktaran hafifletme kemeri bulunmaktadır. (Foto 2.395, 2.396)

Foto 2.395 Sundurlu İstasyon Binasının Batı Cephesinden Genel Görünüm

Foto 2.396 Sundurlu İstasyon Binasının Kuzeydoğu Köşeden Genel Görünüm

Yapının arka cephesi güneye bakmaktadır. Arka cephede iki adet aynı formda pencere bulunmaktadır. Ayrıca güneydoğu köşede ahşap söve ve lentoya sahip üzerinde tuğladan hafifletme kemeri bulunan bir de giriş kapısı bulunmaktadır. (Foto 2.397)

Foto 2.397 Sundurlu İstasyon Binasının Güneye Bakan Arka Cephesi

Yapının ön cephesinde dışa taşıntı yapan yan kanatlardan doğuda bulunanı kuzeye bakan iki pencere ile batıda bulanan yan kanat ise tek pencere ile aydınlatılmaktadır. (Foto 2.398, 2.399)

Foto 2.398 Sundurlu İstasyon Binası Doğuda Bulunan Yan Kanatın Kuzeye Bakan Cephesi

Foto 2.399 Sundurlu İstasyon Binası Batıda Bulunan Yan Kanatın Kuzeye Bakan Cephesi

Yan kanatların arasında kalan iki odanın yerinde önceden iki ahşap ayağa oturan sundurmalı bir revak bulunurken şu anda yapıya sonradan eklenen iki oda bulunmaktadır. Yapıya ek olarak yapılan bu bölümün cephesi ise iki giriş kapısı ile bu iki kapının arasında kalan pencere ile hareketlendirilmiştir. Yapıda önceden bulunan sundurmalı bölümü taşıyan ahşap ayaklarından birisi ise bugün duvarların arasında hala mevcuttur. (Foto. 2.400, 2.401)

Foto 2.400 Sundurlu İstasyon Binası Yan Kanatların Arasına Sonradan Eklenen Bölüm

Foto 2.401 Sundurlu İstasyon Binası Günümüze Ulaşabilen, Sundurmayı Taşıyan Ahşap Ayak

Yapıya sonradan eklenen bu iki mekandan batıda bulunan mekana doğrudan bir giriş kapısı bulunmaktadır. Diğer odaya ulaşmak için bir ön mekana geçiş sağlanır. Bu ön mekandan hem yapıya sonradan eklenen bölüme geçiş sağlanır hem de doğuda bulunan yan kanata geçiş sağlanır. Yapının batıda bulunan yan kanadı dikdörtgen planlı tek bir odadan oluşmaktadır. Bu oda biri kuzeye ikisi batı cepheye bakan üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Ayrıca güney duvarında birde ocak bulunmaktadır. Odanın zemini ve tavanı ahşaptandır. (Foto 2.402, 2.403)

Foto 2.402 Sundurlu İstasyon Binası Batıda Bulunan Yan Kanattaki Tek Oda

Foto 2.403 Sundurlu İstasyon Binası Batıda Bulunan Yan Kanattaki Oda

Doğuda bulunan yan kanat ise iki mekandan oluşmaktadır. Bunlardan kuzeye bakan cephe ikisi kuzeye biri doğuya bakan üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu iki odadan bir diğerine geçiş sağlanmaktadır. Arka cepheye bakan odaya hem ön cepheye bakan odadan erişim sağlanırken hem de yapının arka cephede bulunan giriş kapısından erişim sağlanmaktadır. Arkadaki odanın güney duvarında ocak bulunmaktadır. (Foto 2.404, 2.405)

Foto 2.404 Sundurlu İstasyon Binası Doğuda Bulunan Yan Kanattaki Oda

Foto 2.405 Sundurlu İstasyon Binası Yan Kanattaki Diğer Oda ve Odada Bulunan Ocak

Yan kanatların arasında kalan ve yapıyla birlikte inşa edilen iki odaya da birbiri içerisinden erişim sağlanmaktadır. Her iki oda da kare planlıdır. Batı kanada yakın olan odanın güney duvarında ocak ve bir pencere bulunurken doğu kanada yakın olan odada ocak bulunmamaktadır. Bu odaların kuzey duvarında orijinalinde sundurmaya açılan birer pencere bulunmaktadır. Fakat sundurmalı revak iki odaya dönüştürüldüğü için bu odadaki pencereler kapatılmıştır. Bu iki odanın da zemini ve tavanı ahşaptandır. (Foto 2.406, 2.407)

Foto 2.406 Sundurlu İstasyon Binası Batı Kanada Yakın Olan Odadan Görünüm

Foto 2.407 Sundurlu İstasyon Binası Odalarda Kapatılan Pencere

Yapının yan kanatları arasına sonradan inşa edilen iki oda bulunmaktadır. Bu odalardan batıdaki daha küçük boyutludur. Doğudaki oda ise daha büyük boyutlu olup kuzey cepheye bakan bir pencere ve batıdaki odaya açılan bir pencereye sahiptir. (Foto 2.408, 2.409)

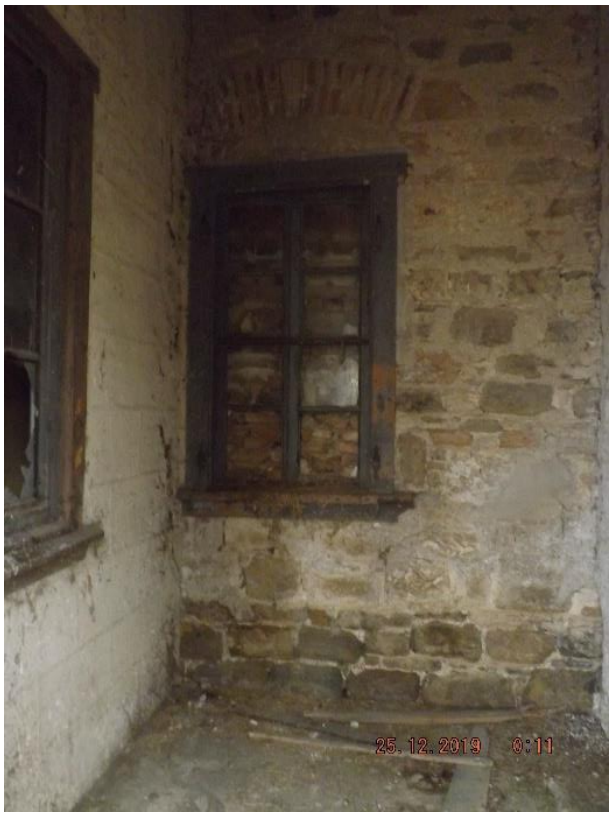

Foto 2.408 Sundurlu İstasyon Binası Yan Kanatlar Arasına İnşa Edilen Küçük Oda

Foto 2.409 Sundurlu İstasyon Binası Yan kanatlar Arasına İnşa Edilen Oda

Tarihlendirme:

Yukarıda da belirtildiği Sundurlu İstasyonu İzmir-Aydın, Aydın-Dinar Demiryolu hattında bulunan Çivril şubesinin bir uzantısıdır. Bu hat 1890 yılında Oriental Railway Company (ORC) adlı şirket tarafından inşa edilmiş ve işletmeye açılmıştır. Şirket ile imzalanan anlaşmaya göre gerekli binaların dört yıl içinde tesis edilmesi gerekmektedir. Buradan hareketle istasyon binasının 1890-1894 yılları arasında inşa edildiğini söylemek mümkündür.

2.4.5. İnceköy İstasyon Binası

Konum: Denizli ili, Çivril ilçesi, İnceköy mahallesinde[191] yer alır.

İnceleme Tarihi: 25 Aralık 2019

Yaptıran: Oriental (Ottoman Railway Company)

[191] İnceköy Mahallesi Osmanlı Döneminde Afyonkarahisar ili, Sandıklı Kazası, Şeyhlü Nahiyesine bağlı bir köy statüsündedir.

Mimar: Bilinmiyor

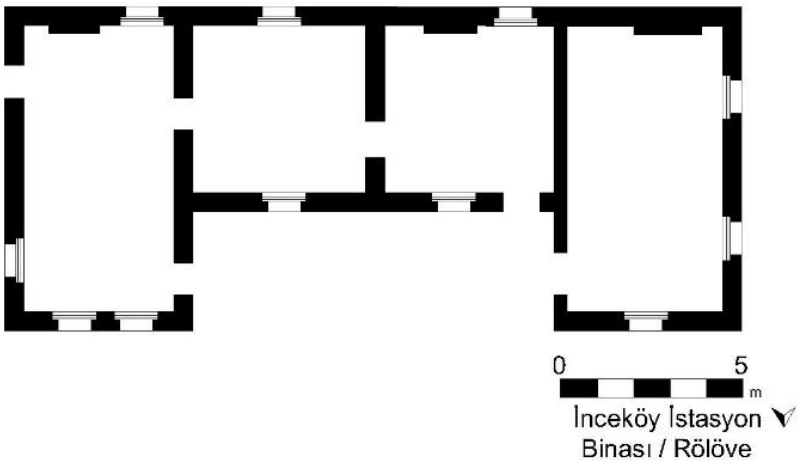
Tarih: 1890-94

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde atıl vaziyettedir.

Ayrıntılı Tanım:

Mevcut hali oldukça harap olan ve yıkılmaya yüz tutan yapı doğu batı doğrultuda ters U plan şemasında inşa edilmiştir. İnceköy İstasyon Binası, kendisi gibi köy statüsünde bulunan Evciler ve Sundurlu İstasyon Binaları ile tip proje arz etmektedir. (Çizim 2.39)

Çizim 2.39 İnceköy İstasyon Binası Rölöve Planı (K.Türkmen)

Yığma taştan kagir olarak inşa edilen yapının günümüzde çatısı ve odalarının zemini çökmüş vaziyettedir. Buna rağmen yapının yan kanatlarda bulunan köşe taşları, dışa taşıntı yapan söve ve lentoya sahip pencereleri, bu pencerelerin üzerinde bulunan kilit taşı mermerden inşa edilmiş tuğladan hafifletme kemerleri ile tipik bir İstasyon Binası görünümündedir. (Foto 2.410)

Foto 2.410 İnceköy İstasyon Binası Kuzeydoğu Köşeden Genel Görünüm

Yapının yan cephelerini oluşturan doğu ve batı cepheler ufak farklılıklar dışında birbirine simetrik inşa edilmiştir. Doğu cephede bir pencere bir de kapı bulunurken, batı cephede iki adet pencere bulunmaktadır. Bu pencereler tıpkı diğerleri gibi düz söve ve lentolu olup üzerinde kilit taşı dışa taşıntı yapan hafifletme kemeri bulunmaktadır. (Foto 2.411, 2.412)

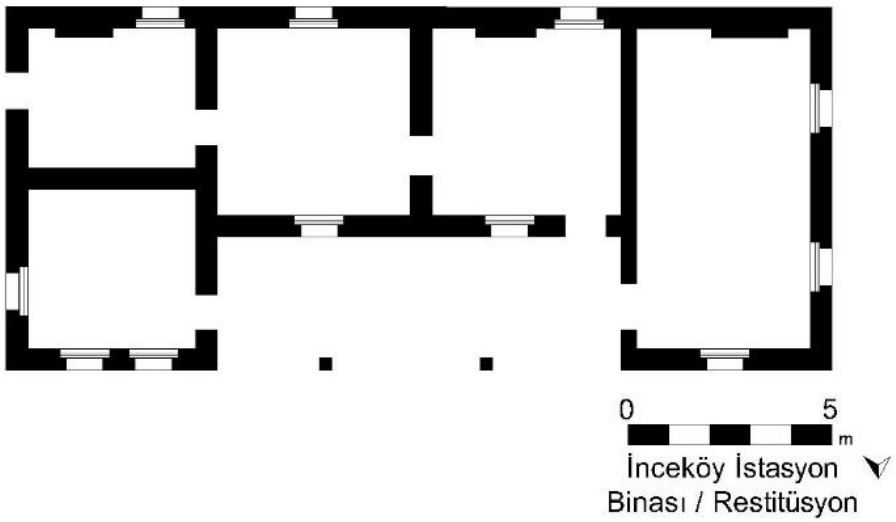

Foto 2.411 İnceköy İstasyon Binası Doğu Cepheden Görünüm

Foto 2.412 İnceköy İstasyon Binası Kuzeybatı Köşeden Görünüm

Yapının ön cephesi beden duvarlarından öne taşıntı yapan yan kanatlarla canlı tutulmaya çalışılmıştır. Benzer örnekler göz önünde bulundurulduğunda (Evciler ve Sundurlu) bu iki yan kanat arasında iki ahşap ayağa oturan sundurmalı bir revakın var olduğu kabul edilebilir. Yan kanatların ön cepheye bakan yüzeylerinde üç adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerden ikisi doğudaki yan kanatta diğeri batıda bulunan kanattadır. (Çizim 2.40) (Foto 2.413, 2.414)

Çizim 2.40 İnceköy İstasyon Binası Restitüsyon Planı (K.Türkmen)

Foto 2.413 İnceköy İstasyon Binası Doğuda Bulunan Yan Kanat

Foto 2.414 İnceköy İstasyon Binası Batıda Bulunan Yan Kanat

Doğuda bulunan yan kanatta iki pencere arasında devşirme bir malzeme bulunmaktadır. Bu devşirme malzeme mermerden olup üzerinde kareler içerisine yerleştirilmiş bitkisel süslemeler mevcuttur. (Foto.415)

Foto 2.415 İnceköy İstasyon Binası Yan Kanatta Pencereler Arasındaki Devşirme Malzeme

Yan kanatlardan her ikisi de günümüzde tek bir odadan oluşmaktadır. Fakat doğu cephede giriş kapısı bulunmasından hareketle doğu kanadının tıpkı Evciler İstasyonunda olduğu gibi iki odadan oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İki oda olduğu varsayıldığından ön cepheye bakan oda üç pencere ile aydınlatırken arka cepheye bakan oda iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Ayrıca arka cepheye bakan odanın batı duvarındaki açıklıktan diğer odaya geçiş bulunmaktadır. Batı kanattaki oda ise birisi kuzeye diğer ikisi batı cepheye bakan üç pencere ile aydınlatılırken güney duvarında bir ocak bulunmaktadır. (Foto 2.416, 2.417)

Foto 2.416 İnceköy İstasyon Binası Doğu Kanatta Bulunan Oda

Foto 2.417 İnceköy İstasyon Binası Batı Kanatta Bulunan Oda

Yan kanatların arasında kalan bölüm iki odadan oluşmaktadır. Birbiri içinden diğerine geçiş sağlanan her iki oda da birisi arka cepheye diğeri ön cepheye bakan ikişer pencere ile aydınlatılmaktadır. Batı kanada yakın olan odanın güney duvarında diğerinden farklı olarak bir ocak bulunmaktadır.

Tarihlendirme:

Yukarıda da belirtildiği İnceköy İstasyonu İzmir-Aydın, Aydın-Dinar Demiryolu hattındaki Çivril şubesinin bir uzantısıdır. Bu hat 1890 yılında Oriental Railway Company (ORC) tarafından inşa edilmiş ve işletmeye açılmıştır. Şirket ile imzalanan anlaşmaya göre gerekli binaların dört yıl içinde tesis edilmesi gerekmektedir. Buradan hareketle istasyon binasının 1890-1894 yılları arasında inşa edildiğini söylemek mümkündür.

2.4.6. Çivril İstasyon Binası

Konum: Denizli ili, Çivril ilçesi, İstasyon Caddesinde bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 11 Ağustos 2019

Yaptıran: Oriental (Ottoman Railway Company)

Mimar: Bilinmiyor

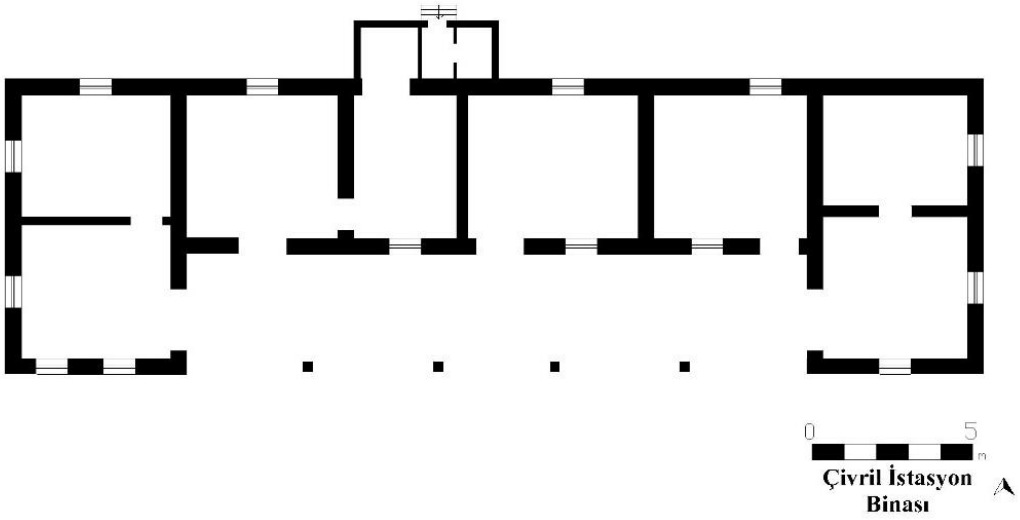
Tarih: 1890-94

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde atıl vaziyettedir.

Ayrıntılı Tanım:

İzmir-Aydın, Aydın-Dinar Demiryolu güzergahının şubesi olan yapı doğu batı doğrultuda tek katlı olarak Ters U plan şemasında tamamen yığma taştan kagir olarak inşa edilmiştir. Ayrıca yan kanatların köşelerinde düzgün kesme taş kaplama, pencere ve kapıların üzerinde ise tuğladan hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Yapıdaki odaların ve sundurmalı bölümün tavanı düz ahşaptan olup dışta Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. (Çizim 2.41) (Foto 2.418)

Çizim 2.41 Çivril İstasyon Binası Planı (K.Türkmen)

Foto 2.418 Çivril İstasyon Binası Güneydoğu Köşeden Genel Görünüm

Yapının doğu ve batı cephesi birbirine simetrik olarak inşa edilmiştir. Her iki cephede de iki adet ahşap söve ve lentolu pencere bulunmaktadır. Tüm pencere ve kapılar gibi bu pencerelerinde üzerinde yükü yanlara aktaran tuğladan hafifletme kemerleri bulunmaktadır. (Foto 2.419)

Foto 2.419 Çivril İstasyon Binası Batı Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.420 Çivril İstasyon Binası Batı Cepheden Genel Görünüm

Yapının arka cephesi kuzeye bakmaktadır. Bu cephenin ortasına bir çıkıntı yerleştirilerek ek bir mekan elde edilmiştir. Beş basamaklı bir merdivenden erişim sağlanan bu mekandan bugün hela olarak kullanılan bölüme erişim sağlanır. Bu mekanın giriş kapısının yanında birer pencere bulunmaktadır. Buna ilaveten arka cephede dört pencere daha bulunmaktadır. Bu ek mekanın üzeri yapıdan bağımsız kiremit kaplı bir çatı ile örtülüdür. (Foto 2.421, 2.422)

Foto 2.421 Çivril İstasyon Binası Kuzeye Bakan Arka Cephe

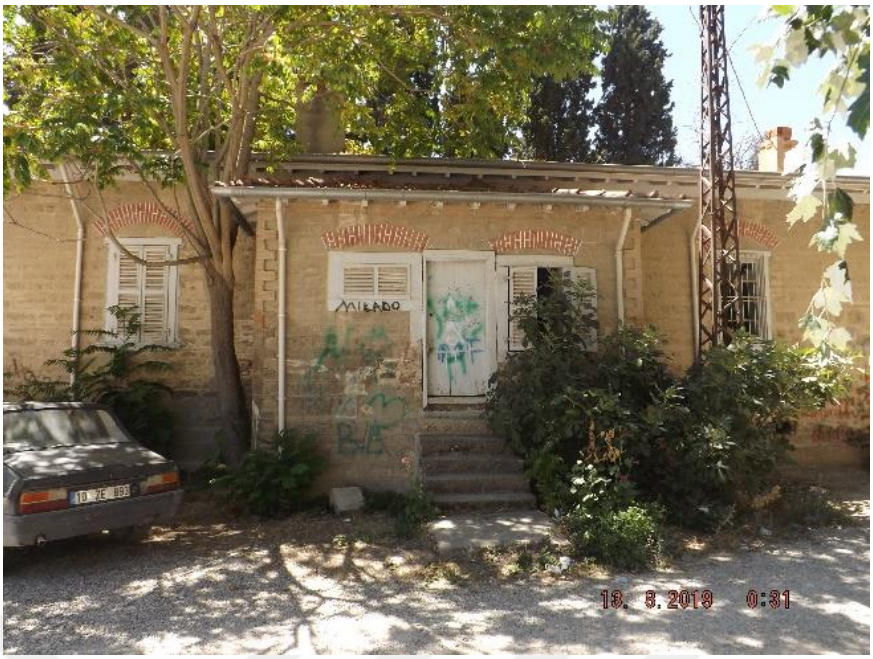

Foto 2.422 Çivril İstasyon Binası Arka Cephenin Ortasına Yerleştirilen Ek Mekan

Yapının en hareketli cephesi demiryoluna bakan güney cephesidir. Bu cephe yapının beden duvarlarından dışa taşıntı yapan yan kanatlar ve bu yan kanatların arasında kalan dört ahşap direğe oturan sundurmalı bölüm ile canlı tutulmaya çalışmıştır. (Foto 2.423)

Foto 2.423 Çivril İstasyon Binasının Güney Cephesinde Bulunan Sundurmalı Bölümden Genel Görünüm

Yan kanatların ön cepheye bakan cephelerinde üç adet pencere bulunmaktadır. Batıda bulunan kanat iki, doğu bulunan kanat bir adet pencereye sahiptir. Bunun haricinde yan kanatların arasında kalan beden duvarlarında üç adet kapı üç adette pencere yer alır. Yan

kanatların sundurmalı bölüme bakan iç yüzeylerinde hem doğuda hem batıda yan kanatlara girişi sağlayan kapılar vardır. Her iki kanatta da ikişer oda bulunmaktadır. Bu odalardan ön cepheye bakanlardan arka cepheye bakanlara geçiş sağlanmaktadır. Batıda bulunan kanatın ön cepheye bakan odası üç arka cepheye bakan odası iki pencereye sahiptir. Doğuda bulunan kanattaki her iki oda ise ikişer pencereye sahiptir. Ayrıca arka cepheye bakan odanın batı duvarında bekleme salonuna açılan bir gişe penceresi bulunmaktadır.

Sundurmalı bölümün kuzeybatısında bulunan kapıdan kare planlı bir odaya geçiş sağlanır. Bu oda arka cepheye bakan tek pencere ile aydınlatılmaktadır. Odanın doğu duvarından diğer odaya geçiş sağlanmaktadır. Diğer oda kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planlı bir odadır. Güneyinde sundurmalı bölüme açılan bir pencereye sahipken kuzey duvarından hela olarak tasarlanan ek mekana geçiş sağlanmaktadır. (Foto 2.426, 2.427)

Foto 2.424 Çivril İstasyon Binası Sundurmalı Bölümün Kuzeybatısındaki Oda

Foto 2.425 Çivril İstasyon Binası Kuzeydeki Ek Mekana Geçişi Sağlayan Oda

Sundurmalı bölümün ortasında bulunan iki kanatlı ahşap kapıdan diğer bir mekana geçiş sağlanmaktadır. Bu mekanın güney duvarında sundurmaya açılan bir pencere bulunurken kuzey duvarında bir ocak bir de pencere bulunmaktadır. (Foto 2.428, 2.249)

Foto 2.426 Çivril İstasyon Binası sundurmalı bölümün ortasından ulaşılan oda

Foto 2.427 Çivril İstasyon Binası odanın güney duvarında bulunan ocak ve pencere

Sundurmalı bölümün kuzeydoğusunda bulunan kapıdan bekleme salonu olarak kullanıldığı düşünülen kare planlı odaya geçiş sağlanır. Bu oda kuzey ve güneyde bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Ayrıca odanın doğu duvarında bilet almaya yarayan bir gişe penceresi bulunmaktadır. Yapıdaki tüm odalar gibi bu odanın da zemini ve tavanı ahşaptandır.

Çivril İstasyon Kompleksi içinde İstasyon Binası haricinde Hangar, Lojmanlar (Konutlar) ve Su Deposu bulunmaktadır. Hangar binası doğu batı doğrultuda uzanan ahşap konstrüksiyonlu, ahşap çatılı basit bir yapıdır. (Foto 2.428)

Foto 2.428 Çivril İstasyon Kompleksi İçinde bulunan Hangar Binası

Lojmanlar yapının kuzeybatısına konumlanmaktadır. Bunlardan birisi tek katlı olarak, diğeri ise iki katlı olarak inşa edilmiştir. Tek katlı olarak inşa edilen yapı L plan tipinde taş malzemeden inşa edilmiştir. Dinar İstasyon Kompleksinde inşa edilen L plan tipindeki yapının işçi barakası ve makasçı odası olmasından hareketle bu yapının da benzer işlevde inşa edilmiş olabileceğini söyleyebiliriz. (Foto 2.429)

Foto 2.429 Çivril İstasyon Kompleksi İçinde Bulunan Tek Katlı Lojman

İki katlı olarak inşa edilen lojman geniş bir bahçe içinde bulunmaktadır. Cephesi kat ayrımı yapan silmeler, köşe taşları, pencere ve hafifletme kemerleri ile oldukça hareketli bir görüme sahip yapının güneye bakan ikinci katında bulunan penceresinin üzerinde 1911 tarihli bir kitabe bulunmaktadır. (Foto 2.430, 2.431)

Foto 2.430 Çivril İstasyon Kompleksi İki Katlı Lojman

Foto 2.431 Çivril Gar Kompleksi İki Katlı Lojmanın Pencere Kemeri Altında Bulunan İnşa Kitabesi

Su deposu iki katlı olarak inşa edilmiştir. Alt katı tamamen taştan inşa edilen yapının üst katında demirle çevrelenmiş bir depo bulunmaktadır. Alt katta güney ve batıda birer kapı

bulunurken kuzey ve doğu cepheler sağır bırakılmıştır. Ayrıca duvarların kesiştiği yerlerde bulunan köşe taşları cepheye hareket katmıştır.

Tarihlendirme:

Yukarıda da belirtildiği Çivril İstasyonu İzmir-Aydın, Aydın-Dinar Demiryolu hattının bir uzantısıdır. Bu hat 1890 yılında Oriental Railway Company tarafından inşa edilmiş ve işletmeye açılmıştır. Şirket ile imzalanan anlaşmaya göre gerekli binaların dört yıl içinde tesis edilmesi gerekmektedir. Buradan hareketle istasyon binasının 1890-1894 yılları arasında inşa edilmiş olması olasıdır. Dolayısıyla iki katlı lojman üzerinde bulunan 1911 tarihli inşa kitabesi İstasyon Binası için geçerli olmadığı düşünülmektedir.

2.4.7. Karakuyu İstasyon Binası

Konum: Afyonkarahisar ili, Dinar İlçesi, Karakuyu Köyünde yer alır.

İnceleme Tarihi: 12 Aralık 2019

Yaptıran: Oriental (Ottoman Railway Company)

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 1910-12

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde Karakuyu İstasyon Binası olarak kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

İzmir-Aydın Aydın-Dinar Dinar-Eğirdir hattının bir uzantısı olan Karakuyu İstasyonu doğu batı doğrultuda dikdörtgen planda lojman bölümü iki, işletme bölümleri ise tek katlı olarak moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Yapının batısına ve güneydoğu köşesine daha sonradan ek mekanlar ilave edilmiştir. Moloz taşın yanı sıra yapının köşe taşları ve kapı-pencere söve ve lentolarında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Ayrıca moloz taşların

arasında tuğla malzeme iki sıra olarak yatay yönde silme oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Tuğla malzeme pencere-kapıların üzerinde hafifletme kemeri olarak ve saçak kısmının altında üç kademeli olarak da karşımıza çıkar. İçten düz ahşap tavan ile örtülü yapı dışta iki yana eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Yapının kuzey cephesinin (ön cephe) doğu ucundan başlayarak batıya doğru uzanan ve dört ahşap ayağa oturan üzeri kiremit kaplı ahşap bir sundurması bulunur. (Foto 2.432)

Foto 2.432 Karakuyu İstasyon Binası Kuzey Cephe

Yapı, kesme taştan köşe taşları, tuğladan yatay silmeler, düz lentolu kapı-pencereler ve kapı-pencerelerin üzerinde yer alan hafifletme kemerleri ile İzmir-Aydın-Dinar Dinar-Eğirdir hattında bulunan birçok istasyon binası ile benzer cephe tasarımına sahiptir.

Yapının kısa kenarlarını oluşturan doğu cephede iki pencere, lojman kısmına girişin sağlandığı arka cephede zemin katta altı, demiryoluna bakan kuzey cephenin zemin katında sekiz pencere yer alır. Batı cepheye sonradan eklenen mekan ise iki küçük pencere ile hareketlendirilmiştir. Yapının birinci katı lojman olarak tasarlanmıştır. Lojman kısmının cepheleri simetrik olarak tasarlanmıştır. Kuzey ve güney cepheler dörder pencereye sahipken kısa kenarları oluşturan doğu ve batı cephe çatı katına ait birer dairesel pencere ile hareketlendirilmiştir. Yapının cephelerinde yatay yönde hareket katan silmeler zemin ve birinci katta pencereleri arasına alacak şekilde tuğladan iki sıra halinde tasarlanmıştır. Ayrıca

tuğla silmeler zemin ve birinci katı birbirinden ayırarak bütün yapıyı dolaşmaktadır. Yapının cephelerine hareket katan bir diğer unsur ise köşe taşlarıdır. Son dönem kamu yapılarında özellikle istasyon binalarında örneklerine sıkça rastlanan bu uygulamada taşlar bir sıra kısa bir sıra uzun şaşırtmalı olarak yapının köşelerine yerleştirilmiştir. (Foto 2.433, 2.434, 2.435, 2.436)

Foto 2.433 Karakuyu İstasyon Binası Kuzeydoğu Cephe

Foto 2.434 Karakuyu İstasyon Binası Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.435 Karakuyu İstasyon Binası Güney Cepheden Genel Görünüm

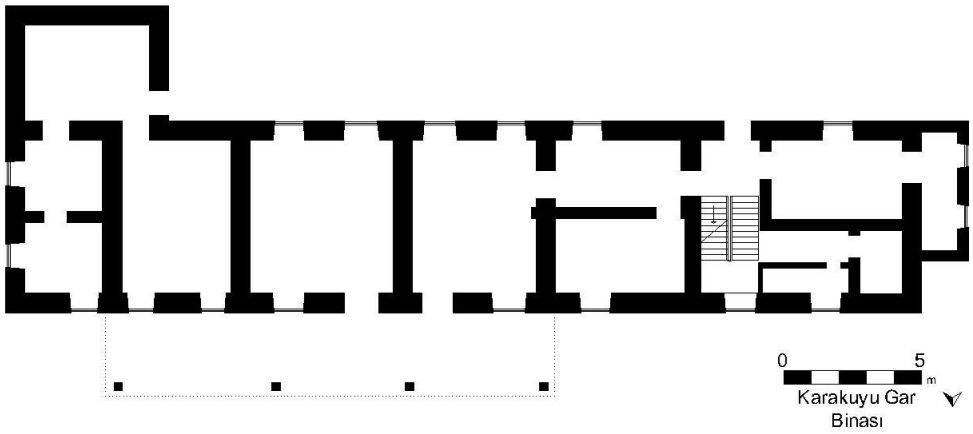

Foto 2.436 Karakuyu İstasyon Binası Pencereler ve Silmelerden Detay

İşletme ve Lojman kısmından oluşan yapıda biri arka cephede diğer ikisi ön cephelerde bulunan üç kapı yer alır. Arka cephedeki kapı üst kat lojmanına çıkışı sağlayan merdivenin yer aldığı bölüme açılırken, kuzey cephede bulunan kapılardan birisi Hareket Memurunun odasına diğeri Gar Şefliği odasına açılmaktadır. (Foto 2.437) (Çizim 2.42)

Foto 2.437 Karakuyu İstasyon Binası Kuzey Cephede Bulunan Kapılar

Çizim 2.42 Karakuyu İstasyon Binası Zemin Kat Planı (K.Türkmen)

Hareket Memuru ve Gar Şefliği odaları ikisi arka cepheye biri ön cepheye bakan üçer pencere ile aydınlatılmaktadır. Gar Şefliğinin doğusunda bulunan odaya güneydoğuda bulunan ek mekandaki kapıdan giriş sağlanmaktadır. Bu oda ön cephedeki sundurmaya açılan iki pencereye sahiptir. Yapının en doğusunda bulunan odaya güneydoğuda bulunan ek mekanda giriş sağlanmaktadır. Ortadan ikiye bölünen bu mekanlara birbiri içinden geçiş sağlanır. Kuzey cepheye bakan oda birisi kuzeye diğeri doğuya bakan iki pencere ile, diğer oda ise sadece doğuya bakan tek pencere ile aydınlatılmaktadır. Hareket Memuru odasının batı duvarında bulunan bir açıklıktan mutfak kısmına geçiş sağlanır. Mutfağın kuzeyinde dinlenme odası yer alır. Bu oda ön cepheye bakan iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Arka

cephede bulunan kapı bir hole açılmaktadır. Holün batısındaki oda kazan dairesi olarak kullanılmaktadır. Bu kazan dairesinden yapının batısına eklenen ek bölüme geçiş bulunur. Holün kuzeydoğusundaki mekanlar bugün duş ve hela olarak kullanılmaktadır. Birinci katta yer alan odaların tamamının zemini mermer döşemeye sahiptir. Tavanlar ise alçı malzemeden inşa edilmiştir. Benzer örneklerde tavan ve zeminin ahşaptan inşa edildiği göz önünde bulunursa yapıdaki mermer döşeme ve alçı tavan yapılan onarımların neticesidir. (Foto 2.438, 2.439, 2.440, 2.441, 2.442)

Foto 2.438 Karakuyu İstasyon Binası Hareket Memuru Odasından Görünüm

Foto 2.439 Karakuyu İstasyon Binası Hareket Memuru Odasından Geçiş Sağlanan Mutfak

Foto 2.440 Karakuyu İstasyon Binası Güney Cephedeki Kapıdan Erişilen Hol ve Merdiven

Foto 2.441 Karakuyu İstasyon Binası Holün Doğusunda Bulunan Kazan Dairesi

Foto 2.442 Karakuyu İstasyon Binası Zemin kattaki Hela ve Banyoya Dağılımı Sağlayan Koridor

Güney cephedeki arka kapıdan ulaşılan ahşap merdiven üst kata çıkışı sağlamaktadır. Sekiz basamaklı bir merdivenden önce sahanlığa sahanlıktan dokuz basamaklı bir merdiven ile de lojmandaki odalara dağılımı sağlayan doğu batı doğrultudaki dikdörtgen planlı koridora ulaşılır. Birinci kat koridorunda duvar köşesinde yüzeyi yivlendirilmiş sade bir başlıkla son bulan ahşap bir plaster yer alır. (Foto 2.443, 44)

Foto 2.443 Karakuyu İstasyon Binası Kat Bağlantısını Sağlayan Ahşap Merdiven

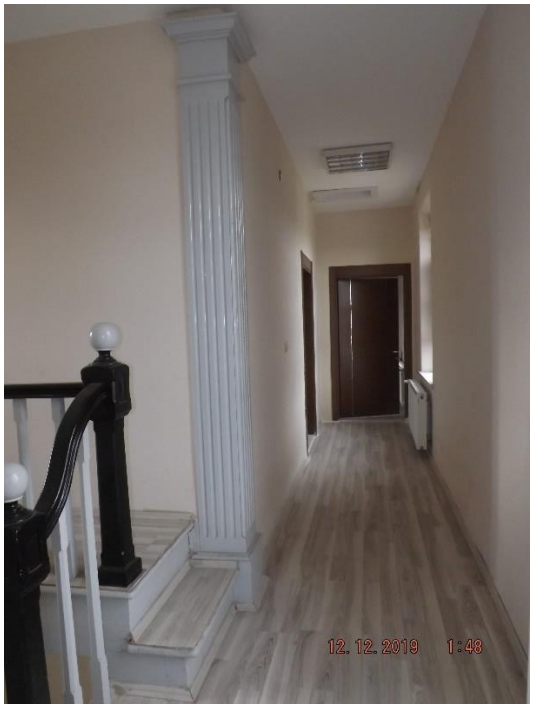
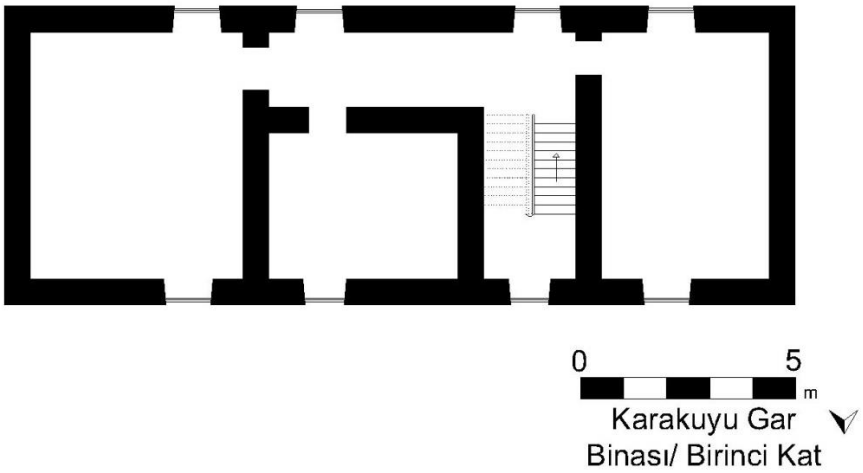

Foto 2.444 Karakuyu İstasyon Binası Lojmandaki Odalara Dağılımı Sağlayan Koridor ve Ahşap Plaster

Lojmanda birbirinden farklı boyutlarda üç oda yer alır. Koridorun doğu ve batısında yer alan odalar birisi kuzeye diğeri güneye bakan ikişer pencere ile koridorun kuzeyinde yer alan oda ise kuzey cepheye bakan bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Lojmanda yer alan odaların ve koridorun zemini parke tavanı kaplı alçıdandır. (Çizim.2.43) (Foto 2.445)

Çizim 2.43 Karakuyu İstasyon Binası Birinci Kat Lojman Planı (K.Türkmen)

Foto 2.445 Karakuyu İstasyon Binası Koridorun Batısında Yer Alan Oda

Karakuyu Gar Kompleksinde işletme ve lojmanı içinde barındıran ana bina haricinde Hangar, Su Deposu, Lojman (Konut) ve Umumi Hela yer alır.

Umumi Hela İstasyon binasının doğusunda yer alır. Yığma moloz taştan inşa edilen hela doğu ve batı yönde genişletilmiştir. Genişletilen bölümlerin yüzeyi sıvalıdır. Yapının üzeri iki yana eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. (Foto 2.446)

Foto 2.446 Karakuyu İstasyon Kompleksi Binası Umumi Hela

Hangar binası İstasyon Binasının kuzeyinde yer alır. Doğu batı doğrultuda dikdörtgen planda moloz taştan inşa edilen yapı istasyon binası gibi tuğladan yatay silmelerle hareketlendirilmiş ve üzeri iki yana eğimli kırma çatı ile örtülmüştür. (Foto 2.447)

Foto 2.447 Karakuyu İstasyon Kompleksi Hangar Binası

Lojman veya Konut olarak bilinen yapı İstasyon Binasının güneybatısına konumlanmaktadır. Doğu batı doğrultuda inşa edilen yapı tıpkı Hela, Hangar ve İstasyon

Binası gibi yığma moloz taştan inşa edilmiş ve üzeri iki yana eğimli kırma çatı ile örtülmüştür. Yapının cephesi yatay yönde uzanan tuğla silmeler, düz lentolu üzerinde hafifletme kemeri bulunan kapı-pencereler saçak seviyesinde tuğla sıraları ile canlılık kazanmıştır. (Foto 2.448)

Foto 2.448 Karakuyu İstasyon Kompleksi Lojman (Konut)

Tipik bir görünüm arz eden Su Deposu İstasyon Kompleksinin batı ucunda yer alır. Alt katı kagir üst katı ahşap olan yapının köşeleri şaşırtmalı köşe taşları ile hareketlendirilmiş üzeri iki yana eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. (Foto 2.449)

Foto 2.449 Karakuyu İstasyon Kompleksi Su Deposu

Tarihlendirme:

Yapı üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi Dinar-Eğirdir Hattı 1912 yılında işletmeye açılmıştır. İstasyon Binası da bu tarihlere yakın bir tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

2.4.8. Çapalı İstasyon Binası

Konum: Afyonkarahisar ili, Dinar İlçesi, Çapalı Köyünde yer alır.

İnceleme Tarihi: 12 Aralık 2019

Yaptıran: Oriental (Ottoman Railway Company)

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 1912

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde atıl vaziyettedir.

Ayrıntılı Tanım:

İzmir-Aydın Aydın-Dinar Dinar-Eğirdir hattının bir uzantısı olan Çapalı İstasyonu kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planda güneyden kuzeye yarıya kadar iki katlı, kalan bölümler ise tek katlı olarak moloz taş malzemeden inşa edilmiş olup taşların arası derzlerle belirginleştirilmiştir. Moloz taşın yanı sıra yapının köşe taşları ve kapı-pencere söve ve lentolarında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Ayrıca moloz taşların arasında tuğla malzeme iki sıra olarak yatay yönde silme oluşturacak şekilde ve pencere-kapıların üzerinde hafifletme kemeri olarak görülür. İçten düz ahşap tavan ile örtülü yapı dışta iki yana eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Yapının batı cephesinin (ön cephe) kuzey ucundan başlayarak güneye doğru uzanan ve dört ahşap ayağa oturan üzeri kiremit kaplı ahşap bir sundurması bulunur. (Foto 2.450, 2.451)

Foto 2.450 Çapalı İstasyon Binası Batı Cepheden Görünüm

Foto 2.451 Çapalı İstasyon Binası Batı Cephedeki Ahşap Sundurma

Yapının dış cephesine hareket katan pencere ile kapıların söve ve lentoları dışa taşkın olarak inşa edilmiştir. Yapının iç mekanında çökmeler meydana geldiğinden günümüzde bu pencere ve kapılar tuğla ile kapatılmıştır. Yapının arka cephesini oluşturan doğu cephede altı pencere iki kapı, kuzey cephede bir kapı bir pencere, girişin bulunduğu batı cephede ise üç kapı yedi pencere yer alır. Sağır bırakılan güney cepheye daha sonraki yıllarda ek bir bölüm ilave edilmiştir. Güneyden başlayarak yapının yarısını kapsayan birinci kat hem ön cephede hem de arka cephede dörder pencere ile hareketlendirilmiştir. Ayrıca kuzey cephede pencere ve kapının üzerinde ve yapının birinci katının kuzey ve güney cephesinde çatı katına ait tuğla sövelerle çevrelenmiş dairesel pencereler yer alır. (Foto 2.452, 2.453, 2.454)

Foto 2.452 Çapalı İstasyon Binası Güneydoğu Cepheden Görünüm

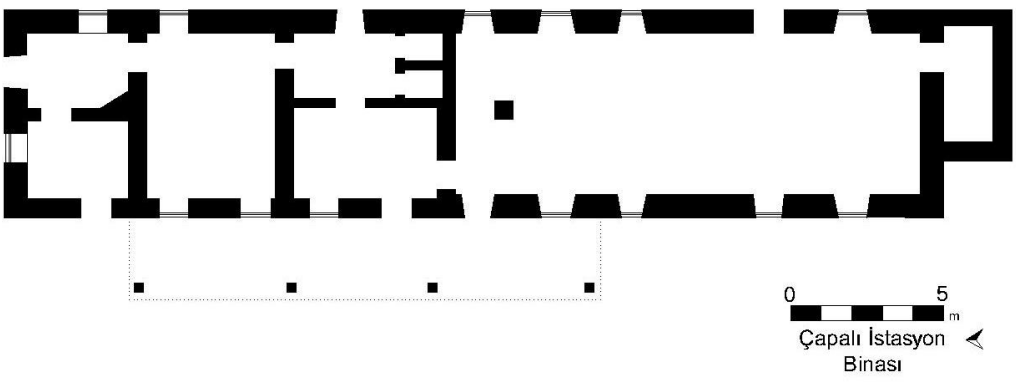

Foto 2.453 Çapalı İstasyon Binası Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.454 Çapalı İstasyon Binası Pencere Detayı

Yapının iç mekanına kuzey, doğu ve batı cephelerde bulunan kapılardan giriş sağlanmaktadır. Kuzeyde bulunan giriş doğrudan kare planlı bir odaya açılmaktadır. Doğu cephenin kuzeyinde bulunan bölüm bugün hela olarak düzenlenmiş mekana, güneyinde bulunan kapı ise özgün halinde üst kat lojmanına çıkışı sağlayan merdivenin bulunduğu kapıya açılmaktadır. Ancak bugün iç mekanın büyük bir bölümde duvar kalmadığından ve üst kata çıkış merdiveni yıkıldığından bu kapı doğrudan kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planlı mekana açılmaktadır. Yapının batı cephesinde üç adet kapı yer alır. Batı cephenin kuzey ucundaki kapı doğrudan kare planlı bir mekana girişi sağlar. Ortada bulunan iki kapıdan kuzeydeki günümüzde mutfak olarak kullanılan bölüme güneydeki ise üst kattaki lojmanın oturduğu kuzey güney doğrultulu dikdörtgen planlı mekana açılmaktadır. (Çizim 2.44)

Çizim 2.44 Çapalı İstasyon Binası Zemin Kat Planı (K.Türkmen)

Yapının iç mekanındaki odalar beyt sisteminde inşa edilmiştir. Odalardan birbirine geçiş sağlanmaktadır. Kuzey güney doğrultu dikdörtgen planlı üst kat lojmanın oturduğu bölümün kuzeyinde kare kesitli bir ayak yer alır. Bu bölümün güney ucunda bulunan kapıdan ek mekana geçiş sağlanır. Bu bölüm içe doğru genişleyen sekiz şevli pencere ile aydınlatılmaktadır. Doğuda bulunan kapı doğrudan merdivene açılmaktayken merdiven günümüze ulaşamadığından yapının birinci katına erişim yoktur. Ahşap zeminli ahşap tavanlı bu bölümün kuzeybatı köşesinde bulunan kapıdan mutfak kısmına giriş sağlanır. (Foto 2.455, 2.456)

Foto 2.455 Çapalı İstasyon Binası İç Mekandan Genel Görünüm

Foto 2.456 Çapalı İstasyonu İç Mekandan Genel Görünüm

Mutfak kısmına hem batı cephede bulunan bir kapıdan hem de güneyinde bulunan dikdörtgen planlı mekandan giriş sağlanır. Ortadan ikiye bölünen bu bölümün doğusu hela olarak tasarlanmış ve bu helaya doğuda cepheden bir giriş verilmiştir. Kuzey duvarında yaklaşık bir metre yüksekliğinde bir tezgah bulunan mutfak kısmı batı cephedeki sundurmalı bölüme açılan tek pencere ile aydınlatılmaktadır. Yapıdaki diğer odalar gibi mutfakta ahşap tavan ve zemine sahiptir. (Foto 2.457, 2.458)

Foto 2.457 Çapalı İstasyon Binasındaki Mutfak

Foto 2.458 Çapalı İstasyon Binası Mutfağın Doğusundaki Helalar

Mutfağın kuzeyinde dikdörtgen planlı bir oda yer alır. Bu odaya hem helaların bulunduğu hol kısmından hem de kuzeydeki kare planlı odadan erişim sağlanmaktadır. Ahşap zemininde çökmeler meydana gelen oda batı ve doğu cepheye bakan üç pencere ile aydınlatılmaktadır. (Foto 2.459)

Foto 2.459 Çapalı İstasyon Binası Mutfağın Kuzeyindeki Dikdörtgen Planlı Oda

Yapının kuzey ucunda iki oda yer alır. Bu odalardan doğudakine kuzey cephede bulunan bir kapıdan erişim sağlanır. Doğuya bakan tek pencere ile aydınlatılan bu odanın batısında bulunan ahşap kapıdan ve batı cephenin kuzey ucundaki kapıdan diğer odaya geçiş sağlanır. Bu oda ise kuzeye bakan tek pencere ile aydınlatılmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi binanın iç mekanındaki odaların tamamının zemini ve tavanı ahşaptandır. Üst kata erişim bulunmadığı için üst kattaki odaların düzeni hakkında herhangi bir bilgi verilememektedir.

Çapalı İstasyon Kompleksinde bahsedilen yapı haricinde Hangar, Su Deposu, Hela ve Mescit yer alır. Hangar binası İstasyonun batısına konumlanmaktadır. Kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planda inşa edilen Hangar moloz taş malzemeden inşa edilmiş cepheleri yatay yönde uzanan iki sıra tuğladan silmelerle ve kesme taştan şaşırtmalı köşe taşları ile hareketlendirilmiştir. Hangarın üzeri iki yana eğimli beşik taşı ile örtülüdür. (Foto 2.460)

Foto 2.460 Çapalı İstasyon Kompleksi Hangar Binası

Hela İstasyon Binasının kuzeyine inşa edilmiştir. Hangar ve İstasyon Binası gibi moloz taştan inşa edilen hela kırma çatılı basit bir yapıdır. Köşe taşları ve tuğla silmeler helanın cephesine hareket kazandırmıştır. (Foto 2.461)

Foto 2.461 Çapalı İstasyon Kompleksi Umumi Hela

Gar kompleksinin güney ucunda Su Deposu yer alır. Alt katta kesme taştan inşa edilen yapının üst katı ahşaptandır. Zemin kattaki köşe taşları yapıdaki dikkat çekici tek unsurdur. (Foto 2.462)

Foto 2.462 Çapalı İstasyon Kompleksi Su Deposu

Gar kompleksinde İstasyon Binasının kuzeydoğusunda bir mescit yer alır. Genel olarak gar kompleksi bünyesinde örneği görülmeyen mescidin yapı ile çağdaş olup olmadığı bilinmemektedir. Kerpiç malzemeden inşa edilen mescit kare planlıdır. İçten ahşap tavanlı dıştan dört yana eğimli kırma çatı ile örtülü yapının güney, doğu ve batı cephesinde ikişer düz lentolu pencere ile aydınlatılmaktadır. Yapının beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapan saçak yapıyı dört yönden kuşatmaktadır. Kuzey cephenin ortasında bulunan kapıdan harim kısmına geçiş sağlanır. Kare mekanlı harim kısmında güney duvarın ortasında harime doğru taşıntı yapan bir mihrap yer alır. Kıble duvarının batısında bulunan minber ise sökülmüştür. (Foto 2.463, 2.464)

Foto 2.463 Çapalı İstasyon Kompleksinde Bulunan Mescit

Foto 2.464 Çapalı İstasyon Kompleksindeki Mescidin İçinden Görünüm

Tarihlendirme:

Yapı üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi Dinar-Eğirdir Hattı 1912 yılında işletmeye açılmıştır. İstasyon Binası da bu tarihlere yakın bir tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

2.4.9. İhsaniye İstasyon Binası

Konum: Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçe merkezinde bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 8 Aralık 2019

Yaptıran: Anadolu-Osmanlı Demiryolu Şirketi

Mimar: George Kawareu

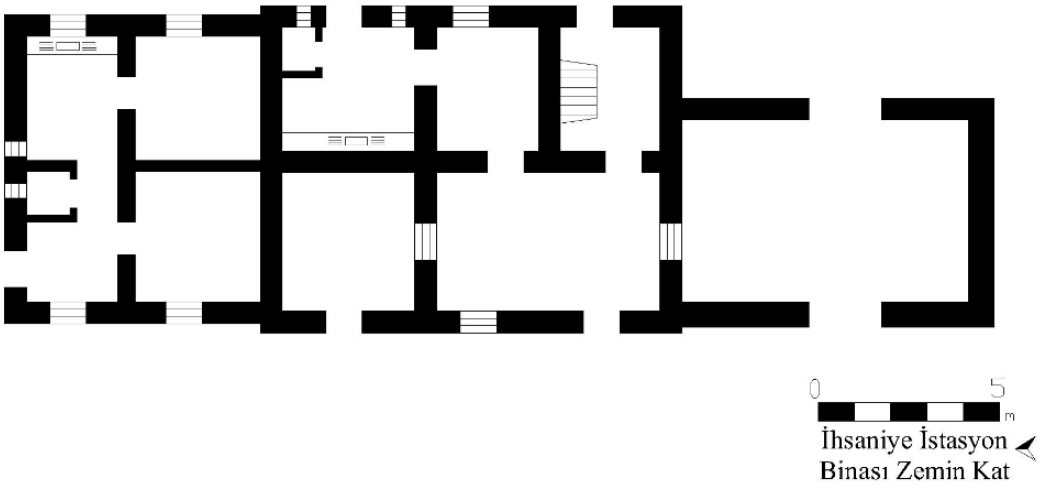
Tarih: 1893-97

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde atıl vaziyettedir.

Ayrıntılı Tanım:

Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar-Konya hattının bir uzantısı olan kuzey güney doğrultulu dikdörtgen planlı İhsaniye İstasyonu, İstasyon Binası, Ambar ve Lojman Binası ile beraber üç birimden oluşmaktadır. İstasyon Binası iki katlıyken kuzeydeki Lojman ve güneyeki Ambar tek katlıdır. Yapıdaki odalar içten ahşap tavanla ile örtülüyken dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. (Çizim 2.45)

Çizim 2.45 İhsaniye İstasyon Binası Zemin Kat planı (K.Türkmen)

Yapının dış cephesi çok sayıda söve ve lentoları dışa taşkın olarak tasarlanmış basık kemerli pencere ve kapıyla, kat ayrımı yapan ve bütün cepheyi dolaşan silmeyle, binaların her köşelerinin kesiştiği yerlerde vurgulanan köşe kıvrımları ve yapının beden duvarlarından dışa taşıntı yapan saçaklar ile oldukça canlı bir görünüme sahiptir. (Foto 2.465)

Foto 2.465 İhsaniye İstasyonu Lojman, İstasyon Binası, Ambar Binasının Batı Cepheden Görünümü

Yapının güneyinde bulunan Ambar, İstasyon Binasına bitişik, tek katlı olarak inşa edilmiştir. Ambarın üzeri tıpkı ana bina ve lojman gibi Marsilya tipi kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Hem batısında hem doğusunda bulunan ve söveleri, lentoları dışa taşkın olarak tasarlanmış basık kemerli, ahşaptan sürgülü iki kapı ile iç mekana erişim sağlanmaktadır. Güney duvarında bir küçük boyutlu pencere kuzey duvarında ise üst kata çıkışı sağlayan merdivene açılan bir kapı ile hareket memurunun odasına açılan bir pencere bulunmaktadır. Ambarın zemini ve üst örtüsü ise ahşaptandır. (Foto 2.466, 2.467)

Foto 2.466 İhsaniye İstasyonu Ambarın Dış Cepheden Görünümü

Foto 2.467 İhsaniye İstasyonu Ambarın İç Mekanından Görünümü

İstasyon Binasının kuzeyine bitişik olarak lojman binası inşa edilmiştir. Bu lojmanın doğu ve batı cepheleri birbirine simetrik olarak inşa edilmiş olup her iki cephede iki adet basık kemerli, söveleri lentoları ve kilit taşı dışa taşkın olarak tasarlanmış toplam dört penceresi bulunmaktadır. Kuzeyinde bulunan düz lentolu kapıdan iç mekana erişim sağlanır. İç mekan iki oda, hela, duş ve mutfaktan oluşur. (Foto 2.468, 2.469)

Foto 2.468 İhsaniye İstasyon Binasının Kuzey Duvarına İnşa Edilen Lojman

Foto 2.469 İhsaniye İstasyon Binası Lojmanın İçinden Görünüm

İstasyon Binasının batı ve doğu cepheleri küçük farklılıklar dışında simetrik olarak inşa edilmiştir. Her iki cephede birinci katlar üç adet basık kemerli aynı düzende pencereye sahiptir. Zemin katlar ise iki adet kapı ve bu kapıların arasında bulunan pencerelerden oluşmaktadır. Ön cephe olan batıda bu pencere tek iken, arka cephe olan doğuda iki adettir. (Foto 2.470, 2.471)

Foto 2.470 İhsaniye İstasyon Binası Ön Cepheden (Batı) Genel Görünüm

Foto 2.471 İhsaniye İstasyonu Arka Cepheden (Doğu) Genel Görünüm

Ön cephede bulunan kapılardan lojmana yakın olanı yani kuzeydeki kapı bekleme salonuna açılmaktadır. Yolcuların bilet tedarik ettiği ve hareket saatini beklediği bekleme salonu kare planlı olup batı duvarında gişe penceresi bulunmaktadır. Zemini mermer döşeli olup tavanı ahşaptandır. (Foto 2.472, 2.473)

Foto 2.472 İhsaniye İstasyon Binasının Bekleme Salonuna Açılan Kapıdan Detay

Foto 2.473 İhsaniye İstasyon Binası Bekleme Salonu ve Güney Duvarındaki Gişe Penceresi

Ön cephede bulunan ve ambara daha yakın olan kapıdan ise hareket memurunun bulunduğu odaya geçişi sağlanır. Bu oda batıya bakan bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Ayrıca bu odadan üst kata çıkış merdiveninin bulunduğu kısma ve İstasyon şefinin odasına açılan iki kapı bulunmaktadır. Odanın zemini parke döşeli tavanı ise ahşaptandır. (Foto 2.474)

Foto 2.474 İhsaniye İstasyon Binası Hareket Memuru Odasından Görünüm

İstasyon şefinin odası arka cepheye bakan bir pencere ile aydınlatılmaktadır. Ayrıca bu odadan sonradan mutfak olarak kullanılmaya başlanan bölüme geçişi sağlayan bir de kapı bulunmaktadır. (Foto 2.475)

Foto 2.475: İhsaniye İstasyon Binası İstasyon Şefinin Odası ve Mutfağa Geçişi Sağlayan Kapı

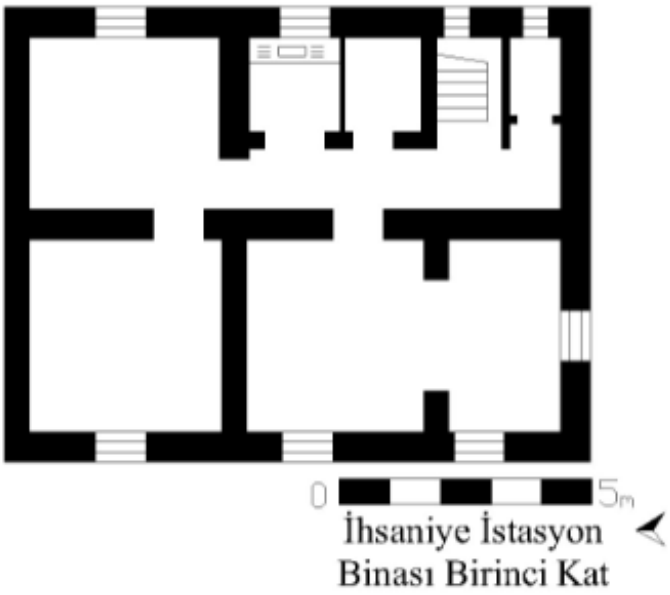
Mutfak kısmına erişim istasyon şefinin odasından sağlandığı gibi arka cephede bulunan ve lojmana daha yakın olan kapıdan da sağlanmaktadır. Arka cepheye bakan bir pencere ile aydınlatılan mutfak kısmına sonradan bölme bir duvarla hela yapılmıştır.

Arka cephenin ambara yakın olan tarafında bulunan bir kapıdan üst kata çıkış merdivenin ve bodrum kata inişi sağlayan kapının bulunduğu bölüme geçiş yapılır. Burada bulunan ahşap bir merdiven aracılığıyla üst kattaki lojmana erişim sağlanır. (Foto 2.476)

Foto 2.476 İhsaniye İstasyon Binasının Üst Kata Çıkışı Sağlayan Merdivenin Bulunduğu Bölüm

Birinci katta bulunan lojman kısmı dört oda, bir mutfak ve bir de çatıya çıkış merdivenin yanına konumlanan heladan oluşmaktadır. Kuzey güney doğrultulu koridordan batıdaki iki odaya, kuzeyindeki tek odaya ve doğudaki mutfağa doğrudan koridordan erişilirken kuzeydoğudaki odaya kuzey ve doğudaki odalardan giriş sağlanmaktadır. Koridorun güneyinde çatı katına çıkışı sağlayan bir merdiven ve merdivenin doğusunda bir hela bulunmaktadır. (Çizim 2.46) (Foto 2.477, 2.478, 2.479)

Çizim 2.46 İhsaniye İstasyon Binası Birinci Kat Planı (K.Türkmen)

Foto 2.477 İhsaniye İstasyon Binası Birinci Kattaki Lojmanda Odalara Dağılımı Sağlayan Koridor

Foto 2.478 İhsaniye İstasyon Binası Birinci Katta Koridorun Doğusundaki Oda ve Diğer Odaya Geçiş Kapısı

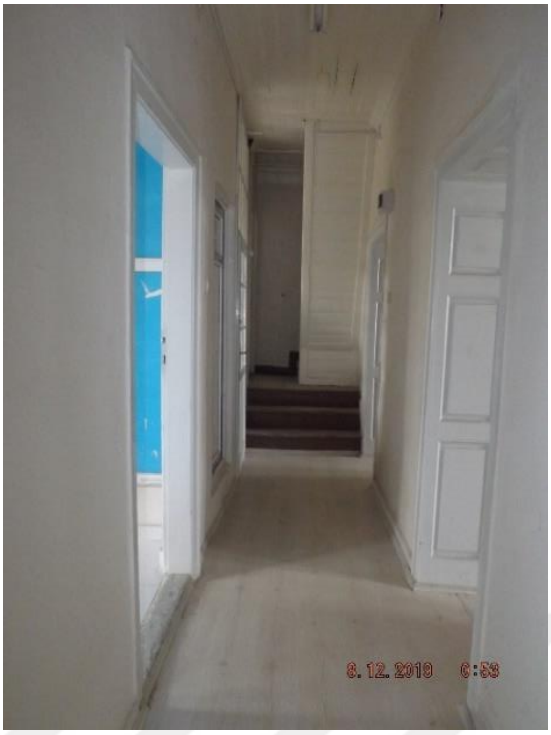

Foto 2.479 İhsaniye İstasyon Binası Birinci Kat Koridoru ve Çatıya Çıkış Merdiveni

Tarihlendirme:

İstasyon Binası dahilinde bulunan yapıların hiçbirinde yapının inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Fakat Anadolu-Osmanlı Demiryolunun Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar-Konya bölümünün inşasına 1893 yılında başlandığına hattın 1896 yılında işletmeye açıldığı yukarıda belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak bu İstasyonun 1893-1896 yıllarında inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

2.4.10. Sultandağı İstasyon Binası

Konum: Afyonkarahisar ili, Sultandağı ilçe merkezinde Pazaraltı mahallesi, İstasyon Caddesinde bulunmaktadır

İnceleme Tarihi: 9 Aralık 2019

Yaptıran: Anadolu-Osmanlı Demiryolu Şirketi

Mimar: George Kawareu

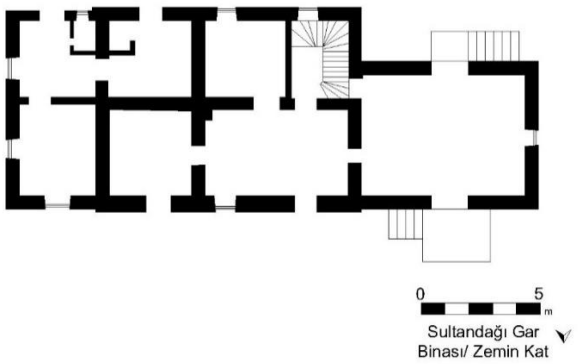
Tarih: 1893-1896

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde Sultandağı İstasyon Binası olarak kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar-Konya güzergahının bir parçası olan ve Konya sınırındaki son istasyon konumundaki Sultandağı İstasyonu iki katlı olan ana binaya eklenen tek katlı lojman ve ambarla birlikte doğu batı doğrultuda dikdörtgen bir plan arz etmektedir. Taş malzemeden inşa edilen yapının üzeri sıvalıdır. İçten ahşap tavanlı olan yapı dışta kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. (Çizim 2.47) (Foto 2.480)

Çizim 2.47 Sultandağı İstasyon Binası Zemin Kat ve Ambar ile Lojmanın Planı (K.Türkmen)

Foto 2.480 Sultandağı İstasyon Binasından Genel Görünüm

Ambar ana yapının batısına konumlanmaktadır ve hem kuzeyinde hem de doğusunda bulunan büyük boyutlu ahşaptan sürgülü kapılar ile iç mekanına giriş sağlanır. İç mekanda

sadece batı duvarında küçük boyutlu bir pencere ve doğu duvarında bodrum kata açılan bir kapı ile hareket memurunun bulunduğu odaya ile bağlantıyı sağlayan bir pencere mevcuttur. Oldukça sade tasarım gösteren Ambarın zemini ve üst örtüsü ahşaptandır. (Foto 2.481, 2.482)

Foto 2.481 Sultandağı İstasyon Binası Ambarın Dış Cephesi

Foto 2.482 Sultandağı İstasyon Binası Ambarın İçinden Görünüm

Ana binanın doğusunda ise lojman bulunmaktadır. Kuzey güney yönde dikdörtgen planlı bu lojman iki odadan ibaret olup giriş kısmı güney cephedendir. İç mekanda bir odadan

diğer odaya geçiş sağlanır. Lojman kısmı üçü doğu cepheye, birisi kuzey cepheye bakan dört basık kemerli pencere ile aydınlatılmaktadır. (Foto2.483)

Foto 2.483 Sultandağı İstasyon Binası Kuzeydoğu Köşeden Genel Görünüm

Ana binanın cepheleri hem önde hem arkada hem de yan cephelerde simetrik düzendedir. Ön ve arka cepheler alt katta iki kapı ve bu kapıların ortasına yerleştirilen pencerelere sahipken üst katta lojmana ait üç adet pencereye sahiptirler. Yan cepheler sadece çatı katına ait iki küçük pencere ile hareketlendirilmişlerdir. Kat ayrımı yapan ve dışa taşıntı yapan silmeden de anlaşılacağı gibi birinci kat zemin kata göre daha basık tasarlanmıştır. (Foto 2.484, 2.485)

Foto 2.484 Sultandağı İstasyon Binası Arka Cepheden Güney Genel Görünüm

Foto 2.485 Sultandağı İstasyon Binası Kuzeybatı Köşeden Genel Görünüm

İstasyon Binasının kuzeye bakan ana cephesinde iki adet dikdörtgen formlu basık kemerli söveleri, lentoları ve kemer kilit taşları dışa taşkın olarak tasarlanmış kapı bulunmaktadır. Bu kapılardan lojmana yakın olanı bekleme salonuna, ambara yakın olanı ise idari bölüme açılmaktadır. (Foto 2.486)

Foto 2.486 Sultandağı İstasyon Binası Ana Bina ve Bekleme Salonu ile İdari Bölüme Açılan Kapılar

Yolcuların gişeden bilet aldığı ve hareket saatini beklediği bölüm olan bekleme salonu kare planlıdır. Bu bölümün batı duvarına açılan pencere sayesinde yolcular gişeden bilet

temin edebilmektedir. Bu bekleme salonunun zemini mermerden tavanı ise ahşaptandır. (Foto.8)

Foto 2.487 Sultandağı İstasyon Binası Bekleme Salonuna Giriş Kapısı ve Gişe Penceresi

Ambara yakın olan kapıdan ise idari bölümlere geçiş sağlanmaktadır. Bu bölüm hareket memurunun çalıştığı bölüm olup bekleme salonuna açılan pencereden hariç, üst kata çıkışı sağlayan bölüme ve istasyon şefinin odasına açılan bir kapıyı da içinde barındırır. (Foto 2.488)

Foto 2.488 Sultandağı İstasyon Binası Hareket Memuru Odası ve İdari Bölüme Açılan Kapı

Yapının arka cephesinde de iki adet kapı bulunmaktadır. Bu kapılardan lojmana yakın olanı bugün depo olarak kullanılan bir odaya açılır. Kare planlı bu odadan lojman kısmına geçişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır. Arka cephede iki kapı arasında kalan pencere İstasyon şefinin odasına aittir. Ambara yakın olan kapı ise üst kata çıkışı sağlayan merdivenin bulunduğu bölüme açılmaktadır. (Foto 2.489)

Foto 2.489 Sultandağı İstasyon Binası Birinci Kata Çıkışı Sağlayan Ahşap Merdivenin Bulunduğu Bölüm

Yukarıya doğru kıvrılarak çıkan barok karakterli bu ahşap merdivenden üst kattaki lojmana erişim sağlanmaktadır. Doğu batı doğrultulu koridor lojmandaki odalara dağılımı sağlamaktadır. Ancak bazı odalara doğrudan koridordan erişim sağlanamayıp diğer odalardan giriş sağlanır. Ayrıca bu koridorda bulunan ahşap bir merdivenden sayesinde çatıya çıkış sağlanır. (Foto 2.490, 2.491)

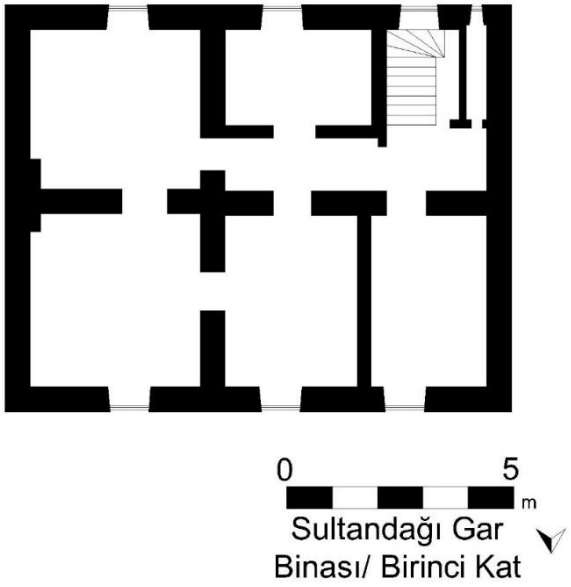

Foto 2.490 Sultandağı İstasyon Binası Birinci kattaki Lojman ve Odalarına Dağılımı Sağlayan Koridor

Foto 2.491 Sultandağı İstasyon Binası Birinci Kattaki Lojman ve Koridorda Bulunan Çatıya Çıkış Merdiveni

Lojman kısmı birbirinden farklı boyutta dört oda, bir mutfak ve çatıya çıkış merdivenin yanına konumlanan heladan oluşmaktadır. Bu odalardan koridorun güneyinde bulunan mutfak ile kuzeyinde bulunan iki oda ve batısındaki odaya doğrudan koridordan erişim sağlanırken kuzeybatıdaki odaya batıdaki ve kuzeydeki odadan giriş sağlanır. (Çizim 2.48) (Foto 2.492, 2.493)

Çizim 2.48 Sultandağı İstasyonu Birinci Kattaki Lojmanın Planı (K.Türkmen)

Foto 2.492 Sultandağı İstasyon Binası Birinci Kattaki Lojman: Koridorun Kuzeyindeki Oda ve Kuzeybatıdaki Odaya Giriş Kapısı

Foto 2.493 Sultandağı İstasyon Binası Birinci kattaki Lojman: Koridorunun Batısındaki Oda

Ana binadaki iç mekanların hepsinin tavanı ahşaptandır. Zeminler sonraki onarımlarda parkeye dönüştürülmüştür. Farklı olarak alt katta bekleme salonun, üst katta ise mutfağın zeminleri mermerdendir.

Sultandağı İstasyon Kompleksi içinde bu üç birimden bağımsız olarak umumi hela, lojman ve işçi barakası olmak üzere üç ayrı bina daha bulunmaktadır. Umumi hela İstasyonun doğusunda bulunmaktadır ve dikdörtgen planlı, kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü basit bir yapıdır. (Foto 2.494)

Foto 2.494 Sultandağı İstasyon Kompleksi Umumi Hela

Ana binadan bağımsız olan lojman binası ise helanın dopusunda olup tek katlı, dikdörtgen planlı ve üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Lojman binası cephesi çok sayıda ve farklı boyutlarda söveleri, kilit taşları dışa taşkın olarak tasarlanmış basık kemerli pencereler ve kapılardan oluşan bir binadır. (Foto 2.495)

Foto 2.495 Sultandağı İstasyon Kompleksi Lojmanın Dış Cephesinden Genel Görünüm

Lojmanın hemen doğusunda gar kompleksine sonradan dahil edilmiş iki bina vardır. Bu iki binanın güneyinde ise işçi barakası bulunmaktadır. (Foto 2.496)

Foto 2.496 Sultandağı İstasyon Kompleksi İşci Barakasından Genel Görünüm

Tarihlendirme:

Sultandağı İstasyon Binasında değindiğimiz yapıların hiçbirinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Fakat Anadolu-Osmanlı Demiryolunun Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar-Konya bölümünün 1893 yılında inşasına başlanılıp 1896 yılında işletmeye açıldığını yukarıda belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak bu İstasyonun da 1896 yılına yakın bir tarihte inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

2.4.11. Balmahmud İstasyon Binası

Konum: Afyonkarahisar ili, eski adı ile Sincanlı yeni adı ile Sinanpaşa İlçesi, Balmahmud Köyünde yer alır.

İnceleme Tarihi: 10-13 Aralık 2019

Yaptıran: İzmir-Kasaba Demiryolu Şirketi (Smyrna-Casaba Railway Copmany)

Mimar: Bilinmiyor

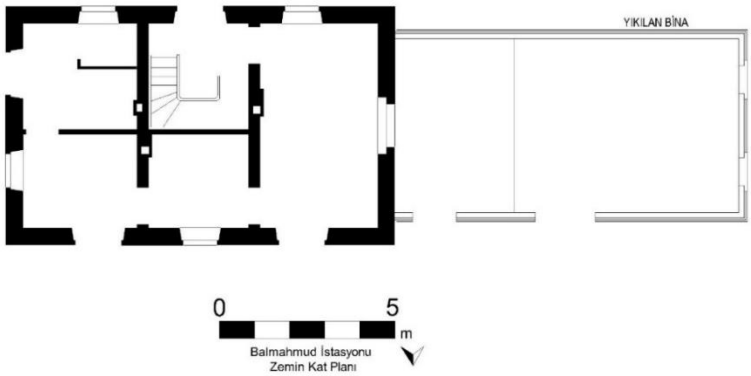
Tarih: 1893-97

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde atıl vaziyettedir.

Ayrıntılı Tanım:

İzmir- Kasaba Demiryolu Hattının bir uzantısı olan Balmahmud İstasyonu doğu batı doğrultuda dikdörtgen planda, iki katlı olarak, küçük boyutlu kesme taşlardan inşa edilmiştir. (Çizim 2.49) (Foto 2.497) İçte düz ahşap tavan ile örtülü yapı dışta iki yana eğimli Marsilya tipi kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Çizim 2.49 Balmahmud İstasyonu Zemin Kat Planı (K.Türkmen- TCDD 7.Bölge Müdürlüğü Arşivinden İşlenerek)

Foto 2.497 Balmahmud İstasyon Binası Kuzey Cepheden Genel Görünüm

İzmir-Uşak arasında bulunan birçok İstasyon Binası ile benzer cephe ve plan tasarımına sahip yapının her cephesi, söveleri ve lentoları dışa taşkın olarak tasarlanmış çok sayıda basık kemerli pencereler ve kapılarla, köşelerin kesiştiği yerlere yerleştirilen şaşırtmalı köşe taşları ile, tüm yapıyı dolaşarak zemin kat ile birinci katı birbirinden ayıran silmelerle, yapının beden duvarlarından dışa taşıntı yapan saçaklarla ile hareketli kılınmıştır. Ayrıca

yapının kuzey, doğu ve batı cephelerinde yatay yönde dikdörtgen olarak uzanan ve hem Osmanlıca hem de İngilizce Balmahmud yazılı bir kitabe levhası bulunmaktadır. Yapının ana malzemesi küçük boyutlu krem renkli kesme taş iken pencere söveleri, köşe taşları, silmeler ise kahverengi renkteki taş bloklarla inşa edilmiştir. Bu farklı renklerdeki taşlarla yapılan tasarım cepheye ayrı bir ahenk katmıştır. (Foto 2.498, 2.499)

Foto 2.498 Balmahmud İstasyon Binası Güneydoğu Köşeden Genel Görünümü

Foto 2.499 Balmahmud İstasyon Binası Kuzeybatı Köşeden Genel Görünümü

Yapının Demiryoluna bakan ana (kuzey) cephede üst katta üç adet basık kemerli pencere bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu pencereler her cephede aynı düzende olup söveleri ve kilit taşı kahverengi taştan dışa taşkın olarak inşa edilmiş basık kemerli pencerelerdir. Ön cephenin zemin katı ise iki kapı ve bu kapı arasına yerleştirilen bir pencereden oluşmaktadır.

Doğu ve batı cephelerin ise silmeden yukarıda kalan kısımları simetrik olup kitabenin üstüne yerleştirilen çatı katına ait birer adet pencere ile hareketlendirilmiştir. Alt katlar ise farklı tasarım sergiler. Doğu cephede bir adet kapı ile batıya göre daha büyük boyutlu bir pencere cepheyi oluşturan unsurlardır. Batı cephede ise alt katta bir adet küçük boyutlu pencere bulunmaktadır. Duvardaki dilatasyon izinden anlaşıldığı kadarıyla daha önceden batı cepheye bitişik olarak tasarlanmış bir binanın varlığından söz edilebilir. Eski cephe çiziminden hareketle yapı dikdörtgen planlı, kırma çatılı ve ön cephede iki kapısı bulunan bir mekandır. Bu cephede bulunan pencerenin bir gişe penceresi olduğu düşünülürse çizimdeki ilk kapının bilet alma ve bekleme salonuna ikincisinin ise ambara ait olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. (Çizim 2.50) (Foto 2.500)

Çizim 2.50 Balmahmud İstasyon Binası cephe çizimi (Afyonkarahisar TCDD 7.Bölge Müdürlüğü Arşivinden)

Foto 2.500 Balmahmud İstasyonu Binasında Sonradan Yıkılan Yapının Bulunduğu Batı Cephe ve Yapının Çatısının İzi

Yapının arkaya bakan güney cephesi ise üst kat lojmanına erişimin sağlandığı bölümdür. Birinci katı ön cephenin birinci katı ile simetrik olup üç adet basık kemerli pencereden ibarettir. Alt kat cephesi ise iki pencere ve bu pencerelerin arasına yerleştirilmiş bir kapıdan oluşmaktadır. (Foto 2.501)

Foto 2.501 Balmahmud İstasyon Binası Güney Cephesinden Genel Görünüm

Bu kapıdan doğrudan üst kata çıkışı sağlayan bölüme ve zemin katın batısındaki kuzey güney doğrultudaki mekana geçiş sağlanmaktadır. Bu mekanın ana girişi kuzey cephede bulunan büyük boyutlu kapıdır. İç mekan ahşap zeminli ahşap tavanlı olup batı cepheden yıkılan bekleme salonuna açılan bir gişe penceresine sahiptir. (Foto 2.502)

Foto 2.502 Balmahmud İstasyon Binası Zemin Katın Batısında Yer Alan Kuzey Güney Doğrultulu Oda

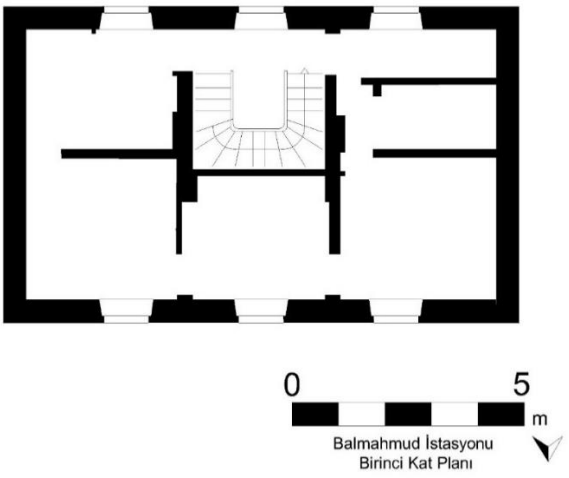
Zemin katta üst kata çıkış merdivenin bulunduğu bölümü saymazsak üç ayrı mekan daha mevcuttur. Bu mekanlara kuzey cephede ve doğu cephede bulunan kapılardan giriş sağlanmaktadır.

Güney cephedeki kapının karşısında bulunan ve dönerek yukarıya doğru çıkan barok karakterli ahşap bir merdivenden üst kata ulaşılmaktadır. (Foto 2.503)

Foto 2.503 Balmahmud İstasyon Binası Birinci Kata Çıkışı Sağlayan Merdiven

Birinci katta dört mekan bulunmaktadır. Bu mekanlarının günümüzde mutfak ve yatak odası olarak kullanılan odalarına doğrudan koridordan erişim sağlanırken diğer iki mekana yatak odasından ve mutfaktan erişim sağlanmaktadır. Günümüzde yatak odası olarak kullanılan mekan kuzeye bakan bir pencere ile aydınlatılmıştır. Ayrıca bu mekana eklenen bir hela ile L planlı bir görünüm arz etmiştir. Mekanın zemini ve tavanı ahşaptandır. (Çizim.3) (Foto 2.504)

Çizim 2.51 Balmahmud İstasyonu Birinci Kat Planı (K.Türkmen- TCDD 7.Bölge Müdürlüğü Arşivinden İşlenerek)

Foto 2.504 Balmahmud İstasyon Binası Birinci Kat (Lojman) Yatak Odası

Yatak odasının doğusunda bulunan bir açıklıktan diğer bir odaya geçiş sağlanır. Bu oda da kuzeye bakan tek pencere ile aydınlatılmaktadır. (Foto 2.505)

Foto 2.505 Balmahmud İstasyon Binası Lojmanda Bulunan Odalardan Görünüm

Lojmanın kuzeydoğusundaki odaya hem bu odada bulunan hem de mutfakta bulunan bir kapı ile geçiş sağlanır. Bu oda da kuzeye bakan tek pencere ile aydınlatılmaktadır. (Foto 2.506)

Foto 2.506 Balmahmud İstasyon Binası Mutfaktan Erişim Sağlanan Bir Diğer Oda

Yapının mutfağına ise hem koridordan hem de bu odalardan geçiş sağlanmaktadır. Mutfak kısmı ise arka cepheye bakan tek pencere ile aydınlatılmaktadır. (Foto 2.507)

Foto 2.507 Balmahmud İstasyon Binası Lojmanda Bulunan Mutfak

Birinci kattaki lojman binasındaki odaların tamamının tavanları ve zeminleri ahşaptandır. Ayrıca burada bulunan ahşap bir merdivenden çatı katına erişim sağlanmaktadır. (Foto 2.508)

Foto 2.508 Balmahmud İstasyon Binası Birinci Katın Koridoru ve Çatıya Çıkış Merdiveni

İstasyon Kompleksi içinde bu ana bina haricinde Hangar, Umumi Hela ve Su Deposundan oluşan üç ayrı bina bulunmaktadır. (Foto 2.509)

Foto 2.509 Balmahmud Hangar, Hela, İstasyon Binası ve Su Deposundan Oluşan İstasyon Kompleksinin Genel Görünümü

Hangar Binası, İstasyon Binasının kuzeyine konumlanmaktadır. Doğu batı doğrultuda dikdörtgen planlı yanları açık, çelik konstrüksiyonlu, kırma çatılı basit bir yapıdır. İç mekana sonradan tuğladan duvarlar örülmüştür. (Foto 2.510)

Foto 2.510 Balmahmud İstasyon Kompleksi İçinde Bulunan Hangar

İstasyon Binasının batısında ise Umumi Hela bulunmaktadır. Hela, Doğu batı ve güney olmak üzere üç basık kemerli, söveleri, lentoları dışa taşkın kapıya sahip, taş malzemeli kırma çatılı bir yapıdır. (Foto 2.511)

Foto 2.511 Balmahmud İstasyon Binası İstasyon Kompleksindeki Umumi Hela

İstasyon Binasının batısında ise Su Deposu bulunmaktadır. Tipik özellikler taşıyan bu deponun alt katı tamamen taş malzemeden inşa edilmiş üst katı ise orijinalinde ahşaptan olup sonradan değişikliğe uğramıştır. Üzeri ise kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. (Foto 2.512)

Foto 2.512 Balmahmut İstasyon Kompleksindeki Su Deposu

Tarihlendirme:

İzmir Kasaba demiryolu hattının Alaşehir-Uşak-Afyonkarahisar bölümünün bir parçası olan İstasyon Binasının yapım tarihini gösteren herhangi bir kitabesi yoktur. Ancak, İmar Hareketlerinde belirtildiği gibi Uşak-Afyonkarahisar hattının 1893 yılında inşasına başlandığı 17 Aralık 1897 tarihinde tamamlandığı bilindiğine göre Balmahmud İstasyon Binası da bu tarihler arasında inşa edilmiş olmalıdır.

2.4.12. Karahisar-ı Sahip İzmir (Şehir İstasyonu)

Konum: Afyonkarahisar ili, Çetinkaya mahallesinde yer alır.

İnceleme Tarihi: 29 Ağustos 2019 ve 12 Aralık 2019

Yaptıran: İzmir-Kasaba Demiryolu Şirketi (Smyrna-Casaba Railway Copmany)

Mimar: Bilinmiyor

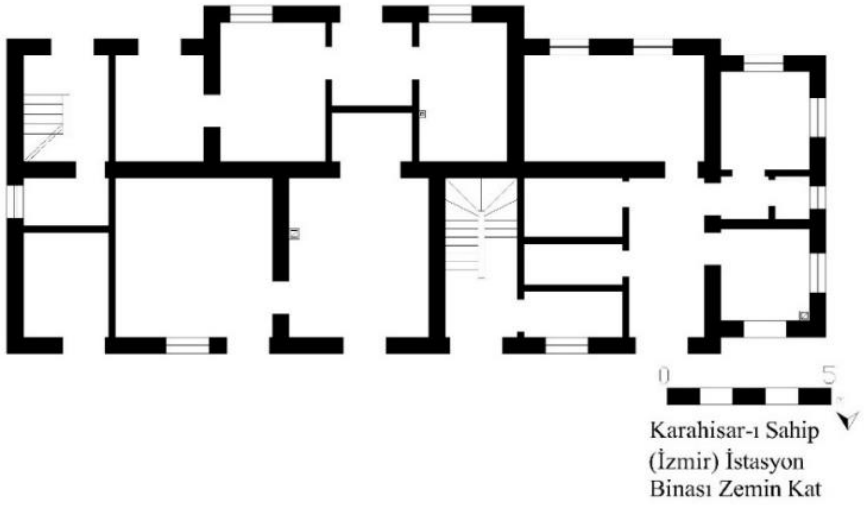
Tarih: 1893-97

Kitabe: Yok

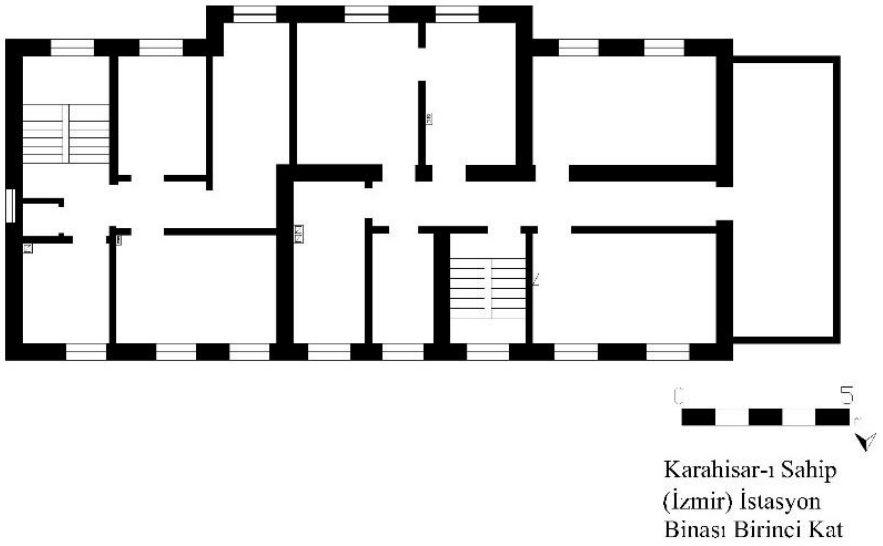
Kullanım Durumu: Yapının işletme bölümleri günümüzde atıl vaziyetteyken birinci kattaki lojmanın batı bölümü TCDD personelleri tarafından konut olarak kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

İzmir-Kasaba, Kasaba-Alaşehir, Alaşehir-Uşak, Uşak-Afyonkarahisar Demiryolu güzergahının bir parçası ve son noktası olan Afyonkarahisar Şehir (İzmir) İstasyonu doğu batı doğrultuda uzanan dikdörtgen kütlesinin güneyine ve batısına eklenen çıkıntılardan oluşmaktadır. (Çizim 2.52, 2.53)

Çizim 2.52 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Zemin Kat Planı (K.Türkmen)

Çizim 2.53 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Birinci Kat Planı (K.Türkmen)

Aynı güzergah içerisinde yer alan birçok İstasyon ile tip proje arz eden yapı, küçük boyutlu kahverengi renkte tuğlayı andıran kesme taşlardan inşa edilmiştir. Ayrıca pencere ve kapıların söve ile lentoları, köşe taşları, kat ayrımı yapan silmeler daha büyük boyutta kesme taşlarla kaplanmıştır. Yapının üzeri iki yana eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. (Foto.2.513, 2.514)

Foto 2.513 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Güneybatı cepheden genel görünüm

Foto 2.514 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüm

Batısına ve güneyine eklenen çıkıntıların yanı sıra yapının cephesi çok sayıda pencere ve kapı, kat ayrımı yapan silmeler, her köşe kıvrımında bulunan köşe taşları ve saçak kısmının

altında bulunan testere dişleri ile oldukça hareketli bir görünüm kazanmıştır. Ahşap profilli, basık kemerli pencerelerin ve kapıların söve ve lentoları dışa taşkın olarak tasarlanmış olup her cephede aynı düzendedir.

Yapının batı cephesine bitişik ek bir mekan bulunmaktadır. Bu mekan zemin katta ayrı iki oda üst katta ise balkon-teras olarak tasarlanmıştır. Bu ek mekanın batı cephesi üç, güney cephesi tek pencere ile aydınlatılırken kuzey cephede bir giriş kapısı bulunmaktadır. Birinci katta balkon olarak düşünülen bu mekan şimdi sade bir korkulukla çevrelenmiş ve korkuluğun köşeleri dışa taşıntı yaparak vurgulanmıştır. Fakat 20. yüzyılın başındaki görsellere bakıldığına teras korkuluğuna dört yapraklı yonca motifinin ajur tekniğinde işlendiği göze çarpmaktadır. Ayrıca eski görselde pencere ve kapıların ahşap kapaklara sahip olduğu da göze çarpan diğer bir unsurdur. Batı cephenin birinci katında terasa açılan bir kapı bir pencere, çatı katında ise iki adet küçük boyutlu pencere bulunmaktadır. Çatı katı pencereleri ile birinci kat kapısı arasına yatay yönde uzanan dikdörtgen bir pano içinde hem Latin harfleri ile hem de Arap harfleri ile *''Afyonkarahisar''* yazılı bir kitabe yerleştirilmiştir. (Foto 2.515, 2.516)

Foto 2.515 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu 20.Yüzyılın Başına Ait Görsel (Yazıda: Afyon: İzmir İstasyonu)

Foto 2.516 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Güneybatı Cepheden Görünümü

Yapının doğu cephesi batıya nazaran daha sade tutulmuştur. Bu cephede birisi zemin kata, birisi birinci kata, ikisi ise çatı katına ait dört pencere bulunmaktadır. Tıpkı batı cephede olduğu çatı katı ile birinci kat penceresi arasına yatay yönde uzanan bir kitabe yerleştirilmiştir. (Foto 2.517)

Foto 2.517 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünüm

Binanın demiryoluna bakan kuzey cephesi yapının en gösterişli cephesidir. Bu cephe birinci katta sekiz adet basık kemerli, söveleri ve lentoları dışa taşırılarak vurgulanmış pencereye sahipken, zemin katta -batıdaki çıkıntı hariç- beş kapı iki pencere ile hareketlendirilmiştir. Tüm yapıyı dolaşan silme bu cephede de zemin kat ile birinci katı

birbirinden ayırmış, silmenin ortasına tıpkı doğu ve batıda olduğu gibi yatay yönde uzanan mermer bir kitabe yerleştirilmiştir. Kuzey cepheye hareket katan bir diğer unsurda testere dişli saçaklardır. (Foto 2.518)

Foto 2.518 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Kuzey Cephe

Foto 2.519 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Saçaktaki Ahşap Testere Dişleri ve Pencere Detayı

Güneye bakan arka cephenin ortasında cepheden öne doğru taşırılmış bir çıkıntı bulunmaktadır. Bu çıkıntı en üstte üçgen bir alınlıkla son bulmuş ve üzeri ayrı bir kırma çatı ile örtülmüştür. Çıkıntının zemin katında iki pencere arasına yerleştirilmiş bir kapı, birinci katında üç adet pencere, alınlıklı çatı katında ise iki adet küçük boyutlu pencere

bulunmaktadır. Güney cephede çıkıntının batısında her iki katta da ikişerden dört pencere, doğusunda birinci katta iki pencere zemin katta ise iki kapı mevcuttur. (Foto 2.520)

Foto 2.520 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Güney Cepheden Genel Görünüm [192]

Alt katın işletme ve konut (bekleme salonu, hareket memurluğu, ambar, vs) üst katın ise sadece konut olarak tasarlandığı yapının iç mekanına birçok yerden erişim sağlanmaktadır. Kuzey cephede bulunan beş kapı, güney cephede bulunan üç kapı içerde birbirinden farklı mekanlara açılmaktadır. Son dönem kamu yapılarında sıkça rastlanan bir ana girişten koridor, koridordan ise diğer mekanlara geçişin sağlandığı tasarım burada görülmediğinden her mekana ayrı bir giriş kapısı tasarlanmış olmalıdır.

Kuzey cephenin en doğusunda bulunan kapı yolcuların bilet aldığı ve hareket saatini beklediği bekleme salonuna açılmaktadır. Bu bekleme salonunun batı duvarında bir adet gişe penceresi bulunmaktadır. Doğudan batıya doğru ikinci kapıdan hareket memurluğu odasına erişim sağlanır bu oda kuzey cepheye bakan tek pencere ile aydınlatılırken doğu duvarında bekleme salonu ile bağlantıyı sağlayan bir pencere, batı duvarında ise ambara geçişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır. Doğudan batıya doğru üçüncü kapı ambara açılan kapıdır. Kareye yakın planlı ambar bölümünün güneyinde küçük bir mekan bulunmaktadır. Doğudan batıya doğru dördüncü kapı üst kattaki iki lojmandan batıdakine erişimi sağlayan merdivene açılmaktadır. Ayrıca burada üst kattaki lojman binasının dikdörtgen planlı kömürlüğü bulunmaktadır. Doğudan batıya doğru beşinci kapıdan zemin kattaki lojmana erişim sağlanmaktadır. İç mekanda kuzey güney doğrultulu hol birbirinden farklı beş mekana dağılımı sağlamaktadır. Koridorun doğusuna konumlanan iki oda dikdörtgen planlı olup hela

192 https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/afyonkarahisar/kulturenvanteri/afyon-sehr-zmr-stasyonu *Erişim Tarihi 07.01.2020*

ve banyo olarak tasarlanmıştır. Koridorun güneyinde bulunan tek oda doğu batı doğrultuda dikdörtgen plan olup güney açılan iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Koridorun batısında bulunan iki kapı ise batı cephedeki çıkıntıya ait iki odaya açılmaktadır. Bu odalardan kuzeye bakanı mutfak olarak kullanılırken diğeri ek bir helası bulunan bir yatak odası olarak kullanılmaktadır. Lojman kısmında koridorun zemini mermer, odalarınki parke kaplıyken tüm mekanların tavanı ahşaptandır. (Foto 2.521, 2.522)

Foto 2.521 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Zemin kattaki Lojmanda Odalara Dağılımı Sağlayan Hol

Foto 2.522 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Zemin Kat Lojmanından Bir Oda

Güney cephede yapının iç mekanına erişimi sağlayan üç kapı bulunmaktadır. Bu kapılardan bir tanesi cephenin ortasında bulunan çıkmadadır. Bu kapı doğrudan bir hole açılırken hol iki yanında bulunan odalara dağılımı sağlamaktadır. Bu odalardan batıdaki Kısım Şefi Yazıhanesi odasıdır. Doğudaki oda ise Kısım Yazıhanesi odasıdır. Bu odanın doğu

duvarına açılan bir kapıdan kısım malzemeliği odasına erişim sağlanmaktadır. Güney cephedeki çıkmanın doğusunda iki kapı bulunmaktadır. Bu kapılardan çıkmaya daha yakın olanı kısım malzemeliği odasına açılırken, en doğudaki kapı üst katta bulunan iki lojmandan doğudaki lojmana erişimi sağlayan merdivene açılmaktadır.

Yapının birinci katında birbirinden bağımsız iki adet lojman bulunmaktadır. Bu lojmanlardan batıdakine kuzey cephede bulunan bir kapıdan erişim sağlanır. Bu kapıdan ahşap merdivenin bulunduğu bölüme geçiş sağlanır. Merdivenden birinci katta odalara dağılımı sağlayan ve doğu batı doğrultuda dikdörtgen olarak uzanan koridora erişim sağlanır. Lojmanda koridorun güneyinde üç, kuzeyine iki, doğusunda bir oda olmak üzere altı oda bulunmaktadır. Bu odaların boyutları birbirinden farklıdır. Ayrıca koridorun batısındaki kapıdan teras-balkon- kısmına erişim sağlanmaktadır.

Birinci katın doğusunda bulunan lojmana güney cephenin en doğusundaki kapıdan erişim sağlanır. Burada bulunan barok karakterli ahşap bir merdivenden birinci kata ulaşılır. Tıpkı diğer lojman gibi burada da doğu batı doğrultulu koridor odalara dağılımı sağlamaktadır. Koridorun batısında ve güneyinde bir, kuzeyinde iki oda bulunmaktadır. Doğusunda ise bir hela bulunmaktadır. Koridorun güneyindeki, batısındaki odalar mutfak gibi tek pencereye sahipken kuzeyindeki oda demiryoluna bakan iki pencereye sahiptir. Koridorun batısındaki oda ile güneyindeki odalardan birbirine geçiş kapısı bulunmaktadır. Lojmandaki odaların zeminleri orijinalinde ahşaptan inşa edilmişse de şu anda kuzeyde bulunan oda haricinde hepsinin zemini parke döşemedir. Tavanları ise ahşaptan olup özgünlüğünü korumaktadır. (Foto 2.523, 2.524, 2.525, 2.526)

Foto 2.523 Karahisar-ı Sahip Şehir (İzmir) İstasyonu Birinci Kata Çıkışı Sağlayan Ahşap Merdiven

Tarihlendirme:

İzmir-Kasaba Demiryolu Hattının Alaşehir-Uşak-Afyonkarahisar bölümünün bir parçası ve son durağı olan İstasyon Binasının yapım tarihini gösteren herhangi bir kitabesi yoktur. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi Uşak-Afyonkarahisar hattının 1893 yılında inşasına başlandığı 17 Aralık 1897 tarihinde tamamlandığı bilindiğine göre Karahisar-ı Sahip Şehir İstasyonu da bu tarihler arasında inşa edilmiş olmalıdır.

2.5. Eğitim Yapıları

2.5.1. Emirdağ İnkılap İlkokulu

Konum: Afyonkarahisar ili, Emirdağ İlçesi, İncili Caddesi, Suvermez Yolu'nda bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 05.12.2019

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimar: Bilinmiyor

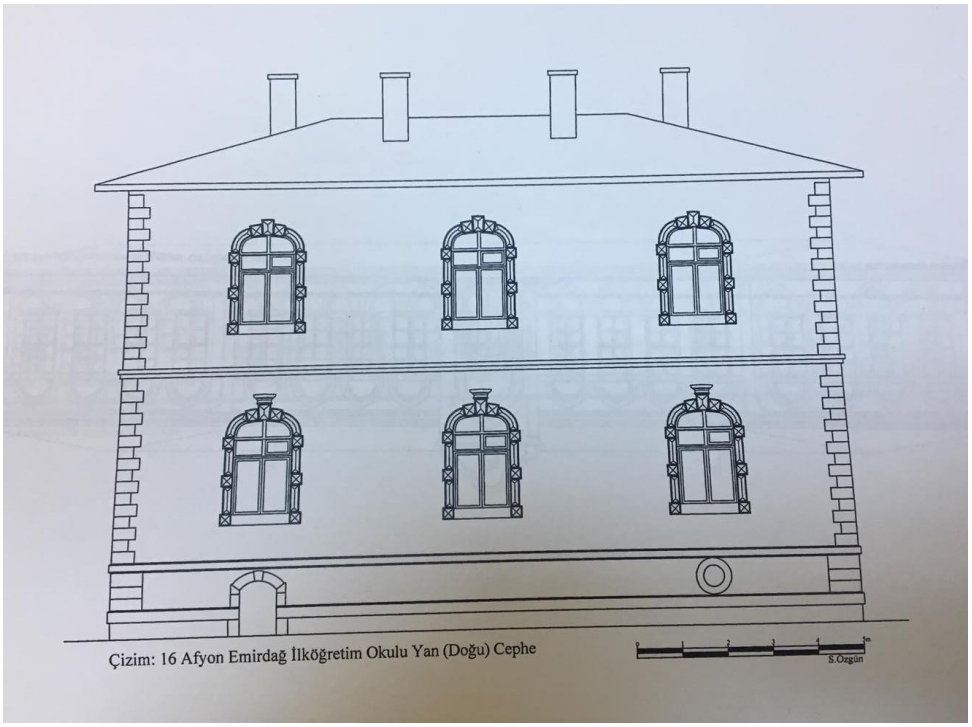
Tarih: Bilinmiyor

Kitabe: Var Okunmuyor

Ayrıntılı Tanım:

Doğu batı doğrultuda dikdörtgen planlı yapı bodrum kat üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yığma taştan kagir olarak inşa edilen yapının dış cephesinde köşe taşları, pencere ile kapıların söve lentoları, batıda bulunan balkon korkulukları, kat ayrımını yapan silme ve revaklı girişteki ayaklar düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Bu bölümler haricinde dış cephenin tüm yüzeyi sıvalıdır. İç mekanda ahşap zemin ve tavana sahip yapı dışta kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.

Yapı dış cephelerini oluşturan doğu, batı, güney ve kuzey cepheler birbirinden farklı tasarım sergiler. Her cephe çok sayıda pencere ile aydınlatılmıştır. Dikdörtgen formlu, Bursa kemerli pencerelerin söve lentoları dışa taşırılmış, kilit taşı farklı olarak yukarıya da taşırılmıştır. Pencerelerin söveleri iki katlı düzenlenmiştir. Doğu cephede altı adet bu düzende pencere bulunmaktadır. Bu pencerelere ek olarak bodrum kata ait bir dairesel pencere ile bir de basık kemerli pencere yer alır. (Çizim 2.54) (Foto 2.524)

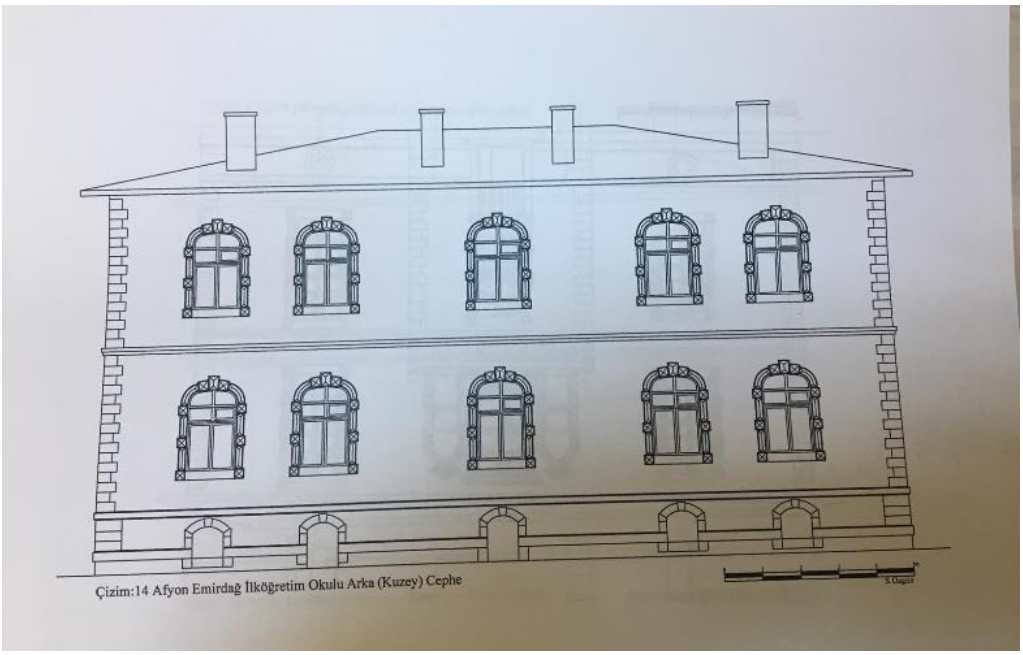

Çizim 2.54 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Doğu Cephe Çizimi (Selda Özgün'den)

Foto 2.524 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Doğu Cepheden Genel Görünüm

Arka (kuzey) cephede zemin ve birinci kata ait toplam on adet Bursa kemerli pencere yer alır. Bodrum katta ise üç basık kemerli kapı ile iki adet basık kemerli pencere yer alır. (Çizim 2.55) (Foto 2.525)

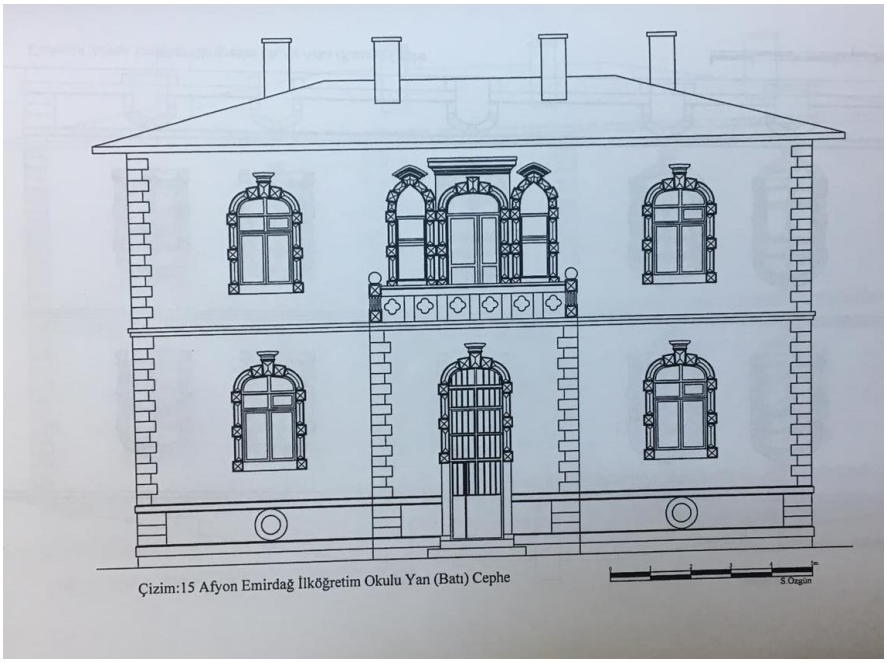

Çizim 2.55 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Kuzey Cephe Çizimi (Selda Özgün'den)

Foto 2.525 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Kuzeydoğu Cephe

Yapının girişlerinin birinin bulunduğu batı cephede dışa çıkıntı yapan girişin iki yanında ikişerden dört Bursa kemerli pencere, bodrum katta birer dairesel pencere yer alır. Giriş bölümün üzeri balkon olarak tasarlanmıştır. Okulun içine giriş kapısı ile balkona çıkış kapısı Bursa kemerlidir. Balkona çıkış kapısının iki yanına ise birer sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir. Balkona çıkış kapısı kemerinin kilit taşına volütlu bir akant yaprağı motifi işlenmiştir. Mermerden inşa edilen balkon korkuluklarında dört yapraklı yonca motifi yer alır. (Çizim 2.56) (Foto 2.526, 2.527, 2.528)

Çizim 2.56 Emirdağ İnkılap İlköğretim okulu batı cephe çizimi (Selda Özgün'den)

Foto 2.526 Emirdağ İnkılap ilköğretim Okulu Batı Cephe

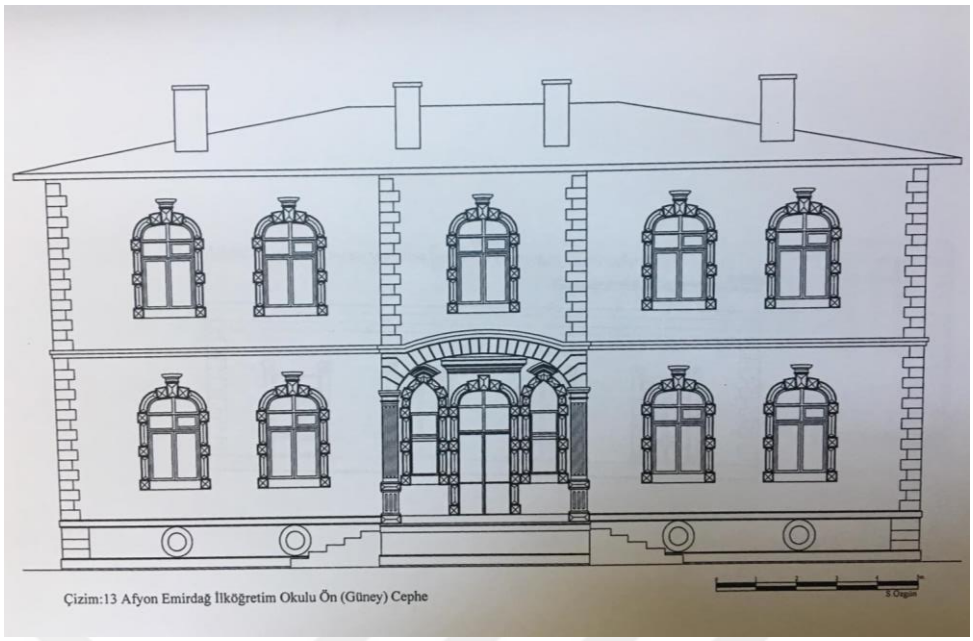

Foto 2.527 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Batı Cephedeki Balkon Korkuluğundan Detay

Foto 2.528 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Balkon Kapı Kemerinin Kilit Taşındaki Akant Yaprağı

Batı cephedeki yan girişten sonra yapının en görkemli cephesi revaklı girişin bulunduğu güney cephedir. Beden duvarlarından öne doğru çıkıntı yapan bu revak ikisi serbest iki duvara gömülü dört ayak tarafından taşınmaktadır. Bu ayaklardan serbest olan iki ayak, iki kademeli olarak tasarlanmış ve yüzeyi yivlendirilmiştir. Giriş revakının üst katı yukarıda bulunan odanın uzantısı olarak devam etmiştir. Giriş revakının doğu ve batı cephesi birbirine simetrik olarak tasarlanmıştır. Her iki tarafta bodrum katta iki dairesel pencere, zemin kat ve birinci katta ise ikişer Bursa kemerli pencere yer alır. İki kollu üçer basamaklı merdivenden sonra ulaşılan giriş kapısı Bursa kemerlidir ve iki yanına birer sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir. (Çizim 2.57) Foto 2.529)

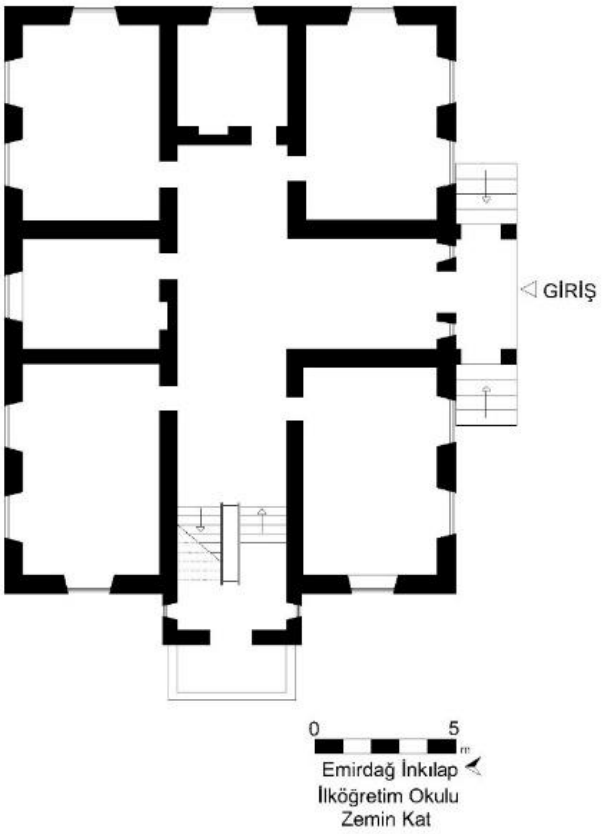
Çizim 2.57 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Güney Cephe Çizimi (Selda Özgün'den)

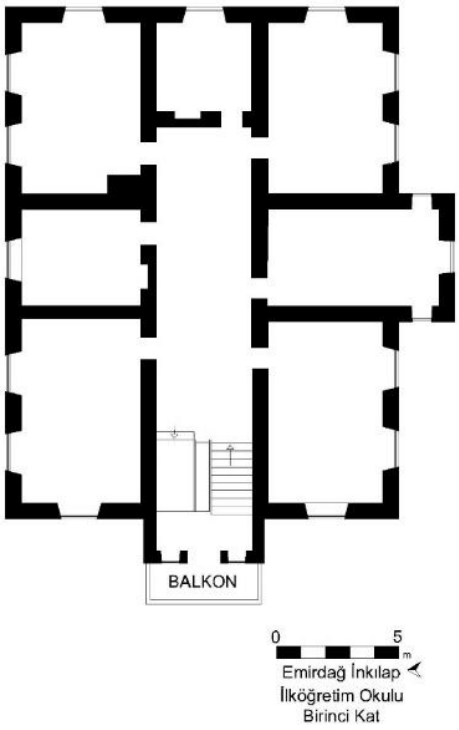
Foto 2.529 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Giriş Kapısı

Yapının dış cephesinde silmeler kesme taş malzeme ile inşa edilmiş ve bodrum kat ile zemin katı, zemin kat ile birinci katı, birinci kat ile de çatıyı birbirinden ayırmış ve tüm yapıyı çevrelemiştir. Silme haricinde her köşe kıvrımında birisi kısa birisi daha uzun olacak şekilde tasarlanan köşe taşları ve yapının beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapan saçaklar cepheye zenginlik katan unsurlar olmuştur.

Güney ve batıdan yapının iç mekanına giriş sağlanmaktadır. Batıdaki giriş doğrudan merdivenin bulunduğu bölüme açılırken güneydeki giriş bir hole açılmaktadır. Bu hol ise sınıflara ve idari bölümlere dağılımı sağlayan koridora açılır. Yapının zemin katı ile bodrum katı ufak farklılıklar barındırsa da plan bakımından birbiri ile benzerlik taşımaktadır. Arada fark arz eden nokta zemin kattaki giriş holünün birinci katta bir mekan olarak tasarlanmasından kaynaklanmaktadır. Birinci kat koridorun zemini ahşaptan inşa edilmişken zemin kattaki hol ve koridor taş bloklardan inşa edilmiştir. Her iki bölümde tavan ahşaptır. (Çizim 2.58, 2.59) (Foto 2.530, 2.531)

Çizim 2.58 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Zemin Kat Planı (K.Türkmen)

Çizim 2.59 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Birinci Kat Planı (K.Türkmen)

Foto 2.530 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Giriş Holü

Foto 2.531 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Odalara-Sınıflara Dağılımı Sağlayan Koridor

Hem zemin katta hem de birinci katta koridora paralel uzanan dört büyük sınıf bulunmaktadır. Dolayısıyla okul sekiz sınıflıdır. Doğu batı doğrultulu dikdörtgen planlı bu dört sınıfta üçer pencere ile aydınlatılmaktadır. Sınıfların zemini ve tavanı ahşaptandır. (Foto 2.532, 2.533)

Foto 2.532 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Koridora Paralel Uzanan Sınıftan Görünüm

Foto 2.533 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Koridora Paralel Uzanan Sınıftan Görünüm

Zemin katta sınıflar haricinde iki adet küçük mekan, birinci katta ise üç adet küçük mekan yer alır. Sınıflara nazaran daha mütevazi boyuttaki bu odalar idari birim ve yahut laboratuvar gibi işlevlerde kullanılmak amacıyla tasarlanmış olmalıdır. Zemin kattaki küçük mekanlar giriş holünün karşısına ve koridorun doğusuna konumlanır ve her iki mekanda tek pencere ile aydınlatılır. (Foto 2.534)

Foto 2.534 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Giriş Holünün Karşısındaki Oda

Birinci katta üç adet, sınıflara nazaran daha küçük boyutlu oda yer alır. Bunlardan iki tanesi zemin kattaki odaların üzerine konumlanır yani zemin kat ile simetrik yerleştirilmiştir. Birinci katta farkı yaratan diğer oda giriş holünün üzerine konumlanan ve cepheden dışa doğru taşıntı yapan odadır. Bu oda diğerlerinden farklı olarak üç adet pencere ile aydınlatılmaktadır.

Bodrum kat ile zemin katı zemin kat ile de birinci katı birbirine bağlayan merdiven ahşaptan inşa edilmiştir. Korkulukları da ahşaptan yapılan bu merdiven birinci katta bir sahanlıkla devam ederek ahşap bir kapı aracılığıyla balkona açılmıştır. (Foto 2.535, 2.536)

Foto 2.535 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Ahşap Merdiven

Foto 2.536 Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulu Balkona Açılan Bölüm

Tarihlendirme:

Emirdağ İnkılap İlköğretim Okulunun inşa tarihini gösteren kitabe ana giriş kapısı üzerinde yer alır ancak bu kitabe okunamamaktadır. Yapının inşa tarihi ile ilgili yaygın olarak kabul edilmiş bir görüş bulunmaktadır. Bu görüşlere göre okul 1905-1908 yılları arasında Kaza Kaymakamı Nuri Bey önderliğinde halk yardımı ile inşa edilmiştir.[193] Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Vilayet Salnameleri incelendiğinde 1905-1908 tarihleri arasında Emirdağ (Aziziye) Kaymakamlığında görev yapan kişi Nuri Bey değildir. 1905-1906 tarihleri arasında Kaymakam Yusuf Fehmi Bey, 1906-1908 tarihleri arasında ise Kaymakam Mehmet Tevfik Beydir.[194] Dolayısıyla bu bilgi yanlış bir bilgidir. Yine Vilayet Salnamelerinden devam edilecek olursa R.1306 M.1890 H.1316 tarihine kadar Aziziye Kazasında biri Rüşdiye Mektebi olmak üzere 2 Mektebin varlığı dikkat çeker. Salnamede İdadiler listesinde Aziziye İdadisi yer almadığına göre diğer Mektebin İbtida-i Mektebi olduğu düşünülmektedir.[195] H.05.04.1317 M.13 Ağustos 1899 tarihli arşiv belgesine göre Aziziye Kazasında bir Maarif Komisyonu teşkil kılınmış ve bu komisyon mevcut mektepleri yetersiz görmüş olmalı ki bu tarihte bir İbtida-i ve Rüşdiye Mektebinin inşasına başlanılmıştır.[196] Dolayısıyla günümüzde ulaşan bu yapı 1899 tarihinde inşasına başlanan İbtida-i veya Rüşdiye Mektebinden birisi olmalıdır. H.1329 (M.1911) tarihli belgede Rüşdiye Mektebinin mevcudu 31 olarak verilmiştir.[197] Dolayısıyla 31 kişilik bir mevcut için böylesine bir yapının fazla olduğu düşünüldüğünde yapının bir İbtida-i Mektebi olduğu düşünülebilir. H.1317 M.1899 döneminde Aziziye Kazası Kaymakamı Mehmet Emin Beydir.[198]

2.5.2. Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi

Konum: Okul, Afyonkarahisar Merkez'de, Hamidiye Mahallesi, Altınay Sokak'ta bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 28 Ağustos 2019

Yaptıran: Yerel halk yardımı ile inşa edilmiştir.

[193] Afyonkarahisar Kültür Envanteri., 2013: 385. ve Yüksel., 2005: 135
[194] Koparal., 2011: 410-492
[195] Koparal., 2011: 202-311.
[196] BOA., MF.MKT. 460- 26 H.05.04.1317
[197] BOA., MF.İBT. 329-68 H.28.06.1329
[198] H.1317 Tarihli HVS: 233.

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 1904-08

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde 27 Ağustos İlköğretim Okulu olarak kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

Eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla üç ayrı binadan oluşan yapının sadece ortada bulunan ana binasının günümüze ulaşabildiği diğer binaların ise özgün hallerini koruyamadığı ve iki katlı olarak yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yine eski görsellerden günümüze ulaşan ana yapının iç avlulu olduğu, bu avlunun orijinalinde üzerinin açık olduğu ancak sonradan kapatıldığı anlaşılmaktadır. (Foto 2.536)

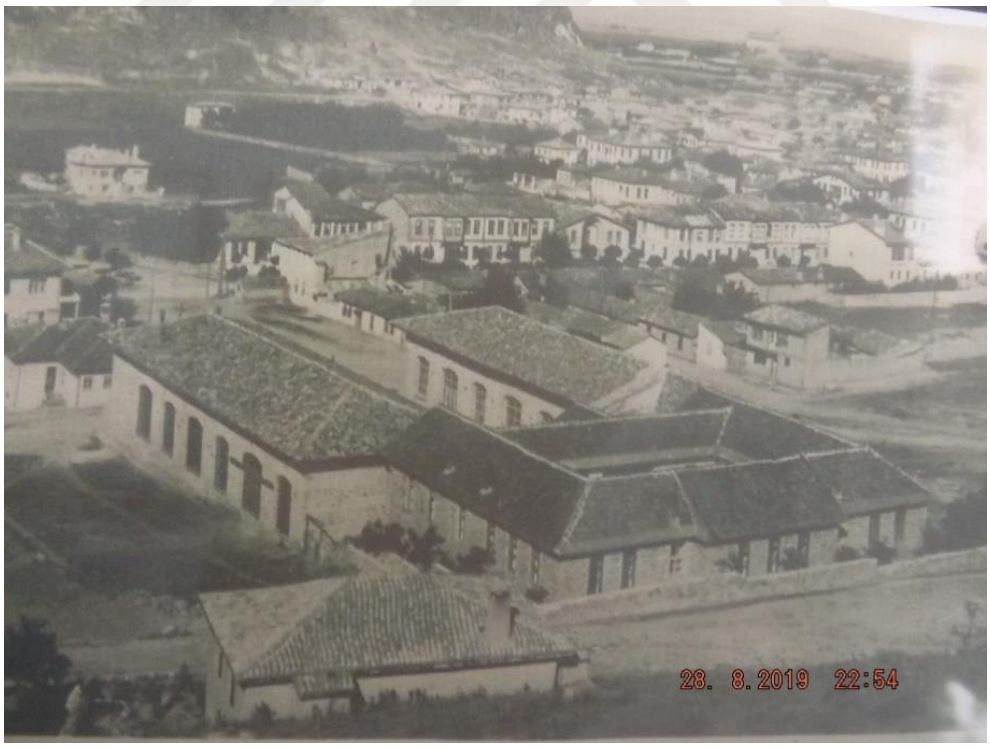
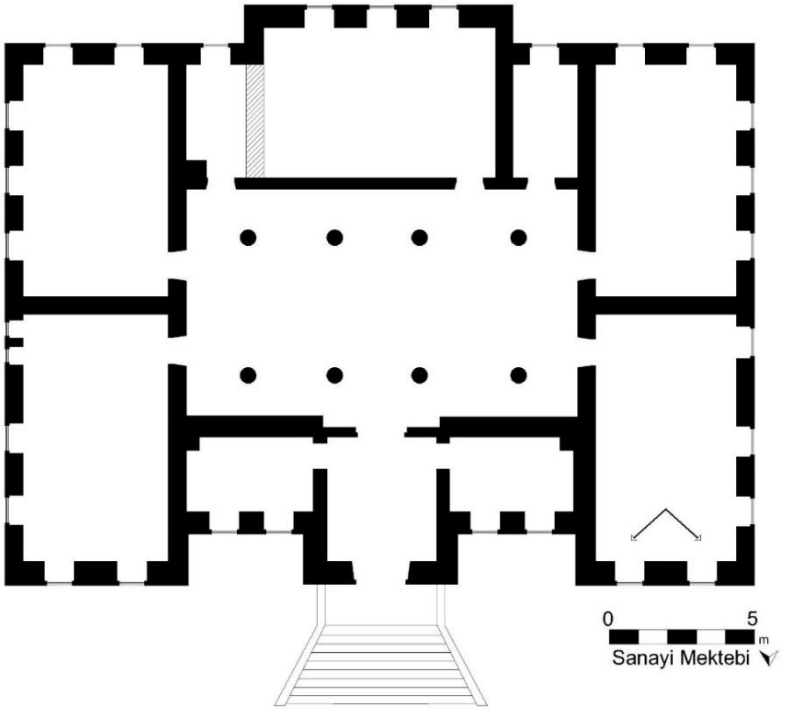

Foto 2.537 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi Eski Görünümü

Günümüze ulaşan ana bina yüksek bir bodrum kat üzerine tek katlı ve iç avlulu olarak inşa edilmiştir. Bosajlı kesme taş malzemeden inşa edilen yapının üzeri kiremit kaplı kırma

çatı ile örtülüdür. Orijinalinde açık olan iç avlunun üzeri sonradan ahşaptan bir tonoz ile kapatılmış ve bu üst örtü avlu kısmında sekiz ince sütuna oturtulmuştur. (Çizim 2.60)

Çizim 2.60 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi Planı (K.Türkmen)

Oldukça sade görünüme sahip olan yapının dış cephelerindeki dikdörtgen formlu, basık kemerli olarak tasarlanan pencerelerin söveleri dışa taşıntı yapan düzgün kesme taşlarla ile vurgulanmıştır. Bir sıra kısa, bir sıra uzun olarak tasarlanan bu söveler cephedeki sade görünüme canlılık kazandırmıştır. Kuzey cephede altı[199], doğu cephede yedi, güney cephede sekiz, batı cephede altı adet aynı düzende pencere yer alır. Ayrıca kuzey cephede bodrum kata erişimi sağlayan yuvarlak kemerli daha küçük boyutta pencereler bulunmaktadır. (Foto 2.538, 2.539, 2.540)

[199] Yapının Kuzeybatı köşesine bitişik iki katlı bir bina daha bulunduğu için Batıda dışa taşıntı yapan yan kanatın yüzeyindeki pencereler kapatılmış ve sekiz olan pencere sayısı günümüzde altıya indirilmiştir.

Foto 3.538 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi Kuzey Cephe

Foto 2.539 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi Güneybatı Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.540 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm

Kuzey ve güney cephede yapının beden duvarlarından dışa taşıntı yapan çıkıntılar yer alır. Güney (Arka) cephenin ortasında sınıfın uzantısı olarak görülen bu çıkıntı, kuzey cephede yan kanatları ve girişi oluşturmaktadır.

Pencereler ve dışa taşıntı yapan çıkıntılar haricinde bodrum kat ile zemin katı ayırarak yapıyı dolaşan silme cepheye hareket katan diğer bir unsurdur.

Yapının girişinin bulunduğu kuzey cephe diğer cephelere nazaran daha özenli işlenmiştir. Yapının beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapan ahşap saçaklar sadece girişin bulunduğu kuzey cepheye yerleştirilmiştir. Kuzey cephede bulunan 13 basamaklı merdivenden basık kemerli giriş kapısına ulaşılmaktadır. Bu basık kemerli girişin de söve ve lentoları bir sıra kısa, bir sıra uzun tutulan kesme taşlar ile vurgulanmıştır. Bu kapıdan bir hol kısmına ulaşılır. Bu holün doğu ve batısına simetrik olarak birer oda yerleştirilmiştir. Boyutlarından da anlaşıldığı gibi bu odalar idari bölümler olarak tasarlanmış olmalıdır. Her iki oda da ikişer pencere ile aydınlatılmaktadır. (Foto 2.541)

Foto 2.541 Karahisar-ı Sahip Hol kısmından Genel Görünüm

Hol kısmındaki dikdörtgen formlu bir kapıdan kapalı iç avlunun revaklarına ulaşılmaktadır. Bu avludaki revaklar sınıflara dağılımı sağlamaktadır. Zemini mermer kaplı üzeri ahşap bir tonoz ile örtülü avlunun doğusunda ve batısında simetrik olmak üzere ikişerden dört sınıf yer alır. Kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planlı olarak tasarlanan bu sınıflar orijinalinde beşer pencere ile aydınlatılırken günümüzde bu pencerelerin bazıları

kapatıldığından sayılar değişkenlik göstermektedir. Duvarları sıvalı olan bu sınıfların zeminleri parke tavanları ahşap döşemeye sahiptir. Avlunun güneyinde avluya paralel uzanan sınıf güney cephede dışa taşıntı yapan sınıftır. Doğu batı doğrultuda dikdörtgen uzanan bu sınıf güney cepheye bakan üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu sınıfın iki yanına birer hela yerleştirilmiştir. Bu helalardan batıdaki özgünlüğünü korurken doğudaki hela, avlunun güneyindeki sınıfla birleştirilmiştir. (Foto 2.542, 2.543, 2.544) Afyonkarahisar Milli Mimarlık Akımı öncesi evreyi temsil eden ve dış cephesi oldukça sade tasarlanan yapının iç mekanında da herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Foto 2.542 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi İç Avludan Genel Görünüm

Foto 2.543 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi İç Avludan Genel Görünüm

Foto 2.544 Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi Avlunun Batısındaki Sınıftan Görünüm

Tarihlendirme:

Okulun hangi tarihte inşa edildiğini gösteren bir kitabe bulunmamakla birlikte farklı kaynaklarda çeşitli tarihler verilmektedir. *''İlköğretim Genel Müdürlüğüne Bağlı Şehir, Kasaba, Köy İlkokulları ve Bu Okullara Ait Bazı Bilgiler''* adlı eserde 27 Ağustos İlkokulu'nun (Sanayi Mektebi'nin) 1904 yılında açıldığı belirtilmiştir.[200] Afyonkarahisar İl Kütüğünde ise Sanayi Mektebi'nin 1911 yılından önce eğitime başladığı bildirilmiştir.[201] En son olarak 1907 yılında çıkarılan Vilayet Salnamesinde ise o tarihe kadar Sanayi Mektebi'nin varlığından söz edilmemektedir. Yapı ile ilgili Osmanlı Arşivi'nde belgeler mevcuttur. Bu belgelerden en erken tarihli olanı 1 Ekim 1907 tarihlidir. Belgede Karahisar-ı Sahip Sancağında Ahalinin yardımı ile inşasına başlanılan Sanayi Mektebi'nin inşaatının *''Reside-i Hüsn-ü Hitam''*[202] olmak üzere bulunduğu yazılmış ve resmi açılışı yapılacak binaya aylık beş yüz kuruş maaş verilmek üzere bir Ahşap ustası (Marangoz) ile Demirci ustasının sürat ile tayin edilmesi gerektiği belirtilmiştir.[203] Atanacak ustaların ismi aynı dosya içinde bulunan farklı bir belgede verilmiştir. 11 Kasım 1907 tarihli bu belgeye göre açılacak olan mektepte çalışmak üzere Mekteb-i Şahane-i Sanayi mezunlarından demirci ustası Hüseyin Hüsnü Efendi ile marangoz ustası Nazif Efendinin atandığı belirtilmiştir.[204] R. 19 Kanun-i Sani 1313 M. 1 Şubat 1908 tarihli belgede ise inşa edilen Sanayi Mektebi'ne 50 adet *Şakirdan'ın* [205]

[200] Anonim., 1966: 22.
[201] İlgar., 2001: 381.
[202] Sona ermiş, Bitmiş olan
[203] BOA, DH.MKT. 1205- 58 H.7-09-1325 / 1
[204] BOA, DH.MKT. 1205- 58 H.7-09-1325 / 6
[205] Öğrenci- Talebe

eğitim için kaydedildiği ve yapının resmi açılışa hazır olduğu belirtilmiştir.[206] Ancak 26 Mart 1908 tarihli belgeden inşaatın devam ettiği anlaşılmaktadır. Belgede İzmir İstasyonu yakınında Hamidiye mahallesinde inşa edilecek İbtida-i Mektebi için toplanan 400 kuruşluk paranın 150 kuruşunun Meclis-i İdare ve Maarif Komisyonunun kararıyla Sanayi Mektebinin inşasında kullanılması uygun görüldüğü belirtilmiştir.[207] Görüldüğü gibi hem kaynaklardan hem de arşiv kayıtlarından yapının inşa tarihini net olarak belirlemek zordur ancak verilen en erken tarih ve belgelerde geçen son tarih baz alındığında Sanayi Mektebinin 1904-1908 yılları arasında inşa edildiği düşünülmektedir. Bu tarihlerde okula Hoca tayin edilmesi ve öğrenci kaydedilmesi de inşaatın son noktaya geldiği fikrini güçlendirmektedir. Son olarak 1919 tarihli arşiv belgesinde yapının Fransız Askerlerine tahsis edildiği belirtilmiştir.[208] (Foto 2.545)

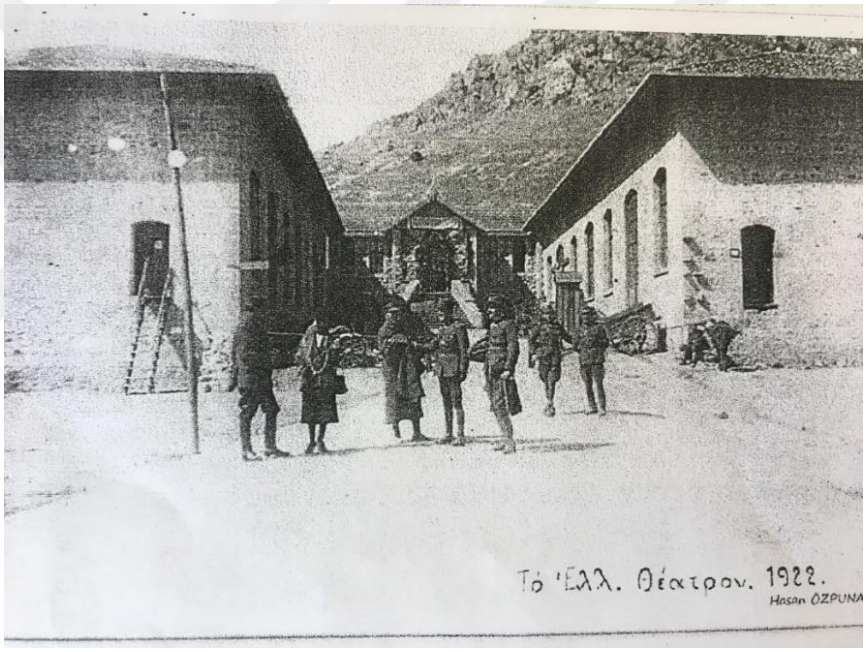

Foto 2.545 İşgal Döneminde Sanayi Mektebi (Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Arşivi'nden)

Yapının mimarına dair arşiv kayıtlarında herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. H.29 Şaban 1336 M. 9 Haziran 1918 tarihli belgede geçen ''*Sanay-i Mektebi Ustabaşısı Karabet Efendi Dersaadet'e azimeti* '' konulu belge kafa karıştırıcı olabilir. Bilindiği gibi mimarlara Üstad, Usta, Ustabaşı gibi sıfatlar verilmektedir. Bu belgede de Karabet Efendi Ustabaşı olarak zikredildiğinden akla acaba yapının mimarı olabilir mi sorusu gelmektedir. Ancak

[206] BOA, DH.MKT. 1231- 73 H.5.01.1326 / 1
[207] BEO.3282-246146 H.28.02.1326 / 3
[208] BOA., DH.UMVM., 78-39 H.08.09-1337

belgeler okunduğunda Karabet Efendi'nin o tarihlerde Sanayi Mektebi'nde çalışan Demirhane Ustabaşısı olduğu ve yapının mimarı olmadığı anlaşılmaktadır.[209]

2.5.3. Yoncaaltı Medresesi

Konum: Yoncaaltı Medresesi, Afyonkarahisar merkezde, Fakihpaşa mahallesi, tuz pazarı mevkiinde bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 27 Ağustos 2019

Yaptıran: Boğazade Hacı Ahmet Efendi – Evkaf Nezareti

Mimar: Georgios Parmakyan

Tarih: H.1326-1328 M.1909-1911

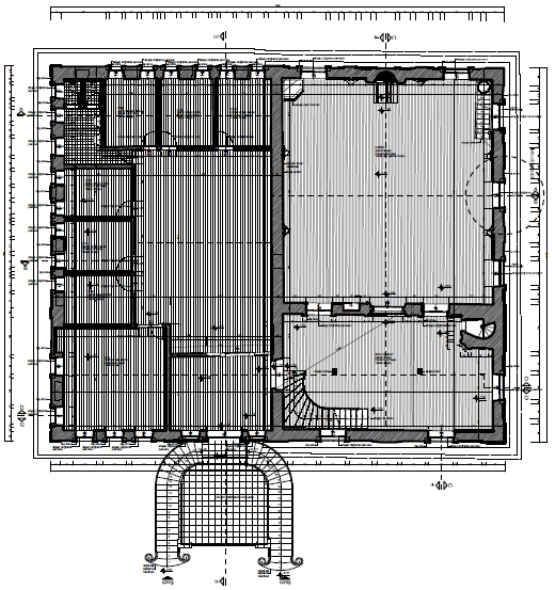
Kitabe: Var (Bkz. s.165-166 Yoncaaltı Camii)

Vakfiye: Var (Bkz. s.165.166 Yoncaaltı Camii)

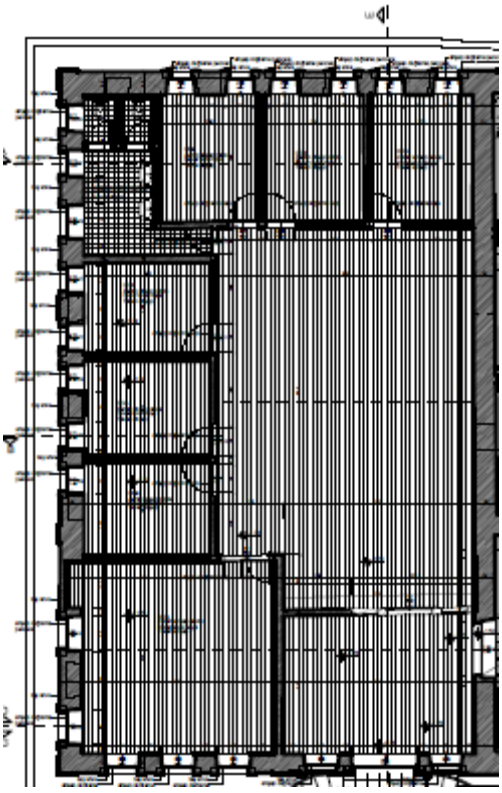
Ayrıntılı Tanım:

Alt katta bulunan dükkanların ayakları üzerine inşa edilen medrese kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planlı ve kapalı avluludur. Alt katta medreseyi taşıyan ayaklar kesme taştan, dükkanların güney duvarı taş tuğla almaşıklığında, medrese ise tuğla malzemeden inşa edilmiş ve bu tuğlaların araları derzlerle belirginleştirilmiştir. Ayrıca Medresenin köşeleri, pencere söve ve lentoları, plastrlar taş kaplamaya sahiptir. Medresenin hem öğrenci odalarının hem de avlunun zemini ve üst örtüsü düz ahşap örtü dışta ise kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Kapalı avlunun üst örtüsü yüksek bir kasnağa oturarak öğrenci odalarından ayrılmıştır. (Çizim 2.61, 262) (Foto 2.546)

[209] BOA., DH.EUM.2.Şb, 54-44 H.29.08.1336

Çizim 2.61 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Planı (KVBM)

Çizim 2.62 Yoncaaltı Medresesi Planı (KVBM)

Foto 2.546 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Kuzeydoğudan Genel Görünüm (Hasan Özpunar'dan)

Kuzey güney doğrultuda dikdörtgen bir kütle olarak uzanan medresenin cephesi oldukça sade tasarlanmış olup bu sadelik pencere ve plastrlarla çözülmeye çalışılmıştır. Pencereler basık kemerli, söve ve lentoları dışa taşkın olarak tasarlanmıştır. Güney cephede altı adet, doğu cephede on adet, kuzey cephede ise medrese ait beş adet pencere bulunmaktadır. Doğu cephede pencereler birbirinden plastrlarla ayrılmıştır. Eski görsellerden anlaşıldığı kadarıyla medresenin saçak kısmında bezemeler bulunmaktadır. Ancak bu bezemeler günümüze ulaşamamıştır. Günümüzde fazla geniş olmayan ahşap bir saçak medreseyi U şeklinde kuşatmaktadır. (Foto 2.547, 2.548)

Foto 2.547 Yoncaaltı Medresesi Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.548 Yoncaaltı Medresesi Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünüm

Medrese ile Caminin girişi ortak olup kuzey cephenin ortasına yerleştirilen iki kollu bir merdivenden sağlanır. Bu iki kollu merdivenden bir sahanlığa erişim sağlanır. Sahanlıkta bulunan basık kemerli kapıdan ön mekana girilir. Ön mekanın batısındaki kapıdan camiye güneyindeki iki kanatlı ahşap kapıdan medreseye giriş yapılır. Bu iki kanatlı ahşap kapının yanına birer sivri kemerli pencere yerleştirilmiştir. (Foto 2.549, 2.550)

Foto 2.549 Yoncaaltı Cami ve Medresesi Kuzey Cephe ve Girişi Sağlayan İki Kollu Merdiven

Foto 2.550 Yoncaaltı Medresesi Giriş Kapısı

Medresenin iç mekanında batı duvarı camiye bitişik olduğundan sağır bırakılmıştır. Sadece öğrencilerin içerde imamın sesini rahat duyması için açılan 18 delik batı duvara hareket katmıştır. (Foto 2.551)

Foto 2.551 Yoncaaltı Medresesi Batı Duvarına Açılan Delikler

Medrese üçü doğuda üçü güneyde olmak üzere altı öğrenci odasından oluşmaktadır. Bu odalar küçük boyutlu dikdörtgene yakın planlı bir ocak bir niş bir pencere tertibinde

tasarlanmıştır. Kuzeyde bulunan oda öğrenci odalarına nazaran daha büyük olarak tasarlandığından bu bölümün dershane olarak düşünüldüğü akla gelmektedir. Bu oda da bir niş bir ocak beş pencere bulunmaktadır. Yukarı da belirtildiği gibi odaların üzeri ahşap düz tavan ile örtülüdür. (Foto2.552, 2.553)

Foto 2.552 Yoncaaltı Medresesi Öğrenci Odası

Foto 2.553 Yoncaaltı Medresesi Dershane Kısmı

Öğrenci odası ve dershane haricinde güneydoğu köşede L planlı bir hela bulunmaktadır. Kapalı avlu kısmı kasnağa açılan yuvarlak kemerli beş pencere ile aydınlatılmaktadır. Ahşap örtülü avlunun tavanı haçvari düzende düşey ve yatay kirişlerle desteklenmiştir. (Foto 2.554, 2.555)

Foto 2.554 Yoncaaltı Medresei Kapalı Avludan Genel Görünüm

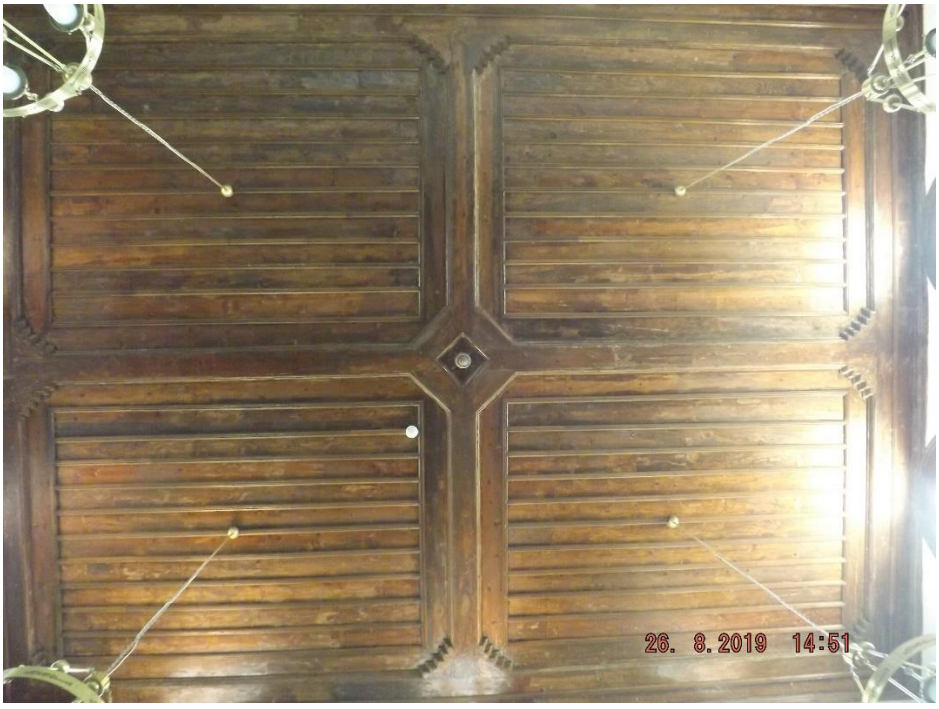

Foto 2.555 Yoncaaltı Medresesi Kapalı Avlunun Tavanından Detay

Geç Osmanlı Döneminde batılılaşma hareketlerinin ivme kazanması ile birlikte İbtida-i Mektepleri ve İdadi Mektepleri eğitim kurumlarının başını çekmektedir. Ancak, Karahisar-ı Sahip örneğinde olduğu gibi modern anlamda eğitim veren bu mekteplerin yanı sıra Klasik Dönem Osmanlı eğitim sisteminin odağını oluşturan medreselerin geç dönemde inşasına devam edildiği görülmektedir. Bu bağlamda Yoncaaltı Medresesi bünyesinde altı öğrenci odası, dershane ve kapalı avlusu ile birlikte iyi bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihlendirme:

İki yapım aşaması bulunan yapının ilk yapımına ait 1840 tarihli vakfiyesinde Medrese müderrisine yıllık 390 kuruş, her öğrenciye yıllık 10 kuruştan toplam 110 kuruş vakfedilmiştir. Dolayısıyla 1840 tarihinde medresede 11 öğrenci eğitim almaktadır. Yoncaaltı Cami anlatılırken belirtildiği gibi Caminin doğu duvarına bitişik olarak yapılan Medrese, Cami ile aynı zamanda 1910-11 tarihleri arasında inşa edilmiştir. Bosnalı Semizzade Hacı Mehmet Efendi'nin belirttiğine göre Medresenin inşasına 36.000 kuruş harcanmış ve bu devlet hazinesi veya Evkaf Nezareti tarafından karşılanmıştır.[210]

2.5.4. Karahisar-ı Sahip İdadisi

Konum: Afyon İdadisi, Afyon ili, Dumlupınar mahallesi, Ordu bulvarı yolu üzerinde bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 28 Ağustos 2019

Yaptıran: Yıllık Maarif Bütçesinden ayrılan tahsisat ile.

Mimar: Avodis Kalfa

Tarih: 1914-16

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Afyonkarahisar Lisesi olarak kullanılmaktadır.

[210] Özpunar., 2019: 258.

Ayrıntılı Tanım:

Karahisar-ı Sahip Sancağında Tanzimat sonrasında inşa edilen yapıları arasında boyutları, planı ve süslemesi ile oldukça önemli bir yere sahip olan ve Anadolu'da Millli Mimarlık Akımın en güzel örneklerinden birisi olan Karahisar-ı Sahip İdadi Binası, etrafı duvarlarla çevrili geniş bir bahçe içinde doğu-batı doğrultuda, bodrum kat üzerine iki katlı olarak ''H'' plan şemasında inşa edilmiştir. (Foto.1)

Foto 2.556 Karahisar-ı Sahip İdadisi Kuzey Cephe

Yapı moloz taş-tuğla almaşıklığında inşa edilmiş olup ön cephenin tüm yüzeyi, silmeler, pencere söveleri ve lentoları, yapının dış duvarların kesiştiği köşeler, doğu ve batıda bodrum katının cepheleri kesme taş ile kaplanmıştır. Doğu, batı ve güney cephe ise köşeler, pencere söveleri ve silmeler hariç taş kaplama kullanılmadan moloz taş tuğla almaşıklığında bırakılmıştır. Okulun üzeri Marsilya kiremitli çatıyla kaplanmış olup ön cephede, vurgulanan girişin üstünde soğan kubbeye yer verilmiştir. Saçaklar beden duvarından öne doğru taşırılarak bütün cepheyi dolaşmaktadır. Sadece kuzeye bakan giriş kapısının üstündeki saçak kavisli olarak Barok tarzda inşa edilmiştir, geriye kalanlar ise düzdür. Bu saçakların alt yüzeylerinde daire, üçgen ve karelerden oluşan geometrik süslemeler mevcuttur.

Dönemin birçok yapısında olduğu gibi Afyonkarahisar İdadisinin de hem cepheleri hem de katlar arası planı birbirinin benzeri şeklinde tasarlanmıştır. Yapı her cephesi çok sayıda pencere ile hareketlendirilmiştir.

Doğu ve batı cephe birbirine simetrik olarak inşa edilmiştir. Her iki cephede de birinci katlarda beş basık kemerli pencere, zemin katlarda beş düz lentolu pencere, kaval silme ile zemin kattan ayrılmış bodrum katta ise dört adet pencere bulunmaktadır. Zemin ve birinci

kattaki bu pencerelerin söve ve lentoları kesme taş ile kaplanmış olup dışa taşkın olarak tasarlanmıştır. Birinci kattaki basık kemerli pencerelerin kilit taşı da dışarıya taşırılmıştır. Yine her iki cephede de birinci kat ile zemin katın arasında pano içine alınmış çini kompozisyonları bulunmaktadır. Hem doğu ve batı cephelerde hem de ön cephede birinci kat ile zemin kat pencereleri arasında pano içine yerleştirilen bu çinilerde aynı kompozisyonu görmek mümkündür. Kompozisyona lacivert, turkuaz, yeşil ve kırmızı renkler hakimdir. En dışta kırmızı bir bordür bütün kompozisyonu kuşatmıştır. Dış bordürden bir önceki bordürde ise lacivert zemin üzerine beyaz, yeşil ve turkuaz renkteki rumilerin birbiri içine geçmesinden oluşmuştur. Merkezde ise turkuaz zemin üzerinde beyaz, lacivert, kırmızı renkte birbirinin içinden geçmeler yapan çeşitli bitkisel motifleri görmek mümkündür. (Foto 2.557, 2.558, 2.559)

Foto 2.557 Karahisar-ı Sahip İdadisi Güneybatı Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.558 Karahisar-ı Sahip İdadisi Doğu Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.559 Karahisar-ı Sahip İdadisi Çini Süslemelerinden Detaylar

Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet döneminde Milli Mimarlık Akımına uygun olarak inşa edilen yapıların çoğunun cephesinde bu çini süslemeleri görmek mümkündür. Bu dönemde kullanılan çinilerin üretim merkezi olarak Kütahya ön plana çıkmaktadır. Örneğin 1900-1901 yılında inşa edilen Konya Sanayi Mektebinin çini ustası Mehmed Emin Beydir. 10 Haziran 1902 tarihli bir arşiv belgesinde Kütahya'da çini ustası Mehmed Emin Bey'in devletten yardım talep ettiği görülmektedir. Bu kişinin Konya Sanayi Mektebinde çalışan usta olması muhtemeldir.[211] Aydın Cumhuriyet Mektebi'nde (1927-28) kullanılan çinilerin Kütahya Azim Çini Fabrikasında üretildiği bilinmektedir.[212] Bu kadar net bilgiler sunmasa da hem dönemin en aktif işleyen çini üretim merkezi olması hem de Afyonkarahisar'a olan yakınlığından dolayı Afyonkarahisar İdadi Mektebi'nin çinilerinin Kütahya'da üretilmiş olması olasıdır.

Yapının arka cephesi ön cepheye göre sade tutulmakla birlikte girinti ve çıkıntılarla yedi yüzeyli bir cephe elde edilmiştir. Bu yedi yüzeyli cephede doğu ve batıdaki kanatların arka cepheye bakan yüzeyleri, koridorlara açılan kapıların bulunduğu cepheler ve merdiven cephesinin yanındaki birer pencerelik bölümler birbirinin simetriği olarak inşa edilmiştir. (Foto 2.560)

[211] BOA., Y.MTV.231-14, H.03.03.1320.
[212] Yılmaz M, 2015: 125.

Foto 2.560 Karahisar-ı Sahip İdadisi Güney Cepheden Görünüm

Yan kanatların arka cepheye bakan üçer pencerelik her iki cephesi de tüm cepheler gibi çok sayıda pencere ile aydınlatılmıştır. Birinci katta ortadaki yanlara göre daha geniş olmak üzere üç adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin üstü aynı formda sivri hafifletme kemerleri ile kuşatılmıştır. Zemin katta yine ortadaki daha geniş olmak üzere üç adet düz söve ve lentoya sahip pencere bulunmaktadır. Bodrum kat ise söveleri dışa taşkın olarak yapılmış iki adet dikdörtgen formlu pencere ile hareketlendirilmiştir. Bu iki pencerenin arasına ise her iki cephede de kabaralar yerleştirilmiştir. Ayrıca yan kanatların güneyde bulunan giriş kapılarına bakan cephesinde birinci ve zemin katta bir, bodrum katında ise iki adet pencere bulunmaktadır. Yan ve ön cephelerden farklı olarak arka cephede (güney) birinci kat ile zemin kat arasında ve kemer köşelerinde çini kompozisyonuna verilmemiştir. (Foto 2.561)

Foto 2.561 Karahisar-ı Sahip İdadisi Yan Kanatların Arka Bahçeye Bakan Cephesi

Yapının arkaya bakan güney cephesinde iki adet giriş bulunmaktadır. (Bkz. 2.560) İki girişte birbirine simetrik olarak inşa edilmiştir. Birinci katta aynı boyutta üç tane basık kemerli pencere, zemin katta giriş kapısının iki yanına yerleştirilmiş birer düz söve ve lentolu pencere bulunmaktadır. Bodrum katta ise merdivenin iki yanına yerleştirilen birer adet pencere bulunmaktadır. Giriş kapısına dokuz basamaklı kenarları korkuluklu bir merdivenden ulaşılmaktadır. Yarım daireli kemere sahip bu kapının söveleri kaidelere oturmuş olup üstte ise sade başlıklara sahiptir. Bu yarım daire formlu kemerin kilit taşı ise öne ve yukarıya taşırılmıştır. Kapı ahşap profile sahip olup iki kanatlıdır.

Güney cephenin ortasına yerleştirilen merdivenin dış cepheye yansıyan yüzeyi de oldukça hareketlidir. Birinci katta ortadaki daha geniş olmak üzere üç adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin üstünde aynı formlu tuğla dizileri dikkat çekmektedir. Zemin katta ise yine ortadaki daha geniş olmak üzere üç adet düz lentolu pencere bulunmaktadır. Bodrum kat ile zemin katı ayıran silmenin altında yani bodrum kat cephesinde ise iki adet dikdörtgen formlu taş söveler ile vurgulanmış pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin ortasında tıpkı yan kanatlardaki bodrum kat cephesi gibi bir adet kabara yerleştirilmiştir. Merdiven cephesinin her iki yanına simetrik olarak yerleştirilen birer pencerelik bölümler bulunmaktadır. Bu bölümlerin arka bahçeye bakan yüzeyleri ve arkadaki giriş kapılarına bakan cephelerinde de pencereler bulunmaktadır. Arka bahçeye bakan cephesinin birinci katında basık kemerli, zemin katında ise düz lentolu birer pencere bulunur.

Giriş kapılarına bakan cephelerde de üstte basık, altta düz lentolu, bodrum katta ise dikdörtgen formlu, sövelerle vurgulanmış bir adet pencere bulunmaktadır. (2.562)

Foto 2.562 Karahisar-ı Sahip İdadisi Güney Cephedeki Giriş Kapısı

Yapının en hareketli cephesi caddeye bakan, ana girişin bulunduğu kuzey cephedir. Tamamen kesme taş kaplanmış olan bu cephe de oldukça simetrik bir görünüme sahiptir. Yan kanatların ön cepheye bakan yüzeyleri, girişin iki yanındaki birer pencerelik mekanlar ve arada kalan üç pencereli sınıflarının cepheleri her iki tarafta birbirinin benzeri olarak inşa edilmiştir. (Bkz.Foto 2.556)

Yapının beden duvarlarından öne taşırılmış olan kanatların ön cephesinin (kuzey) birinci katında üç adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Ortadaki yanlara nazaran daha geniş tutulan bu pencerelerin kemerleri zemin kattan birinci kata kadar uzanan dikdörtgen kaidelere oturmaktadır. Bu kemerlerin köşeliklerinde bitkisel karakterli çini kompozisyonlar görülmektedir. Köşelerde kırmızı bordür ile çevrelenen bu çinilerin içinde yeşil, beyaz, lacivert, kırmızı renklerde çeşitli çiçek, kıvrık dal motifleri bulunmaktadır. Zemin kat pencereleri tıpkı arka ve yan cephelerde olduğu gibi ön cephede de düz lentoludur. Birinci kat ile zemin katı ayıran pencerelerin arasında da panolar içerisinde çini süsleme görülmektedir. Dışa taşırılmış kavisli bir silme zemin kat ile bodrumu birbirinden ayırmaktadır. Cephesi kesme taş ile kaplı bu bodrum kat ise dairesel formda küçük bir pencere ile hareketlendirilmiştir. (Foto 2.263)

Foto 2.563 Karahisar-ı Sahip İdadisi Yan Kanatların Kuzeye Bakan Cephesi

Arka cepheden farklı olarak ön cephede yan kanatların iki yanına doğu batı doğrultuda uzanan birer sınıf yerleştirilmiştir. Bu sınıfların cephesi yine büyük boyutta, farklı formda pencereler ile hareketlendirilmiştir. Birinci katta bulunan pencereler basık kemerli olup bu kemerler sade başlıkla son bulan ve zemin kat silmesine kadar uzanan dikdörtgen kaidelere oturmaktadır. Alt kat pencereleri ise tipik olarak düz lentoludur. Ön cephenin tümünde olduğu gibi burada da iki pencere arasına pano içine alınmış çinileri görmek mümkündür. (Foto 2.564)

Foto 2.564 Karahisar-ı Sahip İdadisi Kuzey Cephede Yan kanatlarının Yanına Yerleştirilen Sınıfların Cephesi

Giriş kapısının iki yanında ise simetrik olarak yerleştirilmiş birer pencerelik bölümler bulunmaktadır. Zemin katta giriş holünün iki yanındaki mekanlara, birinci katta ise müdür odasının iki yanındaki mekanlara ait olan bu cephelerin pencerelerinden birinci katta bulunanları sivri kemerleri olup kemer köşeliklerinde çini süslemeye sahiptirler. Zemin kattaki mekanı aydınlatan pencere ise düz lentoludur. İki pencere arasında yine çini süslemeye yer verilmiştir. (Foto.10)

Foto 2.565 Karahisar-ı Sahip İdadisi Giriş Cephesinin İki Yanına Konumlanan Birer Pencerelik Bölüm

Dış cephenin en görkemli bölümü ana giriş kapısının bulunduğu bölümdür. Bu bölüm hem beden duvarından öne hem de yukarıya taşkın olarak inşa edilmiş barok tarzda kavisli bir saçak ile son bulmuş üzerine ise soğan kubbe yerleştirilmiştir. Yedi basamaklı korkuluklu bir merdivenle ulaşılan bu giriş cephesi büyük bir basık kemere sahiptir. Bu basık kemerin içi birinci katta büyük bir sivri kemerin içine yerleştirilen üç adet sivri kemerli pencere ile teşkilatlandırılmıştur. Bu kemerler sade başlıkla son bulan dikdörtgen ayaklara oturmaktadır. Giriş cephesinde basık kemerin alınlığında ve sivri kemerin köşeliklerinde diğerleri ile benzer çini kompozisyonu bulunmaktadır. Çini süsleme haricinde hem basık kemerin, hem sivri kemerin hem de bu sivri kemerin içine yerleştirilen üç adet sivri kemerli pencerenin kilit taşlarında bitkisel karakterli taş oymalar dikkat çekmektedir. Üçlü sivri kemerli pencerelerin kenarda bulunanlarının kilit taşı birbiriyle aynı özelliktedir. Bahsedilen kilit taşlarına dairesel bir merkezden yana doğru kıvrılan stilize bitkisel motifler yerleştirilmiş bu motiflerin altları içe doğru kıvrılmıştır. Ortadaki pencerenin kilit taşında stilize bir bitkinin üstüne konumlanan ve yukarıya doğru bakan bir hilal ve bu hilalin içine yerleştirilen altı kollu yıldız motifi dikkat

çekmektedir. Bu üçlü sivri kemeri çevreleyen büyük sivri kemerin kilit taşına akant yaprağı işlenmiştir. Basık kemerin kilit taşında ise sırtını birbirine dönmüş iki ‘’C’’ kıvrımı görünmektedir. Bu C kıvrımının uçları altta üçgeni andırır şekilde son bulmuş, üstte ise volütleri içe doğru kıvrılmıştır. Ortasında ise birbiri üstüne binmiş iki madalyon bulunmaktadır. Bu madalyonların içerisine ise üstte beş yapraklı bir çiçek altta ise başka bir bitkisel bezeme yerleştirilmiştir. Birinci kat ile ana giriş kapısının arasına yatay yönde uzanan dikdörtgen bir pano oluşturulmuştur. Bu panonun içine yine çini kompozisyonu yerleştirilmiştir. Çini kompozisyonu rumilerin birbirinin içine geçirilmesiyle oluşturulmuş bir bordürle çevrelenmiştir. Bu bordürün içine dış konturları lacivert renkli olan ve uçları palmetle sonlanan bir kartuş yerleştirilmiştir. Kartuşların içerisinde kıvrım dallar, palmetler ve S-C kıvrımlarından oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır.[213] (Foto 2.566, 2.567, 2.568, 2.569, 2.570)

Foto 2.566 Karahisar-ı Sahip İdadisi Kuzey Cephedeki Ana Giriş

[213] Özgün S, 2006: 33

Foto 2.567 Karahisar-ı Sahip İdadisi Kuzeyde Bulunan Giriş Kapısındaki Çini ve Taş Süslemeler

Foto 2.568 Karahisar-ı Sahip İdadisi Kilit Taşlarından Detaylar

Foto 2.569 Karahisar-ı Sahip İdadisi Kilit Taşlarından Detaylar

Foto 2.570 Karahisar-ı Sahip İdadisi Basık Kemerin Kilit Taşından Detay

Yapının giriş kapısı tamamen ahşaptandır. İki kanatlı kapının yanına yerleştirilen ancak önü korkuluklarla kapatılmış iki pencere bulunmaktadır. Yanlarda bulunan bu iki kapı yarım daire kemerlere sahiptir. Girişin ahşap lentosu üzerinde ahşap süslemelerde birbiri içine geçen kıvrım dalların arasına yerleştirilen çiçekler ve pencere ile kapı arasında bulunan ayakların yüzeyine yerleştirilen çiçekler dikkat çekmektedir. (Foto 2.571)

Foto 2.571 Karahisar-ı Sahip İdadisi Giriş Kapısının Lentosu Üzerindeki Ahşap Süsleme Detayı

H plan şemasına sahip yapının iç mekanının ana girişi **k**uzeyde bulunan kapıdan sağlanmaktadır. Bu kapıdan giriş holüne erişilmekte bu holden de mekanlara dağılımı sağlayan ve doğu batı doğrultuda uzanan koridora ulaşılmaktadır. (Foto 2.572, 2.573)

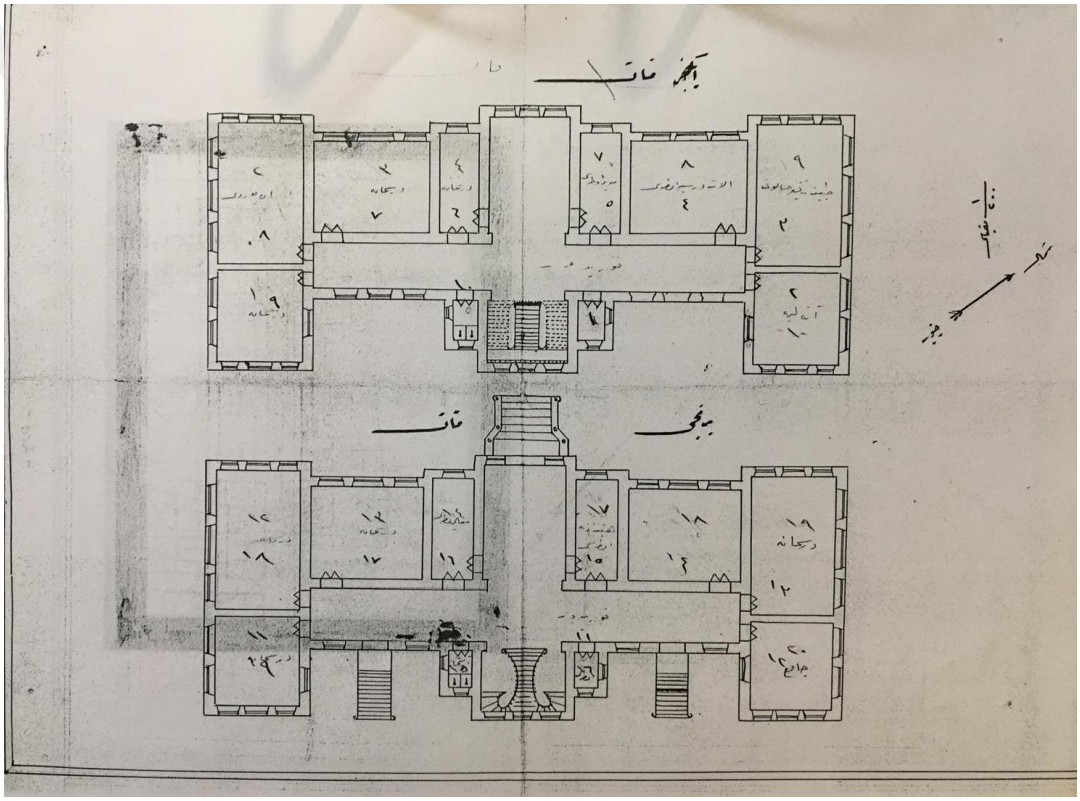

Foto 2.572 Karahisar-ı Sahip İdadisi Giriş Holü

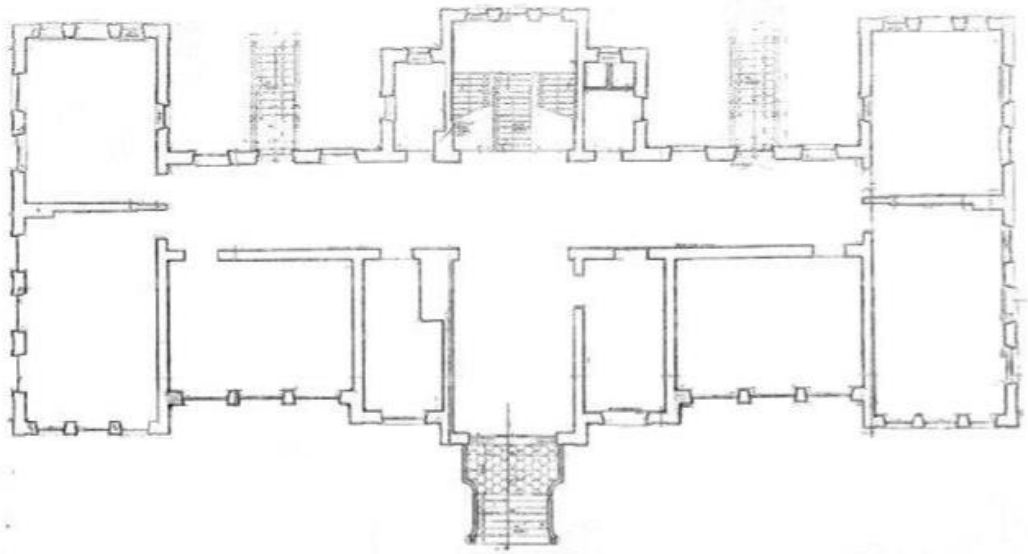

Foto 2.573 Karahisar-ı Sahip İdadisi Sınıflara Dağılımı Sağlayan Koridor

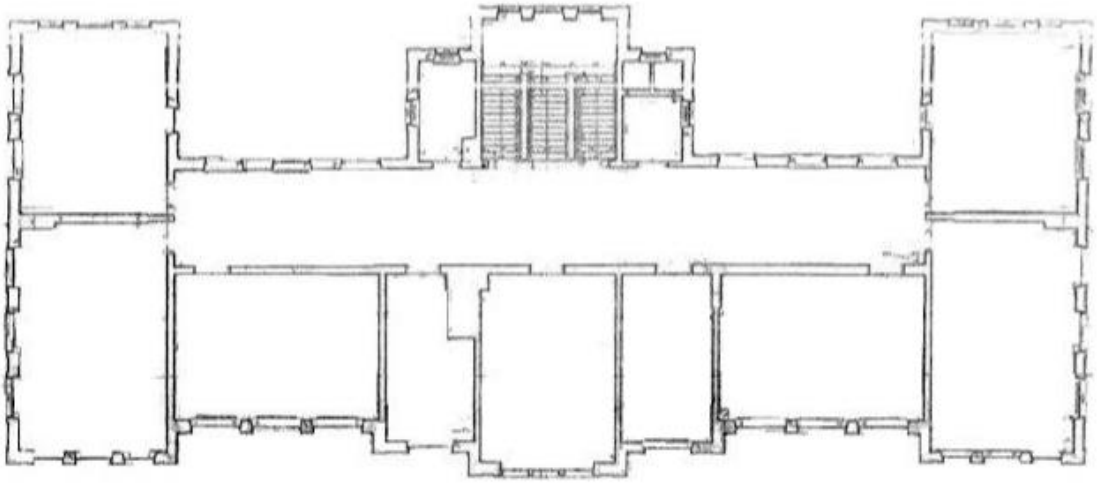
İç mekanda katlar arasında plan bakımından büyük benzerlik bulunmaktadır. Zemin katta boyutları ve işlevleri birbirinden farklı on oda, birinci katta on bir oda bulunmaktadır. Aradaki fark giriş holünün birinci katta müdür odası olarak düzenlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, özgün plana bakıldığı zaman bu bölümün ilk aşamada tıpkı zemin katta gibi bir hol olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Bu bölüm haricinde yapı plan bakımından özgünlüğünü korumaktadır. (Çizim 2.63) İç mekanda zemin katta hem girişin holünün iki yanına hem de merdivenin yanına dikdörtgen planlı mekanlar yerleştirilmiştir. Bu mekanlardan giriş holünün yanındaki odalar ön cepheye bakan birer pencere ile merdivenin iki yanındaki odalar ise arkaya ve arkadaki iki girişe bakan birer pencere ile aydınlatılmaktır. (Çizim 2.64, 2.65)

Çizim 2.63 Karahisar-ı Sahip İdadisi Arşiv Planları (EKVKBM)

Çizim 2.64 Karahisar-ı Sahip İdadisi Zemin Kat Planı (Selda Özgün Cirtil'den)

Çizim 2.65 Karahisar-ı Sahip İdadisi Birinci Kat Planı (Selda Özgün Cirtil'den)

Yan kanatların yanında simetrik olarak yerleştirilen doğu batı doğrultuda dikdörtgen planlı sınıflar bulunmaktadır. Bu sınıflara giriş iki kanatlı kapı ile sağlanır ve sınıflar ön cepheye bakan düz lentolu üç pencere ile aydınlatılmaktadır. (Foto 2.574)

Foto 2.574 Karahisar-ı Sahip İdadisi Yan Kanatların Yanında Bulunan Sınıftan Görünüm

Yan kanatlarda ise ikişerden dört sınıf bulunmaktadır. Bu sınıflardan ön cepheye (kuzeye) bakan sınıf altı, arka cepheye (güneye) bakan sınıf ise beş düz lentolu pencere ile aydınlatılmaktadır. (Foto. 2.575, 2.576)

Foto 2.575 Karahisar-ı Sahip İdadisi Zemin Kattaki Yan Kanatların Ön Cepheye Bakan Sınıfından Görünüm

Foto 2.576 Karahisar-ı Sahip İdadisi Zemin Kattaki Yan Kanatların Arka Cepheye Bakan Sınıfından Görünüm

Giriş holünün karşısında bulunan tek kollu bir merdivenle bir sahanlığa ve buradan iki kola ayrılan merdivenle de birinci kata ulaşım sağlanmaktadır. (Foto.2.577) Özgünlüğünü koruyamayan bu merdivenin önceden iki kollu, barok karakterli bir merdiven olduğunu arşivdeki çizimlerden anlıyoruz. (Bkz. Çizim 2.63)

Foto 2.577 Karahisar-ı Sahip İdadisi Giriş Holünüm Karşısında Birinci Kata Çıkışı Sağlayan Merdiven

Birinci katta zemin kattan farklı olarak sadece giriş holünün üstüne konumlanan ve bugün müdür odası olarak kullanılan mekan bulunmaktadır. Bu mekan dışında doğu batı doğrultuda uzanan koridor, yan kanatlara konumlanmış ikişerden dört sınıf, yan kanatların yanında bulunan sınıflar ve müdür odası ile merdiven boşluğunun iki yanına konumlanan dikdörtgen planlı mekanlar zemin kat ile aynı özellikleri taşımaktadır. Birinci katı zemin kattan ayıran bir diğer fark ise pencerelerin formlarıdır. Zemin katta koridoru aydınlatan pencerelerin hepsi düz lentoluyken birinci katta koridorların aydınlatılmasını sağlayan pencerelerin hepsi basık kemerlidir. (Foto 2.578)

Foto 2.578 Karahisar-ı Sahip İdadisi Koridoru Aydınlatan Basık Kemerli Pencere Açıklıkları

Birinci katın yan kanatlarında bulunan dört sınıfın pencerelerinden ön ve arka cepheye bakanlar sivri kemerli, doğu ve batı cepheye bakanlar ise basık kemerlidir. (Foto 2.579, 2.580)

Foto 2.579 Karahisar-ı Sahip İdadisi Birinci Kattaki Yan Kanatların Ön Cepheye Bakan Sınıfından Genel Görünüm

Foto 2.580 Karahisar-ı Sahip İdadisi Birinci Kattaki Yan Kanatların Arka Cepheye Bakan Sınıfından Genel Görünüm

Müdür odasında ki pencere düzeni ise dış cephede olduğu gibi büyük bir sivri kemer içine alınan üç sivri kemerden oluşmaktadır. Müdür odasının her iki yanına konumlanan dikdörtgen planlı mekanların pencereleri de sivri kemerlidir. Yan kanatların yanında bulunan ve ön cepheye bakan sınıfların pencereleri ise basık kemerli olarak tasarlanmıştır. Merdivenin iki yanına konumlanan ve arka cephe ile arkada bulunan girişlere bakan dikdörtgen planlı mekanlar ise basık kemerli pencere düzenine sahiptirler.

Yapının bodrum katı ise günümüzde İdadi Binasının tarihine ışık tutan, içerisinde geçmişten günümüze kadar Lise bünyesinde kullanılan çeşitli eşyaların sergilendiği bir müze olarak düzenlenmiştir. (Foto 2.581)

Foto 2.581 Karahisar-ı Sahip İdadisi Müze Olarak Kullanılan Bodrum Kat

Yapının iç mekanında hem koridorların hem sınıfların zemini mermer kaplıdır. Geç dönem Osmanlı Kamu yapılarında keşif defterleri incelendiğinde hem zemin hem de tavan döşemelerinin aslında ahşaptan olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu döşemeler zamanla sağlamlığını yitirdiğinden ve çökme tehlikesi arz ettiğinden beton ya da mermere dönüştürüldüğü görülmektedir.

Tarihlendirme:

İlk örnekleri 1872'de İstanbul'da açılan İdadi Mekteplerinin Taşra'da yaygınlaşması 19.yüzyılın sonlarını bulmuştur.[214] 1892'yılına gelindiğinde ülke genelinde otuz dört İdadi Mektebi kurulmuştur. Ancak İdadi Mektebi kurulması demek doğrudan bir bina inşa etmek anlamına gelmemektir. Devletin içinde bulunduğu maddi zorluklar bu imkanı güçleştirmektedir. Yeni bir bina inşa etmek için maddi kaynak yaratılana kadar Kayseri[215] ve Şam[216] örneğinde olduğu gibi şehirde bulunan bir ev kiralanarak ya da Denizli ve Afyonkarahisar örneğinde olduğu gibi Rüştiye Mektebini İdadiye dönüştürerek eğitime başlandığı bilinmektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Karahisar-ı Sahip idadisi ile ilgili en erken belge 12 Ağustos 1884 tarihlidir. Belge Afyon'da bir idadi ihtiyacından bahsetmekte ve arsa tedariği ile binanın inşası için ne kadar ücret ödeneceğinin keşif defteri ve resimleri ile birlikte Maarif Nezaretine bildirilmesinden bahsetmektedir. Yine aynı belgede kasabanın sıklığından dolayı Mekteb-i İdadi için elverişli ve münasip bir yer olmadığından mevcut Sıbyan Mekteplerinden birkaçının İbtida-i Mektebine dönüştürülmesi ve 25.000 kuruş ile müceddeden inşa ettirilen İbtida-i Mektebinin 23.000 kuruş daha sarf edilerek İdadi Mektebine dönüştürülmesi önerilmiş ve Maarif Nezareti'nin müsaade buyurması durumunda bir ay içinde tedrise başlanılacağı belirtilmiştir.[217] 6 Şubat 1885 Tarihli belgede de Afyonkarahisar eşrafından Nuri Paşa'nın 1.500 liraya satın aldığı vakıf arazisinin mektep inşasına elverişsiz olduğu Maarif Nezaretine bildirilmiştir.[218] 20 Haziran 1888 tarihli belgede ise Afyonkarahisar'da tesis edilecek İdadi Mektebinin 200 öğrenci kapasiteli olarak 421.000 kusur kuruşa inşa edileceği bildirilmekle beraber mahallince hazırlanan resim ve keşif defterinin fen-i mimariye uygun olmadığından tekrar gönderilmesi talep edilmiştir.[219] 13 Temmuz 1889 tarihli belge de 20 Haziran 1888 tarihli belge ile aynı konulardan bahsetmektedir. Belgede daha önce gönderilen

[214] Somel., 2010: 158-159.
[215] Kayseri Lisesinin Kuruluş ve yapımı hakkında detaylı Bilgi İçin Bkz. Özbek., 2010: 297-306.
[216] Özbek., 2010: 297. ve Fortna., 2005: 178.
[217] BOA., MF.MKT.84.51, H.10.10.1301
[218] BOA., MF.MKT.89-98, H.28.04.1302
[219] BOA., MF.MKT.99-18, H.10.10.1305

belgelerin fen'e uygun olmadığından tekrar iki adet resim ve iki adet keşif defterinin gönderilmesi talep edilmiştir.[220] Daha sonra yedi yıllık süre zarfında idadinin varlığından ne Başbakanlık Osmanlı Arşivinde ne de Vilayet Salnamelerinde bahsedilmemektedir. Ancak 26 Ağustos 1895 tarihli belgede Okul Müdürü Mustafa Nezih Bey'in Maarif Nezaretinden eğitime başlanması için devam, künye, ödül ve ceza defteri ile üç kıta imtihan cetveli talep ettiği ve bunların Maarif Nezareti tarafından gönderildiğini anlaşılmaktadır. Yani bu belgeden hareketle 1895 tarihinde Afyonkarahisar'da eğitim veren bir İdadinin varlığından söz etmek mümkündür.[221] 19 Ekim 1895 tarihli belgede ise Karahisar-ı Sahip Kasabası İdadisinin R.19 Ağustos 1311 günü (M.31 Ağustos 1895) günü açılışının yapıldığı, açılışta padişaha dualar edildiği ve mızıka çalındığı Hüdavendigar Vilayeti tarafından Maarif Nezaretine bildirilmiştir.[222] Vilayet Salnamesinden de bu tarihlerden sonra İdadi' Mektebi'nin varlığını tespit etmek mümkündür. H.1312(M.1894) tarihli Vilayet Salnamesinde Afyonkarahisar'da bulunan mektepler içinde Rüştiye ve İbtida-i Mektepleri olup İdadi Mektebinin varlığından söz edilmezken[223] H.1314(M.1896) tarihli Vilayet Salnamesinde Yatılı *(Leyli)* sıfır, Yatısız-Gündüzlü *(Nehari)* yüz otuz dokuz kişi mevcudu olan bir Mülkiye Mekteb-i İdadisinin varlığı dikkat çeker ve bu tarihte Rüştiye Mektebinin cetvelden çıkarıldığı görülmektedir.[224] Afyonkarahisar İl Kütüğünde de 31 Ağustos 1895 Tarihinde Karahisar Rüştiyesi'nin 5 yıllık idadiye çevrildiği yazılmıştır.[225] Hasan Ali Yücel'de Afyon Lisesi ile ilgili '' *Şimdiki belediye kurağı ile vilayet arasında ahşap bir binada okul 1895 yılından 1914 tarihine kadar 5 sınıflı idadi olarak ''* eğitim verdiğinden bahsetmiştir.[226] Tüm bu bilgilerden hareketle Afyonkarahisar İdadisinin 1895 yılında açıldığını ancak yeni bir bina inşa etmek yerine eskiden var olan İbtida-i ya da Rüştiye Mektebi Binalarından birinde onarımlar yapılarak eğitime başlandığı anlaşılmaktadır. 13 Ağustos 1906 tarihli belge daha aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Belgede İdadi Mektebi olarak kullanılan Rüştiye binasının oldukça harap olduğu ve tehlike arz ettiği, yine aynı tarihli belgede Mektebi İdadi'ye dönüştürülmüş olan Mektebi Rüştiye binasının oldukça harap olduğu ve pek çirkin göründüğü bildirilmiştir.[227] Dolayısıyla 1895 yılında Rüştiye Binasının İdadi Mektebi'ne çevrildiğini ancak bu binanın 11 yılda harap hale geldiği belgelerden anlaşılmaktadır. Yine aynı belgelerde aşardan, vergiden ve Maarif Hisse İanesinden 134.000 kuruş sarf edilerek yeni bir Mekteb-i İdadi inşa edilebileceği

[220] BOA.MF.MKT.110-4, H.15.11.1306
[221] BOA., MF.MKT. 279-30, H.05.03.1313
[222] BOA., MF.MKT. 289.11, H.29.04.1313.
[223] Koparal., 2011: 258-259.
[224] Koparal., 2011: 285.
[225] İlgar., 2001: 376.
[226] Yücel., 1994: 483.
[227] BOA., MF.MKT. 974-53, H.22.06.1324

gündeme gelmiştir.[228] Ancak, 23 Kasım 1908 tarihli belgede 134.000 kuruş ile yeni bir İdadi Mektebi inşa edilemesinin mümkün olmadığını, bunun yerine 2190 kuruş sarf edilerek mevcut Rüştiye Binasının tamiratının yapılmasının daha uygun olduğunu bildirmiştir.[229] Dolayısıyla 1895 yılında Afyonkarahisar Rüştiye'si İdadiye dönüştürülmüş ve günümüze ulaşan Lise Binası 1916 yılında inşa edilene kadar Rüştiye Binasında onarımlar yapılarak İdadi Eğitimi verilmiştir. 1916 yılında yeni bir İdadi Binası tesis edilince Rüşdiye Binası yıkılmış ve yerine Belediye Dairesi inşa edilmeye başlanmıştır.

Günümüzde Afyonkarahisar Lisesi olarak kullanılan binanın inşaatına ise 1914 yılında başlanmış 1916 yılında ise bitirilmiştir. Bununla ilgili olarak 12 Aralık 1917 tarihli belgede geçen '' *Üç sene mukeddema irade-i hususiyece inşasına başlanılup geçen sene ikmaline muavfık olunan Mekteb-i İdadi Binası*'' ifadesinden yapım tarihi açık olarak anlaşılmaktadır.[230] Hasan Ali Yücel de mevcut binanın 19 Mayıs 1330 (1 Haziran 1914) yılında inşasına başlanılıp 1916 bitirildiğini teyit etmektedir.[231] Eskişehir Kültür Varlıklarını Korumu Bölge Müdürlüğünde yapı hakkındaki Osmanlıca yazışmalar bulunmaktadır. Bu yazışmalarda ise yapının inşasına 19 Mayıs 1330 (1 Haziran 1914) başlanıldığı 1334 Teşrinievvel (Ekim 1918) yılında bitirildiği belirtilmiştir. (Foto 2.582) Görüldüğü gibi Arşiv belgelerinden yapının 1914-16 yılları arasında inşa edildiği belirtilmekteyken EKVKBM'de bulunan belgede yapının 1918 yılında tamamlandığı belirtilmektedir. Her iki kaynakta da sabit olan şey inşaatın 1914 tarihinde başladığıdır. Hasan Ali Yücel ise yapının ''*1914'ten 1921 tarihine kadar şimdiki binada yine idadi olarak; 1921'tarihinden 1922 tarihine kadar 9 sınıflı Sultani olarak'', 1923 yılından 1930 yılına kadar pedogojili orta mektep olarak çalışmış,''1930 tarihinden itibaren pedogoji sınıfları kaldırılarak tam devreli lise haline sokulmuş.''* olduğunu belirtir. [232]

[228] BOA., MF.MKT. 974-53, H.22.16 1324
[229] BOA., MF.MKT. 1083-23, H.28.10.1326
[230] BOA., DH.UMVM.33-11, H.27.02.1336
[231] Yücel., 1994: 483.
[232] Yücel., 1994: 483.

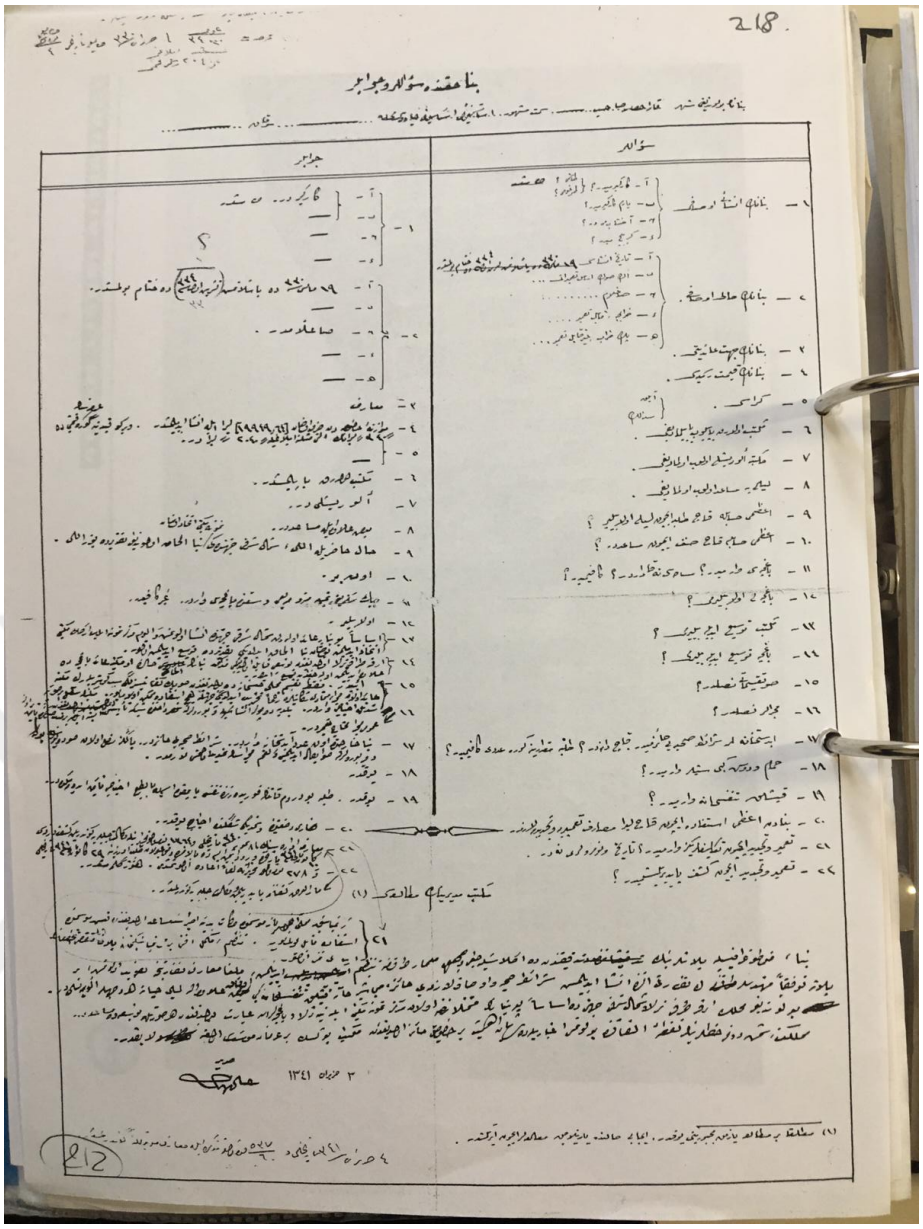

Foto 2.582 EKVKMB'de Bulunan ''Bina Hakkında Suallerin Cevapları'' Başlıklı Yazışma

Yapının Mimarı ile ilgili de Arşiv kayıtlarında bilgiler mevcuttur. 16 Nisan 1919 tarihli belgede *''Sermimar Avadis Kalfaya şehr-i ikişer bin guruş virilmekte''* ibaresinden yapının Mimarının Avodis Kalfa olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, belgede Avodis Kalfa'ya Kanunuevvel, Kanunusani ve Şubat ayı olmak üzere 6.000 kuruşluk gecikmiş bir ödemeden bahsetmekte ve bu ödemenin senelik bütçeden karşılanması gerektiği bildirilmektedir. [233] Afyonkarahisar İl Kütüğünde de yapının Mimarının Afyon'da yaşayan bir Ermeni olan Avdik Avdis olduğu kaynak gösterilmeksizin belirtilmiştir.[234]

[233] BOA DH.UMVM.33-18, H.15.07.1337
[234] İlgar., 2001: 377.

2.6. İdari Yapılar

2.6.1. Bayat (Hanbarçın) Hükümet Konağı

Konum: Afyonkarahisar ili Bayat ilçesi[235], Hürriyet mahallesi, Şehit Bahadır Özenç Caddesinde bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 05 Aralık 2019

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 1898-99

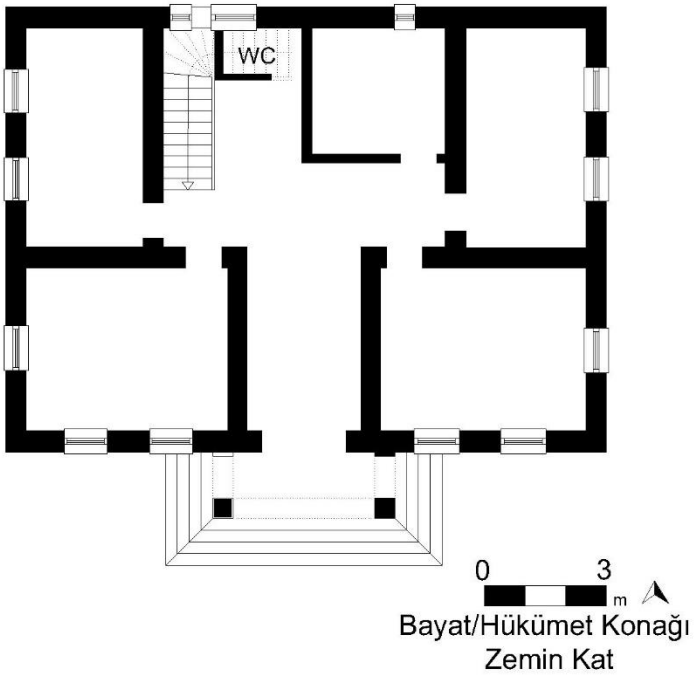
Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde Bayat Kaymakamlığı olarak kullanılmaktadır.

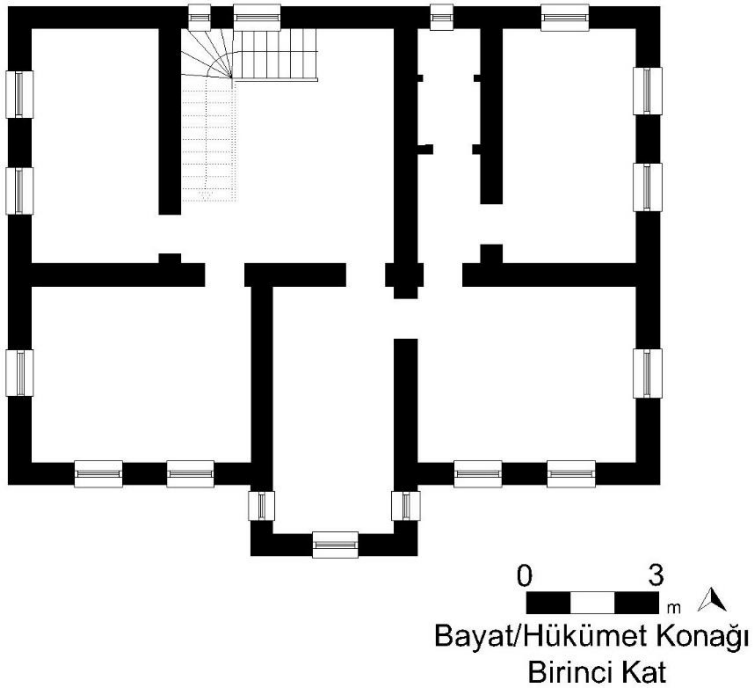
Ayrıntılı Tanım:

Neo-Klasik üslup özelliklerini taşıyan yapı doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planda, bodrum üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yığma taştan kagir olarak inşa edilen yapının dış cepheleri sıvalıdır. Ancak köşe taşları ile vurgulanan kenar kıvrımları, silmeler, pencerelerin söve ve lentoları kesme taş kaplamalıdır. Yapının beden duvarlarından öne taşıntı yapan revaklı girişi taşıyan ayaklar ise düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Bina iç mekan döşemeleri açısından özgünlüğünü kaybetmiş olsa da, cephe özellikleri açısından özgünlüğünü korumaktadır. Yapının üzeri Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. (Çizim 2.66, 2.77) (Foto 2.583)

[235] Bayat ilçesi Osmanlı Döneminde Hüdavendigar Vilayeti, Karahisar-ı Sahib Sancağı, Aziziye (Emirdağ) kazasına bağlı bir nahiye konumunda olup Hanbarçın namı ile bilinmektedir. 1987 yılına kadar nahiye statüsünde kalan Bayat 1987 yılında Emirdağ'dan ayrılarak Afyonkarahisar'a bağlı bir ilçe olmuştur.

Çizim 2.66 Bayat Hükümet Konağı Zemin Kat Planı (K. Türkmen)

Çizim 2.67 Bayat Hükümet Konağı Birinci Kat Planı (K.Türkmen)

Foto 2.583 Bayat Hükümet Konağı Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm

Cephelerde yer alan pencereler yarım daire kemerli olup söve lento ve kilit taşları dışa taşkın olarak tasarlanmıştır. Yan cepheler bakımından simetrik cephe düzeninin hakim olduğu yapıda doğu ve batı cephelerde altı pencere yer alır. Arka cepheyi oluşturan kuzey cephede yedi pencere bulunmaktadır. Revaklı girişin bulunduğu güney cephede zemin katta dört, birinci katta yedi adet pencere olmak üzere toplam on bir pencere yer alır. (Foto 2.584, 2.585, 2.586)

Foto 2.584 Bayat Hükümet Konağı Güneybatı Cephe

Foto 2.585 Bayat Hükümet Konağı Doğu Cephe

Foto 2.586 Bayat Hükümet Konağı Güney Cephe

Yapıda bodrum kat ile zemin katı, zemin kat ile de birinci katı birbirinden ayıran silmeler yapının cephesine hareket katmıştır. Saçaklar yapının beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapmış ve alt yüzeyine daire, eşkenar dörtgen ve çokgenlerden oluşan geometrik motifler yerleştirilmiştir. (Foto 2.587)

Foto 2.587 Bayat Hükümet Konağı Saçak Altındaki Geometrik Süslemelerden Detay

Yapını en görkemli cephesi caddeye bakan girişin bulunduğu güney cephedir. Güney cephenin ortasına yerleştirilen revaklı giriş ikisi serbest ikisi duvara gömülü dört ayağa oturmaktadır. Zemin katta revaklı giriş olarak tasarlanan bu bölüm üst katta bir odanın uzantısı olarak tasarlanmıştır. Bu üst katta dışa taşıntı yapan mekan kemerler aracılığıyla ayaklara oturmaktadır. İki kademeli olarak tasarlanmış olan bu ayaklar sade başlıklarla son bulmuşlardır. (Foto.6)

Foto 2.588 Bayat Hükümet Konağı Giriş Cephesi

Üç kollu merdivenden revaklı girişe ulaşılmaktadır. Revakın üstü düz ahşap tavan ile örtülüdür. Bu tavanın yüzeyine tıpkı saçak yüzeyi gibi eşkenar dörtgen, daire ve çokgenlerden oluşan geometrik motifler yerleştirilmiştir. Revaklı girişte bulunan yarım daire kemerli söve lento ve kilit taşı dışa taşırılarak vurgulanmış, iki kanatlı ahşap bir kapıdan iç mekana giriş sağlanmaktadır. (Foto 2.589, 2.590)

Foto 2.589 Bayat Hükümet Konağı Giriş Kapısı

Foto 2.590 Bayat Hükümet Konağı Revaklı Girişin Üst Örtüsü

Giriş kapısından sonra hol kısmına ulaşılır. Bu hol ise doğu batı doğrultudaki, mekanlara dağılımı sağlayan koridora açılır. Zemin katta orijinalinde iki tanesi koridora paralel uzanan iki tanesi ise koridoru dik kesen dört oda bulunmaktayken günümüzde koridorun kuzeyine eklenen ek bir oda daha mevcuttur. Koridora paralel uzanan odalar üçer, koridoru dik kesen odalar ikişer pencere ile aydınlatılmaktadır. Ek mekanda ise bir adet küçük boyutlu pencere bulunmaktadır. (Bkz.Çizim 2.66) (Foto 2.591, 2.592, 2.593, 2.594)

Foto 2.591 Bayat Hükümet Konağı Girişten Sonra Erişilen Hol

Foto 2.592 Bayat Hükümet Konağı Odalara Dağılımı Sağlayan Koridor

Foto 2.593 Bayat Hükümet Konağı Koridoru Dik Kesen Odadan Genel Görünüm

Foto 2.594 Bayat Hükümet Konağı Koridora Paralel Uzanan Odadan Genel Görünüm

L biçimli bir merdiven zemin kat ile birinci katın bağlantısını sağlamaktadır. Merdivenden sonra kare planlı bir bölüme ulaşılmaktadır. Birinci kattaki oda sayısı zemin kattakinden farklıdır. Bunun sebebi zemin katta revaklı girişten sonra giriş holüne ulaşılmasıdır. Bu giriş holü birinci katta bulunmamasından dolayı bu bölüm dışa taşıntı yapan

bir oda olarak tasarlanmıştır. Dışa taşıntı yapan ve günümüzde Kaymakam sekreterinin odası olarak kullanılan bölüm dikdörtgen planlı olup üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Birinci kattaki holün güneyinde ve batısında kalan odalar zemin kattakiler ile simetriktir. Ancak günümüzde Kaymakamın kullandığı odalar farklı tasarım gösterir. Hol ile doğrudan bağlantısı olmayan bu bölümlere sekreterlikten erişim sağlanır. Kaymakam odası üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu odanın kuzeyinde bulunan oda sonradan dinlenme salonu olarak tasarlanmıştır ve ek bir helası bulunmaktadır. Dinlenme salonu iki pencere ile hela tek pencere ile aydınlatılmaktadır. (Bkz. Çizim 2.67) (Foto 2.595, 2.596, 2.597, 2.598)

Foto 2.595 Bayat Hükümet Konağı L Biçimindeki Merdiven

Foto 2.596 Bayat Hükümet Konağı Birinci Kattaki Hol

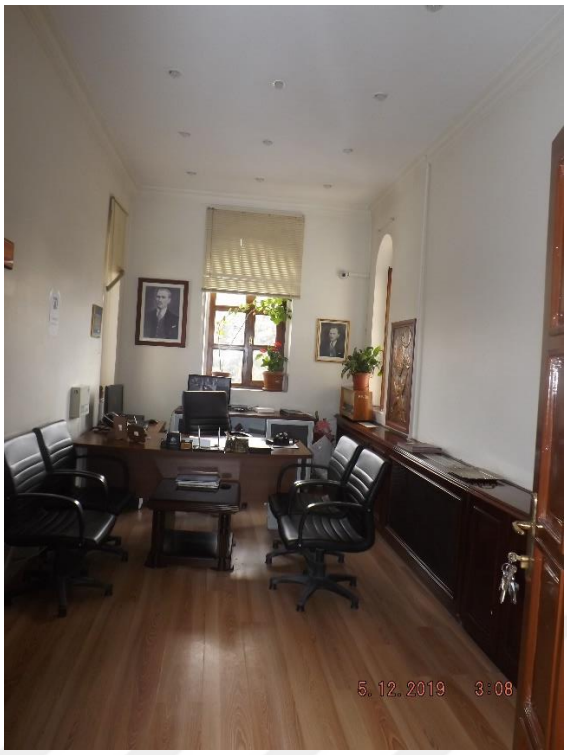

Foto 2.597 Bayat Hükümet Konağı Birinci Katta Dışa Taşıntı Yapan Sekreterlik Odası

Foto 2.598 Bayat Hükümet Konağı Birinci Kattaki Odalardan Genel Görünüm

Yapının iç mekanındaki döşemeler özgünlüğü koruyamamıştır. Son dönem kamu yapılarında çoğunlukla zemin ve tavan döşemeleri ahşaptandır. Yapıda bulunan hol, koridor ve merdivenlerin zemin döşemesi mermerden olup, odalar parke kaplanmıştır. Tavanlar ise düz alçıdandır. Yapıda iç mekanı aydınlatan pencereler ve odalardaki kapılar ahşap profillidir.

Tarihlendirme:

Bayat Kaymakamlık Binasının hangi tarihte inşa edildiğini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak Vilayet Salnamelerinden bu konu ile ilgili ipuçları bulmak mümkündür. Bilindiği üzere Salnameler yıl bazında, ele aldığı vilayette çalışan görevlileri, o vilayetin coğrafi özelliklerini, vilayette bulunan dini, sosyal yapıları sayıları ile birlikte veren çağdaş kaynaklardır. Aziziye Kazasına bağlı olan Hanbarçın Nahiyesi hakkında da böyle bilgileri Hüdavendigar Vilayeti salnamelerinde bulmak mümkündür. Örneğin H.1310 M.1892-93 tarihli Salnamaye göre Hanbarçın (Bayat) Nahiyesinde, bir cami, iki mescid, iki medrese, bir han, bir fırın, iki kahvehane, on iki dükkan ve iki yüz elli hane yer alır. Görüldüğü gibi 1892-93 yılları arasında Hükümet Konağı'nın varlığına dair bir bilgi yoktur. H.1312 M.1894-95 tarihli Salname Afyonkarahisar il sınırları içinde gerçekleşen imar hareketlerinden bahseder ancak yine Bayat ile ilgili herhangi bir inşaat çalışması verilmez. H.1313 M.1895-96 tarihli Salname imar hareketleri ile ilgili hiçbir detay sunmamaktadır. H.1314 H.1315 M.1896-98 tarihli Salnamelerde iki sene içinde yapılan inşaatlar hakkında bilgiler mevcuttur. Ancak yine Hanbarçın Nahiyesine ait bir bilgi yoktur. H.1316 M.1898-99 tarihli Salname tıpkı H.1310 M.1892-93 tarihli Salname gibi detaylı bilgiler sunar. 299 haneden oluşan Hanbarçın (Bayat) Nahiyesin'de üç cami (mescitler dahil), bir han, iki değirmen mevcuttur tüm bu yapılara ek olarak 1898-99 tarihinde bir de Hükümet Konağı bulunmaktadır. Görüldüğü gibi bu tarihe kadar mevcut yapılar arasında adı hiç zikredilmeyen Hükümet Konağı'nın adı ilk defa 1898-99 tarihinde verilmeye başlanmıştır.[236] 1898-99 tarihli Salnamede dönemin yönetici verilmemiştir. Ancak hem H.1315 hem H.1317 tarihinde dönemin Nahiye Müdürü Halim Hilmi Efendi olduğundan yola çıkılırsa H.1316 M.1898-99 tarihinde de Müdür Halim Hilmi Efendidir. Dolayısıyla bu durum bize bu tarihe kadar resmi işlerin kiralanan bir dairede görüldüğünü, 1898-99 senesi itibariyle Halim Hilmi Efendi zamanında Hanbarçın Nahiyesine müstakil bir Hükümet Konağı'nın inşa edildiğini düşündürmektedir. Yapının cephe tasarımında Neo-Klasik üslup tercih edilmesi de verilen tarihler ile paralellik göstermektedir.

2.6.2. Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi (Zafer Müzesi)

Konum: Afyonkarahisar il Merkezi, Karaman Mahallesi Milli Birlik Caddesi üzerinde yer alır.

İnceleme Tarihi: 8 Aralık 2019

[236] Koparal., 2011: 312.

Yaptıran: Sait Oğlu Mehmet Sait Efendi

Mimar: Avodis Kalfa

Tarih: 1917-1920

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı restorasyon sürecindedir. Restorasyon öncesinde Kurtuluş Savaşı eserlerinin sergilendiği Zafer Müzesi olarak kullanılmaktaydı.

Ayrıntılı Tanım:

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda dikdörtgen planlı olan yapı iki katlı olarak yığma taş malzemeden inşa edilmiştir. Güneybatı köşede bulunan giriş kapısı, pencerelerin söve ve lentoları, yapının köşeleri, silmeler kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Yapının üzeri Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.

Yapı sivri kemerli pencereleri, yapıdan öne doğru taşıntı yapan ve cepheyi dolaşan saçakları, katları birbirinden ayıran silmeleri ve Türk Mimarisindeki taç kapıları andıran giriş kapısı ile Afyonkarahisar'da Milli Mimarlık Akımının yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dış cephede bulunan çok sayıda pencerelerden zemin katlardaki basık kemerli, birinci katlardaki sivri kemerlidir. Söve ve lentoları dışa taşıntı yapan bu pencerelerden birinci kattaki sivri kemerli pencereler, üzengi taşları seviyesindeki yatay hatlarla birbirine bağlanmıştır. Yapının kuzeydoğu cephesinde zemin katta altı basık, birinci katta yedi sivri kemerli pencere yer alır. Ayrıca arka cephede bulunan basık kemerli bir kapıdan iç mekandaki sofaya doğrudan giriş bulunmaktadır. Yapının kuzeybatı cephesinde altı basık kemerli, sekiz sivri kemerli pencere yer alır. Yapıda iç mekana girişin bulunmadığı tek cephe kuzeybatı cephedir. Güneydoğu cephede toplam on dört pencere yer alır bunlar yedisi zemin kata ait yedisi birinci kata aittir. Ayrıca bu cephede doğrudan birinci kata çıkışı sağlayan on beş basamaklı bir merdiven bulunur. Bu merdivenden sonra erişilen giriş kapısı sivri kemerlidir. Fakat eski görsellerden anlaşıldığı gibi bu giriş kapısı önceden zemin kata girişi sağlamakta ve birinci kata kadar yükselmektedir. Daha sonraki onarımlarda giriş sadece birinci kata tahsis edilmiştir. (Foto 2.599, 2.600, 2.601, 2,602)

Foto 2.599 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Kuzeydoğu Cephe

Foto 2.600 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Kuzeybatı Cephe

Foto 2.601 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Güneydoğu Cephe

Foto 2.602 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesine Ait Eski Görsellerden Anlaşılan Zemin Kata Ait Yan Giriş

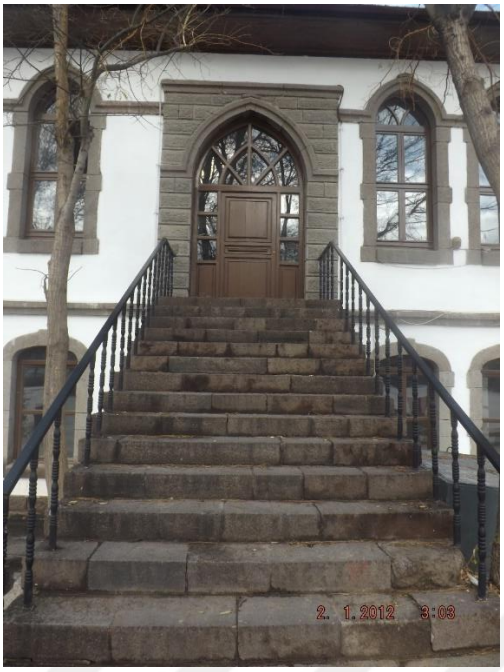

Foto 2.603 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Birinci Kata Girişi Sağlayan Merdiven

Türk mimarisinde sıkça görülen bir uygulama olan ana caddeye bakan cepheyi daha özenli kılma Afyonkarahisar Belediye Dairesi içinde geçerlidir. Giriş cephesinin ortasına yerleştirilen taç kapıyı andıran giriş kapısı beden duvarlarından hem öne hem yukarı taşıntı yapmıştır. Cepheyi simetrik olarak ikiye bölen bu giriş kapısının iki yanına zemin katta büyük boyutlu düz lentolu iki birinci katta ise diğer cepheler gibi sivri kemerli iki pencere yerleştirilmiştir. Sivri kemerli giriş kapısının saçak kısmında ahşap süslemeler yer alır (Foto 2.604, 2,605)

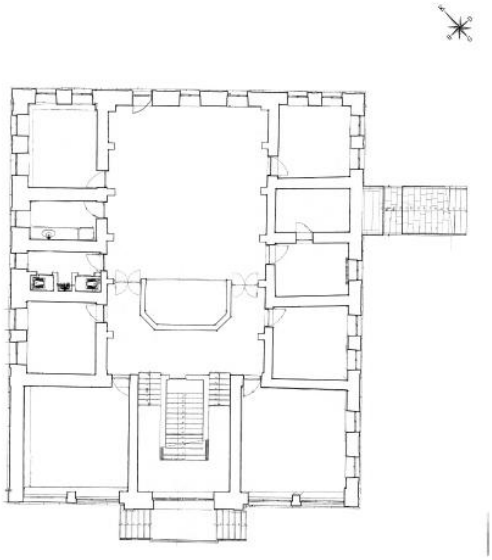

Foto 2.604: Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Ana Giriş Cephesi

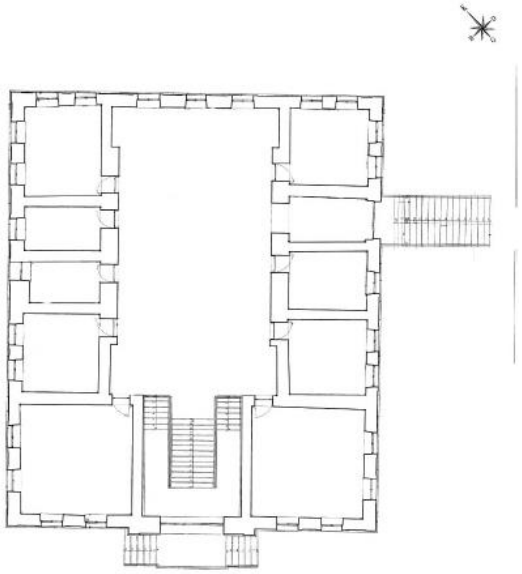

Foto 2.605 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Giriş Cephesindeki Saçaklardaki Ahşap Süsleme

Giriş cephesinde bulunan iki kanatlı merdivenden ahşap iki kanatlı giriş kapısına buradan da iç mekana giriş sağlanır. Ahşap kapıdan sonra giriş eyvanını andıran bir bölüme geçilir. Bu bölümde bulunan üç kollu merdiven zemin kat ile birinci kat arasındaki bağlantıyı sağlar. Hem zemin katta hem birinci katta bu bölümün iki yanına yerleştirilen odalar yer almaktadır. Yapının zemin katı ve birinci katı birbirine simetrik olarak inşa edilmiştir. Giriş eyvanını andıran bölümün arkasında bulunan dikdörtgen sofanın iki yanına odalar simetrik olarak yerleştirilmiştir. Her iki katta da Sofanın iki yanına dörder oda konumlanır. Ancak, güneydoğuda bulunan merdiven bir hole açıldığından birinci katta bu bölüm oda olarak değerlendirilmemiştir. Zemin kat ile birinci kat arasındaki fark arz eden diğer nokta zemin kat sofasında bir sahne bulunmasıdır. İç mekanda zeminler mermer döşemeye sahiptir. Birinci kat tavanı ahşaptan zemin kat tavanı ise alçıdandır. (Çizim 2.68, 2.69) (Foto 2.606, 2.607, 2.608, 2.609)

Çizim 2.68 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Zemin Kat Planı (Emre Kolay'dan)

Çizim 2.69 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Zemin Kat Planı (Emre Kolay'dan)

Foto 2.606 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Zemin Kat Sofasından Genel Görünüm (Emre Kolay'dan)

Foto 2.607 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Birinci Kat Sofasından Genel Görünüm

Foto 2.608 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Zemin Kat Sofasındaki Sahne (Kasım İnce'den)

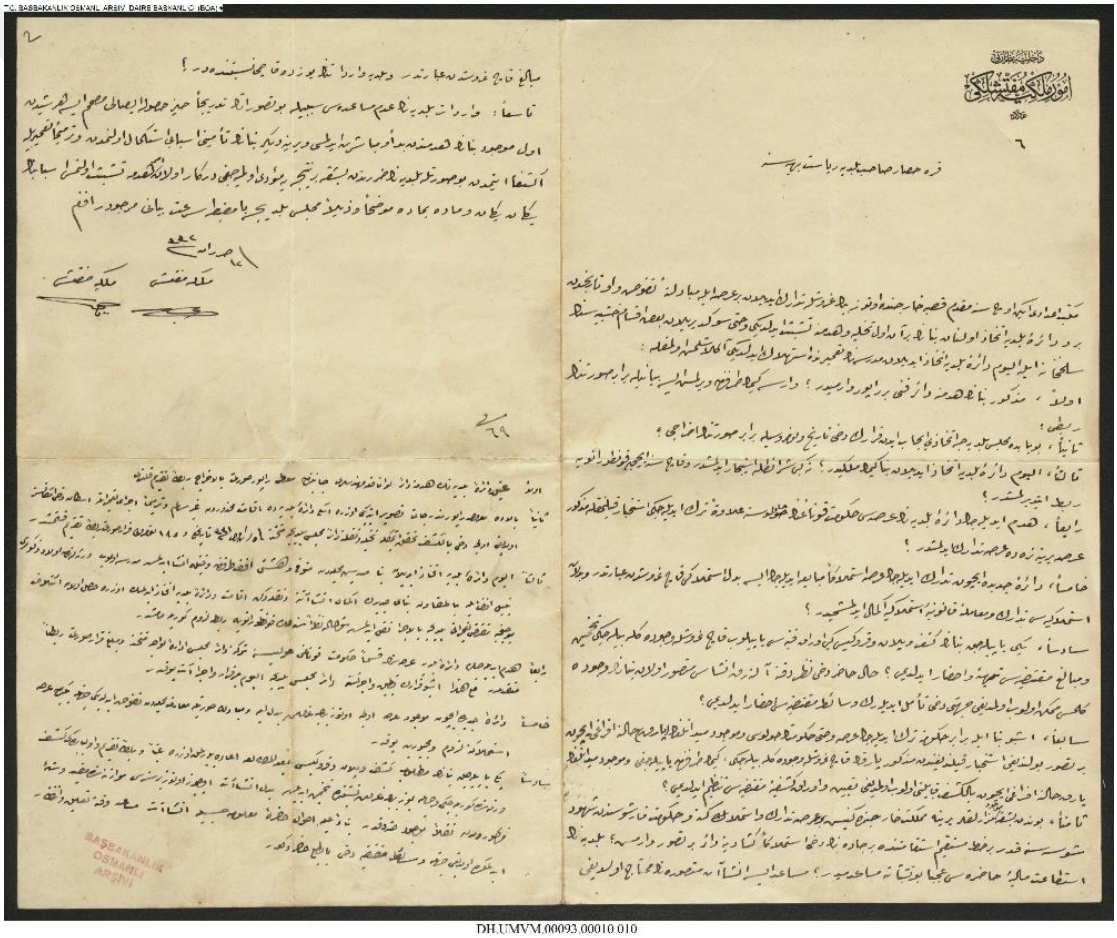
Foto 2.609 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Birinci Kattaki Atatürk Odası (Emre Kolay'dan)

Tarihlendirme:

Afyonkarahisar il merkezi Karaman Mahallesi Milli Birlik caddesi üzerinde yer alan ve Başkomutanlık Meydan Muharebesinin planlarının yapıldığı bina olması bakımından sadece sanat ve mimarlık tarihi için değil aynı zamanda milli tarih açısından da büyük öneme sahip olan binanın yapım tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak yapım tarihi ile ilgili faklı bilgiler mevcuttur. Atatürk'ün Afyonkarahisar Ziyaretlerinin anlatıldığı kitapta Mustafa Kemal Paşa'nın Karargahı olarak kullanmış olan bu binanın 1913 yılında yapıldığı yazılmaktadır. [237] Afyonkarahisar Müzesi'ndeki anıt tescil fişine göre ise yapı 1919-20 tarihleri arasında dönemin Afyonkarahisar Belediye Başkanı Saitoğlu Mehmet

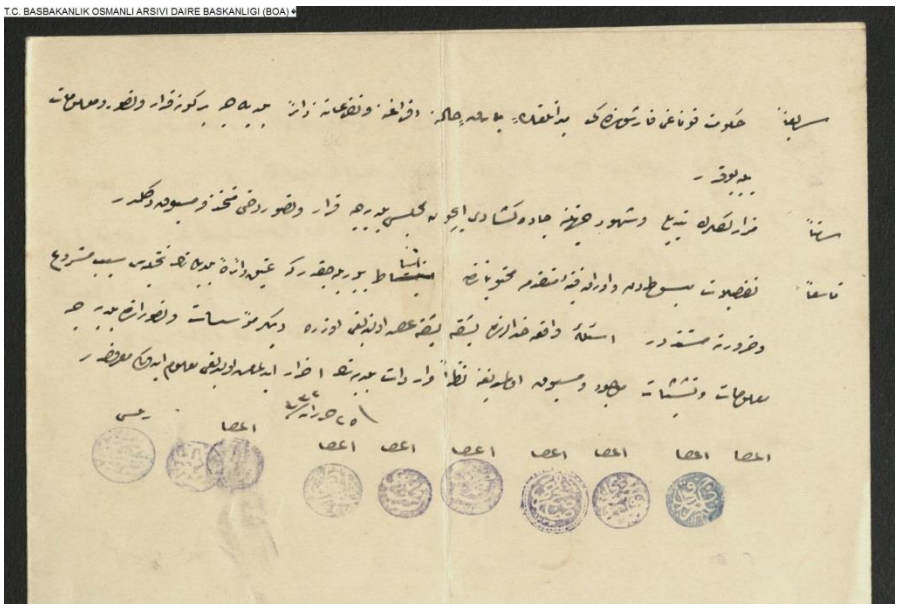
[237] Daşdemir., 2002: 52.

Sait Efendi tarafından yapılmıştır.[238] Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan belgeler ise yapı ile ilgili net bir tarih vermemekle birlikte 1913 yılında yapılmış olma olasılığını çökertmektedir. 20 Aralık 1916 tarihli dosyada Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi ile ilgili aydınlatıcı bilgiler vardır.[239] Bu dosya içinde bulunan R.12 Haziran 1332 M.25 Haziran 1916 tarihli belgeye göre Karahisar-ı Sahip Sancağında önceden bir Belediye Dairesi bulunmaktadır. Ancak bu Dairenin bir sebepten ötürü kullanılmaz hale geldiği ve bu tarihlerde Beledi işlerin kiralanan bir Medresede görüldüğü belirtilmiştir. Belgede bu medresenin kullanılmaz hale gelmesinden dolayı bir an evvel tahliye ve yıkımı söz konusudur. Belgede medresenin yıkımı ve yeni Belediye Dairesinin inşası ile ilgili yöneltilen sorular ve bunlara verilen cevaplar mevcuttur. (Belge 2.2, 2.3)

Belge 2.2 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesinin Yeniden İnşasına Dair Belgeler

[238] Afyonkarahisar Kültür Envanteri., 2013: 89.
[239] BOA., DH.UMVM. 93-10, H.24.02.1335.

Belge 2.3 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesinin Yeniden İnşasına Dair Belgeler

1.Soru: Adı geçen medresenin yıkımına dair fenni bir rapor var mıdır.? Varsa kimin tarafından verilmiş? Bunun beyanıyla beraber gönderilmesi istenmiştir.

Cevap: Mevcud Belediye Dairesinin (Medresenin) yıkımına dair Liva Hendesehanesi Mühendislerinin raporları gönderilmiştir.

2.Soru: Bu durum ile ilgili Meclis-i Belediyece alınan bir karar varsa onun gönderilmesi ve bu raporun tarihi ve numarasının belirtilerek gönderilmesi.

Cevap: Eski Belediyede (Medresede) çatı probleminden dolayı ikamet mahzuru bulunduğu ve tamirinin imkansız olduğuna dair Meclisi Belediyece alınan 5 Teşrinievvel 1331 Tarihli ve 185 numaralı karar suretiyle gönderilmiştir.

3.Soru: Bugün Belediye Dairesi olarak kullanılan bina kimin mülkiyetidir. Hangi suretle kiralandı ve kaç sene kontratı vardır?

Cevap: Bugün Belediye olarak tutulan bina Müderris …… Efendi tarafından vaktiyle inşa edilmiştir. Medrese olup vereselerinin erkek oğlu …… Efendi mülkiyetindedir. Belediye Dairesi olmak üzere tutulmuştur ve senelik kontratı bulunmaktadır.

4.Soru: Yıkılacak Belediye Dairesinin arsası Hükümet Konağı Havlusuna ilave edileceğine göre arsa sahibine bu kıymette bir arsa tedarik edilmiş midir ?

Cevap: Yıkılacak Belediye Dairesinin kısmen Hükümet Konağı havlusuna terki mümkündür Yazışmalar ekleriyle birlikte takdim kılınmıştır.

5.Soru : Daire-i Cedide (Yeni Daire) için Arsa istimlak edilecekse istimlak bedeli kaç kuruştur.

Cevap: Yeni yapılacak Belediye Dairesi için otuz bin kuruş bedel ve mübadele suretiyle bir arsa tedarik edilmiştir.

6. Soru : Yeni yapılacak Belediye Dairesinin Keşif Defteri, Plan ve Krokisi yapılıp kaç kuruşla vücuda getirileceği ?

Cevap: Yeni yapılacak Belediye Dairesi için hazırlanan Keşif Defterinin, Planın ve Krokinin geri iade edilmek şartıyla gönderildiği ve İnşaatın 100.000 kuruşa mal olacağı bu miktarında 1331 senesi muvazenesinden karşılanacağı bildirilmiştir.

7. Soru: Bu bina ile beraber hükümet konağı civarında bir parkın inşasına mani bir şeyin olup olmadığı, bu parkın (meydanın) kaç kuruşla vücuda getirileceği ve mevcut meydanın park haline dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği? [240]

Cevap: Bu konu ile ilgili Belediyece alınmış hiçbir karar yoktur.

8. Soru: Memleket Haricinde mezarlıklardan başka Hükümet Karşısında geniş bir arsa tedarik ve istimlakına çare var mıdır? Varsa meblağı ne kadardır.? Belediye varidatının yüzde kaçı teşebbüsündedir.

9. Soru: Şuhut cihetine cadde küşadı ile ilgili Belediyece karar alınmış değildir.

Karahisar-ı Sahip Sancağı'ndan Dahiliye Nezareti'ne yazılan 27 Ekim 1919 tarihli belge de ise yeni baştan yapılacak olan Karahisar Belediye Dairesi'nin inşaatının münakasaya konulduğu ancak bu münakasaya[241] talip çıkmadığından inşaatın emaneten[242] yapılacağı bildirilmiştir.[243] Dolayısıyla 1919 yılının sonlarına gelindiğinde inşaatın henüz başlamadığı arşiv belgelerinden saptanmıştır. Ancak, Afyonkarahisar Mevlevihanesi Müze Müdürü Araştırmacı Yazar Hasan Özpunar'ın arşivinde bulunan görselde yapının 1917 yılında ayakta olduğu görülmektedir.[244] Erişilebildiğimiz eski görsellerden yapının H.1339 M.1920 tarihinde hizmet verdiği anlaşılmaktadır. (Foto 2.610) Dolayısıyla, 1916 senesinde Medresenin yıkılması ile birlikte Hükümet Konağı civarında tedarik edilen arsaya bu tarihlerde bir Belediye Dairesinin inşa edilmeye başlanmış ve bu inşaat 1920 yılına gelene kadar bitmiş olmalıdır. Dönemin mimarlık anlayışı göz önünde bulundurulduğunda da bu tarihler olasıdır. Yapının Mimarı ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ancak Ermeni ustalar

[240] Bu maddeden Yasemin Avcı'nın '' Devletin Hükümet Konağı çevresinde Kamusal Alan Yaratma Çabası'' tezinin oldukça doğru bir tespit olduğunu anlıyoruz. Bkz. Avcı., 2017:

[241] ''*Devlet veya bir kurum tarafından alınacak bir malın ve yaptırılacak bir işin indirime konulması anlamında kullanılmaktadır''* Münakasa ile ilgili daha detaylı bilgi için bk. Şenyurt., 2011: 118-125 ve 284-288.

[242] ''*İnşaat veya tamirat masrafı belirlenen yapının taahhüdünü üstlenen herhangi bir taliplisi çıkmadığında, devlet dairesi tarafından veya daire adına oluşturulacak sorumlu heyetler eli ile belirlenen maliyet üzerinden, müteahhit araya girmeksizin, emaneten yapılmasıdır.''* Emanet usulü hakkında daha detaylı bilgi için bakınız Şenyurt., 2011: 127-128.

[243] BOA., DH. UMVM. 162-12, H.02.02.1338

[244] Görselin kullanımına izin verilmediği için burada paylaşılamamaktadır.

tarafından yapıldığı kaynak gösterilmeden belirtilmiştir. Kanaatimce o tarihlerden kısa bir süre önce Karahisar-ı Sahip İdadisi'nin (1914-1916) mimarı olan ve en son 16 Nisan 1919 tarihli belgede Sermimar olarak adı geçen Avodis Kalfa [245] bu yapının inşaatına da nezaret etmiş olmalıdır. Yapıların benzer cephe özellikleri de bu kanaati desteklemektedir. Gelgelelim, son dönemde oldukça kurumsal bir kimliğe bürünen Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Belediye Mimar-Kalfa-Mühendisleri çalıştıkları bölgedeki inşa hareketlerinde etkin rol oynamıştır. Bu bağlamda, Sermimar Avodis Kalfa'nın Afyonkarahisar'da bir Belediye Mimarı olduğu varsayılırsa belirlenen tarihler arasında Merkez Sancağında inşa edilen yapılarda parmağı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

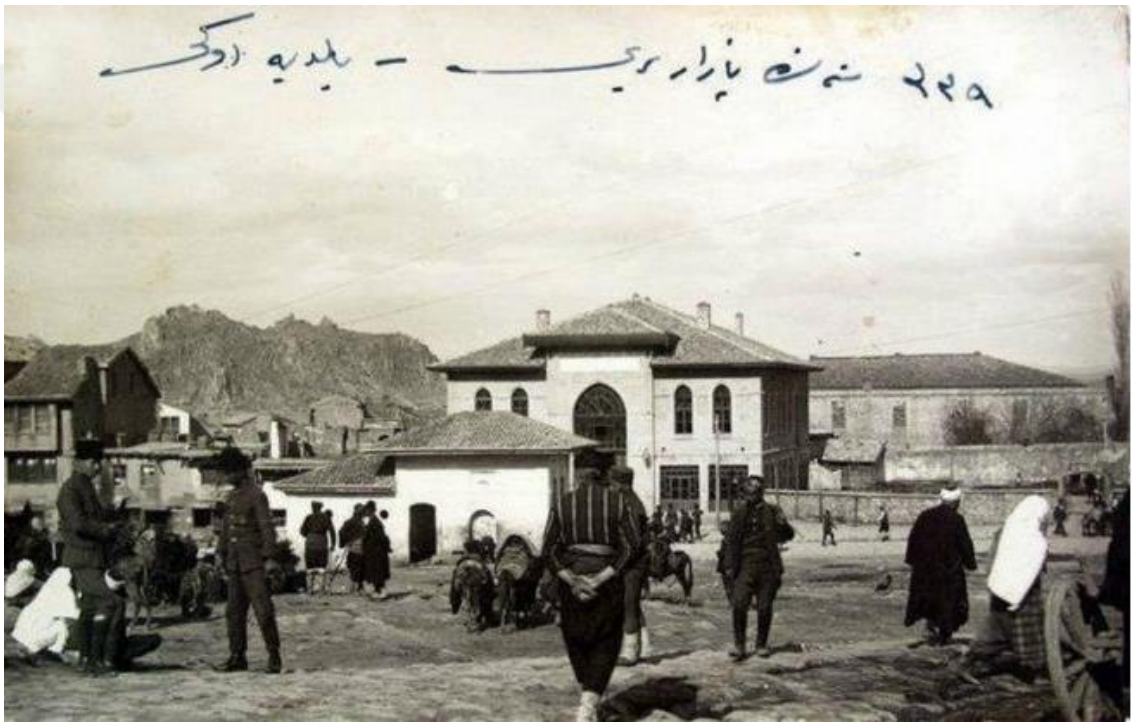

Foto 2.610 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesine ait H.1339 M.1920 tarihli görsel

Eski görsellerden de anlaşıldığı gibi güneydoğudaki merdivenin zemin kattan birinci kata alınması haricinde büyük ölçüde özgünlüğünü koruyan yapı 1990'lı yıllarının başında ve 2004-2005 yıllarında restore edilmiştir. Son olarak 2018 yılında restore edilmeye başlayan yapı henüz restorasyon sürecini tamamlayamamıştır.

[245] BOA., DH. UMVM.33-18, H.15.07.1337

2.7. Askeri Yapılar

2.7.1. Bolvadin Redif Binaları

Konum: Afyonkarahisar ili, Bolvadin İlçesi, Yakup Şevki Paşa, Kışla caddesinde yer alır.

İnceleme Tarihi: 9 Aralık 2019

Yaptıran: Halk yardımı ile inşa edilmiştir.

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 1890-93

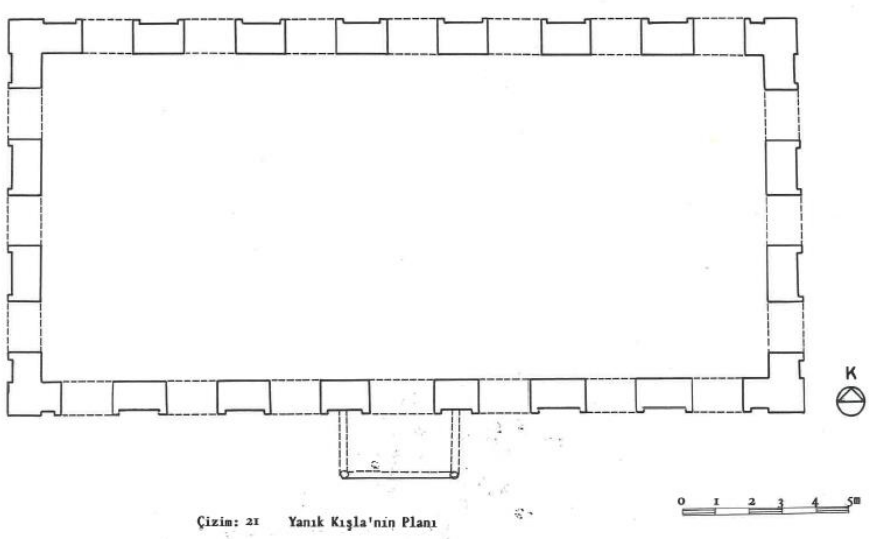
Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde Bolvadin Yanık Kışla Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

Bilindiği gibi Redif Kışlaları, Redif Dairesi, Zabit Koğuşu, Cephanelik, Askeri Depo gibi birkaç yapıdan oluşmaktadır. Bolvadin Redif Kışlasına ait bu yapılardan birkaçının Yunan işgali esnasında yakılıp, yıkıldığı ve günümüze ulaşan yapının da bu sebeple Yanık Kışla adıyla anıldığı bilinmektedir. 2004 yılında onarılan ana binanın yanında tek katlı bir bina daha bulunmaktadır.

Bahçe duvarları ile çevrili geniş bir avluda bulunan iki yapıdan Ana Bina, doğu batı doğrultuda dikdörtgen planda su basman üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Moloz taştan yığma duvar tekniği ile inşa edilen yapının beden duvarlarının yüzeyi sıvalıdır. Dış cephede köşe plasterları, silmeler, bodrum kat cephesi, pencereler söve ve lentoları kesme taş kaplamaya sahiptir. Zemin katta revaklı girişin, birinci katta balkonun serbest ayakları ise mermer malzemeden inşa edilmiştir. Yapı kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. (Çizim 2.70) (Foto 2.611)

Çizim 2.70 Bolvadin Redif Deposu Planı (Hülya Parsana) [246]

Foto 2.611 Bolvadin Redif Deposu Güney Cepheden Görünüm

Yapının cepheleri birbirine simetrik olarak tasarlanmıştır. Kısa kenarları oluşturan doğu ve batı cephelerde zemin kat ve birinci katta üçerden altı yarım daire kemerli pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin söve ve lentoları dışa taşkın olarak inşa edilmiştir. Yapının arka cephesini oluşturan kuzey cephede zemin katta ve birinci katta yedişerden on dört

[246] Yapı, Yunan işgali esnasında yakılınca iç mekandaki duvarlar yanmıştır. 2005 yılında yapılan restorasyonda ise zemin kata çelik konstrüksiyonlu taşıyıcılar yerleştirilmiş, üst kata ise birkaç mekan eklenmiştir. Ancak, üst kata yapılan bu restorasyonda mevcut Redif Depolarının planlarından yararlanılmamıştır. Bu yüzden yapının üst kat planını paylaşmaya gerek görmedik.

pencere alır. Ayrıca her cephede bodrum katta eşkenar dörtgenli sövelere sahip küçük dairesel pencereler bulunur. (Foto 2.612)

Foto 2.612 Bolvadin Redif Deposu Kuzeybatı Köşeden Genel Görünüm

Binanın dört köşesinde de bulunan köşe plastrları yapının cephesine görkem kazandırmıştır. Yüzeyi yivlendirilen bu plasterlar zeminden başlayarak çatı seviyesine kadar uzanmaktadır. Cepheye hareket katan diğer bir unsur da silmelerdir. Zemin ile birinci katı birbirinden ayıran silmeler tüm cepheyi dolanmaktadır.

Yapının girişi güney cephede bulunmaktadır. Güney cephenin ortasında bulunan revaklı bölüm cepheyi simetrik olarak ikiye bölmüş ve iki yanına zemin ve birinci kata ait on iki pencere yerleştirilmiştir. (Bkz.Foto2.611) Revaklı giriş ikisi serbest mermer ikisi ise duvara gömülü taş ayağa oturmaktadır. Bu revaklı giriş birinci katta balkon olarak devam etmekte ve üstte alınlıkla son bulmaktadır. (Foto 2.613)

Foto 2.613 Bolvadin Redif Deposu Güney Cephedeki Revaklı Bölüm

Revaklı bölümün iki yanında bulunan iki merdiven ile basık kemerli giriş kapısına ulaşılır. Söve ve lentoları kesme taştan inşa edilen giriş kapısının kilit taşında bezeme bulunmaktadır. Giriş kapısının üzerine yatay yönde dikdörtgen olarak yapının inşa kitabesi yerleştirilmiştir. (Foto 2.614)

Foto 2.614 Bolvadin Redif Deposu Giriş Kapı Kemeri Kilit Taşı ve Üzerindeki Kitabe

Burada bulunan iki kanatlı ahşap kapıdan iç mekana giriş sağlanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi Yunan işgali esnasında yapı yakıldığından iç mekanda hiç duvar bulunmamaktadır. Yapılan son restorasyon sırasında zemin ahşap döşenmiş ve birinci kata çelik konstrüksiyonlu bir asma kat inşa edilmiştir. Zemin katta herhangi bir duvar bulunmamaktadır. Giriş kapısının karşısına yerleştirilen merdivenden birinci kata çıkış sağlanmaktadır. (Foto 2.615, 2.616)

Foto 2.615 Bolvadin Redif Deposu Zemin Kattan Genel Görünüm

Foto 2.616 Bolvadin Redif Deposu Birinci Kata Çıkışı Sağlayan Merdiven

Birinci katta restorasyon sonrasında ince duvarlı odalar eklenmiştir. Merdivenden sonra bir hole ulaşım sağlanır. Bu holün doğu ve batısında ikişer oda, merdiven boşluğunun iki yanına da birer oda yerleştirilmiştir. Merdivenin karşısında bulunan kapıdan ise balkona geçiş sağlanmaktadır. Bu odalardan ön cepheye ve arka cephe bakan odalar üçer pencere ile, merdiven boşluğunun iki yanındaki odalar ise arka cepheye bakan birer pencere ile aydınlatılmaktadır. (Foto 2.617, 2.618, 2.619)

Foto 2.617 Bolvadin Redif Deposu Birinci Kattaki Hol Kısmı

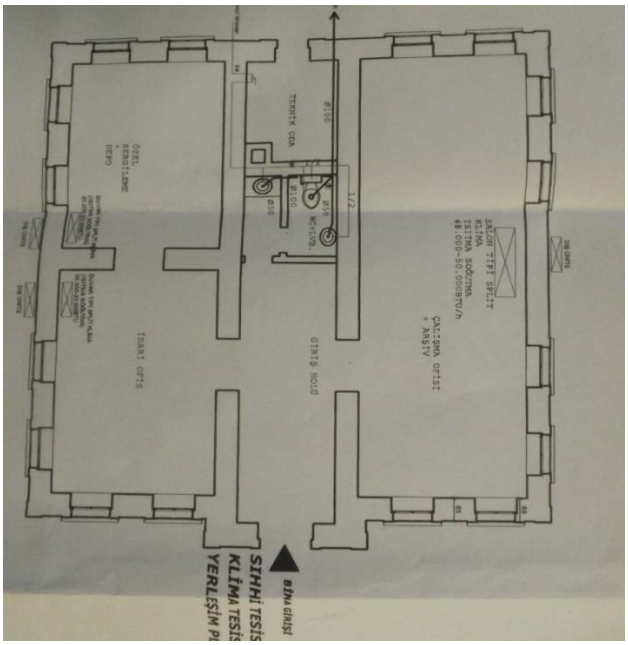

Foto 2.618 Bolvadin Redif Deposu Birinci Katta Ön Cepheye Bakan Oda

Foto 2.619 Bolvadin Redif Deposu Birinci Katta Ön Cepheye Bakan Oda

Kışla müştemilatında bulunan ikinci bina ana binanın batısına konumlanmaktadır. Tek katlı kareye yakın planlı bina, diğer bina gibi yığma taştan kagir olarak inşa edilmiş, cephelerin yüzeyi sıvanmıştır. Yapının köşeleri, pencere söve ve lentoları ise kesme taş kaplamaya sahiptir. Yapı içte düz ahşap tavanla dışta kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. (Çizim 2.71) (Foto 2.620)

Çizim 2.71 Bolvadin Redif Kışlasındaki Neferat Koğuşu (Askeri Karakolu) binasının planı (Afyonkarahisar Müzesi Arşivinden)

Foto 2.620 Bolvadin Neferat Koğuşu Güneydoğu Köşeden Genel Görünümü

Yapının pencere düzeni diğer binada olduğu gibi yarım daire kemerli olup söve ve lentoları dışa taşkın olarak inşa edilmiştir. Yan cepheleri oluşturan doğu ve batı cephede dörder pencere yer alır. Arka cepheyi oluşturan kuzey cephede ise dört büyük pencere ve giriş kapısının sol ve sağ köşesine yerleştirilen birer küçük pencere olmak üzere altı pencere yer alır. (Foto2.621)

Foto 2.621 Bolvadin Neferat Koğuşu Kuzey Cephesinden Genel Görünüm

Yapının güney cephesinin ortasında bulunan giriş cephesi beden duvarlarından öne doğru taşırılmış ve üzeri üçgen bir alınlıkla son bulmuştur. Öne çıkan bölümün iki yanı simetrik olarak tasarlanmış ve ikişer pencere ile hareketlendirilmiştir. (Foto 2.622)

Foto 2.622 Bolvadin Neferat Koğuşu Giriş Cephesi

Giriş cephesinde bulunan iki kanatlı ahşap kapıdan kuzey güney doğrultulu koridora ulaşılır. Bu koridorun kuzeyi hela olarak tasarlanmış ve güney cepheden buraya bir giriş verilmiştir. Koridorun doğusundaki dikdörtgen planlı oda tek bir mekan olarak düzenlenmiş ve ikisi ön, ikisi arka, ikisi doğu cepheye bakan sekiz pencere ile aydınlatılmıştır. Koridorun batısında bulunan mekan ise ikiye bölünerek iki kare planlı oda elde edilmiştir. Her iki oda da dört pencere ile aydınlatılmıştır. İç mekanda odaların zemini ve tavanı ahşaptandır. (Foto 2.623, 2.624, 2.625)

Foto 2.623 Bolvadin Neferat Koğuşunda Odalara Dağılımı Sağlayan Koridor

Foto 2.624 Bolvadin Neferat Koğuşunda Koridorun Doğusundaki Dikdörtgen Planlı Oda

Foto 2.625 Bolvadin Neferat Koğuşunda Koridorun Batısındaki İki Oda

Tarihlendirme:

Günümüzde Bolvadin Kent Müzesi olarak kullanılan yapının inşa tarihini gösteren çeşitli kayıtlar mevcuttur. Bunlardan ilki yapının revaklı giriş kapısı üzerinde bulunan ve yatay olarak uzanan mermer kitabedir. Bu kitabeye göre yapı 1892-93 (H.1310) yılında II. Abdülhamid tarafından inşa edilmiştir. Kitabenin Trankripsyonu ise şöyledir; (Foto 2.626)

1. *''Padişah-ı Gazi Sultan Abdülhamid Al-i Tebar*
2. *Saye-i adlinde ma'mur oldu tabe cihan*
3. *Bolvadin'e verdi deyu hümayun-u şerif*
4. *Üç yüz on salinde inşaa oldu bu der-ül aman*
5. *Yaptı bu hasn-ı metni çeyşe lütf eyleyüb*
6. *Barekallahü tuy ü rahşana bak günden ayan*
7. *Azz ü şevketle seririnden hüda kılsın müdam*
8. *Feyzaya nusretle şad etsün cenab-ı müstean''* [247]

Foto 2.626 Bolvadin Redif Deposu İnşa Kitabesi

Kitabe dışında arşiv kayıtları da kitabede verilen inşa tarihini destekler nitelikte bilgiler verse de içerik bağlamında uyuşmayan bilgiler bulunmaktadır. Bu arşiv kayıtlarından en erken tarihli olanı 26 Kasım 1890 tarihlidir. Belgeye göre, Bolvadin kasabasında inşa edilecek Askeri Depo'nun **ahalinin yardımı**[248] ile temellerinin atıldığı ve temel atma merasiminde kurban kesildiği bildirilmektedir.[249] Yapı ile ilgili ikinci belge 22 Mart 1893 tarihlidir. Bu belgede ahali yardımı ile inşa edilen Askeri Depo'nun resmi açılışının R. 22 Şubat Pazartesi (1309) M.6 Mart (1893) günü kurbanlar kesilerek yapıldığı

[247] Bayar., 2004: 314.
[248] Kitabede yapının Abdülhamid tarafından inşa edildiği bildirilmektedir.
[249] BOA., Y.PRK.ASK. 67-44 H.13.04-1308

bildirilmektedir.[250] Belgelerden anlaşıldığına göre yapının inşasına 1890 yılının sonlarında başlanmış yaklaşık 2,5 yıl sonra 1893 yılının ilk aylarında ise bitirilmiştir. Yapı ile ilgili en geç tarihli arşiv belgesi tarihten ziyade inşa süreci ile ilgili bilgiler vermektedir. Adı geçen belge 7 Nisan 1893 tarihlidir. İnşasına karar verilen depo için ahaliden ***''üç yüz elli dört bin yüz elli kuruş*** *(354.150)''* yardım toplanmıştır. Bunun dışında Bolvadin ahalisi kadınlarının kendilerinden böyle bir talep olmaksızın yapının inşasının bitirilmesi için arabalarla taş taşıdıkları belirtilmiştir.[251] Bolvadin tarihi ile ilgili detaylı çalışmalar yapan Muharrem Bayar'da inşa süreci ile ilgili bilgiler vermektedir. Bayar'ın o günleri yaşayanlardan aldığı bilgilere göre Bolvadin beylerinden Hızır Bey'in vakfı olan arsa yapı için ayrılmış ve bütün çiftçiler atlarını, arabalarını bu iş için tahsis etmişlerdir. Bunun dışında Bolvadin yakınlarında bulunan şehir harabelerinden yapıda kullanılmak üzere taşlar kağnılar ile taşınarak getirilmiştir.[252] Yapının müştemilatında Depo, Zabitan Dairesi (Redif Dairesi), Neferat Koğuşu, Cephanelik ve Hazine Dairesi olmak üzere beş bina bulunmaktadır.[253]

2.7.2. Sincanlı (Sinanpaşa) Redif Deposu

Konum: Afyonkarahisar ili, Sinanpaşa ilçesi, Cumhuriyet Meydanı'nda bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 10 Aralık 2019

Yaptıran: İane-i Ahali ile inşa edilmiştir.

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 1892

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Yapı, Afyonkocatepe Üniversitesi Sinanpaşa Meslek Yüksek Okulu olarak kullanılmaktadır.

[250] BOA., Y.PRK.ASK. 89-29 H.06.09.1310
[251] BOA., Y.MTV. 76-105 H.20.09.1310
[252] Bayar., 2004: 309
[253] BOA., Y.MTV. 76-105 H.20.09.1310

Ayrıntılı Tanım:

Redif Depoları için standartlaşmış bir üslup olan Neo-Klasik üslup Sinanpaşa Redif Deposu için de geçerlidir. Doğu batı doğrultuda dikdörtgen planda, bodrum kat üzerine iki katlı olarak, yığma taştan inşa edilen yapının beden duvarlarının üzeri sıvalıdır. Yapının köşelerindeki plasterlar, bodrum katın cephesi, kat ayrımı yapan silmeler, revaklı giriş cephesi kesme taş ile inşa edilmiştir. Yapı iç mekanda düz alçı tavana sahipken dışarıda kiremit kaplı çatı ile örtülmüştür. (Foto 2.627, 2.628)

Foto 2.627 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Giriş Cephesinden Genel Görünüm

Foto 2.628 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Arka ve Yan Cepheden Genel Görünüm

Dış cephede yarım daire kemerli olarak tasarlanan pencereler iki kanatlı ahşap kapaklara sahiptir. Yine hem yan hem arka cephelerde bugün kapatılmış olan dairesel formda bodrum kat pencereleri yer alır. Ayrıca kat ayrımı yapan silmelerin üzerinde eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla pencereleri birbirinden plastrların kaideleri vardır. (Foto 2.629, 2.630)

Foto 2.629 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Pencerelerden Detay

Foto 2.630 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposuna Ait Müze Arşivinden Alınan Görüntüden Anlaşılan Plasterlar

Yapının en hareketli cephesi giriş cephesidir. Ana cephenin ortasında bulunan, dışa taşıntı yapan ve zemin katta giriş revakı olarak başlayan birinci katta ise balkon olarak devam ederek en üstte alınlık ile son bulan bu bölümler giriş cephesini görkemli kılmıştır. Alt katta bulunan giriş revakına yanlardan dört basamaklı birer merdiven ile ulaşılır. Bu giriş revakı ikisi serbest ikisi duvara gömülü ayağa oturur. Kare kaideli iki serbest ayağın köşeleri pahlanarak sekizgene dönüştürülmüştür. Bu serbest sütunlara oturan kemerin kilit taşında çiçek kabartması dikkat çekmektedir. (Foto 2.631, 2.632)

Foto 2.631 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Revaklı Giriş Cephesi

Foto 2.632 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Revaklı Giriş Kemerinin Kilit Taşındaki Çiçek Kabartması

Revaklı girişin üst örtüsü ise çapraz tonozdur. Yapının iç mekanına tek giriş bu revaklı girişten sağlanır. Buradan basık kemerli ve dışa taşkın olarak tasarlanmış kilit taşına bitkisel bir süslemenin yerleştirildiği ahşap, iki kanatlı giriş kapısına erişim sağlanmaktadır. Bu kilit taşının üzerinde yapının inşa tarihini veren yatay yönde yerleştirişmiş bir kitabe bulunur. Kitabenin yüzeyinde de bitkisel kompozisyonları görmek mümkündür. (2.633)

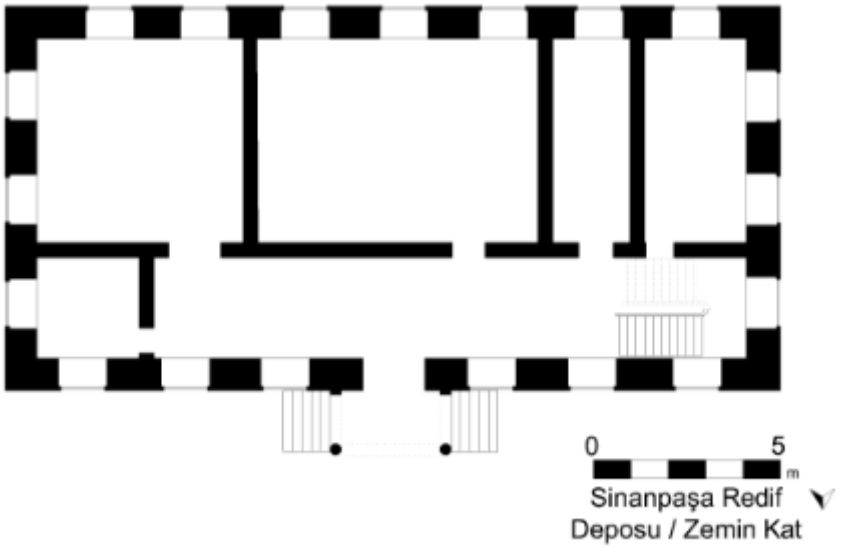
Foto 2.633 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Revaklı Girişin Üst Örtüsü ve Basık Kemerli Giriş Kapısı

Bu revaklı girişin üst katı ise revaklı bir balkon olarak tasarlanmıştır. Tıpkı alt kattaki gibi ikisi duvara gömülü ikisi serbest dört ayaktan oluşan bu revakın üst örtüsü alt kattaki gibi tonoz değil düz damdır. Alttakine göre daha ince tutulan serbest ayaklar kare kaideli ve sekizgen gövdeli olup mermer malzemeden inşa edilmişlerdir. (Foto 2.634)

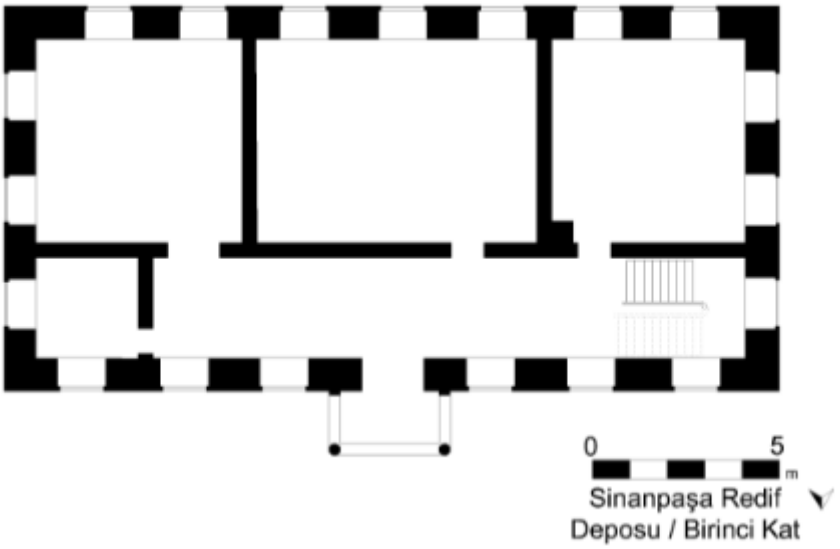

Foto 2.634 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Balkon Revakının Sütunları

İki kanatlı ahşap kapıdan zemin kata erişim sağlanmaktadır. Alt ve üst katlar ufak farklılar olsa dahi birbirine simetrik olarak tasarlanmıştır. Her iki katta da doğu batı doğrultuda dikdörtgen olarak uzanan koridor birbirinden farklı boyutlardaki mekanlara dağılımı sağlamaktadır. Zemin kat ile birinci kat arasında tek fark birinci katta güneybatıda bulunan odanın bir bütün olarak tasarlanmasıdır. (Çizim.2.72, 2.73) (Foto 2.635)

Çizim 2.72 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Zemin Kat Planı (K.Türkmen)

Çizim 2.73 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Birinci Kat Planı (K.Türkmen)

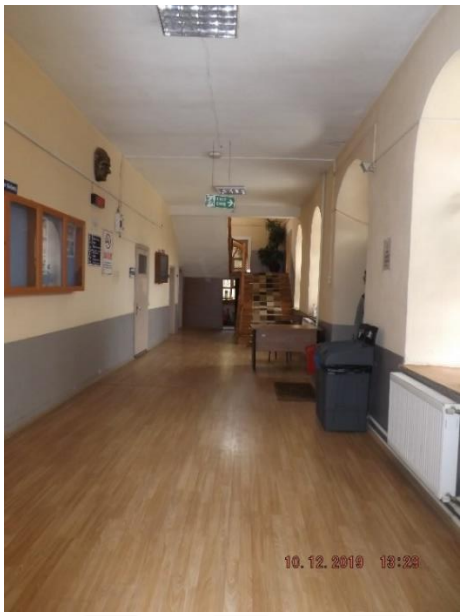

Foto 2.635 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Zemin Katta Mekanlara Dağılımı Sağlayan Koridor

Zemin katta birbirinden farklı boyutlarda beş oda bulunmaktadır. Bu odalardan koridorun doğusunda bulunan ve bugün hela olarak kullanılan kare planlı oda biri ön cepheye biri yan cepheye bakan iki pencere ile koridorun güneydoğusundaki oda ikisi yan cepheye ikisi arka cepheye bakan dört pencere ile, girişin karşısındaki oda hepsi arka cepheye bakan üç pencere ile, koridorun güneybatısındaki iki odadan doğudaki oda arka cepheye bakan bir pencere ile, diğer oda ise bir tanesi arka cepheye iki tanesi yan cepheye bakan üç pencere ile aydınlatılmıştır. Bu pencereler her odada aynı düzende olup yarım daire kemerlidir. (Foto 2.636)

Foto 2.636 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Zemin Katta Kuzeydoğudaki Odadan Genel Görünüm

Yukarıda da belirtildiği gibi alt kat ile üst kat birbirine hemen hemen simetrik olarak inşa edilmiştir. Koridorun batısında bulunan merdivenden üst kata erişim sağlanır. (Foto 2.637)

Foto 2.637 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Üst Kata Erişimi Sağlayan Ahşap Merdiven

Bu merdiven doğrudan mekanlara dağılımı sağlayan koridora ulaşır. Alt katta koridorun güneybatısında bulunan iki oda birinci katta bir bütün olarak tasarlandığından birinci katta zemin kattan farklı olarak dört oda yer alır. Bu oda ikisi arka ikisi yan cepheye bakan toplam dört pencere ile aydınlatılmıştır. Bu mekanlar dışında zemin kat ile birinci katın odalarının boyutları, planları, pencere düzenleri ve sayıları aynıdır. Ayrıca birinci kat koridorundan yarım daire kemerli bir açıklıkla revaklı balkona erişim sağlanmaktadır. Hem zemin kattaki odaların hem koridorun hem de birinci kattaki odaların ve koridorun zemini parke kaplanmıştır. Yapının iç mekanında herhangi bir süsleme unsuru yer almamaktadır.

Tarihlendirme:

Günümüzde Afyonkocatepe Üniversitesi Sinanpaşa Meslek Yüksek Okulu idari binası olarak kullanılan yapının basık kemerli giriş kapısı üzerinde bulunan kitabeye göre yapı M.17 Eylül 1892 (*''H.24 Safer sene 1310 – R. 3 Eylül sene 1308'')* yılında inşa edilmiştir. (Foto 2.638)

Foto 2.638 Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Deposu Giriş Kapısı Üzerinde Bulunan Kitabe

Bu kitabeye paralel olarak vilayet salnamelerinde de H.1310 tarihinden itibaren Sincanlı Redif Taburunda görevli kişiler düzenli olarak verilmeye başlanmıştır. H.1324 (M.1906-07) tarihine kadar düzenli olarak bu görevli kişileri takip etmek mümkündür.[254] 19. Yüzyılın son döneminde inşa edilen bu yapılar genellikle birkaç yapı topluluğundan oluşmaktadır. Ancak, Sincanlı Redif Taburunda da Çivril örneğinde olduğu gibi günümüze tek yapı ulaşabilmiştir. Bilindiği üzere, Redif Taburları lağvedilince henüz yeni inşa edilmiş bu metin binalar ikincil kullanıma açılmıştır. Yapı ile ilgili arşiv kayıtlarından bu konu ili ilgili bilgi edinmek mümkündür. R.16 Mart 1326 M. 28 Mart 1910 tarihli belgede daha önceden Redif Taburu için *Hamiyetmendan Ahali İanesi* ile inşa edilen dairelerden Askeri Deponun Hükümet Konağı, Zabitan Dairesinin ise Mektep olarak kullanılması uygun görülmüştür.[255] Dolayısıyla yapı inşa edildiği 1892 tarihinden 1910 tarihine kadar askeri amaçla, 1910 tarihinden itibaren ise eğitim veyahut idari amaçlı kullanılmıştır.

[254] Koparal., 2011: 217-421.
[255] BOA., DH.MUİ., 78-26 H.16-03.1328.

2.7.3. Çivril Redif Deposu

Konum: Denizli ili, Çivril İlçesi[256] Aşağı Mahalle Hükümet Caddesi, Ata Sokak'ta yer alır.

İnceleme Tarihi: 12 Ağustos 2019 ve 25 Aralık 2019

Yaptıran: Ahali yardımı ile inşa edilmiştir.

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 1893

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

Dönemin Osmanlı topraklarında inşa edilen birçok Redif Binası gibi Neo-klasik üslupta tasarlanan yapı kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planda, bodrum kat üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yapı içten düz ahşap tavanlı olup dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Katları birbirinden ayrılan silmeler, bodrum katın dış duvarları, yapının dış cephede vurgulanan köşe plasterlarları, pencere söveleri ve üç kollu merdiven kesme taş, revaklı girişin sütunları mermer malzeme ile, yapının geneli ise moloz taştan yığma duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Ayrıca pencere kemerlerinin üst kısmında tuğladan hafifletme kemerlerinin varlığı dikkat çekmektedir. (Foto 2.639)

[256] Çivril 1925 tarihine kadar Afyonkarahisar il sınırları içinde bulunduğundan dolayı yapı tez kapsamına dahil edilmiştir.

Foto 2.639 Çivril Redif Deposu Genel Görünüm

Yapının cephesi son dönem kamu yapılarında olduğu gibi simetrik olup çok sayıda pencereye sahiptir. Kuzey ve güney cephede üst kat ve alt katlar dahil olmak üzere altışar adetten toplam on iki adet pencere, batı cephede alt ve üst katta yedişer adetten toplam on dört pencere, doğu cephede ise alt ve üst katta altışar adetten on iki adet pencere bulunmaktadır. Dikdörtgen formlu, yarım daire kemerli ve ahşap profilli bu pencerelerin söveleri ve kilit taşı dışa taşkın olarak inşa edilmiştir. Ayrıca bodrum kat eşkenar dörtgenlerin içerisine yerleştirilmiş dairesel açıklıklar ile aydınlatılmaya çalışılmıştır. Zemin katta bulunan bu eşkenar dörtgen formlu pencerelerden doğuda altı, kuzey ve güneyde üçer, batı cephede yedi adet bulunmaktadır. (Foto 2.640, 2.641)

Foto 2.640 Çivril Redif Deposu Kuzeybatı Cepheden Görünüm

Foto 2.641 Çivril Redif Deposu Güneybatı Cepheden Görünüm

Yapının köşelerinin kesiştiği yerlerde iki kat boyunca devam eden köşe plasterları cepheye hareketlilik kazandıran bir başka unsurdur. Zeminden başlayarak çatı seviyesine

kadar yükselen bu plastrların köşeleri pahlanıp ortası yivlendirilmiştir. Bu plastırlar her iki katta da testere dişini andıran başlıklar ile son bulmaktadır. (Foto 2.642, 2.643)

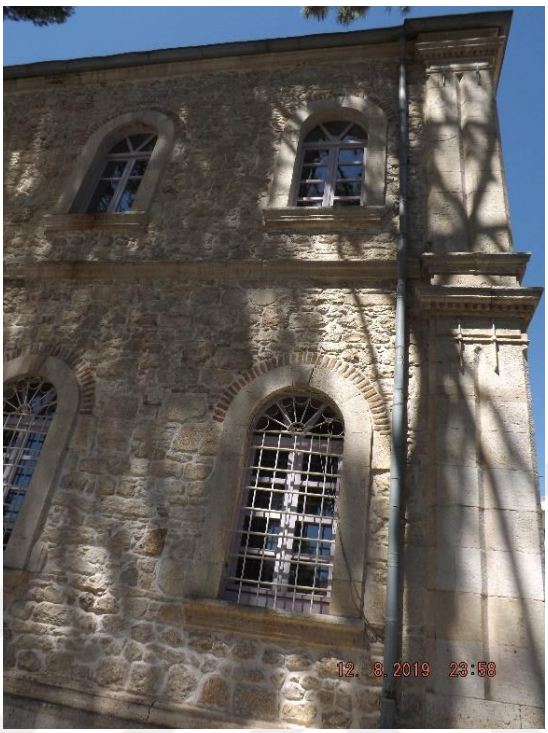

Foto 2.642 Çivril Redif Deposu Köşe Plasterları

Foto 2.643 Çivril Redif Deposu Köşe Plasterlarinin Başlıkları

Binanın cephelerine hareket kazandıran bir diğer önemli unsur ise özellikle son dönem kamu yapılarında sıklıkla rastlanan bir uygulama olarak dikkat çeken silmelerdir. Kesme taş ile tasarlanmış olan bu silmeler yapıda bodrum ile zemin katı, zemin ile birinci katı, birinci kat ile de çatıyı birbirinden ayırarak tüm cepheyi yatay olarak dolaşmaktadır.

Tüm bu cephe özelliklerinin yanı sıra yapının en hareketli cephesi revaklı girişin bulunduğu doğu cephesidir. İkisi serbest olarak mermerden ikisi de duvarlara gömülü olarak kesme taş malzemeden inşa edilen bu revaklı girişin üst kısmı serbest sütunlar tarafından taşınan bir balkon olarak tasarlanmıştır. Sütunlar tıpkı plastırlar gibi testere dişini andıran başlıklar ile son bulmaktadır. Giriş kapısının söveleri sütunu andıran bir şekilde dışarıya taşıntı yapmış ve giriş açıklığının basık kemeri bu sütunun sade başlıklarına oturtulmuştur. Basık kemerin kilit taşı dışa taşkın olarak yapılmış ve üzerine kenger yaprağı motifi işlenmiştir. Bu kapı kemeri ile duvara gömülü sütunların arasında, girişin alınlık kısmında alçı malzeme ile yapılmış barok tarzda süslemeler bulunmaktadır. Ortasında dairesel formlu bir çelenk, bu çelengin iki kenarına ise kıvrım dallar yerleştirilmiştir. (Çizim 2.74) (Foto 2.644, 2.645, 2.646)

Çizim 2.74 Çivril Redif Deposu doğu cephe çizimi (Fon Mimarlık)

Foto 2.644 Çivril Redif Deposu Doğu Cephedeki Revaklı Giriş

Foto 2.645 Çivril Redif Deposu Doğu Cephedeki Revaklı Giriş

Foto 2.646 Çivril Redif Deposu Giriş Kapısının Kemer Kilit Taşı ve Üzerindeki Alçı Süsleme

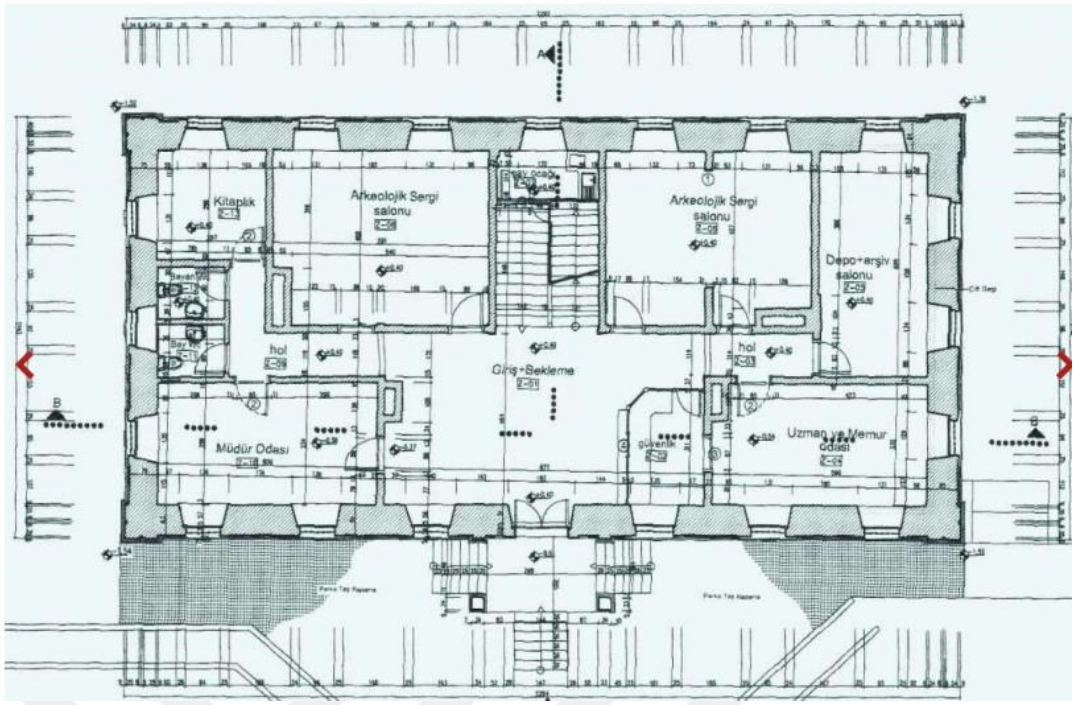
Doğu'da bulunan revaklı girişteki iki kanatlı ahşap kapıdan yapıya giriş sağlanmaktadır. Giriş kapısından giriş holüne ulaşılmaktadır. İç mekanda kuzey-güney doğrultuda uzanan ahşap zeminli ve tavanlı koridor birbirinden farklı boyutlardaki odalara dağılımı sağlamaktadır. (Foto 2.647, 2.648) (Çizim 2.75, 276)

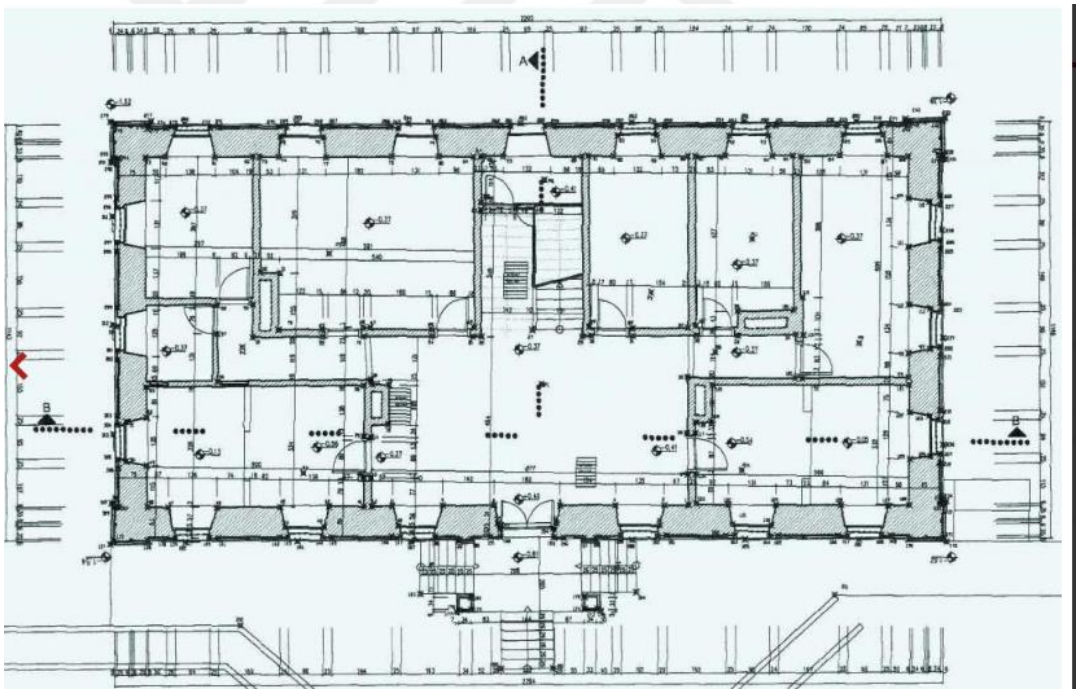
Foto 2.647 Çivril Redif Deposu Giriş Holü

Foto 2.648 Çivril Redif Deposu Mekanlara Dağılımı Sağlayan Koridor

Çizim 2.75 Çivril Redif Deposu Zemin Kat Planı (Fon Mimarlık)

Çizim 2.76 Çivril Redif Deposu Birinci Kat Planı (Fon Mimarlık)

Zemin kat ile birinci kat küçük farklılıklar dışında birbirine simetrik olarak inşa edilmiştir. Zemin katta giriş holünün iki yanında ön cepheye bakan iki dikdörtgen planlı mekan yer alır. Bu mekanlar birisi yan cephelere ikisi ön cepheye bakan üçer pencere ile aydınlatılmaktadır. Merdivenin iki yanında kareye yakın planlı iki oda arka cepheye bakan ikişer pencere ile aydınlatılmaktadır. Koridorun güneyi, günümüzde iki hela olarak

düzenlenmiştir. Koridorun kuzeyinde bulunan tek kanatlı kapıdan doğu batı doğrultulu dikdörtgen planlı odaya giriş sağlanır. Bu oda kuzey ve batı cepheye bakan üç pencereye sahiptir. Giriş holünün karşısında bulunan ahşap merdivenden üst kata geçiş sağlanmaktadır. Bursa kemerli bir eyvan gibi tasarlanan bu mekanda köşeler ahşaptan plasterlarla kaplanmıştır. Benzer tasarım üst katta da söz konusudur. (Foto 2.649, 2.650, 2.651)

Foto 2.649 Çivril Redif Deposu Zemin Kattaki Odadan Genel Görünüm

Foto 2.650 Çivril Redif Deposu Zemin Katta Koridorun Güneyindeki Odadan Genel Görünüm

Foto 2.651 Çivril Redif Deposu Üst Kata Çıkışı Sağlayan Merdiven

Giriş holü birinci katta iki mekan olarak düzenlenmiştir. Balkona açılan kapının yanında birer küçük oda zemin kat ile birinci kat arasındaki farkı oluşturmaktadır. Bu küçük odaların yanında tıpkı zemin kattaki gibi ön cepheye bakan ve üçer pencere ile aydınlatılan dikdörtgen planlı odalar yer almaktadır. Merdiven boşluğunun iki yanında kareye yakın planlı odalardan güneyde bulunan oda zemin kattaki odadan farklı olarak ikiye bölünmüştür. Koridorun kuzey ve güney ucunda ise birer küçük oda yer alır. Her iki oda da yan ve arka cepheye bakan ikişer pencere ile aydınlatılmaktadır. (Foto 2.652, 2.653, 2.654, 2.655) Yapının iç mekanın da hem odaların hem de koridorun zemini ahşap döşemeyle kaplıdır. Tavanlarda tıpkı zemin gibi ahşaptan inşa edilmiştir.

Foto 2.652 Çivril Redif Deposu Birinci Kattaki Balkona Açılan Bölüm

Foto 2.653 Çivril Redif Deposu Merdiven Boşluğunun Yanında İkiye Bölünen Oda

Foto 2.654 Çivril Redif Deposu Merdiven Boşluğunun Yanında İkiye Bölünen Oda

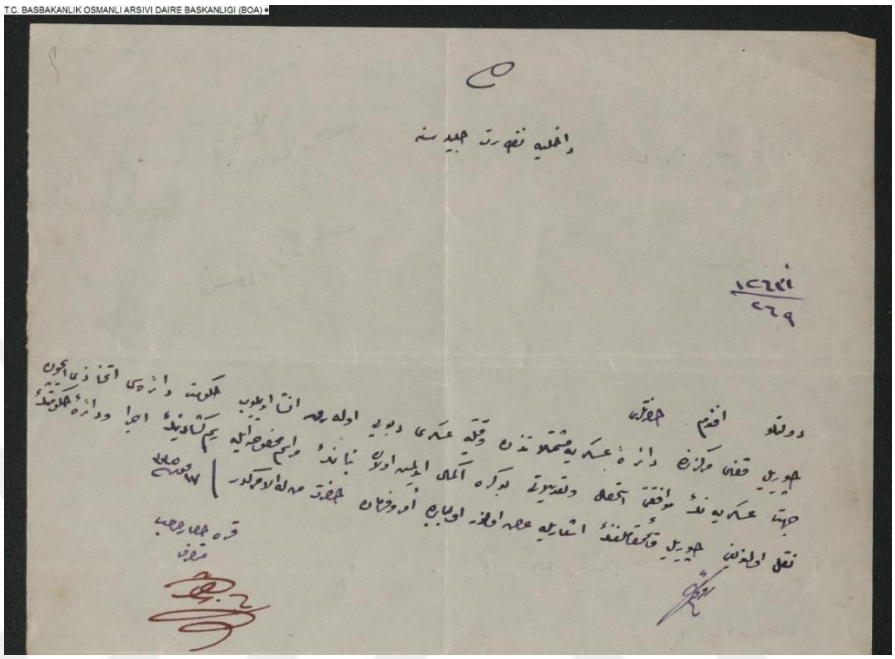
Foto 2.655 Çivril Redif Deposu Koridorun Kuzeyinde Bulunan Oda

Tarihlendirme:

Denizli ili Çivril İlçesi Aşağı Mahalle Hükümet Caddesi Ata Sokak'ta geniş bir bahçe duvarı ile çevrelenmiş alanda bulunan yapının inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamakla birlikte doğuda bulunan giriş cephesinde revaklı girişin üst katında bulunan balkona açılan yuvarlak kemerli kapı üzerinde dikdörtgen bir çerçeve içine alınarak Latin harfleri ile yazılmış ''Hükümet Konağı'' ibaresi dikkat çekmektedir. Selda Özgün de yapının 1918 yılında Hükümet Konağı olarak inşa edildiğini belirtmiştir.[257] Ancak, yapının aslında Hükümet Konağı olarak değil bir askeri yapı olarak daha erken bir tarihte inşa edildiğini hem Redif Depoları için geçerli tip projelerden hem de Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan belgelerden anlamaktayız. Yapı ile ilgili erken tarihli belge 11 Aralık 1892 tarihlidir. Belgede Sandıklı kazasına tabi Şeyhlü nahiyesi zenginlerinden olan *Çorbacızade Hacı Osman Ağa'nın* Çivril'de inşa olunacak Askeri Depo için halktan yardım toplarken birtakım yolsuzluklara karıştığından bahsedilmektedir.[258] 5 Ağustos 1893 tarihli belge ise Çivril'de yapılacak olan Askeri Deponun inşasına başlandığını bildirmektedir.[259] Vilayet Salnamelerinde de tarihler paralel olarak ilerlemektedir. Çivril Redif Zabitanlığı ile ilgili ilk bilgi H.1310(M.1892-93) tarihli Salnamede geçmektedir. [260] Bu tarihlerden sonra Salnamelerde düzenli olarak Çivril Redif Zabitanlığında görev yapan kişiler belirtilmiştir. Yapının bitiş tarihi ile ilgili kesin bir bilgiye ne salnamelerde ne de arşiv kayıtlarında rastlanılamamıştır. Redif Teşkilatı kaldırıldıktan sonra mevcut binaların başka işlevlerle ikincil kullanıma açıldığı bilinmektedir. Örneğin, Kepsut Redif Birliği Binaları daha sonra Çiftçi Mektebi olarak [261], Sincanlı ya da Sinanpaşa Redif Binaları yine Yatılı Mektep olarak kullanılmıştır. Çivril Redif Deposu içinde benzer bir durumun söz konusu olduğu arşiv belgelerinden saptanmıştır. 1916 tarihli belgede Çivril Kazasında Hükümet Konağı inşa edilemediğinden dolayı Hükümet Dairelerinin bir kısmının Askeri Dairenin üst katına nakil edilmesi talep edilmiştir.[262] Aşağıda verdiğimiz 1916 tarihli belge ise yapının Askeri amaçla inşa edildiğini kanıtlamaktadır. Belgede Çivril Kaza Merkezinde Daire-i Askeriye müştemilatından **Askeri Deppoy** olarak inşa edilen yapının Hükümet Konağı olarak tutulduğu ve tadilatının yapılarak resmi açılışının yapıldığı Harbiye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine bildirilmiştir.[263] (Belge 2.4) Dolayısıyla, bu

[257] Özgün., 2000: 86-87.
[258] BEO. 119-8918, H.21.05.1310
[259] BOA., DH.MKT. 102-40, H.22.01.1311
[260] Çivril Redif Zabitanı olarak görev yapan kişiler için Bkz. Koparal., 2011: 222.
[261] Özgen.,, 2013: 215-218.
[262] BOA., DH.MB.HPS. 24-19 H-18-09-1334
[263] BOA., DH.MB.HPS. 81-3, H.10-11-1337

yapının 1893 yılında inşaatına başlanıldığında ve benzer örnekler göz önüne alındığında [264] inşaatın bir iki yıl içinde 1894-1895 yılında bitirildiği bu tarihten redif teşkilatının kaldırılışına kadar askeri amaçla kullanıldığı 1916 yılından sonra ise Hükümet Konağı olarak işlev gördüğü saptanmıştır.

Belge 2.4 Çivril Redif Deposunun Hükümet Konağı Olarak İşlevlendirilmesine Dair Belge

2.7.4. Yaylabağı Karakolu

Konum: Afyonkarahisar ili, İhsaniye İlçesi, Yaylabağı Beldesinde[265], yer alır.

İnceleme Tarihi: 8 Aralık 2019

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: Bilinmiyor

Kitabe: Yok

[264] Tefenni Redif Dairesinin inşasına 1899 yılında başlandığı 1901 yılında açılışının yapıldığı, Bolvadin Redif Dairesinin 1892-1894 yıllarında inşa edildiği Osmanlı Arşivi belgelerinden ve Kitabelerden saptanmıştır.

[265] Yaylabağı Osmanlı Döneminde Afyonkarahisar Merkez Sancağına bağlı bir köy statüsündedir ve Dinar adıyla bilinmektedir.

Kullanım Durumu: Yapı üzerinde, saha çalışması esnasında Müze olarak kullanılmak üzere Restorasyon çalışması yapılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

Yapı eğimli bir alana, su basman üzerine doğu batı doğrultuda dikdörtgen planda iki katlı olarak inşa edilmiştir. Moloz taştan yığma duvar tekniği ile inşa edilmiş olan yapıda taşların arası derzlerle belirginleştirilmiştir. Ayrıca yapının su basman seviyesinin cepheleri, köşeleri ve silmeler kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. İçten düz ahşap örtüye sahip yapının üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. (Foto 2.656)

Foto 2.656 Yaylabağı Karakolu Ön Cepheden Genel Görünüm (Kuzey)

Mütevazi boyutlarda inşa edilen yapının kısa kenarlarını oluşturan yan cepheleri birbirine simetrik olarak inşa edilmiştir. Her iki cephede iki tanesi zemin kata iki tanesi birinci kata ait dört pencere yer alır. Basık kemerli olarak tasarlanan bu pencerelerin söve ve lentoları taş malzemeden dışa taşkın olarak inşa edilmiş üzerleri sıvanmıştır. Ayrıca batı cephede birinci kat pencerelerin arasına bir kitabe panosu yerleştirilmiş fakat yüzeyine herhangi bir yazıt işlenmemiştir. Arka cephede (güney) zemin katta iki birinci katta üç toplam beş adet aynı formda pencere yer almaktadır. Buna ilaveten zemin kata sonradan kare formlu küçük bir pencere daha açılmıştır. (Foto 2.657, 2.658, 2.659)

Foto 2.657 Yaylabağı Karakolu Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm

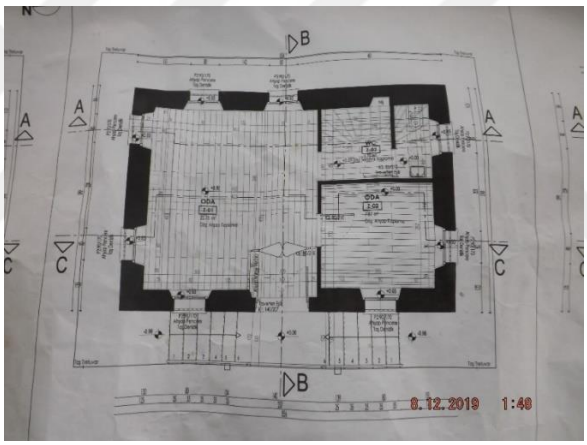
Foto 2.658 Yaylabağı Karakolu Batı Cepheden Genel Görünüm

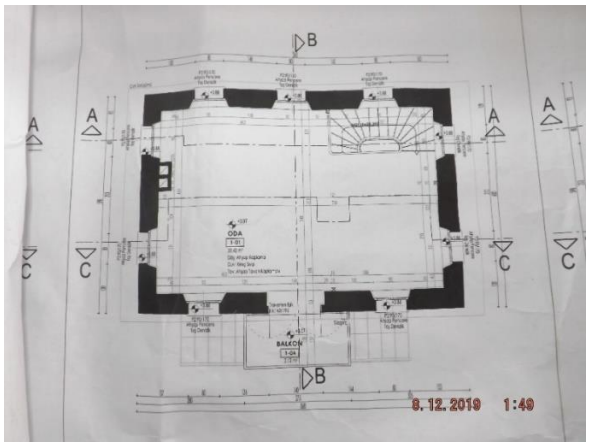
Foto 2.659 Yaylabağı Karakolu Yüzeyi İşlenmemiş Kitabe Panosu

Yapının giriş cephesini oluşturan kuzey cephede hem zemin katın hem birinci katın ortasında iki kapı bulunur. Bu kapılardan zemin kattaki iç mekana girişi birinci kattaki ise balkona çıkışı sağlamaktadır. Kapıların iki yanına simetrik olarak her iki kata ait birer pencere yerleştirilmiştir. Dış cephede bulunan silmeler su basman ile zemin katı zemin kat ile de birinci katı birbirinden ayırarak tüm cepheyi çevrelemektedir.

Kuzey cephenin ortasında bulunan iki kanatlı ahşap kapıdan iç mekana geçiş sağlanmaktadır. İç mekanın kuzeybatı köşesinde tek oda yer alır. Bu oda birisi kuzeye diğeri batıya bakan iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Girişten sonra erişilen hol kısmı ise beş pencere ile aydınlatılmaktadır. İç mekanda güneybatıda bulunan ahşap merdivenden birinci kata çıkış sağlanır. Birinci kat bir bütün olarak tasarlanmış ve dokuz pencere ile aydınlatılmaktadır. Birinci katın kuzey duvarında bulunan iki kanatlı ahşap kapıdan balkona erişim sağlanır. (Çizim 2.77, 2.75) (Foto 2.660, 2.661)

Çizim 2.77 Yaylabağı Karakolu Zemin Kat Planı

Çizim 2.78 Yaylabağı Karakolu Birinci Kat Planı

Foto 2.660 Yaylabağı Karakolu İç Mekana Giriş Kapısı

Foto 2.661 Yaylabağı Karakolu Birinci Kattan Genel Görünüm

Tarihlendirme:

Yapının üzerinde inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi batı cephede yüzeyinde sadece yüzeyi işlenmemiş bir kitabe panosu bulunmaktadır. Bize göre Yaylabağı'nda Karakol inşasının sebebi Demiryolu ağının güvenliğini sağlamak içindir. Bilindiği gibi Eskişehir-Konya hattı Afyonkarahisar üzerinden geçmektedir. Yaylabağı da bu yol güzergahında bulunan İhsaniye ve Gazlıgöl İstasyonlarının arasına konumlanmaktadır. Hat 1893-1896 yılında inşa edildiğini göre bu iki İstasyonun güvenliğini sağlamak için Yaylabağı Karakol Binası 19.yüzyılın sonlarında veya 20.yüzyılın başlarında inşa edilmiş olmalıdır.

Geç dönemde inşa edilmiş Karakol Binaları il ve ilçelerde (Vilayet-Sancak ve Kazalar) yoğunlaşmaktadır. Ancak, Afyonkarahisar örneğinde Karakol binasının idari yönetimin en küçük birimi olan bir köyde inşa edilmesi bakımından önemlidir. Diğer illerde köy ölçeğinde karakol inşa edilip edilmediğini ileride yapılacak çalışmalar gösterecektir.

2.8. Sosyal-Sivil Yapılar

2.8.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulübü Binası

Konum: Afyonkarahisar ili, Dumlupınar mahallesi, Ordu bulvarı yolu üzerinde bulunmaktadır.

İnceleme Tarihi: 28 Ağustos 2019 ve 5 Aralık 2019

Yaptıran: Bilinmiyor

Mimar: Gulio Mongeri (?)

Tarih: 1908-14

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Afyonkarahisar Belediyesi Atatürk Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Tanım:

Milli Mimarlık Akımının Afyonkarahisar'daki tezahürlerinden olan yapı bodrum kat üzerine iki katlı olarak ''L'' plan şemasında inşa edilmiş ve bu ''L''nin kuzeydoğu köşesine sekizgen bir giriş revakı yerleştirilmiştir. Cephelerinin yüzeyi sıvalı olan yapı yığma moloz taştan kagir olarak inşa edilmiştir. Yapının kuzeydoğu köşesinde bulunan sekizgen giriş revakında kemerleri taşıyan ayaklar, bodrum katın cephesi kesme taştan, pencere kemeri, silmeler ve cephelerdeki kartuşlar taş malzemeden inşa edilmiştir. Yapının üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Eski görsellerden açık olduğu gibi kuzeydoğu köşedeki giriş revakının üzeri soğan kubbe ile örtülü olup daha sonradan soğan kubbe kaldırılmıştır.

Milli Mimarlık Akımının en belirgin özelliklerinden olan çok sayıda sivri kemerli pencere yapının dış cephesine hareket kazandırmıştır. Bazı bölümlerde ikiz kemer bazı bölümlerde tek başına tasarlanan bu pencereler kemer üzengi seviyelerinden yatay olarak uzanan silmeler ile birbirine bağlanmıştır. L'nin iç yüzeyini oluşturan iki bölümde on bir adet pencere yer alır. Ayrıca bu bölümde yapının bodrum katına erişimi sağlayan iki kapı yer alır. Bu kapılardan birisi zamanla zeminin yükselmesinden dolayı aşağıda kalmıştır. Kesme taş kaplamaya sahip bodrum katında ise üç basık kemerli pencere yer alır. Yapının güney cephesinde üçü zemin kata üçü bodrum katına ait altı pencere doğu cephesinde ise sadece birinci kata ait iki pencere bulunmaktadır. (Foto 2.662)

Foto 2.662 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Güneybatı Cepheden Genel Görünüm

Yapının doğu cephesinde zemin kat ve birinci kat birbirine simetrik olarak tasarlanmıştır. Her iki katta da beşerden on adet pencere yer alır. Bu pencerelerden ortadakiler ikiz sivri kemerli olarak tasarlanarak diğerlerinden ayrılmıştır. Kuzey cephede de on adet pencere yer alır. Belge niteliği taşıyan eski görsellerden de anlaşıldığı gibi birinci katta bulunan pencereler ilk aşamada sekizgen olarak tasarlanmışken sonradan sivri kemerli olarak değiştirilmiştir. (Foto 2.663, 2.664, 2.665, 2.666)

Foto 2.663 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Kuzeydoğu Cepheden Genel Görünümü

Foto 2.664 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Doğu Cephede Bulunan İkiz Sivri Kemerler

Foto 2.665 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Kuzeybatı Cepheden Genel Görünüm

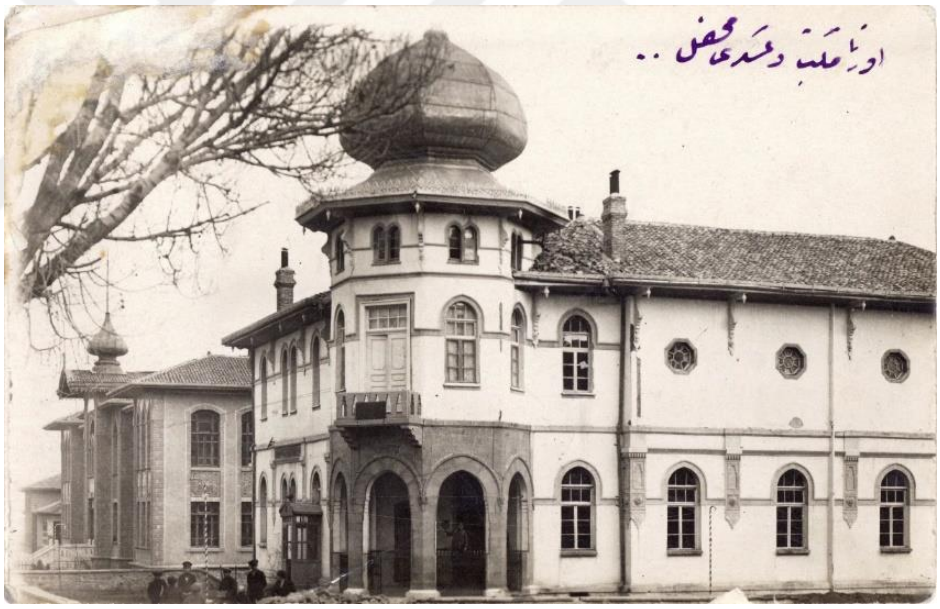

Foto 2.666 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası 1927 Yılına Ait Görseli [266]

Binanın kuzeydoğu köşesinde bulunan sekizgen bölüm üç kat boyunca devam etmektedir. Zemin katta giriş revakı olarak tasarlanan bu bölüm birinci katta sekizgen bir oda olarak devam etmiş ve çatı katı olarak son bulmuştur. Dıştan beşgen bir görünüm arz eden bu bölümde birinci katta dört sivri kemerli pencere ve bir düz lentolu kapı yer alır. Bu kapı konsollara oturan balkona açılmaktadır. Çatı katında beş adet ikiz sivri kemerli toplam on pencere bulunmaktadır. (Foto 2.667, 2.668, 2.669)

[266] Kartpostal olarak günümüze ulaşan bu görselin arkasında 1927 yılına ait olduğu belirtilmiştir. Yazıda ise, Orta Mektep (Karahisar-ı Sahip İdadisi) ve Askeri Mahfil yazılıdır.

Foto 2.667 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Kuzeydoğu Köşesinde Bulunan Bölüm

Foto 2.668 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Konsollara Oturan Balkon

Foto 2.669 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Çatı Katında Bulunan İkiz Sivri Kemerler

Yapının dış cephesine hareket katan bir diğer unsurda köşe kıvrımlarına ve pencere aralarına yerleştirilen taş kartuşlardır. Düşey yönde uzanan bu kartuşlar üstte tek sıra mukarnas dizisi ile başlayarak altta, üç kademeli bir pano ve çiçek kabartması ile devam etmiş en altta ise kıvrım dallardan oluşan bir kompozisyon ile son bulmuştur. Aynı süslemeye her cephede rastlamak mümkündür. (Foto 2.670, 2.671)

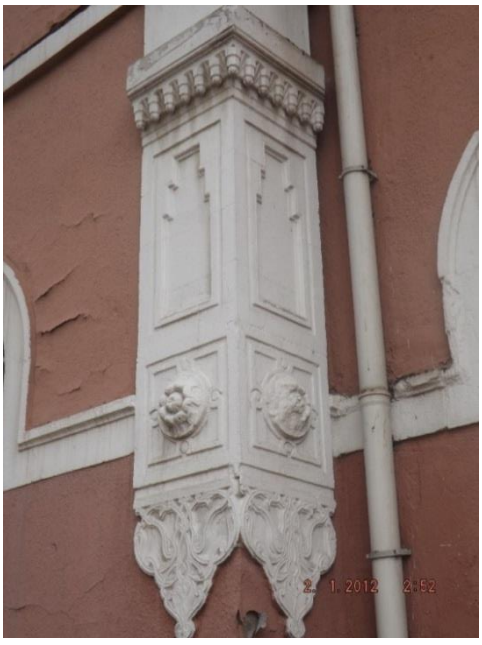

Foto 2.670 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Cephelerde Bulunan Taş Kartuşlar

Foto 2.671 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Taş Süslemelerden Detay

Bahsedilen bu özelliklerinin yanı sıra son dönem kamu yapılarında sıkça karşımıza çıkan kat ayrımı yapan silmeler ve yapının beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapan saçaklar yapının dış cephesinin en belirgin özelliklerindendir.

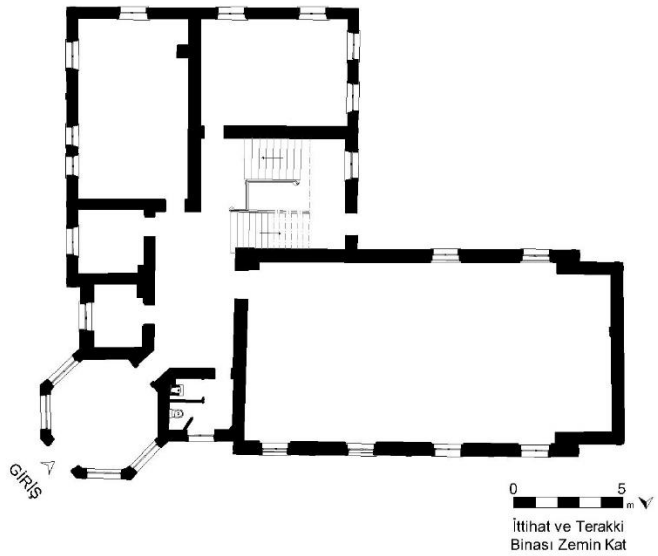
Kuzeydoğu köşede bulunan giriş revakında kemerlerin birleştiği bölümlerde stilize bitkiler yer alır. (Foto 2.672, 2.673) Revakın ortasında bulunan kapıdan sekizgen bir hole giriş sağlanmaktadır. Zemin kat ve birinci kat tamamen birbirine simetrik olarak inşa edilmiştir. (Çizim 2.79, 2.80)

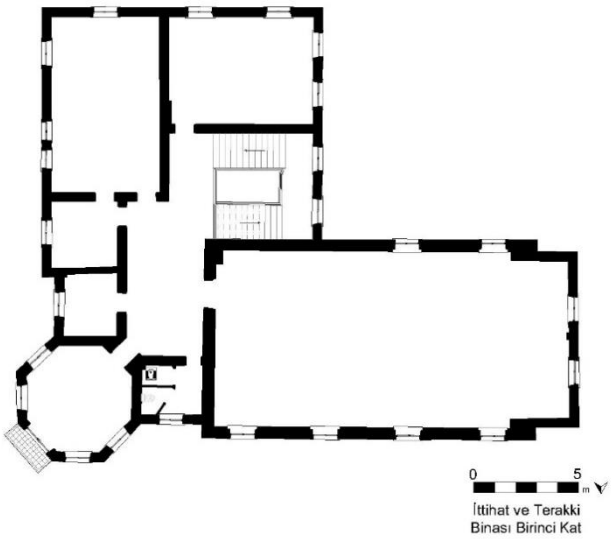
Foto 2.672 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Giriş Revakından Genel Görünüm

Foto 2.673 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Revağındaki Süslemeler

Çizim 2.79 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Zemin Kat Planı (K.Türkmen)

Çizim 2.80 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Birinci Kat Planı (K.Türkmen)

Sekizgen giriş holü L planlı bir koridora açılmaktadır. L planlı bu koridorun her iki katta da birbirinden farklı boyutlara ve plana sahip altı mekana dağılımı sağlamaktadır. Zemin kat ile birinci kattaki tek fark arz eden nokta, giriş revakın üst katta idari birim olarak kullanılan bir oda olarak tasarlanmasıdır. Bu sekizgen bölümlerin iki yanında birer pencere ile aydınlatılan mekanlar yer alır. Koridorun doğusunda yine tek pencere ile aydınlatılan bir mekan daha bulunmaktadır. Güneydoğuda bulunan oda ile koridorun güneyinde merdiven boşluğunun yanındaki odalar ise dörder pencere ile aydınlatılmaktadır. Koridorun batısında bulunan ve binanın en büyük mekanlarını oluşturan odalar zemin katta altı birinci katta sekiz pencere ile aydınlatılmaktadır. İç mekanda kayda değer tek süsleme katlar arasında geçişi sağlayan merdivende sahanlığın duvarının yüzeyine kabartma olarak işlenen ve yapı ile çağdaş olmayan Atatürk portresidir. Odaların zemini parke kaplı, koridorlar ve merdiven ise mermer döşemeye sahiptir. (Foto 2.674, 2.675, 2.676, 2.677, 2.678)

Foto 2.674 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Sekizgen Giriş Revağı

Foto 2.675 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Mekanlara Dağılımı Sağlayan Koridor

Foto 2.676 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Koridorun Batısında Bugün Nikah Salonu Olarak Kullanılan Mekan

Foto 2.677 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Birinci Katın Güneydoğusunda Bulunan Oda

Foto 2.678 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Atatürk Portresi

Tarihlendirme:

Yapının inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Afyonkarahisar İl Kütüğünde yapının 1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Afyonkarahisar Şubesi olarak inşa edildiği söylenmiştir. [267] Ancak, İttihat ve Terakki yönetiminin 1908 yılında yönetimi devraldığı düşünülürse aynı yıl içerisinde böyle bir yapıyı inşa edebilecek hem zaman hem de maddi imkan olmadığı ve bu tarihin yapı için erken bir tarih olduğu ileri

[267] Arsoy N, Küçükkurt Ü., 2002, 210.

sürülebilir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yapı ile ilgili tek belge bulunmakla birlikte bu belge şifrelidir. 16 Nisan 1919 tarihli bu belgenin konu başlığından anlaşıldığı kadarıyla Karahisar'da mevcut bir İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulübü bulunmaktadır. Ancak, bu kulübün sinema binası yarım kalmıştır.[268] Elimizde bulunan eski görsellerde yapının 1919 tarihinde tek katlı olarak ayakta olduğu anlaşılmaktadır. (Foto 2.679)

Foto 2.679 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası ve Karahisar-ı Sahip İdadi Binası Tarih: 15 Şubat 1919 [269]

Görselde de görüldüğü gibi yapı iki katlı olarak tasarlanmış ancak yarım kalmasından dolayı zemin katın üzeri kiremit kaplanarak örtülmüştür. Dolayısıyla burada düşünülmesi gereken yapının hangi sebepten ötürü yarım kaldığıdır. Bilindiği gibi bu tarihler Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkmış Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına ve yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmaya başlandığı bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Muhtemelen yapı İttihat ve Terakki yönetiminin etkin olduğu yıllarda inşa edilmeye başlanmış araya Birinci Dünya Savaşı girmesinden dolayı da yarım kalmıştır. Yeterli belge olmamasından dolayı yapının ilk aşamasını İttihat ve Terakki yönetiminin etkin olduğu 1908-14 yılları arasına tarihlemek şimdilik doğru bir tercih olacaktır.

Yapının işgal döneminde 1919-1922 yılları arasında yakıldığı eski görsellerden saptanmıştır. 1927 tarihli görselde yapının Askeri Mahfil olarak ayakta olduğunu yukarıda

[268] BOA., DH.ŞFR. 615-89 R.16.02.1335.
[269] Görseli benimle paylaştığı Afyonkarahisar Belediyesinden Birkan Bey'e teşekkürü borç bilirim.

belirtmiştik Dolayısıyla işgal döneminde zarar gören yapı onarılmış ve üzerine birinci kat inşa edilmiştir. (Foto. 2.680)

Foto 2.680 İşgal Döneminde Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Binası [270]

Yapının mimarı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak benzer örnekler göz önünde bulundurulduğu zaman yapının mimari ile ilgili bir öneri sunulabilir. Bilindiği gibi Osmanlı'nın son döneminde Avrupa'dan birçok Mimar Türkiye'ye gelmiştir. Bunlardan birisi de Gulio Mongeridir. 19.yüzyılın sonlarında Türkiye'ye gelen Mongeri Osmanlı Devleti için birçok bina yapmış ve 1911 yılında İttihat ve Terakki Yönetimin etkin olduğu yıllarda Osmanlı Bankası'nın mimarı olmuştur.[271] Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkileri olumlu olduğu anlaşılan Mongeri 1912 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti Milletvekillerinden Mehmet Habib Bey'e için bir konak bile tasarlamıştır.[272] Sadece Osmanlı Döneminde değil Erken Cumhuriyet Döneminde de etkin olan Mongeri'ye Ankara'da yer alan İnhisarlar Tekel Binası 1928 yılında inşa ettirilmiştir.[273] İki yapı göz önünde bulundurulduğu zaman 'L'' tipi planlar, cephedeki sivri ve ikiz kemerler, sekizgen giriş revakı ve bu revakın çatıya kadar uzanması ve sonunda soğan kubbe ile taçlanması benzer tasarımları çağrıştırmaktadır. (Tablo 2.2) Bizim 1908-1914 yılları arasına tarihlediğimiz Afyonkarahisar İttihat ve Terakki Cemiyeti Binasının inşa yılları arasında Mongeri'nin İttihatçılar ile yakın ilişkide olduğu göz önünde bulundurulursa bu tasarımın Gulio Mongeri'ye ait olma ihtimali vardır. Kesin olarak bir belge ile saptayamadığımız bu durum bir öneri olarak sunulmuştur.

---

[270] http://www.afyontime.com/foto-galeri/afyonkarahisar-dan-anilar/13/resim/38/ *(Erişim Tarihi: 15.12.2019*
[271] Çinici., 2015a: 23.
[272] Bulgur Palas olarak bilinen yapının ücreti ödenemediğinden Osmanlı Bankasına Devredilmiştir. Bkz. Çinici., 2015b: 23-24
[273] Doğan., 2019: 67.

Tablo 2.2 Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Mimarına Dair

Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası

Ankara İnhisarlar Tekel Baş Müdürlüğü Binası

2.9. Banka Yapıları

2.9.1. Sandıklı Ziraat Bankası

Konum: Afyonkarahisar ili, Sandıklı ilçesi Konak caddesi üzerinde yer alır.

İnceleme Tarihi: 10 Aralık 2019

Yaptıran: Ticaret ve Nafia Nezareti

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: 29 Mayıs 1907

Kitabe: Yok

Kullanım Durumu: Yapı, Sandıklı Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü olarak hizmet vermektedir.

Ayrıntılı Tanım:

Oldukça sade bir görünüme sahip olan yapı tek katlı olarak dıştan kareye yakın bir planda inşa edilmiştir. Kagir olarak inşa edilen yapının pencere söve ve lentoları, şaşırtmalı köşe taşları, çatı seviyesindeki kaval silmeler kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. İçten düz tavan ile örtülü yapı dışta dört yana eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. (Foto 2.681)

Foto 2.681 Sandıklı Ziraat Bankası Doğu Cepheden Genel Görünüm

Sade görünüme sahip yapının dış cephesinde bulunan düz lentolu pencerelerin söveleri ve lentoları dışa taşkın olarak inşa edilmiştir. Yapının her cephesinde ikişer adet aynı formda pencere yer alır. Yapının güney duvarına bitişik bir bina inşa edilmiştir. (Foto 2.682, 2.683)

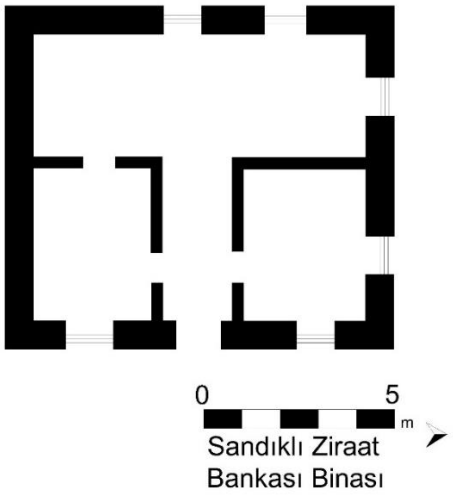
Foto 2.682 Sandıklı Ziraat Bankası Güneydoğu Cepheden Genel Görünüm

Foto 2.683 Sandıklı Ziraat Bankası Güneybatı Cepheden Genel Görünüm

Dıştan 10*9m ölçülerindeki yapının cephesi pencereler dışında, köşelerde bulunan ve bir sıra kısa bir sıra uzun şaşırtmalı olarak yerleştirilen köşe taşları ve yapının beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapan saçaklar ile hareketlendirilmiştir. Doğu cephenin ortasında yerleştirilen düz lentolu kapıdan iç mekana giriş sağlanmaktadır. İç mekanda birisi

doğu batı doğrultuda uzanan bir koridor diğeri kuzey güney doğrultulu bir koridor olmak üzere ‘’T’ kesitli koridor yer alır. Doğu batı doğrultulu koridorun iki yanına yerleştirilen birer oda yer alır. Bu odalardan güneydeki birisi güneye diğeri doğuya bakan iki basık kemerli pencere ile aydınlatılmaktadır. Kuzeydeki oda ise doğuya bakan tek basık kemerli pencere ile aydınlatılmaktadır. Kuzey güney doğrultuda uzanan koridorun güney ucunda bulunan merdivende bodrum kata iniş yapılmaktadır. Bu bodrum kat arşiv belgesinde geçen evrak mahzeni bölümü olmalıdır. (Çizim 2.81) (Foto 2.684, 2685, 2.686, 2.687, 2.688)

Çizim 2.81 Sandıklı Ziraat Bankası Planı (K.Türkmen)

Foto 2.684 Sandıklı Ziraat Bankası İç Mekana Giriş Kapısı

Foto 2.685 Sandıklı Ziraat Bankası Doğu Batı Doğrultulu Koridor

Foto 2.686 Sandıklı Ziraat Bankası Kuzey Güney Doğrultulu Koridor

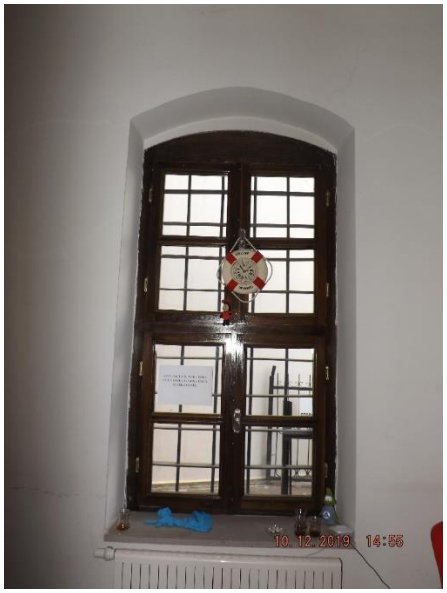

Foto 2.687 Sandıklı Ziraat Bankası İç Mekandaki Pencerelerden Detay

Foto 2.688 Sandıklı Ziraat Bankası Bodrum Kat (Evrak Mahzeni)

Tarihlendirme:

Tanzimat ile birlikte Osmanlı Devleti'nde sosyal, siyasi ve eğitim alanında birçok değişim ve dönüşüm yaşandığı gibi ekonomik alanda da bir dizi dönüşümler yaşanmıştır. Bu ekonomik dönüşümün Geç Dönemde Osmanlı Mimarlığındaki tezahürleri ise Banka Yapıları olarak karşımıza çıkmıştır. Hem Geç Osmanlı Dönemi Mimarlığında hem de onun mirasçısı olan Cumhuriyet Dönemi Mimarlığında özellikle iki dönemin başkentlerinde anıtsal banka yapıları inşa edilmiştir. Ele aldığımız çalışmada da başkentlerle yarışamayacak boyutlarda inşa edilmiş bir Ziraat Bankasının varlığı arşiv kayıtlarından tespit edilmiştir. Tıpkı Hükümet Konağı ve İdadi örnekleri gibi yapı için ilk önce müstakil bir bina inşa edilemediğinden adı geçen bu bankanın Sandıklı Kazasında ilk olarak ne zaman tesis edildiği net olarak belli değildir. Ancak Hükümet Konağının bir odasının banka olarak kullanılmak üzere tahsis edildiği arşiv kayıtlarından aşikardır. Bunula ilgili olarak 13 Aralık 1906 tarihli belgede bilgiler mevcuttur. Belgede Sandıklı Hükümet Konağı'nın alt katında banka için münasip bir yer bulunmadığı, üst katında bankaya tahsis edilen odanın döşemesinin ise artık kasaların ağırlığına tahammül edemeyerek çökecek hale geldiği belirtilmiştir. Bu duruma çözüm olarak ilk önce Hükümet Konağı civarında banka için kiralanacak bir yer arayışına girilmiş fakat kagir bir bina bulunamadığından Hükümet Konağı avlusunda bir bina yapılması gündeme gelmiştir. İnşa edilecek bu binanın alt katının evrak mahzeni olarak kullanılması düşünülmüştür. Yapılan keşfe göre bahsedilen binanın inşası 17.100 kuruş olarak belirlenmiş ve bu masrafın Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından karşılanmasına 2 Ocak 1907 tarihinde irade buyrulmuştur.[274] Yapının inşasına ise aynı yıl içinde başlanmıştır. Bununla ilgili olarak

[274] BOA., İ.TNF., 16-9 H.17.11.1324.

19 Haziran 1907 tarihli belgede Mayısın 16.günü (R.16 Mayıs 1323- M.29 Mayıs 1907) kurban kesilerek temel atma töreninin yapıldığı bildirilmiştir.[275] Yapının bitiş tarihini gösteren bir arşiv belgesi ise bulunmamaktadır.

2.10. Ticaret Yapıları

2.10.1. Afyonkarahisar Hacı Tiryakı Bedesteni

Konum: Afyonkarahisar il Merkezinde Köprübaşı Caddesinde yer alır.

İnceleme Tarihi: 9-13 Aralık 2019

Yaptıran: Hacı Bekir Tiryaki

Mimar: Bilinmiyor

Tarih: H.16 Rebiülahir 1332 M.14 Mart 1914

Kitabe: Var

Kullanım Durumu: Yapı günümüzde özgün işlevini sürdürmektedir.

Ayrıntılı Tanım:

Halk arasında Bedesten olarak bilinen ancak görüntüsü ile Osmanlı Mimarlığındaki Arastaları andıran yapı birbirinden farklı kütlelerin dik ve paralel uzanan sokaklar aracılığıyla birbirine bağlanması ile oluşmuştur. Doğu, batı ve güney bölümleri tek katlı olarak inşa edilen yapının sadece kuzey cephesi iki katlı bir görünüme sahiptir. Taş-tuğla almaşıklığında inşa edilen yapıda dükkanların üzeri içten düz tavanlı dıştan Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüymüş, sokakların üzeri ise çelik konstrüksiyonlu iki yana eğimli cam ile örtülmüştür. Yapının caddeye bakan yüzeylerindeki girişler ve dükkanların cepheleri kesme taş kaplamaya sahiptir. (Foto 2.689)

[275] BOA., DH.MKT., 1176-65 H.8.05.1325

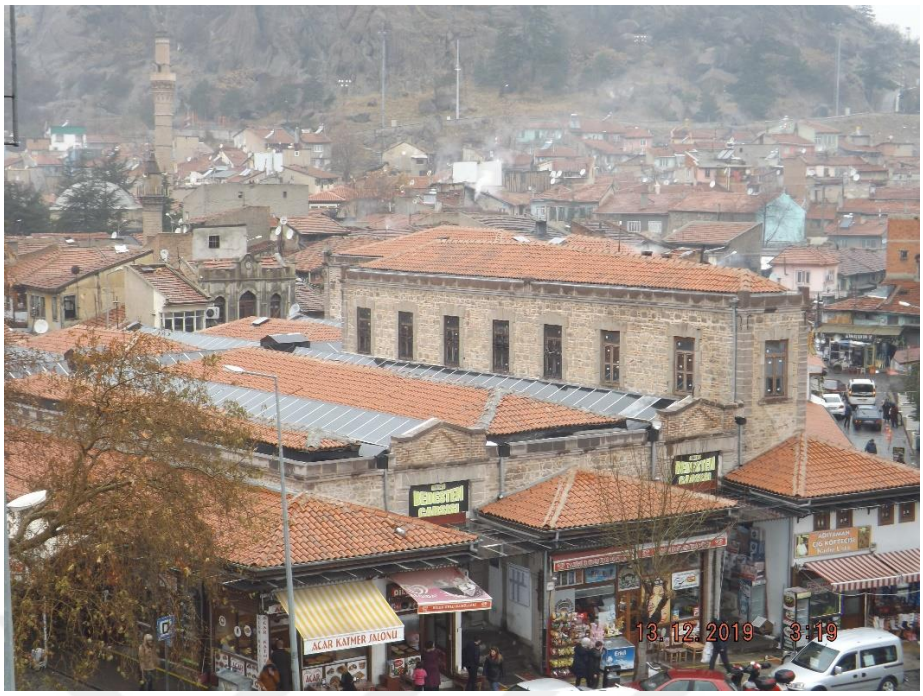
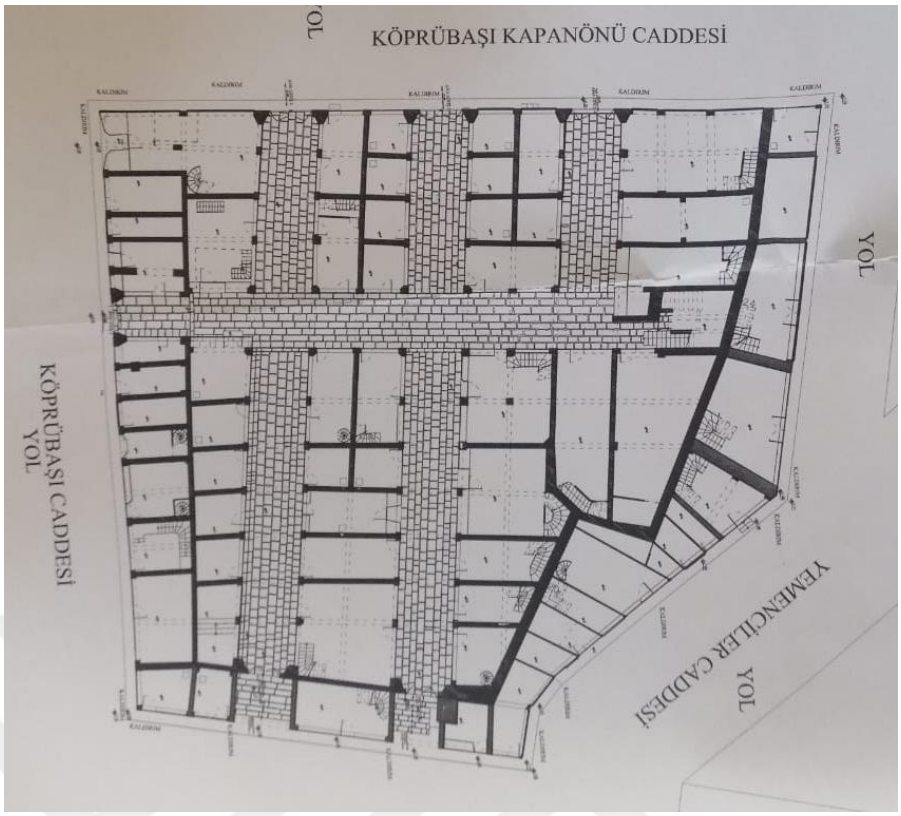

Foto 2.689: Bedesten Çarşısı Güneydoğu Cepheden Görünüm

Yapıda cam ile örtülü sokaklara açılan dükkanların yanı sıra dört yönde caddelere açılan dükkanlarda yer alır. Günümüzde kuzeydeki birinci katta bulunan mekanlar sayılmazsa birbirinden farklı formda farklı boyutlarda 62 dükkan yer alır. Ancak, bu dükkanlar zamanla birleştirildiğinden özgün olarak inşa edildiği dönemdeki dükkan sayısını söylemek zordur. Kuzey-güney ve doğu-batıda yollara açılan dükkanlara doğrudan yol üzerinden erişim varken içerdeki sokaklara açılan dükkanlara girişi sağlayan sokaklara doğuda iki, batıda üç, güneydeki tek kapı olmak üzere altı giriş yer alır. Doğu cephede bulunan iki girişin aksına batıda iki giriş yerleştirilmiştir. Güneydeki ana giriş kapısı ana caddeye baktığından daha özenli işlenmiştir. Bu girişten sonraki güney-kuzey doğrultulu sokak doğu-batı doğrultudaki sokakları dik olarak keserek ayrı bir sokak daha oluşturmuştur. Farklı boyuttaki dükkanlar bu sokaklar sayesinde bir bütün oluşturmuştur. İki katlı olarak tasarlanan kuzey cephenin üst katına giriş ise güney cephenin aksında yer alan bir merdivenden sağlanır. Bu bölümlerin dükkan mı depo mu olarak tasarlandığını söyleyecek yeterli delilimiz bulunmamaktadır. Altı farklı kütlenin bünyesinde yer alan dükkanlar birbiri arkasına sokaklara açılacak vaziyette yerleştirilmiştir. (Çizim 2.82) (Foto 2.690, 2.691, 2.692, 2.693, 2.694, 2.695)

Çizim 2.82 Bedesten Çarşısı Krokisi (EKVKBKM'den)

Foto 2.690 Bedesten Çarşısı Doğu Cephedeki Girişler

Foto 2.691 Bedesten Çarşısı Batı Cephedeki Girişler

Foto 2.692 Bedesten Çarşısı Güneydeki Ana Giriş

Foto 2.693 Bedesten Çarşısı Dükkanların Genel Görünümü

Foto 2.694 Bedesten Çarşısı Dükkanlardan Genel Görünüm

Foto 2.695 Bedesten Çarşısı Dükkanlar ve Sokakların Üst Örtüsü

Yapıdaki süsleme repertuarı giriş kapıların çevresinde yoğunlaşmaktadır. Doğudaki iki giriş kapısının üzerinde yer alan tuğla alınlıkların yüzeyinde eşkenar dörtgenler yer alır. Batıda bulunan ve taş kaplamaya sahip girişlerin ise kilit taşlarına farklı bezemeler yerleştirilmiştir. Ancak yapıdaki en dikkat çekici süslemeler ise güney cephedeki ana giriş kapısında yer alır. Bu kapının üçgen alınlığına S-C kıvrımlı stilize bitkisel motifler işlenmiştir. Giriş kapısının iki yanında yer alan madalyonlar içerisinde çini süsleme yer alır. Dışta kademeli dairesel söveler ile çevrelen çiniler üç dairesel bordür halinde düzenlenmiş olup en iç şeridine beyaz zemin üzerine ‘’Maşallah ve Ya Hafız’’ yazısı ve İnşa tarihi işlenmiştir. En dıştaki ve ikinci bordürde yeşil ve mavi zemin üzerinde çeşitli çiçekler ve bitkisel motifler yer alır. Ayrıca güney cephede bulunan dükkanlara giriş kapılarının kemer kilit taşlarında da bitkisel kabartmalara yer verilmiştir. (Foto 2.696, 2.697, 2.698, 2.699, 2.700)

Foto 2.696 Bedesten Çarşısı Doğudaki Giriş Kapısının Alınlığı

Foto 2.697 Bedesten Çarşısı Güneydeki Giriş Kapısının Alınlığı

Foto 2.698 Bedesten Çarşısı Güneydeki Dükkan Kapılarının Kilit Taşındaki Bitkisel Süslemeler

Foto 2.699 Bedesten Çarşısı Çini Madalyon (Kitabe)

Foto 2.700 Bedesten Çarşısı Çini Madalyon (Kitabe)

Tarihlendirme:

Güneyde bulunan giriş kapısının iki yanındaki çini madalyon üzerinde bulunan ve birisi Hicri diğeri Rumi olarak verilen inşa tarihinden yapının H.16 Rebiülahir 1332 R. 1 Mart 1330 M.14 Mart 1914 tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. (Bkz Foto 2.699, 2.700)

Yapının banisi çeşitli kaynaklarda Hacı Bekir Tiryaki olarak verilmiştir.[276] Bu görüşü herhangi bir belge ile destekleyemesek de Tiryaki Ailesinin soyunun devam ediyor olması ve Bedesten bünyesinde dükkana sahip olması bu görüşü destekler niteliktedir. Yine verilen iki kaynakta yapının planının Fransız bir mimara çizdirildiği ve Ermeni Ustaların da inşaatı yürüttüğü belirtilse de herhangi bir delil ileri sürülmemiştir. (Foto 2.701)

Foto 2.701 Bedesten İnşaatı 1914 öncesi (İbrahim Yüksel'den)

2.11. Günümüze Ulaşamayan Yapılar

2.11.1. Bolvadin Hamidiye Köyü Cami

19. Yüzyıl'da ardı arkası kesilmeyen toprak kayıplarının ardından Anadolu topraklarına birçok muhacir gelmiştir. Bu muhacirler için yeni köyler kurulmuş ve isimleri Orhaniye, Selimiye, Aziziye ve Hamidiye gibi padişah isimleri ile anılmıştır. Arşiv belgelerindeki bilgilere göre Bolvadin Hamidiye köyü Silistre ve Rusçuk Muhacirleri için II.Abdülhamid Döneminde teşkil edilmiştir.[277] Belgede yeni kurulan bu köy için camii, hamam, mektep yapılması konusu geçse de hamam yapılmadığı ancak cami, mektep, şadırvan ve çeşmenin yapıldığı hem keşif defterinden hem de o dönemde hazırlanmış plandan anlaşılmaktadır.[278] (Belge 2.5, 2.6)

Hamidiye Köyünde inşa edilen bu yapılarla ilgili en erken tarihli kayıt 11 Ekim 1884 tarihli belgelerdir. Bu belgelerde Bolvadin Kazası sınırlarında bulunan Hamidiye köyünde

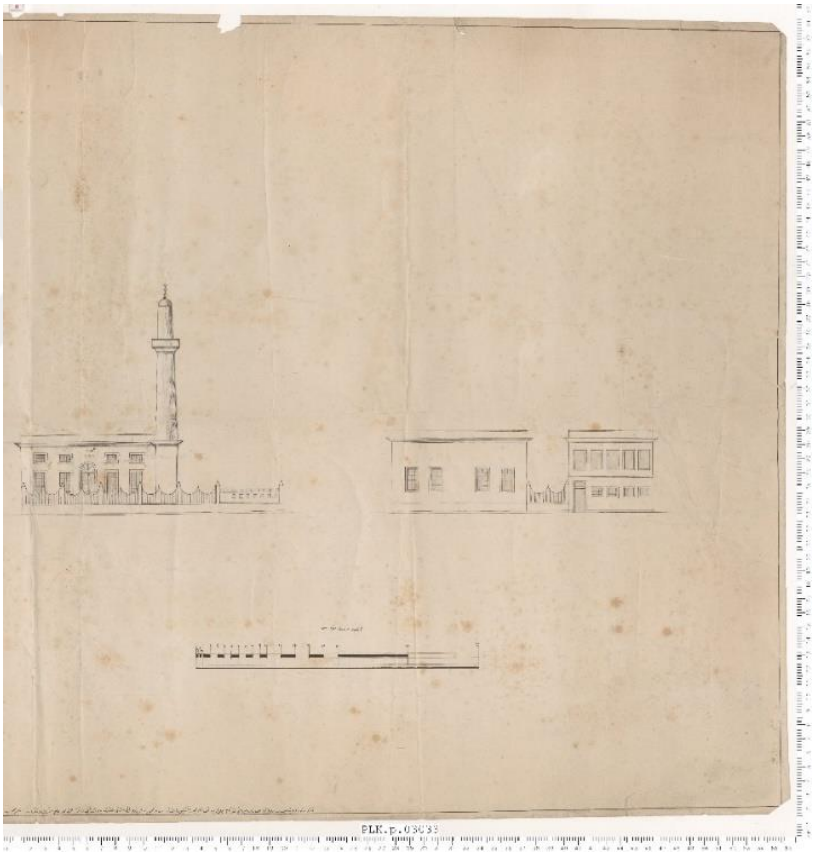
[276] Özpunar., 2019: 178. ve Yüksel., 2005: 115.
[277] BOA., Y.PRK.DH., 1- 82., H.18.03.1302
[278] BOA, PLK.p., 303

inşa edilecek ‘’ Camii Şerif, İnas(Kız) ve Zükur(Erkek) için iki odadan ibaret Mektep, Minare, Şadırvan ve Çeşme’nin’’ Ebniye kalfalarının yaptığı keşfe göre 68.515 kuruş masraf ile inşa edileceği ve inşaatın münakasasına talip bulunamadığından emaneten yapılacağı bildirilmiştir.[279] 2 Haziran 1885 tarihli belge Hamidiye köyünde inşa edilmiş olan Cami ve müştemilatının resmi açılışının yapıldığını ve bunun gazetelere ilanının verilmesi gerektiğini bildirilmiştir.[280] Dolayısıyla yapı 1884-1885 yılları arasında inşa edilmiştir. Caminin cephe çiziminde de giriş kapısı üzerinde ‘’Hamidiye 1301’’ ibaresi okunmaktadır. (Bkz. Belge 2.5) 11 Ekim 1884 tarihli bir diğer belge ise Caminin, Mektebin, Minarenin, Şadırvanın ve Çeşmenin keşif defterini içermektedir. Belgede, adı geçen yapıların nasıl inşa edileceği, yapının özellikleri ve ayrı ayrı keşif masraflarını ve giderlerini vermektedir.[281] (Bkz. Belge 3.4) Belgeye göre cami, mektep, minare ve şadırvanın kaplayacağı alan mimar zira ile terbian[282] bin arşındır.[283] Bu alanda yirmi iki arşın uzunluğu, on altı arşın genişliği olmak üzere üç yüz elli iki arşın bir cami inşa edilecektir.[284] Bu caminin temellerinin ve etraf duvarlarının tamamen harçlı kagir taş ile inşa edilmesi ve duvar kalınlığının bir arşın olması gerektiği belirtilmiştir. Caminin yüksekliği ise dokuz arşın olarak verilmiştir. Belgede caminin üst örtüsü ve bu üst örtünün oturacağı taşıyıcılar ile ilgili de bilgiler bulmak mümkündür. Tavanının düz ahşap olarak inşa edilmesi ve üzerinin boyatılması ve bu örtünün -civarda hazır mermer varsa onlar tercih edilmesi gerektiği- dört direğe oturması, dıştan ise kiremit ile kaplanması gerektiği bildirilmiştir. Belgede cami için gerekli yapı elemanlarının özellikleri de yazılmıştır. Cami için ahşaptan bir minber, bir kürsü bir de mahfil yapılması gerektiği belirtilmiş ancak mihrabı ile ilgili bilgi verilmemiştir. Bunun dışında Kuran, şamdan vs. konulmak için iki-üç dolap yapılacağı beyan edilmiştir. İç mekan haricinde caminin kapısının dış tarafına on altı arşın uzunluğunda, beş arşın genişliğinde bir yazlık sofa kısmı yani son cemaat yeri ve bunun ilerisine de bir şadırvan yapılacağı bildirilmiştir. Cami için gerekli bir diğer unsur ise minaredir. Belgeye göre inşa edilecek minarenin kaidesi caminin beden duvarına kadar gelecek ve kesme taş ile inşa edilecek, üst taraflar ise tuğla ile inşa edilecektir. Bu minarenin tepesi sivri olmayıp ‘’Usul-u Cedide’ye’’ göre yapılması gerektiği bildirilmiştir. 1895 yılına ait cephe çiziminden minarenin sivri bir külaha sahip olmaması ve külahın yuvarlak olarak son bulması bize dönemin minarelerinin modası hakkında önemli bir

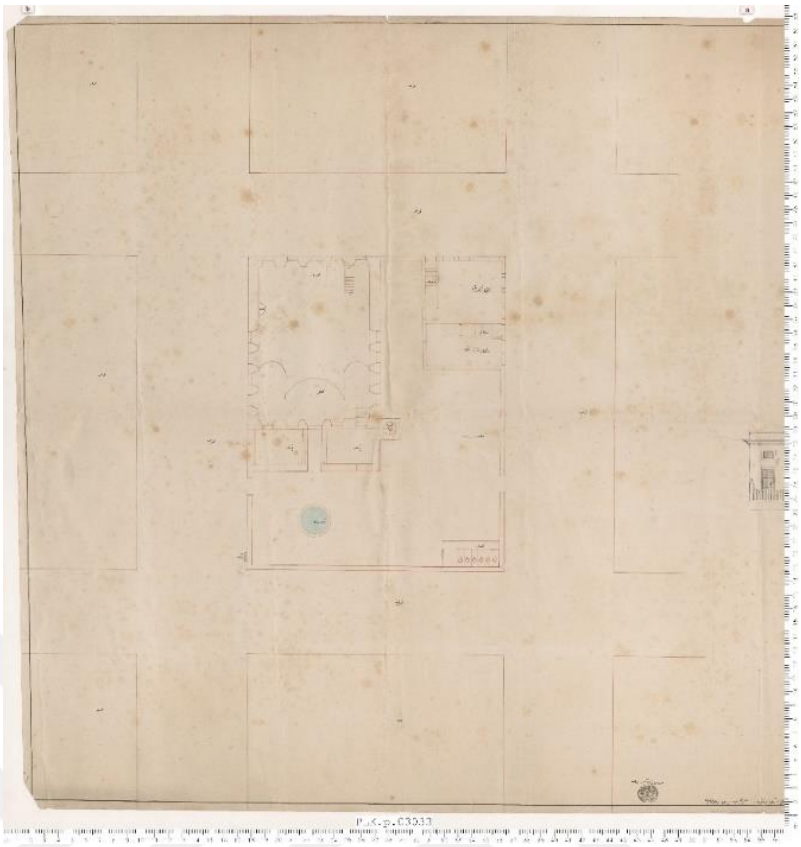
[279] BOA., Y..PRK.UM., 6-127., H.21-12-1301
[280] BOA., İ.DH., 983-75347., H.19.08.1302
[281] BOA., Y..PRK.UM., 6-126., H.20-12-1301
[282] Kare, dört köşe
[283] Bir mimar arşını ortalama 75.78cm olarak verilmektedir. Dolayısıyla bu alan toplam 758 m2’lik bir alana tekabül etmiş olmalıdır.
[284] 352 Arşın ortalama 266,81 m2’lik bir alanı kaplamaktadır.

bilgi sunmaktadır. Bu yapılar dışında caminin sokak tarafına bir çeşme inşa edileceği bildirilmiştir.

Erkekler ve kızlar için toplam iki odadan oluşacak mektep yapılması uygun görülmüştür. Bu mektebin Erkeklere ait olanı dokuz arşın uzunluğa ve yedi arşın genişliği sahip olması, kızlar için yapılacak mektebin ise altı arşın uzunluğa, beş arşın genişliğe sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Birbirine bitişik olarak inşa edilen bu yapıların yüksekliği ise beş arşındır. Odaların tavanının tahta olacağı duvarlarının kireç ile sıvanacağı üzerinin ise kiremit ile kaplanacağı bildirilmiştir. Bodrum katın ise odun ve kömür konmak için boş bırakılacağı belirtilmiştir.

Belge 2.5 Bolvadin Hamidiye Cami ve Mekteblerin Cephe Çizimi (BAO)

Belge 2.6 Bolvadin Hamidiye Cami ve Müştemilatının Planı (BAO)

2.11.2. Karahisar-ı Sahip Hamidiye Gureba Hastahanesi

Türk-İslam mimarisinde sağlık yapılarının temelini darüşşifa diye nitelendirilen yapılar oluşturmaktadır. Anadolu'da ilk olarak Selçuklu Çağı'nda karşımıza çıkan bu yapı tipleri genellikle açık avlulu medrese plan tipinde inşa edilmiş yapılardır. Klasik Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid'in Edirne'deki, Hürrem Sultan'ın İstanbul'daki külliyeleri bünyesinde bulunan anıtsal Darüşşifalar Selçuklu plan tipinden farklı olarak tasarlanmış yapılardan sadece birkaçıdır. 19. Yüzyıldaki dönüşüm sağlık yapılarına da yansımış darüşşifaların yerini hastahaneler almıştır. Afyonkarahisar'da bulunan fakat günümüze ulaşamayan Gureba Hastahanesi diğer adıyla Hamidiye Hastahenesinin varlığı arşiv kayıtlarından ve eski görsellerden saptanmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak en erken tarihli arşiv kaydı 11 Aralık 1901 tarihlidir. Belgede Karahisar'da bir hastahane inşası gündeme gelmiş ve bu masrafın karşılanması için Piyango Bileti basılması düşünülmüş ancak bu duruma müsaade edilmemiştir.[285] 29 Nisan 1902 ve 1 Mart 1903 tarihli belgelerden anlaşıldığı gibi inşaat henüz başlanmamış ve masrafın nasıl karşılanacağı konusu yine gündeme gelmiştir. 1 Mart 1903 tarihli belge bu konuda detaylı bilgiler sunmaktadır. Belgeye göre yapının 40.142 kuruşa inşa edileceği önceden kararlaştırılmış ancak bu miktar inşaat için

[285] BOA., DH.MKT., 2568- 25 H.29.08.1319 1

yeterli gelmemiş ve bir defaya mahsus olarak halktan 50.000 kuruşluk bir yardım talep edilmiştir. Bu 50.000 kuruşluk yardımın 30.000 kuruşu Merkez, Bolvadin ve Aziziye kazasından, kalan 20.000 kuruşun ise Sandıklı kazasından karşılanması önerilmiştir. Fakat sadece Bolvadin ahalisi gerekli yardımı göndermiş diğer bölgelerden henüz yardım gelmemiştir.[286] Yirmi yataklı olarak inşasına başlanan yapının 20 Haziran 1907 tarihli belgeden anlaşıldığına göre resmi açılışı yapılmış ve ismi Padişaha izafeten ‘’Hamidiye’’ olarak adlandırılmıştır.[287] Giriş kapısı üzerinde yer alan ancak yapı gibi günümüze ulaşamayan kitabede ise yapının H.1321-1323 M. 1904-1906 senesinde inşa edildiği belirtilmiştir. (Foto 2.702)

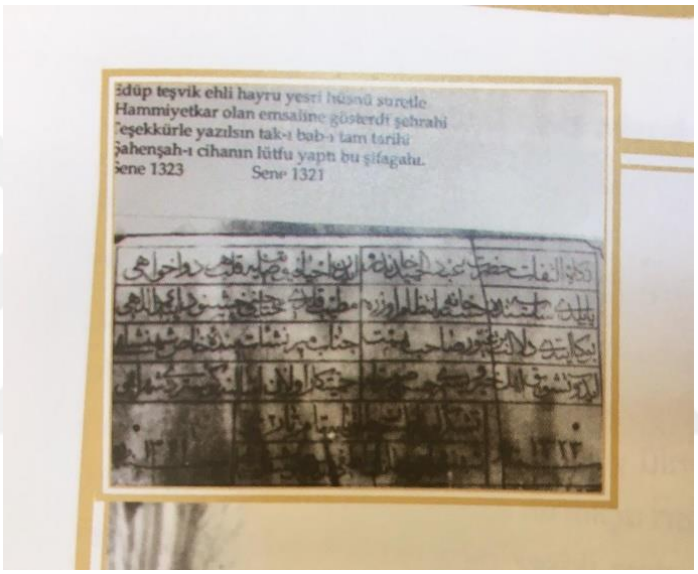

Foto 2.702 Karahisar-ı Sahip Hamidiye Gureba Hastahanesi İnşa Kitabesi (Hasan Özpunar’dan)

Günümüze ulaşamayan yapıya ait eski görsellerden anladığımız kadarıyla bahçe duvarları ile çevrili bir alana bodrum kat üzerine iki katlı olarak ‘’U’’ plan şemasında inşa edilmiştir. Yapının ön cephesinde yan kanatların ve girişin öne taşıntı yaparak vurgulandığı görülmektedir. Cephede görülen pencerelerden yan kanatlardakiler düz lentolu olarak tasarlanırken yan kanatların arasında kalan pencerelerin kaş kemerli olarak tasarlandığı dikkat çekicidir. Yan kanatlar arasında kalan bu pencereler arasında İstanbul’daki yılanlı sütunu andıran plastrlar yer alır. Bu bağlamda sağlık ile sıklıkla ilişkilendirilen yılan motifinin yapıya yerleştirilmesi son dönem Osmanlı Mimarlığında ikonografik öğelerin zaman zaman tercih edildiğini düşündürmektedir. (Foto 2.703, 2.704)

[286] BOA., 2022- 151582 H.18.12.1320
[287] BOA., DH.MKT., 1178- 41 H.14.05.1325

Foto 2.703 Karahisar- Sahip Hamidiye Gureba Hastahanesi Genel Görünüm (Hasan Özpunar'dan)

Foto 2.704 Karahisar-ı Sahip Hamidiye Gureba Hastahanesi Genel Görünüm (Hasan Özpunar'dan)

2.11.3. Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı

Tanzimat ile birlikte ortaya çıkan ve hem Geç Dönem Osmanlı Mimarlığı'nın hem de Cumhuriyet Dönemi Mimarlığının en önemli yapı tiplerinden olan Hükümet Konakları görkemli görünümleri ile vilayetlerde, kazalarda ve sancaklarda adeta devletin gücünün tezahürü olmuşlardır. Bu yapılardan olan Karahisar-ı Sahip hükümet konağının ilk olarak ne zaman inşa edildiği net olarak bilinmemekle birlikte arşiv vesikalarında 19.yüzyılın ikinci çeyreğinde bir hükümet konağının varlığı bilinir. Bununla ilgili olarak en erken tarihli arşiv kaydı 10 Eylül 1865 tarihlidir. Belgede Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı'nın yanmış olmasından dolayı memurlar için harem dairelerin aylık üçer yüz kuruştan vefat eden Eski

Kaymakamlar Akil Bey ve Mehmed Ağa zamanında 12 ay ve 19 ay olmak üzere kiralandığını ancak mevcut kiranın bu iki kaymakamın varisleri tarafından karşılanmasının *Şan-ı Aliye Layık* olmadığını bunun için mevcut kiranın Maliye Nezaretince karşılanması gerektiği talep edilmiş ve bu talebe irade buyrulmuştur.[288] Bu konu ile ilgili olarak 28 Eylül 1867 tarihli belge daha aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Belgeye göre Karahisar Mutasarrıflık merkezinde bir Hükümet Konağı bulunmamaktadır ve bölgenin hükümet işleri bir oda dairede görülmektedir. Eski Kaymakam tarafından bir hükümet konağı inşasına başlanılsa da bu inşaat bitirilememiştir.[289] Bu yarım kalan inşaatın tamamlanması için bir keşif pusulası hazırlanmış ve toplam 74.265 kuruşluk bir masraf belirlenmiştir.[290] Aynı dosya içinde bulunan 18 Eylül 1867 tarihli bir diğer belge Eski Kaymakam Numan Bey tarafından inşasına başlanan Hükümet Konağı hakkında daha detaylı bilgiler sunmaktadır. Belgeden yapının iki katlı olarak tasarlandığını ve alt katının hapishane üst katının ise hükümet konağı olarak düşünüldüğünü net olarak anlıyoruz.[291] Bu iki katlı Hükümet Konağı inşasının tamamlanması için gerekli olan 75.000 kuruşun Mahalli Gelir Faizinden karşılanması 17 Kasım 1867 tarihinde kararlaştırılmıştır.[292] 4 Ocak 1868 tarihli belgede ise Hükümet Konağı'nın yanı sıra Mekteb-i Rüşdiye ve Sıbyan Mektebi inşası gündeme gelmiş ve bunların masraflarının ahali tarafından karşılanacağı beyan edilmiştir.[293] Karahisar Hükümet Konağı ile ilgili daha sonraki belgenin tarihi 21 Temmuz 1887'dir. Belge bu tarihten 15 sene evvel yani 1872 yılında inşa edilen Hükümet Konağı'nda çalışan Ömer Kalfa'nın alacaklarının ödenmesi ile ilgilidir.[294] Bu yedi yıllık süre zarfının bir özeti sunulacak olursa; 1865 yılının sonlarında Karahisar'da hükümet işleri bir dairede görülmektedir. Ancak 1867 yılındaki belgeler yarım kalan bir inşaattan bahsetmektedir. Buradan hareketle 1866 yılında Karahisar'da bir hükümet konağı inşasına başlanmış fakat tamamlanamamış, 1867 yılında yarım kalan inşaatın tamamlanması için bir keşif yapılmış ve 75.000 kuruşluk bir bedel belirlenmiş ve bu inşaat beş yıl sonra 1872 yılında tamamlanmış olmalıdır. (Foto 2.705)

[288] BOA., İ..MVL., 538- 24205 H.23-04-1282
[289] BOA., İ..MVL., 581- 26090 H.19-07-1284 /6
[290] BOA., İ..MVL., 581- 26090 H.19-07-1284 / 1
[291] BOA., İ..MVL., 581- 26090 H.19-07-1284 / 2
[292] BOA., İ..MVL., 581- 26090 H.19-07-1284 / 12
[293] BOA., MVL., 1054-36 H.08-10-1284
[294] BOA., DH.MKT., 1433- 91 H. 29-10- 1304

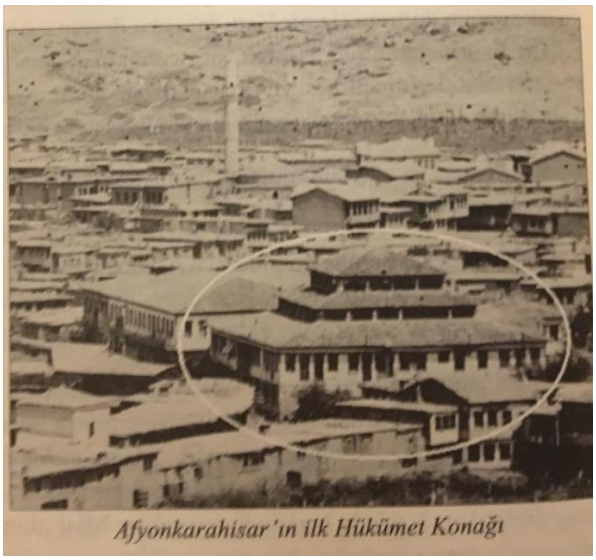

Foto 2.705 1872 yılında İnşa Edilen İlk Hükümet Konağı (Hasan Özpunar'dan)

1872 yılında tamamlanan Hükümet Konağı yaklaşık 20 yıl sonrasında kullanılmaz hale gelmiş olmalı ki H.28 Recep 1309 M.27 Şubat 1892 tarihinde Karahisar Hükümet Konağı ile Hapishanesinin yeniden inşası gündeme gelmiştir. Belgede yeniden inşası düşünülen Hükümet Konağı ile Hapishanenin mahallince hazırlanan resim ve keşif defterinin Fenni Mimariye uygun olup olmadığının tetkik edilmesi ve belgelerin geri iade edilmesi talep edilmiştir. [295] H.08 Şevval 1309 M. 28 Nisan 1892 tarihli arşiv kaydında gönderilen resim ve keşif Defterlerinin Fenni Mimariye, Usul ve Kaide Mevzuasına uygun olmadığı belirtilmiş ve bunların nasıl hazırlanması gerektiğinin Maarif Hendesehanesinden Karahisar Şehri Emanetine bildirildiği belirtilmiştir. [296] H.22 Muharrem 1311-M.5 Ağustos 1893 tarihli belge bu noksanların hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Belgede iki yapının toplam 208.082 kuruşa inşa edileceği ve hapishanenin Mahkem ve Metin olarak, ekser yerlerinin kagir olacak şekilde inşa edilmesi ve keşif defterinin buna uygun olarak düzenlenip Şehri Emanetine gönderildiği bildirilmiştir. Yine aynı belgede Eski binanın oldukça tehlike arz ettiği bu yüzden inşaata bir an evvel başlanılması gerektiği belirtilmiştir.[297] 09 Rebiülahir 1312- M.1 Ekim 1894 tarihli dosya içinde bulunan belgeler artık karar niteliğinde belgelerdir. [298] Bu dosya içindeki en erken tarihli belge R.10 Eylül 1310 22 Eylül 1894 tarihlidir. Detaylı bilgiler içeren belgede eski Hükümet Konağının inşasının başlangıcında temel duvarlarının adi taş ve toprakla yapıldığı bu yüzden şiddetli bir boranın tesiriyle tehlikeli hal aldığı ve bir kazaya meydan vermemek için üzerinin …….. ile örtüldüğü belirtilmiştir. Yine aynı belgede Merkez

[295] BOA., DH.MKT. 1926-82 H.28.07.1309
[296] BOA., DH.MKT. 1945-32 H.08.10.1309
[297] BOA., DH.MKT. 114-46 H.22.01.1311
[298] BOA., İ.DH. 1316-14 H.09.04.1312

hapishanenin bundan yirmi yıl evvel inşa edildiği, 264 kişinin tutuklu olduğu ve şu anda ekser mahallerinin harap hale geldiği belirtilmiştir. Bundan dolayı her iki binanın yeniden inşasının acil olduğu ve ***''Nafia Hendeseliği Marifetiyle Tanzim ettirilen Resim ve Haritası ve Keşfi Ledel-icra 564.809''*** kuruş ile vücuda getirileceği anlaşılmış ve adı geçen paranın ''***Umumiye Livadan''*** sarfı uygun görülmüş ve belge R.24 Eylül 1310 M.6 Ekim 1894 tarihinde karar için belge padişahın iradesine sunulmuştur. R.27 Eylül 1310 M.9 Ekim 1894 **588.453 Kuruş** için II. Abdülhamid'den irade buyrulmuştur. Aynı dosyada bulunan R.29 Mart 1311 10 Nisan 1895 tarihli belgede Nafia Hendesehanesinde hazırlanan üç adet Resim Hüdavendigar Vilayetine gönderilmiştir. 9 Ekim 1894 tarihinde inşasına irade buyrulan hükümet konağının inşasına 1902 yılında halen başlanmadığı anlaşılmaktadır. H.23 Cemazielevvel 1320 M.15 Ağustos 1902 tarihli belgede Karahisar Hükümet Konağı'nın İnşası için verilen Münakasa süresinin dolduğu ve 359.800 kuruşa bir müteahhide ihale edildiği bildirilmektedir. [299] H.21 Şaban 1320 M.23 Kasım 1902 tarihli belgeden bu kişinin **Sabit** isimli bir müteahhit olduğu anlaşılmaktadır.[300] Sabit Efendinin müteahhitliğinde yapının ne aşamada olduğu belgelerde belirtilmemiştir. Ancak inşaatın yarım kaldığı ileriki tarihli belgelerden anlaşılmaktadır. 14 Cemazielahir 1321 M.7 Eylül 1903 tarihli belgede Hükümet Konağı ve Hapishane inşasının Karahisar Sancağı yıllık gelirinden kalan 150 Lira ile bitirilmesi gerektiği yazılmıştır.[301] Bu tarihlerden sonra Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı ile ilgili belge bulunmamasından dolayı İnşaatın 1903-04 tarihinde sonlandığı sonucuna varabiliriz. Görüldüğü gibi 1894 tarihinde inşasına irade buyrulan yapı sebebi belirtilmeyen olumsuzluklardan dolayı 9 yıl sonra 1903 yılında bitirilmiştir.

Eski Belediye Dairesi şimdiki Zafer Müzesinin yanına konumlanan yapı iki bodrum kat üzerine iki katlı olarak Neo-Klasik üslupta inşa edilmiştir. Hapishane ise bu kez yapıdan bağımsız olarak inşa edilmiştir. Birçok geç dönem yapısında olduğu gibi yapı revaklı bir girişe sahiptir. Dört serbest sütun tarafından taşınan bu revaklı girişin üzerinde birinci kat ve çatı katında devam eden bir çıkma yer alır ancak bu çıkma ve revakın 1934 yılında yapılan tadilat esnasında ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Yapı dış cephe özelliklerinden anlaşıldığı kadarıyla odalara paralel uzanan bir koridorun dik bir koridor ile kesildiği yani haçvari bir koridor etrafında odaların şekillendiği bir plan tipine sahiptir.[302] Üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü yapı cephesindeki çok sayıda basık ve yarım daire kemerli pencereleri, revaklı girişi, köşe taşları, plastrları ve silmeleri ile Afyonkarahisar'da Son Dönem Osmanlı

[299] BOA., DH.MKT. 569-6 H.23.05.1320
[300] BEO., 1953-146-425 H.21.08.1320
[301] BEO., 2186-163900 H. 14.07.1321
[302] Metin Yazıcı., 2019: 126.

Mimarlığının en önemli simgesi olmuştur. İşgal Dönemimde Yunan Karargahı olarak kullanılan yapı 1971 yılında yeni Hükümet Konağı yapılması için yıkılmıştır.[303] (Foto 2.706, 2.707, 2.708, 2.709, 2.710)

Foto 2.706 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi (Zafer Müzesi) ve Hükümet Konağı (Hasan Özpunar'dan)

Foto 2.707 Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı ve Arkasındaki Bağımsız Hapishane Sağ Üstte Afyon Lisesi ve İttihat ve Terakki Binası (H.Özpunar)

[303] Özpunar., 2019: 154.

Foto 2.708 Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı Ön Cepheden Genel Görünüm 1922 (H.Özpunar)

Foto 2.709 Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı 1934 Tadilatı (H. Özpunar)

Foto 2.710 Tadilat sonrası Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı (H.Özpunar)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DEĞERLENDİRME

3.1. Camiler

3.1.1. Plan

3.1.1.1. Tek Mekanlı Camiler

Anadolu'da tek mekanlı camilere Selçuklu Döneminde inşa edilmiş mescitlerin öncülük ettiği yaygın olarak kabul edilmiş bir görüştür. Dört köşe duvarın üzerinin üst örtüyle kapatılması neticesinde oluşan tek mekanlı camiler Erken Osmanlı Mimarlığında da sıkça inşa edilmeye devam etmiştir. Söz gelimi Bursa Alaaddin Cami, İznik Hacı Özbek Cami Osmanlı Mimarlığında inşa edilen ilk tek mekanlı camilerdir. Osmanlı Mimarlığında Klasik Dönem diye tabir edilen ve Koca Sinan ile özdeşleşmiş olan çağda da cemaati tek mekan altında toplama çabası olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Edirne Selimiye Cami bu çabaların sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

19. ve 20. Yüzyıl'da Afyonkarahisar'da inşa edilen camilerde tek mekanlı plan tipinin sıkça tercih edildiğini edildiğini görmekteyiz. Tezimiz kapsamında üst örtü bağlamında farklılıklar taşısalar da Bolvadin Hamidiye Köyü Cami (1885) [304], Dazkırı İdris Köyü Cami (1902), Bolvadin Çarşı Cami (1900-1904), Bolvadin Kırklar Cami (1907), Bolvadin Hacı Mahmut Cami (1906-1907), Yoncaaltı Cami (1909-1901) olmak üzere altı cami tek mekanlı olarak inşa edilmiştir.

Tek mekanlı, aynalı tonoz ile örtülü iki yapı, Bolvadin Çarşı Cami ve Yoncaaltı Cami katalog kısmında da değindiğimiz gibi benzer üst örtü ve geçiş öğeleri tasarımlarından dolayı Mimar Georgios Parmakyan'a atfettiğimiz bir yapılardır. Bu iki yapıda boyut dışında fark arz eden nokta Bolvadin Çarşı Camide tek mekanlı harimin kuzeyinde iki katlı bir mahfilin bulunmasıdır. Bolvadin Hacı Mahmut ve Kırklar Camilerinde tek mekanlı harim bağdadi kubbe ile örtülmüştür. Dazkırı İdris Köyü Cami ve Bolvadin Hamidiye Camilerinde ise tek mekanlı harim düz ahşap tavanla örtülüdür.

Bolvadin Kırklar Cami ve Dazkırı İdris Köyü camilerinin de Bolvadin Çarşı Cami gibi harimin kuzeyinde iki katlı bir mahfil yer alır. Yoncaaltı Cami ve Dazkırı İdris köyü camideki mahfillere son cemaat yerindeki ahşap merdivenlerden erişim sağlanır. Bolvadin Hacı Mahmut Camide ise mahfil yerine harimin kuzeyinde ulaşımı olmayan sembolik bir balkon karşımıza çıkar. Yoncaaltı Cami, Dazkırı İdris Köyü Cami ve Bolvadin Hacı Mahmut Cami

[304] 1885 yılında inşa edilen bu yapı 1965 yılında yıkılmış ve mihraba dik üç sahınlı olarak yeniden inşa edilmiştir.

kuzeyine eklenen son cemaat yeri ile birlikte dıştan dikdörtgen bir plan arz etmelerine karşın yapıların asıl ibadet mekanları kare planlıdır. Bolvadin Hamidiye, Çarşı ve Kırklar Cami ise kuzeyine eklenen mahfiller ile birlikte derinlemesine dikdörtgen planlı bir görünüm kazanmıştır. 19.Yüzyıl ve 20.yüzyıl başlarında Afyonkarahisar çevresinde inşa edilen birçok tek mekanlı camii bulunur. Söz gelimi, İzmir'de geç dönemde inşa edilen tek mekanlı camilerden Salepçioğlu, Başdurak ve Ali Ağa Camileri tek kubbeli, Odunkapı ve Naturzade Camileri düz ahşap tavanlı olarak inşa edilmiştir. [305] Konya'da geç dönemde inşa edilen tek mekanlı camilerden Hacı Ömerler, Seyh Ebul Vefa, Sarı Yakup, Çaybaşı Burhandede Camileri [306] bağdadi kubbeleri ile Bolvadin Hacı Mahmut ve Kırklar Camileri ile benzerlik taşımaktadır.

3.1.1.2. Bazilikal Planlı Camiler

Camiler içinde ikinci plan tipini oluşturan grup mihraba dik üç sahınlı, bazilikal planlı camilerdir. Tek makanlı camiler gibi Anadolu'da ilk örneklerini Selçuklu Çağında görmeye başladığımız bazilikal planlı camiler Osmanlı Mimarlığında 14.yüzyıldan 20.yüzyıla kadar inşa edilmişlerdir. Özellikle batılılaşma ile karşımıza çıkmaya başlayan duvar resimli köy camilerinde bu plan tipi sıkça tercih edilmiştir. Tezimiz kapsamında Çivril Bayat Köyü Cami (1872), Dinar Bademli Köyü Cami (1876-1908), Başmakçı Recep Bey Cami (1892), Dazkırı Çiftlik Köyü Cami (1889), Emirdağ Çarşı Cami (1900-1901) ve Sultandağı Çarşı Cami (1912) olmak üzere altı cami mihraba dik üç sahınlı, bazilikal planlı olarak tasarlanmıştır. Bazilikal planlı olarak inşa edilmiş bu yapıların tasarımlarında küçük farklılıklar bulunmaktadır. Dinar Bademli Köyü Camiinde birer sütun sırasından toplam iki ahşap taşıyıcı yer alırken, diğer beş yapıda ikişer sütun sırasından toplam dört ahşap taşıyıcı yer alır. Çivril Bayat Köyü cami haricinde beş yapıda da harimin kuzeyinde mahfil yer alır. Bolvadin Hamidiye Cami, Başmakçı Recep Bey Cami, Dinar Bademli Köyü Cami, Çivril Bayat Köyü Cami ve Emirdağ Çarşı Cami olmak üzere beş yapıda harimin kuzeyinde yazlık, ahşap direklerle veya mermer sütunlarla birkaç bölüme ayrılmış son cemaat yeri bulunur. Sultandağı Çarşı Camiinde yer alan son cemaat yeri ise kapalı olarak tasarlanmıştır. Dazkırı Çiftlik Köyü Camiindeki son cemaat yerinin orijinal tasarımının yazlık olduğuna dair ipuçları vardır. Ancak, bu yazlık son cemaat yeri ileriki tarihlerde son cemaat yerinin kuzeye genişletilmesi ile kapatılmıştır. Emirdağ Çarşı Camiinde yer alan yazlık son cemaat yeri ise günümüzde camekan ile kaplıdır.

---

[305] Polat., 2011: 141.
[306] Altın., 2009: 226.

19. ve 20.yüzyılda Afyonkarahisar çevresinde bazilikal planlı camilerin birçok örneği mevcuttur. 1800-1801 senesinde inşa ettirilen Denizli-Çal-Kocaköy Cami [307] , Giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre Denizli-Acıpayam'da Hacı Ömer Ağa tarafından inşa ettirilen Yazır Köyü Cami (1802-1803)[308], harimdeki ahşap destekler üzerine kazınan yazıttan hareketle 1813 yılında inşa edildiği kabul edilen Çivril Menteş Köyü Cami[309], Bozkurt Baklankuyucak köyünde Çorbacızade [310] Seyyid Abdülkadir Ağa tarafından 1814-1815 yıllarında inşa ettirilen cami [311] , 19.yüzyılda inşa edildiği kabul edilen Aydın Kuyucak Kayran Cami [312] son dönemde inşa edilmiş ve plan bağlamında ele aldığımız üç sahınlı bazilikal planlı camiler ile benzerlik gösteren camilerden sadece birkaçıdır.

3.1.2. Malzeme ve Teknik

Afyonkarahisar'da son dönem Osmanlı Mimarlığı eserlerinin büyük bir bölümünde olduğu gibi cami inşasında da ağırlıklı olarak moloz taş malzemenin tercih edildiği görülmüştür. İnşa edilen 12 caminin 9 tanesinde ana inşaat malzemesi olarak moloz taş malzeme karşımıza çıkmaktadır. Bu camiler haricinde geriye kalan 3 camide moloz taş malzeme belirli bir seviyeye kadar tercih edilmiş kalan kısımlar kerpiç malzemeden inşa edilmiştir.

Dinar Bademli Köyü Cami, Dazkırı İdris Köyü Cami, Bolvadin Hamidiye Cami, Bolvadin Çarşı Cami, Bolvadin Kırklar Cami, Bolvadin Hacı Mahmut Cami, Yoncaaltı Cami ve Sultandağı Çarşı Cami tamamen moloz taştan yığma duvar tekniği ile inşa edilmiştir. Maddi sebepler ile açıklayabileceğimiz moloz taş malzeme kullanımında kötü ve eski görünümü kırmak maksadıyla çeşitli yollara gidilmiştir. Rusçuk ve Silistre muhacirleri için 1885 yılında yapılan ancak 1965 yılında yıkılarak yerine yenisi inşa ettirilen Bolvadin Hamidiye Caminin 1885 tarihli cephe çiziminden anladığımız kadarıyla moloz taşın üzeri sıvanmıştır. Dinar Bademli Köyü Cami (1876-1908) ve Dazkırı İdris Köyü Caminin (1902) de dış cephelerinin yüzeyi sıvanmıştır. Bolvadin'de Hacı Mahmut Caminin (1907) ise caddeye bakan cephesinde kesme taş kaplama görülürken diğer cephelerin sıvandığını görmekteyiz. Bolvadin Çarşı Caminin (1900-1904) doğu cephesinin silme altında kalan kısmı sade bırakılıp kalan kısımlar tamamen kesme taş ile kaplanmışken, Yoncaaltı Caminin son

[307] Çakmak., 1991: 61.
[308] Pektaş., 2012: 205.
[309] Çakmak., 2017: 171.
[310] Çorbacızade ailesi Denizli-Çivril'in Osmanlı Döneminde önde gelen ailelerindendir. Savran köyünde aile mensubun birçok mezar taşı yer alır. Bkz. Pektaş., 2008: 241-256. Ayrıca, Çorbacızade Ailesinden Osman Ağa Çivril Redif Deposunun inşasında birtakım yolsuzluklara karışmıştır.
[311] Çakmak, 1991: 77.
[312] Pektaş ve Aktuğ., 2016: 9-25.

cemaat yeri kuzey cephesi sıvanıp güney ve batı cepheleri tamamen kesme taş kaplanmış, doğu cephesine ise medrese inşa edilmiştir. Bolvadin Kırklar (Tahtalı) Caminin (1907-1908) caddeye ve sokağa bakan güney ve batı cephesi kesme taş kaplamaya sahipken kalan bölümlerin yüzeyi sıvalıdır. (1907-1908) Emirdağ Çarşı Caminin ve Sultandağı Çarşı Caminin (1912) beden duvarlarında moloz taş malzeme doğal haliyle bırakılmıştır. Çivril Bayat Köyü Cami (1872), Dazkırı Çiftlik Köyü Cami (1888-89) ve Başmakcı Recep Bey Cami (1892) olmak üzere üç yapı, zemin seviyesinden başlayarak yaklaşık bir metre yüksekliğe kadar taş malzeme ile inşa edilirken kalan kısımlar kerpiç malzemeden inşa edilmiş ve duvarların yüzeyi sıvanmıştır.

Tablo 3.1: Camilerde Kullanılan İnşaat Malzemesi

	Moloz Taş Malzeme	Kerpiç Malzeme	Kesme Taş Kaplama	Sıva
Dinar Bademli Köyü Cami	√			√
Bolvadin Hamidiye Köyü Cami	√			√
Dazkırı Çiftlik Köyü Cami	√	√		√
Dazkırı İdris Köyü Cami	√			√
Başmakçı Recep Bey Cami	√	√		√
Bolvadin Çarşı Cami	√		√	
Bolvadin Kırklar Cami	√		√	√
Bolvadin Hacı Mahmut Cami	√		√	√
Yoncaaltı Cami	√		√	√
Sultandağı Çarşı Cami	√			
Çivril Bayat Köyü Cami	√	√		√
Emirdağ Çarşı Cami	√		√	

3.1.3. Yapı Elemanları

3.1.3.1. Üst Örtüler

Ele aldığımız yapılar üst örtü bağlamında çeşitlilik göstermektedir. Bilindiği üzere duvar resimli köy camilerinin büyük bir bölümü düz ahşap tavanlı olarak inşa edilmiştir. Değindiğimiz yapılardan Çivril Bayat Köyü Cami, Dazkırı Çiftlik ve İdris Köyü Camileri, Başmakçı Recep Bey Cami, Dinar Bademli Köyü Cami düz ahşap tavanlı camilerdendir. Bolvadin Hamidiye Köyü Cami günümüze ulaşamasa da arşivdeki keşif defterine göre düz ahşap tavanlı olarak inşa edildiğini yukarıda belirtmiştik. Dolayısıyla tez dahilinde incelediğimiz on bir yapıdan altı tanesi düz ahşap tavanlı olarak inşa edilmiştir.

1900-04 yılları arasında Müftü Osman Efendi tarafından inşa ettirilen Bolvadin Çarşı Cami ve 1909-1911 yılları arasında Boğazade Hacı Ahmet tarafından inşa ettirilen Yoncaaltı Cami üst örtü bağlamında değerlendirildiği zaman bu iki yapının aynı usta tarafından inşa edildiği fikri güçlenmektedir. Bayar'ın belirttiğine göre Bolvadin Çarşı Cami Ermeni Georgios Parmakyan tarafından inşa edilmiştir. Her iki yapıda da asıl ibadet mekanı alçıdan aynalı tonoz ile örtülmüş, yüzeyine benzer motifler işlenmiş ve geçişler trompla sağlanmıştır.

Düz ahşap tavanla ve aynalı tonozla örtülü camilerin yanı sıra tez dahilinde yer alan iki yapı bağdadi kubbe ile örtülüdür. Söz gelimi Bolvadin Hacı Mahmut Cami (1906-1907) ve Bolvadin Tahtalı Cami (1907-1908) ahşaptan bağdadi kubbeye sahiptir. Yukarıda da belirtildiği gibi M. Bayar bu iki yapının da mimarının Afyonkarahisarlı Ermeni Avodis Kalfa olduğunu iddia etmiştir.

Yukarıda bahsedilen on yapıdan farklı olarak 1902 yılında inşa edilen Emirdağ Çarşı Cami ile 1912 yılında halk yardımı ile inşa edilen Sultandağı Çarşı Cami üst örtü bağlamında farklı bir tasarım sergilemektedir. Mihraba dik üç sahınlı olarak tasarlanan iki yapıda orta sahınlar yan sahınlara nazaran daha geniş tutulmuştur. Geniş tutulan bu orta sahın Sultandağı Çarşı Camide birisi mihrap önünde diğeri ise kuzeye doğru elips bir şekilde uzayan iki kubbe ile örtülmüştür. Yapının orta sahınlara nazaran daha dar tutulan yan sahınları ise çapraz tonozlarla örtülmüştür. Emirdağ Çarşı Camide ise orta sahnın ortasında dört ahşap direğe oturan bölüm bağdadi kubbe ile örtülürken kalan kısımlar düz ahşap tavan ile örtülmüştür.

Yukarıda bahsettiğimiz üst örtülerdeki farklılıklarının yanı sıra tüm yapılarda görülen bir ortak özellik bulunmaktadır. Yapılar içten ister düz ahşap tavanla ister kubbe ile isterse de tonoz ile örtülü olsun hepsinin üzeri dışta kiremit kaplı kırma çatı ile kaplanmıştır.

Tablo 3.2: Camilerde Üst Örtüler

	Düz Ahşap Tavan	Tonoz	Kubbe	Kiremit Kaplı Kırma Çatı
Dinar Bademli Köyü Cami	√			√
Bolvadin Hamidiye Köyü Cami	√			√
Dazkırı Çiftlik Köyü Cami	√			√
Dazkırı İdris Köyü Cami	√			√
Başmakçı Recep Bey Cami	√			√
Bolvadin Çarşı Cami		√		√
Bolvadin Kırklar Cami			√	√
Bolvadin Hacı Mahmut Cami			√	√
Yoncaaltı Cami		√		√
Sultandağı Çarşı Cami		√	√	√
Çivril Bayat Köyü Cami	√			√
Emirdağ Çarşı Cami	√		√	√

3.1.3.2. Geçiş Öğeleri ve Taşıyıcılar

Belirttiğimiz gibi tez kapsamında incelediğimiz 12 caminin 6 tanesi düz ahşap tavanlıdır. Doğal olarak üst örtüler doğrudan duvarlara veya profilli yastıklar aracılığıyla taşıyıcılara oturmaktadır. Dinar Bademli Köyü Camiinde iki taşıyıcı, Başmakcı Recep Bey Camiinde altı taşıyıcı, Dazkırı Çiftlik Köyünde dört tanesi serbest on iki tanesi duvara bitişik toplam on altı taşıyıcı, Çivril Bayat Köyü Camide iki serbest ikisi kuzey duvarına gömülü toplam dört taşıyıcıya sahiptir. Dazkırı İdris Köyü Caminde ise ahşap tavan doğrudan duvarlara oturmuştur.

Emirdağ Çarşı Caminin son cemaat yeri beş bölümlü olarak tasarlanmış ve bu bölümlerin üzeri kubbe ile örtülmüştür. Son cemaat yerindeki kubbelerin geçişleri

pandantiflerle sağlanmıştır. Yapının harim kısmı düz ahşap tavan ve bağdadi kubbe ile örtülüdür. Dolayısıyla harim kısmında herhangi bir geçiş öğesi yoktur. Ancak, mahfil kısmında taştan, harim kısmında ise ahşaptan sütunlar yer alır. Bağdadi kubbe ile örtülü iki yapı olan Bolvadin Kırklar ve Hacı Mahmut Cami ise düz geçiş sistemine sahiptir. Bu bağlamda harim kısmında yer alan geçiş öğeleri bağlamında değerlendirebileceğimiz üç yapı kalmaktadır. Bolvadin Çarşı Cami ve Yoncaaltı Cami aynı usta elinden çıkmış mimari eserlerdir. Her iki yapıda da aynalı tonoz tromplar sayesinde duvarlara oturtulmuştur. (Bkz. s.170) Ancak bu trompların içi yarım çapraz tonozlarla biçimlendirilmiştir. Örneklerine sık rastlanılmayan bu geçiş öğeleri son dönem Afyonkarahisar Mimarlığında Ermeni ustaların etkileri olarak yorumlanabilir. Sultandağı Çarşı Caminin orta sahnında yer alan iki kubbenin geçiş öğesi ise pandantiftir. Pandantifler kemerler aracılığıyla ahşap taşıyıcılara oturmuştur. Yapıda dört tanesi serbest iki tanesi mahfili taşıyan toplam altı adet ahşap direk yer alır.

3.1.3.3. Minberler

Osmanlı Döneminde Afyonkarahisar sınırları içerisinde inşa edilen camilerde, minberlerin büyük bir bölümünün ahşaptan inşa edildiği saptanmıştır. Çivril Bayat Köyü Cami minberi, Dazkırı İdris ve Çiftlik köylerinde yer alan camilerin minberleri, Başmakçı Recep Bey Cami minberi, Dinar Bademli Köyü Cami minberi, Yoncaaltı Cami minberi, Sultandağı Cami minberi, Bolvadin Kırklar ve Hacı Mahmut cami minberleri, Emirdağ Çarşı Cami ve günümüze ulaşamayan ancak keşif defterlerinden yapı elemanları ile ilgili detaylar bilgiler edindiğimiz Bolvadin Hamidiye Caminin minberi olmak üzere toplam 11 yapının minberi ahşaptan yapılmıştır. İstisnai olarak 1900-1904 yılları arasında inşa edilen Bolvadin Çarşı Caminin minberi mermer malzemeden yapılmıştır.

Ahşaptan malzemeli minberlerin çoğu oldukça sade kuruluşta karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak minberlerin aynalığına üçgenler, kareler ve dikdörtgenlerin farklı dizilimlerle yerleştirildiği görülür. Korkuluklar da genelde sade bırakılmakla birlikte Çivril Bayat, Bolvadin Hacı Mahmut ve Dazkırı İdris Köyü camilerinin minber korkuluklarında ajur tekniğinde işlenmiş bitkisel motifler karşımıza çıkmaktadır. Minber bağlamında bünyesinde en çok bezemeyi barındıran yapılar Emirdağ Çarşı Cami ve Bolvadin Hacı Mahmut Camidir. Emirdağ Çarşı Camide minber yüzeyi ongenler içerisinde yerleştirilen yıldız motifleri ile bezenirken Hacı Mahmut Caminin aynalığında, korkuluğunda ve köşk altında rumiler ve kıvrım dallardan oluşan bitkisel süslemeler karşımıza çıkar. Mermerden yapılmış olan Bolvadin Çarşı Cami minberi de bünyesinde bezeme barındırmaz.

Minberlerin külahlarında da benzer özellikler karşımıza çıkmaktadır. Köy camilerinde yer alan minberler sade külahlarla son bulmaktadır. Ancak Yoncaaltı Cami minberi ve Bolvadin Hacı Mahmut Cami minberinin külahları oryantalist etkili soğan kubbeler ile taçlandırılmıştır. Bolvadin Kırklar ve Çarşı camide yer alan külahlar ise diğerleri gibi keskin olmasa da soğan kubbeyi andırır vaziyette tasarlanmıştır.

3.1.3.4. Mihraplar

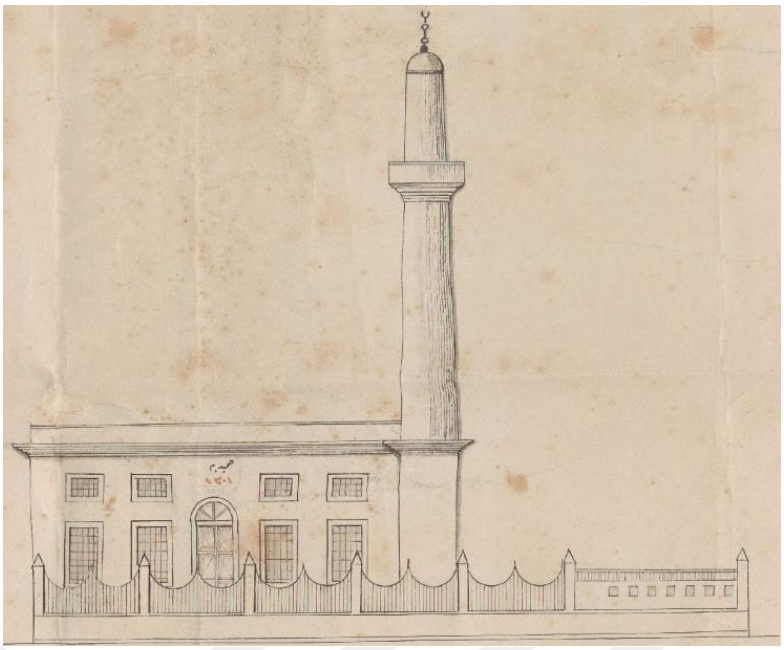
Son dönem Osmanlı Mimarlığında inşa edilen mihraplarda sıklıkla batılılaşma etkileri karşımıza çıkmaktadır. Afyonkarahisar'daki son dönem camilerinde yer alan mihrapları da bu genellemeye dahil edebiliriz. Arşiv kayıtlarında Bolvadin Hamidiye Caminin mihrabı ile ilgili ne yazık ki bilgi yer almaz. Bolvadin Kırklar Cami ve Sultandağı Çarşı Caminin mihrapları ise yuvarlak kemerli bir nişten ibaret olup oldukça sade kuruluşta tasarlanmıştır.

Mimar Georgios Parmakyan'ın eseri olan Bolvadin Çarşı ve Yoncaaltı Camilerde mihraplar mermer malzemeden harime doğru taşıntılı olarak inşa edilmiş ve yüzeylerine çeşitli bitkisel süslemeler yerleştirilmiştir. Her iki mihrabın da kavsarasında ince işçilikten yoksun mukarnas sıraları görünmektedir.

Geriye kalan 7 camide mihraplar ise tipik özellikler taşımaktadır. Emirdağ Çarşı Cami ve Bolvadin Hacı Mahmut Cami hariç hepsi duvar resimli köy camisi olan yapılarda, mihraplar yuvarlak kemerli bir nişe sahiptirler. Bu nişin iki yanına sütun ve sütunceler yerleştirilmiştir. 7 camiden sadece Çivril Bayat Köyü Cami ve Dazkırı İdris Köyü Cami bu özellikten yoksundur. Bolvadin Hacı Mahmut Cami dışında bütün yapılarda yuvarlak kemerli mihrap nişinin yüzeyine perde ve kandil motifi yerleştirilmiş ve çevresi yazı kuşakları ile bezenmiştir.

3.1.3.5. Minareler

Arşiv belgeleri 1884-1885 yıllarında inşa edilen Bolvadin Hamidiye Camii minaresinin nasıl inşa edileceğini ayrıntılı olarak tanımlamış ve bize dönemin minare modası hakkında detaylı bilgiler sunmuştur. Belgeye göre inşa edilecek cami için gerekli minarenin kaidesi beden duvarlarına kadar uzamalı ve taş malzemeden, gövdesi ise tuğladan inşa edilmelidir. Belgede minareler ile ilgili en çarpıcı bölüm ise külahla ilgilidir. Minarenin külahı sivri olmamalı ve '***'Usul-u Cedide'ye''*** göre inşa edilmelidir. Yapının 1885 tarihli çizimine göre minare gerçekten de sivri külahlı değil yuvarlak olarak tasarlanmıştır. Buradan hareketle klasik dönem camilerinde sıkça tercih edilen sivri külahın son dönem camilerinde önemini kaybettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. (Belge 3.1)

Belge 3.1 Bolvadin Hamidiye Cami Cephe Çizimi (BAO)

Fakat, Yoncaaltı cami minaresi haricinde Bolvadin Hamidiye Cami minaresinde adı geçen ‘’yeni usulün’’ kâle alınmadığı görmekteyiz. Söz gelimi Bolvadin Çarşı, Kırklar ve Hacı Mahmut cami minareleri, Emirdağ ve Sultandağı Çarşı Cami minareleri taş kaideli tuğla gövdeli ve sivri külahlı tasarımları ile gelenekçi minarelerin temsilcileri olmuşlardır. Geriye kalan Dazkırı İdris ve Çiftlik Köyü Cami minareleri ve Başmakçı Recep Bey cami minareleri 20.yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiştir. Dinar Bademli Köyünde yer alan caminin ise minaresi bulunmamaktadır. Adı geçen köy camilerinde minare bulunmaması veya sonradan inşa edilmiş olması bunların asli işlevinin mescit olabilme ihtimalini akla getirse de minberlerinin özgünlüğü bu tezi çürütmektedir.

3.1.4. Cephe Özellikleri

Ele aldığımız camiler cephe kuruluşu bağlamında farklılıklar sergilemektedir. Bu farklılıklar yapıların konumları ile ilişkilidir. Köy ve nahiyelerde inşa edilen yapılar cephe bağlamında oldukça sade tasarlanırken il ve ilçelerde inşa edilmiş yapılar daha gösterişlidir. Örneğin, Yoncaaltı Cami, Bolvadin Çarşı, Hacı Mahmut ve Kırklar (Tahtalı) Camileri il ve ilçelerde konumlanıyor olmalarından bahisle daha yoğun bir cephe düzenine sahipken, Çivril Bayat, Dazkırı İdris ve Çiftlik, Dinar Bademli, Başmakçı Recep Bey camileri döneminde köy statüsü olmalarından dolayı sade bir cephe kuruluşuna sahiptirler.

Tez dahilinde incelediğimiz camilerden fevkani kuruluşta olması sebebiyle diğerlerinden ayrılan Yoncaaltı Cami cephelerinde yer alan iki kat düzene sahip basık kemerli pencereleri, plasterleri, silmeleri, iki kanatlı barok karakterli merdiveni ile cephe bağlamında

en zengin süslemeye sahiptir. Bolvadin Çarşı Cami ise boyutları, klasik geleneği devam ettiren revaklı ve taç kapılı girişi ve cephesini görkemli kılan pencere ve silmeleri ve kesme taş kaplamalı duvarları ile Bolvadin'de Ulu Cami sıfatını en çok hak eden yapıdır. Hacı Mahmut Cami, sadece caddeye bakan cephenin özenli işlenmesi ve taş kaplamaya sahip olması bağlamında gelenekselci yaklaşımı devam ettirmektedir. Bolvadin Kırklar Cami ise taş kaplama cephesi, her cephede yer alan ikiz yarım daire kemerli pencereleri, batı köşede yer alan giriş kapısının taş kaplamaya sahip olması bakımından cephe bağlamında en zengin yapılardan bir diğeridir.

Köylerde inşa edilen camiler ise sıvalı yüzeyleri, sade tasarlanmış pencere ve giriş kapıları ile cephe bağlamında oldukça fakir bir görüntü arz etmektedirler.

Sultandağı'nda ve Emirdağ'da yer alan Çarşı Camileri sıvanmadan ve taş kaplama yapılmadan sade bırakılmış duvarları dışında cephesinde zengin özelliklerin yer aldığı yapılardandır. Yapılarda yer alan basık kemerli pencerelerin kilit taşı taşıntı yapmış, söve ve lentoları kesme taş ile vurgulanmıştır. Sultandağı Çarşı Caminin doğu ve kuzey köşelerine ahşaptan revaklı girişler yerleştirilmiş ve revaklı girişten sonraki giriş kapıları da pencere ve kapılar gibi kesme taş malzeme ile kaplanmış kilit taşlarına bitkisel motiflerle vurgulanmıştır. Emirdağ Çarşı Caminin kuzeyinde dört sütun ile beş bölüme ayrılmış son cemaat yerindeki kemerlerin üzeri üçgen alınlık olarak tasarlanmış ve aralarına çörtenler yerleştirilmiştir.

3.1.5. Süsleme

3.1.5.1. Taş Süsleme

Son dönemde Afyonkarahisar'da inşa edilen her türlü yapı grubunda taş süslemenin yoğunlaştığı yer pencere ve kapıların çevresidir. Camiler içinde bu durum söz konusudur. Camilerde yer alan taş süslemeler cephelerde yer alan pencerelerin ve giriş kapılarının kemer kilit taşlarında yer almaktadır. Bolvadin Çarşı Camide farklı olarak revaklı girişi taşıyan ayakları birbirine bağlayan kemerlerin kilit taşlarında da taş süslemeye yer verilmiştir. Kemer kilit taşlarında yer alan taş süslemeler bitkisel karakterlidir. Yoncaaltı Cami cephelerinde yer alan pencerelerin kilit taşında, akant yaprakları ve çeşitli bitkiler yer alır. Bolvadin Hacı Mahmut Caminin harime giriş kapısı üzerinde de benzer düzenlemeyi görmek mümkündür. Ayrıca Hacı Mahmut Caminin taş kaplamaya sahip batı cephesinde yer alan pencerelerin kilit taşına çiçek ile ay yıldız motifi kabartma olarak işlenmiştir. Bolvadin Çarşı Camiinin kuzeyinde yer alan ve yapıya sonradan eklendiği düşünülen bölümde yer alan pencerelerin kilit taşında kabartma olarak işlenmiş beş yapraklı çiçekten oluşan bitkisel süslemeler yer alır. Yine Bolvadin Çarşı Camide revaklı girişi taşıyan ayakları birbirine bağlayan kemerlerin kilit

taşları dışa doğru taşırılmış ve yüzeyine volütler, kıvrım dallar ve çiçeklerden oluşan bitkisel motifler işlenmiştir. Benzer uygulama Sultandağı Çarşı Camide de mevcuttur. İki tane revaklı girişe sahip olan yapının doğu köşedeki giriş kapısının yüzeyine kozalak motifi işlenirken, kuzey köşedeki girişe stilize kıvrım dallar kabartma olarak işlenmiştir. Doğu köşede yer alan kitabenin iki yanındaki levhaların yüzeyine ortada bulunan maşallah yazısını çevreleyen lale dalları yerleştirilmiştir. (Tablo.3.3) Bolvadin Çarşı Camide yer alan revaklı girişin üzeri balkon olarak tasarlanmıştır. Bu balkonun korkuluklarının yüzeyinde dört yapraklı yonca motifi ajur tekniğinde işlenmiştir. Aynı uygulamanın Emirdağ İnkılap ilkokulu balkon korkuluklarında ve İzmir Şehir İstasyonunun balkon korkuluklarının özgün halinde görülmektedir. (Bkz. Tablo 3.40)

Tablo 3.3 Camilerde Bitkisel Karakterli Taş Süsleme

Yoncaaltı Cami Pencere Kemer Kilit Taşları

Bolvadin Hacı Mahmut Cami Kapı ve Pencere Kemer Kilit Taşları

Bolvadin Çarşı Cami Pencere ve Revak Kemerleri Kilit Taşları

Sultandağı Çarşı Cami Kapı Kemerleri Kilit Taşları ve Pano

3.1.5.2. Mermer Süsleme

Mimar Georgios Parmakyan'a ithaf ettiğimiz Bolvadin Çarşı ve Yoncaaltı Camilerinin mermerden inşa edilmiş mihrapları tezimiz dahilinde incelediğimiz camiler içerisinde mermer süslemeyi içinde barındıran yapı elemanlarıdır. Gri mermerden inşa edilmiş Yoncaaltı Cami mihrabının bordürlerinde zikzak yaparak yukarıya doğru yükselen dikdörtgenler yer alır. Mihrabın taç kısmına stilize bir bitki kabartma olarak işlenmiştir. Bolvadin Çarşı Caminin beyaz renkli mermer mihrabı ise bünyesinde daha çeşitli bitkisel kompozisyonları barındırır. Mihrap kemerinin bordürleri yanlarda iç içe geçmiş düşey dikdörtgen silmelerle çevrelenmiştir. Üç dilimli kemerden oluşan bir nişe sahip mihrabın kemer köşeliklerinde ve kavsaralarında S-C kıvrımlı dallar, rumiler, çiçeklerden oluşan üçgen bir çerçeve, penç, elips bir şekilde uzayan şemse gibi bitkisel kompozisyonlar yer alır.

3.1.5.3. Ahşap Süsleme

Ele aldığımız yapılarda kalemişi süslemelerden sonra en çok karşılaşılan süsleme türü ahşap süslemedir. Hemen hemen her yapıda karşımıza çıkan ahşap süsleme daha çok minber, tavan ve vaaz kürsüsü korkuluklarında yer alır. Ahşap minberlerin aynalık kısımlarında genel olarak geometrik süslemeye rastlanılmaktadır. Aynalıklarda kare, dikdörtgen, daire ve üçgen motiflerinin farklı dizilimlerde yerleştirildiği örnekler Dazkırı İdris Köyü, Çivril Bayat Köyü, Başmakçı Recep Bey, Dinar Bademli Köyü, Yoncaaltı ve Sultandağı Camilerinde görülmektedir. Yıldız motifinden oluşan geometrik süsleme üç yapıda karşımıza çıkar ve birebir tasarım sergiler. Söz gelimi Başmakçı Recep Bey (1892) ve Dinar Bademli Köyü (1876-1908) Camilerinde orta sahnın üst örtülerinde altı kollu yıldızlar, kolları birbirine temas edecek şekilde, çakma tekniğinde tavana işlenmiştir. (Tablo 3.4) Zikrolunan iki yapıdaki benzer tasarımlar, tarihsel ve coğrafi yakınlık göz önünde bulundurulduğunda aynı ustaların eseri olabileceği fikri akla gelmektedir. Başmakçı Recep Bey Caminin batı duvarında Amele Hüseyin Arif ters ebced olarak verilmiştir. Ancak bu kişinin kalemişlerini mi üstlendiği yoksa yapıyı mı inşa ettiği belirtilmemiştir. Emirdağ Çarşı Caminin minberinde ise yıldız motifleri ongenlerin içerisine yerleştirilmiştir.

Ahşap süslemenin bitkisel karakterde en yoğun olarak karşımıza çıktığı yapılar Çivril Bayat Köyü Cami ve Bolvadin Hacı Mahmut Camidir. Bayat Köyü Caminin vaaz kürsüsü ve minber korkuluklarına servi ağacı motifi ajur tekniğinde işlenmiştir. Hacı Mahmut Caminin minber korkuluğuna ise S-C kıvrımlarından oluşan bitkisel kompozisyon ajur tekniğinde işlenmiştir. Ayrıca aynalık ve köşk altında madalyonlar içerisine, merkezdeki penci çevreleyen rumiler ve kıvrım dallar yerleştirilmiştir. Yoncaaltı Caminin son cemaat yerinden

harime girişi sağlayan iki kanatlı ahşap kapısının yüzeyinde ise geometrik ve bitkisel motifler birbiri ile kaynaştırılmıştır.

Tablo 3.4 Camilerde Geometrik ve Bitkisel Karakterli Ahşap Süsleme

Geometrik Süsleme

Yoncaaltı Cami Minberi

Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Minberi

Sultandağı Çarşı Cami Minberi

Başmakçı Recep Bey Cami ve Dinar Bademli Köyü Cami Tavan Süslemeleri

Bitkisel Süsleme

Çivril Bayat Köyü Cami Minberi Kapısı

Bolvadin Hacı Mahmut Cami Minberi

Yoncaaltı Cami Giriş

3.1.5.4. Alçı Süsleme

Alçı süsleme dört yapıda karşımıza çıkar. Bolvadin Çarşı Cami ve Yoncaaltı Caminin alçıyla kaplanmış üst örtüleri yüzeyinde benzer tasarımlara sahip alçı süslemeler görülür. Her iki yapıda da aynalı tonozların yüzeyine sekiz kollu yıldız motifi kabartma olarak işlenmiştir. Bolvadin Çarşı Camide yer alan sekiz kollu yıldız keskin hatlarla tasarlanmışken, Yoncaaltı Camide yer alan sekiz kollu yıldız daha stilizedir. Yine her iki yapıda sekiz kollu yıldızın merkezine bir madalyon yerleştirilmiş ve bu madalyonun içerisine alçıdan bitkisel karakterli süslemeler işlenmiştir. (Tablo.3.5)

Dazkırı Çiftlik Köyü ve Başmakçı Recep Bey camilerinde ise alçı süslemeye mihrap çevresinde rastlanır. Her iki camide de mihrabın iki yanında alçıdan birer sütünce yer alır. Bu sütünceler akant yapraklarıyla taçlandırılmış başlıklar ile son bulur. Başmakçı Recep Bey Camide sütüncelerin yanı sıra mihrap nişinin kemer yüzeyine ve kemer köşelik ve alınlığına alçıdan çelenk, vazodan çıkan çiçek motifleri kabartma olarak işlenmiştir. (Tablo 3.5)

Tablo 3.5 Camilerde Alçı Süsleme

Yoncaaltı Cami üst örtüsü

Bolvadin Çarşı Cami üst örtüsü

Dazkırı Çiftlik Köyü Cami Mihrabı

Başmakçı Recep Bey Cami Mihrabı

3.1.5.5. Kalemişi Süsleme

Camilerde en yoğun olarak karşımıza çıkan süsleme türü kalemişidir. Tez dahilinde dıştan oldukça sade ve basit görünüme sahip olan Çivril Bayat Köyü Cami, Dazkırı İdris ve

Çiftlik Köyü Cami, Dinar Bademli Köyü Cami ve Başmakçı Recep Bey Camide harim duvarları tamamen sıva üzerine kalemişinden bitkisel, geometrik, hat, sembolik ve mimari tasvirlerle tezyin edilmiştir. Emirdağ Çarşı Camide görülen kalemişi süslemelerden mihraba işlenen perde ve kandil motifi köy camileri ile birlik arz etse de harim duvarlarında görülen kalemişiler bağlamında ayrılmaktadır. Emirdağ Çarşı Caminin harim duvarlarında kalemişi süslemenin taklitçi özelliğinden faydalanarak kesme taş görünümü verilmeye çalışılmıştır.

Sıva üzerine kalemişi ile yapılmış olan geometrik süslemeler genel olarak yazı kuşakları ile kaynaştırılmıştır. Söz gelimi ismini zikrettiğimiz beş köy camisinde ve buna ilaveten Sultandağı Çarşı Camiinde harim duvarlarının üst yüzeyinde madalyonlar içerisine Allah, Muhammed, Ebubekir, Ali, Ömer, Osman ve Hüseyin gibi isimler yazılıdır. Harim duvarlarının üst yüzeyine Allah, Muhammed ve dört halife ismini nakşetme geleneği son dönemde inşa edilen köy camilerinin hemen hemen hepsinde karşımıza çıkmaktadır. Fakat Denizli Acıpayam Yazır Köyü Cami, Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camide bu gelenek madalyonlar içerisinde değil sade çerçevesiz olarak karşımıza çıkar. Çivril Menteş Köyü, Çivril Bulgurlar Köyü Cami, Uşak Banaz Yeşilyurt Cami [313], Denizli Baklan Boğaziçi Köyü Camide ise isimlerin madalyon içerisine işlendiğini görmekteyiz. Madalyonlar dışında Dazkırı İdris Köyü Camide görülen çarkıfelek ve on iki kollu yıldız motifi geometrik süsleme repertuarına dahil edebileceğimiz motiflerdir. Benzer geometrik motifleri Çivril Bulgurlar Camide[314] ve Denizli Baklan Boğaziçi Camide[315] görmek mümkündür. Baklan Boğaziçi köyünde farklı olarak yıldız motifi on sekiz kollu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çivril Bayat Köyü Caminin doğu duvarında sekiz kollu yıldız dışta madalyon ile çevrelenmiş ve iki geometrik motif böylece kaynaştırılmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz yapılarda istisnasız olarak sıva üzerine kalemişi ile yapılmış bitkisel karakterli süslemeler karşımıza çıkar. Ağaçlar, vazodan çıkan çiçekler, stilize bitkiler, çelenkler harim duvarlarında sıkça tercih edilen motiflerdir. Dinar Bademli Köyü Camide servi ağacı, Dazkırı İdris Köyü Camiinde, servi, hurma, lale vb. ağaçlar, Başmakçı Recep Bey Camiinde çam ve hurma ağacı bunlardan sadece birkaçıdır. Özellikle Dazkırı İdris Köyü Caminin mihrap duvarında karşımıza çıkan hurma ağacı Kabe tasvirinin altına yerleştirilerek Mekke bölgesine bir atıfta bulunulmuştur. (Bkz. Foto.91) Lale devri ile birlikte mimari bezeme literatürümüze dahil olan vazodan çıkan çiçek motifleri çeşmeler, mezar taşlarının yanı sıra her türlü yapı grubunda duvar resmi olarak son dönemde sıkça tercih edilmiştir. Tez dahilinde incelediğimiz, Çivril Bayat Köyü Cami, Dinar Bademli Köyü Cami, Başmakçı

[313] Algaç., 2020: 1-26.
[314] Pektaş., 2011: 323-331.
[315] Beykal., 1997: 73-90.

Recep Bey Cami, Dazkırı İdris Köyü Cami, Dazkırı Çiftlik Köyü Cami ve Sultandağı Çarşı Cami harim duvarlarında vazodan çıkan çiçek motifini görmekteyiz. Çelenk motifine iki yapıda rastlanır. Dazkırı İdris Köyü Camide Allah, Muhammed ve dört halife isminin yazıldığı madalyonları çevrelemek için kullanılırken, Dazkırı Çiftlik köyünde doğrudan madalyon çelenk olarak tasarlanmıştır.

Cami içinde karşımıza çıkan en görkemli süslemeler mimari tasvirlerdir. Çivril Bayat Köyü Cami, Dinar Bademli Köyü Cami, Başmakçı Recep Bey Cami, Dazkırı İdris Köyü Cami ve Dazkırı Çiftlik Köyü Cami olmak üzere beş camide mimari tasvirleri görmek mümkündür. Bazı yapılarda doğrudan hangi mimari eserin tasvir edildiğine dair yazıtlar yer alırken, bazı yapılarda doğrudan isim zikredilmeksizin mimari detaylardan hangi mimari eserin tasvir edildiği hakkında çıkarım yapabilmekteyiz. Örneğin Dazkırı İdris Köyü Cami ve Çivril Bayat Camide yer alan Kabe tasvirleri oldukça belirgindir. Gelgelelim Dazkırı İdris Köyü Camii'nde zaten tasvirin üzerinde *''Mekke-i Mükkerreme''* yazısı bulunmaktadır. Anadolu'da Kabe tasvirlerine camilerde sıkça rastlanılmaktadır. Bunlardan Denizli Belenardıç Köyü Cami, [316] Çivril Menteş [317] ve Bulgurlar Köyü Camiide [318] yer alan tasvirler daha arkaik görünümüyle Çivril Bayat Köyü Cami ve Dazkırı İdris Köyü Cami ile benzer tasarım sergilerler. Özellikle Belenardıç ve Bulgurlar Örneği İdris Köyü Camideki kompozisyon ile , Menteş Cami örneği ise Bayat Köyü Camideki kompozisyon ile büyük benzerlik taşır. Soma Hızır Bey Caminin son cemaat yerinde yer alan Kabe tasviri ise adeta fotoğraftan duvara aktarılmış gibidir.[319] Farklı yapılardaki tasvirlerde Kabe'yi çevreleyen revakların ortak nokta olarak karşımıza çıktığı ancak minare sayılarının her tasvirde farklı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Soma Hızır Bey Cami örneği haricinde ismini zikrettiğimiz yapılarda karşımıza çıkan tasvirler hayali tasvirler olup halk sanatçıları eserleridir.

[316] Pektaş., 2012: 220.
[317] Çakmak., 2017: 171.
[318] Pektaş., 2011: 323-331.
[319] Ecesoy., 2011: 15.

Tablo 3.6 Camilerdeki Duvar Resimlerinde Kabe Tasviri

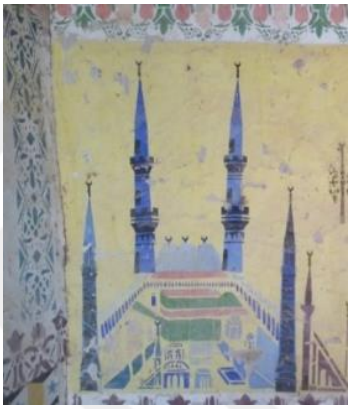
Dazkırı İdris Köyü Cami Kabe Tasviri

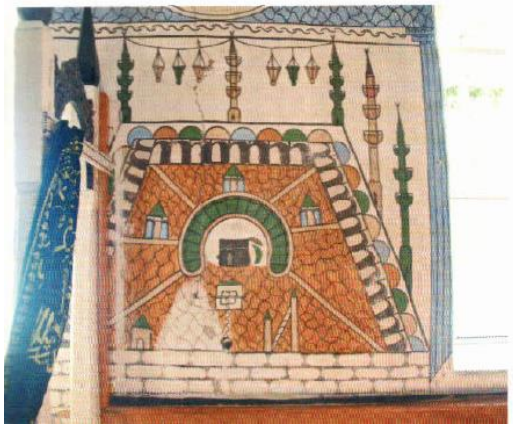
Çivril Bayat Köyü Cami Kabe Tasviri

Denizli Güney-Belenardıç Köyü Cami Kabe Tasviri (Kadir Pektaş'tan)

Çivril Menteş Köyü Cami Kabe Tasviri

Çivril Bulgurlar Köyü Cami Kabe Tasviri (Kadir Pektaş'tan)

Soma Hızır Bey Cami Kabe Tasviri (Yasemin Ecesoy'dan)

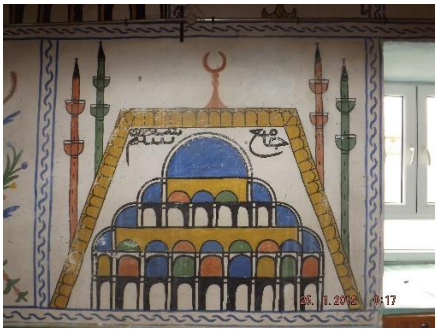
Cami içinde cami tasvirlerinin de kimi zaman isimleri verilirken kimi zaman kubbelerinden ve minare sayılarından hareketle hangi caminin tasviri olduğu hakkında fikir yürütülebilir. Dazkırı İdris Köyü Cami doğu duvarında yer alan tasvirin üzerine ‘ *'Cami-i Sultan Selim* ‘’ yazılmış ve dört minaresi ile Edirne Selimiye Camiye göndermede bulunulmuştur. Ancak yapının minarelerinde yer alan şerefeler ikişer adet olarak tasvir

edilmiştir. Bilindiği gibi Selimiye Caminin minareleri üçer şerefelidir. İdris Köyü Camide yer alan tasvir gibi doğrudan Selimiye Cami olduğunu belirten yazılar bulunmasa da benzer mimari özelliklerden hareketle Selimiye olarak tanımladığımız yapılar bulunmaktadır. Söz gelimi Dazkırı'da yer alan Çiftlik Köyü Caminin doğu duvarında Klasik Osmanlı Mimarlığı etkileri taşıyan bir tasvir yer alır. Tasvirde merkezi kubbeli, dört minareli bir yapı betimlenmiş ve minarelerin hepsi üçer şerefeli olarak verilmiştir. Bilindiği üzere Osmanlı Mimarlığında bu tanıma uyan Süleymaniye ve Selimiye olmak üzere iki yapı vardır. Lakin Süleymaniye Camide daha uzun olarak tasarlanan ve harimin kuzeydoğu ve kuzeybatısına konumlanan minareler üçer, kısa olarak tasarlanan ve revaklı avlunun kuzeydoğu ve kuzeybatı köşesine konumlanan minareler ikişer şerefeye sahiptir. Dolayısıyla şerefelerin sayısı toplam ondur. Bu bağlamda, yapının on iki şerefeli olmasından hareketle hayali bir Selimiye cami tasviri olduğunu söyleyebiliriz. Başmakçı Recep Bey Caminin mihrap duvarının doğusundaki mimari tasvirde tek kubbeli ve dört minareli bir klasik dönem cami tasviri yer alır. Bilindiği gibi dört minareli camiler selatin camileridir. Fakat dört minarede tek şerefeli olarak tasvir edilmiştir. Osmanlı Mimarlığında bu tanıma uyan bir yapı yoktur. Dolayısıyla bu tasvir kulaktan dolma bilgilerle yapılmış Selimiye veyahut Süleymaniye tasviri olmalıdır. Yine Başmakçı Recep Bey Caminin doğu duvarında dört minareli bir cami tasviri yer alır. Bu caminin minarelerindeki şerefe sayıları on ikidir. Ancak yapı görünüş bağlamında daha çok batılılaşma dönemi camileri ile benzerlik taşır. Fakat minare ve şerefe sayıları bağlamında tasviri Selimiye olarak tanımlamak daha doğru olur. Dinar Bademli Köyü Cami bünyesinde barındırdığı mimari tasvirler bağlamında diğerlerinden ayrılmaktadır. Tasvirlerdeki mimari detaylar ve perspektif anlayışı ustasının eğitimli bir kişi olduğunu düşündürtmektedir. Caminin doğu duvarında tek kubbeli, dört minareli ve anıtsal taç kapıya sahip bir yapı tasviri yer alır. Minarelerin hepsi tek şerefeli olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla bu yapının hayali bir Selimiye veyahut Süleymaniye tasviri olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı Mimarlığında altı minareli tek yapı Sultanahmet Camidir. Dinar Bademli Köyü Cami ve Başmakçı Recep Bey Camide altı minareli cami tasvirlerini görmekteyiz. Özellikle Bademli Köyü Camide yer alan tasvir kurşun kaplı kubbeleri, minarelerin ve şerefelerin sayısı ile doğrudan Sultanahmet Camisini andırmaktadır. Başmakçı Recep Bey Camide yer alan tasvir ise minarelerinden hareketle Sultanahmet Camisini andırır. Fakat Dinar Bademli Köyü Camiye göre daha mütevazi bir tasarımdır. Dolayısıyla üst örtü bağlamında benzerliklerin söz konusu olduğu bu iki yapıda inşa aşamasında aynı ustaların çalışmış olabilme ihtimaline karşın duvar resimlerini yapan ustaların aynı kişi olması söz konusu değildir. Zaten Dinar Bademli Köyü Camide yer alan bu tasvirler Afyonkarahisar çevresinde inşa edilmiş köy

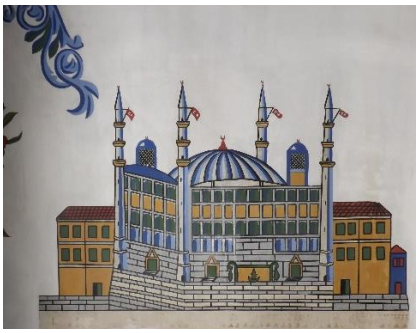
camilerinde yer alan duvar resimlerinden ayrılır. Bu bağlamda Dinar Bademli Köyü Camide çalışan ustanın İstanbul'da saray çevresinde yetişmiş bir sanatçı olduğunu, diğer camilerde karşımıza çıkan duvar resmi ustalarının ise kendini yetiştirmiş halk sanatçıları olduğunu söyleyebiliriz.[320] Afyonkarahisar çevresinde adı bilinmeyen halk sanatçılarına atfedebileceğimiz cami tasvirlerine sıkça rastlanmaktadır. Sandıklı'da yer alan Ulu Camide üç şerefeli altı minaresi ile Sultanahmet Cami tasviri, Kütahya Tavşanlı Camide yazıt ile vurgulan Süleymaniye Cami ve üç şerefeli dört minaresi ile kolayca tanınabilen Selimiye tasvirleri [321], Çivril Bulgurlar Camide üç şerefeli altı minaresi ile Selimiye Tasviri Cami tasviri [322] bunlardan sadece birkaçıdır.

[320] Ecesoy., 2011: 277.
[321] Ecesoy., 2011: 150-205.
[322] Pektaş., 2011: 323-331.

Tablo 3.7 Cami İçinde Cami Tasvirleri

İdris Köyü Cami Selimiye Tasviri

Çiftlik Köyü Cami Selimiye Tasviri

Başmakçı Recep Bey Cami Hayali Süleymaniye veya Selimiye Tasvirleri

Başmakçı Recep Bey Cami Sultan Ahmet Cami tasviri

Dinar Bademli Köyü Cami Selimiye veya Süleymaniye Tasviri

Dinar Bademli Köyü Cami Sultanahmet Cami tasviri

Geometrik, bitkisel ve mimari kompozisyon içeren kalemişi süslemelerin yanı sıra bazı yapılarda sembolik tasvirler karşımıza çıkar. Sembolik tasvirlerden ilki Dazkırı İdris Köyü Caminin doğu duvarında yer alan cennet-cehennem tasviridir. Genelde yanlarında mizan terazisi ile beraber tasvir edilen cennet ve cehennem betimlemelerinde sevap ve günahların tartılması sonucunda terazinin yanında yer alan anahtarlardan birisinin elde edileceği mesajı verilmek istenmiştir. Dazkırı İdris Köyü Cami'de yer alan terazi, cennet ve cehennem üçlemesinin çok benzerlerini Denizli-Çivril Bulgurlar Köyü Cami, [323] Güney Belenardıç Köyü Cami, [324] Denizli Akköy Cami,[325] ve Fethiye Seki Yaylası Tekke Camide de [326] görmek mümkündür. Ki zaten bu beş yapıdaki bitkisel, geometrik, mimari ve sembolik tasvirlerin tamamı birbiri ile yakınlık gösterir. Bu bağlamda, Camilerin resim programında belli bir öğretinin ürünü olan ve aynı atölyede çalışmış gezici ustaların parmakları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat ne yazık ki bu beş yapıda çalışan ustalar hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz. (Tablo 3.8)

[323] Pektaş., 2011: 326-327.
[324] Pektaş., 2012: 217.
[325] İnce., 2001: 65-79
[326] Duran., 1992: 323-349.

Tablo 3.8 Camilerde Cennet ve Cehennem Tasvirler

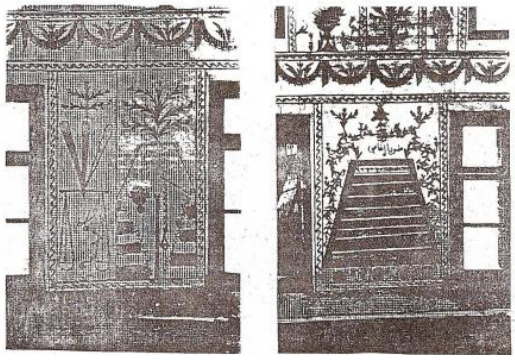
Afyonkarahisar-Dazkırı İdris Köyü Camii

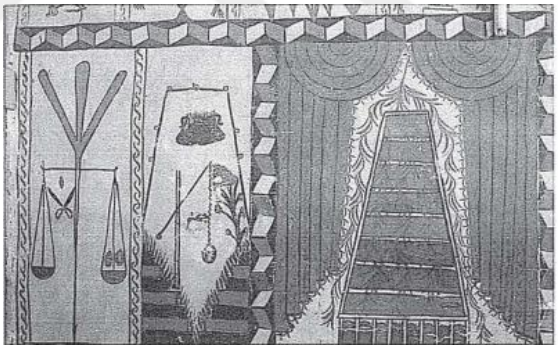
Denizli Güney-Belenardıç Köyü Camii (Kadir Pektaş'tan)

Denizli-Çivril Bulgurlar Camii (Kadir Pektaş'tan)

Fethiye Seki Yaylası Tekke Camii (Remzi Duran'dan)

Denizli Akköy-Yukarı Camii (Kasım İnce'den)

Dazkırı İdris Köyü Camide yer alan bir diğer sembolik tasvir ise son cemaat yerinden harimdeki mahfile çıkışı sağlayan merdivenin bulunduğu bölümdeki duvar yüzeyine betimlenmiş savaş aletleri, Kuran ve bayrak tasvirleridir. (Bkz. Foto 89) İdris Köyü Camide yer alan bu tasvirin benzeri Denizli-Güney Belenardıç Köyü Camide yer alır. İdris Köyü Camide yer alan tasvirlere ek olarak Belenardıç Camide savaş aletleri, kuran ve bayrağın yanına teber, keşkül, sarık ve tespih gibi derviş eşyaları tasvir edilmiş ve ‘’Sahip Halil Ağa’’

ismi yerleştirilmiştir. [327] 1884 tarihinde Ağazade Mehmed bin Ali tarafından inşa ettirilen yapının kalemiişi süslemeleri 1885-86 yılları arasında yapıldığı bilinir.[328] Ancak ismi geçen Sahip Halil Ağa'nın mimar mı yoksa kalemişi süslemeleri yapan kişi mi olduğu belirsizdir. Şunu belirtmek yanlış olmayacaktır ki yapıdaki Selimiye Cami ve Kabe tasvirleri, cennet-cehennem tasvirleri, savaş aletleri tasviri İdris Köyü Camideki tasvirlerle büyük benzerlik taşır. 1902 tarihinde inşa edilen ve boyalı nakışları 1911-12 yıllarında tamamlanan İdris Köyü Cami ile Belenardıç Köyü Camilerinde çalışan ustaların arasında bir ilişki olduğu su götürmez bir gerçektir.

Güney Belenardıç Köyü Camide karşımıza çıkan derviş eşyalarının daha kapsamlısı Başmakçı Recep Bey Camide karşımıza çıkar. Kompozisyon, iki ucu sivri mızrak, teber, netir, savaş borusu, tespih, topuz, sancak, keşkül ve Mevlevi takkesi ile on iki dilimli bir Bektaşi takkesinden oluşmaktadır. Tasvirde Mevlevi ve Bektaşi takkesi bir zıtlık oluşturmaktadır. Burada verilmek istenen mesaj hangi tarikat mensubu olursan ol Allah'ın evi olan Caminin herkese açık olduğudur.

Dinar Bademli Köyü Camide yer alan sembolik tasvir son cemaat yerinin batı duvarında ustaca işlenmiş Arma-i Osmanidir. Gelenekselliğin ve modernliğin kaynaşmasını temsil eden Arma-i Osmani'n in bu denli ince işçilikle tasvir edilmesi Dinar Bademli Köyü Cami duvar resimlerinin eğitimli bir sanatçı tarafından duvara aktarılmış olduğu fikrini destekler niteliktedir. (Bkz. Foto 57)

3.2. Tarikat Yapıları

3.2.1. Plan

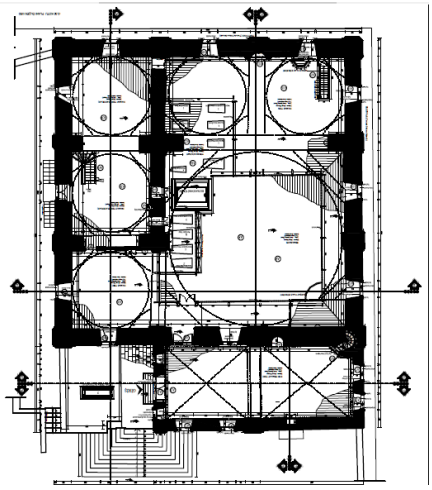
Tanrıokur, Türkiye Mevlevihanelerini ele aldığı çalışmasında, Mevlevihanelerin mimari programının belirlenmesinde belli başlı fonksiyonların öne çıktığını belirtmiştir. Buna göre, Mevlevihanelerde ibadet ve eğitim fonksiyonları semahane, meydan-ı şerif, kitap odası, kütüphane gibi birimlerin şekillenmesinde, ziyaret fonksiyonu türbenin şekillenmesine, barınma fonksiyonu harem ve hücre gibi birimlerin şekillenmesinde, beslenme fonksiyonu matbahın şekillenmesinde rol oynamıştır. [329] Bu bağlamda Türkiye Mevlevihaneleri üç başlık altında gruplandırılmıştır. [330] Aşağıda detaylı olarak belirtilen grupların dışındaki üçüncü

[327] Çakmak., 1991: 91.
[328] Çakmak., 1991: 91.
[329] Tanrıokur., 2000: 89.
[330] Bu gruplandırmaya göre **birinci grup** ev-tekkeler olarak adlandırılmıştır. **Birinci grubun alt grubunda** ibadethane-barınma-beslenme bölümleri bir blok halinde olan, 14.yüzyılda Orta Asya kökenli, kapalı merkezi avlulu, dört eyvanlı plan şemasına sahip, ev-hankah tipini andıran Mevlevihaneler yer alır. Bu gruba Manisa ve Antalya Mevlevihanesi örnek olarak verilebilir. **Birinci grubun ikinci alt grubunda** ise çoğu 19.yüzyılda inşa edilmiş olan ve geleneksel Osmanlı Konut Mimarisi ile yakınlık gösteren Kasımpaşa, Yenikapı, Tokat

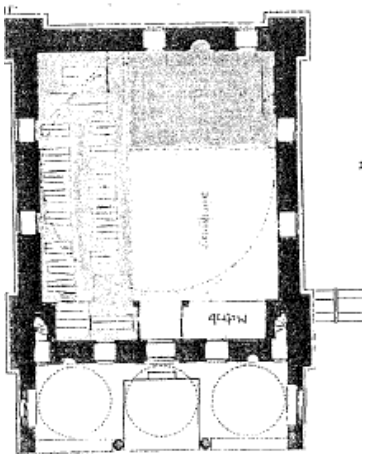
grup, Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesinin de içine dahil edildiği, Semahane ile Türbenin bağlantılı olduğu Mevlevihanelerden oluşur. Bu tip Mevlevihanelerde türbe bölümü, ayinin icra edildiği Semahane bölümü ile bağlantılı olup diğer bölümlerin (Matbah, Hücre) bu iki bölümden bağımsız olarak tasarlanmıştır. Karaman Mevlevihanesi, I. Üsküdar Mevlevihanesi bu gruba dahildir. Özellikle Karaman Mevlevihanesi tek kubbe altında semahane ve türbenin yer alması, türbe ile semahanenin kot farklı ile ayrılması, Derviş hücrelerinin bir avlu etrafında konumlanıyor olması bağlamında Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi ile büyük benzerlik taşır. Karaman Mevlevihanesinde farklı olarak mescit kısmı da tek kubbe altında birleştirilmiştir. Yukarıda detaylı olarak bahsedildiği gibi Karahisar Mevlevihanesinde mescit kısmı kot farkı ile yükseltilip iki ayrı kubbe ile taçlandırılmıştır. (Tablo.16)

Mevlevihaneleri yer alır. **İkinci grupta** yer alan Mevlevihaneler Cami-Tekke niteliğinde çift işlevli, minare ve son cemaat yeri gibi birimleri bünyesinde barındırır. **İkinci grubun birinci alt grubunda** yer alan Mevlevihaneler Edirne Muradiye ve Tire Yahşi Bey imareti gibi 14. ve 15. Yüzyılda inşa edilen Tabhaneli Camiler ile birebir tasarım sergiler. **İkinci grubun ikinci alt grubunda** yer alan Mevlevihaneler Tek kubbeli, minareli ve son cemaat yeri olan yapılardır. Konya Piri Mehmet Paşa Zaviyesi, Eskişehir Mevlevihanesi, Ankara Mevlevihanesi bu gruba örnek olarak verilebilir. **İkinci grubun üçüncü alt grubunda** 16.-18. yüzyıllarda kurulmuş, Kilis, Antep, Urfa Mevlevihaneleri yer alır. Bu Mevlevihaneler tek kubbeli, minaresiz, orijinal tasarımında son cemaat yeri olmayan tasarıma sahiptirler. **İkinci grubun dördüncü alt grubunda** 19. Yüzyılda inşa edilen mescid-tekke tipindeki Mevlevihanelerdir. Burdur, Ermenek, Çankırı, Muğla, II. Samsun, II. Bursa Mevlevihaneleri orijinal tasarımları minaresiz ve minbersiz olarak bu gruba dahil edilebilir.

Tablo 3.9 Mevlevihane Planları Hakkında

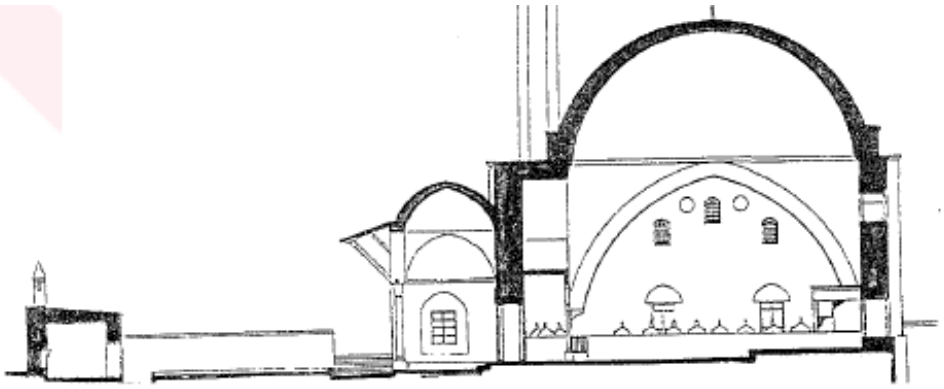
Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Planı

Karaman Mevlevihanesi Planı (Bahrihüda Tanrıokur)

Karahisar Mevlevihanesi Kesit (Bahrihüda Tanrıokur)

Karaman Mevlevihanesi Kesit (Bahrihüda Tanrıokur)

3.2.2. Malzeme

İlk olarak 13.yüzyıl sonlarında inşa edilen daha sonra 19.yüzyılda büyük bir onarım geçiren ve 20.yüzyılın başında yeni baştan inşa edilen Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesinin ilk yapımında ahşaptan inşa edildiğine dair görüş birliği vardır.[331] 1844 yılında onarım gören bu ahşap yapı 1902 yılında tamamen yanınca yeni baştan moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir. Son cemaat yerinin kuzey duvarının bir bölümünde moloz taş malzeme görünürken, diğer cepheler tamamen düzgün kesme taş kaplamaya sahiptir. Sıkça değinildiği gibi ekonomik sebeplerden dolayı moloz taş malzeme kullanılırken, moloz taş malzemenin eski ve kötü görüntüsünün üzeri kapatmak için kesme taş kaplamanın kullanıldığı birçok yapı vardır. İdadi Binası, Hacı Tiryaki Bedesteni, Bolvadin Çarşı-Hacı Mahmut-Kırklar Camileri, moloz taş malzemeden inşa edilip cephelerinin kesme taş kaplamaya sahip olan yapılardan sadece birkaçıdır.

Ressam Hüsnü Bey'e ait çizimlerden yapının 1844 onarımında taban ve taban döşemelerinin ahşaptan olduğu görülmektedir. (Bkz.2.286) Fakat 1902 yılındaki yangından ders çıkarılmış olmalı ki ahşap kullanımına kısıtlama getirilmiş ve ahşap olan üst örtüler kagir olarak yeni baştan inşa edilip üzeri kurşun kaplanmıştır. Yapıda ahşap malzeme sadece kapı, korkuluk ve mahfil gibi yapı elemanlarında ve kadınlar bölümünün üst örtüsünde kullanılmıştır.

3.2.3. Cephe Özellikleri

Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi dış cephe görünüşü bağlamında Klasik Osmanlı Mimarisi Camilerini andırır bir vaziyette inşa edilmiş ve bu sebeple tarafımızdan Neo-Osmanlı üslubunun 20. yüzyılın temsilcisi olarak nitelendirilmiştir. Anadolu'da Klasik Osmanlı Mimarisi camilerini andırır görünüşe sahip Mevlevihaneler mevcuttur. Dolayısıyla bu yapılar asli işlevini bilmeyen birileri tarafından karşıdan bakıldığı zaman bir cami olarak tanımlanabilir. Söz gelimi, 1561-1565 senesinde inşa edilen Ankara Cenabı Ahmet Paşa Cami (Ankara Mevlevihanesi) ve 16. yüzyıl sonunda 17. yüzyıl başında inşa edilen Karaman Mevlevihanesi[332] Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi gibi Klasik Osmanlı Cami Mimarisinden esintiler sunmaktadır. 16. 17. Yüzyıllarda inşa edilen bu iki yapının Klasik özellikler taşıması haliyle normaldir. Fakat 20.yüzyılın başlarında inşa edilen Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi, Klasik Osmanlı Camilerinden esintiler sunması batılılaşmaya karşı olarak ortaya çıkan ve

[331] Ürkmez., 2017: 53. ve İlgar ve Karazeybek., 2001: 308.

[332] Karaman Mevlevihanesi üzerinde kitabeden ilk olarak 1370 tarihinde Karamanoğlu Alaadin Bey tarafından inşa ettirildiği söylense de yapı 16. 17. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı özellikleri taşıdığından bu tarihlerde yeniden inşa edilmiş olmalıdır. Cenabı Ahmet Paşa Cami ise 1561-1565 yıllarında inşa edilmiştir. Bkz. Tanrıokur., 2000: 128-142.

Osmanlı Mimarisini temel alan Milli Mimarlık Akımının Afyonkarahisar'daki habercisi olmuştur.

Görünüş bağlamındaki Klasik etkilerin yanı sıra cephe elemanları açısından yapı bünyesinde son dönem özelliklerini de yoğun bir şekilde barındırmaktadır. Bu özelliklerin başında hiç kuşkusuz plasterler ve silmeler gelmektedir. Son dönem yapılarında sıkça kullanılan plasterler Mevlevihane cephesini simetrik olarak üç eş parçaya bölmüş ve bu bölümlere yarım daire kemerler yerleştirilmiştir. Kemerlerin yüzeyine altta Bursa kemerli dikdörtgen formlu pencereler, üstte ise dairesel pencereler yerleştirilerek simetrik cephe elde edilmiştir. Silmeler ise cephelerde yer alan iki pencere arasına yerleştirilerek bütün cepheyi dolanmış ve yapıya iki katlı bir görünüm kazandırmıştır. Cephelerde yer alan bu plasterler ve silmelerin Afyonkarahisar'da son dönemde inşa edilmiş her türlü yapı grubunda varlığı dikkat çeker.

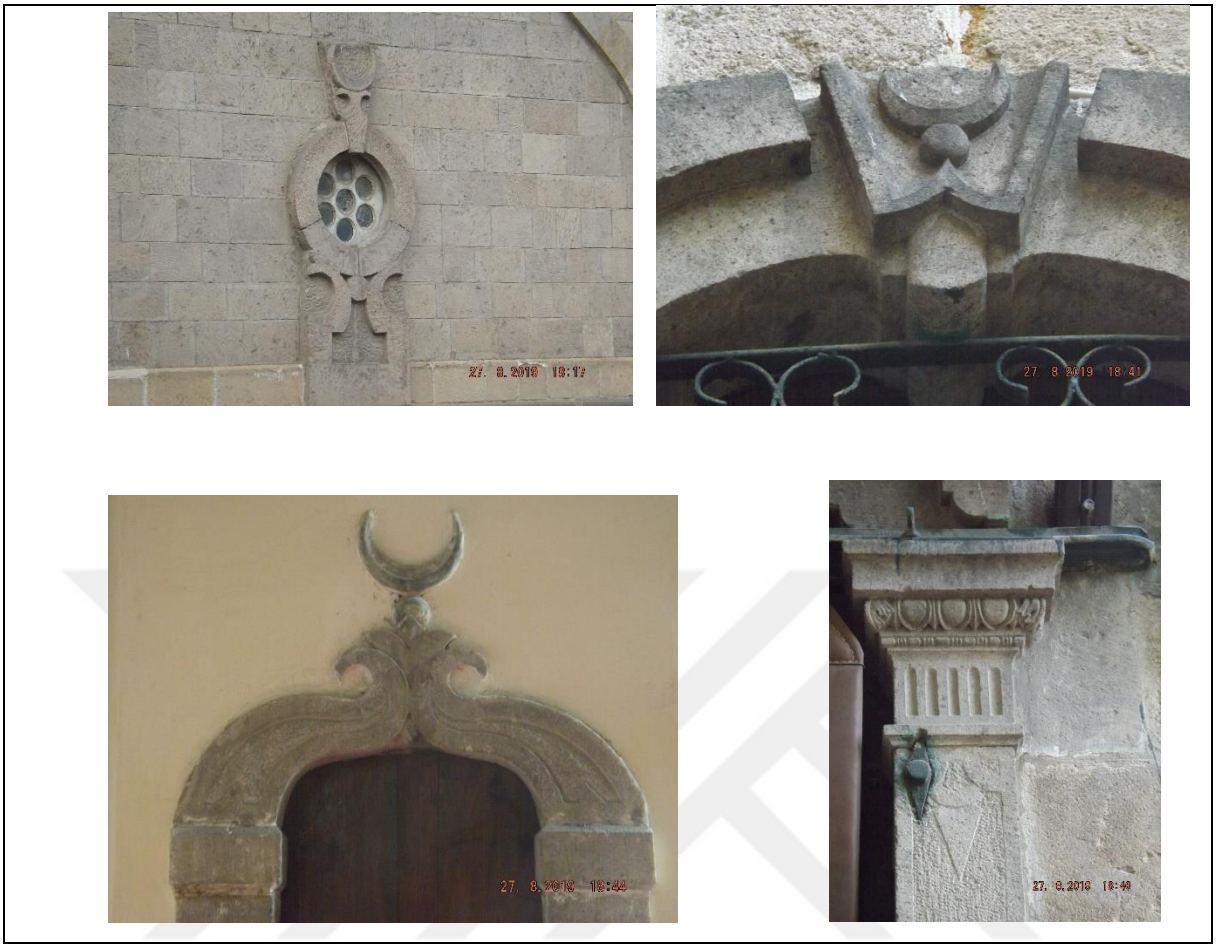
Pencereler erken dönemde daha küçük boyutlarda, geç dönemde ise daha büyük boyutlarda tasarlanarak cephelerin vazgeçilmez bir elemanı olmuştur. Karahisar Mevlevihanesi'nde de cepheler çok sayıda pencere ile hareketlendirilmiştir. İki kat düzene sahip bu pencerelerden alttakiler Bursa kemerli olarak dikdörtgen formda tasarlanmış kilit taşı ve üzengi seviyesi taşkın olarak vurgulanmıştır, üsttekiler gül pencereli dairesel söveli olarak düzenlenmiştir. Afyonkarahisar'da Bursa kemerli pencerelerin görüldüğü örnekler nadirdir. Emirdağ İnkılap İlkokulu pencere kemerleri ile günümüze ulaşamayan ancak arşivdeki plan ve görsellerden plan ve cephesine hakim olduğumuz Misyoner James Mcnoto tarafından inşa edilen Mektep-Kilise binasında Bursa kemerli pencereleri görmek mümkündür.

3.2.4. Süsleme Özellikleri

3.2.4.1. Taş Süsleme

Afyonkarahisar'da 19.ve 20.yüzyılda inşa edilen yapıların büyük bir bölümünde olduğu gibi Mevlevihane'de de taş süsleme kemerlerin kilit taşında ve giriş kapısı çevresinde yoğunlaşmaktadır. Yapının cephelerinde yer alan kemerler içerisine yerleştirilen dairesel söveli pencerelerin kilit taşı dışa taşırılmış ve üzerine yüzü yukarıya dönük hilal motifi işlenmiştir. Bahsettiğimiz tasarım dairesel söveli pencereye sahip kuzey, doğu ve batı cephede tekrar edilmiştir. Yapıda yüzü yukarıya dönük olarak tasarlanmış hilal motifine, giriş kapısının iki yanına simetrik olan Bursa kemerli pencerelerinin kilit taşında ve son cemaat yerinde yer alan minareye çıkış kapısının kemer kilit taşında rastlanır. Hilal motifi haricinde giriş kapısı kemerini taşıyan ayakların üzerinde çam ağacı tasviri ve ayakların başlığına bir sıra yumurta frizi yerleştirilmiştir. (Tablo 3.10)

Tablo 3.10 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesinde Taş Süsleme

3.2.4.2. Mermer Süsleme

Yapıda karşımıza çıkan mermer süsleme mihrap ve minberde görülmektedir. Tamamı ile bitkisel karakterli olan bu süslemeler kaş kemerli mihrabın kemer köşeliklerinde, mihrabı nişinin yüzeyinde ters lale ile son bulan yatay şeritte, minber aynalığında, minberin geçit kısmındaki kemerin köşeliklerinde karşımıza çıkar. Kompozisyonlarda rumiler, palmetler, stilize bitkiler, kıvrım dallar bir bütün oluşturacak şekilde kabartma olarak yerleştirilmiştir. Afyonkarahisar'da son dönemde inşa edilen camilerde mermer süsleme Bolvadin Çarşı Cami Mihrabı ve Yoncaaltı Cami Mihrabında görülmektedir. Özellikle Bolvadin Çarşı Camide görülen bitkisel karakterli mermer süsleme içerdiği motifler bağlamında Mevlevihanenin minber ve mihrabında görülen mermer süslemelerle benzerlik taşır. (Tablo 3.11)

Tablo 3.11 Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesinde Mermer Süsleme

3.2.4.3. Ahşap Süsleme

Yapıda ahşap süslemenin görüldüğü yerler kısıtlıdır. Son cemaat yerinden semahaneye girişi sağlayan iki kanatlı ahşap kapının yüzeyine kare ve dikdörtgenle üç bölüme ayrılmıştır. Üstte yer alan kareler içine madalyon içerisine bitkisel motifler işlenirken, ortada yer alan bölüme salbeklerle son bulan şemse motifi işlenmiştir. Yoncaaltı Caminin ahşap, iki kanatlı harime giriş kapısında da geometrik ve bitkisel süslemeleri görmek mümkündür. Kapı haricinde Mevlevihane'nin semahane kısmında yer alan yer alan mahfil korkuluklarına ajur tekniğinde işlenmiş S ve C'ler yapıdaki kısıtlı ahşap süslemelerden diğeridir.

3.2.4.4. Kalemişi Süsleme

Yapıda en yoğun olarak görülen süsleme türü kalemişidir. Son cemaat yerinde tonozlar yüzeyinde, Semahanenin kubbe göbeğinde ve kubbe eteğinde, mescit kısmının kubbelerinde, mihrap çevresinde kalemişi süslemeler görülmektedir. Afyonkarahisar'da inşa edilmiş köy camilerinde yoğun olarak karşımıza çıkan kalemişi süslemeler genellikle batılılaşma etkileri taşıyan bitkisel, mimari ve sembolik tasvirlerden oluşurken, Mevlevihane'de yer alan kalemişi süslemeler genel hatları ile Klasik hatlar taşır. Bilindiği gibi

Klasik Dönemde inşa edilen camilerin büyük bölümünde Kubbe göbeği ve eteklerinde yoğun olarak yazı kuşakları ve bitkisel kalemişi süslemeler görülür. Mevlevihanenin'de son cemaat yerinin üst örtülerinde kiremit kırmızısı, kahverengi ve sarı renklerde bitkisel süslemeler, Semahane ve mescit bölümündeki kubbelerde yazı kuşakları, şemse motifleri, bitkisel karakterli motifler, kırmızı, mavi ve beyaz renklerde işlenmiştir.

Klasik etkiler taşıyan yazı ve bitkisel süslemeler haricinde semahane kubbesini taşıyan kemer yüzeyinde ve mihrap çevresindeki kalemişi süslemelerin taklitçi özelliklerinden yararlanılarak zengin gösterme çabasına girilmiştir. Bilindiği gibi mimaride mermer kullanımı zenginliğin bir göstergesi olarak yorumlanır. Fakat batılılaşma döneminde maddi imkanlardan dolayı mermer kullanımı kısıtlıdır. Bu nedenle yüzeylere kalemişi sayesinde mermer görünümü verildiği örneklere sıkça rastlanmaktadır. Mevlevihane'de merkezi kubbeyi taşıyan kemerin karnına gri beyaz renklerde kalemişiler ile damarlı mermer görünümü verilmeye çalışılmıştır. Mihrabın iki yanında ise duvara nakşedilmiş sütun tasvirleri kalemişi süslemenin taklitçi özelliklerinden faydalanılmıştır.

3.3. Çeşmeler

3.3.1. Tipoloji

Bugüne dek yapılan çalışmalarda çeşmeler, farklı özellikleri göz önünde bulundurularak gruplandırılmıştır. Biz tez kapsamında ele aldığımız çeşmeleri, Ayla Ödekan [333] ve Mustafa Denktaş[334] tarafından ele alınan çalışmalardaki tipoloji göz önünde bulundurularak Cephe Kompozisyonu ve Bulunduğu Yerlere göre değerlendirilme yapılmaya çalışılacaktır.

3.3.1.1. Bulunduğu Yere Göre Çeşmeler

3.3.1.1.1. Su Depolu Çeşmeler

Tanzimat sonrasında Afyonkarahisar sınırları içerisinde inşa edilmiş on bir çeşmeden beş tanesi su deposunun bir cephesine inşa edilmiştir. Bu çeşmelerin üç tanesinde inşa kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabelere göre en erken tarihli çeşme 1903 tarihinde inşa edilen Hacı Hüseyin Çeşmesidir. Kitabeleri bulunan Ali Ağa Çeşmesi ile Arap Mescit Çeşmesi ise 1906 yılında inşa edilmiştir. Dolayısıyla tarihini bilmediğimiz Hacı Aftal Çeşmesi ile Yeni Çeşme benzer tasarımları ile 20.yüzyılın ilk on yılı içerisinde inşa edilmiş olmalıdır. İsimleri zikrettiğimiz çeşmelerden Yeni Çeşmesi, Arap Mescit Çeşmesi, Hacı Hüseyin Çeşmesi

[333] Ödekan., 1992: 281-297.
[334] Denktaş., 2000a: 188. ve Denktaş., 2000b: 252.

dikdörtgen planlı bir deposunun cephesini işgal ederken, Hacı Aftal Çeşmesi ile Ali Ağa Çeşmesi kare planlı bir su deposunun cephesini işgal etmektedir.

3.3.1.1.2. Bağımsız Çeşmeler

Tez bünyesinde incelediğimiz on bir çeşmeden dört tanesi bağımsız olarak inşa edilmiştir. Bolvadin'de yer alan 1870 tarihli Cılkoğlu çeşmesi en erken tarihli bağımsız çeşme olarak karşımıza çıkarken, Nuh Kırdı Çeşmesi 1903, Balta Çeşmesi 1910 tarihinde inşa edilmiştir. Boyacıoğlu Çeşmesi ise form itibari ile 20. Yüzyılın başına tarihlediğimiz bir yapıdır. İki cepheli olarak tasarlanan Cılkoğlu Çeşmesinde caddeye bakan çeşme yarım daire kemerli, arka cepheye bakan çeşme sivri kemerlidir. Yine iki cepheli olarak tasarlanan Balta cephesinde her iki cephedeki çeşmeler kaş kemerlidir. Kırdı Çeşmesinde dışta yer alan yarım daire kemer içte kaba mukarnaslarla çevrelenmektedir. Boyacıoğlu Çeşmesi ise tez bünyesinde ele aldığımız her türlü yapı grubu arasında benzer örneği bulunmayan at nalı kemerli bir nişe sahiptir.

3.3.1.1.3. Bağımlı Çeşmeler

Herhangi bir yapı duvarına, yapı ile birlikte inşa edilen iki adet çeşme bulunmaktadır. Nurcu mahallesinde, aynı yol üzerinde yer alan iki çeşmeden, Sülüm 2 adlı çeşme 1906-07 tarihinde yine aynı tarihli bir konutun doğu cephesine, Sülüm 1 çeşme ise üzerinde herhangi bir tarih ibaresi yer almayan fakat 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başı özellikleri taşıyan bir konutun doğu cephesine 1908 tarihinde inşa edilmiştir.

3.3.1.2. Cephe Kompozisyonuna göre Çeşmeler

3.3.1.2.1. Tek Kemerli Çeşmeler

3.3.1.2.1.1. Yuvarlak (Yarım Daire) Kemerli Çeşmeler

Ele aldığımız on bir çeşmeden dört tanesi yuvarlak kemerlidir. Bunlar; 1902 yılında inşa edilen Kırdı Çeşmesi, 20.Yüzyılın başında inşa edilen Yeni Çeşme, 1906 yılında inşa edilen Ali Ağa Çeşmesi ve 1908 yılında inşa edilen Sülüm 1 Çeşmeleridir.

3.3.1.2.1.2. At nalı Kemerli Çeşmeler

Oryantalist etki taşıyan Atnalı Kemerli Çeşmenin tek örneği Boyacıoğlu Çeşmesidir.

3.3.1.2.1.3. Kaş Kemerli Çeşmeler

İncelediğimiz çeşmelerden iki tanesi kaş kemerli olarak tasarlansa da bu kaş kemerlin formunda farklılıklar bulunmaktadır. Balta Çeşmesindeki kaş kemer hatları daha belirgin

olarak tasarlanırken, Arap Mescit Çeşmesinde yer alan kaş kemer üç dilimli olarak tasarlanmıştır. Ayrıca Sülüm 2 Çeşmesinde dışta sivri kemerle çevrelenen iki kademeli bir kaş kemer yer alır.

3.3.1.2.1.4. İki Cepheli Çeşmeler

1839-1923 tarihleri arasında Afyonkarahisar sınırları içerisinde inşa edilmiş on bir çeşmeden iki tanesi iki cepheli olarak inşa edilmiştir. Bu Çeşmeler Bolvadin'de yer alan 1870 tarihli Cılkoğlu Çeşmesi ve 1910 tarihli Balta Çeşmesidir. Balta Çeşmesinde her iki cepheye simetrik olarak kaş kemerli çeşmeler yerleştirilmiştir. Fakat Bolvadin Balta Çeşmesinde caddeye bakan (güney) çeşme yuvarlak kemerli, arkaya bakan pencere sivri kemerli olarak tasarlanmıştır.

3.3.1.2.1.5. Üçgen Alınlıklı Çeşmeler

Afyonkarahisar'da üçgen alınlıklı iki çeşme yer alır. Bunlar; 1903 tarihinde inşa edilen Hacı Hüseyin Çeşmesi ile 20.yüzyılın ilk on yılı içerisinde inşa edildiğini düşündüğümüz Hacı Aftal Çeşmesidir. Bu iki çeşmenin bir diğer ortak noktası da su depolu olmalarıdır.

3.3.2. Malzeme

Afyonkarahisar'da yer alan geç dönem Osmanlı Mimarlığına ait yapıların büyük bir bölümünün moloz taş malzemeden inşa edildiği görmekteyiz. Çeşmelere göre daha anıtsal olarak inşa edilen bu yapılarda moloz taş kullanımı maddi gerekçelerden olmalıdır. Ancak çeşmelerin mütevazi boyutlarından dolayı kesme taş malzemeden inşa edildikleri görülmektedir. Ele aldığımız on bir yapının on tanesi tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. İstisnai olarak Ali Ağa Çeşmesinde kesme taşların arasında tuğla malzemenin varlığı dikkat çekicidir. Afyonkarahisar'da özellikle merkezde inşa edilen yapılarda gri renkte kesme taşların yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. İdadi Binasında ve Belediye Dairesinde kaplama olarak kullanılan gri kesme taşlar Yeni Çeşme, Sülüm 1 Çeşmesi, Arap Mescit Çeşmesi, Hacı Aftal Çeşmesi, Hacı Hüseyin Çeşmesi ve Nuh Beldesi Kırdı Çeşmesinde inşa malzemesi olarak kullanılmıştır. Bolvadin'de yer alan iki cepheli Cılkoğlu Çeşmesi krem, siyah ve kahverengi renkte taşlardan inşa edilerek renk almaşıklığı oluşturmuştur. Yine Bolvadin'de yer alan Balta Çeşmesi kesme taşların üzerinin sıvalı olduğu tek yapıdır.

Yapılarda yer yer devşirme malzemeye rastlanılmaktadır. Afyonkarahisar Ali Ağa Çeşmesinde, Sülüm 1 Çeşmesinde, Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesinde kemerlerin oturduğu ayaklar devşirme mermer bloklardır.

3.3.3. Cephe Özellikleri

19. ve 20. yüzyılda inşa edilmiş her türlü yapı grubunda benzer cephe özelliklerini görmek olasıdır. Bu durum çeşmeler içinde geçerlidir. Özellikle gar binalarında sıkça kullanılan şaşırtmalı köşe taşı uygulamalarını Hacı Aftal Çeşmesinde, Arap Mescit Çeşmesinde, Yeni Çeşmede ve Sülüm 1 Çeşmesinde görmekteyiz. Yine silmeler, son dönem mimarlığının vazgeçilmez bir cephe elemanıdır. Su depolu çeşmelerde saçak seviyesinde silmeler kademeli olarak çatı ile beden duvarlarını ayırarak cepheyi dolaşmaktadır.

Ele aldığımız çeşmelerin ilginç üst örtü tasarıma sahip olduğunu görmekteyiz. Yeni Çeşme ve Arap Mescit Çeşmesinde yer alan su depoları beşik tonoz ile örtülüdür. Beşik tonozlu üst örtüler cephede üçgen alınlık oluşturarak cepheyi canlı kılmıştır. Bolvadin'de yer alan Cılkoğlu ve Balta Çeşmesi ahşaptan kırma çatıya sahiptir. Kırma çatının yüzeyi Balta Çeşmesinde üç cephede, Cılkoğlu Çeşmesi iki cephede üçgen alınlığa sahiptir. Bu üçgen alınlıkların yüzeyi yarım kubbeler ile taçlandırılmıştır. Ali Ağa Çeşmesi, Hacı Aftal Çeşmesi ve Boyacıoğlu Çeşmesinin üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Bu çatılar cephenin beden duvarlarından öne doğru taşırılarak bir sundurma işlevi kazanmıştır. Boyacıoğlu Çeşmesi ve Ali Ağa Çeşmesinde sundurma ahşap konsollar aracılığıyla taşınırken, Hacı Aftal Çeşmesinde sundurma iki serbest ayak tarafından taşınmaktadır. İki cepheli Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesinde çatı seviyesinde yarım kubbe ile biçimlendirilen ön cephedeki çeşmeden farklı olarak arka cephedeki, sivri kemerli nişe sahip olan çeşme Hacı Aftal çeşmesi gibi iki ahşap ayak tarafından taşınan sundurmaya sahiptir.

3.3.4. Süsleme Özellikleri

Çeşmeler dönemin mimari zevkini yansıtan bezemeleri bünyesinde barındıran en gösterişli yapılardandır. Bu durum özellikle Lale Devri ve Batılılaşma Dönemi Çeşme Mimarisi için daha belirgindir. Ancak Afyonkarahisar'da yer alan son dönem çeşmelerinin sade tasarım gösterdikleri görmekteyiz.

Bolvadin'de yer alan Cılkoğlu Çeşmesi ve Balta Çeşmesi'nde, yüzeye kakılmış seramikler bulunmaktadır. Seramiklerin yüzeyinde beyaz, turkuaz, mavi ve yeşil renkte bitkisel ve geometrik kompozisyonlar ve yazı kuşakları yer alır. Bitkisel ve geometrik kompozisyonlarda kıvrım dallar ve palmet motifi yıldız motifi ile kaynaştırılmıştır. Seramikler yüzeyine beyaz ve mavi zemin üzerine ''Maşallah ve Hafız'' yazısının işlendiğini görmekteyiz.

Boyacıoğlu Çeşmesi ve Arap Mescit Çeşmesinin ayna taşı mermerden inşa edilmiştir. Bu çeşmelerin ayna taşına dönemin mimari zevkine uygun olarak vazodan çıkan çiçekler, S-C kıvrımlı dallar, stilize yapraklar kabartma olarak işlenmiştir.

Çeşmelerde süslemenin görüldüğü bir diğer yer kemer kilit taşlarıdır. Sülüm 1 Çeşmesinin kemer kilit taşına Lale motifi, Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesinin kemer kilit taşına S-C kıvrımlı stilize bir bitki kabartma olarak işlenmiştir.

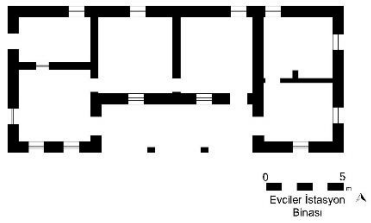
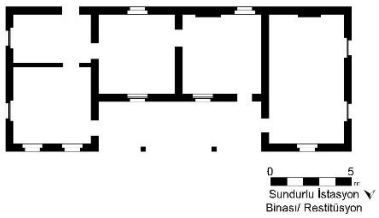
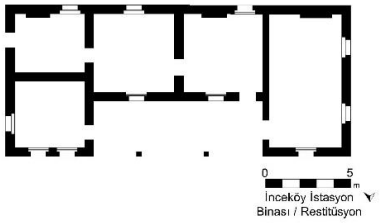
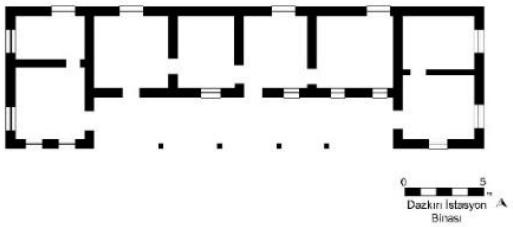
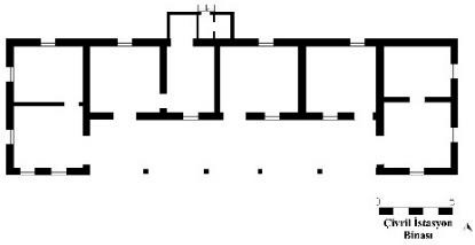
3.4. İstasyon Binaları

3.4.1. Plan

Tez kapsamında üç farklı şirket tarafından inşa edilen toplam 12 adet İstasyon Binası incelenmiştir. 12 İstasyon Binasında genel olarak iki tip plan karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi *Ters U* plan şemasının görüldüğü binalardır. Aydın-Dinar güzergahı ve bu güzergahın Çivril şubesinde yer alan 6 İstasyon Binası Ters U plan şemasında tek katlı olarak inşa edilmiş yapılardır. Hepsi aynı şirket tarafından inşa edilen bu yapılardan Osmanlı Döneminde nahiye statüsünde bulunan Dinar, Dazkırı ve Çivril [335] istasyonları daha büyük boyutta, köy statüsünde bulunan Evciler, Sundurlu ve İnceköy İstasyon Binaları daha küçük boyutta inşa edilmiştir. Boyutları göz önünde bulundurulmazsa bu altı yapı Ters U plan şeması ve tek katlı görünümleri ile birer tip proje arz etmekte ve kendi içerisinde ilk grubu oluşturmaktadır. Ayrıca, İzmir-Aydın-Dinar hattında yer alan İstasyon Binalarında Ters U plan şemasına sadece dönemin Afyonkarahisar sınırları içerisinde rastlanıyor olmasından hareketle bu projenin *''Karahisar-ı Sahip Sancağı sınırları içerisinde inşa edilecek İstasyon Binaları''* için tipleştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. (Tablo 3.12)

[335] Osmanlı Döneminde Dazkırı, Dinar ve Çivril (Şeyhlü) Karahisar-ı Sahip Sancağının Sandıklı Kazasına bağlı birer nahiyedir. Sundurlu ve İnceköy, Çivril nahiyesine bağlı bir köyken Evciler, Dazkırı nahiyesine bağlı bir köy konumundandır.

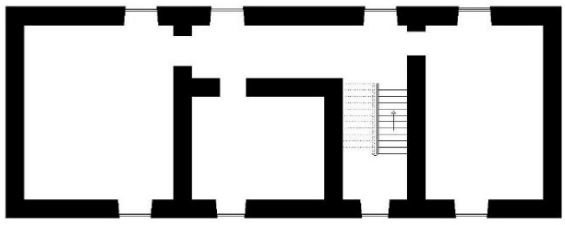
Tablo 3.12 Aydın-Dinar Hattında Ters U Plan Şemasında Tek Katlı Olarak İnşa Edilen İstasyon Binaları

Köylerde İnşa Edilen İstasyon Binaları

Nahiyelerde İnşa Edilen İstasyon Binaları

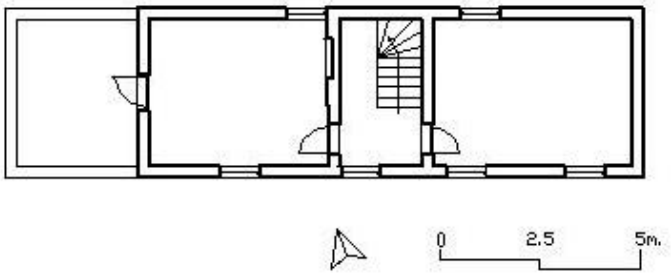
İstasyon Binalarında ikinci tip planı oluşturan yapılar dikdörtgen planlı ve iki katlı olarak inşa edilmiş olanlardır. Ancak bu grupta yer alan İstasyon Binalarının da kendi yol güzergahı içerisinde yer alan Binalar ile plan ve tasarımlarında ayırt edici özellikler bulunmaktadır. Dinar-Eğirdir hattının uzantısı olan Karakuyu ve Çapalı İstasyonları görünümleri ve planları ile ikinci grubun içerisinde ayrı bir grubu oluşturmaktadır. Bu iki

yapının da işletme bölümleri tek katlı olarak, lojman bölümü iki katlı olarak tasarlanmıştır. Bu iki İstasyon Binasının benzer örneklerini aynı şirket tarafından yapılmasından dolayı İzmir-Aydın hattında görmek mümkündür. Söz gelimi Aydın-Ortaklar İstasyon Binası, İncirliova İstasyon Binası bu iki yapının benzeri konumunda bulunan yapılardır.[336] Hem Aydın'da hem Afyonkarahisar'da yer alan ve benzer tasarıma sahip bu yapıların birinci kat (lojman) bölümlerinde üç oda yer alır. Ancak bu odalara erişim Afyonkarahisar'da bir koridordan sağlanırken Aydın'daki binalarda odalardan odaya geçiş vardır. (Tablo 3.13, 3.14)

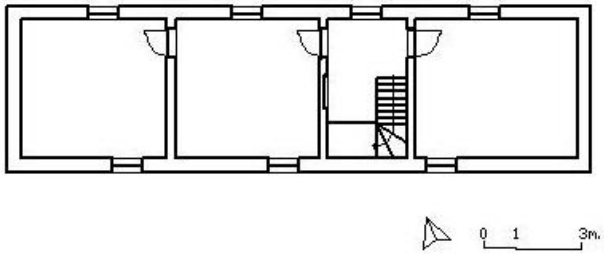
Tablo 3.13 Dinar-Eğirdir Hattında yer alan İstasyon Binaları ile İzmir Aydın hattındaki İstasyon Binalarının Birinci Katlarının Değerlendirmesi

Karakuyu İstasyonu Birinci Kat Planı

Ortaklar İstasyon Binası Birinci Kat Planı (M.Yılmaz)

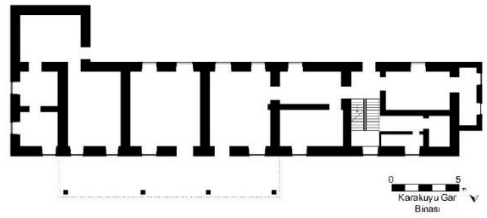

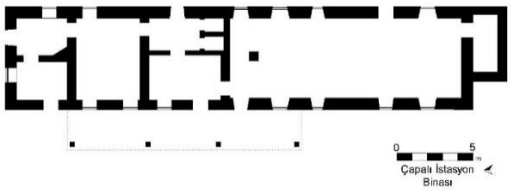
İncirliova İstasyon Binası Birinci Kat Planı (M.Yılmaz)

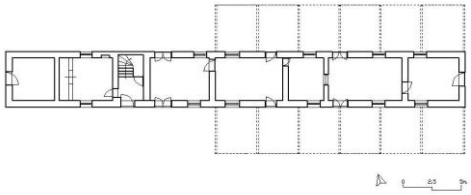
[336] Yılmaz., 2015: 58-69.

Tablo 3.14 İki katlı Dikdörtgen Planlı İstasyon Binaları (Dinar-Eğirdir)

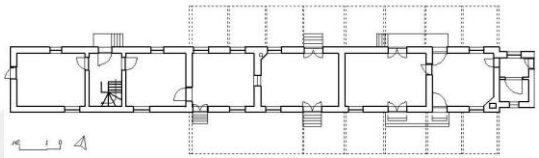
Dinar-Eğirdir Hattında yer alan İstasyon Binaları ile İzmir Aydın hattındaki İstasyonların Değerlendirmesi

Ortaklar İstasyonu Planı (M.Yılmaz'dan)

İncirliova İstasyonu Planı (M.Yılmaz)

Çapalı İstasyonu

Karakuyu İstasyonu

Keçiborlu İstasyonu

İncirliova İstasyonu (M.Yılmaz)

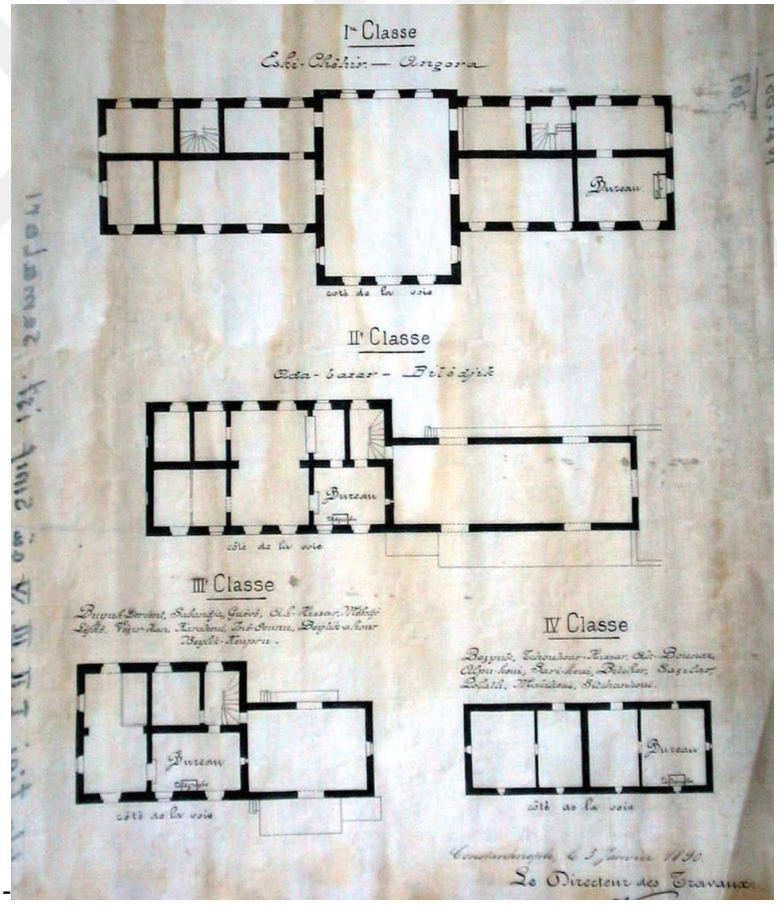

Ortaklar İstasyonu (M.Yılmaz)

İki katlı dikdörtgen planlı İstasyon Binası içinde ikinci grubu oluşturan gar binaları İzmir- Kasaba Demiryolu hattının bir uzantısı olan Balmahmud İstasyonu ve İzmir Şehir İstasyonu ile Eskişehir-Konya hattının uzantısı olan İhsaniye ve Sultandağı İstasyonlarıdır.

Özellikle Balmahmud İstasyonu ile İhsaniye ve Sultandağı İstasyonu farklı şirketler tarafından inşa edilmesine karşın dikdörtgen planları, iki katlı görünümleri, alt katın işletme üst katın lojman olarak tasarlanışı, lojman bölümüne arka cephede yer alan kapıdan ulaşılması gibi özellikleri ile büyük benzerlik taşır. Ancak, bu üç İstasyon Binasının birebir plan tasarımlarının yine kendi yol güzergahında, hattı inşa ettiren şirket tarafından tipleştirildiği söylemek ve bu yapıları kendi güzergahında değerlendirmek daha yerinde bir tercih olacaktır.

Anadolu Demiryolları Şirketi tarafından inşa edilen Eskişehir-Konya hattındaki İstasyon Binalarının inşa edileceği konumların önemine göre ‘’I.Sınıf, II.Sınıf, III.Sınıf ve IV.Sınıf ’’ İstasyon Binası olarak tipleştirildiği görülmektedir.[337] Bu tipleştirmeye göre Ankara ve Eskişehir İstasyonları I. Sınıf, Adapazarı-Bilecik İstasyonları II.Sınıf, Afyonkarahisar İstasyonları III. Sınıf, Bozüyük ve Polatlı İstasyonları IV. Sınıf olarak belirlenmiştir. (Belge 3.4)

Belge 3.2 Demiryolu Tip Projeleri (Sercan Özgencil Yıldırım’dan)

[337] Yıldırım., 2012: 69-93.

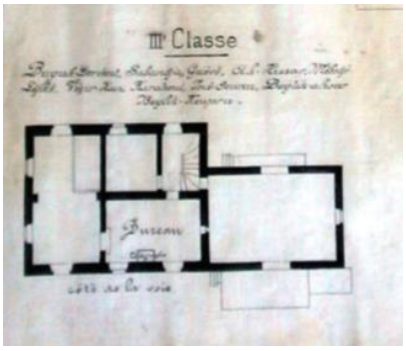
Bu tip projeler incelendiği zaman tezimizde yer alan ve Anadolu Osmanlı Demiryolu Şirketi tarafından inşa edilen İhsaniye ve Sultandağı İstasyon binaların III. Sınıf birer yolcu binası olduğunu görmekteyiz. Ana binanın hemen yanında ambarın göründüğü III. Sınıf tip projeden farklı olarak İhsaniye ve Sultandağı İstasyonlarında ana binanın diğer yanına birer lojman-konut yerleştirilmiştir. Özgün planda bekleme salonunun bir bütün olduğu ve Hareket Memuru odasına bir gişe penceresi ile bağlandığı görünmektedir. Yapılar ileriki tarihlerde restore edildiğinden ufak farklılıklar meydana gelmesi normal karşılanmalıdır. III. Sınıf İstasyon Binalarına Afyonkarahisar dışında da rastlanılmaktadır. Örneğin Niğde Çiftehan İstasyonu, Kırıkkale Yahşihan ve Irmak İstasyonu, Eskişehir Beylikova İstasyonu bunlardan sadece birkaçıdır. (Tablo 3.15)

Balmahmud İstasyon Binasının benzerlerini de yine aynı şirketin eseri olan İzmir-Alaşehir Alaşehir-Uşak çevresindeki İstasyon Binalarında görmek mümkündür. Manisa'da Ahmetli ve Horoz Köy, Uşak'ta Güneyköy, Eşme, İnay, Ovaköy vb. [338], Balmahmud İstasyonu ile birebir plan tasarımı sergilerler. (Tablo 3.16)

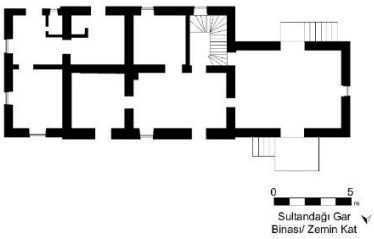
Dikdörtgen planlı ve İki katlı İstasyon Binalarının merkezde olmasından kaynaklı olarak en anıtsalı Afyonkarahisar Şehir (İzmir) İstasyonudur. Smyrna-Cassaba Demiryolu Şirketi tarafından inşa edilen yapılarda da İstasyonun konumunun yapının anıtsallığı ile doğru orantılı olduğu görülmektedir. Söz gelimi, Ahmetli, Horoz Köy, Güneyköy, Eşme, İnay, Ovaköy istasyonları Köy veya Nahiye statüsünde olmalarından dolayı benzer boyutlarda inşa edilmiştir. Ancak aynı şirketin il ve ilçelerde bulunan yapıları daha büyük boyutta tasarlanmıştır. Bu bağlamda Salihli, Alaşehir, Uşak [339] ve Afyonkarahisar istasyonları boyut ve tasarım bakımından benzerlikler taşımaktadır. (Tablo 3.17)

[338] Gürsoy., 2016: 40-56.
[339] Gürsoy., 2016: 48-50.

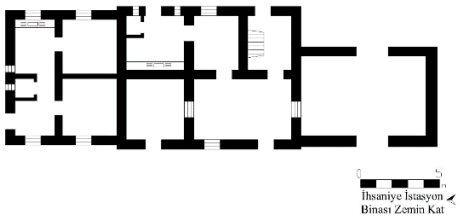
Tablo 3.15 İki katlı Dikdörtgen Planlı 3.Sınıf İstasyon Binaları (Anadolu-Osmanlı Demiryolu Şirketi)

Tip proje olarak tasarlanan III. Sınıf Yolcu Binası

Sultandağı İstasyonu

İhsaniye İstasyonu

İhsaniye İstasyonu

Sultandağı İstasyonu

Niğde Çiftehan İstasyon

Kırıkkale Yahşihan İstasyonu

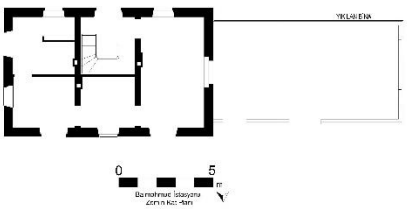

Eskişehir Boyalıköy İstasyonu

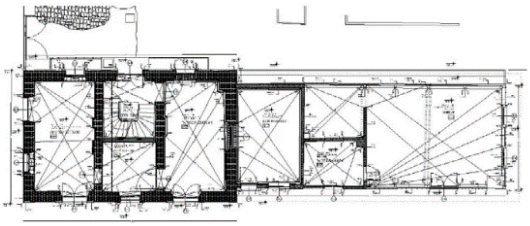

Pozantı İstasyonu

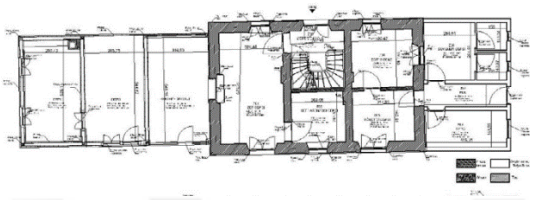
Tablo 3.16 İki katlı Dikdörtgen Planlı İstasyon Binaları (İzmir-Kasaba Hattı)

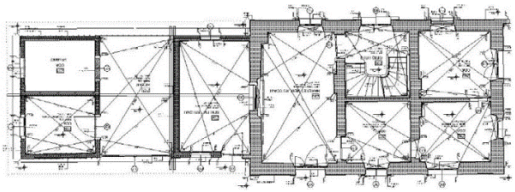
Balmahmud İstasyonu

Eşme İstasyonu (Elif Gürsoy'dan)

İnay Köy İstasyonu (Elif Gürsoy'dan

Güney Köy İstasyonu (Elif Gürsoy'dan)

Balmahmud İstasyonu

Uşak Güney Köy İstasyonu (E.Gürsoy)

İnay Köy İstasyonu (E.Gürsoy)

Ovaköy İstasyonu (E.Gürsoy)

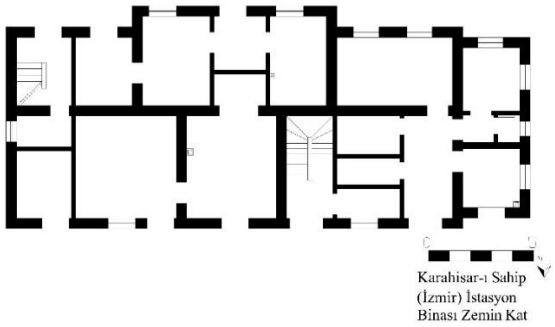

Eşme İstasyonu (E.Gürsoy)

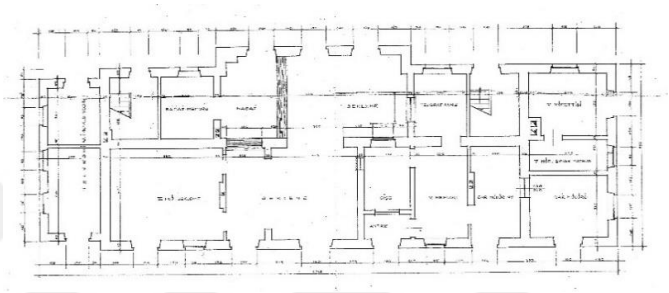

Manisa Ahmetli İstasyonu

Tablo 3.17 İki Katlı Dikdörtgen Planlı İstasyon Binaları (İzmir-Kasaba Hattı, Sancak ve Kaza Tipi)

Afyonkarahisar Şehir (İzmir) İstasyonu

Uşak İstasyon Binası Elif Gürsoy

Afyonkarahisar İstasyonu

Alaşehir İstasyonu

Salihli Tren İstasyonu

Uşak Tren İstasyonu

3.4.2. Malzeme

Tez dahilinde ele aldığımız 12 adet İstasyon Binasınınndan 10 tanesi moloz taş malzemeden yığma duvar tekniği ile inşa edildiği görülmektedir. Ancak, moloz taş malzeme kullanımının kötü ve eski görünümden dolayı gizlenmeye çalışıldığı aşikardır. Moloz taşın kötü görüntüsünden kurtulmanın çeşitli yolları karşımıza çıkar. Örneğin Eskişehir-Konya hattında yer alan İhsaniye ve Sultandağı İstasyonlarında moloz taş ile inşa edilen yapıların üzeri kireç harcı ile sıvanıp daha sonra boyanmıştır. Dazkırı ve Dinar İstasyon binalarında moloz taş malzemeyi kapatmak için kesme taş taklidi sıva kullanılmıştır. Günümüzde atıl vaziyette bulunan Evciler İstasyonunun sadece bazı bölümlerinde kesme taş taklidi sıva kalmış kalan yerlerdeki sıvalar dökülmüştür. Buradan hareketle Çivril, Sundurlu ve İnceköy istasyon binalarında da bu uygulamanın var olduğunu söyleyebiliriz. Çapalı ve Karakuyu İstasyonlarında ise moloz taş malzeme üzeri kapatılmadan doğal haliyle kullanılmıştır. Balmahmud ve Karahisar-ı Sahip İstasyon Binaları ise küçük boyutlu kesme taşlardan inşa edilmiştir.

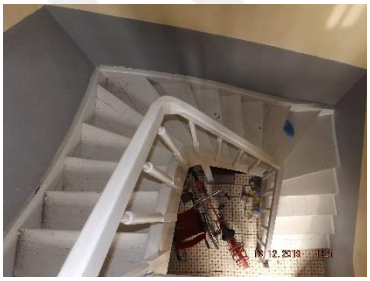
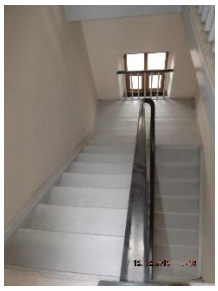
Moloz taş malzemenin yanı sıra yapılarda kesme taş, tuğla ve ahşap malzemeye de yer verilmiştir. Kesme taşların en sık tercih edildiği yerler köşe taşları ile pencere söveleridir. Doğrudan bir inşa malzemesi olarak kullanılmayan kesme taş malzeme yapıların köşe taşları ile pencere söve ve lentolarında kaplama olarak karşımıza çıkar. Ahşap malzeme dış cephede sundurmayı taşıyan ayaklarda görülür. Yastıklar aracılığıyla direklere oturan sundurma uygulaması Aydın-Dinar- Dinar Eğirdir hattında ele aldığımız sekiz yapıda karşımıza çıkar ve hepsinde bu sundurmanın ahşap direklere oturduğu görülür. Tuğla malzeme yine Aydın-Dinar Dinar-Eğirdir hattında yer alan sekiz yapıda karşımıza çıkar. Bu sekiz yapıda tuğla malzemenin ortak olarak görüldüğü yer pencere ve kapılar üzerinde yer alan hafifletme kemerleridir. Bu hafifletme kemerlerinin haricinde Karakuyu ve Çapalı İstasyon binalarında tuğla malzeme pencere ve kapıları arasına alan ve yatay hat oluşturan silmeler olarak kullanılmıştır.

İstasyon binalarında görülen zemin, tavan, merdiven, pencere ve kapı döşemelerinin özgün halini koruyan yapılar esas alındığında ahşap malzemeden tasarlandığı görülmektedir. Örneğin günümüzde atıl vaziyette bulunan ve büyük anlamda özgünlüğünü koruyan Evciler ve Çapalı istasyon binalarında hem lojmanların hem de işletme bölümlerinin tavan ve taban döşemeleri ahşaptandır. Ancak günümüzde özgün işlevini sürdüren yapıların büyük bir bölümde işletme binalarının tavan döşemesi özgünlüğünü korurken zeminlerdeki çökmeleri engellemek maksadıyla tabana parke ya da mermer döşendiği görülmektedir. Örneğin Dinar İstasyon Binasının zemininde mermer döşeme, Sultandağı İstasyon binasının zemininde parke

döşeme karşımıza çıkmaktadır. Yine yapıların kapılarının ahşaptan olduğu görülmektedir. Özellikle bitişiğinde ambar binası yer alan İhsaniye ve Sultandağı İstasyon Binalarında ambar binalarının ahşaptan inşa edilen büyük boyutlu sürgülü kapıları özgünlüğü korumaktadır. 12 istasyon binasında iki katlı olarak karşımıza çıkan İhsaniye, Sultandağı, Karakuyu, Balmahmud ve Afyonkarahisar Şehir İstasyonu Binalarında zemin kattan birinci kata veya bir başka deyişle işletme bölümü ile lojman bölümünün bağlantısını sağlayan merdivenlerin tamamı ahşap malzemeden inşa edilmiştir. İki katlı olarak karşımıza çıkan Çapalı İstasyon binasının üst kata çıkış merdiveni günümüze ulaşamamıştır. Ancak bu örneklerde görüldüğü gibi bu merdivenin de ahşaptan inşa edildiği söylenebilir. (Tablo 3.18)

Son dönem yapılarında ve bu grubun içine dahil olan İstasyon Binalarında görülen ortak noktalardan biri de yapıların üzerinin kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmesidir. Ele aldığımız İstasyon yapılarının hepsi de iki ya da dört yana eğimli Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Dinar, Dazkırı, Çivril, Sundurlu, İnceköy, Evciler İstasyon Binalarında görülen kırma çatılar dört yana eğimli olarak tasarlanmışken, Afyonkarahisar Şehir, Balmahmud, İhsaniye ve Sultandağı İstasyon Binalarında görülen kırma çatıları iki yana eğimli olarak tasarlanmıştır. (Bkz.Tablo 3.15, 3.16, 3.17)

Tablo 3.18 İstasyon Binalarında Döşeme Malzemesi

Zemin ve Tavanlar
 Evciler İstasyon Binası Tavanı Çapalı İstasyonu Zemini Sundurlu İstasyon Tavanı
 Çivril İstasyonu Zemini Sultandağı İstasyonu Zemini İhsaniye İstasyonu Zemini
Merdivenler
 İhsaniye İstasyonu Sultandağı İstasyonu Balmahmud İstasyonu
 Karakuyu İstasyonu Afyonkarahisar Şehir İstasyonu

3.4.3. Cephe Özellikleri

Ele aldığımız İstasyon Binalarının cephelerinde benzer özellikler görülmektedir. Öncelikle bütün İstasyon Binalarında görülen ortak özellikleri tek tek belirtip daha sonra kendi yol güzergahı içerisinde ve il, ilçe, nahiye ve köy özelinde benzer cephe tasarımı sergileyen İstasyon Binalarına değinmek daha doğru bir tercih olacaktır. Anadolu çapında inşa edilen İstasyon Binalarının neredeyse tümünde görülen unsurların başında köşe taşları gelmektedir. İstasyon Binalarının hemen hemen hepsinde görülen bu uygulamada taşlar bir sıra kısa bir sıra uzun olacak şekilde şaşırtmalı olarak yerleştirilmiştir. Afyonkarahisar örneğinde sadece Sultandağı ve İhsaniye İstasyonlarında köşe taşına rastlanmaz ancak bu yapılarda da köşeler dışa taşırılarak vurgulanmıştır. İzmir-Kasaba ve Eskişehir-Konya güzergahında yer alan istasyon binalarında yer alan ve cepheye hareket katan pencereler ve kapıların tamamı basık kemerli olarak tasarlanırken Aydın-Dinar Dinar Eğirdir hattında yer alan istasyon binalarında pencere ve kapılar düz lentolu olarak tasarlanmıştır. (Bkz. Tablo 3.14, 3.15, 3.16) İki katlı olarak inşa edilen tüm istasyon yapılarında katları birbirinden ayıran silmeler yer alır. Dinar-Eğirdir hattındaki İstasyon Binalarında görülen silme tuğla malzemeliyken İzmir-Kasaba hattının uzantısı olan Balmahmud ve Afyonkarahisar Şehir İstasyonları ve Eskişehir-Konya hattındaki İhsaniye ve Sultandağı İstasyonlarında silmeler taş malzemelidir.

Aydın-Dinar Dinar-Eğirdir hattında yer alan İstasyon Binalarının cephelerinde görülen ortak özelliklerden biri tuğla malzemeden inşa edilen hafifletme kemerleridir. Strüktürel işlevde kullanılan bu uygulama farklı malzemesi ile istasyon binalarının cephelerine ahenk katmıştır. (Tablo 3.20) İstasyon Binaları özelinde sadece İzmir-Eğirdir hattındaki binalara mahsus olan bir uygulama olarak karşımıza çıkan sundurmalar da cephe tasarımındaki en önemli uygulamalardandır. Dikdörtgen planlı yapılarda yapıların ön cephesinde yer alan bu sundurma ters U plan şemasında inşa edilmiş yapıların yan kanatlarının arasına yerleştirilerek cepheyi hareketlendirilmiştir. (Tablo 3.21)

Afyonkarahisar merkezde yer alan ve İzmir güzergahında son durak olmasından dolayı halk arasında İzmir İstasyonu olarak da bilinen Afyonkarahisar Şehir İstasyonu arka cephede yer alan girişin öne taşırılması ve üçgen alınlıkla son bulması, yan cephesinde yer alan balkon çıkıntısı ve boyutları ile Salihli, Alaşehir ve Uşak İstasyon binaları ile cephe bağlamında büyük benzerlik taşır. (Tablo 3.22) Yine İzmir-Kasaba hattının uzantısı olan tüm İstasyon Binalarında karşımıza çıkan bir diğer cephe özelliği de yapıların cephelerine yerleştirilen ve yatay yönde dikdörtgen olarak uzayan içinde hem Arap harfleri ile hem de Latin harfleri ile mevki adlarının yazılı olduğu mermer levhalardır. Bazı istasyon binalarında yerlerine sadece

Latin harflerinin bulunduğu yeni levhalar yerleştirilse de güzergah üzerindeki çoğu istasyon binasında bu mermer levhalarının özgünlüğünü koruduğunu söyleyebiliriz. (Tablo 3.23)

Tablo 3.19 İstasyon Binalarında Köşe Taşı Uygulaması

Karahisar-ı Sahip Şehir İstasyonu

Balmahmud İstasyonu

Çivril İstasyonu

Sundurlu İstasyonu

İnceköy İstasyonu

Çapalı İstasyonu

Dazkırı İstasyonu

Evciler İstasyonu

Buharkent İstasyonu (M.Yılmaz)

Sultanhisar İstasyonu (M.Yılmaz)

Salihli İstasyonu

Pozantı İstasyonu

Tablo 3.20 İstasyon Binalarında Hafifletme Kemerleri

Evciler İstasyonu

Dinar İstasyonu

Çivril İstasyonu

Sundurlu İstasyonu

İnceköy İstasyonu

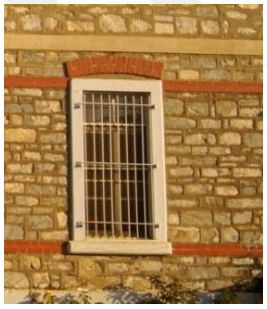
Çapalı İstasyonu

Karakuyu İstasyonu

Nazilli İstasyonu (M.Yılmaz)

İncirliova İstasyonu

Kuyucak İstasyonu (M.Yılmaz)

Buharkent İstasyonu (M.Yılmaz)

Köşk İstasyonu (M.Yılmaz)

Tablo 3.21 İstasyon Binalarında Sundurma Uygulaması

Ters U plan şemasında yan kanatların arasında yer alan sundurmalar
  Dinar İstasyonu Dazkırı İstasyonu   Evciler İstasyonu Çivril İstasyonu
Yapıların ön cephelerinde yer alan sundurmalar
   Çapalı İstasyonu (M.Yılmaz) Karakuyu İstasyonu Kuyucak İstasyonu   Buharkent İstasyonu (M.Yılmaz) Keçiborlu İstasyonu

Tablo 3.22 İzmir-Kasaba-Karahisar Hattı Cephe Karşılaştırması (Giriş çıkıntısı, Alınlık ve Balkon)

Karahisar-ı Sahip Şehir İstasyonu

Karahisar-ı Sahip Şehir İstasyonu

Uşak İstasyonu (Elif Gürsoy)

Uşak İstasyonu (Elif Gürsoy)

Alaşehir İstasyonu

Alaşehir İstasyonu

Salihli İstasyonu

Tablo 3.23 İzmir Kasaba hattındaki İstasyon Binalarında Yer Alan Kitabeler

Afyonkarahisar Şehir İstasyonu

Balmahmud İstasyonu

Uşak İnay İstasyonu (Elif Gürsoy)

Güneyköy İstasyonu (Elif Gürsoy)

Horozköy İstasyonu

Salihli İstasyonu

Kütahya Dumlupınar İstasyonu

3.4.4. Süsleme Özellikleri

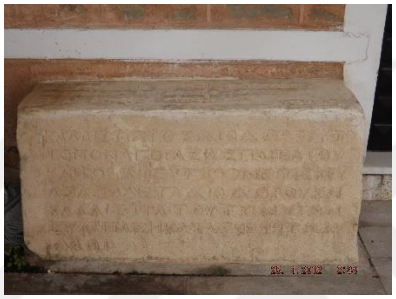
Tez kapsamında incelediğimiz istasyon binalarının süsleme bağlamında oldukça sade oldukları görülmektedir. Afyonkarahisar Şehir İstasyonu binasında 20.yüzyılın başlarına ait görselden anlaşıldığı gibi balkon korkuluklarında dört yapraklı yonca motifinin ajur tekniğinde işlendiği görülür. Bu benzer uygulamayı günümüzde Emirdağ İnkılap İlkokulu ve Bolvadin Çarşı Cami balkon korkuluklarının yanı sıra Alaşehir ve Salihli İstasyon Binaların balkon korkuluklarında görebiliriz. (Bkz.Tablo 3.22, 2.23)

İzmir-Aydın-Aydın-Dinar ve bu güzergahın Çivril şubesinde yer alan İstasyon Binalarında sık sık devşirme malzemeye yer verilmiştir. Bazen bir heykel parçası bazen bir sütun başlığı bazen de bir yazıt olarak karşımıza çıkan bu devşirme malzemeler belki de yapılardaki bezeme unsurunu oluşturan tek öğelerdir. Dazkırı İstasyonu binasında karşımıza çıkan yazıt, yine Dazkırı İstasyon Binasının Su Deposunda yer alan akant yaprağı, Dinar İstasyonunda yer alan yazıt, heykel ve çiçek, İnceköy İstasyonunda yer alan mermer levha ve Aydın Köşk İstasyonunda yer alan heykel devşirme malzeme kullanımına örnek teşkil etmektedir. (Tablo 3.24)

Tablo 3.24 İstasyon Binalarında Devşirme Malzeme

Dinar İstasyonu

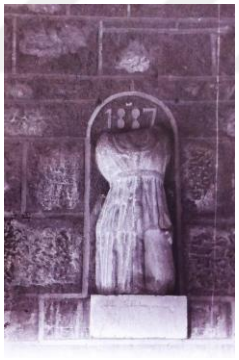
Dazkırı İstasyonu

Dazkırı İstasyonu Su Deposu

Dinar İstasyonu

Köşk İstasyonu (M.Yılmaz)

Dinar İstasyonu

İnceköy İstasyonu

3.4.5. İstasyon Binalarının Müştemilatı

İstasyon Binalarının müştemilatı incelendiğinde, Aydın-Dinar-Çivril güzergahı için belirleyici noktanın yapıların Osmanlı Dönemindeki idari statüsü olduğunu görmekteyiz. Söz gelimi Aydın-Dinar güzergahı ve Çivril şubesinde yer alan altı istasyon binasından Osmanlı Döneminde nahiye statüsündeki Çivril, Dazkırı ve Dinar İstasyonlarının Müştemilatında İstasyon Binası, Ambar, Hangar, Lojmanlar ve Su Deposu gibi yapılar yer alırken köy statüsündeki İnceköy, Sundurlu İstasyonlarında sadece Ana İstasyon Binası yer alır. Evciler İstasyonu istisnai örnek olarak köy statüsünde olmasına rağmen bünyesinde Hangar ve Lojman binası barındırır ancak Su Deposu ve Ambar binası gar kompleksinde yer almaz. Bu

istasyonlardan yaklaşık 20 yıl sonra inşa edilen ve Dinar-Eğirdir hattında yer alan Çapalı ve Karakuyu İstasyon Binaları ise bünyesinde Hangar, Hela, Su Deposu gibi birimleri barındırır.

Eskişehir Konya hattında yer alan ve Osmanlı Dönemi idari taksimatında Afyonkarahisar Merkez Sancağına bağlı bir köy statüsünde olan İhsaniye ile Bolvadin Kazasının bir nahiyesi olan İshaklı (Sultandağı) İstasyonlarının müştemilatında öncelikle bu İstasyonlara bitişik inşa edilmiş bir ambar binası ile lojmanın varlığı dikkat çeker. Sultandağı İstasyonunda farklı olarak Umumi Hela, Lojmanlar ve İşçi Barakası yer alır. Bu farklılığın Aydın-Dinar güzergahı ve Çivril şubesindeki binalar gibi idari statüden mi kaynaklandığı yoksa Sultandağı İstasyon müştemilatında bulunan Umumi Hela, Lojmanlar ve İşçi Barakası gibi binaların İhsaniye İstasyonunda günümüze ulaşamadığından mı kaynaklandığını söyleyecek yeterli delile sahip değiliz. Ancak günümüze Ana İstasyon Binası ulaşamamış ve sadece müştemilatı ile var olan Gazlıgöl İstasyonunda Lojman ve Hangar Binasının bulunması İhsaniye İstasyonunda yer alan bu tip binaların günümüze ulaşamadığını fikrini güçlendirmektedir. Dolayısıyla Aydın-Dinar-Çivril güzergahında belirleyici olan İdari statü Eskişehir-Konya için belirleyici olmadığı söylenebilir.

İzmir-Kasaba ve onun bir uzantısı olan Uşak-Afyonkarahisar hattındaki istasyon binalarının müştemilatında bu durumun farklı olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin Balmahmud köyü Osmanlı İdari taksimatında bir Merkez Sancağa bağlı bir köy statüsünde olmasına rağmen bünyesinde Hangar, Su Deposu ve Umumi Hela gibi birimleri barındırır.

İstasyon binaları müştemilatında yer alan yapı tiplerine baktığımız zaman bu yapıların da büyük benzerlik içinde olduğunu görmekteyiz. Hangar binalarının büyük bir bölümü ahşap konstrüksiyonlu, beşik çatılı olarak karşımıza çıkar. Farklı olarak Çapalı ve Karakuyu İstasyon Kompleksindeki hangar binalarının moloz taştan inşa edildiği onun haricinde Dazkırı, Evciler, Çivril, Balmahmud, Dinar İstasyon Kompleksindeki hangarların ahşap konstrüksiyonlu, beşik çatılı olarak tasarlandığı görülmektedir. (Tablo 3.25) Buharlı trenlerin su ihtiyacını karşılayan Su Depolarının iki katlı olarak, alt katının kesme veya moloz taştan üst katının ise ahşaptan inşa edildiği görülmektedir. Balmahmud, Çapalı, Dazkırı, Çivril, Dinar, Karakuyu İstasyon müştemilatında yer alan Su Depolarının tamamı bu tanıma göre inşa edilmişlerdir. Ancak Dinar ve Dazkırı istasyonlarında ahşapların yıpranmalarını önlemek maksadıyla günümüzde çelikle çevrelendiğini görmekteyiz. (Tablo 3.26) Gar komplekslerinde yer alan Umumi Helalar ise tek katlı, kırma çatılı ve küçük boyutlu görünümleri ile tip proje arz etmektedir. (Tablo 3.27)

Tablo 3.25 Hangar Binaları

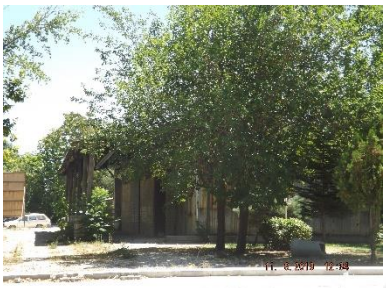
Evciler İstasyonu Hangarı

Dinar İstasyonu Hangarı

Balmahmud İstasyonu Hangarı

Çivril İstasyonu Hangarı

Gazlıgöl İstasyonu Hangarı

Dazkırı İstasyonu Hangarı

Karakuyu İstasyonu Hangarı

Çapalı İstasyonu Hangarı

Tablo 3.26 İstasyon Kompleksindeki Su Deposu Binaları

Çapalı İstasyonu Su Deposu

Karakuyu İstasyonu Su Deposu

Dazkırı İstasyonu Su Deposu

Dinar İstasyonu Su Deposu

Balmahmud İstasyonu Su Deposu

Yıldırım Kemal İstasyonu Su Deposu

Ovaköy İstasyonu Su Deposu (E.Gürsoy'dan)

Güneyköy İstasyonu Su Deposu (E.Gürsoy)

Tablo 3.27 İstasyon Kompleksinde yer alan Umumi Hela Binaları

Yıldırım Kemal Umumi Hela

Balmahmud Umumi Hela

Çapalı Umumi Hela

Sultandağı Umumi Hela

Afyonkarahisar Şehir İstasyonu Umumi Hela

Uşak Güneyköy Umumi Hela(E.Gürsoy)

Eşme Umumi Hela (E.Gürsoy)

İnay Köyü Umumi Hela(E.Gürsoy)

Ovaköy Umumi Hela(E.Gürsoy)

3.5. Eğitim Yapıları

3.5.1. Plan

Tez kapsamında incelenen dört eğitim yapısı bulunmaktadır. Bu dört eğitim yapısından üç tanesi Tanzimat sürecini takip eden yıllarda modernleşmenin bir neticesi olarak ortaya çıkmış yeni eğitim kurumlarından olan İbtida-i, İdadi ve Sanayi Mektebidir. Diğer eğitim yapısı olan Yoncaaltı Medresesi ise Klasik Osmanlı Eğitim geleneğini devam ettiren Medreselerin devamı niteliğindedir. Bu dört eğitim yapısı 1899-1916 yılları arasında inşa edilmiştir. En erken tarihli olarak karşımıza çıkan yapı 1899'da inşasına başlanan Emirdağ İnkılap İlkokuludur. Sanayi Mektebi 1904-1908 yılları arasında, Yoncaaltı Medresesi 1909-1911 yılları arasında inşa edilirken en geç tarihli eğitim yapısı olarak karşımıza çıkan İdadi Binası ise 1914-16 yıllarında inşa edilmiştir.

Modern geleneği yansıtan iki eğitim yapısından Emirdağ İnkılap İlkokulu (Aziziye İbtida-i Mektebi) ile Afyonkarahisar Lisesi (Karahisar-ı Sahip İdadisi) plan bağlamında çok

büyük bir benzerlik taşımasa da giriş kapısından sonra ulaşılan giriş holü ve giriş holünden ulaşılan dikdörtgen planlı koridor ve bu koridorun etrafına yerleştirilen sınıfları ve idari mekanları bağlamında benzer tasarım sergilerler. Yani her iki yapıda koridor etrafında şekillenen bir tasarıma sahiptir. İki yapının bir diğer benzerliği de giriş holünün birinci katta bir mekan olarak tasarlanmış olmasıdır. (Tablo 3.28)

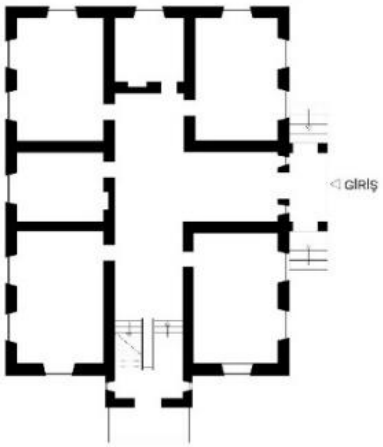
Osmanlı coğrafyasında inşa edilen İdadi Mektepleri incelendiği zaman yapılarda iki plan tipinin öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki iç avlulu plan tipidir. Manastır İdadisi,[340] Aydın İdadisi, Niğde İdadisi, Sivas İdadisi,[341] Denizli İdadisi [342], iç avlulu plan tipinin görüldüğü İdadi Mekteplerinden bazılarıdır. İdadi Mekteplerinde görülen ikinci plan tipi ise Afyonkarahisar İdadisinin de içine dahil edilebileceği koridor etrafında gelişen plan tipidir. Kayseri İdadisi, Yozgat İdadisi,[343] Isparta İdadisi[344], Kastamonu İdadisi[345], Adana İdadisi [346] bu plan tipine örnek teşkil eden yapılardandır. Bu plan tipinde dersliklerin ve idari mekanların bir koridor etrafında sıralandığı dikkat çekmektedir. Ağırlıklı olarak bodrum kat üzerine iki katlı olarak inşa edilen bu İdadi Mekteplerinin tek katlı veya üç katlı olarak inşa edildiği örneklerde mevcuttur. Örneğin Kayseri İdadisinin ilk inşa aşaması tek katlıdır. Günümüze ulaşamayan Amasya İdadisi de tek katlı İdadilere örnek olarak verilebilir.[347] Üç katlı olarak inşa edilen İdadi Mektepleri ise Selanik ve Üsküp'te karşımıza çıkmaktadır.[348] Bu istisnai örnekler haricinde Karahisar-ı Sahip İdadisi, Manisa İdadisi, Yozgat İdadisi, Aydın İdadisi [349], Halep İdadisi, Sivas İdadisi, Denizli İdadisi, Çankırı İdadisi[350] iki katlı İdadi Binalarına örnek oluşturan yapılardır. (Tablo 3.29, 3.30, 3.31)

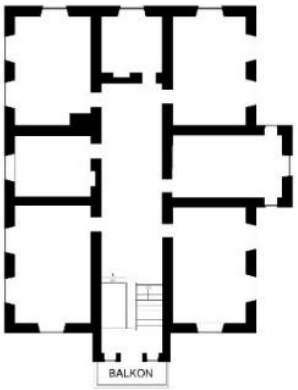
Günümüze ulaşan İdadi Binalarının üzerinde bir mimar ismine şu ana rastlanılmamıştır.[351] Plan tasarımında benzer tiplerin görülmesi de bize bu yapıların merkezden gönderilen planlar doğrultusunda inşa edildiklerini düşündürmektedir. Dolayısıyla idadi binaları için gösterilen plan tasarımları Maarif Salnamesinde adı geçen ve Maarif Nezareti Mimarı olan Pavli Efendiye atfedilmektedir. [352] Bu bağlamda Karahisar-ı Sahip

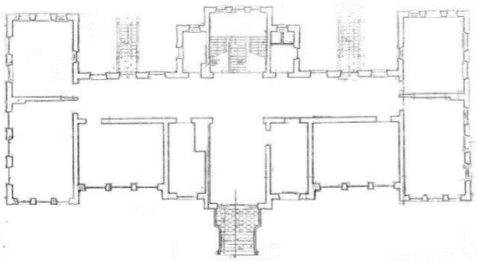
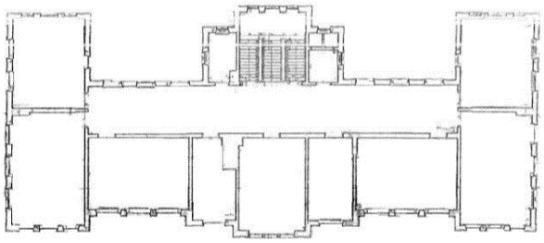
[340] Gazi Mustafa Kemal'in de eğitim gördüğü yapı Askeri İdadi olmasından dolayı iç avlulu plan tipinde inşa edilmiş olmalıdır.
[341] Özbek., 2019: 332-342
[342] Özgün., 2000: 27.
[343] Özbek., 2019: 342.
[344] Duymaz., 2017: 43-56.
[345] Göktaş ve Özkurt., 2018: 37-56.
[346] Duymaz., 2016: 513-530.
[347] Kolay., 2019: 318-328.
[348] Özbek., 2019: 339.
[349] Yılmaz., 2015: 132-137.
[350] Aydın., 2020: 27-51.
[351] Özbek., 2019: 335.
[352] Özgüven., 1990: 45.

İdadisinin mimarinin belge ile saptanmış olması kıymetlidir. Yukarıda da belirtildiği gibi İdadi'nin mimarı **Ermeni Avodis Kalfadır**.

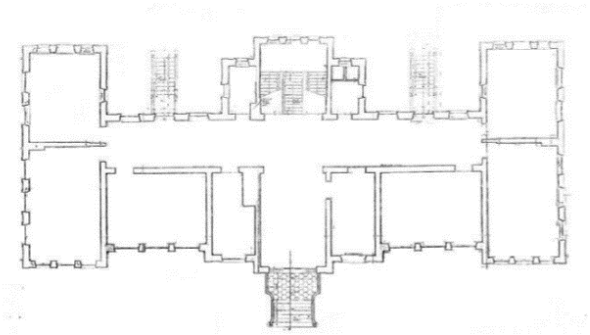
Tablo 3.28 Karahisar-ı Sahip Sancağında Eğitim Yapıları

<table>
<tr>
<td>

Emirdağ İnkılap İlkokulu Zemin Kat Planı</td>
<td>

Emirdağ İnkılap İlkokulu Birinci Kat Planı</td>
</tr>
<tr>
<td>
Karahisar İdadisi Zemin Kat Planı</td>
<td>
Karahisar İdadisi Birinci Kat Planı</td>
</tr>
</table>

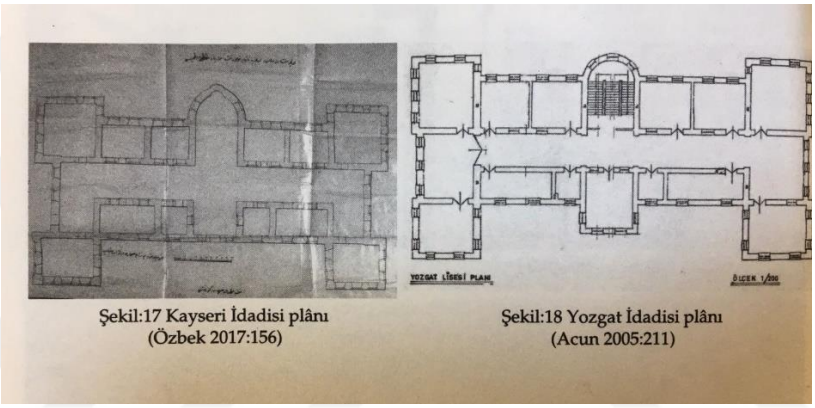
Tablo 3.29 Koridor Etrafında şekillenen İdadiler

Karahisar-ı Sahip İdadisi

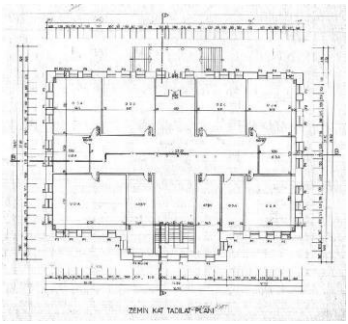

Adana İdadisi (Abdullah Şevki Duymaz)

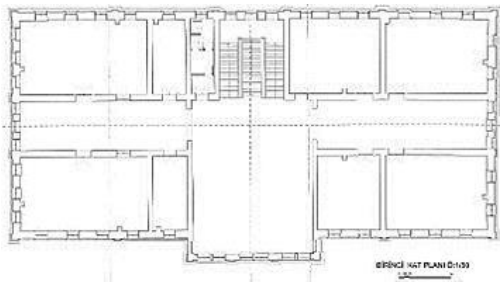

Şekil:17 Kayseri İdadisi plânı
(Özbek 2017:156)

Şekil:18 Yozgat İdadisi plânı
(Acun 2005:211)

Isparta İdadisi (Abdullah Şevki Duymaz)

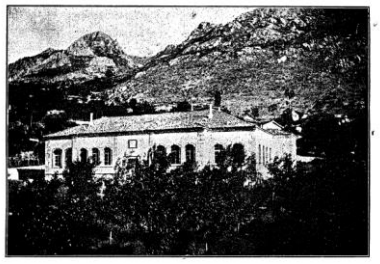

Kastamonu İdadisi (Lütfiye Kaya ve Muhammet Öztürk)

Tablo 3.30 Tek ve Üç katlı İdadi Binaları

Kayseri İdadisi

Amasya İdadisi (Emre Kolay)

Selanik İdadisi http://www.servetifunundergisi.com/edirnede-hamidiye-mektebi-altta/

Üsküp İdadisi https://www.oguztopoglu.com/2014/03/osmanl-donemi-uskup-mektebi-idadi-binas.html?spref=pi

Tablo 3.31 İki Katlı İdadi Binaları

Karahisar İdadisi

Çankırı İdadisi (Remzi Aydın'dan)

Sivas İdadisi

Aydın İdadisi

Manisa İdadisi

Kastamonu İdadisi

Halep İdadisi

İncelediğimiz dört eğitim yapısından modern geleneği yansıtan üçüncü yapı Sanayi Mektebidir. Yerli endüstriye nitelikli eleman kazandırmak ve dışa bağımlılığı azaltmak için

kurulan bu meslek okullarının [353] temeli kimsesiz çocukları topluma kazandırmayı ve onları birer meslek sahibi yapmayı amaçlayan ıslahhanelere dayanır.

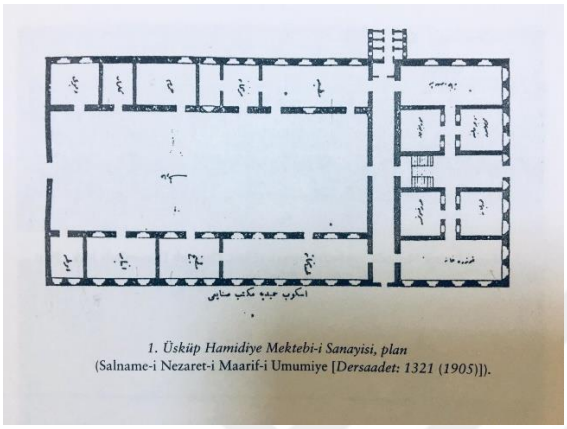
Özgüven'in Sanayi Mekteplerinin Mimari Özellikleri ile yaptığı gözlem Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi için de geçerlidir. Özgüven'in tanımında '' *Binalar iki-üç bloktan ve ön bahçe ile avludan oluşan geniş alana yayılmış binalar topluluğu olarak düzenlenir. Ana blokta giriş, yönetim bölümleri ve derslikler, diğer bloklarda atölyeler ile uygulamalı derslerin işlendiği alanların ''*[354] var olduğunu belirtmiştir. Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebinin üç ayrı bloktan oluştuğunu ancak bu binalardan sadece Ana binanın günümüze ulaştığını yukarıda belirtmiştik. Bkz. (Foto 2.537) Yani yanlarda bulunan binaların uygulama alanları veya atölyeler olduğu varsayılabilir. Yine Özgüven Sanayi Mektepleri için iki plan tipinin yaygın olarak kullanıldığını belirtmiştir. Bunlardan ilki ''U'' Plan şemasının hakim olduğu 1902 tarihli Musul Sanayi Mektebidir.[355] İki katlı olarak inşa edilen yapı ile aynı tarihlerde inşa edilen Sivas Sanayi Mektebi de ''U'' plan şemasında bu kez tek katlı olarak inşa edilmiştir. [356] Sanayi Mekteplerinde görülen ikinci plan tipinde ise Üsküp Hamidiye Mektebinde olduğu gibi Ana binanın önünde yer alan avlunun iki yanına yerleştirilen atölye ve uygulamalı derslerin işlendiği birimlerin bulunduğu binalar yer alır. Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebinde de Üsküp tipi bir uygulamanın varlığı dikkat çekicidir. Özgün tasarımda İç avlulu ana blokun önünde uzunlamasına bir avlu yer alır, bu avlunun iki yanına ise tek katlı atölyeler konumlanır. İzmir Sanayi Mektebinde de Karahisar Sanayi Mektebi gibi ana blok iç-orta avlulu olarak tasarlanmıştır. (Tablo 3.32) Bu iki planın yanı sıra Konya Hamidiye[357] ve Edirne Hamidiye[358] Sanayi Mekteplerinde görüldüğü gibi koridor etrafında gelişen mekanların bulunduğu tasarımlar da söz konusudur. [359] Dolayısıyla, Özgüvenin belirlediği iki plan tipine ek olarak Sanayi Mekteplerinin Tipolojisine koridor etrafında gelişim gösteren plan tipi de dahil edilmelidir.

Günümüze ulaşan Sanayi Mekteplerinde zaman zaman mimar ismine rastlanılmıştır. Bu yapılardan ilki Konya Sanayi Mektebi diğeri ise Kastamonu Sanayi Mektebidir.[360] Bu her iki yapı da bizim Sanayi Mektepleri için üçüncü tip olarak nitelendirdiğimiz koridor etrafında gelişen plan tipine örnektir. Özgüven'in belirttiği Musul ve Üsküp plan tipinde inşa edilen yapılarda herhangi bir mimar ismine rastlanılamamıştır. Dolayısıyla, tip proje olarak

[353] Özgüven., 2016: 48.
[354] Özgüven., 2016: 51.
[355] Özgüven., 2016: 57.
[356] Özbek., 2019: 349.
[357] Fırat., 2005: 345-366
[358] Yıldırım., 2019: 87.
[359] Fırat., 2005: 345-366
[360] Konya Sanayi Mektebi Mühendis Şefik Bey'e inşa ettirilirken, Kastamonu Sanayi Mektebinin planı İsviçre'de çizdirilip yerel ustalarca inşa edilmiştir. Bkz. Özbek., 2019: 347-348.

nitelendirilen bu iki plan tipinin de merkezden gelen planlar doğrultusunda inşa edildiği söylenilebilir. Üsküp plan tipinde inşa edilen Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi ile ilgili arşiv kayıtlarında da herhangi bir mimar ismine rastlanılmamış olması bu görüşü destekler niteliktedir.

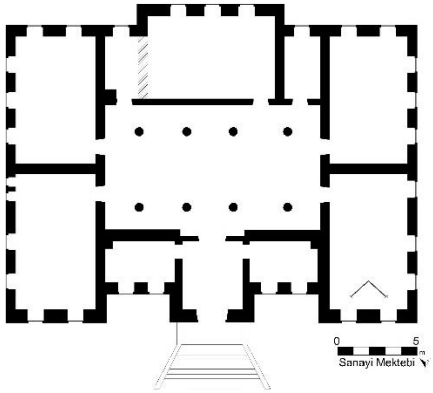
Tablo 3.32 Üsküp Tipi Sanayi Mektepleri

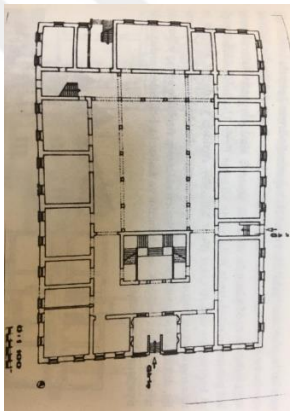
Üsküp Sanayi Mektebi

Karahisar Sanayi Mektebi

Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebi Ana Bina Plan

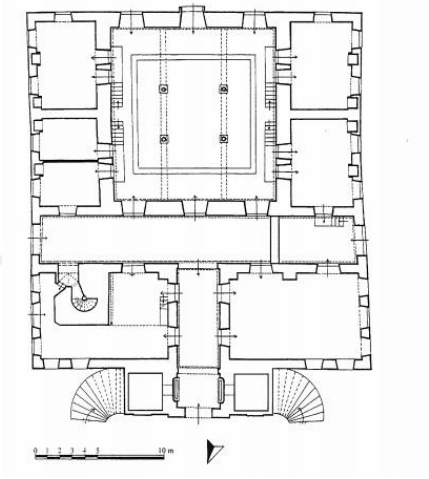
İzmir Sanayi Mektebi Plan

Yukarıda da belirtildiği gibi Son Dönem Osmanlı Eğitim yapılarının odağını Modern anlamda eğitim veren İbtida-i, İdadi ve Sanayi Mektepleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra dini eğitim veren Medreselerin son dönemde inşa edildiği örnekler mevcuttur. Yapılan çalışmalara bakıldığı zaman Edirne'de, İzmir'de Son Dönem Osmanlı Medreselerinin varlığı dikkat çekmektedir. Edirne'de yer alan Vaizler Medresesi'nin alışık olduğumuz avlulu medrese tipinden uzak, daha çok koridor etrafında şekillenen kamu yapılarına benzer tasarım sergilediğini görmekteyiz. [361] Ancak İzmir'de Salepçioğlu Cami ve Medresesi'nin (1895-

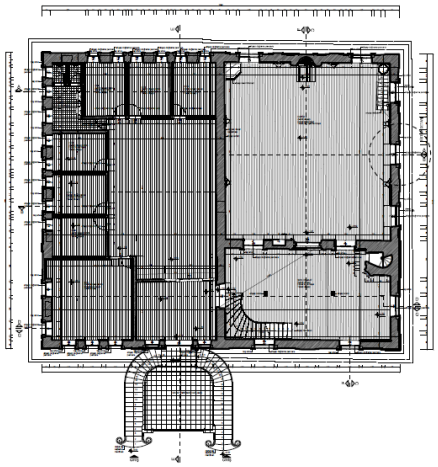
[361] Yıldırım., 2019: 221.

1906)[362] kuruluş bağlamında Yoncaaltı Medresesi ile benzer tasarıma sahip olduğu görülebilir. Mektep ve Medrese birlikte inşa edilen yapıda bir koridor mektep ile medreseyi birbirinden ayırmıştır. Hem Yoncaltı hem Salepçioğlu Medresesinin tıpkı klasik dönemde olduğu gibi bir cami ile beraber inşa edildiği göze çarpan ilk unsudur. Farklı olarak Yoncaaltı Medresesi Yoncaaltı Camiye bitişik Salepçioğlu Medresesi ise Fevkani kuruluştaki Salepçioğlu Caminin alt katına mektep ile birlikte inşa edilmiştir. Plan bağlamında değerlendirildiği zaman her iki yapının da Kapalı Avlulu Medrese geleneğinin 20.Yüzyıldaki yansıması olarak karşımıza çıkar. İki yapıdaki düz ahşap tavanlı kapalı avlu Salepçioğlu Medresesinde dört ayak tarafından taşınırken, Yoncaaltı Medresesinde yüksek bir kasnak aracılığıyla duvarlara oturulmuştur. (Tablo 3.33)

Tablo 3.33 Son dönem Medreseleri Hakkında

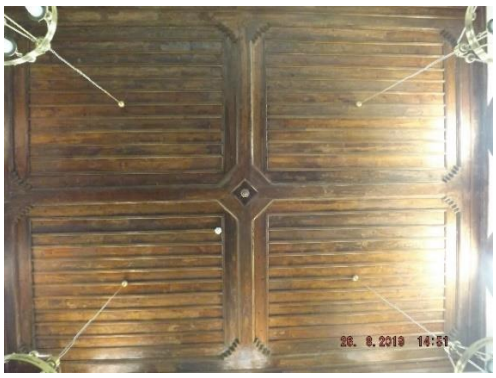
Salepçioğlu Medrese ve Mektep Planı

Yoncaaltı Medrese ve Cami Planı

Salepçioğlu Medresesi avlunun ahşap örtüsü

Yoncaaltı Medresesi avlunun ahşap örtüsü

[362] Kuyulu., 2001a: 281-294.

3.5.2. Malzeme

Tez kapsamında incelediğimiz dört eğitim yapısından Emirdağ İnkılap İlkokulunda taşıyıcı duvarların moloz taş olduğu ve duvarların yüzeyi sıvandığı görülmektedir. Sanayi Mektebi tamamen bosajlı kesme taşlardan inşa edilmiştir. Diğer iki yapıdan daha anıtsal olan ve modern eğitim veren Afyonkarahisar İdadisi moloz taş-tuğla almaşıklığında inşa edilmiştir. Arka ve yan cephelerde göze çarpan bu almaşıklık ön cephede görünür değildir. Anadolu Türk Mimarisinde olduğu gibi caddeye bakan ön cephe daha özenli işlenmiş ve tamamen kesme taş kaplanmıştır. Klasik eğitim geleneğini devam ettiren Yoncaaltı Medresesi alt katında yer alan dükkanların ayakları üzerine inşa edilmiştir. Bu dükkanların ayakları kesme taş malzemedendir. Fevkani kuruluştaki medrese ise tuğla malzemeden inşa edilmiş bu tuğlaların arasına derzler çekilerek taş blok görünümü verilmeye çalışılmıştır.

Kesme taş malzemeye dört yapıda da rastlanır. Ancak, kesme taş malzeme doğrudan bir inşa malzemesi değildir. Söz gelimi, Afyonkarahisar İdadisinde ön cephe tamamen kesme taş malzeme ile kaplanmış bunun yanı sıra pencere ve kapıların söve ve lentoları, köşe plasterleri de kesme taş kaplanmıştır. Emirdağ İnkılap İlkokulunda ve Sanayi Mektebinde kesme taş malzemeye pencere ile kapıların söve ve lentolarında, köşe taşlarında rastlanır. Farklı olarak giriş revakına sahip olan Emirdağ İnkılap ilkokulunda giriş revakında yer alan ayaklarda kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Yoncaaltı Medresesinde görülen kesme taş malzeme de plasterlerde ve pencere söve ile lentolarında karşımıza çıkar.

Görüldüğü gibi ele aldığımız dört eğitim yapısında ağırlıklı olarak kullanılan malzeme moloz taş malzemedir. Kesme taş malzeme moloz taşın ağır ve eski görüntüsünü kırmak amacıyla kaplama olarak kullanılmıştır. Tuğla malzeme ise İdadi binasında moloz taş ile Yoncaaltı Medresesinde tek başına inşa malzemesi olarak kullanılmıştır.

Son dönem kamu yapılarının birçoğunda olduğu gibi Eğitim yapılarının döşemelerinin ahşaptan olduğunu düşünmekteyiz. Özellikle Cumhuriyet Döneminde döşemelerin nasıl olması gerektiği bir kurala bağlanmıştır. İlk Mekteplerin Hıfzısıhhası adlı eserde iç mekanda kullanılacak döşemelerin kuru tahtadan yapılması gerektiği belirtilmiştir.[363] Ele aldığımız dört yapıdan özgün olarak döşemesini koruyabilmiş yapılar mevcuttur. Emirdağ İnkılap ilkokulunun zemin kat koridor döşemesi geç dönem onarımlarında taş malzemeye dönüştürülse de zemin kat tavanı, birinci kat koridoru tavanı ve zemin döşemesi hala ahşaptandır. Yoncaaltı Medresesinde de benzer özellikleri görmek mümkündür. Yapıda öğrenci odalarının, kapalı avlunun zemini ve tavanı ahşaptan tasarlanmıştır. Afyonkarahisar idadisi ve Sanayi Mektebi döşeme bağlamında özgünlüğünü koruyamayan yapılardandır. Her

[363] Cemal., 1930: 13.

iki yapının da zemini geç dönem onarımlarında betona dönüştürülmüştür. Tüm eğitim yapılarında yapılara ve sınıflara giriş kapıları ahşaptandır. Bunlardan Sanayi Mektebindeki kapıların özgünlüğünü koruyamadığı aşikardır. Pencere profilleri de kapılar gibi tüm yapılarda ahşap malzemeden inşa edilmiştir.

İncelediğimiz dört eğitim yapısında da ortak özellik olarak karşımıza çıkan tek nokta üst örtülerdir. İçten düz tavanlı olan yapıların hepsi de dıştan Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Bu ortak özelliğin sebebi de muhtemelen bir kuraldan kaynaklanmaktadır. 1930 yılındaki kurala göre Mekteplerin üzeri yağmur ve kar suyunun birikmemesi için eğimli Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmelidir.[364] Özellikle ikliminden dolayı sık kar yağışından yapıları korumak maksadıyla Afyonkarahisar'da yapıların büyük bir bölümünde bu tip uygulamayı görmek mümkündür.

Dört yapıda görülen bir diğer ortak özellikte saçaklardır. Yapının beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapan bu saçakların alt yüzeyinde ahşap malzeme kullanımı dikkat çeker.

Tablo 3.34 Eğitim Yapılarında Kullanılan Malzemeler

	Afyonkarahisar İdadisi	Sanayi Mektebi	Emirdağ İnkılap İlkokulu	Yoncaaltı Medresesi
Moloz Taş	İnşa	İnşa	İnşa	x
Tuğla	İnşa	X	x	İnşa
Kesme Taş	Kaplama	Kaplama	Kaplama	Kaplama
Ahşap	Pencere, Kapı ve Saçak	Pencere, Kapı ve Saçak	Pencere, Kapı, Saçak ve Döşemeler	Pencere, Kapı, Saçak ve Döşemeler

3.5.3. Cephe Özellikleri

Tezimizde incelediğimiz dört eğitim yapısından Afyonkarahisar İdadisi ile Emirdağ İnkılap İlkokulu bodrum kat üzerine iki katlı olarak, Sanayi Mektebi bodrum kat üzerine tek katlı olarak Yoncaaltı Medresesi ise fevkani kuruluşta inşa edilmiştir.

Bu dört yapıyı Milli Mimarlık Akımı Öncesi ve Milli Mimarlık Akımı sonrası olmak üzere iki grupta inceleyebiliriz. Milli Mimarlık öncesi devreyi temsil eden üç eğitim yapısı yer alır. Bunlar Yoncaaltı Medresesi, Emirdağ İnkılap İlkokulu ve Karahisar Sanayi Mektebidir. Yoncaaltı Medresesinin ve Sanayi Mektebinin cephe düzenine basık kemerli

[364] Cemal., 1930: 13.

pencereler hakimdir. Her iki yapıda da küçük boyutta dikdörtgen formda çok sayıda basık kemerli pencere cepheye hareket katmıştır. (Bkz. Foto. 538-548)

Emirdağ İnkılap İlkokulu (1899) Bursa Kemerli pencereleri ve revaklı girişi ve bu revaklı girişin ayakları tarafından taşınan uzantısıyla Neo-Klasik etkiler taşır. Son dönemde Neo-Klasik etkiler taşıyan her türlü yapı grubunda karşımıza çıkan bu uygulama ile Emirdağ İnkılap İlkokulu diğer üç eğitim yapısından ayrılmaktadır. Osmanlı Döneminde Aziziye Kazasına (Emirdağ) bağlı Hanbarçın Nahiyesi (Bayat) Hükümet Konağında (1898-1899) gördüğümüz giriş revakı ve onun ayaklarına oturan uzantısı Emirdağ İnkılap İlkokulu ile büyük benzerlik taşır. Bu yüzden aynı Sancağa bağlı Kaza ve Nahiyede inşa edilen ve benzer cephe tasarımına sahip bu iki yapının mimarı aynı kişi olabilir. (Tablo 3.35) Revaklı girişin üst katının balkon veya bir mekan olarak düzenlendiği örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ağırnas İttihat ve Terakki Mektebi, Çankırı İdadisi, Manisa İdadisi, Kayseri Develi Lisesi, İzmit Gazi Lisesi, Yozgat İdadisi bu tasarımın görüldüğü eğitim yapılarından birkaçıdır.[365] (Tablo 3.36)

Milli Mimarlık Akımının Afyonkarahisar'daki en büyük temsilcisi olan Karahisar-ı Sahip İdadisi anıtsallığı ve cephe özellikleri ile ele aldığımız diğer üç eğitim yapısından ayrılmaktadır. Yapının hem ön cephesinde hem arka cephesinde Milli Mimarlık Akımının en büyük etkisi olarak karşımıza çıkan çok sayıda, büyük boyutta sivri kemerli pencere yer alır. Zemin kat pencereleri her cephede düz lentolu olarak karşımıza çıkar. Basık kemerli pencereler ise sadece yan cephelerin birinci katında rastlanır. Osmanlı topraklarında inşa edilen İdadi Binalarının cephelerine Neo-Klasik düzen hakimdir. (Bkz. Tablo 3.31) Bunun sebebi çoğu İdadi Binasının 19.Yüzyılın sonlarında ve 20.yüzyılın başında inşa edilmesi ve bu döneme Neo-Klasik Üslubun hakim olmasıdır. Eğer Afyonkarahisar İdadisi de diğer idadiler gibi verilen tarihlerde inşa edilmiş olsaydı cephesinde Milli Mimarlık etkilerini görmek mümkün olmazdı. Ancak, Afyonkarahisar İdadisi tıpkı Denizli İdadisi (1915) gibi Milli Mimarlık Akımının en etkin olduğu dönemde inşa edildiğinden cephesi bu akımın etkileri ile donatılmıştır. Dolayısıyla Afyonkarahisar İdadisi plan bağlamında İdadi Binaları ile benzerlik gösterse de cephe tasarımı bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Mektepleri ile benzerlik gösterir. Cephelerdeki sivri kemerli pencerelerin yanı sıra öne ve yukarı doğru taşıntı yapan ve büyük bir sivri kemerle çevrelenen giriş kapısı da Selçuklu ve Osmanlı Mimarlığında yer alan anıtsal giriş kapısı ile ilişkilendirilebilir. İdadi Binasındaki bu benzer giriş tasarımını Belediye Dairesinde de görmek mümkündür. Birbirine yakın konum ve tarihleri yukarıda ortaya attığımız iki yapının mimarının da Avodis Kalfa olabilme ihtimalini destekler niteliktedir. (Tablo 3.37)

[365] Askeri yapılar, İdari yapılar bağlamında bu tasarımı sayısız örnekle çoğaltabiliriz. Ancak her yapı tipi öncelikle kendi içinde değerlendirildiği için bu örneklere Askeri yapılar ve idari yapılar anlatılırken değinilecektir.

Milli Mimarlık Akımının etkilerinin görüldüğü eğitim yapılarına hem son dönem Osmanlı Mimarlığında hem de Erken Cumhuriyet dönemi mimarlığından örnekler verilebilir. Milli Mimarlık Akımının en büyük temsilcisi olan Mimar Kemalettin Bey tarafından tasarlanan eğitim yapılarının tamamında benzer cephe özellikleri yer alır. Söz gelimi Eyüp Reşadiye Mektebi (1910), Göztepe Mekteb-i İbtidaisi (1915-1924), Abdülhamid-i Evvel Medresesi (1917)[366] Osmanlı Döneminde Milli Mimarlık Akımının görüldüğü ve pencere düzenleri, saçakları ile Afyonkarahisar İdadisi ile benzer tasarımlar gösteren eğitim yapılarıdır. Özellikle Eyüp Reşadiye Mektebi ile Gazi Eğitim Enstitüsü (1927) binalarında bulunan Soğan kubbeler Karahisar-ı Sahip İdadi Binasında da görülmektedir. Erken Cumhuriyet Döneminde Milli Mimarlık Akımının taşlardaki en büyük yansımaları yine Gazi Mustafa Kemal'in ve Onun mimarı olduğu Cumhuriyet'in adını taşıyan Mektep yapılarıdır. Tasarımı Mukbil Kemal Taş'a ait olan ve ilk kez Ankara'da inşa edilen Gazi ve Latife okulları tip proje olarak birçok il ve ilçede uygulanmıştır. Bu yapılarda görülen sivri kemerli pencereler, köşe çıkıntıları Afyonkarahisar İdadisi ile benzer özellikler taşır. Bu yapılara Afyonkarahisar'da Kadınana İlkokulu, Denizli'de Gazi İlkokulu, Karaman'da İmaret İlkokulu, Isparta'da Senirkent'te Turan İlkokulu ve Şarkikarağaç İnönü İlkokulu, Konya'da İsmet Paşa İlkokulu örnek olarak verilebilir. (Tablo 3.38)

Ele aldığımız dört yapının cephe tasarımlarında ortak noktalarda vardır. Her yapıda görülen köşe plasterleri ve köşe taşları, kat ayrımı yapan silmeler ve beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapan saçaklar yapıların cephelerinde görülen ortak özelliklerdir. Sanayi Mektebi ile İdadi Binasında yapının beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapan kanatlar ise diğer bir ortak nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3.35 Emirdağ Inkılap İlkokulu ve Bayat Hükümet Konağı Hakkında

Emirdağ İnkılap İlkokulu giriş revakı

Bayat Hükümet Konağı giriş revakı

[366] Yavuz., 2009: 213-235

Tablo 3.36 Eğitim Yapılarında Giriş Cephesi

Ağırnas İttihat ve Terakki Mektebi

Çankırı İdadisi

Manisa İdadisi

Kayseri Develi Lisesi

İzmit Gazi Lisesi

Yozgat İdadisi

Emirdağ İnkılap İlkokulu

Tablo 3.37 Karahisar-ı Sahip İdadisi ve Belediye Dairesi Giriş Kapısı Hakkında

Karahisar-ı Sahip İdadisi Giriş Cephesi

Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi Giriş Cephesi

Tablo 3.38 Milli Mimarlık Akımında İnşa edilen Eğitim Yapılarının Cepheleri

Karahisar- Sahip İdadisi

Denizli Gazi İlk Mektebi

Afyonkarahisar Kadınana İlkokulu

Karaman İmaret İlkokulu

Senirkent Turan İlkokulu

Konya İsmet Paşa İlkokulu

3.5.4. Süsleme Özellikleri

3.5.4.1. Taş Süsleme

Ele aldığımız dört yapıdan taş süslemenin görüldüğü iki yapı yer alır. Hem Karahisar İdadisinde hem de Emirdağ İnkılap İlkokulunda karşımıza çıkan taş süslemeler kemerlerin kilit taşlarında bitkisel karakterli olarak oyma tekniğinde yapılmış süslemelerdir. Kemer kilit taşlarında karşımıza çıkan stilize bitkiler, çiçek motifleri ve Akant yaprakları özellikle Afyonkarahisar'da inşa edilen son dönem dini ve kamu yapılarının hemen hemen hepsinde karşımıza çıkar. Bitkisel süsleme haricinde Emirdağ İnkılap İlkokulunda pencerelerin taş söveleri ve kilit taşları mektup zarfını andırır vaziyette tasarlandığı görülür (Tablo 3.39)

Tablo 3.39 Eğitim yapılarında Kemer Kilit Taşları

Yine Emirdağ İnkılap ilkokulunda yan giriş kapısının birinci kat balkon korkuluklarında taş süslemeye rastlanılmaktadır. Korkulukların yüzeyine ajur tekniğinde dört yapraklı yonca motifi işlenmiştir. Benzer tasarımı Bolvadin Çarşı Camide de (1900-04) görmek mümkündür. Caminin ana girişinin bulunduğu batı cephedeki revaklı giriş kapısının üzeri balkon olarak tasarlanmış ve bu balkonun korkuluklarına ajur tekniğinde işlenmiş stilize dört yapraklı yonca motifi işlenmiştir. Yapılardaki bu benzer tasarımlar ve tarihsel yakınlık yapılarda benzer ustaların çalışmış olabileceği fikrini akla getirmektedir. (Tablo.3.40)

Tablo 3.40 Emirdağ İnkılap İlkokulu Balkon Tasarımı

Emirdağ İnkılap İlkokulu (1899-?)

Bolvadin Çarşı Cami (1900-1904)

3.5.4.2. Ahşap Süsleme

Tez kapsamında ele aldığımız dört yapıdan ahşap süsleme üç yapıda karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar Karahisar İdadisi ve Yoncaaltı Medresesidir. Sanayi Mektebinde taş süsleme görülmediği gibi ahşap süslemeye de yer verilmemiştir. Ahşap süsleme Karahisar İdadisinde kapı çevresinde ve saçak altında, Yoncaaltı Medresesinin dershane bölümün tavan göbeğinde yer alır. Her iki yapıda da görülen ahşap süsleme bitkisel karakterlidir. Yoncaaltı Medresesi dershane bölümünün tavan göbeğinde yer alan bitkisel süslemeler sekizgen bir pano ile çevrelenirken Karahisar İdadisinde yer alan bitkisel süsleme kapının söve ve lentolarında bantlar halinde uzamıştır. Her iki kompozisyona da birbiri içinde geçme yapan stilize bitkiler hakimdir. İdadi Binasının kapısı üzerinde farklı olarak çiçekler tek başına da işlenmiştir. (Tablo 3.41)

Karahisar İdadisi'nde bitkisel süslemenin yanı sıra ahşaptan geometrik süslemelerin varlığı da dikkat çekmektedir. Yapının beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapan saçağın alt yüzeyine eşkenar dörtgen, üçgen, sekizgenlerden oluşan geometrik motifler

yerleştirilmiştir. Saçak altında görülen bu geometrik süslemelerin benzerini Bayat Hükümet Konağı'nda (1899) yine saçak altında ve giriş revakının ahşap üst örtüsünde de görmek mümkündür. (Tablo 3.42)

Tablo 3.41 Eğitim Yapılarında Bitkisel Karakterli Ahşap Süsleme

Tablo 3.42 Eğitim yapılarında Görülen Geometrik Karakterli Ahşap Süsleme

Karahisar-ı Sahip İdadisi Saçak Altı

Bayat Hükümet Konağı Saçak Altı

Bayat Hükümet Konağı Giriş Revakının Üst Örtüsü

3.5.4.3. Çini Süsleme

Dönemin Afyonkarahisar sınırları içerisinde inşa edilen dört eğitim yapısından çini süslemeye sahip olan tek yapı, eğitim yapıları içerisinde en anıtsal olan Karahisar İdadisinde karşımıza çıkmaktadır. Yapıda ön ve yan cephelerde giriş ve birinci kat pencereleri arasında, yine ön cephede birinci kat pencerelerinin kemer köşeliklerinde ve giriş kapısının çevresinde

Son Dönem Osmanlı Mimarlığının en güzel örneklerini oluşturan çinileri görmek mümkündür. Benzer tarihlerde Afyonkarahisar'a yakın çevrelerde görülen örneklerin Kütahya'da üretilmiş olmasından ve Kütahya çiniciliğinin Osmanlı'nın geç dönemindeki aktif üreticiliğinden dolayı Kütahya'da üretildiğini düşündüğümüz bu çinilerde yeşil ve mavi zemin üzerinde kıvrım dallar, rumiler, stilize bitkiler birbiri içine geçme yapacak şekilde yerleştirilmiştir. Milli Mimarlık Akımında hem Osmanlı hem de Erken Cumhuriyet Döneminde eğitim yapılarında çini süslemenin görüldüğü örnekler mevcuttur. Söz gelimi Konya Sanayi Mektebi'nin (1902) pencere alınlıklarında, Aydın Cumhuriyet Mektebi'nin (1928) giriş kapısı üzerinde, Denizli Gazi Mektebi'nin (1931) giriş revakı kemer alınlılığında ve birinci kat pencere kemeri köşeliklerinde, Çapa Öğretmen Lisesi pencere kemer köşeliklerinde yer alan çini süslemeler görülmektedir. Bu çini bezemeler renk ve motif kullanımı bakımından Karahisar İdadisi ile benzer özellikler taşır. (Tablo 3.43)

Tablo 3.43 Eğitim Yapılarında Çini Süsleme

Karahisar-ı Sahip İdadisi

Karahisar-ı Sahip İdadisi Çinileri

Denizli Gazi Mektebi Çinileri

Aydın Cumhuriyet Mektebi Çinileri (M.Yılmaz

Konya Sanayi Mektebi Çinileri

Çapa Öğretmen Lisesi Çinileri

3.6. İdari Yapılar

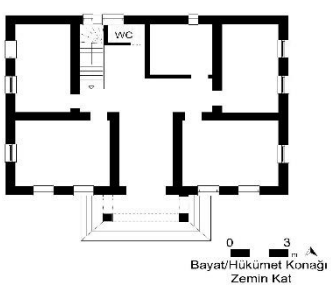
3.6.1. Plan

Katalog bölümünde Bayat Hükümet Konağı ve Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi olmak üzere iki adet idari bina tanıtılmıştır. Bu iki idari binada iki plan tipinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu iki plan tipinden ilki son dönem Osmanlı Kamu Mimarisini oluşturan yapıların büyük bir bölümde olduğu gibi koridor etrafında odaların şekillenmesidir. Bilindiği gibi koridor etrafında şekillenen birimlerde koridorun şeması farklılıklar sergileyebilir.

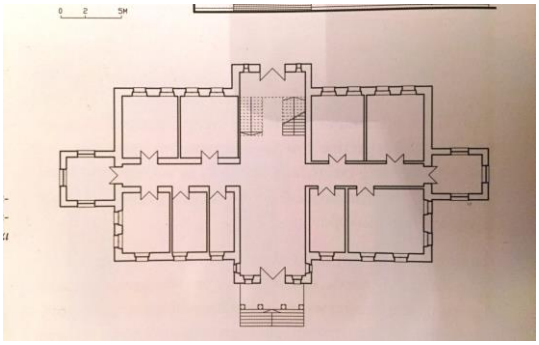
Doğrudan dikdörtgen planlı bir koridorun arkasına yerleştirilen örnekler var olduğu gibi T formlu veya haçvari formlu koridorun etrafında şekillenen mekanların bulunduğu örneklerde mevcuttur. Bayat Hükümet Konağında T planlı bir koridorun etrafında mekanların şekillendiği görülmektedir. Anadolu ve Balkan coğrafyasında Osmanlı Döneminde inşa edilen birçok hükümet konağında koridorun kilit rol oynadığı görülmektedir. Örneğin Erzurum, Samsun, Bolu, Kastamonu Hükümet Konakları,[367] Aydın'da Kuşadası Hükümet Konağı [368] Balkanlar'da Midilli, İşkodra, Üsküp Hükümet Konakları[369] Dönemin Osmanlı Coğrafyasında inşa edilen ve koridor etrafında gelişim gösteren plan tipine örnek olarak verilebilir. (Tablo 3.44)

[367] Yazıcı., 2019: 126.
[368] Yılmaz., 2015: 189
[369] Halaçoğlu., 2018: 124-220.

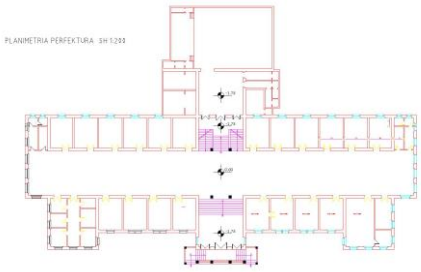
Tablo 3.44 T formunda Koridor Etrafında Mekanların Sıralandığı Hükümet Konakları

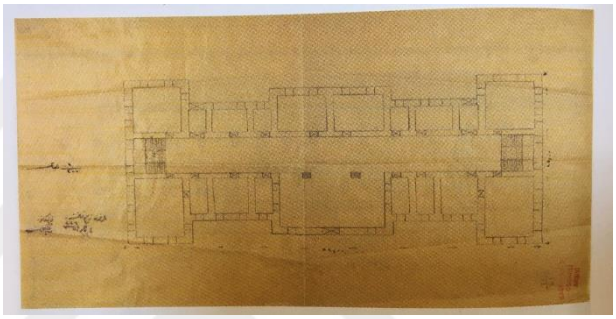
Bayat Hükümet Konağı (K.Türkmen)

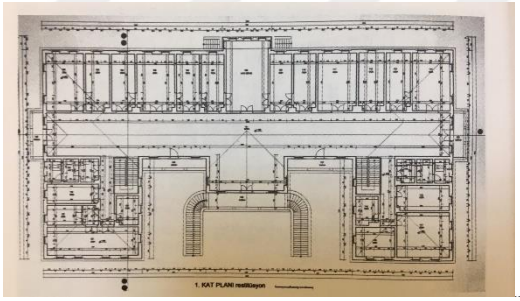
Midilli Hükümet Konağı (N.Konuk)

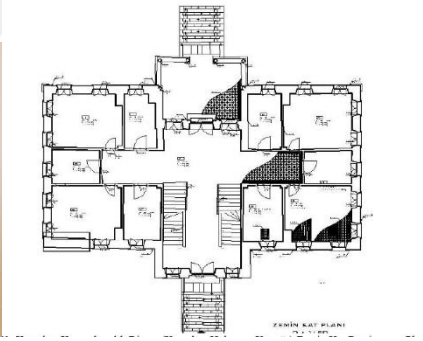
İşkodra Hükümet Konağı Planı(N.Konuk)

Erzurum Hükümet Konağı Planı (N.Yazıcı)

Samsun Eski Hükümet Konağı Planı (N.Yazıcı)

Aydın Kuşadası Hükümet Konağı (M.Yılmaz)

Tez kapsamında ele aldığımız Bayat Hükümet Konağı haricinde ikinci plan tipini oluşturan yapı Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesidir. Afyonkarahisar'da İdadi Binası ile birlikte Milli Mimarlık Akımının en önemli temsilci olan yapı sofa etrafında mekanların geliştiği bir plan tasarımı sergilemektedir. Yapıda girişten sonra bir giriş eyvanına ulaşılır. Bu eyvandan sonra ise dikdörtgen planlı bir sofa yer alır. Giriş holünün iki yanında birer oda bulunmasının yanı sıra asıl mekanlar sofanın iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiştir. Bakıldığı zaman bu plan tipi Anadolu Mimarlığının yabancı olmadığı bir plan tipidir. Söz gelimi Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri Çağı'nda inşa edilen medreselerin planlarında birebir olarak olmasa da benzer tasarımı görmek mümkündür. Örneğin Karaman Hatuniye

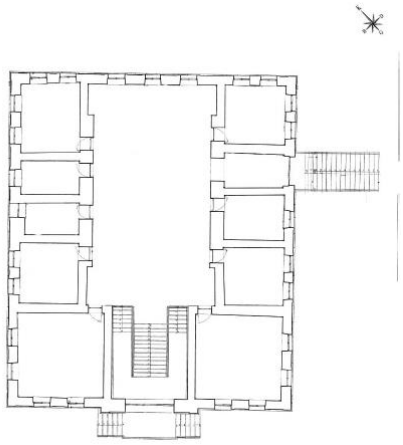
Medresesi ana eyvanın iki yanındaki odaları, avlu etrafındaki öğrenci odaları ile Karahisar Belediye Dairesi ile benzer tasarım sergiler. Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu tür yapılardan şunu anlıyoruz ki Milli Mimarlık Akımı, Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesinde sadece cephe bağlamında değil plan bağlamında da Selçuklu ve Osmanlı Mimarlığına dönüşü temsil eden bir Akımdır. Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesinde bir medrese plan tipi seçilmesi bize Ahmet Haşim'in şu sözlerini akla getirmektedir:

"İttihat ve Terakki, edebiyata bir köylü kıyafeti düzüp ağzına da yeşil kamıştan yontulmuş bir de düdük verirken, mimariye de bir cübbe ve bir sarık giydirmişti: Bu siyasetin mimarisi türbe ve medreseyi taklit eder. İşte o tarihten beridir ki, İstanbul'un her tarafında bu biçim binalar inşa etmek ve bu mimariye de "milli mimari rönesansı" ismini vermek adet oldu. Halbuki "nevzat" dedikleri, hakikatte, salhurde bir ihtiyardı." [370]

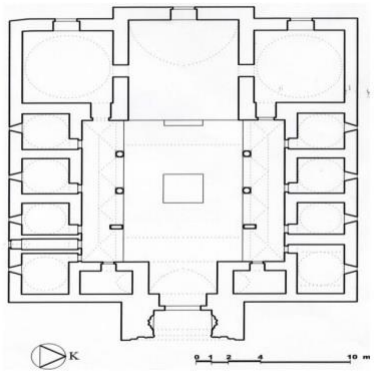
İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendi mimarisini yaratma çabası ile ortaya attığı Milli Mimarlık Akımını eleştiren Haşim, bu dönemde medrese ve türbe mimarisinin taklit edildiğini beyan etmiştir. Bu bağlamda, Karahisar Belediye Dairesi Haşim'in ortaya attığı fikri destekler niteliktedir. Yapının medrese mimarisi ile ilişkisi de mimarının Anadolu Selçuklu Mimarlığına hakim bir kişi olduğu fikrinin ortaya atılması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla, bu tip kapalı avlulu medrese örneklerinin çok uzakta aranmasına gerek yoktur. Afyonkarahisar'da yer alan Çay Taş Medresesi yukarıda ilişkisini kurduğumuz örneklere benzer bir örnektir. Katalog kısmında bahsettiğimiz yapının mimarının İdadi Binasının da mimarı olan Afyonkarahisarlı Ermeni Avodis Kalfa Çay'da yer alan Taş Medreseyi inceleyip tetkik etmiş olabilir. (Tablo 3.45)

[370] Kolay., 2018: 350-351.

Tablo 3.45 Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi ve Medrese Planları Hakkında

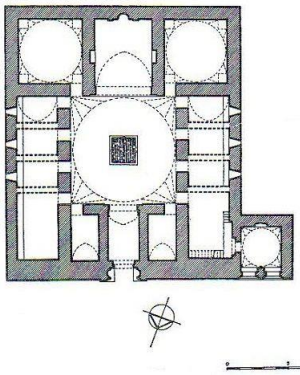

Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi

Karaman Hatuniye Medresesi, plan (M. Sözen, 1970)

Karaman Hatuniye Medresesi

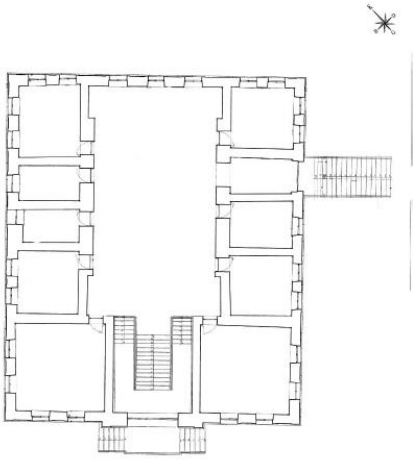

Çay Taş Medrese Planı

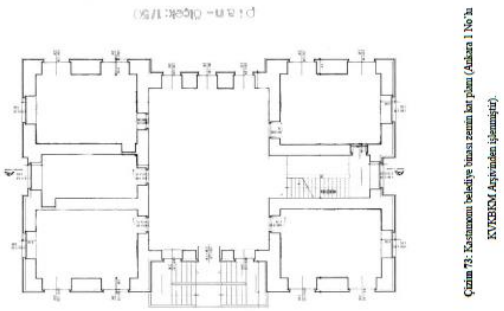
Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesinin Selçuklu Medreseleri ile ilişkisini bir kenara bırakırsak dönemin idari ve yönetsel binaları içinde sofa etrafında şekillenen Hükümet Konakları ve Belediye Dairelerinin varlığı da yadsınamaz gerçektir. Örneğin Kütahya'da bulunan Eski Hükümet Konağı[371], Kastamonu ve Bursa Belediye Binası[372], sofa etrafında gelişen idari binalara örnek olarak verilebilir. (Tablo 3.46)

[371] Yazıcı., 2019: 253.
[372] Kolay., 2018: 219.

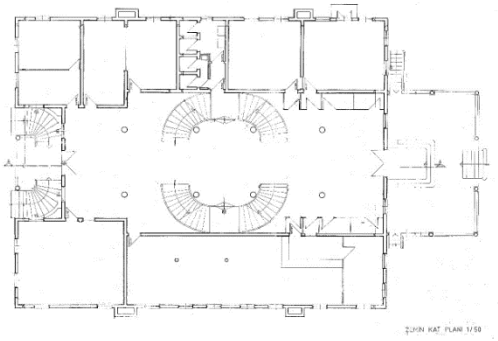
Tablo 3.46 Sofa Etrafında Şekillen İdari Binalar

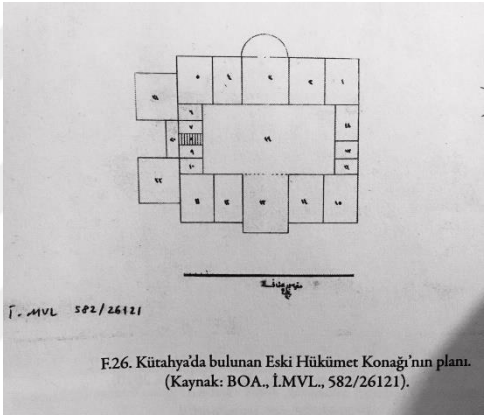
Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi

Kastamonu Belediye Dairesi (E.Kolay)

Bursa Belediye Dairesi (E.Kolay)

Kütahya Eski Hükümet Konağı (N.Yazıcı)

3.6.2. Malzeme

Tez Kapsamında ele aldığımız üç idari yapıdan Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı günümüze ulaşamadığı için malzeme bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmayacaktır. Geriye kalan iki yapının her ikisi de kagir olarak yığma duvar tekniği ile inşa edilmiştir.

Yapıların cephelerinde kesme taş malzemenin kullanıldığı yerlerde ortak özellikler taşır. Her iki yapıda da giriş cephesi, pencere söve ve lentoları, Bayat Hükümet Konağında köşe taşları Belediye Dairesinde köşe plasterleri kesme taş malzeme ile kaplanmıştır. Görüldüğü gibi Afyonkarahisar örneğinde Son Dönem Osmanlı Mimarlığına ait yapılarda kesme taş malzeme inşa malzemesi değil cephelerde kaplama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Döşemeler bağlamında her iki yapının da özgünlüğünü koruyamadığı görülmektedir. Günümüzde her iki yapının hem zemin hem birinci katları mermer malzemedendir. Karahisar Belediye Dairesinin birinci kat tavanı ahşaptan olup özgünlüğünü korurken zemin katın tavanı alçıya dönüştürülmüştür. Bayat Hükümet Konağında ise hem zemin hem birinci kat tavan

döşemesi alçıdandır. Her iki yapıda da pencereler ahşap profilli olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapıların ana giriş kapıları da iki kanatlı olarak ahşaptan tasarlanmıştır. Üst örtüler bağlamında üç yapıyı da değerlendirmeye tutabiliriz. Eski görsellerden anlaşıldığı gibi Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağının üzeri Tıpkı Bayat Hükümet Konağı ve Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi gibi kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.

3.6.3. Cephe Özellikleri

Değerlendirmeye tabi tuttuğumuz üç yapıda iki farklı cephe tasarımı daha doğrusu Mimari Üslup söz konusudur. Bunlardan ilki Bayat ve Karahisar-ı Sahip Hükümet Konaklarını içine alan Neo-Klasik üsluptur. Son Dönemde inşa edilen yapı türlerinin birçoğunda karşımıza çıkan bu Mimari Üslubun en belirgin özelliği sütunlar veya ayaklar tarafından taşınan revaklı giriş ve bu revaklı girişin üzerinde yer alan -genellikle idarecinin yönetsel mekanı olarak tasarlanan- ve dışa taşıntı yapan odadır. Karahisar-ı Sahip Sancağında bu benzer tasarımı üç yapıda görmekteyiz. Bunlardan iki tanesi adını zikrettiğimiz Hükümet Konaklarıyken diğeri Emirdağ İnkılap İlkokuludur.

Anadolu genelinde inşa edilen birçok hükümet konağında benzer tasarımı görmek olasıdır. Örneğin Konya, Bolu, Sinop, Kütahya, Ergani, İzmir, Safranbolu, Giresun Hükümet Konakları [373], Aydın Kuşadası Hükümet Konağı [374] Anadolu coğrafyasında inşa edilmiş Hükümet Konaklarında revaklı giriş ve üzerindeki oda uzantısı ile cephesine Neo-Klasik Üslubun hakim olduğu idari binalardan sadece birkaçıdır. Neo-Klasik Üslupta inşa edilmiş bu yapıların cephesine hareket katan pencerelerin ağırlıklı olarak basık veya yarım daire kemerli olarak inşa edildiği göze çarpar. Karahisar ve Bayat Hükümet Konaklarında da bu benzer tasarımı görmek mümkündür. Bayat Hükümet Konağında tüm pencereler yarım daire kemerliyken Karahisar Hükümet Konağında bunların basık ve yarım daire olmak üzere iki tür olduğunu görmekteyiz. (Tablo 3.46)

Değindiğimiz bu iki yapıdaki Neo-Klasik Üslubun yanı sıra tez kapsamında ele aldığımız Belediye Dairesinin cephesine Milli Mimarlık Akımının etkileri tesir etmiştir. Belediye Dairesi İdadi ve İttihat Terakki Binası ile birlikte Milli Mimarlık Akımın Afyonkarahisar'daki en başat temsilcileridir. Anadolu'da karşımıza çıkan ve Milli Mimarlık Akımı ile ilişkilendirebileceğimiz en önemli İdari Binalardan biri Mimar Vedat Tek tarafından inşa edilen Kastamonu Hükümet Konağıdır (1901).[375] Yine Amasya (1913-1923),

[373] Yazıcı., 2019: 242-265.
[374] Yılmaz., 2015: 189.
[375] Yazıcı., 2019: 164 .

Kastamonu (1921-1925) Belediye Binaları [376] sivri kemerli pencereleri, dışa taşıntı yapan saçakları ile Anadolu'da Milli Mimarlık Akımı ile inşa edilmiş İdari Binalardır. (Tablo 3.47)

Ele aldığımız üç yapıda Mimari Üslup ayırt etmeksizin kullanılan cephe elemanları mevcuttur. Söz gelimi giriş kapıları bunların başında gelir. Bayat ve Karahisar Hükümet Konağında bu giriş revaklı olarak tasarlanmış Belediye Dairesinde Anadolu Türk Mimarisindeki taç kapıları andırır vaziyette öne ve yukarıya doğru taşıntı yapacak şekilde tasarlanmıştır. Katları birbirinden ayırarak bütün cepheleri dolaşan silmeler bu dönemde inşa edilmiş Dini, Sivil ve Kamu yapılarında vazgeçilmez bir cephe unsuru olarak görülmektedir. Köşe taşları veya köşe plasterleri de Son Dönem Osmanlı Mimarlığın önemli bir cephe unsuru olarak görülmektedir. Karahisar Belediye Dairesi ve Hükümet Konağında köşe plasterleri olarak karşımıza çıkan bu uygulama Bayat Hükümet Konağında zemin katta köşe plasteri birinci katta köşe taşı olarak devam etmektedir. Hem Neo-Klasik hem Milli Mimari Akımında inşa edilen yapıların bir diğer benzer cephe özelliği de yapının beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapan saçaklardır.

[376] Kolay., 2019: 218-310.

Tablo 3.47 Neo-Klasik Üslupta İnşa Edilmiş İdari Binalar

Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı

Bayat Hükümet Konağı

Safranbolu Hükümet Konağı

Konya Hükümet Konağı

Kütahya Hükümet Konağı

İzmir Hükümet Konağı

Tablo 3.48 Cephesine Milli Mimarlık Akımının Hakim Olduğu İdari Yapılar

Karahisar-ı Sahib Belediye Dairesi

Kastamonu Belediye Dairesi

Kastamonu Hükümet Konağı

Amasya Belediye Binası

3.6.4. Süsleme

İdari ve Yönetsel Bina bağlamında incelediğimiz üç yapıdan Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı günümüze ulaşamadığından süsleme bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Geriye kalan iki yapıda süsleme açısından oldukça fakirdir. Hem Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesi hem de Bayat Nahiyesi Hükümet Konağı'nda sadece saçak seviyesinde ahşap bezeme karşımıza çıkmaktadır. Bayat Hükümet Konağında tüm cepheyi dolaşan saçakların alt yüzeyine ve giriş revakının üst örtüsüne eşkenar dörtgen, sekizgen vb

geometrik motifler yerleştirilmiştir. Bu süslemenin eğitim yapıları içinde Karahisar-ı Sahip İdadisinin saçaklarındaki bezeme ile benzer özellik taşıdığını belirtmiştik. Belediye Dairesinde yer alan ahşap süsleme ise sadece taç kapı niteliğindeki giriş kapısının saçak seviyesinde karşımıza çıkar. Burada geometrik ve bitkisel motiflerin ajur tekniğinde işlendiği görülmektedir. (Tablo 3.49)

Tablo 3.49 İdari Binalarda Süsleme

3.7. Askeri Yapılar

Tez kapsamında ele aldığımız dört askeri yapı bulunmaktadır. Dört askeri yapıdan Bolvadin, Çivril ve Sincanlı'da bulunan yapılar Redif Askerlerine mahsus binalardır. Yaylabağı'nda yer alan bina ise demiryolu ağının güvenliği için inşa edilmiş Karakol Binasıdır. Bu dört bina da dikdörtgen planlı iki katlı görünümleri, moloz taş malzeme ile inşa edilmiş olmaları ile benzer özellikler taşır. Ancak Redif Binaları kendi aralarında birer tip proje arz ettiğinden dolayı onları kendi içerisinde ve İmparatorluk coğrafyasında inşa edilmiş Redif Binaları ile değerlendirmek daha doğru bir tercih olacaktır.

3.7.1. Redif Binaları

3.7.1.1. Plan

> *''Redif askeri teşkilatının kuruluş esaslarını II. Mahmud'un yayınladığı bir genel fermandan şöylece saptamak mümkündür: Meclis-i Şura'da alınan karara uygun olarak, imparatorluğun dahilinde bulunan bütün sancakların kapsadığı kazalarda (Maden, Has, Evkaf, Muaf ve gayr-ı muaf bütün kazalarda) subayları ile birlikte 1400'er kişilik birer tabur teşkil ettirilecektir. Şayet küçük kazalardan bu kadar asker çıkaracak nüfus yoksa böylesi yerler civar kazalarla birleştirilecek, böylece tabur ortaklaşa tertip edilecektir.''* [377]

Musa Çadırcı'dan alıntıladığımız bu paragrafa göre II. Mahmud Döneminde (1808-1839) Redif Teşkilatının temelleri atılmıştır. İmparatorluğun bütün coğrafyasına yayılacak bu teşkilat için her Sancak ve Kaza dahilinde birer tabur inşası kaçınılmaz olmuştur. İnşa edilen Redif Taburlarına bakıldığı zaman Redif Deposu, Cephanelik, Redif (Zabitan Dairesi) Neferat Koğuşu gibi binaların oluştuğu bir müştemilatın varlığı dikkat çekmektedir. Osmanlı Dönemi Afyonkarahisar sınırlarında içinde inşa edilen Redif Kışlaları müştemilatından Çivril ve Sinanpaşa Kışlalarında tek, Bolvadin'de iki binanın varlığı tespit edilmiştir. Ancak Bolvadin'de yer alan bu binaların Yunan işgali esnasında yakıldığı ve beden duvarları hariç hiçbir unsurunun günümüze ulaşamadığını katalog kısmında belirtilmiştir. Bu bağlamda Bolvadin'de yer alan iki binayı plan bağlamında ele almadık. Ancak tip proje arz eden bu yapının da diğer iki yapı gibi koridor etrafında şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

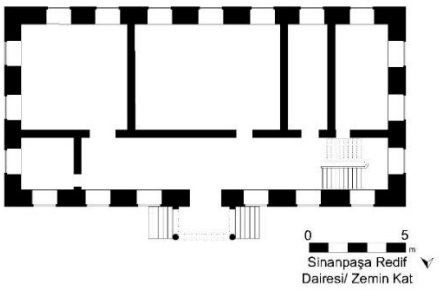
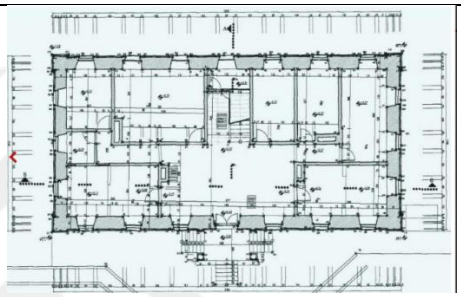
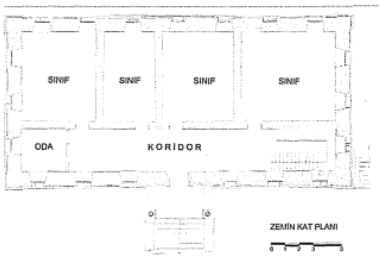
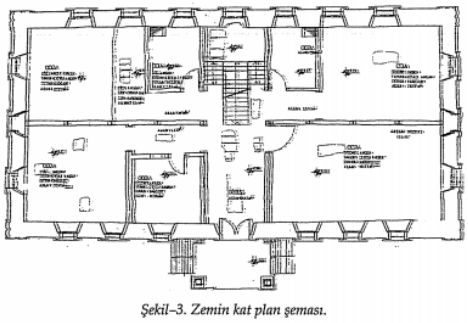
1834 yılında kurulan Redif Teşkilatı için gerekli binaların ağırlıklı olarak 1890'lı yıllarda II. Abdlülhamid döneminde inşa edildiği saptanmıştır. [378] Ancak, devletin taşradaki en önemli asker kaynağını oluşturan Redif Teşkilatı için inşa edilecek binaların inşasına 55 yıllık bir zaman dilimi sonrasında başlanılması ilginç ve tartışılması gereken bir konudur. Biz bu durumu İmar Hareketleri kısmında da değindiğimiz gibi, Karahisar-ı Sahip Örneğinde 1839 yılında Merkez Sancağında bir Talimhanenin inşası ile açıklayabiliriz. Bu Talimhanenin 19.yüzyıl İstanbul kışlaları ile benzer tasarıma sahip olduğunu belirtmiştik. Ancak, 1890 yılı sonrasında inşa edilen Redif Binalarının planları koridor etrafında şekillenmekte olup Karahisar-ı Sahip Örneklerinde olduğu gibi farklılık arz eden noktanın koridorun formu olduğunu söyleyebiliriz. Söz gelimi Sinanpaşa Redif Binasında giriş kapısından doğrudan dikdörtgen planlı koridora geçiş sağlanırken, Çivril Redif Binasında giriş kapısından bir hole holden dikdörtgen planlı bir koridora erişilir. Yani T formlu bir koridor mekanlara dağılımı sağlar. Birinci kat ile zemin katın bağlantısını sağlayan merdiven Sinanpaşa'da dikdörtgen

[377] Çadırcı M., 1963: 66.
[378] Bkz. Özgen., 2013: 73-215.

planlı bir koridorun yanına konumlanırken, Çivril'de bu bağlantı giriş holünün karşısındaki merdivenden sağlanmaktadır. (Tablo 3.50)

Koridor düzeninin farklı olduğu bu iki tipe örnek oluşturan binaların var olduğu bilinmektedir. Örneğin Şereflikoçhisar Redif Deposu, Sinanpaşa Redif Deposunun koridor ve plan düzeni ile büyük benzerlik taşırken[379] Konya Ilgın'da yer alan Redif Deposunda Çivril Redif Deposu gibi T formlu bir koridor etrafında şekillendiği görülmektedir.[380]

Tablo 3.50 Sinanpaşa ve Çivril Redif Binaları Hakkında

Dikdörtgen planlı koridor etrafında Şekillenen Redif Binaları	T formlu Koridor Etrafında Şekillenen Redif Binaları
 Sinanpaşa Redif Deposu Planı (K.Türkmen)	 Çivril Redif Deposu Planı (Fon Mimarlık)
 Koçhisar Redif Deposu (M.Özgen)	 *Şekil–3. Zemin kat plan şeması.* Ilgın Redif Deposu (Dicle Aydın ve Diğerleri)

3.7.1.2. Malzeme

Askeri amaçla yapılmış bu yapılarında malzemelerinde de tek tiplilik olduğu gözden kaçmaması gereken bir unsurdur. Tez kapsamında ele aldığımız üç Redif Binası ve bir Neferat Koğuşu binasının moloz taştan yığma duvar tekniği ile inşa edildiğini görmekteyiz. 75-80 cm kalın duvarlara sahip yapılardan Çivril Redif Deposunun cepheleri sıvanmadan doğal haliyle bırakıldığı Bolvadin ve Sinanpaşa'da yer alan binaların ise üzerlerinin sıvandığı görülmektedir. Yapılarda kesme taş malzemenin varlığı da görülmektedir. Kesme taş

[379] Özgen., 2014: 90-107
[380] Aydın vd., 2007: 151-170.

malzemeye yapıların köşe plasterleri, silmeler ve pencerelerinde rastlanmaktadır. Revakları taşıyan ayaklar Çivril ve Bolvadin örneğinde mermer malzemeli olarak karşımıza çıkarken Sinanpaşa Redif Binasının giriş revakında ayaklar taş malzemelidir.

Bolvadin Redif Binalarının döşemeleri ile ilgili olarak Yunan işgali esnasında yakıldığı için bir fikir yürütmek zordur. Çivril Redif Deposu bu bağlamda daha fikir vericidir. Yapının taban ve tavan döşemeleri ahşaptan inşa edilmiştir. Benzer bir örnek olarak karışımıza çıkan Ilgın Redif Deposu da döşeme bağlamında özgünlüğü koruyan binalardandır. Binanın taban ve tavan döşemeleri ahşaptan inşa edilmiştir. [381] Tezimizde yer alan Sinanpaşa Redif Binasının zemini onarımlar sonrasında parkeye tavanı ile alçıya dönüştürülmüştür. İç mekandaki merdivenlerinde özgün halinin ahşaptan olduğu Çivril ve Ilgın Redif Depoları örneğinde görülmektedir. Tez dahilinde incelediğimiz dört Redif Yapısının da üst örtü bağlamında geç dönem mimarlığında birçok yapı tipinde olduğu gibi içten düz tavanlı bu yapılar dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü olduğu görülmektedir.

3.7.1.3. Cephe Özellikleri

İmparatorluk Coğrafyasında inşa edilen Redif Binalarının tamamında benzer cephe özelliklerini görmek mümkündür. Yukarıda da bahsedildiği gibi Redif Kışlaları müştemilatında Zabitan Dairesi, Neferat Koğuşu, Depo vb. gibi işlevlerde kullanılan binalar bulunmaktadır. Özgen tarafından kaleme alınan doktora tezinde farklı işlevli bu yapıların kendi içinde bir cephe tasarımı oluşturduğu belirtilmiştir. Ancak Redif Binalarının bizim çalışmamızda tespit ettiğimize göre benzer hatta birebir cephe tasarımlarına rağmen farklı işlevlerde inşa edildiği saptanmıştır. Söz gelimi günümüze ulaşan Sinanpaşa Redif Binasının ilk tasarımı Zabitan-Redif Dairesiyken [382], Çivril'deki Bina Redif Deposu olarak tasarlanmıştır.[383] Bolvadin'deki Dairenin ise hangi işlevde yapıldığı arşiv kayıtlarında belirtilmemiştir. Sinanpaşa örneğinin bir İstisna mı yoksa buna benzer başka örneklerde var mı bu ileride yapılacak çalışmalarda ortaya çıkacaktır. Sinanpaşa örneğini bir istisna olarak ele alırsak Özgen'in tezi haklı çıkacaktır. Zabitan-Redif Dairelerinin farklı bir cephe tasarımında Askeri Depoların farklı bir cephe tasarımında Neferat Koğuşunun farklı bir cephe tasarımında olduğu görülmektedir. (Tablo 3.51, 3.52, 5.53)

---

[381] Bkz. Aydın vd., 2007: 162.

[382] BAO., DH.MUİ. 76-21 H.16.03.1327 tarihli belgede Sinanpaşa (Sincanlı) Redif Taburlarında yer alan Askeri Deponun Hükümet Konağı, Zabitan Devairinin Mektep olarak kullanılması gerektiği bildirilmiştir. Katalogda belirtildiği gibi günümüze ulaşan yapı uzun yıllar Mektep olarak kullanıldığına göre asıl işlevi Zabitan Dairesidir.

[383] BAO., DH.MB.HPS. 81-3 H.10.11.1337 tarihli belgede Askeri Deppoy olarak inşa edilen yapının Hükümet Konağı olarak kullanılması uygun görülmüştür.

Adı geçen binaların kimliklerini bir kenara bırakıp cephe tasarımına gelecek olursak Redif Binaları için standartlaşmış bir tip olarak karşımıza Neo-Klasik Üslup çıkmaktadır. Yapıların ön cephelerinde yer alan sütunlu giriş revakı ve bu revakın üstte balkon olarak devam edip alınlıklara son bulması Redif Depolarının en belirgin cephe özelliğidir. Ele aldığımız üç yapıda da bahsettiğimiz bu tasarım söz konusudur. Bunun haricinde üç yapıda yer alan köşe plasterleri, silmeler hem dönem için geçerli hem de Redif Depoları için geçerli cephe elemanlarıdır. Yine üç yapıdaki pencerelerin sayıları ve formu birbiri ile aynıdır. Her yapıda yuvarlak kemerli olarak karşımız çıkan bu pencereler kısa kenarları oluşturan yan cephelerde üçerden altı, arka cephede yedişerden on dört, ön cephede revakın iki yanında altışardan on iki pencere yer alır. İmparatorluk Coğrafyasında Ilgın, Koçhisar, Kepsut, Seyitgazi, Soma, Uzunköprü vb. Redif Depoları tezimize ele aldığımız yapıların cephe bağlamında benzeri niteliğindedir. (Tablo3.51, 3.52)

Bu üç yapının yanı sıra Bolvadin Redif Taburu müştemilatında tek katlı bir yapı yer alır. Bu yapının asli işlevini belirlemek zordur. Tefenni'de yer alan ve günümüze ulaşamayan tek katlı yapının açılış töreniyle ilgili fotoğrafta bu yapı ile benzer cephe tasarımına sahip yapının Askeri Karakol Binası olduğu yazılıdır. Ancak arşiv kayıtlarında Bolvadin Taburu ile ilgili bilgiler içerisinde Redif Dairesi, Deppoy-u Hümayun, Cephanelik ve Neferat Koğuşu gibi binaların ismi zikrolunurken, Askeri Karakol ibaresine rastlanılamamıştır. Redif Daireleri, Depolar ve Cephanelikler kendi içerisinde farklı bir tip arz ettiğinden Bolvadin'deki tek katlı yapının Neferat Koğuşu olduğu fikri güçlenmektedir. Lakin, bilindiği gibi karakol binaları bünyesinde koğuş gibi birimleri barındıran binalardır. Bize göre Redif Taburları bünyesinde yer alan bu yapıların koğuş diye tabir olunması bundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Askeri Karakol ve Neferat Koğuşu aynı binalar olmalıdır. Tek katlı binaların benzer cephe tasarımları da ortaya attığımız fikri destekler niteliktedir. Tek katlı bu yapı cephe bağlamında Tefenni, Eşme, Ordu, Kalecik ve Emet'de inşa edilmiş binaları ile benzerlik gösterir. (Tablo 3.53)

Tablo 3.51 Redif Taburları İçinde Yer Alan Zabitan-Redif Binaları

Tefenni Redif Dairesi

Taş Köprü Redif Dairesi (M.Özgen)

Ürgüp Redif Dairesi (M.Özgen)

Develi Redif Dairesi (M.Özgen)

Emet Redif Dairesi (M.Özgen)

Eşme Redif Dairesi (M.Özgen)

Çal Redif Dairesi (M.Özgen)

Ordu Redif Dairesi (M.Özgen)

Mecitözü Redif Dairesi (M.Özgen)

Kayseri Pınarbaşı Redif Dairesi (M.Özgen)

Tablo 3.52 Redif Taburları İçinde Yer Alan Askeri Depoların Cepheleri

Bolvadin Redif Deposu

Sinanpaşa Redif Dairesi

Çivril Redif Deposu

Tefenni Redif Deposu

Kepsut Redif Deposu (M.Özgen)

Soma Redif Deposu (M.Özgen)

Uzunköprü Redif Deposu (M.Özgen)

Ilgın Redif Deposu (M.Özgen)

Daday Redif Deposu (M.Özgen)

Akdağmadeni Redif Deposu (M.Özgen)

Haymana Redif Deposu (M.Özgen)

Kastamonu Redif Deposu (M.Özgen)

Tablo 3.53 Redif Taburları Bünyesindeki Karakol Binalarının Cephe Tasarımları

‘’Saye-i Sütuvetvaye-i Hazret-i Padişahiyede Tefennide İane-i Hamiyetmendan ile İnşa Olunan Askeri Karakol’’ (Servet-i Fünun Dergisi)

Bolvadin Redif Taburu Neferat Koğuşu (Askeri Karakol)

Eşme Redif Taburu Askeri Karakol (M.Özgen)

Kalecik Redif Taburu Askeri Karakol (M.Özgen)

3.7.1.4. Süsleme Özellikleri

Değerlendirmeye tabi tuttuğumuz yapıların süsleme bağlamında oldukça sade oldukları görülmektedir. Yapılardaki kayda değer tek süslemeler giriş revağı etrafında görülmektedir. Her üç yapıda da yapıların yarım daire kemerli giriş kapılarının kemer kilit taşında bezemeler bulunmaktadır. Çivril’de Kenger yaprağı, Sinanpaşa’da kıvrım dallardan oluşan bitkisel süsleme, Bolvadin’de istiridye formunu andıran bir motif kilit taşındaki bezemeyi oluşturmuştur. Çivril Redif Dairesinde bu kapının üzerinde barok karakterli çelenk

motifinin merkezde olduğu kıvrım dallardan oluşan alçı süsleme yer alırken diğer iki yapıda bu bölüme inşa kitabesi yerleştirilmiştir. (Tablo 3.54)

Tablo 3.54 Kilit Taşlarında Yer Alan Bezemeler

Bolvadin Redif Deposu giriş kapısı Kilit Taşı ve Kitabe

Sinanpaşa Redif Deposu giriş kapısı Kilit Taşı ve Kitabe

Çivril Redif Deposu Kilit Taşı ve Alçı Süsleme

3.7.2. Karakol Binaları

3.7.2.1. Plan

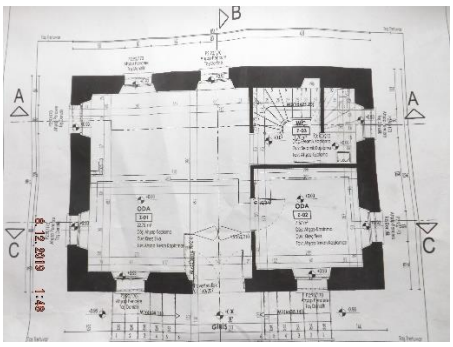
1896 tarihli Fenni inşaat kitabında Karakolhaneler gerek şehir dahilinde gerekse ihtiyacı olan mevki üzerinde asayişin muhafazası için içerisinde bir müfrezenin barındığı yapılar olarak tanımlanır. [384] Güvenlik amacıyla inşa edilen Karakol Binaları, Aynur Çiftçi'nin de belirttiği gibi askerin sayısına göre ve karakolun niteliğine göre şekillenmekte ve içerisinde koğuş, hela, subay odası (zabit odası) gibi mekanlar içermektedir.[385] 1887-1888 tarihli *Usul-u Keşf-i İnşaat* ve 1896 tarihli *Fenn-i İnşaat* kitaplarında karakolların plan ve

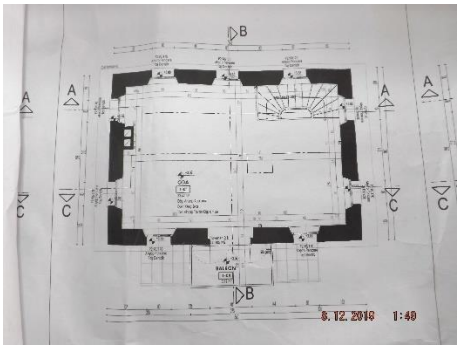
[384] Çiftçi., 2004: 243.
[385] Çiftçi., 2004: 230-231.

konumları ile ilgili bilgiler mevcuttur. [386] İçerisinde barındıracağı asker sayısına göre plan ve keşif defterinin tanzim edildiği Karakollar genel olarak mütevazi boyutlarda dikdörtgen planlı iki katlı olarak inşa edilmişlerdir. Ele aldığımız ve demiryolu ağının güvenliğini sağlamak amacıyla inşa edildiğini düşündüğümüz Yaylabağı Karakolu da bahsettiğimiz gibi dikdörtgen planlı iki katlı olarak inşa edilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan Görice'de inşa edilecek karakollara ait planlar Yaylabağı Karakolu ile benzer plan tasarımı sergiler. İki katlı olarak kareye yakın dikdörtgen planda inşa edilen yapılar bünyesinde erzak anbarı, mühimmat anbarı, zabitan odası ve koğuş gibi birimleri içermektedir. [387] Yaylabağı Karakolu'nda restorasyon çalışmaları devam ettiği için binanın özgün tasarımı hakkında çıkarım yapmak zordur. Ancak dikdörtgen planlı, iki katlı görünümü ile Anadolu ve İstanbul'da inşa edilen birçok karakol binası ile benzer tasarım sergiler. Giriş kapısı üzerindeki kitabeden H.1340 M.1921-22 tarihinde yapıldığı anlaşılan Eyüpsultan Polis Karakolu, Hadımköy Jandarma Karakolu, İzmir'de Rahmi Bey Döneminde inşa edilen Kemer (Yenişehir) Karakolu ve 24 Eylül 1914 tarihinde inşa edilen Çorakkapı Karakolu [388] dikdörtgen planlı, iki katlı görünümleri ile karakol binaları için belirli bir mimari tip arz ederler. Bu yapıların tamamında girişler uzun kenara yerleştirilmiştir. (Tablo 3.55)

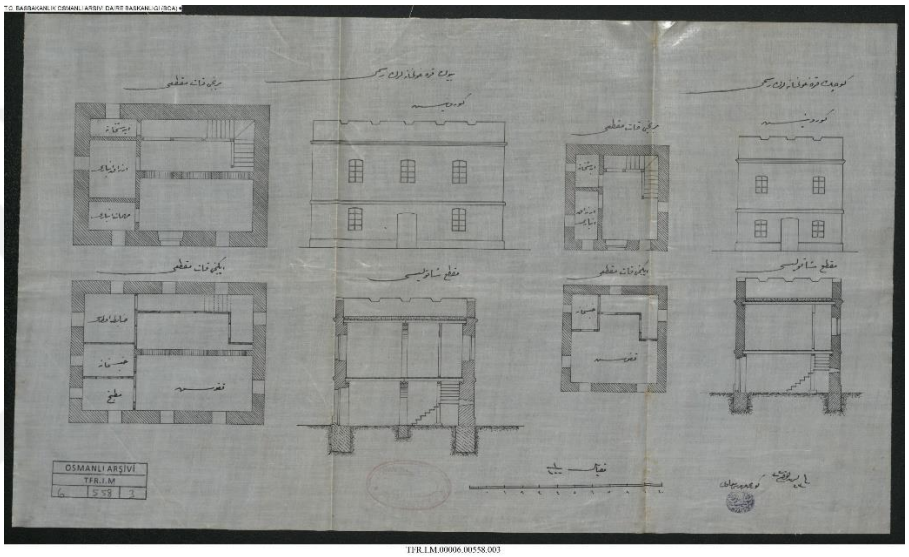
[386] Çiftçi., 2004:230-231.
[387] BOA., TFR.I.M. 6-558 H.08-09-1322.
[388] Kuyulu., 2001b: 1-24

Tablo 3.55 Karakol Binaları Planları Hakkında

Yaylabağı Karakol Binası Zemin ve Birinci Kat Planları

Görice'de inşa olunacak karakollar

Yaylabağı Karakolu Hadımköy Jandarma Karakolu Eyüpsultan Polis Karakolu

Kemer Yenişehir Karakolu Çorakkapı Karakolu

3.7.2.2. Malzeme

Savunma ve Askeri amaçla inşa edilen yapıların büyük bir bölümünde olduğu gibi Karakol Binalarının inşasında da taş malzeme tercih edilmiştir. Su basman üzerine iki katlı olarak inşa edilen Yaylabağı Karakolu, su basman seviyesine kadar kesme taş bloklardan üst kısımlar ise moloz taş malzemeden yığma duvar tekniği ile inşa edilmiş taşların arası derzler ile belirgin kılınmıştır. Dolayısıyla tez kapsamında ele aldığımız dört askeri yapıda moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Moloz taş malzeme haricinde son dönem yapılarının büyük bir bölümünde olduğu gibi dışa taşkın olarak tasarlanan pencerelerin söve ve lentoları düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiş ancak bunların yüzeyi sıvandığından alçı görünümü kazanmıştır. 2019 yılındaki restorasyon öncesinde oldukça harap vaziyette olan Karakol Binasında döşemeler özgünlüğünü korumaktaydı. Yapının Hem taban hem tavan döşemeleri ile zemin ve birinci kat bağlantısını sağlayan merdiven ahşaptan tasarlanmıştır. (Foto 3.1) Karakol Binası üst örtü bağlamında da ele aldığımız Redif Binaları ile birlik arz etmektedir. Yapının üzeri iki yana eğimli Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Foto 3.1 Yaylabağı Karakolu Restorasyon Öncesi Döşemeler

3.7.2.3. Cephe Özellikleri

Osmanlı topraklarında inşa edilen Karakol Binaları cephe bağlamında da çoğunlukla tipik bir görünüm arz eder. Dikdörtgen planda, iki katlı olarak inşa edilen karakol binalarında girişler uzun cephenin ortasında yer alır. Yaylabağı Karakolu, Çorakkapı Karakolu, Hadımköy Jandarma Karakolu ve Eyüpsultan Karakolunun uzun cephenin ortasında yer alan giriş kapısının üzeri balkon olarak tasarlanmıştır. (Bkz.Tablo 3.55) Ancak yapıların cephe tasarımlarında farklı mimari üslupların barındığı da yadsınamaz bir gerçektir. Söz gelimi

İzmir'de inşa edilen Kemer, Çorakkapı Karakolları oryantalist etkiler taşırken [389], Eyüpsultan Karakolu, Hadımköy Jandarma Karakolunun cephesine Milli Mimarlık Akımının etkileri hakimdir. (Bkz.Tablo 3.55) Yaylabağı Karakolu ise daha çok Neo-Klasik üslupta inşa edilmiş olmalıdır. Yapının birinci katının orijinalinde dışa taşıntı yapan bir balkona sahiptir. Muhtemelen bu dış taşıntı yapan balkon zemin katta ayaklara oturmaktadır. Dolayısıyla yapıya revaklı bir giriş söz konusu olmalıdır. Bu bağlamda Redif Binalarında hakim olan Neo-klasik üslup göz önünde bulundurulursa ele aldığımız dört askeri yapının da Neo-Klasik üslupta inşa edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

3.8. Sosyal-Sivil Yapılar

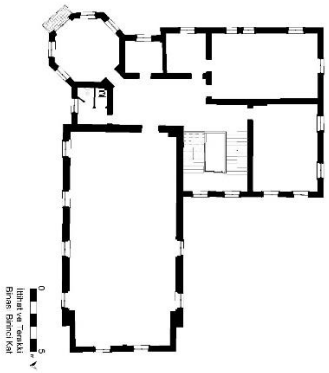
3.8.1. Plan

Mevcut örneklerini bildiğimiz İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulüp Binaları belli bir plan birliği arz etmemektedir. Ankara'da Birinci Meclis Binası olarak da bilinen yapı 1915 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulüp Binası olarak inşa edilmiştir. Bodrum kat üzerine tek katlı olarak inşa edilen yapı dikdörtgen planlı bir koridorun iki yanına yerleştirilen mekanlardan oluşmaktadır. Edirne'de inşa edilen İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulüp Binası 1914 yılında Mimar Rıfat Osman tarafından inşa edilmiştir.[390] Avlulu bir plan sergileyen yapıda mekan revakların etrafında şekillenmiş bu revaklar birbirinden farklı boyutlardaki odalara dağılımı sağlamıştır. 1914-17 yılları arasına -kesin olmamakla birlikte- Kemalettin Bey tarafından inşa edildiği söylenen Kastamonu İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulüp Binası tek katlı, L planlı bir kütlenin yanına eklenen iki katlı dikdörtgen planlı kütleden oluşmaktadır.[391] 1916 yılında Kemalettin Bey tarafından Şam'da inşa edilmek üzere tasarlanan ancak inşası gerçekleşmeyen İttihat ve Terakki Binası bodrum üzerine iki katlı olarak tasarlanmıştır. Yapının sadece cephe çizimine sahip olduğumuzdan plan hakkında bir bilgiye sahip değiliz ancak Yıldırım Yavuz yapının U plan şemasında olduğunu belirtmektedir. [392] Dolayısıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kendi ideolojilerini yaymak amacıyla inşa edilmiş bu sosyal yapılar belli bir plan doğrultusunda inşa edilmemiştir. Bu yüzden yapıyı dönem içinde inşa edilmiş yapılar ile plan bağlamında değerlendirmeye tabi tutmak daha uygun olacaktır. L plan şemasında iki katlı olarak inşa edilmiş olan yapının Ankara'daki İnhisarlar Tekel Baş Müdürlüğü binası ile benzerliğine ve Gulio Mongeri ile ilişkisine katalog kısmında değinmiştik. Bu iki yapının haricinde Edirne'de Rum cemaati tarafından 1896 yılında inşa edilen İnas Mektebi [393] L plan

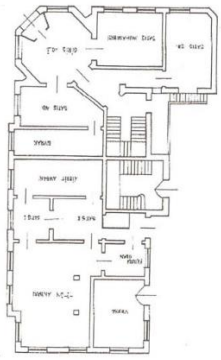
[389] Kuyulu İ. 2001b: 1-24
[390] Gökşen., 2017: 37.
[391] Topçuoğlu., 2009: 168.
[392] Yavuz., 2009: 351-352.
[393] Yıldırım., 2019: 357.

şemasında inşa edilmiştir. İzmir'de 1928 yılında Mimar Tahsin Sermet tarafından inşa edilmiş Borsa Sarayı düzgün olmayan L plan arz etmektedir.

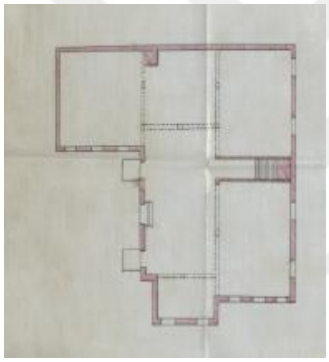
Tablo 3.56 Geç dönemde ''L'' plan Şemasında İnşa Edilen Yapılar

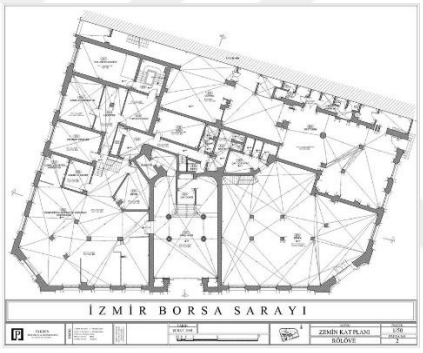
Afyonkarahisar İttihat ve Terakki Cemiyeti

Ankara İnhisarlar Tekel Baş Müdürlüğü

Edirne Yıldırım İnas Mektebi

İzmir Borsa Sarayı

3.8.2. Malzeme

Afyonkarahisar'da inşa edilen son dönem yapılarının büyük bir bölümünde olduğu gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti Binasının da beden duvarları moloz taş malzemeden inşa edilmiştir. Moloz taş malzemenin kötü ve eski görüntüsünü kırmak yapıyı modern bir bina gibi göstermek amacıyla yapının cepheleri sıvanmıştır. Moloz taş haricinde yapının sekizgen giriş cephesindeki ayaklar kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Eski görsellerde belirgin olan kesme taş malzemenin yüzeyleri sıvalıdır. Yapının döşeme malzemesi kullanımı hakkında söyleyeceklerimiz sınırlıdır. Özgün kullanımına dair bilgimiz olmayan taban döşemelerinin mevcut hali mermerden ve parkedendir. Tavan döşemeleri ise alçı malzemedendir. Katlar arası geçişi sağlayan merdiven mermer malzemeden inşa edilmiştir. Yapının üzeri dışta kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Özgün halinde sekizgen giriş revakı

en üstte kurşun kaplı soğan kubbe ile son bulmaktayken ilerleyen yıllarda bu soğan kubbe kaldırılmıştır.

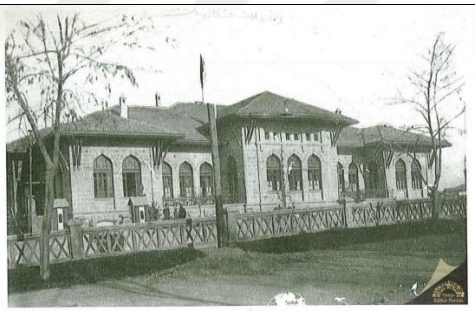
3.8.3. Cephe Özellikleri

Bilindiği üzere Milli Mimarlık Akımı İttihat ve Terakki ile özdeşleştirilmiş bir mimari üsluptur. Dolayısıyla kendi ideolojilerine yaymak amacıyla inşa edilmiş olan bu yapılar üzerinde Milli Mimarlık Akımının etkileri olmazsa olmaz öğelerdir. Örneklerini Ankara, Edirne ve Kastamonu'da bildiğimiz bu yapılarda görülen sivri kemerli pencereler, pencerelerin üzengi seviyelerinin birleşerek yatay hat oluşturması, yapıların beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapmış saçaklar Milli Mimarlık Akımının esintileri olarak karşımıza çıkmaktadır. (Tablo 3.57)

Tablo 3.57 Osmanlı Coğrafyasında İnşa Edilmiş Bazı İttihat ve Terakki Cemiyeti Binaları

Karahisar İttihat ve Terakki Binası

Ankara İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası

Edirne İttihat ve Terakki Binası (Tuğba Yüce Gökşen)

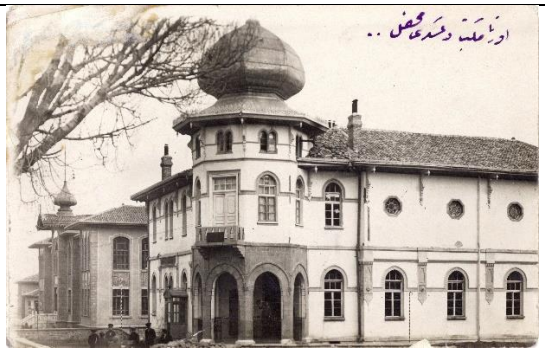

Kastamonu İttihat ve Terakki Binası

Milli Mimarlık Akımının en belirgin özellikleri sivri kemerli pencereler, geniş saçaklar, Türk Mimarlığındaki taç kapıları andıran girişler, pencere alınlıklarında ve köşelerde görülen çini süslemelerdir. Hemen hemen her yapıda bu özelliklerden birkaçını görmek mümkündür. Ancak bu özellikler dışında Milli Mimarlık üslubunda inşa edilmiş bazı yapılarda köşelerini yerleştirilen köşe kuleleri sıkça kullanılmaktadır. Özellikle Kemalettin Bey tarafından inşa edilen vakıf hanlarında sıkça uygulanan köşe kulesi uygulamalarında bu köşe kuleleri üstte kubbelerle son bulmaktadır. Afyonkarahisar İttihat ve Terakki Binasının da sekizgen giriş revakı köşe kulesi olarak tasarlanmış ve üstte kubbe ile son bulmuştur. Bu tasarımın birebir benzerinin Gulio Mongeri tarafından inşa edilen İnhisarlar Tekel Baş Müdürlüğü (1928) binasında görüldüğünü belirtmiştik. İzmir'de 1928 yılında Tahsin Sermet tarafından inşa edilen Borsa Sarayında da cepheyi ovalleştirilen köşeye bir giriş verilmiş ve girişin üzeri kubbe ile taçlandırılmıştır. (Tablo 3.58)

Osmanlı Mimarisinin vazgeçilmez bir yapı elemanı olan kubbeler Klasik Dönemde her türlü yapı grubunda (Cami, Türbe, Medrese vb.) kullanılmaktaydı. Ancak 19.yüzyıl'da Dini mimari haricinde ortaya çıkan yeni yapı tiplerinde (Hükümet Konağı, İdadi vb.) kubbe kullanımı terkedilmiş ve Avrupa ile çağdaş olarak Neo-Klasik üslup benimsenmiştir. 19. Yüzyılda Dini ve Kamu yapılarındaki Neo-Klasik ve Eklektik mimariye karşı tez olarak ortaya çıkan Milli Mimarlık Akımında Klasik Dönem Mimarisinin en belirgin özelliği olan kubbe kullanımına geri dönülmüştür. Ancak bazı yapılardaki kullanılan kubbenin formu Milli Mimarlık Akımının karşı çıktığı Eklektik Mimari tezi ile çatışmaktadır. Söz gelimi Osmanlı Mimarlık Tarihçileri tarafından Oryantalist etki olarak yorumlanan ve kaynağının Hint mimarlığı olduğu kabul edilen soğan kubbeler Milli Mimarlık Akımında örtü elemanından ziyade cephe elemanı olarak sıkça tercih edilmiştir. Afyonkarahisar'da İttihat ve Terakki Binası (1908-1914), İdadi Binası (1914-1916), Ordu Evi (Zabit Yurdu-1929) gibi, cephelerinde Milli Mimarlık Akımı etkilerinin görüldüğü yapılarda üst örtü görevi üstlenmeyen fakat cepheyi canlı kılan Hint Mimarisi etkili soğan kubbelerin kullanımı görmekteyiz. (Tablo 3.59)

Tablo 3.58 Milli Mimarlık Akımında Köşe Kuleleri

Karahisar İttihat ve Terakki Binası

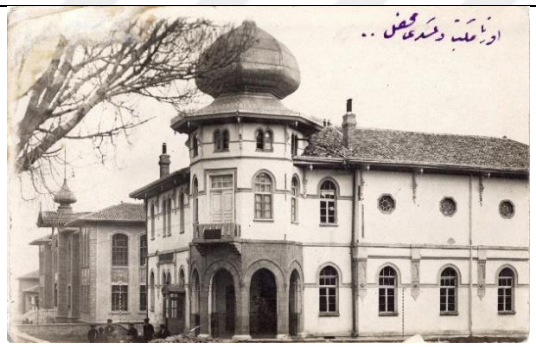

Ankara İnhisarlar Tekel Müdürlüğü

İzmir Borsa Sarayı

Tablo 3.59 Milli Mimarlık Akımında Soğan Kubbe Kullanımı

Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası

Karahisar-ı Sahip İdadisi

Afyonkarahisar Ordu Evi

3.8.4. Süsleme

İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulübü Afyonkarahisar Şubesi plan ve cephe bağlamında olduğu gibi süsleme bağlamında da Afyonkarahisar'da inşa edilen yapılardan farklı kompozisyonlar sergiler.[394] Yapıdaki süsleme repertuarı dış cephede yoğunlaşır. Zemin ile birinci katı ayıran silmeden başlayarak aşağıya doğru uzayan kartuşlar yüzeyine yerleştirilen mukarnas, üç kademeli kemer ve çiçek, motifi uçta kıvrım dallardan oluşan ve şemselerdeki salbeki andıran bir taş kartuş ile son bulmaktadır. Bu kompozisyon yapının güney ve batı cephede her pencere arasında tekrar edilmiştir.

3.9. Banka Yapıları

Osmanlı Devleti'nde 19.yüzyılda yaşanan değişim ve dönüşümün ekonomi alanına yansımasının bir sonucu olarak Banka Kuruluşları karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak 1856 yılında Osmanlı yönetimi tarafından oluşturulan Bank-i Osmani (Osmanlı Bankası), ardından 1888 tarihinde Ziraat Bankası kurulmuştur. [395]

Son dönemde bir kuruluşun tesis edilmesi doğrudan o kuruluşa ait bir binanın inşa edilmesi sonucunu doğurmamaktadır. Örneğin, Afyonkarahisar'da İdadi Binası, İdadinin kuruluşundan 20 yıl sonra inşa edilmiş, 20 yıl boyunca Rüştiye Mektebi, İdadi Mektebi olarak kullanılmıştır. 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankasının İstanbul'da kendi için tasarlanmış bir binaya sahip olması da yaklaşık 35 yıl sonra 1892 yılında olmuş, bu 35 yıllık süre zarfında Galata'da Saint Pierre Hanı bünyesinde çalışmalarını sürdürmüştür. [396] Afyonkarahisar'da Osmanlı Bankasının bir şubesi açılmasına 28 Şubat 1900 tarihinde izin verilmiştir.[397] Ancak günümüzde Osmanlı Bankası olarak bilinen yapının üzerinde 1892 tarihi bulunmaktadır. Dolayısıyla 1900 tarihinde açılan Osmanlı Bankası için 1892 tarihinde inşa edilen bir yapı kiralanmış veyahut satın alınmış olmalıdır. (Foto.3.2, 3.3)

---

[394] Karahisar-ı Sahip İdadisinin Afyonlu Ermeni Avodis Kalfa tarafından inşa edildiği, buna paralel olarak Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesinin benzer tarih ve tasarımlardan dolayı Avodis Kalfa tarafından inşa edilmiş olabileceğini belirttik. Bizim bu çıkarımlarımıza ek olarak M.Bayar, Avodis Kalfa'nın Bolvadin'deki Kırklar ve Hacı Mahmut Camiyi inşa ettiğini belirtmiştir. Bolvadin Çarşı Cami ile Yoncaaltı Caminin benzer tasarımlardan dolayı Georgios Parmakyan tarafından inşa edildiğini konusuna da yukarıda değinmiştik. Yerel mimarlar tarafından inşa edilen bu yapılardan benzer bezeme tasarımlarını görmek mümkündür. Ancak, İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası hem plan hem cephe hem de süsleme bağlamında bu yapılardan ayrılmaktadır. Dolayısıyla ortaya attığımız Gulio Mongeri iddiası burada daha da güçlük kazanmaktadır.

[395] Saban., 2016: 116

[396] Altuntaş., 2014: 48

[397] BOA, Y.A.RES. 105-56 H.28.10.1317.

Foto 3.2 Bedesten Civarında Osmanlı Bankası Olarak Bilinen Yapı

Foto 3.3 Bedesten Civarında Osmanlı Bankası Olarak Bilinen Yapıya Ait Kitabe

Afyonkarahisar'da Ziraat Bankasının ne zaman kurulduğuna dair net bir bilgiye sahip olmamakla birlikte 20.yüzyılın başlarında arşiv belgelerinde Karahisar-ı Sahip'te Ziraat Bankası isminin geçmeye başladığını görmekteyiz. 24 Mart 1903 tarihli dosya içerisinde bulunan belgeye göre inşası bitmek üzere olan Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı avlusunda Ziraat Bankasına mahsus bir bina inşa edilmek istenmiştir. İnşa edilecek bu bina için 6 Kasım 1902 tarihinde bir keşif defteri düzenlenmiş ve binanın 7.844 buçuk kuruş maliyetle vücuda getirileceği beyan edilmiştir.[398] Ancak bu inşaattan bir gerekçe ile vazgeçilmiş olmalı ki 21

[398] BOA. İ.TNF. 12-25 H.26.02.1321.

Ekim 1903 tarihinde Hükümet Konağı bünyesinde Ziraat Bankası için iki oda ayrılması uygun görülmüştür.[399]

Sandıklı'da yer alan ve günümüze ulaşan Ziraat Bankası içinde benzer bir durum söz konusudur. Katalog bölümünde değinildiği gibi 1907 tarihine kadar Ziraat Bankası işleri Sandıklı Hükümet Konağı'nın üst katındaki oda da görülmektedir. Bu odanın zemini kasaları ağırlığına dayanamadığı için buradan taşınması uygun görülmüştür. Banka için Hükümet Konağı civarında kagir bir ev kiralanmak istense de uygun bir ev bulunamadığından yeni bina inşasına izin verilmiştir. 1907 tarihinde maliyeti Ticaret ve Nafia nezaretinden karşılanmak üzere 17.100 kuruşa tek katlı bir bina inşa edilmiştir. Bu bina boyut, plan, cephe bağlamında Anadolu'da inşa edilmiş Banka Binalarından farklı bir tasarım sergiler. Bu farklılığın sebebi Gulio Mongeri'den kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi 1912 tarihinde Osmanlı Bankasının mimari olan Mongeri bu tarihten sonra Anadolu'da birçok banka tasarımına imza atmıştır. Bu banka binalarının genellikle bir cadde ve sokağın kesişim noktasına, L planlı olarak, avlulu, köşeleri ovalleştirilmiş ve bodrum üzerine iki katlı olarak inşa olundukları gözlemlenmiştir. Ankara'da yer alan Ziraat Bankası ise kapalı avlulu, dikdörtgen planlı tasarımı ile Mongeri'nin diğer banka yapılarından ayrılmaktadır. Bu bağlamda 1907 tarihinde inşa edilen Sandıklı Ziraat Bankasını Anadolu'da inşa edilmiş banka binaları ile karşılaştırmak lüzumsuz olacaktır. Yığma taştan kagir olarak inşa edilen Ziraat Bankası, içten basık kemerli, dıştan düz lentolu pencereleri, cephelerinde yer alan silme ve şaşırtmalı köşe taşları, koridor etrafında gelişim gösteren planı ile son dönemde inşa edilen kamu yapılarının özelliklerini taşımaktadır.

3.10. Ticaret Yapıları

3.10.1. Plan

Türk-İslam mimarisinde ticaret yapısı deyince akla Kervansaraylar gelmektedir. Önemli yol güzergahlarında ticaret ve hac kervanlarının konaklamaları için inşa edilmiş bu yapıların mimari kökeni 8.yüzyılda Askeri amaçla inşa edilmiş Ribatlar olduğu yaygın olarak kabul edilmiş bir görüştür.[400] Gelgelelim Anadolu'da inşa edilen yapıların kitabelerinde Kervansaray ibaresine rastlanılmamıştır. Kitabelerde isimleri Ribat ve Han olarak geçen bu yapılara ileriki tarihlerde Kervansaray ismi verilmiştir.[401] Selçuklu Döneminde örneklerine sıkça rastlanılan bu yapıların, Osmanlı Döneminde menzillerde inşasına devam edilmiştir. Osmanlı'nın ticaret yapıları literatürüne kazandırdığı yapılardan biri Şehir İçi Hanlarıdır. Açık avlulu iki katlı olarak tasarlanan bu yapıların 19. ve 20.yüzyılda kat sayılarını artırılarak

[399] BOA. İ.TNF. 13-6 H.29.07.1321.
[400] Grabar., 1998: 126.
[401] Gülenaz., 2011: 33.

inşasına devam edilmiştir. Anadolu'da ilk örneklerini Osmanlı Döneminde gördüğümüz bedestenler değerli ürünlerin satıldığı, eş büyüklükteki kubbelerden oluşan, bünyesinde sandık, dolap, mahzen ya da kasa gibi bölmelerin bulunduğu mekanlardır. Tez kapsamında ele aldığımız tek ticaret yapısı, halk arasında Hacı Tiryaki Bedesteni olarak bilinmekteyse de form itibari ile Anadolu'da inşa edilen bedestenlerden ziyade bir sokak etrafında karşılıklı dükkanların yerleştirildiği arastaları andırmaktadır. Batılılaşma ile birlikte Osmanlı Mimarlığına dahil olan yapı türlerinden birisi de pasajlardır. Geçit, başı sonu belli olan bir mekan olarak tanımlanan pasajlar 18.yüzyılın sonunda Paris ve Londra başta olmak üzere Avrupa'da inşa edilmeye başlanmıştır.[402] İşlek caddeler arasında cam çatılı, iki yanında dükkanların sıralandığı geçitlerde dükkanların üst katında bürolar, ofisler veya ikametgahlar yer alır. Bu bağlamda, ele aldığımız yapıyı arasta olarak tanımlamak daha bir doğru tercih olmakla birlikte sokakların üzerinin cam çatı ile örtülmesinde 19.yüzyılda örnekleri İstanbul'da görülmeyen pasaj mimarisinin etkisi olduğunu söylemekte de yarar vardır.

Uşak'ta yer alan ve Bedesten tanımına uymasa da halk tarafından Bedesten Çarşısı olarak nitelendirilen yapı tıpkı Afyonkarahisar örneğindeki gibi karşılıklı dükkanların cam ile örtülü sokak etrafında sıralanmasından oluşmuştur. Fakat Uşak Bedesteni iki katlı görünümü ve tek sokaktan oluşması ile pasaj mimarisini daha çok andırmaktadır. Yapı, Filiz Gürboğa tarafından -Mustafa Cezar'ın yaptığı tipolojiye göre- *Arasta-Bedesten* olarak yorumlanmıştır.[403]

3.10.2. Malzeme

Yapı taş-tuğla almaşıklığında inşa edilmiş, giriş kapılarının bulunduğu bölümler kesme taş malzeme ile kaplanıştır. Bu tip uygulamaların Afyonkarahisar'da son dönemde sıkça tercih edildiğini görmekteyiz. Söz gelimi 1914 tarihinde inşasına başlanan İdadi Binası taş-tuğla almaşıklığında inşa edilmiş caddeye bakan cephesi kesme taş kaplanmıştır. 1914 yılında inşası biten bedesten ile 1914 yılında inşasına başlanan Karahisar-ı Sahip İdadisinde aynı ustaların çalışmış olabilme ihtimali vardır. Müze Tescil Fişinde Bedestenin çizimini Fransız bir mimarın yaptığı, inşaatın Ermeni ustalar tarafından yürütüldüğü belirtilmiştir. Sokakların üzerinin cam ile kapatılması pasaj mimarisine hakim bir mimarın varlığını işaret etse de bu konu ile ilgili kesin bir belgeye sahip değiliz. Yapıda dükkanların üzeri içten düz ahşap tavanlı olup dışta kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür.

[402] Gülenaz., 2011: 78.
[403] Gürboga., 1999: 112-123.

3.10.3. Süsleme Özellikleri

Cephe bağlamında bünyesinde değinilmeye lüzum görülen özellikler taşımayan yapının süsleme repertuarı da oldukça kısıtlıdır. Son dönem yapılarının büyük bir bölümünde pencere ve kapı kemerlerinin kilit taşına bitkisel motiflerin işlendiğini görmekteyiz. Yapı türü ayırt etmeksizin (Karahisar-ı Sahip İdadisi, Emirdağ İnkılap İlkokulu, Yoncaaltı Cami, Bolvadin Çarşı ve Hacı Mahmut Cami, Sülüm 1 Çeşmesi, Bolvadin-Sinanpaşa-Çivril Redif Depoları), pencere ve kapıların kilit taşına bitkisel motiflerin kabartma olarak yerleştiği görülür. Hacı Tiryaki Bedesteni olarak bilinen yapıda da giriş kapıların kilit taşında bitkisel motifleri görmek mümkündür. Yapının ana girişinin yer aldığı güneydeki kapı, kemer kilit taşındaki bitkisel süslemeler haricinde beden duvarından yukarıya taşırılmış ve üçgen bir alınlıkla taçlandırılmıştır. Üçgen alınlığın yüzeyinde akant yaprağının yanına yerleştirilmiş stilize bitkiler kabartma olarak işlenmiştir. Yapıda bahsettiğimiz taş süslemeler haricinde çini süsleme görülmektedir. Güneyde yer alan kapı kemerinin iki yanına yerleştirilen dairesel çini panolar üzerine kitabe yerleştirilmiştir. İçerisinde ‘’Maşallah ve Ya Hafız’’ yazılı çiniler dışta yeşil, mavi turkuaz renkte bitkisel kompozisyonlarla çevrelenmiştir. Afyonkarahisar’da çini süslemenin görüldüğü yapılardan en önemlisi İdadi Binasıdır. İdadi binası haricinde 1870 tarihli Cılkoğlu Çeşmesi ve 1908 tarihli Balta Çeşmesinde bitkisel kompozisyonlarla kaynaştırılmış ‘’Maşallah ve Hafız’’ yazılı çini tabakları görmek mümkündür.

3.11. Tanzimat’tan Sonra Karahisar-ı Sahip Merkez Sancağının Fiziki Gelişimi

12.yüzyıl sonlarından 1923 yılına kadar uzanan süreç boyunca Selçuklular, Sahip Ata Oğulları, Germiyanoğlu ve Osmanlılar tarafından yönetilen Karahisar-ı Sahip Sancağı bu devletler tarafından inşa edilmiş birçok mimari anıtına sahiptir. Türk hakimiyetinden itibaren en önemli eserlerin kale eteklerinde inşa edildiği ve kentin Ulu Cami etrafında gelişim gösterdiği görülmektedir.[404] 15.yüzyılda Gedik Ahmet Paşa Külliyesinin inşa edilmesi ile birlikte kent kalenin güneydoğusuna doğru ilerlediği göze çarpmaktadır.[405] 15. ve 16. Yüzyılda kentin ticaret merkezi de Gedik Ahmet Paşa ve Afyon Ulu Cami arasındaki mevkide şekillenmeye başlamıştır. 17.yüzyıl’da inşa edilen Taş Han’da kentin ticaret merkezini tescil eden bir yapıdır. 19.yüzyıla kadar kentin odağını sınırlarını çizdiğimiz bu bölüm oluşturmaktaydı. 19.yüzyılda ise kentin kuzeydoğuya doğru kaymaya başladığı görülmektedir. Aktüre’ye göre Karahisar Sancağının 19.yüzyıldaki gelişimine sebep olan iki gelişme vardır; Demiryolu Ağı ve Muhacir Yerleşimleri.[406] Özellikle 19. yüzyılda yaşanan

[404] Çal., 1993: 328:
[405] Çal., 1993: 328.
[406] Aktüre., 1978: 188-219.

toprak kayıpları neticesinde gerçekleşen zorunlu göçlerin bir sonucu olarak birçok kentte olduğu gibi Karahisar Sancağında da yeni mahalleler kurulmuştur. Bosna ve Girid muhacirleri için 19.yüzyılın bugünkü 27 Ağustos İlkokulu (Sanayi Mektebi) ve Sülüm Cami civarında Hamidiye ve Mecidiye adında kurulan iki mahalle kentin kuzeye doğru genişlemesine sebep olmuştur. (Belge 3.3) 1896 yılında İstanbul, 1897 yılında İzmir hattının işletmeye açılması kentin kuzeye doğru genişlemesinde etken olmuş bir diğer faktördür. Bu gelişme ayrıca kentin ticari hayatına doğrudan katkıda bulunmuştur. Aktüre'nin bahsettiği bu gelişmeler neticesinde kentin sınırı Hıdırlık olarak bilenen bölüm ile İzmir-İstanbul İstasyonları arasında gelişim göstermiş ve 20.yüzyılın başlarında kentin odak noktasını oluşturan Hükümet Konağı, Belediye Dairesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası, İdadi Binası gibi Kamu Yapıları bu bölgeye inşa edilmiştir.

Belge 3.3 Girit Muhacirleri İçin İnşa Edilen Cami ve Mektebin Resm-i Küşadı [407]

Erken ve Klasik Dönemlerde şehirler, Ulu Cami, ticaret merkezi ve külliyeler etrafında şekillenmiştir. Bununla paralel olarak yukarıda da bahsedildiği gibi Karahisar-ı Sahip Sancağı Ulu Cami ve Gedik Ahmet Paşa Külliyesi etrafında gelişim göstermiştir. Fakat, 19.yüzyıldaki değişim ve dönüşüm süreci şehirlerde Hükümet Konağı odaklı bir kamusal alanın oluşmasına sebep olmuştur. Yasemin Avcı'nın eseri Bursa, Edirne, İzmir, Ankara,

[407] BOA., FTG.f. 1868. Karahisar-ı Sahip Sancağına yerleştirilen Girit muhacirlerin Hamidiye mahallesinde iskanları kararlaştırılmıştır. Bkz. Güneş., 2016: 73.

Konya ve Trabzon örneklerinde hükümet konağı odaklı kamu sitelerinin bilinçli olarak oluşturulmaya çalışıldığını ileri sürer.[408] Avcı'nın bu tezi Karahisar-ı Sahip Sancağı içinde geçerlidir. 20.yüzyılın başlarında Karahisar-ı Sahip Sancağında Hükümet Konağı odaklı bir meydan yaratma çabaları bulunduğu arşiv belgelerinde sabittir. Söz konusu çabaya Belediye Dairesi inşaatında rastlanmaktadır. Yukarıda detaylarını aktardığımız inşaat sürecinde yöneltilen soruların arasında '' *Bu bina ile beraber hükümet konağı civarında bir parkın inşasına mani bir şeyin olup olmadığı, yoksa bu parkın (meydanın) kaç kuruşla vücuda getirileceği ve mevcut meydanın park haline dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği?''* vardır.[409] Bu konuya verilen cevap ise henüz böyle bir çalışma yapılmadığıdır. Dolayısıyla Belediye Dairesinin Hükümet Konağının bitişiğine inşa edilmesi bu çabaların sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karahisar-ı Sahip Sancağında hükümet konağı odaklı kamusal alanın oluşumu 20.yüzyılın ilk çeyreğine sarkmıştır. Bunun sebebi ise maddi gerekçelerden dolayıdır. Çünkü, ilk aşamada kamusal alanı oluşturacak yapılar (Hükümet Konağı-Belediye Dairesi-İdadi) inşa etmek yerine idareten işleri yürütülecek binalarda hizmet verildiği belgelerle saptanmıştır. Örneğin, Tanzimat'tan sonra değişen yönetsel mekanizmanın vazgeçilmez unsuru olan Hükümet Konağı yaklaşık 33 yıl sonra 1872 yılında tamamlanmış ancak 20 yıl sonra harap olmuş ve 1894-1903 yıllarında yeniden inşa edilmiş, Belediye Dairesi ilk kez 1917-1920 yılları arasında müstakil, kendi için tasarlanmış bir binaya taşınmış, 1895 yılında tesis edilen idadi ise 21 yıl Rüşdiye Binasında eğitim verdikten sonra 1916 yılında kendi binasına kavuşmuştur. Bu üç binaya ilaveten 1908-1914 yıllarında inşa edilen İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası Osmanlı Döneminde kamusal alanı oluşturan yapılardandır.

20.yüzyıl ile birlikte başlayan bu süreç 1940 yılına kadar süregelmiş ve Hükümet Konağı etrafında birçok kamu binası inşa edilmiştir. Hükümet konağının güneyine 1928 yılında Mukbil Kemal Taş'ın Gazi ve Latife Okullarının tip projesi olarak inşa Edilen Kadınana İlkokulu [410] ve 1938 yılında inşa edilen Postane Binası[411], İdadi ve İttihat Terakki Cemiyeti Binasının kuzeyine 1929 yılında inşa edilen Ordu Evi[412], 1928-1931 yıllarında Arif Hikmet Koyunoğlu'na inşa ettirilen Halkevi [413], Hükümet Konağı ve Belediye Dairesinin karşısına 1925 yılında inşa ettirilen ancak 1935-1940 yılları arasında yeni Belediye Binası yapılmak üzere yıkılan Türk Ocağı Binası, 1937-38 yılında inşa edilen Ali Çetinkaya Kız

[408] Avcı., 2016: 49-205.
[409] BOA., DH.UMVM. 93-10, H.24.02.1335 Detaylar için (Bkz. s.450-452)
[410] Afyonkarahisar Kültür Envanteri., 2013: 94.
[411] Aslanoğlu., 2010: 210
[412] Afyonkarahisar Kültür Envanteri., 2013: 97-98.
[413] Özpunar., 2014: 216.

Enstitüsü ve Yeni Belediye Binaları[414] Afyonkarahisar'da Cumhuriyet Döneminde kamusal meydanda, birbiri etrafına inşa edilen ve kent odağını oluşturan yapılardır. İsmini saydığımız yapılar ile oluşturulan kent odağı 1931 yılında Krippel tarafından inşa edilen [415] Zafer Anıtı ile taçlandırılmıştır. Osmanlı Döneminde oluşturan Hükümet Konağı odaklı kent merkezi hala işlevini sürdürmektedir. (Foto 3.4)

Foto 3.4 Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı Odaklı Kamusal Alan. [416]

3.12. Arşiv Belgeleri Işığında Tanzimat Sonrası Karahisar-ı Sahip Sancağında Mimarlık Ortamı

3.12.1. Baniler

Erken ve Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde diğer bütün devletlerde olduğu gibi en anıtsal yapıları sultanlar, hanedan mensupları ve güçlü yöneticiler inşa etmişlerdir. Bakılacak olursa 19.yüzyılda da bu durum farksız değildir. Yine en görkemli saraylar, camiler sultanlar ve hanedan mensubu kişiler tarafından inşa ettirilmiştir. Fakat, şu yadsınamaz bir gerçektir ki

[414] Aslanoğlu., 2010: 158.
[415] Berk ve Gezer., 1973: 49.
[416] **(1. Hükümet Konağı, 2.İlk Belediye Dairesi, 3.Karahisar-ı Sahip İdadisi, 4.İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası, 5.Halkevi, 6.Kadınana İlkokulu, 7. Postane Binası, 8.İkinci Belediye Dairesi, 9.Kız Enstitüsü, 10.Zafer Anıtı)**

19.yüzyıldaki imar hareketleri klasik dönemle kıyaslanamayacak kadar fazladır. Bu durumun sebebi kuşkusuz yapı türlerinin çoğalması ve Osmanlı Devleti'nin daha kurumsal bir kimliğe bürünmesidir.

Tanzimat'tan sonra Karahisar-ı Sahip Sancağında İstasyon Binalarından; Aydın-Dinar Dinar-Eğirdir hattı Oriental Railway Company adlı İngiliz şirketi tarafından, Uşak-Afyonkarahisar hattı Mösyö Jorj Nakelmakers"e verilen imtiyazla, Eskişehir-Afyonkarahisar hattı ise Deutsche Bank'a tarafından Mart 1889 kurulan ''Anadolu Demiryolu Şirketi'' tarafından inşa edilmiştir.

Dini eserlerden, Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi Maliye ve Evkaf Nezaretinden gönderilen tahsisat ve mevcut vakıf gelirleri tarafından, Yoncaaltı Cami ve Medresesi Boğazade Hacı Ahmet ve Evkaf Nezareti katkıları ile inşa edilmiştir. Bolvadin Hacı Mahmut ve Bolvadin Hamidiye Camileri ise banilerinin isimleri ile anılmaktadır. Bu yapılar haricinde duvar resimli köy camileri olarak bilinen Çivril Bayat Köyü, Dazkırı İdris ve Çiftlik Köyü, Başmakcı Recep Bey, Dinar Bademli Köyü Camilerinin banileri hakkında herhangi bir bilgi veyahut kitabe yoktur. Tezdeki tek ticaret yapısı da banisinin adı ile anılan Hacı Bekir Tiryaki Bedestenidir. Kamu yapılarından, Karahisar-ı Sahip İdadisi yerel bütçeden (Muvazene-i Hisse) ayrılan tahsisat ile, Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı, Umumi Liva Bütçesinden Sabit Efendi adında bir müteahhide, Belediye Dairesi emaneten, Sandıklıda yer alan Ziraat Bankası ise Maliye Nezareti tarafından inşa edilmiştir. Emirdağ İnkılap İlkokulu, Yaylabağı Karakolu, Bayat Hükümet Konağı hakkında kitabe veyahut arşiv belgesine sahip olmadığımız için baniler hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Bu yapılara kıyasla daha mütevazi yapılar olan çeşmelerde ise iki bani ismi kitabede verilmiştir. El-Hac Hüseyin Afyonkarahisar'da Hacı Hüseyin Çeşmesini ve Süleymanzade Ahmet Bolvadin'de Cılkoğlu Çeşmesini inşa ettirmiştir.

3.12.2. İane-i Ahali: Memleketini İmar Eden Halk

Arşiv Belgelerinde '' *İane-i Ahali, Ahali-i Hamiyetmendan, Ashab-ı Hamiyyetmendan, Erbab-ı Servet Fütüvveti, Fütüvvetmendan ile inşa edilen …''* gibi ifadelerden son dönemde yerel halkın imar hareketlerine katkıda bulunduğunu ve adeta memleketini yeniden ihya ettiklerini görmekteyiz.

1 Ekim 1907 tarihli belgede '' *İane-i Ahali ile inşasına mübaşeret edilen''* Karahisar-ı Sahip Sanayi Mektebinin inşasının tamamlanmak üzere olduğu belirtilmiştir.[417] 1907 tarihine Bolvadin'de yer alan Tahtalı (Kırklar) Cami harap olmasından bahisle '' *İane-i Ahali ile kagir*

[417] BOA., DH.MKT. 1205- 58 H.7-09-1325

olarak müceddeden'' inşa edilmek üzere temelleri atılmıştır.[418] Sultandağı nam-ı diğer İshaklu nahiyesinde yer alan cami kitabesine göre 1912 tarihinde ''*Min taraf-ı Hamiyetmendan''* ile Karamanoğulları Döneminden kalma toprak damlı bir cami yerine inşa edilmiştir.

Tez dahilinde ele aldığımız Redif Yapılarında da halk baniliğinin ön plana çıktığı arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. 1892 tarihli belgeye göre Çivril'in önde gelenlerinden Çorbacızade Hacı Osman Ağa inşa edilecek Askeri Yapılar için halktan para toplarken birtakım yolsuzluklar yapmıştır.[419] Kitabesine göre 1892 yılında inşa edilen Sincanlı (Sinanpaşa) Redif Deposu ile ilgili 28 Mart 1910 tarihli belgede daha önceden redif taburu için ''*'Hamiyetmendan Ahali İanesi ile''* inşa edilen dairelerden Askeri Deponun Hükümet Konağı, Zabitan Dairesinin ise Mektep olarak kullanılması uygun görülmüştür.[420] 1890 Tarihli belge Bolvadin'de ''Masarif-i İnşaiyesi ''*'Hamiyetmendan Ahali Canibinden''* tesviye edilmek üzere inşa edilecek Deppoy-u Hümayunun temellerinin atıldığını bildirmektedir. [421] Ancak Bolvadin Redif Deposu üzerinde yer alan kitabe yapının II. Abdülhamid Döneminde inşa edildiğini belirtmektedir. (Bkz. s.462)

Günümüzde ayakta olan bu yapılar haricinde, arşiv vesikalarında adı zikrolunan veyahut eski görselleri bulunan fakat günümüze ulaşamayan yapılarda da halkın baniliği söz konusudur. 1903-1907 yılları arasında inşa edilen Hamidiye Gureba Hastahanesi için 1903 tarihinde Aziziye, Bolvadin ve Sandıklı Kazalarından toplam 50.000 kuruşluk bir yardım talep edilmiş ancak sadece Bolvadin Kazasından bu yardım talebine cevap gelmiştir.[422] Yine günümüze ulaşamayan fakat arşiv belgelerinde çizimi, keşif defteri ve planı yer alan Dazkırı Polatlı İbtidai Mektebi ''*'Erbab Servet Fütüvveti İanesiyle''* inşa edilmiştir. [423] 1893 yılında 89 bin kusur kuruşa inşasına irade buyrulan Şuhud Hükümet Konağında, inşa masrafının 70.000 kusuru *'Ahali-i Hamiyetmendan''* tarafından karşılanmış [424] yapı 1912 yılındaki yangında yok olunca olunca, halk yeni bir hükümet konağının inşası için gerekli yardımı yapmaya hazır olduğunu yetkili kurumlara bildirmiştir. [425] Kitabesinde Ali Ağa'nın ismi geçmemesi rağmen, halk arasında Ali Ağa Çeşmesi olarak bilinen su depolu çeşme, Çavuşbaşoğlu Mahallesi Komşuları tarafından inşa edilmiştir.

[418] BOA., DH.MKT. 1178-52 H.15.05.1325
[419] BOA., 119-8918. H.21.05.1310
[420] BOA., DH.MUİ. 78-26 H.16.03.1328
[421] BOA, Y.PRK.ASK. 67-44 H.13.04.1308
[422] BOA., 2022- 151582 H.18.12.1320
[423] BOA., MF.MKT. 336-69 H.22.04.1314
[424] BOA., İ.DH. 1308-48 H.15.04.1311
[425] BOA., DH.HMŞ. 4-5 H.16.11.1337

3.12.3. Kalfalar, Mühendisler, Mimarlar ve Ustalar

Giriş, Katalog ve Günümüze Ulaşamayanlar bölümünde değindiğimiz yapılarda mimar, kalfa veya mühendis isimlerine arşiv belgeleri ve keşif defterlerinde verilmiş ancak yapı üzerinde yer alan kitabelerde hiçbir usta ismine rastlanılamamıştır. Aşağıda detaylı olarak değineceğimiz üç keşif defterinden ikisini düzenleyen kalfa ve mühendisin isimleri bellidir. Bolvadin Hamidiye Caminin Keşif Defteri Bolvadin Belediye Kalfası Kirkor, Ohannes ve Ömer Lütfi'den oluşan bir ekip tarafından tanzim edilirken [426] 12 Temmuz 1896 tarihinde düzenlenen Dazkırı Polatlı İbtidai Mektebinin Keşif Defteri üzerinde Karahisar-ı Sahip Sancağı Mühendisi Gilav Pavlov 1311 (1893) mührü bulunmaktadır. [427] Şuhud Hükümet Konağının ikinci kez inşası için düzenlenen Keşif Defterinde Kalfa imzası bulunmasına karşın bir isim verilmemiştir. İsmi zikredilen Mühendis Pavlov ve Kalfa Kirkor'a ilaveten Karahisar-ı Sahip İdadisinin Sermimarı Avodis Kalfa[428], Mevlevihane İnşasında çalışan Andon[429] ile yıkılan kubbeyi tamamlaması için merkezden gönderilen Tanaş Kalfa [430] ve Bolvadin Çarşı Cami'nin mimarı Georgios Parmakyan [431] ile birlikte altı tane yabancı (Ermeni) kalfa, mühendis ve mimarın varlığı tespit edilmiştir. Bu altı Ermeni Ustanın yanı sıra 1865-1872 yılları arasında inşa edilen Karahisar-ı Sahip Sancağı ilk Hükümet Konağının Mimarı Ömer Kalfa [432] ve Dazkırı Aşağıapa Kilisesini tetkik için gönderilen Dinar Belediye Kalfası Hasan Usta[433] belgelerde karşımıza çıkan yerli ustalardır. Dolayısıyla, 19.yüzyılda Osmanlı Başkentinde olduğu gibi Karahisar-ı Sahip Sancağında da Yabancı-Ermeni Mimarların ağırlıkta olduğunu söyleyebiliriz.

Bolvadin Hamidiye Caminin Keşif Defterinde yer alan bilgilerde inşaat sürecince kaç usta çalıştığı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Belgeye göre Caminin inşasında beş amele, on dört usta çalışmış ve hem ameleye hem ustaya 1000'er kuruş verilmiştir. Minarede de beş amele, on dört usta çalışmış ve bunlara 150'şer kuruş verilmiştir. Mektep inşasında on iki usta dört amele çalışmış ve ustalara 150'şer kuruş amelelere 200'er kuruş verilmiştir. Çeşme ve Şadırvan İnşasında ise Cami ve Minaredeki gibi on dört usta, beş amele çalışmış, ustalara 150'şer kuruş amelelere ise 300'er kuruş ücret ödenmiştir. Görüldüğü üzere, amelelerin ustalardan daha fazla ücret alıyor olması ilginçtir.

---

[426] BOA., Y.PRK.UM. 6-126., H.20-12-1301
[427] BOA., MF.İBT. 53-12. H.01.02.1314
[428] BOA., DH.UMVM. 33-18. H. 15.07.1337
[429] İlgar., 1991: 113.
[430] BOA., DH.MKT., 1135-17 H.02.11.1324
[431] Bayar., 2004: 103.
[432] BOA., DH.MKT., 1433- 91 H. 29-10- 1304
[433] BOA., İ.AZN. 107-13 H.13.09.1330

Kesin bir belge ile destekleyemesek de benzer plan ve cephe tasarımları bize, Karahisar-ı Sahip İttihat ve Terakki Cemiyeti Binasının Gulio Mongeri tarafından inşa edilmiş olabileceğini düşündürtmektedir. (Bkz. s.503 ve 640)

Karahisar-ı Sahip Sancağı ve ona bağlı kazalarda çalışan mimar-mühendis ve kalfaların nezaretinde yapılan yapıların haricinde merkezden gönderilen planlar doğrultusunda inşa edilen yapıların mevcudiyeti de bilinmektedir. Söz gelimi ilk kez 1865-1872 yıllarında Ömer Kalfa tarafından inşa edilen fakat 1892 yılında harap olan ve Hapishane ile birlikte yeniden inşası gündeme gelen Hükümet Konağı için birkaç kez *''Mahallince hazırlanan Resim ve Keşif Defterlerinin Fenn-i Mimariye ve Usul Kaide Mevzuasına Muavfık Olmamasından''* dolayı *Nafia-Hendesehanesi* tarafından tanzim ettirilen plan, resim ve keşif defteri Hüdavendigar Vilayeti aracılığıyla Karahisar-ı Sahip Sancağına gönderilmiştir. [434] Buradan, 1893 tarihinde Belediye Mühendisi olan ve 1896 yılında Dazkırı İbtida-i Mektebinin keşif ve planını yapan Gilav Pavlov'un Hükümet Konağı gibi büyük bir inşaat için yeterli olmadığı sonucunu çıkarabiliriz. 1834 yılında teşkil edilen Redif Taburları için 19.yüzyılın sonlarında İmparatorluk Coğrafyasında birçok bina inşa edilmiştir. Ülke genelinde inşa edilen bu binaların her biri (Redif Dairesi, Redif Deposu, Askeri Karakol ve Cephanelik) kendi içerisinde tip proje arz ettiğini yukarıda belirtmiştik. Dolayısıyla Bolvadin, Çivril ve Sinanpaşa'da yer alan Askeri planlar merkezden gönderilen planlar doğrultusunda inşa edilmiş yapılardır. Ancak bu yapılar için hazırlanan tip projeyi tasarlayan mimar hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz.

Üç farklı şirket tarafından inşa edilen İstasyon Binalarından her biri inşa edileceği mevkiinin idari statüsüne ve ticari önemine göre birer tip proje arz etmektedir. İzmir-Karahisar-ı Sahip Hattında ve Aydın-Eğirdir Hattında yer alan ve tip proje ürünü olan binaların kimler tarafından hazırlandığına dair bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak Mehmet Yavuz tarafından yayınlanan makalede Anadolu-Bağdat Demiryollarının yapımında görev alan mimar ve mühendislere yer verilmiştir. [435] Bu çalışmanın bizimle ilgili olan bölümü yani Eskişehir-Konya hattının yapımında çalışan mimar ve mühendisler isimleri ve bilgileri şöyledir;

Habisch: Prusya Krallığında hükümet mimarı olup Anadolu Demiryolları'nın ikinci kolunu oluşturan Eskişehir-Konya Hattının yapımında görev almıştır.

Heeser: Prusya Krallığı yapı müfettişi olup, Eskişehir-Konya Hattının yapımında görev almıştır.

---

[434] BOA., İ.DH. 1316-14 H.09.04.1312
[435] Yavuz., 2008: 299-310.

Otto Kapp von Gülstein; Dr. Mühendis, kraliyet yapı müşaviri 1 Ağustos 1853 yılında doğdu.1889'da Anadolu Demiryolları Şirketi hizmetinde İzmir-Ankara inşaatında çalışıp daha sonra Alaşehir-Afyonkarahisar demiryollarının yapımında görev almıştır.

*Georg Kawerau * : (1857-1909) Mimar.* 1885'den itibaren Wilhem Dörpfeld'in yanına Yunanistan'daki Antik Kentlerde araştırmalara ve İncelemelere katıldı ve Atina Akrapolis'de yapılan kazılara iştirak etti. Daha sonra 1893-1896 yıllarında tamamlanan Eskişehir-Konya Hattı İstasyon Binalarının Tasarımını yapmıştır. [436]

Görüldüğü gibi Yavuz, Eskişehir-Konya hattındaki İstasyon Binalarını *Georg Kawerau'ya* atfetmekte ve plan-projelerin üzerinde Kawerau'nun ismi ile imzası olduğunu ileri sürmektedir. Değerlendirme kısmında I.II.III.IV. Sınıf olarak Socıete de Chemıns de fer de Ottomane du Anatolie (C.F.O.A) Şirketi tarafından tasarlanan, Yolcu Binaları projesinin sağ alt köşesinde tam olarak okunamayan bir isim bulunmaktadır; *''Se Directenr des ……''*. Yine aynı şirket tarafından tasarlanan Eskişehir Yolcu Binası projesi üzerinde ''Ka……'' ile başlayan bir imza bulunmaktadır. [437] Mevcut veriler eşliğinde Yavuz'un Alman Arşivinden derlediği bilgilerde adı geçen Georg Kawerau'nun Eskişehir-Konya Hattındaki I.II.II.IV Sınıf İstasyon Binalarını projelendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

3.12.4. Keşif Defterleri

Giriş, Katalog ve Günümüze Ulaşamayanlar bölümünde değindiğimiz yapılardan üç tanesine ait Keşif Defteri arşiv vesikalarında mevcuttur. Bu Keşif Defterleri Bolvadin Hamidiye Cami ve Müştemilatı (1885), Dazkırı Polatlı İbtidai Mektebi (1896) ve 1912 yılında yanan Şuhud Hükümet Konağının yerine yapılacak Yeni Hükümet Konağına [438] (1919) aittir. (Belge 3.4, 3.5, 3.6) (Tablo. 3.60, 3.61, 3.62, 3.63, 3.64, 3.65)

İçerik bağlamında, üç keşif defterinden en detaylısı Bolvadin Hamidiye Cami ve Müştemilatının Keşif Defteridir. Belgede malzemeler ve fiyatların yanı sıra müştemilatta yer alan cami, mektep, şadırvan minare ve çeşmenin nasıl inşa edilmesi gerektiği, hangi malzemenin nerede kullanılacağı, yapıların uzunlukları, genişlikleri ve yükseklikleri sağ üst köşesindeki metinde detaylı olarak verilmiştir.

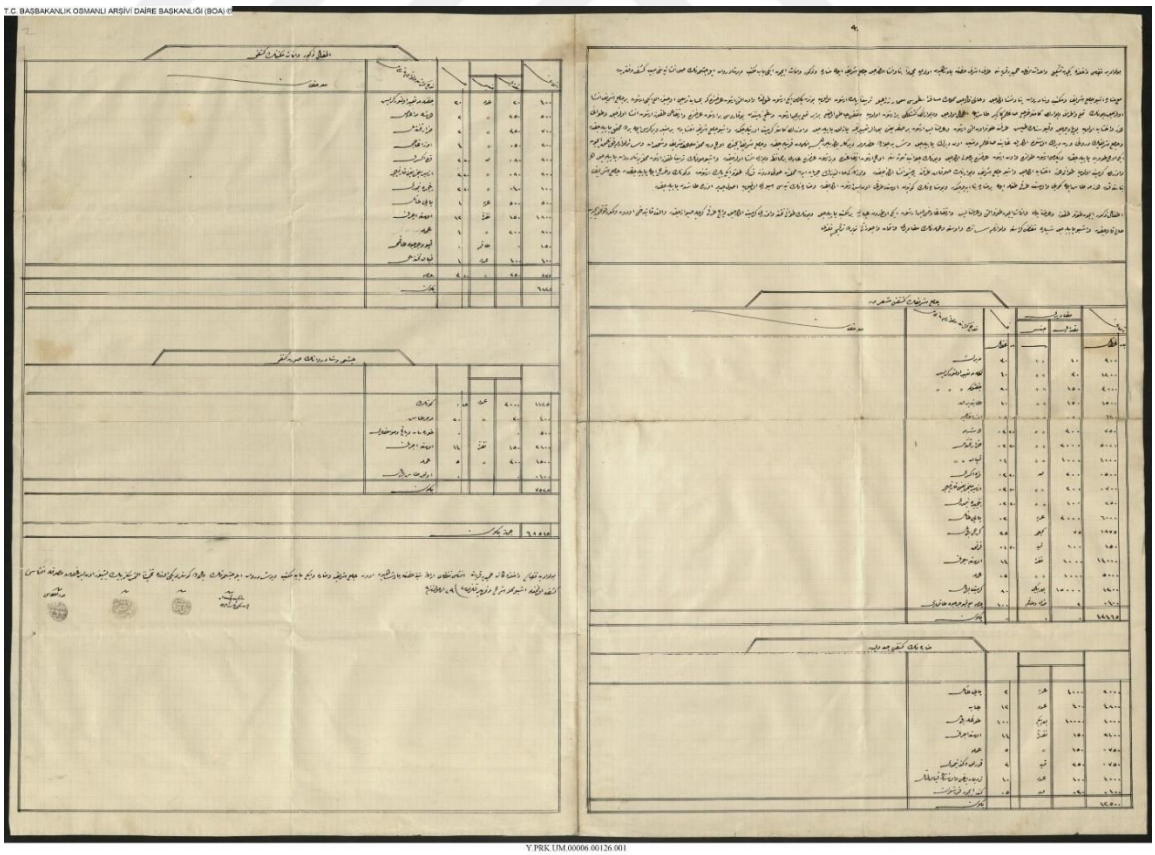
1896 yılında Gilav Pavlov tarafından tanzim edilen Dazkırı Polatlı İbtidai Mektebine ve 1919 tarihli Şuhud Hükümet Konağına ait keşif defterlerinde ise inşaatın nasıl gerçekleşeceğine hangi malzemenin nerede kullanılacağına dair detaylı bilgiler

[436] Yavuz., 2008: 299-310.
[437] Bkz: Yıldırım., 2012: 77.
[438] BOA., DH.İ.UM. 11-6 H.02.04.1338

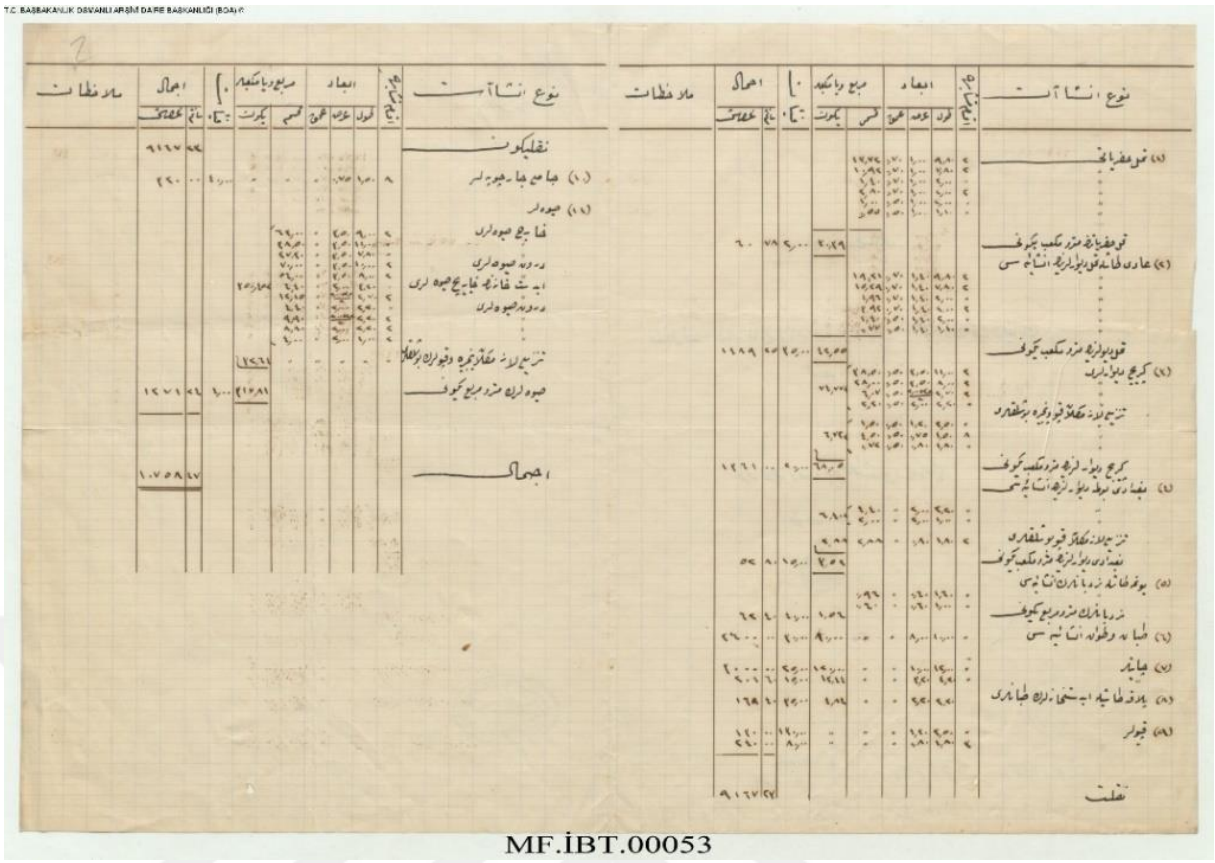
bulunmamaktadır. Belgelerde sadece malzemelerin boyutları, adedi ve toplam tutarları verilmiştir.

Dazkırı Polatlı İbtidai Mektebinde keşif ‘’İnşaat Türüne’’ göre yapılırken, Bolvadin Hamidiye ve Şuhud Hükümet Konağında keşif ‘’İmalat Türüne’’ göre yapılmıştır. Yani Dazkırı örneğinde doğrudan temel hafriyat, duvarların inşası, bölme duvarlar, harçlar vb.’’ gibi inşaat türlerinin ne kadara mal olacağı verilirken, Şuhud ve Bolvadin örneğinde duvar, çatı, oda döşemeleri, revak için gerekli olan malzemelerin listesi verilmiştir. Bolvadin örneğinde ise cetvellerde verilen malzemelerin nerede kullanılacağı belirtilmemekle birlikte defterin sağ üst köşesinde duvarların, üst örtünün, taşıyıcıların, minarenin hangi malzemelerden nasıl inşa edileceği belirtilmiştir.

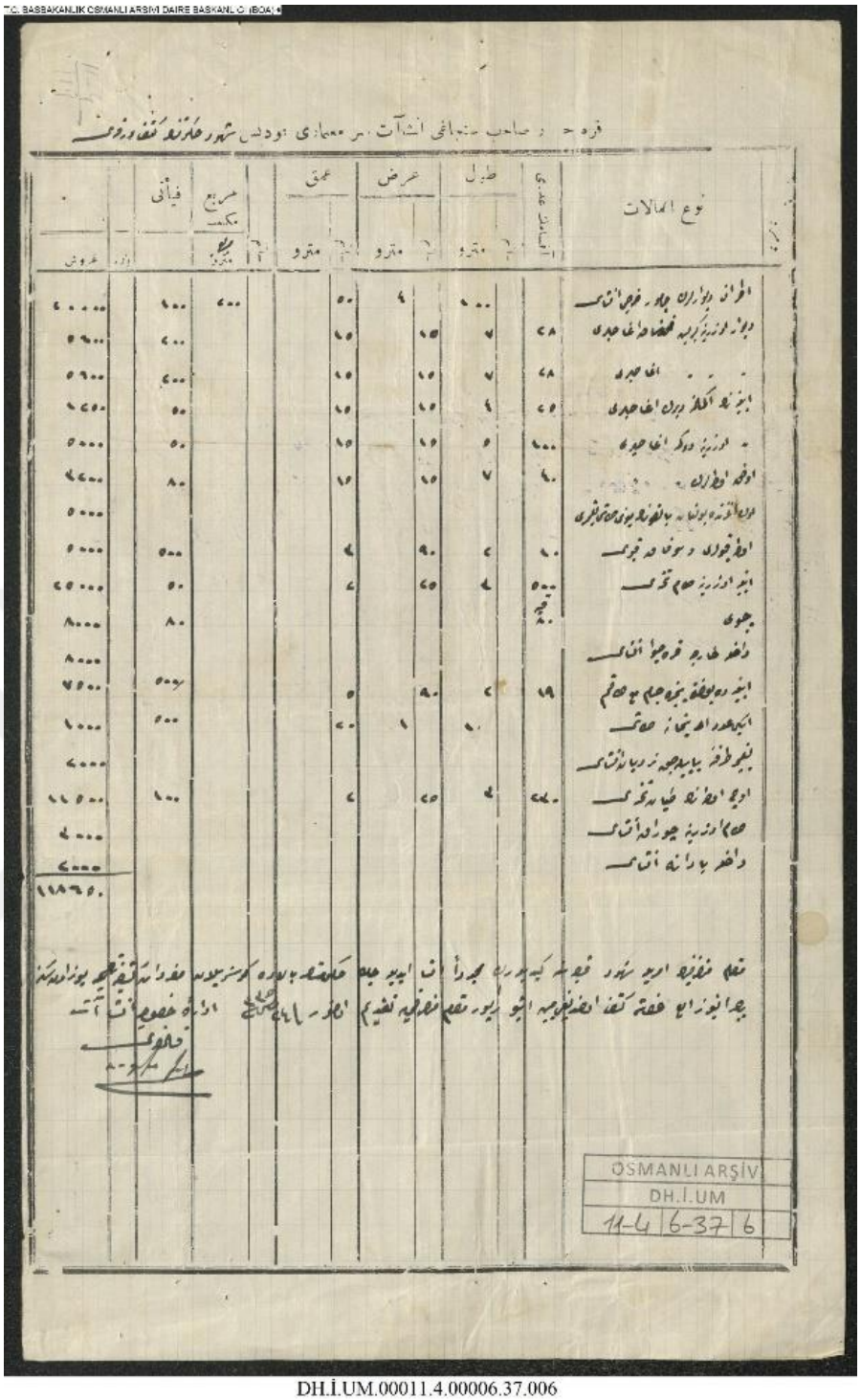
Bolvadin Hamidiye ve Müştemilatına ait keşif defterinde sadece gerekli malzemenin miktarı ile birim fiyatı verilmiştir. Şuhud ve Dazkırı örneklerinde ‘’İmalat ve İnşaat’’ türleri özellikleri ile verilmiştir. Yani Bolvadin örneğinde bir direğin 30 Para olduğu belirtilip yanına miktarı verilerek toplam tutar hesaplanmış, Şuhud Örneğinde gerekli olan malzemenin miktarı ve fiyatının yanı sıra uzunluk, genişlik ve yükseklikleri de belirtilmiştir.

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)
Y.PRK.ŪM.00006.00126.001

Belge 3.4 Bolvadin Hamidiye Cami ve Müştemilatının Keşif Defteri (BAO)

Belge 3.5 Dazkırı Polatlı İbtidai Mektebi Keşif Defteri

DH.İ.UM.00011.4.00006.37.006

Belge 3.6 Şuhud Hükümet Konağı Keşif Defteri

Tablo 3.60: Bolvadin Hamidiye Cami Keşif Defteri Transkripsiyonu

Cami-i Şerifin Keşfi Müşardır						
Esmanı	Mikdarı		Kıymeti		Nev-i Kereste ve Levazimat-ı Saire	Mülahazat
	Mikdarı	Cinsi	Kuruş	Para		
300	10	Aded		30	Direk	
1200	30	Aded		40	Neyleme ve Tabir olunan Kiriş	
3000	150	Aded		20	Çiftleme Tabir olunur Kiriş	
1500	150	Aded		10	Tabandırık	
640	080	‘’		07	……. Ağacı	
850	300	‘’	20	02	Döşeme	
5000	2000	‘’	20	02	Hizar Tahtası	
1000	1000	‘’		01	Taban Tahtası	
500	200	Kıyye	20	02	Kara Eğri	
700	200	Kıyye	20	03	İzmir Menci yani Karfiçe[439]	
250	100	Kıyye	20	02	Pencere Demiri	
6000	3000	Araba		02	Yapı Taşı	
1875	75	Kile		25	Kireç Bahası	
150	100	Kıyye	20	01	Fernik	
14000	1000	Nefer		14	Usta Ücreti	
5000	1000	Nefer		5	Amele	
1200	15000	Beher bini		80	Kiremit Bahası	
400(200)[440]	2	Sandık ve Takım		100	Çam, me kapu çerçeve takımları	
43565(43365)	0	0	0	0	Yekün	

Tablo 3.61 Bolvadin Hamidiye Cami Minaresinin Keşif Defteri Transkripsiyonu

Minarenin Keşf Cetvelidir.						
Esmanı	Mikdarı		Kıymeti		Nev-i Kereste ve Levazimat-ı Saire	Mülahazat
	Mikdarı	Cinsi	Kurş	Para		
2000	1000	Araba		2	Yapı Taşı	
4800	400	Aded		12	Çap	
1000	10000	Beher Bin		100	Tuğla Bahası	
2100	150	Neferat		14	Usta Ücreti	
0750	150	Neferat		5	Amele	
0750	250	Kıyye		3	Korluk ve Giz demirleri	
1000	100	Aded		10	nerdiben ayağı ve üstünün kapak taşı	
100	20	Aded		5	Kenet için kurşun	
125000					Yekün	

[439] ‘’*Ebad ve eşkal-i muhtelifede üstü kalaylı fabrika çivisi* ‘’ Arseven., 2017: 127.
[440] Toplam olarak 200 olması gerekirken belgede 400 olarak verilmiştir.

Tablo 3.62 Erkek ve Kız Mektebinin Keşif Defteri Transkripsiyonu

Etfal-i Zükur ve İnas Mektebin Keşfi						
Esmanı	Mikdarı		Kıymeti		Nev-i Kereste ve Levazimat-ı Saire	Mülahazat
	Mikdarı	Cinsi	Kuruş	Para		
400	20	Aded		20	Çiftleme tabir olunan kiriş	
500	250	Aded		2	Döşeme ağacı	
700	350	Aded		2	Hizar tahtası	
200	050	Aded		4	Oz-öz Ağacı	
200	080	Kıyye	20	02	Kara eğri	
200	080	Kıyye	20	02	İzmir menci yani karfiçe	
100	040	Kıyye	20	02	Pencere Demiri	
500	500	Araba		5	Yapı taş	
1800	150	Neferat		12	Usta Ücreti	
800	200	Neferat		4	Amele	
150	0	Takım		0	Kapı ve Çerçeve takımı	
400	400	Aded		1	Taban Tahtası	
875	250	Aded	20	03	Cam	
6825					Yekün	

Tablo 3.63 Çeşme ve Şadırvanın Keşif Defteri Transkripsiyonu

Ceşme ve Şadırvanın Suret-i Keşfi						
Esmanı	Mikdarı		Kıymeti		Nev-i Kereste ve Levazimat-ı Saire	Mülahazat
	Mikdarı	Cinsi	Kuruş	Para		
1125	3000	Aded	10	0	Künk	
400	20	Aded		20	Mermer Taşı	
500	0	Aded		0	Horasan bağ-yağ muslukları	
2100	150	Neferat		14	Usta Ücreti	
1500	300	Neferat		5	Amele	
0100	0			0	Oluk taş bağası	
7525					Yekün	

Tablo 3.64 Dazkırı Polatlı İbtidai Mektebi Keşif Defteri Transkripsiyon

Nev-i İnşaat (İnşaat Türü)	Aksamın Adedi	Ebad			Merbah veya Mikaplar		Fiyat	İcmal		
		U	G	Y	Kısım	Yekün		Kuruş	Santim	
Temel Hafriyat	2	9.80	1.00	0.70	13.72					
‘’	2	2.00	1.00	0.70	10.92					
‘’	2	2.00	1.00	0.70	1.40					
‘’	2	2.00	1.00	0.70	2.80					
‘’	2	2.00	1.00	0.50	1.00					
‘’	2	2.00	1.00	0.50	0.55					
Temel Hafriyatın Metre Mikap Yekünü						30.39	2	60	78	60.78
Adi taşla temel duvarların İnşası										
‘’	2	9.80	1.40	0.70	19.31					
‘’	2	7.80	1.40	0.70	10.29					
‘’	2	2.00	1.40	0.70	1.96					
‘’	2	2.00	1.40	0.50	3.92					
‘’	2	2.00	1.40	0.50	1.40					

Nev-i İnşaat (İnşaat Türü)	Aksamın Adedi	Ebad			Merbah veya Mikaplar		Fiyat	İcmal		
		U	G	Y	Kısım	Yekün		Kuruş	Santim	
‘’	2	1.10	1.40	0.50	0.77					
Temel duvarların M. Mikap Yekünü						32.55	35.00	1489	25	1489.25
Kerpiç Duvarları	2	11.00	3.50	0.50	38.50					
‘’	2	8.00	3.50	0.50	28.00	74.722				
‘’	2	2.70		0.50	6.08					
‘’	2	2.20	2.00	0.50	2.20					
Tenzile Lazım Gelen Kapı ve Pencere Boşlukları										
‘’	2	2.50	1.20	0.50	1.50					
‘’	8	1.50	0.70	0.50	4.50					
‘’	8	1.80	0.80	0.50	0.82					
Kerpiç Duvarların Metre Mikap Yekünü							20.00	1361	00	1361
Bağdadi Bölme Duvarların İnşaatı										
‘’	8	2.20	2.00	0.50	4.40					
‘’	8	1.00	2.00	0.50	2.00	6.402				
Tenzili Lazım Gelen Kapıların Boşlukları	2	1.80	2.00	0.50	4.40	2.77				
Bağdadi Duvarların Metre Mikap Yekünü						3.52	15.00	52	80	52.80
Yonma Taşla Merdivenlerin İnşası										
‘’	2	1.60	0.60	0.50	0.96					
Merdivenlerin Metre Mikap Yekünü	2	1.00	0.60	0.50	0.60	1.56	40.00	62	40	62.40
Taban ve Tavan İnşaiyesi	2	10.00	8.00	0.50	0.60	80.00	30.00	2400	00	2400
Çatılar	2	12.00	10.00	0.50	0.60	120.00	25.00	3000	00	3000
‘’	2	4.20	3.20	0.50	0.60	13.44	15.00	201	60	201.60
Plaka Taşla Abdesthanelerin Tabanları		2.20	2.20	0.50	0.60	4.84	35.00	169	40	169.40
Kapılar	2	2.50	1.20	0.50	0.60	4.84	130.00	130	00	130.00
‘’	3	1.80	0.80	0.50	0.60	4.84	80.00	240	00	240.00
Yekün										9167.23
Nakl-i Yekün										

Nev-i İnşaat (İnşaat Türü)	Aksamın Adedi	Ebad			Merbah veya Mikaplar		Fiyat	İcmal		
		U	G	Y	Kısım	Yekün		Kuruş	Santim	
441										
Cam Çerceveleri	8	1.50	0.75	0.50	0.60	4.84	40.00	320	00	320.00
Sıvalar										
Harç Sıvaları	2	9.00	3.50	0.50	63.00					
‘’	2	11.00	3.50	0.50	38.50					
‘’	2	7.80	3.50	0.50	27.30					
Derun Sıvaları	2	10.00	3.50	0.50	70.00					
‘’	2	8.00	3.50	0.50	56.00					
Abdesthanelerin Harç Sıvaları	2	3.20	2.00	0.50	6.40	35.652				
‘’	2	2.70		0.50	12.15					
Derun Sıvaları	2	2.20	2.00	0.50	4.40					
‘’	2	2.20		0.50	9.90					
‘’	2	2.20	2.00	0.50	8.80					
‘’	2	1.00	2.00	0.50	4.00					
Tenzile Lazım Gelen Kapı ve Pencere Boşlukları	2	1.00	2.00	0.50	4.00	32.64				
Sıvaların Metre Merbah Yekünü						317.81	4.00	1271	24	1271.24
İcmal										***10.758.47***

Tablo 3.65 Şuhud Hükümet Konağı Keşif Defteri Transkripsiyonu

Nev-i İmalat (İmalat Türü)	Aksamın Adedi	Tulen		Arzen		Uzunluk		Mikab		Fiyatı		
		S	M	S	M	S	M	S	M	Aded	Lira	Krş
Etraf Duvarlarının Çamur Harcı İnşası			100		4	50			200	100		20.000
Duvar Üzerine Kiriş Ağaçları	28		7	15		15				200		5600
Duvar Üzerine Kiriş Ağaçları	28		7	15		15				200		5600
Ebniyenin İkmaline Direk Ağaçları	25		4	15		15				50		1250
Ebniyenin Üzerine Dikme Ağaçları	100		5	15		15				50		5000
Ufak Odaların Dikme Ağaçları	40		7	15		15				80		3200
Ön Antrede Bulunan …. Yonu Taş Tabiri												5000

[441] Devreden Toplam demektir. Belgede sayfa değişikliği olmasından dolayı son satırda verilen bedel tekrarlanmıştır.

Nev-i İmalat (İmalat Türü)	Aksamın Adedi	Tulen		Arzen		Uzunluk		Mikab		Fiyatı		
		S	M	S	M	S	M	S	M	Aded	Lira	Krş
Ebniye Üzerine Dam Tahtası	500		3	25		2				50		25000
Çivi	80 (Kıyye)									80		8000
Dahili Harç Kara Sıva İnşası												8000
Ebniyeye Pencere ve Cam Matakımı	19		2	90		5				500		7500[442]
İki Aded … Taşı	2		10		1	20				500		1000
Bahçe Tarafına Merdiven İnşası												2000
Üç Odanın Taban Tahtası	230		3	25		2				100		11500 [443]
Dam Üzerine Çorak İnşası												3000
Dahili Badana İnşası												2000
Yekün												***118.650***

3.12.5. Maliyetler

1839-1923 yılları arasında Afyonkarahisar'da inşa edilen dini ve kamu eserleri kimi zaman vakıf gelirleri aracılığıyla yeniden, kimi zaman bir hayırsever tarafından, kimi zaman ilgili nezaretlerce kimi zaman da halk yardımı ile inşa edilmiştir. Katalog kısmında değindiğimiz ve hakkında arşiv belgesi bulunan yapıların maliyetleri hakkında bilgiler yine arşiv belgelerinde mevcuttur. Bu maliyetler genel olarak kuruş hesabından verilse de İdadi Mektebi örneğinde olduğu gibi Lira hesabından verildiğini de görmekteyiz. Maliyetler yapıların boyutları, kat sayısı, inşa malzemesi ve bünyesinde barındırdığı bezemeler ile paralellik taşımaktadır. Örneğin 1896 tarihinde Ahali tarafından tek katlı olarak inşa edilecek Dazkırı Polatlı İbtidai Mektebinin maliyeti 10.758 kuruş 74 santim [444] olarak, 1907 yılında Maliye Nezareti tarafından temeli attıralan Sandıklı Ziraat Bankasının maliyeti ise 17.100 kuruş olarak verilmiştir. Hemen hemen aynı boyutlarda, tek katlı ve bünyesinde bezeme barındırmayan bu yapılar arasındaki fark malzemeden kaynaklıdır. Sandıklı Ziraat Bankasında beden duvarları kagir olarak inşa edilirken, Dazkırı Polatlı İbtidai Mektebinin temel duvarları adi taştan, beden duvarları kerpiçten, döşemeler ise ahşaptan inşa edilmiştir. Ayrıca Ziraat Bankasında köşe taşları ve pencerelerde kesme taş kaplama dikkat çeker. Dolayısıyla arada böyle bir farkın olması doğal karşılanmalıdır. İnşa süreci hakkında oldukça detaylı bilgiler bulunan Bolvadin Hamidiye Cami ve Müştemilatında yer alan her yapının ayrı

[442] Aksam Adedi ile Birim Fiyatı çarpıldığında 9500 olması gerekirken Keşif Defterinde 7500 olarak verilmiştir.
[443] Aksam Adedi ile Birim Fiyatı çarpıldığında 23.000 Kuruş çıkması gerekirken 11.500 olarak verilmiştir. Dolayısıyla Birim Fiyatı 50 kuruş olmalıdır.
[444] Arşiv belgelerinde sıkça geçen bu ifade uzunluk birimi olarak değil kuruşun küsuratı olarak verilmektedir.

ayrı maliyetleri verilmiştir. 266m2'lik bir alanı kapsayan, temel ve etraf duvarları harçlı kagir olarak inşa edilen, ahşap tavanlı cami 43.365 kuruşa, kaidesi taş, kalan kısımları tuğladan inşa edilen minare 12.500 kuruşa, iki odalı beden duvarları taş, bölme duvarları kerpiç olan mektep 6825 kuruşa, Şadırvan ve Çeşme ise 7525 kuruşa inşa edilecektir. Bolvadin'de yer alan Depo, Zabitan Dairesi (Redif Dairesi), Neferat Koğuşu (Askeri Karakol), Cephanelik ve Hazine Dairesi olmak üzere beş bina ahaliden toplanan 354.150 kuruş iane ile inşa edilmiştir. Günümüze beş binadan sadece Redif Deposu ve Askeri Karakol ulaşabilmiştir. Bu iki yapı da kagir olarak inşa edilmiştir. Tez dahilinde incelediğimiz yapılardan belki de en anıtsalı İdadi Binasıdır. Ana inşaat malzemesi taş ve tuğla olan yapının ön cephesinde kesme taş kaplama, pencere aralarında çini süsleme, girişin tepesinde kurşun kaplı soğan kubbe maliyeti arttıran hususlardır. İdadi binası, Muvazene-i Hisse ile 19.949.64 Lira ile inşa edilmiştir. [445]

İnşa süreci ve maliyetler konusunda en problemli olarak karşımıza çıkan Karahisar Mevlevihanesi için Evkaf ve Maliyeti Nezaretince 787.209 kuruş, vakıf gelirlerinden 278.522 kuruş toplam 1.065.731 kuruş harcanmıştır. Yapı bünyesinde matbah, derviş odaları, şadırvan gibi birimleri barındırdığından, kubbenin iki kez yapılmasından ve üzerinin kurşun kaplı olmasından dolayı bu maliyet olağandır. Çünkü sadece kubbeyi yeniden yapmak için 267.248 kuruşa, kubbenin kurşun kaplanması için 107.209 kuruşa toplam 374.457 kuruşa irade buyrulmuştur. Günümüze ulaşan bu yapılar haricinde ilk kez 1893 yılında iki katlı olarak revakları taş malzemeden geri kalan kısımlar ise ahşap olarak inşa edilen Şuhud Hükümet Konağı 89.425 kuruşa inşa edilirken, Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı için 1894 yılında kagir olarak yeniden inşa edilmesi için 589.453 kuruşa irade buyrulmuştur. Bu örnekler göz önünde bulunarak bir değerlendirme yapılacak olursa kerpiç ve ahşap malzeme kullanımının maliyeti azalttığı, kesme taş malzeme, süsleme, kurşun kaplama gibi hususların ise maliyetleri arttırdığı yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Karahisar-ı Sahip İdadisinde diğer yapılara nazaran büyük bir maliyet ortaya çıkması çini kullanımı ile açıklanabilir.

[445] 100 kuruş 1 Lira ettiğine göre bu rakam yaklaşık 2 milyon kuruşa tekabül etmektedir. Bu rakam diğer yapı maliyetlerine göre abartılı bir rakam olarak görülse de daha mütevazi yapıların bu rakamdan fazla maliyetle inşa edildiği örnekler mevcuttur. Söz gelimi 1919 yılında, inşa edilecek Isparta-Şarkikaraağaç Hükümet Konağı için yapılan keşifte yapının 2.679.681 kuruşa mal olacağı belirtilmiştir. Bkz: BOA., DH.MB.HPS., 21-17, H.15.09.1337.

SONUÇ

''Tanzimat'tan Sonra Karahisar-ı Sahip Sancağ'ında Türk Mimarisi (1839-1923)'' adlı Yüksek Lisans Tezi kapsamında Osmanlı Dönemi Karahisar-ı Sahip Sancağı sınırlarında inşa edilmiş; günümüze ulaşabilen 48 tane, günümüze ulaşamayan ancak varlığını arşiv belgelerinden ve eski görsellerden saptayabildiğimiz 3 yapı olmak üzere toplam 51 yapı incelenmiş ve değerlendirmeye tabii tutulmuştur. İncelenen 51 mimari eseri 11 adet farklı yapı türü oluşturmaktadır. Bunların 12 tanesi İstasyon Binası, 12 tanesi Cami, 11 tanesi Çeşme, 4 tanesi Eğitim Yapısı, 4 tanesi Askeri Yapı, 3 tanesi İdari Yapı, 1 tanesi Sivil Yapı, 1 tanesi Tarikat Yapısı, 1 tanesi Ticaret Yapısı, 1 tanesi Banka Yapısı, 1 tanesi ise Sağlık Yapısıdır.

51 Yapının Osmanlı Dönemindeki Sancak ve Kaza, Nahiye ve Karyelere dağılımına bakılacak olursa; Karahisar-ı Sahip Sancak Merkezinde 19 yapı , Merkez kazaya bağlı İhsaniye, Yaylabağı, Nuh Karyesinde toplam 3 yapı, Merkez Kazaya bağlı Sincanlı Nahiyesinde 1 yapı, Sincanlı Nahiyesine bağlı Balmahmud Karyesinde 1 yapı, Bolvadin Kazasında 7 yapı, Bolvadin Kazasına bağlı İshaklu Nahiyesinde (Sultandağı) 2 yapı, Aziziye Kazasında 2 yapı, Aziziye Kazasına bağlı Hanbarçın Nahiyesinde 1 yapı, Sandıklı Kazasında 1 yapı, 1908 yılına kadar Sandıklı Kazasına bağlı olan Geyikler'de (Dinar) 1 yapı, Dinar'ın Çapalı, Karakuyu ve Bademli köylerinde toplam 3 yapı, 1916 yılına kadar Sandıklı Kazasına bağlı Nahiye olup 1916 yılından sonra kazaya dönüştürülen Şeyhlü'de (Çivril) 5 yapı , Dazkırı Nahiyesinde 1 yapı, Dazkırı Nahiyesinde bağlı İdris, Çiftlik, Evciler ve Başmakçı Karyelerinde toplam 4 yapı bulunmaktadır.

Yapı türü ayırt etmeksizin en erken tarihli yapı 1870 tarihli Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesi, en geç tarihli ise 1920 yılında tamamlandığı düşündüğümüz Karahisar-ı Sahip Belediye Dairesidir. Tüm yapı gruplarının kendi içinde inşa tarihlerine bakıldığı zaman; Dini yapılardan en erken tarihlisi 1872 yılına tarihlediğimiz Bayat Köyü Camii, en geç tarihlisi ise 1912 tarihli Sultandağı Çarşı Camiidir. Duvar resimli köy camilerinden 19.yüzyılın ikinci yarısında inşa edilenleri saymazsak -Bayat, Başmakçı, Çiftlik ve Bademli- günümüze ulaşan 12 dini yapıdan -Mevlevihane dahil- 8 tanesi 1900-1912 yılları arasında inşa edilmiştir.

Çeşmelerden en erken tarihlisi 1870 tarihli Bolvadin Cılkoğlu Çeşmesidir. Ancak bu tarih çeşmeler için bir istisnadır. Geriye kalan 10 çeşmeden kitabe ile tarihleri sabit olan 8 çeşme 20.yüzyılın ilk on yılı içerisinde inşa edilmiştir. Boyacıoğlu ve Hacı Aftal Çeşmesi plan ve kemer formları ile tarafımızdan 20.yüzyılın ilk on yılı içerisine tarihlendirilmiştir.

Dolayısıyla Tanzimat sonrasında inşa edilen çeşmeler ağırlıklı olarak 20.yüzyılın ilk on yılı içerisinde inşa edilmiştir.

Karahisar-ı Sahip Sancağında üç farklı şirket tarafından inşa edilen İstasyon Binalarının tarihleri birbiriyle paraleldir. 1890 yılında işletmeye açılan Aydın-Dinar ve Çivril Şubesinin İstasyon Binaları 1890-1894, 1896 yılında tamamlanan Eskişehir-Konya Hattı İstasyon Binaları 1893-1896 tarihinde, 1897 yılında tamamlanan Uşak-Afyonkarahisar Hattı İstasyon Binaları ise 1893-1897 yılları arasında inşa edilmiştir. Dolayısıyla Karahisar-ı Sahip Sancağı Demiryolu ile tanışması 19.yüzyılın son on yılı içerisinde olmuş bununla doğru orantılı olarak İstasyon Binaları inşa edilmiştir. Bu tarihlerden farklı olarak 1912 yılında işletmeye açılan Dinar-Eğirdir Hattı İstasyon Binaları hattın açılış tarihine yakın bir tarihte inşa edilmiştir. 1935 yılında işletmeye açılan Dinar-Sandıklı-Sandıklı Afyonkarahisar hattı ile Demiryolu İnşası Afyonkarahisar özelinde son bulmuştur.

Katalog kısmında değindiğimiz Eğitim yapıları da 20.yüzyıl başlarında inşa edilmiştir. 1899 yılında inşasına başlanan ancak tamamlandığı tarih net olarak bilinmeyen Emirdağ İnkılap İlkokulu en erken tarihli eğitim yapısı olarak karşımıza çıkar. Sanayi Mektebi 1904-1908 yılları arasında, Yoncaaltı Medresesi 1910-11 yılında, Karahisar-ı Sahip İdadisi ise 1914-16 yılları arasında inşa edilmiştir.

Sancak, Kaza ve Nahiyelerde Devlet Erkini temsil eden idari yapıların inşa tarihleri farklılık göstermektedir. Katalog ve Günümüze Ulaşamayanlar kısmında değindiğimiz üç idari yapı yer alır. Bunlardan Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağı ilk kez 1865-1872 yılları arasında, ikinci kez 1894-1903 yılları arasında inşa edilmiştir. Bayat Hükümet Konağı'nın salnamelerden hareketle 19.yüzyılın son yıllarına, Belediye Dairesini ise arşiv belgelerinden hareketle 1916-1920 yılları arasına tarihlemekteyiz.

Ülke genelinde tip proje olarak inşa edilen Redif Binaları ise 1890-1900 yılları arasında inşa edilmiştir. Fakat, 1834 yılında kurulan bu askeri teşkilata mahsus binaların yaklaşık 60 yıl sonra inşa edilmesi tartışılması gereken bir konudur. Karahisar-ı Sahip Sancağı için bu durum 1839 yılında merkezde bir talimhane inşa edilmesi ile açıklanabilir. Kazalar, Nahiyeler ve Köylerde yaşayıp Redif Teşkilatına kaydolan sivil-askerler muhtemelen savaş vakitlerinde Karahisar Sancak Merkezindeki Talimhanede toplanmaktadır. Ancak 1890-1893 yılları arasında Çivril, Sinanpaşa ve Bolvadin'de inşa edilen Redif Binaları ile birlikte bu durum değişikliğe uğramış olmalıdır. Askeri yapılar içinde ikinci grubu oluşturan Yaylabağı Karakolunun inşa süreci ise Eskişehir-Konya Demiryolu Hattının inşası ile ilgilidir. Bu yol güzergahındaki Gazlıgöl-İhsaniye Demiryolu ağının güvenliğini kontrol

amaçlı olarak inşa edildiğini düşündüğümüz Karakol hattın işletmeye açıldığı 1896 yılına yakın bir tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

Tez dahilin incelidiğimiz yapılardan tek örnekleri bulunan Banka, Ticaret, Sağlık ve Sivil yapılarının inşası 1903-1914 yılları arasında gerçekleşmiştir. Hamidiye Gureba Hastahanesi 1903-1907 yılları arasında, Sandıklı Ziraat Bankası 1907 yılında, İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası 1908-1914 yılları arasında, Hacı Tiryaki Bedesteni 1914 yılında inşa edilmiştir.

Kent merkezinde yer alan 19 yapıdan -1893-97 yılları arasında inşa edilen İstasyon Binası ile 1894-1903 yılları arasındaki Hükümet Konağı hariç- 17 tanesinin 1903-1920 yılları arasında inşa edilmesi dikkat çekici bir husustur. 17 yapının 8 tanesi çeşme yapısıdır. Geriye kalan 9 yapıdan Hamidiye Gureba Hastahanesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası ve Sanayi Mektebi Karahisar-ı Sahip Sancağında ilk defa inşa edilen yapılardır. Diğer yapıların *''yeniden''* inşasını tetikleyen unsurların başında ise *''Yangınlar''* gelmektedir. Yukarıda değinildiği gibi ilk kez 13.yüzyılda inşa edilen Mevlevihane 1902 yılındaki yangında yok olmuştur. Şair Vehbi Çizmecioğlu Karahisar'da çıkan bu yangında Mevlevihanenin yanı sıra 4 Cami, 2 Hamam ve 1318 hanenin yok olduğunu belirtmiştir. Bu 4 Camiden birinin Kapılı Cami ve Medresesi olduğunu *İmar Hareketleri* kısmında belirttik. Ancak geriye kalan 3 Caminin yeniden inşasına dair belge yoktur. İlk kez 1840 yılında inşa edilen Yoncaaltı ve Medresesi de 1909 yılında çıkan bir yangında yok olunca 1910-11 yılları arasında yeniden inşa edilmiştir. Geriye kalan 3 yapıdan Belediye Dairesi ve İdadi Binası ilk kez tesis edildiğinde eski bir yapıda hizmet vermiş yapılardır. Belgelere göre Belediye Dairesi için bir medrese, İdadi Binası için ise Rüştiye Binası tesis edilmiştir. Ancak bu yapıların zamanla bir sebepten ötürü harap olması ile birlikte yerine kendi işlevlerine dönük müstakil binalar inşa edilmiştir. Hacı Tiryaki Bedesteninin ise eski bir yapı yerine mi inşa edildiği yoksa ilk kez mi inşa edildiği tartışmalıdır. Dolayısıyla yangınlar ve harabiyete yol açan olaylar Karahisar-ı Sahip Sancağında yapıların inşasını tetikleyen unsurlardandır.

Son dönemdeki tüm maddi zorluklara rağmen Karahisar-ı Sahip Sancağında kimi zaman devlet eliyle ilgili nezaretler tarafından, kimi zaman yabancı şirketlere verilen imtiyazlar ile, kimi zaman da halk yardımı ile birçok yapı inşa edilmiştir. Hangi yapı türü olursa olsun, yapılar kim tarafından inşa edilmiş olursa olsun Karahisar-ı Sahip Sancağındaki son dönem yapılarının en büyük ortak noktası malzemedir. Maddi gerekçelerden dolayı yapıların büyük bir bölümü moloz taş malzemeden kagir olarak inşa edilmiştir. Ancak, moloz taş malzemenin modern olmayan ve mimarlık modasına uymayan eski görüntüsünü kırmak maksadıyla cephelerinin kimi zaman sadece caddeye bakan yüzeylerinin kimi zaman ise

tamamının kesme taş ile kaplandığı veyahut yapıların yüzeylerinin sıvandığı görülmektedir. Tez kapsamında malzeme olarak ikinci ve üçüncü grubu kerpiç ve kesme taş oluşturmaktadır. Duvar resimli köy camileri -Dinar Bademli Köyü Cami hariç- farklı olarak belli bir seviyeye kadar moloz taş kalan kısımları ise kerpiçten inşa edilmiş ve yapıların cepheleri sıvanmıştır. Çeşmeler ise malzeme bağlamında en gösterişli yapılardır. Çeşme yapıları diğer yapılar ile karşılaştırılamayacak kadar mütevazi boyutlarda inşa edilmiş olmasından bahisle kesme taş malzemeden inşa edilmiştir.

19. ve 20. yüzyılda Osmanlı Mimarlığına hakim olan mimari ve bezeme üsluplarının Karahisar-ı Sahip Sancağında inşa edilen yapılara da tesir ettiği görülmektedir. Son dönem Osmanlı Mimarlığında inşa edilen birçok yapıda tercih edilen Neo-Klasik Üslup etkilerini, Karahisar-ı Sahip Hükümet Konağında, Bayat Hükümet Konağında, giriş kısmında değindiğimiz Şuhud Hükümet Konağında, Emirdağ İnkılap İlkokulunda, Çivril, Bolvadin, Sinanpaşa Redif Depolarında, Bolvadin Çarşı Camide görmekteyiz. Tamamı 1890-1904 yılları arasında inşa edilen bu mimari eserlerin ortak noktası yapıların revaklı girişe sahip olup, revaklı girişin üst katının balkon veyahut oda uzantısı olarak devam etmesidir. Bu yapılarda pencereler basık kemerli ya da yarım daire kemerli olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Bolvadin ve Sinanpaşa Redif Depolarında alınlıklar da Neo-Klasik Üslubun tezahürlerdir.

Milliyetçilik düşüncesiyle birlikte Neo-Klasik ve Eklektik Mimariye karşı olarak çıkan ve Selçuklu ve Osmanlı Mimarisine geri dönüşü temsil eden Milli Mimarlık Akımı Karahisar-ı Sahip Sancağında kendini ilk defa 1903-1908 yıllarında inşa edilen Mevlevihane'de hissettirmiştir. 1908 yılında inşası tamamlanan yapı merkezi kubbesi ve cephe görünüşü ile Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi Camilerinden esintiler sunar. 1908 yılından itibaren Merkezde inşa edilen yapılara Milli Mimarlık Akımı hakimdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti Binası, Karahisar-ı Sahip İdadisi ve Belediye Dairesi cephesindeki sivri kemerli pencereler, kemer üzengi seviyesinin yatay hat olarak yapıyı dolaşması, İttihat ve Terakki Binasındaki sekizgen revaklı giriş ve İdadi Binası ile Belediye Dairesinde Selçuklu Mimarisindeki taç kapıları andıran sivri kemerli girişler, özellikle İdadi Binasındaki yoğun çini kullanımı Milli Mimarlık Akımının cephe tasarımına yansımalarıdır. Cephe haricinde özellikle Belediye Dairesinin plan tasarımının Selçuklu Mimarisindeki medrese tasarımları ile benzerlik taşıması Afyonkarahisar'da Milli Mimarlığın sadece cepheye değil aynı zamanda plan tasarımına yansıdığını da gözler önüne serer. (Bkz. s.616) 20.yüzyılın başlarında etkilerini gösteren Milli Mimarlık Akımı, Afyonkarahisar'da 1928 yılında inşa edilen Kadınana İlkokulu ve 1929 yılında inşa edilen Ordu Evi'nde de tercih edilmiştir. Bu tarihten sonra 1940 yılına kadar ise inşa edilen yapılara II. Ulusal Mimari hakimdir.

Cephe bağlamında gösterişsiz, herhangi bir mimari üsluba atfedemeyeceğimiz duvar resimli köy camilerinin bezemelerinde ise batılılaşma ile birlikte mimari bezeme literatürümüze dahil olan barok üslubun etkilerini görmek mümkündür. Yapılardaki kalemişi ile yapılmış; S-C kıvrımları, kartuşlar, kıvrımlı kulplara sahip vazolar, mihraplardaki perde motifleri duvar resimli köy camilerinde karşımıza çıkan barok etkilerdir. Karahisar-ı Sahip Mevlevihanesi mihrabı çevresinde, yine kalemişi ile mermer görünümü verilmeye çalışmış sütun tasvirleri barok üslubun tezahürleri olarak karşımıza çıkar. (Bkz. s.205) Kalemişiler haricinde yapı elemanlarında da barok karakterler göze çarpar. Söz gelimi, İki katlı İstasyon Binalarında (Balmahmud-İhsaniye-Sultandağı) ölçek olarak oldukça dar mekanlara yerleştirilen merdivenler kıvrım yaparak iki kat arasındaki bağlantıyı sağlamıştır.

İsmini zikrettiğimiz mimari üslupların hangisine ait olursa olsun yapılarda karşımıza çıkan bazı cephe özellikleri göze çarpmaktadır; silmeler ve plasterlar. Yapı türü ayırt etmeksizin iki katlı yapılarda kat ayrımı yapan silmeler bütün cepheyi dolaşarak yapıyı kuşatmaktadır. Yapılarda karşımıza çıkan plasterler ise köşelerde veya pencere aralarında görülmektedir.

Son dönem yapılarının Afyonkarahisar özelinde süsleme bağlamında oldukça sade yapılar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Karahisar-ı Sahip İdadisi bu konuda istisnai bir örnek olarak karşımıza çıkar. Yapının cephesinde görülen çini süslemeler Milli Mimarlık Akımı ile birlikte Osmanlı Mimarlığında yeniden canlanan çini kullanımın Anadolu'daki en güzel örneklerini teşkil eder. İdadi Binasındaki çini kullanımın yanı sıra en çok görülen süsleme türü taş süslemedir. Taş süslemenin görüldüğü yerler ise genelde sabittir; pencere ve kapıların kemer kilit taşları. Camiler, Askeri Yapılar, Eğitim Yapıları, Çeşme Yapılarında kemer kilit taşlarında bitkisel karakterli taş süslemeleri görmek mümkündür.

Katalog kısmında değindiğimiz 48 yapının birçoğu hala aynı veya farklı amaçlarla işlevini sürdürmekte ve bu sayede -tam olarak özgün haliyle olmasa da- korunmaktadır. Ancak bazı yapılar vardır ki yıkılmaya yüz tutmuş ve kaderine terk edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde maddi zorlukların had safhada yaşandığı bir dönemde inşa edilen ve her biri kültür varlığı niteliğinde olan bu yapıların, yapılacak onarımlar ile yeniden işlevlendirilmesi elzemdir. Söz konusu olan yapıların başında İstasyon Binaları gelmektedir. Çapalı İstasyonu ve Müştemilatı, Çivril İstasyonu ve Müştemilatı, Evciler İstasyonu ve Müştemilatı, Sundurlu İstasyonu ve İnceköy İstasyonu atıl vaziyetteki İstasyon Binalarıdır. Bu 5 İstasyondan Çapalı ve Evciler İstasyonları hala tren hatlarının yol güzergahları üzerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla yapılacak onarımlar ile bu İstasyonlar eski işlevlerini sürdürebilir. Fakat Çivril, Sundurlu ve İnceköy İstasyonlarının bulunduğu hat işlememektedir. Bu bağlamda, 3

İstasyonun eski işlevini sürdürmesi şu an için zor bir seçenektir. Dolayısıyla bu yapılar bölgenin ihtiyacına göre farklı bir amaçla kullanılmak üzere işlevlendirilmelidir. Sundurlu ve İnceköy İstasyonları gerekli onarımlar yapılarak köy halkına el sanatları eğitiminin verildiği birer kurs olarak kullanılabilir. Çivril İstasyon Binası ve Müştemilatındaki yapılar gerekli onarımlar yapıldıktan sonra Belediye veyahut Valilik tarafından resmi bir kurum olarak değerlendirilebilir. Yine Çivril İlçesi Bayat Köyünde yer alan Camii oldukça harap haldedir. Yapının son cemaat yerinin direkleri ve doğu bölümü tamamen çökmüş, harim kısmı da kaderine terk edilmiştir. Yapının serian onarım görmesi ve eski işlevi ile hizmet vermesi gerekmektedir. Bayat Köyü Camii kadar kötü bir vaziyette olmasa da Dinar Bademli Köyü Camii de kullanılmamasından dolayı yapının bazı yerlerinde ufak-tefek hasarlar söz konusudur. Camii üzerinde daha büyük hasarlar meydana gelmeden yapılacak küçük çaplı onarımlar ile yeniden aynı amaçla işlevlendirilmesi gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'ndeki idari, ekonomik, eğitim ve askeri alandaki en köklü değişimlere şahit olan Tanzimat Dönemi bir yandan batı taklitçiliği ile yargılanırken bir yandan batıdan ithal edilen reformlar modern Türkiye Cumhuriyeti'nin hazırlayıcısı olmuş ve Tanzimat Döneminden itibaren oluşturulmaya çalışılan *''Kurumsal Kimlik''* Türkiye Cumhuriyeti'ne miras bırakılmıştır. Devletin içinde bulunduğu maddi zorluklara rağmen İmparatorluk Coğrafyasında klasik dönem kadar anıtsal yapılar olmasa da hem dini hem de kamu yapılarının yoğun bir şekilde inşa edildiğini görmekteyiz. Son yıllarda özellikle Sanat Tarihi alanının daralmasından dolayı, camiada pek ilgi çekmeyen Tanzimat Sonrası Osmanlı Mimarlığı kimi zaman makaleler, kimi zamanda yüksek lisans ve doktora tezlerinde değerlendirmeye tabii tutulmaya başlanmış ve özellikle arşiv vesikalarına kolay erişim sayesinde daha kıymetli bir hal almıştır. Yapıların inşa süreçleri, maliyetleri, mimar ve banileri bazen ise çizimleri hakkında detaylı bilgiler sunan arşiv belgeleri bu alan çalışacak araştırmacılar için vazgeçilmez bir kaynaktır. Son olarak, Tanzimat Sonrası Mimarlık kavramını sadece kamu yapıları bağlamında değerlendirilmemelidir. Bu dönemde inşasına devam edilen cami, medrese, hamam ve çeşme gibi yapılarda da benzer mimari üslupları, bezemeleri görmek mümkündür. Mimarlık kurumu olarak klasik döneme göre daha kurumsal bir kimliğe bürünmüş ve belediye mimarları-kalfaları-mühendisleri dönemin idari taksimatı içindeki her türlü yapı grubunun inşasına imza atmışlardır. Bu bağlamda 84 yıllık bir süreyi kapsayan ''*Tanzimat Sonrası Osmanlı Mimarlığı''*, arşiv belgeleri ışığında dönemin idari taksimatı göz önünde bulundurularak yapılacak çalışmalar sayesinde bize daha aydınlatıcı bilgiler vereceği aşikardır.

KAYNAKÇA

Anonim. (1966). *'İlköğretim Genel Müdürlüğüne Bağlı Şehir, Kasaba, Köy İlkokulları ve Bu Okullara Ait Bazı Bilgiler''* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Aktüre S. (1978). 19.Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi'' ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara.

Algaç Ş. (2017). "Afyonkarahisar Dazkırı-İdris Köyü Camii ve Kalemişi Bezemeleri." *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1/,* Van. 421-432.

Algaç Ş. (2020). ''Uşak-Banaz-Yeşilyurt (Holuz) Köyü Camii ve Kalemişi Bezemeleri'', *Art-Sanat, 13.* İstanbul. 1-26.

Altın Y. (2009). *Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Camileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Altuntaş A. (2014). *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Başkentlerinde Banka Yapıları* (1850-1950), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Arseven Esad C. (2017). *Osmanlı Dönemi Mimarlık Sözlüğü Istılahat-ı Mimariyye,* Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Arsoy N. ve Küçükkurt Ü. (2002). ''Afyonkarahisar'da Resmi Kültür Kurumları'', Afyonkarahisar İl Kütüğü Cilt 2, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar. 207-213

Aslanoğlu İ. (2010). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*, Bilge Kültür Sanat, 2010. İstanbul.

Avcı Y. (2016). *Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekanında Devletin Erki ve Temsili*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.

Aydın D. vd. (2007). ''Konya Ilgın Redif Taburu ve Yeniden Kullanımı İçin Analizler'', *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, S.4,* 151-170

Aydın R. (2020). ''Çankırı'da Günümüze Ulaşamayan Bir Eğitim Yapısı: Ertuğrul Mektebi'', *Art-Sanat 13*, İstanbul. 27-51.

Bayar M. (2004). *Bolvadin Tarihi Cilt 2*, Bilge Yayıncılık, İstanbul.

Bozatay A Ş. ve Demir K. (2014). ''Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme'', *Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.6, S.10,* Burdur. 71-89.

Boztepe M. (2013). ‘’Osmanlı Devleti’nin Taşra Yönetimini Şekillendiren “Merkeziyetçilik” Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri’’, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi S-36,* Kütahya. 1-14.

Berk N. ve Gezer H. (1973) *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.

Beykal F. (1997). Baklan Boğaziçi Eski Cami, *PAÜ, Eğitim Fakültesi Dergis*i, S.2, Denizli. 73-90

Cemal M. (1930). *Yeni Mektep Hıfzıssıhhası*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

Cirtil S. (2007). ‘’Çivril Bayat Köyü Cami’’, *Haşim Karpuz’a Armağan,* Sanat Tarihi Araştırma Yayınları. 115-125.

Çadırcı M. (1963). ‘’Anadolu’da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu’’, *AÜDTCFD, C.VIII-XII, S: 14-23. 63-75*

Çadırcı M. 2013. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Çakmak Ş. (1991). *Denizli İlindeki Türk Anıtları (Camiler),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Çakmak Ş. (2017). Denizli-Çivril Menteş Köyü Cami, *Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu,* Efeler Belediyesi Kültür Yayınları 3, Aydın. 169-179

Çal H. (1993). ‘’Tarih İçinde Afyonkarahisar Şehrinin Fiziki Gelişmi’’, *3.Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyonkarahisar. 302-341.

Çiftçi A. (2004). *19.Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Askeri Mimari ve İstanbul’da İnşa Edilen Askeri Yapılar,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çinici D. (2015). Başkent Ankara’nın İnşasında Etkin Bir Mimar: Gulio Mongeri ve Yaşam Öyküsü, *Ankara Araştırmaları Dergisi 3(1),* 13-41.

Çinici D. (2015). *Türkiye Cumhuriyeti Mimarlığının Modernleşme Sürecinde Mimar Gulio Mongeri: Bursa Çelik Palas Oteli ve Kaplıcası,* Yüksek Lisans Tezi, Haccettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Daş E. (1991). ‘’Dazkırı Yakınlarında Yayınlanmamış Ahşap Destekli İki Köy Camii’’ *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Cilt II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Daş E. (1997). *Afyon’daki Türk Anıtları (Medreseler, Türbeler, Hanlar, Hamamlar, Köprüler, Çeşmeler),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Daş E. (1993). ‘’Başmakçı Recep Bey Cami’’, *3. Afyonkarahisar Bildirileri Sempozyumu,* Afyonkarahisar. 119-131.

Daşdemir L. (2002). *Atatürk'ün Afyonkarahisar Ziyaretleri,* Afyon Kocatepe Üniversite Yayınları. Afyonkarahisar.

Değirmenci, Tülün. (2020) “Geleneğin Yeniden İcadı: Bulanıklaşan Sınırlarda Bir Köy Camisinin Tasvirleri” *Millî Folklor 126.* 118-135.

Demirbağ U. (2019). ‘’Sıbyan Mekteplerinde Verilen Eğitim Programının Değerlendirilmesi’’, *TİDSAD, Y.5 S.16,* 408-419.

Denktaş M. (2000a). *Karaman Çeşmeleri,* Kıvılcım Yayınları, Kayseri.

Denktaş M. (200b). *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları,* Kıvılcım Yayınları, Kayseri.

Deringil S. (2014). ‘’*İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II.Abdülhamid Dönemi (1876-1908)’’*, Doğan Kitap, İstanbul.

Doğan K. (2019). *‘’1920-1938 Dönemi Ankara'da Yapılan Kamu Yapıları’’,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Duran R. (1992). ‘’Seki Tekke Cami ve Tekke Sanatı ile ilgisi Üzerine’’ İlahiyat Fakültesi Dergisi VII, İzmir.

Duymaz Şevki A. (2016). "Adana İdadisi", *Tarihte Adana ve Çukurova Cilt III, Akademisyen Kitabevi*, Adana. s.513-530.

Duymaz Şevki A. (2017). *Isparta İdadisi,* Osmanlı Mirası Araştırma Dergisi, Cilt 4, Sayı 9, 43-56.

Ecesoy Y. (2011). *‘’Osmanlı Dönemi Anadolu Duvar Resimlerinde İstanbul Tasvirleri’’*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.

Erkan Yonca K. (2007). ‘’*Anadolu Demiryolu Çevresinde Gelişen Mimari ve Korunması’’*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Fırat İnci N. (2005). ‘’Konya'daki Eski Sanayi Mektebi’’, *Vakıflar Dergisi, S.29,* 345-366

Forta B. (2005). *Mektebi Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim.* İletişim Yayınları, İstanbul.

Gökşen Yüce T. (2017). *Erken Cumhuriyet Döneminde Edirne'de Kentsel Gelişim,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Edirne.

Göktaş L. ve Özkurt M. (2018). ‘’19.-20.Yüzyıl Osmanlı Dönemi Eğitim Yapıları, Kastamonu Merkez Mekteb-i İdadi, Mekteb-i Sanayi, Rum Mektebi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S:73,* 37-56.

Gönçer S. (1991). *Afyon ili Tarihi Cilt II,* İleri Ofset Maatbaacılık, Afyonkarahisar.

Grabar O. (1998). *İslam Sanatının Oluşumu, Yapı Kredi Yayınları,* İstanbul.

Gülenaz N. (2011). *Batılılaşma Dönemi İstanbul'unda Hanlar ve Pasajlar,* İstanbul Ticaret Odası Yayınları. İstanbul.

Güneş M. (2016). ‘’93 Harbi Sonrasında Karahisar-ı Sahib'e (Afyonkarahisar) Yerleştirilen Bulgaristan, Bosna-Hersek ve Girit Muhacirleri (1884-1904)’’, *The Journal Of Academic Social Science Studies, Number:49,* 63-86.

Gürboga F. (1999). ‘’*Uşak Hanları ve Ticaret Yapıları’’,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1999, s.112-123

Gürsoy E. (2016). *Uşak Garı ve İstasyon Binaları,* Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.

Halaçoğlu Konuk N. (2018) ‘’*Tanzimat Sonrası, Osmanlı Rumeli Vilayetleri, Hükümet Konaklarında İdeoloji ve Erk'in Mimari Temsili (1839-1922)’’,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atılım Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

İnalcık H. (2002). Siyaset, Ticaret, Kültür Etkileşimi, *Osmanlı Uygarlığı Cilt 2,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. s.1049-1089.

İnce K. (2001). ‘’Yukarı Camii / Akköy-Denizli’’ *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.2.*Van.

İlgar Y. (1993). ’’Afyonkarahisar Mevlevihanesi’’ *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevihaneler Kongresi*. Konya. 107-140.

İlgar Y. (2001) Afyonkarahisar'da Medreseler ve Mektepler, *Afyonkarahisar İl Kütüğü Cilt 1,* Afyonkarahisar Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar. 371-384.

İlgar Y. ve Karazeybek M. (2001). ‘’Afyonkarahisar'da Cami ve Mescitler‘’, *Afyonkarahisar İl Kütüğü Cilt I,* Afyonkarahisar Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar. 295-340.

Karasu G. (2006). *Afyon Çeşmeleri,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karazeybek M. vd. (2005). *‘’Afyonkarahisar Vakıf Eserleri’’*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar.

Karazeybek M. (2004) ‘’Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar’’, *Anadolu'nun Kilidi Afyon,* Afyonkarahisar. 76-112.

Kartal N. (2014). ‘’Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı’da Mülki İdare’’, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi, C.4, S.1,* 1-24.

Kolay E. (2019). ‘’Arşiv Belgeleri Işığında Amasya Mülkiye İdadi Mektebi Binası’’, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.12, S.64*, 318-328.

Kolay E. (2018). *‘’Osmanlı Yerel Yönetim Sisteminin Mimari Alana Yansıması: Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Belediye Binaları’’*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koparal K. (2011). *‘’Vilayet Salnamelerinde Afyonkarahisar’’*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Kudret E. ve Uzmay Ü. (2012). *‘’Demiryolları Ansiklopedisi’’,* Ankara, 2012.

Kuyulu İ. (2001a). ‘’Salepçioğlu Ailesinin İzmir’e Katkıları ve Salepçioğlu Camii’’, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu (Gönül Öney’e Armağan),* s.281-294.

Kuyulu İ. (2001b).’’ Orientalist Bulding in İzmir: The Case of the Kemeraltı, Çorakkapı, Keçeciler and Kemer Police Stations’’, *EJOS, IV,* 1-24.

Okuyucu E. ve Çoban G. (2019) ‘’Afyonkarahisar Dinar Bademli Köyü Cami Rölöve Projesinin Lazer Tarama Yöntemiyle Hazırlanması’’, *TOJDAT,* 249-262.

Ödekan A. (1992). ‘’Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme’’, *Semavi Eyice’ye Armağan, İstanbul Yazıları.* 281-297

Özbek Y. (2010) “Seyfullah Efendi Konağı’ndan İdadiye: Kayseri Lisesi”, *Prof.Dr. Harun Güngör Armağanı,* Kesit Yayınları. İstanbul.

Özbek Y. (2019). ‘’Tanzimat Sonrası Osmanlı Eğitim Yapıları’’, *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm,* Literatür Yayıncılık, 2019, 317-355.

Özgen M. (2013). *‘’Osmanlı Devleti Ordu Sisteminde Redif Teşkilatı ve II.Abdülhamid Dönemi Redif Binaları’’*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Özgen M. (2014). ‘’Koçhisar Redif Deposu’’, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi S.17,* 90-107

Özgün S. (2000) *‘’Denizli’deki Kamu Yapıları (1876-1940)’’,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özgün S. (2006) ‘’1839-1940 Yılları Arasında Ege Bölgesi Okul Binalarında Cephe’’, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özgün S. (2009). ‘’Yüzyılın Tanığı Afyonkarahisar Lisesi’’, *VIII. Ortaçağ Türk Dönemi Kazı ve Sanat Tarihi Araştırmalı Sempozyumu Bildirileri,* İstanbul.

Özgüven B. (1990). ‘’İdadi Binaları’’, *Tarih ve Toplum, S.82,* 44-47

Özgüven B. (2016). ‘’Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Meslek Öğrenimi: Sanayi Mektebi Binaları’’, *Geç Osmanlı Döneminde Sanat, Mimarlık ve Kültür Karşılaştırmaları,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Özpunar H. (2014). *‘’Bir Zamanlar Afyonkarahisar’’*, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları. Afyonkarahisar.

Özpunar H. (2019). *Seyyahların Gözünden Afyonkarahisar*, Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınlar, Afyonkarahisar.

Parsana H. (1991). *‘’Bolvadin’deki Türk Devri Yapıları’’,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Pektaş K. (2008). ‘’Denizli Çivril Savran Köyündeki Tarihi Eserler ve Çorbacızade Ailesi Hakkında Notlar’’, *Uluçam Armağanı, Van Çevre ve Kültür Derneği,* 242-255.

Pektaş K. (2011). ‘’Çivril Bulgurlar Köyü Camii Üzerine’’, *Eumenia Şeyhlü-Işıklı,* Ege Yayınları, 323-331.

Pektaş K. (2012). ‘’Denizli Çevresindeki Türk Dönemi Eserleri’’, *Denizli-Tanrıların Kutsadığı Vadi,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. 166-233

Pektaş K. ve Aktuğ Cömertler E. (2016) ‘’Geç Dönem Kalem İşi Süslemeli bir Eser: Aydın Kuyucak Kayran Köyü Cami’’, *Medeniyet Sanat, İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Dergisi, C.2, S.2,* 9-25.

Polat S. (2011). *‘’İzmir’deki Geç Dönem Osmanlı Camileri’’,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Saban D., (2016). ‘’Gulio Mongeri’nin Banka Tasarım İlkeleri- Ziraat Bankası Adana Şubesi Örneği’’, *Çukurova Araştırmalı Dergisi, C.2, S.2* 115-129.

Somel Akşin S. (2010) *‘’Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin,* İletişim Yayınları, İstanbul.

Şenyurt O. (2011). *‘’Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm’’*, Doğu Kitabevi, İstanbul.

Tanrıokur B. (2000). *‘’Türkiye Mevlevihaneleri Mimari Özellikleri’’,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2000.

Topçuoğlu M. (2009). *‘’Kastamonu Eyaleti’nde Kamu Yapıları ve Yeniden Kullanım Sorunları’’*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Uysal Osman A, (1983). *‘’Bolvadin’deki Türk-İslam Eserleri’’*, Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1983.

Ürkmez Akın S. (2017). *''Afyonkarahisar Mevlevihanesi ve Haziresinden Müzelere Taşınan Mezar Taşları'',* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yavuz M. (2008). ''Anadolu-Bağdat Demiryollarının Yapımında Görev Alan Alman Mimar ve Mühendisler'', *Uluçam Armağanı,* Van Çevre ve Kültür Derneği. 299-310.

Yavuz Y. (2009). *''İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927'',* TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Ortak Yayını, Ankara.

Yazıcı N. (2019). *''Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimari: Devlet Kapısı'',* Kitabevi Yayınları. İstanbul.

Yıldırım F, *''Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim ve Edirne'de İnşa Edilen Eğitim Yapıları (1839-1923)'',* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırım Özgencil S. (2012). ''Anadolu ve Bağdat -C.F.O.A- ve Bağdat-Halep-Nusaybin -B.A.N.P- Demiryolu Şirketleri Yolcu Binaları Tip Projeleri'', *Beykent Unıversıty Journal of Science And Engıneerıng Volume 5(1-2),* 69-93.

Yılmaz M. (2015). *''Aydın'da Türk Devri Kamu Yapıları'',* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Yücel Ali H. (1994). *''Türkiye'de Ortaöğretim''*, T.C Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.

Yüksel İ. (2005). *''Afyonkarahisar'da Canlanan Tarih''*, Afyonkarahisar Valiliği İl Özel İdaresi, Afyonkarahisar.

Arşiv Belgeleri

BOA:

C.AS:

C.AS. 370-15310 H.17.10.1253

DH:

DH.EUM.2.Şb:

DH.EUM.2.Şb, 54-44 H.29.08.1336

DH. HMŞ:

DH. HMŞ. 4-5 H.16.11.1337

DH.İ.UM:

DH.İ.UM. 11-6 H.02.04.1338

DH.MB.HPS:

DH.MB.HPS. 28-12 H.03.19.1331

DH. MB.HPS. 24-19 H-18-09-1334

DH.MB.HPS. 81-3, H.10-11-1337

DH.MB.HPS., 21-17, H.15.09.1337

DH. MKT:

DH.MKT. 2485-99 H.28.01.1319

DH.MKT. 1217-34 H.11.11.1325

DH.MKT. 1178-52 H.15.05.1325

DH.MKT., 1135-17 H.02.11.1324

DH.MKT. 1205- 58 H.7-09-1325 / 1

DH.MKT. 1205- 58 H.7-09-1325 / 6

DH.MKT. 1231- 73 H.5.01.1326 / 1

DH.MKT., 1176-65 H.8.05.1325

DH.MKT., 2568- 25 H.29.08.1319

DH.MKT., 1178- 41 H.14.05.1325

DH.MKT., 1433- 91 H. 29-10- 1304

DH.MKT. 1926-82 H.28.07.1309

DH.MKT. 1945-32 H.08.10.1309

DH.MKT. 114-46 H.22.01.1311

DH.MKT. 569-6 H.23.05.1320

DH.MKT. 1205- 58 H.7-09-1325

DH.MKT. 1178-52 H.15.05.1325

DH.MKT., 1135-17 H.02.11.1324

DH.MKT., 1433- 91 H. 29-10- 1304

DH. MKT.-102-40, H.22.01.1311

DH.MUİ:

DH.MUİ. 65-59 H.16.03.1328

DH. MUİ., 78-26 H.16-03.1328

DH.MUİ. 76-21 H.16.03.1327

DH.MUİ. 78-26 H.16.03.1328

DH. ŞFR:

DH. ŞFR. 615-89 R.16.02.1335

DH. UMVM:

DH. UMVM., 78-39 H.08.09-1337

DH. UMVM. 33-11, H.27.02.1336

DH. UMVM. 33-18, H..15.07.1337

DH. UMVM. 162-12, H.02.02.1338

DH. UMVM. 33-18 H. 15.07.1337

DH.UMVM. 93-10, H.24.02.1335

DH.UMVM. 33-18. H. 15.07.1337

FTG.F

BAO., FTG.f. 1868.

HAT:

HAT. 1244-48320 H.29-12-1254

İ.AZN:

İ.AZN. 107-13 H.13.09.1330

İ.AZN. 107-13 H.13.09.1330

İ.DH:

İ.DH. 1463-30 H.28.01.1326

İ.DH. 1308-48 H.15.04.1311

İ.DH., 983-75347., H.19.08.1302

İ.DH. 1308-48 H.15.04.1311

İ.DH. 1316-14 H.09.04.1312

İ.DH. 1316-14 H.09.04.1312

İ.E.V:

İ.E.V.., 39-5 H-11-07-1323

İ.E.V., 45-29 H-30-07-1325

İ.MF:

İ.MF. 4-14 H.26.04.1314

İ.MVL:

İ.MVL., 538- 24205 H.23-04-1282

İ.MVL., 538- 24205 H.23-04-1282

İ.MVL., 581- 26090 H.19-07-1284 L.6

İ.MVL., 581- 26090 H.19-07-1284 L.1

İ.MVL., 581- 26090 H.19-07-1284 L.2

İ.MVL., 581- 26090 H.19-07-1284 L.12

İ.ŞD:

İ.ŞD. 79-4659 H.07.04.1303

İ.ŞD., 119-7135 H. 20-11-1309

İ.TNF:

İ.TNF., 16-9 H.17.11.1324

İ.TNF. 12-25 H.26.02.1321

İ.TNF. 13-6 H.29.07.1321

MF.İBT:

MF.İBT. 329-68 H.28.06.1329

MF.İBT. 53-12. H.01.02.1314

MF. İBT. 56-17 H.11.06.1314

MF. İBT. 53-12 H.01.02.1314

MF.MKT:

MF.MKT. 347-9 H.01.08.1314

MF.MKT. 354-33 H.03.11.1314

MF.MKT. 334-48 H.14.04.1314

MF.MKT. 727-17 H.22.05.1321

MF.MKT. 1142-7 H.05.10.1327

MF.MKT. 336-69 H.22.04.1314

MF.MKT. 460- 26 H.05.04.1317

MF.MKT.84.51, H.10 Şevval 1301

MF.MKT.89-98, H.28.04.1302

MF.MKT.99-18, H.10.10.1305

MF.MKT.110-4, H.15.11.1306

MF.MKT.279-30, H.05.03.1313

MF.MKT.289.11, H.29.04.1313.

MF.MKT.974-53, H.22.06.1324

MF.MKT.974-53, H.22.06.1324

MF.MKT.1083-23, H.28.10.1326

MF.MKT. 336-69 H.22.04.13144

ML.EEM:

ML.EEM. 1121-18 R.29-09-1330

MVL:

MVL. 1054-30 H.25.09.1285

MVL., 1054-36 H.08-10-1284 M. 25 Ocak 1868

MVL. 1054-36 H.08.10.1284

MVL. 1054-30 H.25.09.1285

PLK.p:

BAO, PLK.p., 303

ŞD:

ŞD. 1233-22 H.

TFR.I.M:

TFR.I.M. 6-558 H.08-09-1322

Y.A.HUS:

Y.A.HUS. 489-79 H.13.05.12323

Y.A.RES. 105-56 H.28.10.1317

Y.MTV:

Y.MTV.231-14,, H.03.03.1320

Y.MTV. 76-105 H.20.09.1310

Y.MTV. 76-105 H.20.09.1310

YPRK.ASK:

Y.PRK.ASK. 67-44 H.13.04-1308

Y.PRK.ASK. 67-44 H.13.04.1308

Y.PRK.ASK. 89-29 H.06.09.1310

Y.PRK.DH

Y.PRK.DH., 1- 82., H-18-03-1302

Y.PRK.UM

Y.PRK.UM., 6-127., H.21-12-1301

Y.PRK.UM., 6-126., H.20-12-1301

Y.PRK.UM. 6-126., H.20-12-1301

BEO:

BEO, 4134-310028 H.06-02-1331

BEO., 2598-194805 H. 08.04.1323

BEO., 687-51508 H.06.04.1313

BEO, 4134-310028 H.06-02-1331

BEO, 4134-310028 H.06-02-1331

BEO., 2136-160152 H.15.05.1321

BEO., 2156-161699., H.08.06.1321

BEO., 3063 – 229699 H-13-04-1325

BEO., 3063 – 229699 H-13-04-1325.

BEO., 3282-246146 H.28.02.1326

BEO., 2022- 151582 H.18.12.1320

BEO., 1953-146-425 H.21.08.1320

BEO., 2186-163900 H. 14.07.1321

BEO., 119-8918. H.21.05.1310

BEO., 2022- 151582 H.18.12.1320

BEO.-119-8918, H.21.05.1310

CA:

CA., 30-11-1-0 / Bakanlıklar Arası Tayin Daire Başkanlığı 12-5-15, M.15.04.1925.

İnternet Kaynakları:

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/afyonkarahisar/kulturenvanteri/afyon-sehr-zmr-stasyonu, (Erişim Tarihi: 07.01.2020)

https://haritadanyerbegen.blogspot.com/2019/07/mevlanann-izinde-mevlevihaneler.html (Erişim Tarihi: 18.01.2020)

https://www.flickr.com/photos/sinandogan/35405348560 (Erişim Tarihi: 14.01.2020)

http://www.afyontime.com/foto-galeri/afyonkarahisar-dan-anilar/13/resim/38/ (Erişim Tarihi: 15.12.2019)

https://www.oguztopoglu.com/2014/03/osmanl-donemi-uskup-mektebi-idadi binas.html?spref=pi

http://www.servetifunundergisi.com/edirnede-hamidiye-mektebi-altta/ (Erişim Tarihi: 19.12.2019)

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Kadir Türkmen
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Kazım Kaynak Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Tanzimat'tan Sonra Karahisar-ı Sahip Sancağında Osmanlı Mimarlığı (1839-1923), Yüksek Lisans Tezi- Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (SYL-2019-5010)	
E-Posta	Kadirturkmen101@gmail.com